ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

1

ANUL XIV

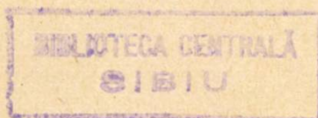
1963

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

1

ANUL XIV

1 9 6 3

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

APARE DE PATRU ORI PE AN

Redacţia revistei: BUCUREŞTI, Raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei nr. 194.

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 15.07.91.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XIV, nr. 1 1963

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome XIV, nº 1 1963

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том XIV, № 1 1963

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

NOTE DE LEXICOLOGIE ROMÎNEASCĂ

DE

ACAD. IORGU IORDAN

Reiau, după o foarte lungă întrerupere [1], prelucrarea, sub această formă, a unui material lexical adunat pe vremuri din diverse izvoare scrise sau orale, cu scopul de a ajuta la îmbogățirea, fie și modestă, a unor articole ale *Dicționarului limbii romîne*. Din nefericire, însemnările de față sînt mult mai sărace și, în parte, mai puțin actuale decît cu 20 sau 30 de ani în urmă. Și aceasta, din cauză că lecturile mele, mai ales literare, nu au acum nici bogăția, nici varietatea celor de altădată. Sper totuși că publicarea acestor note va servi, într-o anumită măsură, colaboratorilor Dicționarului amintit, care redactează tocmai literele imediat următoare ultimei (*M*) prelucrate în contribuțiile mele anterioare [2].

nacas, pl. *nacași* „zugrav de zidărie" (*V. Rom.*, aprilie 1938, p. 43 și 46 : într-un articol, cu conținut istoric, este citat acest cuvînt din două hrisoave de pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, unul, datat 1776, de la Alexandru Ipsilante, domnul Munteniei, celălalt, cu zece ani mai tîrziu, de la Nicolaie Mavrogheni, domn al aceleiași țări ; în ambele, *nacas* apare

[1] Vezi „Buletinul Institutului de filologie romînă Alexandru Philippide", XIII (1946).

[2] ABREVIERI : *Adev. lit.* = „Adevărul literar și artistic" ; *Arch. Rom.* = „Archivum Romanicum" ; Berneker = E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch* I, A—L, Heidelberg, 1913 ; BL = „Bulletin linguistique" ; BSG = „Buletinul Societății de Geografie" ; Candrea = I.-A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Romînească"* ; CDDE = I.-A. Candrea — Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii romîne. Elementele latine* ; DA = Academia Romînă, *Dicționarul limbii romîne; Dacor.* = Dacoromania ; DLRLC = *Dicționarul limbii romîne literare contemporane* ; DLRM = *Dicționarul limbii romîne moderne* ; GS = „Grai și suflet" ; ÎI = Însemnări Ieșene ; *Lex. Pal.* = F. Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico-graeco-latinum* ; REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* ; Scriban = A. Scriban, *Dicționaru limbii romînești* ; SEW = F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* ; *Soc. Rom.* = „Sociologie romînească" ; Tiktin = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* ; *V. Rom.* = „Viața romînească" ; I. Botez, *Îns* = Ioachim Botez, *Însemnările unui belfer* I, București, 1935 ; Gib. Mihăescu, *Student* = Gib. I. Mihăescu, *Zilele și nopțile unui student întîrziat*, București [f.a.] ; I. Peltz, *Văc.* = I. Peltz, *Calea Văcărești* I — II, București [f.a.] ; Cezar Petrescu, *Comoara regelui Dromichet*, ed. II, București [f.a.] ; V. I. Popa, *Velerim* = Victor Ion Popa, *Velerim și Veler, Doamne*, București [f.a.].

sub forma pluralului, cu sensul „zugravi de zidării sau *nacași*, adică vopsitori de case”, spune autorul articolului; cf. și *nacaș-bașa*, staroste al nacașilor, din al doilea document). Tiktin citează, din *Eteria* lui Beldiman, „colectivul” *nacaslîc*, pe care îl traduce prin „pictură; zugrăveală”, și, conducîndu-se după etimologia acestui cuvînt (turc. *nakș* „a zugrăvi”), crede că forma „corectă” este *nacșlîc*. Atestarea dată de mine dovedește că *nacaslîc* era, în prima jumătate a secolului trecut, o realitate, altfel nu ne putem explica apariția temei sub forma unui cuvînt de sine stătător. Nu știu cum trebuie accentuat *nacas*: pentru silaba finală ar pleda existența lui *atlás* (pop. *aclas* și *aclaz*) „stofă de mătase”, *cafás* etc., precum și originea turcească a cuvîntului. Pe de altă parte mă gîndesc însă că omonimia (sau numai paronimia) cu mold. *nacaz* ar fi putut determina accentuarea pe prima silabă, pentru evitarea unei confuzii. Celelalte dicționare ale limbii noastre (Cihac, Candrea, DLRLC, DLRM) nu cunosc nici „colectivul”, nici tema lui.

nágodă: definițiile date acestui cuvînt în dicționarele curente diferă destul de mult de la unul la altul. Astfel Candrea seamănă, ca de obicei [1], cu Tiktin, dar numai în ce privește primul sens înregistrat de acesta („lucru ciudat, ființă ciudată”), cu precizarea „mai mult în basme muntenești”. Celălalt sens este, după Tiktin, „întîmplare curioasă”, iar după Candrea, „fleacuri, nimicuri”. În plus, acesta adaugă unul care lipsește cu totul la Tiktin: „neajuns, neplăcere”. Eu dispun de două izvoare, interesante prin faptul că, așa cum apare în ele acest cuvînt, ne găsim mult mai aproape de realitate. Revista de folclor *Izvorașul* (15 aprilie 1935, p. 157) explică pe *nágodă*, dat ca termen oltenesc, prin „arătare, ceva nemaicunoscut”. Accepția primă trebuie să i-o atribuim și în citatul următor: *Nastasia s-a repezit și m-a îmbrățișat. — Tu ești fă, nagodă. Ajunseși și tu la Universitate?* (Marta D. Rădulescu, *Sînt studentă!*, București [f.a.], p. 20). Cu acest sens am auzit adesea cuvîntul și la Buzău, în limbajul familiar (cu accentul pe prima silabă [2]). DLRLC are cîteva citate, nu prea clare, care de aceea nu motivează suficient sensurile date (aceleași ca în DLRM). Între dicționarele amintite există deosebiri și în ce privește răspîndirea geografică a lui *nágodă*. Tiktin îl consideră specific muntenesc, tot așa Candrea, dar revista citată îl cunoaște din Oltenia. Și dacă la primul, Munt. înglobează și Olt., al doilea, cînd un cuvînt apare și în graiurile oltenești, spune lămurit acest lucru. DLRLC și DLRM se arată mai prudente (și bine fac [3]), folosind indicația vagă „regional”. Cît despre etimologie, DLRM invocă ucr. *nágoda*, care înseamnă „întîmplare; împrejurare favorabilă”, deci contrariul lui „neajuns, neplăcere” (sensul oarecum secundar al lui *nágodă*). Aria cuvîntului romînesc nu justifică această etimologie. Chiar dacă informațiile noastre de natură geografică sînt neprecise, sigur este că graiurile moldovenești (și, probabil, cele ardelenești) nu cunosc pe *nágodă*. Prin urmare, trebuie să ne adresăm unei limbi slave meridionale. Și sîrbo-croata și bulgara posedă un cuvînt, prima asemănător (*nàgodba*), a doua identic (*nágoda*) din punct de vedere fonetic cu

[1] Fiindcă îl folosește pînă dincolo de limita permisă în asemenea cazuri, în ciuda afirmației din prefață că vreme foarte îndelungată, zi și noapte, cîte 16 ore, a lucrat la acest dicționar.
[2] Mă refer la acest amănunt, pentru că Tiktin nu știe sigur cum se accentuează.
[3] Cînd, ca în cazul de față, lipsesc informații precise de ordin geografic.

cel romînesc. Oarecare greutăţi face sensul, care nu diferă aproape prin nimic de al cuvîntului ucrainean menţionat mai sus. Ne-am putea gîndi la întrebuinţarea ironică sau numai glumeaţă, eventual la o înţelegere greşită, din partea romînilor, a cuvîntului slav. Aceasta, în ipoteza că pornim de la sensul „neajuns, neplăcere", care nici chiar din citatul dat de DLRLC nu rezultă destul de clar că ar fi tocmai acesta. Cred că înţelesul originar a fost „întîmplare neaşteptată" [1], deci „curioasă", de la care s-a ajuns la „lucru (în general) curios, ciudat" şi la „fiinţă (care-i tot „lucru") ciudată", adică „arătare". Deoarece bulg. *nágoda* este mai aproape şi fonetic şi geografic de rom. *nágodă*, trebuie să ne oprim la el ca etimon al acestuia din urmă. Dar dicţionarele bulgăreşti nu dau sensul „întîmplare", ci (mă refer la Gerov) pe acela de „aranjare, pregătire , acord(are)", care implică intervenţia omului (sau a unei alte fiinţe), deci o întîmplare aranjată, dacă se poate spune aşa, ceea ce ne îndepărtează semantic de etimologia propusă, preferabilă totuşi celei ucrainene. Să nu pierdem însă din vedere că tema cuvintelor slave aici în discuţie este *god-*, existentă în verbul *goditi*, care, în unele limbi slave, înseamnă „a se întîmpla" (cf. n. slov. *goditi se*, apoi v. slav. *prigoditi sę*, bulg. *zgodí*, *dogodí se*; vezi SEW, p. 61 şi urm., s.v. *ged-*, şi Berneker, p. 317). Că un derivat cu *na-* poate avea aceeaşi accepţie, probează ceh. *náhoda* „întîmplare", dat de SEW, p. 61.

nahláp : sensul acestui cuvînt este redat cam aproximativ în dicţionarele noastre şi în mod destul de diferit de la unul la altul. Dacă am combina „val de apă curgătoare" (Candrea) cu „vîrtej mare într-o apă curgătoare" (DLRM), ne-am apropia mai mult de realitatea semantică: nahlapii sînt, pe Bistriţa[2], valuri mari care acoperă adesea pluta sau cel puţin marginile ei şi iau naştere cînd vine apa mare sau din cauza bolovanilor din albia rîului. La V. I. Popa, *Velerim*, p. 180, *clipocitul năhlapilor pe lîngă mal* e o simplă figură de stil, acceptată de către autorii DLRM, care dau, ca sens secundar al lui *nahlap*, pe „undă". Scriitorii moldoveni din partea locului sau buni cunoscători ai vorbirii populare din nordul Moldovei (vezi nota) întrebuinţează just acest cuvînt: *năhlapii iuţi ai acelei ape de munte* (M. Sadoveanu, *Fraţii Jderi*, p. 107); *plutaşi vînjoşi biruiesc năhlapii Bistriţei* (I. Botez, *Ins.*, p. 7); *Aci soseau numai vîrtejurile învolburate, izbind cu tărie în maluri, tîrînd năhlapii, rostogolind cioatele*... (Cezar Petrescu, *Com. Drom.*, p. 384). Observăm că în toate citatele apare forma, aş zice literară, adică literarizată, cu *nă-*, a acestui cuvînt, care în graiul local sună *nahlap* (cf. *adivarat*, *barbat* etc.). Singurul dicţionar care propune o etimologie este al lui Tiktin, destul de prudent totuşi, căci trimite numai cu cf. la slav. *hlapati* „a lăpăi" (despre cîini cînd mănîncă ceva lichid sau beau apă). Ar fi vorba, deci, de zgomotul pe care îl fac năhlapii. Trebuie preferată tema *hlap-*, existentă, după SEW, s. v. *slêpa-*, în maghiară ca variantă a lui *slap-*, cf. slov. *slap*, acelaşi cu v. slav. *slapŭ* „val (de apă), cascadă". Rămîne de explicat formaţia cu *na-*, care nu poate fi decît slavă şi pentru care nu mă încumet să fac vreo propunere, deşi nu-i prea greu de văzut că va fi luat naştere dintr-o sintagmă (*na*,

[1] Karağić traduce pe *nàgobda* prin „der Fall, casus".
[2] Mă refer la acest rîu, fiindcă acolo i-am văzut ; de altfel termenul este specific moldovenesc (de nord).

prepoziția + subst.). Cf. mai departe *năslap*, cu aceeași temă și format la fel.

naiba : spre deosebire de celelalte dicționare, DLRCL și DLRM dau acest cuvînt sub forma lui articulată, singura reală în vorbire, chiar atunci cînd el este precedat de o prepoziție. Și se înțelege de ce : căpătînd sensul pe care i-l cunoaștem, a devenit un adevărat nume propriu (mai propriu decît oricare altul, fiind purtat de o ființă unică), întocmai ca sinonimul *drac* [1]. Citatele din DLRLC sînt bogate și variate, totuși lipsesc unele de felul celor de mai jos, pe care de aceea cred util să le dau : *Mîța naibii se uită de un ceas întreg pe fereastră, simpatizînd cu ninsoarea* (T. Arghezi, *Adev. lit.*, 28 febr. 1932, p. 4, col. 4) ; . . . *cum naibelor se întîmpla*, *Băiatu Mih.* « *tocmai atunci* » *apucase să plece* (Gib. Mihăescu, *Student*, p. 178) ;. . . *e a năibii durerea de măsele* (I. C. Visarion, *Adev. lit.*, 16 dec. 1928, p. 5, col. 3) [2]. Primele două sînt interesante din punct de vedere gramatical : folosite, la început, ca exclamații (*al naibii*, *al naibelor* sau, mai probabil, cel puțin în cazul pluralului, *ducă-se naibii*, *ducă-se naibelor*), deci cu valoare stilistică foarte precisă, ele s-au ,,gramaticalizat'' (în *mîța naibii*, gramaticalizarea este totală, ajutată fiind de forma simțită ca genitiv, care a transformat pe *naibii* în atribut al lui *mîța* ; în *cum naibelor*, substantivul are, cred, valoarea unui complement circumstanțial de mod, mai precis, trebuie considerat ca un ,,complement'', adică o ,,completare'' a lui *cum*).

naist ,,cîntăreț din nai'' (*Adev. lit.*, 5 dec. 1937, p. 6, col. 1). Nu pot spune cît e de răspîndit acest cuvînt, cred însă că a luat naștere relativ tîrziu, sub influența lui *flautist*, *violonist* etc., și, la fel cu acestea, face, probabil, parte din terminologia muzicală ,,savantă''. Sinonimul *naingiu* este învechit, poate chiar dispărut cu totul. (Tiktin îl citează din vol. XIII al *Convorbirilor literare*, așadar de prin jurul anului 1880.) Alt sinonim, acesta, cu siguranță, popular în sensul strict al termenului, este *năiaș* (v. Barbu Lăzăreanu, *Cu privire la folklor* I, București [f.a.], p. 25), format cu același sufix ca *cimpoiaș*, *fluieraș* ș.a. Ținînd seamă de dubletele acestora (*cimpoier*, *fluierar*), nu-i exclus să existe sau să fi existat undeva un *năier*. Mă exprim așa, fiindcă *năier*, dat de Tiktin ca sinonim al lui *naingiu*, se bazează pe o interpretare greșită a versurilor lui Coșbuc *Pe țărm erau stoluri de fete Cu drag de năier ascultînd*, cum rezultă și din faptul că în toate celelalte dicționare acest cuvînt apare cu înțelesul ,,luntraș, corăbier'' [3].

najdalog ,,zablău, om înalt'' (comunicat din Andrieșeni, raionul Iași). Același, probabil, cu *nădălog* ,,prost'' (comunicat din Corlăteni, raionul Dorohoi).

najiște : *opincile cu najiște* (*Adev. lit.*, 5 febr. 1939, p. 8, cl. 1). Pare a fi o variantă, greu de explicat și de aceea suspectă, cel puțin pentru mine, a lui *nojițe*. Are formă de plural și poartă accentul, probabil, pe prima silabă.

---

[1] Acesta, bineînțeles, numai cînd denumește ,,specia'', nu pe un reprezentant al ei. Îndoielile lui A. Graur, BL II, 1934, p. 175 cu privire la etimologia lui *naiba* (< *n-aibă*. . .) mi se par întemeiate.

[2] Acest ultim citat este interesant prin forma « populară » *năibii*.

[3] DLRLC citează același text din Coșbuc (ceva mai lung), pe care îl interpretează, în ce privește acest cuvînt, în felul arătat mai sus.

nalangîte (pl.) ,,un fel de gogoşi'' (la Tecuci, în sudul Moldovei). Variantă a lui *lalanghită*, existent la Candrea, care-l dă tot ca termen moldovenesc, cu sensul ,,un fel de clătite'' şi-l derivă din turc. *lalagit*. Un cuvînt, foarte asemănător, există în aromînă. Îl găsesc la Tache Papahagi, *Etimologii*, Bucureşti, 1940, p. 13 : *lînghídă* (şi *lănghíδă*) ,,pâtisserie soufflée'' («gogoşi ce se fac mai ales pentru femeia lăhuză; *lalanghită*»), cu precizarea ,,Mai circulă şi formele *lălănghită*... şi *nălănghite*...''. Această ultimă variantă este foarte apropiată de mold. *nalangîte* şi prezintă de aceea interes, în sensul că arată cum s-a putut ajunge (prin disimilaţie) la *na-* (din *la-*) în aromînă şi în dacoromînă, fără nici o legătură între ele. Papahagi explică, just, cuvîntul aromînesc din greceşte (< λαλαγγίδα λαλαγγῆτα). În dacoromînă este mult mai probabil, în ciuda cvasi identităţii fonetice cu cuvîntul grecesc, că avem a face cu un împrumut din turceşte, dat fiind că numeroase nume de mîncări sînt, la noi, de provenienţă turcă. De altfel termenul grecesc are, el însuşi, aceeaşi origine (după Papahagi, care invocă turc. *lalangua* ,,sorte de pâte faite avec des œufs battus et farine'' [1]).

nană. Informaţiile existente în dicţionarele limbii noastre cu privire la acest cuvînt sînt parte insuficiente, parte greşite. Mai întîi, în legătură cu răspîndirea lui în graiurile limbii noastre. Tiktin şi, după el, Candrea îl prezintă ca regional, ceea ce corespunde realităţii, numai că, afară de Transilvania şi de Banat, *nană* este foarte frecvent în Moldova de sud. DLRCL şi DLRM nu dau nici o indicaţie de natură geografică, nici măcar pe cea obişnuită (,,regional''), de unde ar urma că cuvîntul circulă în toată ţara şi că, deci, aparţine limbii ,,comune'' sau, poate, celei literare. Altă insuficienţă a datelor din dicţionarele amintite se referă la sensul lui *nană*: toate îl explică prin ,,termen de respect cu care se adresează, la ţară, un copil sau o persoană mai tînără unei femei mai în vîrstă; dadă, lele''. În sudul Moldovei, cuvîntul este sinonim cu *naşă*, dar numai în limbajul copiilor şi numai despre naşa de botez. Ajunşi adolescenţi, ei îl înlocuiesc prin *naşă*, pe care adulţii îl folosesc şi la adresa naşei de cununie. Graiul moldovenesc de sud cunoaşte şi masculinul *nan* (de unde dimin. *nănaş*), absent în dicţionarele noastre, şi-l întrebuinţează exact în aceleaşi condiţii (cu privire la naşul de botez). Acestea nu sînt singurele lipsuri ale dicţionarelor noastre. La Clopotiva (Haţeg), *nană* însemnează şi ,,lele'', dar şi ,,mamă'', fiind urmat totdeauna de un nume propriu [2] : *nană Floare* («nană îi spunem la care e mai bătrînă», precizează informatorul; v. *Soc. Rom.*, IV, 1939, p. 47). Ar mai fi de adăugat, pe baza fişelor mele, că la Grebena (în Banatul iugoslav) *nană* însemnează ,,bade'' (v. revista ,,Luminătorii'', noiembrie 1938, p. 6, iar în fostul judeţ Gorj ,,nene'' (GS V, 1931—1932, p. 122). Această mare varietate de sensuri nu trebuie să ne surprindă la un astfel de cuvînt, a cărui origine trebuie căutată în vorbirea

[1] Acest sens este identic cu al mold. *nalangîte*, care sînt, într-adevăr, gogoşi făcute din aluat amestecat cu ouă bătute. (Se ia o lingură de aluat şi se aruncă în tigaia cu untură care clocoteşte.)

[2] Dacă e aşa, sensul lui *mamă* este, probabil, acelaşi cu al lui *lele*, judecînd după faptul că în sudul Moldovei *mamă Ioană* = *lele Ioană* : prima formulă este folosită cînd diferenţa de vîrstă dintre vorbitor şi partenera lui este mare (aproximativ la fel de mare ca între un copil şi mama lui). Pentru sensul ,,mamă'', vezi şi *V. Rom.*, iunie 1939, p. 59.

copiilor (cf. *dadă, mamă, nene, ţaţă* etc.): este un ,,Lallwort", cum îl califică, atît de potrivit, lingviştii germani (*lallen* ,,a gîngăvi", de fapt ,,a vorbi greu şi neînţeles, ca copiii"). Cf. REW, nr. 5817, unde sînt date foarte numeroase cuvinte romanice de acest fel, cu o varietate semantică extraordinar de mare, printre ele şi rom. *nun(ă)*, *naş* (< *nunaş*), *nănaş* etc. ,,Lallwort" este şi *nani* din formula cu care se adorm copiii: *nani-nani* (*puiul mamei*) şi care a intrat în locuţiunea verbală *a face nani* ,,a dormi", folosită, glumeţ sau afectiv, şi cu privire la adulţi. O locuţiune aproape identică există în dialectul bolognez : *fęr la nana* ,,dormire", din care s-a extras *nana* cu sensul ,,leagăn" (cf. C. Tagliavini, în *Arch. Rom.* XIII, 1929, p. 575) şi în dialectul romanesc : *far‿la ninna* (sau *la nanna*), idem (F. Chiappini, *Vocabolario romanesco*, Roma, 1933, p. 191, 193). Nu numai în idiome romanice ne întîmpină asemenea cuvinte : cf. sîrbo-croat *ninaj*, pol. *nynać*, silez. (germ.) *ninne(i)*, toate cu însemnarea ,,a dormi" (în vorbirea copiilor şi cu copiii)[1]. De *nan(ă)* etc. amintesc, ca formaţie (şi, în parte, ca sens), între altele, grec. νάννη ,,mătuşă", berber. *nanna* ,,bunică, mamă, soră mai mare", arab. *nanna*, *nenna* etc., citate de M. L. Wagner, *Studien über den sardischen Wortschatz*, Geneva, 1930, p. 9, unde sînt discutate şi cuvinte sarde asemănătoare, printre ele foarte interesante *nonnu* şi *nonna*, respectiv ,,naş" şi ,,naşă" (de botez), aproape identice cu rom. *nun(ă)*, din care a rezultat *nănaş(ă)* (prin faza intermediară *nunaş(ă)*; vezi Tiktin, s.v. *naş*).

nap : expresia *gol nap*, înregistrată de Tiktin (împreună cu *gol ca napul*, pentru care dă un citat din Sperantia), este caracteristică, se pare, pentru graiurile moldoveneşti de nord, cum arată atît citatul amintit (Sperantia era originar, cred, din raionul Dorohoi), cît şi informaţia comunicată mie din satul Schitul Duca (raionul Iaşi), unde *gol nap* este glosat prin *gol puşcă*. [2]

napurojne : ... *salată de oţet, pe care o mîncă cu o napurojne* [3] *căpătată săptămîna trecută de la un mort* (Damian Stănoiu, *V. Rom.* sept., 1928, p. 208). Tiktin cunoaşte cuvîntul, sub forma *naporojne* (subst. pl.), pentru care trimite, fără citate propriu-zise, la două izvoare. Sensul, descris amănunţit de Tiktin, se reduce, în fond, la acela de ,,pomană (constînd din colivele şi colacii purtaţi pe o năsălie în drumul convoiului mortuar spre cimitir)". Pentru etimologie, Tiktin invocă rus. напорожня ,,gol", pol. *na prožno* ,,gratuit" (adică ,,de pomană"). Ca sens, se potriveşte acesta din urmă. Avem a face, desigur, cu un cuvînt venit din limba slavă bisericească, cum probează înţelesul lui şi faptul că apare în texte al căror conţinut se leagă direct sau indirect de viaţa religioasă[4].

narangiu, variantă populară (din fostul judeţ Rîmnicul Sărat) a lui *nărămziu* (*Şî buzili* : *naranjii* ; *Milcovia* 1, 1930, p. 182), existentă la Tiktin sub forma *narangiu*.

---

[1] Invocate de Tiktin, s.v. *nani!*

[2] Trebuie să precizez că e vorba de napul, ca să zic aşa, moldovenesc, adică de primul sens al acestui cuvînt, tradus de Tiktin prin 'Kohl-, Steck-, weisse Rübe' (lat. Brassica napus u. rapa).

[3] Autorul subliniază acest cuvînt, fiindcă îl considera ca un termen oarecum tehnic preoţesc şi călugăresc, necunoscut marii majorităţi a cititorilor.

[4] Izvoarele menţionate de Tiktin vorbesc în acelaşi sens.

nasalnic : variantă moldovenească actuală a lui *năsilnic*, cu sensul (cînd e vorba despre cai) „sperios" (comunicat din Borlești-Ruseni, raionul Buhuș). Autorul comunicării pune în fruntea fișei forma *na-*, dar, cînd dă exemplul menit să ilustreze întrebuințarea cuvîntului, scrie *calul e năsalnic*. Ambele variante sînt, teoretic, posibile și, desigur , reale. Tiktin notează, pe baza unui citat din Sofia Nădejde, forma *năsălnic*, al cărei *ă* (al doilea) fiind accentuat, nu văd cum s-a putut preface în *a*[1] (căci, în ce privește pe acest *ă*, informatorul meu nu șovăie).

nasuliu : afirmația lui Al. Graur, BL II, 1934, p. 176 că acest cuvînt, de origine țigănească, este simțit ca un derivat de la *nas*, găsește un sprijin în următorul citat : *Fănel, te-am atins la năsulie* (I. Peltz, *Văc.* II, p. 147), unde, cum vedem, femininul presupusului derivat apare ca substantiv[2]. Este vorba de o atracție paronimică, avînd drept rezultat modificarea semantică profundă a cuvîntului, un fel de etimologie populară, care, în loc să ducă la schimbarea formei, provoacă o schimbare a înțelesului.

natimală „a fi mare, matahală" [sic !] (com. din Schitul Duca, raionul Iași). Este produsul unei contaminări a lui *nátimă* cu *mătăhală*, ambele sinonime [3]. Primul dintre ele apare la Candrea, care cunoaște trei sensuri (numai al treilea interesează aici), și în DLRM. Acest ultim dicționar se limitează, ca de obicei, la indicația generală „regional", pe cînd celălalt consideră cuvîntul ca oltenesc, deși două dintre cele trei accepții înregistrate acolo au ca izvor diverse lucrări ale lui C. Rădulescu-Codin, care, cum știm, se întemeiază pe vorbirea din Muscel. *Nátimă* pare a exista (sau a fi existat) însă și în Moldova, căci îl găsesc la V. I. Popa *Velerim*, p. 241 : ...*a întors capul și a zărit natima departe... ca un duh rău*. Ambele dicționare citate aici derivă pe *natimă* din *anátimă*. Cred că explicația este justă, numai că ar fi trebuit motivată. Eu mă gîndesc la întrebuințarea lui *anátimă* ca exclamație în fața unei apariții cu totul neobișnuite, de pildă un animal mare, fioros etc. ori, poate, o simplă halucinație, cu sensul „fii blestemat !" sau ceva asemănător (însoțită de semnul crucii, ca apel la providență pentru înlăturarea primejdiei). Folosirea, fie și numai relativ frecventă, în asemenea condiții a lui (*a*)*nátimă* [4] a dus la modificarea semantică în discuție. Să se compare *dalac*, *talan* (și alte nume de boli), transformate în imprecații la adresa animalelor de muncă sub forma vocativului articulat : *dalacule* !, *talanule* ! (adică *dare-ar dalacul* sau *talanul în tine* !) ; cu acest aspect morfologic, ele par un fel de nume proprii, sinonime cu *plăvane* !, *murgule* ! etc.

natră „urzeala de la ițe pînă la sulul dinapoi" (din satul Nereju-Vrancea ; v. *Soc. Rom.* nov. 1936, p. 14, nota). Cuvîntul este înregistrat

---

[1] *Năsălnic* apare și la Cezar Petrescu, *Noi vrem pămînt*, p. 341.

[2] Contextul arată că e vorba de nas, căci cel care vorbește și-a lovit partenerul cu pumnul în nas. Autorul subliniază pe *atins* și pe *năsulie*, atrăgînd astfel atenția asupra caracterului lor argotic.

[3] Cf. *nătimană*, variantă a lui *nătimală*, cu sensul „namilă, nanie, nemetenie, matahală, monstru din povești" (Scriban, care-l explică, greșit după mine, din *natimă* + *natamenie* ; a rezultat din *nătimală* prin asimilație : *m-l* > *m-n* sau prin schimb de sufix).

[4] Apocopa lui *a-* s-a putut produce, sub imperiul emoției, chiar înainte de modificarea semantică imaginată de mine, deși mai probabil pare ca ea să fi avut loc după aceea, pentru a diferenția și formal cele două sensuri ale cuvîntului.

în toate dicționarele citate, totuși îl dau și eu, din cauză că, după indicațiile existente la Tiktin și la Candrea, s-ar putea crede că el circulă numai prin Ardeal și Muntenia. Etimologia (sîrbo-croat *natra*) propusă în aceste două dicționare nu corespunde răspîndirii geografice a termenului. De aceea DLRM invocă și bulg. *natra*.

natur : poate părea curios, dar cred că cuvîntul acesta trebuie să intre în „Dicționarul limbii romîne", întrucît are o circulație destul de mare, și nu numai în limbajul culinar (*șnițel natur*, după germ. *Naturschnitzel*). Iată și un citat propriu-zis : *ten mat natur* (*Adev. lit.*, 4 febr., 1934, p. 8, col 1 ; despre obrazul unei femei).

nați, cu derivatele *naționalist* și *națism* [1], mult mai răspîndite : de asemenea merită un loc în dicționarul „complet" al limbii romîne, cu explicațiile și luarea de poziție pe care le impune conținutul lor, privit din punctul nostru de vedere. O discuție interesantă asupra frc. *nazi* a făcut Leo Spitzer în *Le français moderne* XII (1944), p. 261 și urm.

năbleg : DLRM este singurul dicționar al limbii noastre care cunoaște acest cuvînt (cu sensul „bleg, prost"). În DLRLC apare numai *nävleg*, existent și în DLRM și pentru care dă două citate, ambele din Zaharia Stancu, fiecare ca ilustrare a cîte unuia dintre cele două sensuri ale cuvîntului. S.v. *năvleg*, DLRM trimite la *năbleg*, de unde urmează că le consideră înrudite, poate chiar identice, mai ales că ele seamănă mult atît fonetic, cît și semantic. Mă exprim în felul acesta, fiindcă dicționarul în chestiune se limitează la simpla trimitere menționată aici. Mai important este însă altceva. Din modul cum procedează autorii s-ar putea conchide că ei consideră pe *năvleg* ca provenind, într-un chip oarecare, din *năbleg*, ceea ce surprinde, întrucît aspectul cu *-v-* are două sensuri, pe cînd celălalt numai unul. Curiozitatea nu se reduce la atît. *Năbleg* este dat ca adjectiv pe cînd *năvleg*, în primul rînd, ca substantiv (masculin și feminin) și apoi ca adjectiv (autorii spun „adjectival"), cu o întrebuințare și o nuanță semantică aparte („despre părți ale corpului : bolnav, beteag"). Se știe că, în general, adjectivele devin substantive, nu invers. Afară de asta, sensul „adjectival" al lui *năvleg* este concret, pe cînd cel substantival, abstract (sau, dacă vreți, mai puțin concret). Ambele aceste fapte ne obligă, cred, să vedem în *năvleg* un adjectiv la origine, care a ajuns apoi să capete și valoarea substantivală. În acest sens vorbește și forma lui dublă, pentru ambele genuri. Cît despre raportul dintre *năvleg* și *năbleg*, este clar, cel puțin pentru mine, că acesta din urmă s-a născut ulterior, foarte probabil sub impulsul afectivității și datorită marii asemănări fonetice și sintactice dintre partea finală a lui *năvleg* și adj. *bleg*. DLRM nu dă nici un citat pentru forma cu *-b-* (de obicei lipsesc citatele în acest dicționar, care a trebuit să cuprindă cît mai mult material într-un singur volum). Eu am găsit pe *năbleg* la Liviu Rebreanu, *Jar*, București, 1934, p. 197 : *Parcă ziceai că ești literat, mă, năblegule! Halal literatură!* Acest citat confirmă, cred, explicația stilistică propusă de mine : *năvleg* a fost modificat în *năbleg*, spre a i se mări expresivitatea și totodată claritatea (*bleg* este un cuvînt cunoscut de toată lumea, pe cînd *năvleg* aparține unor graiuri

[1] Apar scrise și cu *-z-*, ca în limba germană.

regionale, puțin extinse [1]). În ce privește etimologia, discuția de pînă aici arată că nu putem porni de la *năbleg*, explicat de DLRM din *nătîng* + *bleg* (?), ci de la *nävleg* (adjectiv) cu sensul din următorul citat dat de DLRLC: *Se poate trăi și cu un picior nävleg* (Zaharia Stancu, *Desculț*) [2]. Deși îmi dau seama de marile dificultăți pe care le prezintă, din punctul de vedere al formării cuvintelor, ipoteza mea, mă simt împins, aș zice chiar obligat, s-o formulez, cu speranța că cineva, mai ingenios decît mine, o va putea transforma în adevăr: *nă-* este *ne-*, prefixul negativ (cf. *nărod* < *nerod*), iar *vleg* este o variantă (un fel de „Ablaut", ca în limba germană) a lui *vlagă*. Și Scriban, s.v. *nevleg*, face trimitere (sub forma „cf.") la *vlagă*.

năborît: l-am găsit într-o poezie de George Meniuc, *V. Rom.*, aprilie 1940, p. 74, fără să-i pot descifra sensul (*Ochii rîdeau năborît și cărunt, Ca împărăția apelor cu dihănii pe fund*), ceea ce nu surprinde, cred pe nimeni, dată fiind... profunzimea ideilor exprimate în acest distih. Valoarea lui morfologică este de adverb, iar aspectul formal de participiu trecut al unui verb *a năborî*. În unele limbi slave există cuvinte care ar putea fi tema acestui verb (real sau presupus), de ex. ucr. *nabír* [3], același cu rus. *набор*, bogat în sensuri, printre ele mai potrivite ar fi „ornamente de metal puse pe hamuri sau pe o centură, pe un chimir; crețurile de la carîmbul cizmei"; cf. și sîrb. *nábor* „fald, pliu".

năbrăvală „boală de splină la oi" (BSG LII, 1933, p. 308).

năbuzna: DLRM explică acest adverb drept produs al unei contaminații (*năvală* + *buzna*) [4]. DA este mult mai aproape de adevăr, cînd vorbește (s.v. *busna*) de „compoziție", pentru care dă ca exemple pe *busnámite* și *nabusna* (cu varianta *năbusna*). În diverse limbi slave, prepoziția *na* se combină cu adverbe: bulg. *nablizo*, *nadolu*, *nadălgo* etc., rus *надолго*, ucr. *nabézrik*, *nadáli*, *nádovgo* etc. Pentru noi prezintă interes mai cu seamă limba ucraineană, dat fiind că *buzna* și *nabuzna* [5] sînt, după DA, specific moldovenești.

năgăjie: — *Du-te, mă, în casă și te culcă, nu mai sta aici ca năgăjia* (I. C. Vissarion, *Adev. lit.*, 16 iunie 1929, p. 5, col. 3). Nu pot spune ce sens are acest cuvînt.

nălet „prost; apucat" (comunicat din Corlăteni, raionul Dorohoi). Cf. rus. *nelép* „absurd, stupid, fără sens; neghiob, nerod, prost", care a putut deveni, fără dificultăți, rom. *nălet*.

nălticuț: folosit, sub forma femininului, de Damian Stănoiu, *V. Rom.*, sept. 1928, p. 205. DA înregistrează destul de multe diminutive de la *înalt*, nu însă și pe *nălticuț*. Lipsește și „tema" lui, *năltic*, de la care s-a format și *nălticel*, acesta prezent în DA.

[1] Eu am luat cunoștință de existența acestui cuvînt dintr-un articol sau, poate, dintr-o recenzie publicată în *V. Rom.* dinaintea primului război mondial de către G. Topîrceanu, care vorbea acolo de năvlegii (gușați?) de pe valea Topologului.

[2] Ideea de beteșug fizic s-a extins asupra psihicului, ajungîndu-se astfel la sensul „persoană înapoiată mintal; prost, tont" (DLRLC).

[3] SEW, s.v. *ber*, are ucr. *nâbor*.

[4] Astfel de explicații... comode sînt destul de numeroase în acest dicționar (cf. *năbleg*, discutat ceva mai înainte).

[5] Profit de prilej spre a nota varianta *buzúna* (circulă în Baia, rn. Fălticeni, se spune în „Șezătoarea" XXXIV, p. 36).

nălucă : alături de locuțiunea verbală *a-și face nălucă*, pe care o cunosc DLRLC și DLRM, există una, perfect sinonimă, *a-și lua năluca*, comunicată mie din raionul Iași, unde se spune, de pildă, *calul și-a luat năluca cu mine* „a fugit fără să-și mai dea seama" (fiindcă s-a speriat, căci asta înseamnă *a-și face nălucă*).

nămaie : la numeroșii termeni romanici dați de CDDE, s. v. *nămaie*, și REW, nr. 476, proveniți din lat. *animalia*, se poate adăuga calabr. *nimáliu* „animale" (v. G. Rohlfs, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie* II, Halle a. S.—Milano 1934, p. 94, col. 2).

nămetenie : „matahală, namilă". Acest cuvînt, înregistrat de autorii DLRLC și ai DLRM (cel dintîi are un citat din V. I. Popa, *Velerim*, p. 34, pe care mi-l notasem și eu), este bulg. *nametanie* „acțiunea de a pune, de a arunca pe sau peste ceva etc.", cu aceeași temă ca *nămete* și cu un înțeles mai apropiat de al acestuia : un morman de zăpadă (sau de pămînt etc.) poate servi ca termen de comparație pentru a desemna o ființă (reală ori imaginară) enormă, și nu numai cînd, din cauza distanței sau a întunericului, conturul ei nu este prea precis. Cf. și bulg. *zametak* „foetus", dat de SEW s. v. *met-*[1]. Scriban trimite la *nemete* (*nămete*).

nămeți : apare la Cezar Petrescu, *1907* I, p. 210 cu sensul, lărgit față de cel etimologic, „a se face nămeți de zăpadă", „a acoperi cu zăpadă" printr-o confuzie, desigur voită, a zăpezii cu grindina (*cerdacul nămețit de grindină*). Curios este că unele dicționare (Tiktin și Candrea) cunosc de la acest verb numai varianta *a nemeți*, iar DLRLC și DLRM numai pe *a nămeți*[1] ; în schimb, toate înregistrează tema verbului sub ambele aspecte fonetice (*nămete*, dată în fruntea articolului, și *nemete*).

nămornițos : absent în toate dicționarele noastre. Pare a fi un derivat sui generis (poate prin apropiere de *mamorniță*)[2] de la *nămornic* „colosal, mătăhălos ; (subst.) namilă" (Candrea), cu care seamănă, se pare, și din punct de vedere semantic, cum rezultă din citatul următor : *Și nu se mai isprăvea jurata de sintaxă și nu mai obosea dascălul cel nămornițos* (*Adev. lit.*, 3 aprilie 1932, p. 4, col. 2).

năpîrcă „un bici cu coada scurtă și îndemînatic [sic !] (comunicat din Albești, raionul Slobozia). Tiktin dă acest sens din Jipescu, așadar dintr-o regiune foarte apropiată, geografic vorbind, de cea a corespondentului meu.

năplăi : există, se pare, și în alte părți ale țării, nu numai în Oltenia, cum spune Tiktin. Cf., de pildă, V. I. Popa, *Velerim*, p. 241 : *a șters-o.... ca pe-o iazmă de vis năplăit*[3]. La sensul (de fapt, figurat, deci secundar) dat de Tiktin („a provoca cuiva coșmaruri", atestat în descîntece), Candrea adaugă pe acela, propriu (deși îl pune sub 2) de „a se înnăbuși de căldură, a-i veni leșin de zăduf". Ambele sensuri apar și în DLRM, care inversează, în mod just, ordinea lor. Nici acest dicționar, nici Candrea nu-și însușesc etimologia propusă (ca „probabilă") de Tiktin[4] : v. slav. *napluti*,

[1] Scriban le dă pe amîndouă.

[2] Și pe acest cuvînt DLRM îl explică prin contaminație (*mamă* + *babornită*) („termen de ocară dat unei femei").

[3] Citatul este cam suspect, mai ales din cauza legăturii sintactice dintre *vis* și *năplăit*. La aceasta se adaugă „tonalitatea" stilistică, prea căutată și, deci, artificială a întregii fraze.

[4] La fel Scriban.

-plovǫ ,,a inunda, a se revărsa (despre apă)'', fără să vină însă cu alta. Și totuși această etimologie trebuie acceptată, cu precizarea că nu-i vorba de un cuvînt vechi slav, ci de urmașul lui, bulg. *naplávěm*, idem, dat de Gerov și de N. Markoff, *Dictionnaire de poche bulgare-français* [1]. Semantismul nu face dificultăți: ,,a inunda'' și ,,a îneca'' (acesta este echivalentul popular al neologismului *inunda*) sînt sinonime, iar ,,a (se) îneca'' este sinonim cu ,,a se înăbuși, a se sufoca''.

năprui: este glosat în DLRM prin ,,prost, idiot'', foarte probabil, pe baza indicațiilor din *Glosar dialectal* [2] de Șt. Pașca, unde acest cuvînt este dat ca existent în vorbirea din Rășinari (rn. Sibiu). Cu un înțeles asemănător a fost înregistrat și în raionul Ploiești: *năpruie* (subst.) ,,femeie mare și proastă''. Eu l-am auzit adesea la Buzău, dar l-am interpretat, din punct de vedere semantic, destul de diferit, căci îl văd trecut în fișele mele cu sensurile ,,năzdrăvan, într-o ureche, care nu știe multe; haplea''. Pare a fi același cuvînt cu *nătrui* ,,într-o ureche, cam pe-o parte'' din *Glosar de cuvinte din județul Vîlcea* [3] de G. F. Ciaușanu.

năsădi: sensul (,,p. ext.'') ,,a împrăștia'' al acestui verb, extras de DLRLC dintr-un text popular, apare foarte clar din următoarele două citate găsite de mine: *cratere...prin care năsădesc gaze puturoase* (*ÎI*, 1 noiembrie 1936, p. 326); *Pune lipitori pentru tras sîngele năsădit* (*Adev. lit.*, 30 aprilie 1933, p. 2, col. 3).

năsălie: la variantele, destul de numeroase ale acestui cuvînt, pe care le găsim la Tiktin, adaug pe *năsălnie*, curent în vorbirea populară de la Tecuci (cel puțin pînă nu tare de mult, probabil însă și astăzi). Scriban are *năsîlnie* și *năsălnie*, ambele accentuate pe silaba antepenultimă.

năsălnicie. Nu știu pe ce se întemeiază DLRLC și DLRM, cînd afirmă, s.v. *năsilnicie*, că acest cuvînt este numai învechit, nu și regional, cum spun amîndouă despre *năsilnic*. Sub forma dată de mine, substantivul apare la Cezar Petrescu, *1907* I, București [f.a.], p. 95: *măsurători măsluite și alte năsălnicii arendășești*. Și se știe că acest scriitor nu folosea arhaisme, în schimb recurgea des la termeni din graiurile moldovenești, pe care le cunoștea bine. Altă nedumerire am în legătură cu faptul că primul dintre dicționarele citate ar fi trebuit să dea pentru *năsilnicie* citate din autori contemporani, altfel nu se justifică prezența unui cuvînt învechit într-un dicționar al limbii contemporane. Și dacă autorii lui n-au putut veni cu un citat al lor, puteau reproduce pe cel dat de Tiktin din *Convorbiri literare*, unde cuvîntul are forma *năsălnicie*, ceea ce probează că izvorul lui este o scriere literară moldovenească. Tiktin spune de altfel că, cu sensul ,,asprime, violență, sălbătăcie'', acest substantiv aparține limbii vechi și subdialectului moldovenesc.

năsărîmbă, prezent în toate dicționarele citate obișnuit de mine (cu excepția lui Tiktin), însemnează nu numai ,,greșeală (făcută fără intenție), boroboață, poznă'' (DLRM) sau ,,neghiobie, prostie; bazaconie''

[1] În *Rečnik na săvremenniia bălgarski knižoven ezik*, Sofia, 1955—1959, lipsește.

[2] Publicat în *Memoriile Secțiunii Literare* (Academia Romînă), Seria III, Tomul IV, p. 193 și urm.

[3] V. aceleași *Memorii*, Tomul V, p. 151 și urm.

(Candrea), ci şi, după revista *Izvoraşul*, 15 aprilie 1935, p. 157, ,,nelegiuire ticăloşie" (Oltenia). Cuvîntul este redat acolo sub forma pluralului *năsărîmbii*, care, dacă corespunde realităţii lingvistice din regiunea amintită, trebuie să aibă un singular *năsărîmbie*.

năsipar ,,[om] care scoate şi cară năsip" (comunicat din satul Aroneanu de lîngă Iaşi). Am înregistrat acest cuvînt, tot la Iaşi, şi sub forma lui literară : *nisipar* ,,cel care cară sau vinde nisip". DLRLC şi DLRM îl cunosc numai ca termen tehnic (,,dispozitiv montat pe o locomotivă, pe un tramvai etc., pentru a distribui nisip la roţi, împiedicînd patinarea acestora"), fapt care surprinde [1].

năslap : *Curgea năslap lumina în argint, Pe albii de chilimuri şi scîntei*...(D. Ciurezu, *Pămîntul luminilor mele*, Bucureşti, 1940, p. 20). Are valoare adverbială şi funcţiune de circumstanţial de mod, dar, de fapt, este un substantiv, cu sensul, probabil [2], de ,,val, revărsare" (în citat ,,cantitate mare"?). Este v. slav. *slapŭ* ,,val (de apă)" sau un echivalent al lui din vreo limbă slavă modernă. În ce priveşte pe *na-*, cf. cele spuse mai sus, s.v. *nahlap* : ambele cuvinte au temă identică şi sînt formate în acelaşi fel. Scriban are *năslapi* ,,valuri de apă" (din fostul judeţ Mehedinţi), pe care îl consideră variantă a lui *nahlap*.

năsoi : ,,cînd un om se supără, de pune capul în jos şi se duce, se zice năsoi" (comunicat din satul Manoleasa, raionul Săveni). DLRM are *năsoi* (Rar) ,,nas mare, trompă". În citatul meu avem a face cu o întrebuinţare stilistică (ironie) a acestui cuvînt.

năstărîmb : *Au început să-l întindă, doar-doar l-o da pe năstărîmbul jos din brişcă* (Paul Daniel, *Republica Barbă-Rasă*, Bucureşti, 1938, p. 75). Lipseşte (la fel şi cuvîntul imediat precedent) în dicţionarele folosite de mine. Judecînd după context (este vorba de un chefliu care se urcă într-o birjă, unde adoarme, fără să fi spus birjarului încotro merge), pare a avea sensul ,,nesimţit, îndărătnic, încăpăţînat". Cf. slov. *nástoren* ,,arogant", ,,îndărătnic", dat de SEW, s.v. *ster-*, ca obscur. (Partea finală a cuvîntului romînesc aminteşte de *nătîng* (înrudit ca sens) şi, mai bine, de *strîmb*, cu care nu văd însă cum se poate lega semantic, deşi nu trebuie să punem accent prea greu pe acest aspect al problemei, dat fiind caracterul vădit afectiv al lui *năstărîmb*, produs al unei stări psihologice speciale, ,,nerespectuoasă" faţă de regulile formării cuvintelor. Cf. totuşi *năstărîmbă*, variantă a lui *năsărîmbă*, dată de DLRLC, care nu cred însă că ar putea fi identificat cu *năstărîmb* din citatul meu.

năşi ,,a cununa" apare în DLRLC şi DLRM, dar fără citate. Eu am unul din M. Celarianu, *Polca pe furate*, Bucureşti, [f.a.], p. 237 : *ăsta i-o năşit şi le-o pus sîrma la cap şi cununia*. Supinul acestui verb este necunoscut dicţionarelor noastre. Cf. I. Peltz, ,,*Actele vorbeşte*", Bucureşti [f. a.], p. 273 : *ce-o să mai dansez... la nuntă* ! *Stii ce — iau eu năşitu*' !

năzarnic. La citatele din Tiktin şi DLRLC adaug şi eu unul : *E un mînz năzarnic* (*Adev. lit.*, 23 mai 1937, p. 7, col. 2). Dicţionarele nu arată că e vorba de un cuvînt regional, ci se limitează, unele, să spună că-i rar. Face excepţie Scriban, care îl atribuie subdialectului moldovenesc. Eu aş

[1] Tiktin nu-l cunoaşte nici ca cuvînt obişnuit, nici ca cuvînt tehnic, tot aşa Candrea, care, negăsindu-l la cel dintîi, l-a ignorat şi el.

[2] Mă las, poate, influenţat de etimologia pe care o propun.

preciza că numai graiurile nordice ale acestuia îl cunosc, cum dovedesc autorii citați (Sofia Nădejde la Tiktin, Demostene Botez dat de mine aici și, cu siguranță, „anonimul" din *Contemporanul*, invocat de DLRLC).

năzbîtios : *tot pentru năzbîtioase farse* (Cezar Petrescu, *Luceafărul*, București [f.a.], p. 403) ; *profilul liceanului neastîmpărat și năzbîtios* (*V. Rom.*, iunie-sept. 1933, p. 265). Lipsește în dicționare. Profit de prilej spre a trimite la două note etimologice în legătură cu *năzbîtie* (explicat just deja de către Tiktin) : *Arhiva* XLV (1938), p. 287 și urm. și BL VIII (1940), p. 165. Etimologia propusă în DLRM, și anume ucr. *zabutniti* „a fi zburdalnic", nu poate fi acceptată.

năzdrăvan : cred că sensul originar este „într-o ureche, nebun", curent în vorbirea familiară și populară din Muntenia [1]. De aceea ordinea semantică din dicționarul lui Tiktin, unde acest sens este ultimul, trebuie inversată. Cu privire la etimologie mi se pare preferabilă cea propusă de P. Skok și acceptată de S. Pușcariu : sîrb. *nezdrav* „fou, horrible, furieux" + *-an* (v. *Dacor.* III, p. 833) [2].

năzuină : *s-a deschis o năzuină ca pentru vulpi* (M. Sadoveanu, *Nopțile de Sînziene*, București, 1934, p. 70) ; *drumul coconului domnesc la o năzuină de dragoste* (Idem, *Frații Jderi*, p. 320). Nu-i greu de văzut că acest cuvînt are sensuri diferite de la un citat la altul, fără să pot preciza în ce constă deosebirea ; ar trebui mai întîi să știu ce înseamnă în fiecare caz aparte. Avem a face cu o variantă fonetică a lui *miezuină*, care, în graiurile cu palatalizarea labialelor, a devenit *ńezuină*, apoi, prin depalatalizarea lui *ń*, *nezuină* și după aceea *năzuină* (cf. *năcaz* < *necaz*). Forma cu *ne-* există de asemenea (deși dicționarele n-o cunosc, după cum ignorează și pe *năzuină*) : *nezuină* „gard între doi megieși" (comunicat din Agapia, rn. Tg.-Neamț). Așadar, același sens ca *miezuină*. În ce privește etimologia, se consideră drept formă originară *mejdină* (din v. slav. *meždina*), a cărui parte inițială a fost influențată de *miez* (datorită, în primul rînd, afinității semantice : hatul, hotarul etc. se găsesc la mijloc între două ogoare etc.) [3]. Cît despre partea finală, numai Scriban încearcă o explicație, referindu-se la *vizuină*, dar nu spune în ce chip a avut loc asociația de idei între două cuvinte atît de deosebite din punct de vedere semantic. Apropierea acestora mă ispitește totuși în legătură cu primul citat din Sadoveanu, dat mai sus : *o năzuină* (= mezuină) *ca pentru vulpi* ne trimite, fără voie, la *vizuină*, judecînd după context. Scriban citează ceh. *mezina*, căruia nu-i dă însă sensul. De la o astfel de formă, care nu-i de loc izolată în limbile slave (vezi SEW, s. v. *medja*), se ajunge mult mai ușor la rom. *m(i)ezuină*. Pentru sesizarea unor nuanțe semantice

---

[1] Cu nuanță slab sau de loc peiorativă. Pînă prin 1914, înainte de a cunoaște acest subdialect (prin varianta lui buzoiană), eram convins că *năzdrăvan* însemnează numai „supranatural", cum apare, de obicei, în limba literară și în basme. De aceea am fost surprins auzind la Buzău, foarte des, construcții ca *năzdrăvanul ăla de Ion* ; *mă, da'năzdrăvan mai ești* ! etc.

[2] Eu aș spune slav. *nezdrav*, căci bănuiesc că nu numai în sîrbo-croată va fi existînd sau va fi existat acest cuvînt cu înțelesul arătat în text.

[3] Afară de *mejdină*, cu varianta *meșdină*, există, cu același sens și avînd aceeași origine (slav. *mežd-*), *mejdă* (*meșdă*) și *mejă* (cf. T. Pamfile, *Agricultura la romîni*, București, 1913, p. 25 ; *Codrul Cosminului* II—III (1925—1926), p. 255 ; Ciaușanu, *Glosar*... cit., p. 40).

posibile ale cuvîntului romînesc din citatele date de mine, mi se pare interesant slov. *meja* ,,desiş'' [1].

ne-. Cum s-a remarcat şi de către alţii, acest prefix mobil apare extrem de des în vorbirea familiară şi populară, de obicei în dialog, atunci cînd vorbitorul neagă spusele partenerului său, reţinînd elementul cel mai important, căruia îi adaugă pe *ne-*. La diversele exemple date în *Stilistica limbii romîne*, Bucureşti, 1944, p. 212—214 nu strică să adaug alte cîteva, rod al lecturilor mele de pe vremuri : — . . . . *doar n-oi fi dat examenul pe vremea lui Caragea*. . . — *Caragea Necaragea*. . . *La poliţie nu era şcoală, domnule*. . . (*Adev. lit.*, 30 august 1931, p. 3, col. 3) ; — *Ce Matei, dragă, ce ne Matei* [sic !], *dragă, eu nu mă bat* [în duel], *şi pace* ! [2] (*ibid.*, 27 dec. 1931, p. 6, col. 1) ; *În privinţa onorariului, să ştii că e sfînt* : *nevastă, nenevastă*. . ., *nu importă* (M. Celarianu, *Polca pe furate*, p. 234) ; *Ai înţeles numaidecît că de unde, de neunde el a venit pentru totdeauna* (T. Arghezi, *Adev. lit.*, 15 ian. 1933, p. 1, col. 1) [3] ; *Moare, ne-moare, ce-mi pasă mie* ! (auzit la Iaşi).

neagă (şi *neagă-rea*) ,,om încăpăţînat ; om de care nu poţi scăpa, care te sîcîie, te plictiseşte etc.'' este, cum just susţine Tiktin, n. pers. *Neaga* [4]. Nu poate fi însă primită explicaţia semantică propusă de el, şi anume influenţa lat. *nĕgat*. Dacă ne referim la verbul latinesc ca atare, ar trebui să presupunem că *Neaga* exista deja înainte de formarea limbii romîne, ceea ce este o imposibilitate, iar dacă avem în vedere neologismul *a nega* (deşi Tiktin trimite la *nĕgat*), ipoteza de asemenea trebuie respinsă, fiindcă *neagă* (*-rea*) a apărut în limba noastră, cu siguranţă, înainte de a se fi împrumutat *a nega*. (Afară de faptul, la fel de important, că acest verb chiar astăzi circulă în vorbirea unui grup relativ restrîns de vorbitori şi, în orice caz, n-a devenit nici măcar familiar'', cu atît mai puţin ,,popular''.) Eu leg transformarea semantică a lui *Neaga* în *neagă* (*-rea*) prin apropierea lui de *neg*, cu care seamănă bine din punct de vedere fonetic [5] şi faţă de care se găseşte, morfologic vorbind,într-un raport asemănător (mă gîndesc exclusiv la formă şi în mod oarecum pur abstract) cu al lui *neagră* faţă de *negru*. Cît despre sens, sînt sigur că s-a spus întîi *neagă* (*-rea*) despre un om (sau un lucru) de care nu poţi scăpa, [6] aşa cum nu poţi scăpa de un neg, şi numai după aceea s-a ajuns la sensul ,,om încăpăţînat''.

neam, negaţia, este, cred, acelaşi cuvînt ca subst. *neam*, cum susţin Tiktin (iar după el Candrea) şi Scriban. DLRM separă aceste două omonime, pornind, probabil, de la Al. Graur, care, în GS VI (1933—1934), p. 334—335, explică negaţia din magh. *nem* ,,nu''. Citatele date de Tiktin confirmă pe deplin părerea lui : . . . *neam de ţină, neam de ban* (*în pungă*)

---

[1] Miklosich motivează bine raportul dintre ,,hotar'' şi ,,desiş'' : la început, delimitarea dintre două proprietăţi etc. s-a făcut cu ajutorul unor garduri vii (= desişuri, tufişuri), de unde şi sensul ,,gard'' pe care îl au unii descendenţi slavi ai lui *medja*.

[2] Replică la *Matei, dragă, să fim serioşi* (sînt vorbele prietenului, care-l sfătuieşte să se bată în duel).

[3] Cf. şi, în alte condiţii, . . . *dar nici unul* [dintre armăsari] *nu era de lemn. Caii de ne-lemn suferă de nemărginire individuală* (Idem, *ibid.*, 31 ian. 1932, p. 3, col. 2).

[4] Feminin al lui *Neagu*, care, la rîndul lui, este prima parte a n. pers. slav. *Nĕgomir* sau *Nĕgoslav*. Cf. *Dragu* < *Dragomir* sau *Dragoslav* ş.a.

[5] Cf. diminutivul *neguţ*, perfect identic cu n. pers. *Neguţ* (< *Neagu*).

[6] Acest sens lipseşte la Tiktin.

şi altele asemenea n-au putut lua naştere dintr-o simplă negaţie, echivalent perfect al lui *nu*, pe care nu-l întîlnim niciodată în combinaţie cu un substantiv. Cel mult ne-am putea gîndi la o ,,confuzie'' cu subst. *neam*, omonimul lui, dar în această ipoteză se pune întrebarea, la care, şi istoric şi logic vorbind, trebuie să răspundem afirmativ, dacă n-a existat mai întîi substantivul şi apoi negaţia, ceea ce face inutilă ipoteza. Dimpotrivă, *din neam de tină*, *neam de ban* etc. s-a putut ajunge foarte uşor la *neam* ,,nu'' prin lăsarea la o parte, ca fiind de la sine înţeleasă (în dialog), a expresiei partitive (*de* + substantivul). *Neam de*....este, în construcţie negativă, echivalentul nu numai sintactico-stilistic, ci şi lexical al lui *sămînţă de*... În sprijinul explicaţiei lui Tiktin pledează şi principiul, verificat adesea în materie de etimologie, că, pînă la proba contrară, două omonime au origine comună, că, adică, altfel spus, nu avem a face cu o omonimie propriu-zisă, ci cu o polisemie [1].

nebeleţă (?), atestat numai sub forma pluralului *nebeleţe* (articulat însă *nebeleţile*) : *Eu-s flămînd, că abia mai văd lumea, şi ea îmi umblă cu nebeleţe*... (*Revista Bucovinei* I, p. 357). Sensul pare a fi ,,fleacuri prostii''.

nebun : singuri Candrea şi Scriban înregistrează expresia, atît de frecventă în vorbirea familiară, *lume nebună* ,,oameni foarte mulţi'' [2]. DLRM cunoaşte numai sensul ,,extraordinar'' [3], care se întîlneşte totuşi destul de rar. Cît despre uzul ,,popular'' al acestui adjectiv, explicat prin ,,care nu e bun ; rău'', autorii greşesc, căci este vorba de *bun* precedat de prefixul ,,mobil'' discutat aici mai sus : *nebun* a fost analizat în părţile lui alcătuitoare. De altfel, cu acest înţeles cuvîntul se accentuează pe prefix, mai exact spus are un accent puternic pe *ne* şi unul mai slab pe *bun*. Exclamaţia interogativă cu valoare de afirmaţie sau de negaţie, după împrejurări, *ce-s nebun!?*, *ce eşti* (mai des *c-eşti*) *nebun !?* etc. are o paralelă în italiană [4] (dialectul romanesc) : *Cià cquatrini er sor Titta?* — *Se'matto! Possederà armeno centomila scudi* ; *Domani annamo a ppied'a Frascati. Ce vo' venì?* — *Io! cche sso'matto ?* (F. Chiappini, *Vocabolario romanesco* citat, p. 176).

necum, cu sensul ,,nici de cum, de loc'', apare numai în DLRLC şi DLRM. Cel dintîi dă un citat din colecţia lui G. Dem. Teodorescu. Pot adăuga eu unul, găsit într-un articol cu conţinut istorico-politic : *opoziţia era îndreptată exclusiv împotriva domnitorului şi necum în contra bazelor regimului* (*V. Rom.*, febr. 1938, p. 13).

necunten = *necontenit* apare numai la Scriban, care-l dă sub forma *necuntin* (pentru graiurile ,,estice'') şi *necontin* (pentru Oltenia), fără citate [5]. Cf. *V. Rom.*, aprilie 1940, p. 76 : *Tu o mîngîi necunten şi-n stepă n-auzi zvonul*.

negăială : *să mă aştepţi, căci treaba moşnegilor e cu negăială* (M. Sadoveanu, *Fraţii Jderi*, p. 349). Este sinonim cu *migăleală* şi format,

---

[1] Potrivit acestui principiu, mă întreb, chiar cu riscul de a greşi, dacă în limba maghiară însăşi *nem* negaţia şi *nem* substantivul nu sînt unul şi acelaşi cuvînt.

[2] Calc după fr. *un fou monde* (Al. Graur).

[3] În exemplul *lux nebun*. Cf. *şi recolte nu bune, ci nebune* (Radu Rosetti, în *Adev. lit.*, 15 noiembrie 1925).

[4] Cu siguranţă, şi în alte limbi.

[5] Pentru a doua, trimite la C. Nicolaescu-Plopşor, *Ceaur*, Craiova, 1928, p. 123.

ca şi acesta, cu acelaşi sufix, de la varianta moldovenească (*migăi*) a lui *migăli*. Modificarea fonetică este perfect paralelă cu cea discutată mai sus, s. v. *năzuină*: *migăială* > *nigăială*[1] > *negăială*.

negospodarcă: creaţie personală a lui T. Arghezi (v. ziarul *Dimineaţa*, 28 iunie 1933, p. 1, col. 6, unde apare pluralul *negospodarce*), avînd sensul lui *negospodină*.

negrar „cioban sau gospodar cu oi negre" (BSG LII [1933], p. 252). Lipseşte în dicţionare. Se pare că există şi antonimul *albar* (în limbajul ciobanilor).

negritură: DLRLC şi DLRM cunosc acest cuvînt ca termen oarecum tehnic („materiale care se folosesc la vopsit în negru"; „substanţă care se foloseşte la vopsit în negru"). Sînt sigur că el circulă în vorbirea curentă din multe părţi ale ţării cu sensul sinonimelor lui aproximative *negreală* şi *negreaţă*. Iată şi un citat din limba scrisă: [marfa, în speţă grîul] *pe care o găseau mai ieftioară avea negrituri* (*Adev. lit.*, 12 dec. 1937, p. 8, col. 1), unde cuvîntul are o nuanţă semantică mai concretă şi cam specială.

negru. Zicalei *şi pămîntu-i negru, dar face pîine bună*, folosită ca o... consolare pentru oamenii prea bruneţi, i-am găsit o paralelă (în dialectul roman sc): *terra nera fa buon grano* (Chiappini, *op. cit.*, p. 314). Cînd determină substantive de felul lui *făină*, *pîine* etc., acest adjectiv are sensul „inferior, de calitate inferioară"; cf. calabr. *vrunętta* „farina di seconda qualità" (G. Rohlfs, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie* I,2, p. 393)[2].

neleapcă: înseamnă n u, cum spune DLRM, « vacă (cu viţel) care nu are doi ani împliniţi », ci „vacă care fată înainte de a împlini trei ani" (cum spun Tiktin şi, după el, Candrea; cel dintîi face precizarea următoare, care dovedeşte că ştia să se informeze asupra realităţii: „de obicei vaca este dusă la taur cînd are trei ani"). În ce priveşte etimologia acestui cuvînt, rus. *nalepka* „lipit, care se lipeşte" propus de Tiktin (cu „cf.") nu poate fi acceptat[3]. Candrea invocă ucr. *nelipka*, fără traducere[4], pe care eu nu-l găsesc la B. Grinčenko, *Украинский русский словарь*, unde apare numai *nelitka* „vacă care nu are încă viţei". Scriban acceptă această explicaţie, trimiţînd totodată la pol. *nieletna* „nevîrstnică", deşi, afară de sens (dar numai parţial), nu văd cum se poate lega cuvîntul polonez cu cel romînesc. Etimologia este, de fapt, v. slav. *nelěpŭ* „necuviincios" (sau un echivalent slav modern al acestuia). Folosirea acestui termen a avut, la început, foarte probabil, intenţii glumeţe: juncii prea tinere pentru a avea progenitură potrivit normelor fixate de oameni i s-a aplicat epitetul dat unei fete aflate în aceeaşi situaţie[5].

---

[1] Cu prefacerea în *e* a lui *i* neaccentuat.

[2] *Vrunętta* este femininul lui *vrunetto* „brunet", cu valoare substantivală. Ca determinant al lui *farina*, devenit de prisos cu vremea, pare a fi avut, la început, o nuanţă ironică.

[3] Tema este acelaşi slav. *lěp-* (vezi mai departe), cum rezultă din SEW, s.v. *lĭp-*, unde, după cuvintele slave care înseamnă „a lipi", urmează v. slav. *lěpŭ* „aptus, decorus" şi altele aparţinînd aceluiaşi grup din punct de vedere semantic.

[4] DLRM îşi însuşeşte această etimologie, tot fără a da sensul cuvîntului ucrainean, dar cu oarecare prudenţă, căci spune „comp. ucr...".

[5] Acelaşi cuvînt slav stă, cred, şi la baza n. fam. *Nelepcu* (cunoscut de mine la Tecuci), pe cît se pare cu schimbarea sensului activ în sens pasiv: nu cel care naşte, ci cel care se naşte, înainte de timp.

nelumit „cast": *Penibil este strigătul acestei biete fete nelumite* (G. Călinescu, *Adev. lit.*, 7 oct. 1934, p. 9, col. 3). Pare a fi o creație personală, de altfel reușită, poate după vreun model străin, cel puțin în ce privește conținutul. Cf. totuși *cîntec de lume*, *om de lume*, apoi *lumesc* (cf. [Muierea] *cea nemăritată să grijește de cele dumnezeești...*, iară cea *măritată să grijește de cele lumești*, începutul sec. XVII; *boală lumească*), *lumeț* (cf. *Mama preoteasa, femeie chipeșă și destul de lumeață în vremea ei*).

nemoti (refl.) „a se înrudi": ...*cu care spunea postelnicul că se nemotește după spițele pravilei* (*Adev. lit.*, 20 mai 1934, p. 3, col. 6). Lipsește în dicționarele noastre, unde apare numai *nemotenie*, care pare a fi un derivat de la verb, deși, judecînd după relativa lui frecvență[1], ar putea fi el punctul de plecare al verbului, chiar dacă sufixul verbal *-oti* este mai răspîndit decît sufixul substantival *-otenie* (cf. A. Graur, în BL VI, 1938, p. 164 — 166, care dă o bogată listă de verbe romînești în *-oti*; marea lor majoritate au în aceeași familie substantive în *-otă* sau sînt împrumutate din slavă sau, în sfîrșit, provin de la teme onomatopeice[2]).

nemurie „înrudire, rudenie": apare numai la Tiktin (cu un citat din limba modernă) și la Scriban (care precizează că este un cuvînt moldovenesc). L-am întîlnit la M. Sadoveanu, *Paștile blajinilor*, p. 18: *nemuria dumi ale cobora pe calea de din dos.*

nene. Acest articol trebuie considerat drept o continuare a lui *nană* (v. mai sus), pentru motivul că cuvîntul aparține, în ce privește originea, limbajului așa-zis copilăresc. Dicționarele romînești trimit la diverși termeni existenți în limbile învecinate cu a noastră și asemănători mai cu seamă din punct de vedere fonetic: bulg. *neni* (și *nenia*), ucr. *nenio*, sîrb. *nena*, cu sensuri diferite, dar toate referitoare la legături de rudenie[3]. După cum lui *nan(ă)* și *nun(ă)* îi corespund în unele dintre limbile romanice apusene cuvinte înrudite, tot așa se petrec lucrurile și în cazul de față: calabr. *nnenna* „mamelă, lapte"[4] (v. G. Rohlfs, *Diz. calabr.* citat I, 2, p. 97), sicil. *nnenna* (și *nnenné*) „mamelă" (v. *L'Italia dialettale*, IX, 1933, p. 117), sard. *nennu*, *-a* „frate, soră; cîntec de leagăn", catal. *nen*, *-a* „copil", span. *nene*, *-a* idem (v. M. L. Wagner, *Sard. Wortschatz* citat, p. 24). Să se compare și grec νάννα „mătușă (din partea mamei)", νάννος (și νᾶνος) „copil; pitic", lat. *nanus* „pitic" etc. Dată fiind această situație, se pune întrebarea dacă unele dintre cuvintele romînești amintite aici (și mai sus, s. v. *nană*) mai pot fi socotite împrumuturi din limbile popoarelor cu care am venit în contact: din moment ce acestea le-au „creat" ele înseși (în total sau în parte), de ce n-am presupune același lucru și cu privire la limba noastră? *Nene* este, cum

---

[1] E cunoscut și în Banat; cf. L. Costin, *Graiul bănățean* II, T.-Severin, 1934, p. 136.

[2] De aceea nu se poate spune că *-oti* este un sufix productiv, cum face impresie, la prima vedere, din cauza marelui număr de verbe care îl conțin.

[3] Cf. și *nenează*, pentru care se invocă turc. *nené* (și *niné*) „mamă", cașub. *nena* (*nenia*) idem, magh. *néne* „soră mai mare", rus. няня, нянька, pol. *nianika* „doică" etc. Trebuie să arăt că în sudul Moldovei (la Tecuci) *nineacă* se folosește (sau se folosea) la adresa mamei vitrege.

[4] „Cuvînt copilăresc" (se precizează în paranteză).

se știe, și un termen oarecum argotic, folosit frecvent, pînă nu de mult, în limbajul proxeneților și al celor legați de aceștia. La Peltz, *Calea Văcărești* II, București [f. a.], p. 145 apare și sub forma pluralului : *Tîrziu au venit la masă și « protectorii » fetelor, un monom de neni*... De asemenea l-am întîlnit cu sens figurat într-un articol cu conținut politic : *un patron și nene imund al naționalismului* (*Cuvîntul liber*, 20 iunie 1936, p. 12, col. 2).

nepristan, dat ca adverb de dicționare, apare și cu valoare adjectivală : *doi trei bețivi nepristani ai localului* (*Adev. lit.*, 17 oct. 1926, p. 3, col. 1). Rămîne de verificat într-un chip oarecare dacă acest uz corespunde realității, în sensul relativei lui răspîndiri, fie și într-un grup restrîns de vorbitori. În citatul meu sensul este cel dat de Tiktin : ,,permanent, statornic''.

neputincioșie : *O impertinență timidă și o neputincioșie* (T. Arghezi, *Adev. lit.*, 19 mai 1935, p. 1, col. 2). Pare a fi o creație personală, conformă, de altfel, cu sistemul limbii noastre.

netezime : înregistrat, fără citate, de DLRLC și DLRM. Cred că circulă ca termen tehnic în limbajul inginerilor, judecînd după următorul citat, dintr-un articol semnat Ing. I. S. : *gradul de netezime a unei plăci* (*Adev. lit.*, 17 martie 1935, p. 2, col. 5).

netrebnic. Sensul propriu, aș zice material sau concret, al acestui adjectiv era încă, pînă nu de mult, destul de viu chiar în limba literară, cum rezultă din atestările, relativ numeroase, conținute în fișierul meu personal : *un strai netrebnic* (Cezar Petrescu, *Oraș patriarhal* I, București [f. a.], p. 37) ; *Iți scrie și alte leacuri, și astea vechi rămîn netrebnice* (*Adev. lit.*, 23 iulie 1933, p. 3, col. 6) ; *pămînt netrebnic* ,,pămînt care nu-i bun de lucrat" (comunicat din Borca, raionul Piatra-Neamț). Regional (nu pot preciza unde anume) acest cuvînt sună *netremnic* (cf. *ohamnic* pentru *ohabnic*, auzit de mine la Buzău), după ce va fi trecut prin faza *netrevnic* (cf. *pivniță* > *pimniță*).

netriște (?) : *Căci ce pagubă mare era, dacă mai scotea o sticlă? — Ba chiar și o oală... — Netriștea lui*... (Damian Stănoiu, *Adev. lit.*, 29 noiembrie 1931, p. 4, col. 2).

nevoință, dat de Tiktin ca aparținînd limbii vechi [1], apare și în texte contemporane : *Puteai să te lupți cu el* [diavolul] *prin nevoințe călugărești* [2], *așa cum porniseși*... (Damian Stănoiu, *Adev. lit.*, 15 aprilie 1928, p. 5, col. 4).

nici : în vorbirea familiară și populară se folosește, pentru a nega puternic, înaintea nu numai a substantivelor comune și proprii, ci și a altor părți de vorbire, tratate totuși ca substantive, cum probează faptul că ele sînt precedate de numeralul *un*, *o*. Substantivele se întrebuințează în asemenea condiții și la alte cazuri [3], dacă în spusele partenerului, pe care le neagă vorbitorul, ele au și altă formă decît nominativul. De pildă : ...*apoi trebuie să fie afumată, nu glumă. — Ia mănîncă acolo și taci din*

[1] La fel DLRM, care îl explică însă, fără justificare, prin ,,nevoie". Tot necorespunzătoare este și interpretarea dată de Scriban (,,anevoință, dificultate").

[2] E vorba de post, rugăciuni etc.

[3] Se pare că numai la vocativ și, bineînțeles, la acuzativ, judecînd după citatele mele.

gură, că nu-i nici o afumată (V. I. Popa, *V. Rom.*, aprilie 1933, p. 60 ; cf. Idem ,*ibid.*, p. 61 : *nici un tataie* ; *nici un omule*) ; ...*a fost o jale*... — *N-a fost nici o jale, îl întrerupse, scurt, inspectorul* (I. Peltz, *Cuvîntul liber*, 17 martie 1934, p. 9, col. 4)[1].

nicule! și *nicușoară!* ,,băiețele!" : *De unde vii, nicușoară?* (Sp. Popescu, *Adev. lit.*, 1 mai 1927, p. 6, col. 1 ; cf. și *ibid.*, 9 noiembrie 1930, p. 2, col. 2) ; (*unde te duci, ce mai faci* etc.) *măi, nicule?* este formulă curentă de adresare folosită de oamenii mai în vîrstă, cînd vorbesc cu copiii (adică cu băieții), în sudul Moldovei (la Tecuci). Din cauza conținutului afectiv, se spune *măi,nicule!* și unui adult, dacă vorbitorul ține mult la el (îi este rudă, prieten etc.). Cred că atît *nicule*, cît și *nicușoară* au la bază adj. *mic*, pronunțat *ńic* și apoi, prin depalatalizarea lui *ń*, *nic*. Sub acest ultim aspect, cuvîntul a fost apropiat de n. pers. *Nicu* și apoi confundat cu acesta, dar fără semnificația unui nume propriu în sens strict. Dovadă avem înlocuirea lui *nicule!* prin *nică!* la V. I. Popa, *Suflet moldovenesc*[2], 10 dec. 1930, p. 7, col. 2. Trebuie să precizez că în Moldova (cel puțin în cea de jos) *Nicu* nu-i un hipocoristic de la *Nicolaie*, ci de la *Ion*, și, bineînțeles, la fel *Nică* (cf. *Nic-a lui Ștefan Apetrei*, numele ,,popular" al lui Creangă). De fapt, mai întîi *Nică* va fi apărut (din *Ionică*) și după aceea *Nicu*, prin înlocuirea finalei ,,feminine" (*ă*) cu cea masculină (*u*).

nidhar[3] ,,o specie de pește" : apare într-o schiță, cu oameni și locuri din satul Talpa, raionul Dorohoi (*Adev. lit.*, 18 aprilie 1926 ; autor Gh. Nădejde).

nimicuros : *omul nimicuros care nu-și vede de treabă* (*Adev. lit.*, 24 ian. 1937, p. 7, col. 5). Derivat, suspect, de la *nimicuri*, pluralul lui *nimic*. Ar putea însemna ,,care se ocupă de fleacuri, de lucruri fără însemnătate", eventual ,,(om) de nimic". În ipoteza a doua trebuie să pornim de la *nimic* și de la un sufix *-uros*, extras din cuvinte ca *puturos*, *unsuros* ș. a., care au putut fi simțite ca formate de la temele cuvintelor lor de bază (*put-*, *uns-* etc.). G. Pascu, *Sufixele romînești*, p. 76 înregistrează pe *-uros* numai pentru aromînă. În ce privește sensul, pare mai potrivit, judecînd după context, ,,om de nimic" decît ,,care se ocupă de nimicuri". Cît despre faptul că s-a recurs la *-uros* în loc de *-os*, cred că a intervenit nevoia de a evita un derivat cu totul neobișnuit, cum ar fi fost *nimicos*.

nineri ,,a răsfăța, a alinta" este dat de Tiktin ca cuvînt popular în Moldova și Transilvania, la care Candrea adaugă Maramureșul[4]. Localizarea geografică pare a corespunde realității, cum arată, numai parțial însă, singurul citat existent la Tiktin (din nuvelele Sofiei Nădejde) și următorul, găsit de mine la Cezar Petrescu, *Luceafărul*, București [f. a.], p. 37 : *cine-i corcolește și-i ninerește?* Este un derivat de la onomatopeicul *ni-nea* (*nea-nea*), cu care se strigă vitele și, sub forma *ni-ni*, se mîngîie copiii. Dicționarele, cu excepția lui Scriban, care dă pe *ni-ni*

[1] Cf. cartea mea *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, p. 112 și 132, unde am considerat, greșit, pe *un*, *o* drept pronume (adică adjectiv) nehotărît.

[2] Revistă ieșeană.

[3] Cu *r* muiat și rotunjit (deci *nidharịụ*).

[4] DLRLC și DLRM nu-l înregistrează.

ca etimologie a lui *nineri*, cunosc numai pe *nea*, explicat destul de diferit de la unul la altul. În vorbirea mea de acasă (Tecuci, sudul Moldovei) l-am auzit, cu prima întrebuințare, absolut totdeauna, repetat, adică așa cum l-am dat mai sus (*ni-nea* sau, mai rar, *nea-nea*) și numai pentru chemat vacile (și viţeii)[1]. *Ni-ni* servea[2] ca un fel de acompaniament sonor la gestul cu mîinile purtate pe fața și pe corpul copiilor (întocmai ca *măi-măi*). Avem a face cu creații onomatopeice, pentru care nu-i nevoie să trimitem, cum face Tiktin, la *na* ! (< slav. *na*) și la v. rus. ı я, imperativ de la няти ,,a lua". Cît despre ,,etimologia" *nene*(*a*) propusă în DLRM, mă întreb, mirat, cum le-a putut trece autorilor prin minte așa ceva : dacă *nea* este ,,strigăt[ul] cu care se îndeamnă la mers, se cheamă sau se opresc vitele sau cu care se alungă cîinii" (așa se spune acolo), este posibilă o derivare a lui de la *nene*(*a*), termen de adresare pentru oameni? Că cuvîntul nostru are origine onomatopeică, dovedește fără a fi fost necesar, dar cu atît mai binevenit, calabr. *ni-ni* ,,voce per chiamare un maiale" (Rohlfs, *Diz. calabr.* citat, I, 2, p. 95).

ninge, cu sensul metaforic ,,a înălbi" (despre părul din cap al omului), are o paralelă în span. *nevare sobre los cabellos*[3].

ninsuriu ,,(alb) ca zăpada" : *ca o creangă ninsurie de cireș* (V. I. Popa, *Velerim*, p. 213). Această formă corespunde sistemului fonetic romînesc mai bine decît *ninsoriu*, dat de dicționare după Alecsandri. Cred de altfel că cuvîntul este o creație a acestui poet, pe care și-a însușit-o V. I. Popa, mare amator de termeni și expresii ,,prețioase", adică mai mult ori mai puțin artificiale, dar frumos sunătoare[4].

nișcorici ,,păduche" (Cezar Petrescu, *Luceafărul*, p. 133) : derivat de la *nișca*, variantă moldovenească a lui *mișca*, cu *n* depalatalizat. Cf. *mișcoce*(*a*) idem, existent, după Candrea, în graiul din Maramureș. Alt derivat este *nișcoreț* : *Ian fă-te-ncoa cu ceaslovul la procitanie, fîrțîito, să-ți scot nișcoreții* (I. I. Mironescu, ÎI III, 1938, vol. V, nr. 1, p. 429). În ce privește sensul, este greu de spus dacă avem un sinonim al lui *nișcorici* sau, mai degrabă, trebuie să ne gîndim la o accepție oarecum abstractă. Căci fraza imediat precedentă sună astfel : *Și tu, zbenguita popii, mi te hlizești ca Estera și-mi dănțuiești ca Isaia?* Este vorba de neastîmpărul fetei, care rîdea și se mișca necontenit în bancă, din cauza temperamentului ei vioi din cale afară, interpretat ca produs al unor impulsuri lăuntrice ,,personificate", adică vii, ca niște ființe, și numite ,,mișcoreți"[5].

niște : reducerea lui *scio* (din lat. *nescio quid*) la *ș* ne întîmpină și la cuvinte italienești (dialectale) asemănătoare, de ex. *škue* 'cosa' = 'non so che è' (același cu *soké* și *sukué*), *um šči* 'un non so chi' (v. *L'Italia dialettale*, XIII, 1937, p. 47).

niţicuș, -ă : *Aveți încredere în voi, dar aveți niţicușă și-n noi...* (I. C. Vissarion, *Adev. lit.*, 15 iunie 1930, p. 4, col. 3). Cf. *nițeluș, -ă*, derivat, cu același sufix, de la *nițel*, masculinul lui *niţică*, aflat la baza lui *ni-*

---

[1] Nu și boii, pentru motivul că numai vacile (și viţeii) sînt lăsate să pască liber, nelegate.

[2] Mă refer tot la amintirile mele, foarte îndepărtate, de aceea folosesc imperfectul.

[3] Metafora există, cu siguranță, și în alte limbi.

[4] Gen Odobescu mai ales, care, ca și Alecsandri, are scuza epocii.

[5] Lucrarea din care am scos citatul este o dramatizare a unor episoade din *Amintirile* lui Creangă. ,,Zbenguita popii" este celebra Smărăndiță, fata părintelui Ioan de sub deal.

ticuș. Trebuie să presupunem că s-a format întîi fem. *niticușă* și apoi *nițicuș*, în ipoteza, puțin verosimilă, că acesta există cu adevărat.

niznai apare și articulat, de pildă : *El atunci a făcut pe niznaiul* (M. Celarianu, *Polca pe furate*, p. 226). I-a servit ca model *a face pe deșteptul, pe prostul* etc. DLRM ignorează, cu totul de neînțeles, expresia *a se face niznai*, limitîndu-se la înregistrarea lui *a face pe niznaiul*, ca și cum aceasta ar fi mai răspîndită decît cealaltă. Este de prisos să mai insist asupra faptului că lucrurile se prezintă tocmai invers, și proba o fac celelalte dicționare, printre ele DLRLC, unde, din trei citate, două (Creangă și Ion Pas) au pe *a se face niznai* [1]. Cu privire la citatul din Creangă surprinde amputarea lui, care-l face aproape ininteligibil sau falsifică pur și simplu situația : *Te făceai niznai și nu știai să potrivești din gît pe moș Nichifor*. Au crezut redactorii că... fac economie, lăsînd la o parte începutul frazei (*Cîte odată numai, cînd prin dreptul crîșmei*) și sfîrșitul ei (*nu-l prea vedeai în cheji buni*...)?

nizui (refl.) apare cu un singur citat, același (din Reteganul), la Tiktin, la Candrea și în DLRLC. Acesta din urmă îl consideră ca o variantă a lui *a năzui* [2], pe cînd ceilalți doi văd în el, pe bună dreptate, alt cuvînt (< magh. *nézni*). În DLRM nu este menționat de loc *a nizui*, fapt destul de curios, întrucît autorii lui principali sînt aceiași ca ai DLRLC. Ardelenii folosesc pe *a nizui* [3] și în lucrări științifice, de ex. D. D. Roșca, *Existența tragică*, București, 1938, p. 25 : *ne vom nizui... să sprijinim considerațiile noastre*.

noajă „ceată, haită" : înregistrat numai de Tiktin și Scriban, cel dintîi cu un citat din Neculce, iar celălalt cu unul, foarte scurt (*noajă de lupi*), dintr-o revistă contemporană. Pot adăuga eu unul mai recent, care arată că cuvîntul circulă încă prin Moldova :...*să poată scoate la drum toate noajele de lupi* (Sp. Popescu, *Adev. lit.*, 8 ianuarie 1933, p. 2, col. 1). De remarcat plur. *noaje*, față de *noji*, dat de Tiktin și Scriban. Etimologia este, pentru primul, necunoscută, iar pentru al doilea, tot așa, chiar dacă trimite la *a noji* „a aduna, a strînge", care în nici un caz nu poate rezulta din v. slav. *na-žati* „a recolta", propus, de altfel, cu „comp."

noian : a fost explicat just, din punct de vedere etimologic, de către Ov. Densusianu, GS III (1927 — 1928), p. 431, care, pornind de la forma *loian*, păstrată în graiul vîlcean (poate și în altele), îl scoate din tema slavă *loi-* „a curge". DLRM putea cunoaște această explicație.

nojăli (plur.) „ațele de la opinci" (comunicat din satul Schitul Duca, raionul Iași). Tema este identică cu a sinonimului *nojiță*, iar sufixul (sing. *-eală*, plur. *-eli*>*-ală*, *-ăli*, din cauza pronunțării dure a lui *j*) ne trimite, mai degrabă, la un verb, desigur inexistent, ca cuvînt de bază.

notist „muzicant care cîntă după note" apare în DLRLC (fără citat) și în DLRM : *Doar țiganii sînt născuți pentru muzică. Atîta numai că nu sînt notiști* (G. Lăzurică, *Adev. lit.*, 12 august 1934, p. 3, col. 7).

---

[1] Al treilea (*a face pe niznaiul*) provine din *V. Rom.* 1954. Această dată atît de recentă, împreună cu citatul dat de mine în text dintr-o carte nu prea veche, arată că varianta cu *niznai* articulat a apărut tîrziu și este departe de a se fi extins.

[2] Tot așa Scriban.

[3] Acest verb este specific pentru graiurile de peste munți.

numărători (plur.): termen păstoresc, explicat de N. Dragomir, în *Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj*, II (1924—1925), p. 224 prin „niște oboare cu o singură ușă mică ca strunga" (unde se numărau oile). Acest sens lipsește la subst. *numărătoare* în toate dicționarele noastre.

nuntă: *a pleca cu nunta* (despre cîini etc.) „a se forma haită (după o cățea)" (*Adev. lit.*, 23 dec. 1934, p. 9, col. 7).

nunti are o variantă de conjugarea I: *nuntezi și azi?* (comunicat din Agapia, raionul Tg.-Neamț).

nutreț sună și *nătreț* (comunicat din Aroneanu, raionul Iași), provenit din *notreț*, de asemenea existent (după Tiktin, în Transilvania), cu prefacerea în *o* a lui *u* neaccentuat. Forma cu *-ă-* apare numai la Scriban, care o dă și pe cea cu *-o-*, fără a indica regiunile unde există.

ÎN PROBLEMA CLASIFICĂRII VERBELOR

ÎNCERCARE DE CLASIFICARE SINTAGMATICĂ

DE

VALERIA GUŢU-ROMALO

I

1. Verbele, ca orice clasă de cuvinte, pot fi supuse operației de clasificare, de diviziune în clase. Această operație poate fi efectuată pe bază de criterii diferite, ducînd fiecare la altă împărțire, la subclase diferite, caracterizate diferit.

Astfel, așa-numita clasificare a verbelor în conjugări, cea mai pregnantă și poate cea mai veche, are în vedere flexiunea verbelor sub aspectul formanților prin care se realizează diferitele morfeme. Această clasificare are în vedere, deci, clasa verbelor sub aspect paradigmatic.

Aspectul sintagmatic, posibilitățile combinative ale verbelor pot constitui la rîndul lor o bază de clasificare. Categorisirea, în gramaticile curente, a verbelor în predicative, nepredicative, copulative, auxiliare reprezintă, într-un fel, o clasificare bazată pe aspectul sintagmatic, deoarece criteriul ei implicit (de obicei neformulat) poate fi definit în mod foarte larg ca fiind ,,rolul verbului în comunicare'', avînd în vedere anumite posibilități combinative ale verbelor[1].

Tot relațiile sintagmatice posibile constituie și criteriul clasificării, foarte vechi și foarte răspîndite, a verbelor în tranzitive și intranzitive.

Criteriul acestei clasificări, niciodată formulat explicit în gramaticile care înregistrează aceste categorii de verbe[2], îl constituie un anumit

---

[1] În locul acestui criteriu, de obicei ignorat, se dau definiții și criterii semantice, care, deoarece nu constituie baza reală a clasificării, nu reușesc să delimiteze clar categoria.

[2] Evitarea precizării criteriului de clasificare e un procedeu general în gramaticile (nu numai ale limbii romîne) curente. De obicei categoriile discutate sînt introduse prin formula : *Verbele* (sau *Substantivele*) *se împart în*... urmînd înșirarea categoriilor definite fiecare în parte prin caracteristici adeseori eterogene, așa încît nu poate fi dedus, pe baza lor, un criteriu comun, unic de clasificare.

fel de reacțiune, una din posibilitățile de combinare a verbelor în lanțul vorbirii : *capacitatea de a guverna un morfem de acuzativ.* Un verb e tranzitiv, dacă e susceptibil de a se combina cu un substantiv (un numeral sau un pronume) impunîndu-i un morfem de acuzativ, intranzitiv, dacă nu are această proprietate[1].

Distincția realizată pe baza acestei caracteristici, distincție foarte importantă prin implicațiile ei gramaticale (dacă avem în vedere, de ex., că numai verbele tranzitive pot realiza construcții de tipul diatezei pasive) nu reprezintă însă decît o abordare unilaterală a problemei clasificării verbelor în paradigme caracterizate prin relațiile sintagmatice de care sînt susceptibile. Importanța categoriilor de verbe tranzitive și intranzitive se va circumscrie mai precis dacă le vom integra în ansamblul relațiilor sintagmatice posibile ale verbului.

2. O clasificare completă a verbelor trebuie să aibă în vedere toate tipurile de sintagme realizabile cu verb ca T, deci sintagmele în care T = verb, iar T′ = substantiv, pronume, adjectiv, verb, adverb[2]. Sintagmele în care T′ = adverb nu sînt relevante pentru clasificare, determinarea adverbială fiind comună tututor verbelor[3] și ca atare nespecifică, deci pot fi de la început excluse din discuție. Substantivele, pronumele și adjectivele, în calitate de T′, e de așteptat să aibă, în mare cel puțin, o situație comună, alcătuind la un loc determinarea nominală. Deci ca o primă aproximație, avînd în vedere determinarea nominală și cea verbală se poate presupune, ca ipoteză de lucru, că verbul se clasifică de la început în trei mari grupe : (A) verbe care admit numai determinanți nominali, (B) verbe care admit numai determinanți verbali și (C) verbe care admit atît determinanți nominali cît și determinanți verbali (eventual, alternativ sau concomitent).

Aceste trei clase e de presupus că pot fi la rîndul lor supuse diviziunii.

II

1. În cercetarea de față ne propunem să încercăm o clasificare cît mai cuprinzătoare a verbelor avînd în vedere determinarea pe care o vom numi convențional „nominală" înglobînd ca determinant atît substantivul cît și pronumele, dar lăsînd de o parte adjectivul și numeralul. Acest mod de a delimita problema se bazează pe următoarele considerente :

(1) Am inclus în cercetare determinanți substantivali, deoarece e de presupus că din categoria determinării nominale (în sens obișnuit, deci cuprinzînd substantivul, pronumele, adjectivul și numeralul) determinarea

[1] Pentru aceste categorii de verbe se dau, de obicei, definiții semantice (deși, de fapt, intuitiv, clasificarea se face avînd în vedere construcția sintagmatică menționată) în care elemente ale planului lingvistic se întîlnesc cu elemente care privesc planul realității. Astfel în *Gramatica limbii romîne* a Acad. R.P.R., vol. I (1954), p. 241, de ex., se spune : „Verbele a căror acțiune se răsfrînge asupra unui obiect (complementul lor direct) sau are ca rezultat un obiect sînt tranzitive...". În această descriere, conceptele „verb" și „complement direct" privesc „planul lingvistic", iar cele de „acțiune" și „obiect" reprezintă referiri directe la realitate.

[2] Cf. S. Stati, *Sintagma și sistemul sintactic al limbii*, în SCL, VIII (1957).

[3] Admitem ca ipoteză de lucru ideea, de altfel unanim acceptată în lingvistică, că orice verb e susceptibil de determinare adverbială.

substantivală e cea mai cuprinzătoare subsumînd, ca situații particulare mai restrînse, determinarea pronominală și adjectivală. Această ipoteză rămîne să fie verificată ulterior.

(2) Am cuprins în discuție și determinarea pronominală pentru că are față de determinarea substantivală următoarele avantaje : (a) distinge clar, prin forme specifice, cazurile, flexiunea pronumelui personal permițînd soluționarea omonimei formelor cauzale ale substantivelor, și (b) permite realizarea unor construcții neprepoziționale în situații în care substantivul impune asemenea construcții.

(3) Am lăsat de o parte determinarea adjectivală pe baza considerentului (1) și pentru că pune și unele probleme speciale derivînd din acord.

(4) Tot pe baza considerentului (1) am lăsat de-o parte numeralul. În elaborarea clasificării avem în vedere numai materialul romînesc. Circumscrierea cercetării la o singură limbă se impune, clasificarea depinzînd nu numai de posibilitățile combinative ale verbelor, ci și de sistemul cazual al limbii date, de flexiunea substantivelor, pronumelor și adjectivelor.

2. O clasificare a verbelor din punctul de vedere al relațiilor sintagmatice trebuie să pornească în mod necesar de la enunțuri, deci de la unități de comunicare reprezentate prin secvențe mai lungi sau mai scurte de morfeme. Deoarece operația efectuată are în vedere clasificarea verbelor, enunțurile luate în discuție vor fi selectate în așa fel încît să conțină neapărat un verb.

Pentru a simplifica operația folosim *enunțurile minime cu caracter predicativ.*

Prin *enunțuri cu caracter predicativ* înțelegem enunțuri cuprinzînd în mod obligatoriu un verb la mod personal. Preferința pentru enunțurile „predicative" se datorește caracterului mai independent al enunțurilor de acest fel, fapt care face ca relațiile constatate în cadrul lor să privească și să depindă numai de elementele enunțului, evitîndu-se astfel necesitatea de a lua în considerație și eventualele relații exterioare, determinate de elemente externe enunțului. E de presupus, de asemenea, că numărul maxim de relații posibile se realizează tocmai în enunțurile predicative, verbul restrîngîndu-și posibilitățile combinative în alte tipuri de enunțuri, ipoteză care rămîne să fie verificată.

Prin *enunț minim* înțelegem enunțul strict necesar pentru descoperirea relațiilor caracteristice de care e susceptibil verbul într-un context dat, enunțul din care au fost eliminate pozițiile necaracteristice (considerînd enunțul o secvență de poziții). Necaracteristice sînt considerate relațiile (și deci pozițiile) nespecifice, comune tuturor verbelor. O asemenea relație nerelevantă din punct de vedere sintactic pentru un verb dat reprezintă, de ex., determinarea adverbială, comună tuturor verbelor. Folosirea enunțurilor minime are deci avantajul de a simplifica și reduce operația prin eliminarea de la început a pozițiilor clar nerelevante.

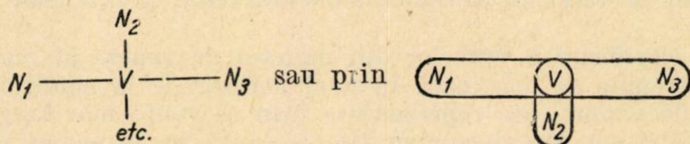
3. În relația *verb + nume*[1] inerentă enunțurilor pe care le luăm în considerație în vederea obținerii rezultatului propus, considerăm

---

[1] Se înțeleg de aici înainte prin *nume* și *nominal* substantivul și pronumele.

numele întotdeauna termen secundar, determinant, chiar atunci cînd avem de-a face cu așa-numita relație verb-subiect, pentru că în toate sintagmele realizate pe baza acestei relații (*verb* + *nume*) verbul este elementul care nu comută niciodată cu zero[1] : îndepărtarea verbului atrage desființarea sintagmei[2]. Considerarea verbului ca element principal în relație transformă și nominativul-subiect într-un fenomen de recțiune. Fenomenul de recțiune se manifestă însă, în acest caz, în condiții speciale, fiind însoțit concomitent de un fenomen de acord : verbul guvernează morfemul de nominativ al subiectului, dar depinde de acesta sub aspectul numărului și al persoanei. Cum în cazul cercetării de față ne interesează morfemul de caz cerut de verb, putem face abstracție de acord.

Deoarece enunțurile predicative minime pot cuprinde alături de verb mai mult de un nume, putînd căpăta forma unor construcții ca : *Elevul dă o carte colegului* sau *Ion a ales pe Ilie deputat*, cuprinzînd o serie de relații grupate toate în jurul unui element central, verbul, deci reprezentabile prin :

considerăm verbul un element polivalent sub aspectul combinației cu numele. Numărul de valențe al verbului reprezintă, deci, numărul de nume cu care se poate combina un verb în cadrul aceluiași enunț pe baza unor relații directe *verb-nume*, făcînd abstracție de pozițiile repetate, și va constitui unul din criteriile clasificării verbelor. Poziția repetată reprezintă situația în care două sau mai multe nume se leagă de un verb pe baza unei relații unice așa încît, unul sau mai multe nume pot fi omise : în enunțuri ca *A cumpărat cărți, creioane, caiete* considerăm că avem o singură relație *verb-nume*, deci cele trei substantive privesc aceeași poziție ; considerăm de asemenea că avem o singură poziție exprimată dublu în construcțiile de tipul : ***Lui îi dau cartea***, ***Cartea o văd***, în care se vorbește, de obicei, de *reluarea* complementului prin forma atonă a pronumelui. Poziția reprezentată prin subiect, în care, datorită acordului, cataliza este obligatorie pentru a face enunțurile complete sub aspectul relațiilor *verb* + *nume*[3], va fi întotdeauna avută în vedere : deci enunțurile de tipul *Iau o carte*, *Merge la școală* sînt considerate ca variante nerelevante ale enunțurilor **Eu** *iau o carte*, **El** (**ea, copilul** *etc.*) *merge la școală*.

În cadrul relațiilor V + N realizate, numele poate apărea la diferite cazuri, explicabile prin regimul verbului, deci impuse de el. Capaci-

---

[1] Cf. C. E. Bazell, *On the neutralisation of syntactic oppositions*, în „Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague", V (1949), p. 84 ; S. Stati, *art. cit.*, p. 437.

[2] Avem în vedere sintagmele care ne interesează pentru clasificare, deci sintagmele care cuprind în mod obligatoriu un verb.

[3] Evident, nu poate fi vorba de asemenea cataliză în *Afară plouă*, de ex.

tatea diferitelor verbe de a guverna un caz sau mai multe, va constitui ca atare al doilea criteriu de clasificare, caracterizarea unui verb, sub aspectul relaţiilor sintagmatice posibile cu substantivele, implicînd numărul de valenţe combinative şi cazurile guvernate. Două verbe cu un număr diferit de valenţe combinative (de ex., unul bivalent şi altul trivalent) se vor încadra în clase diferite. Două verbe cu acelaşi număr de valenţe combinative, dar guvernînd morfeme diferite de caz (fie şi numai unul distinct) vor face de asemenea parte din clase diferite.

Inventarul de cazuri pe care îl avem în vedere e cel recunoscut în gramaticile curente şi în lucrările care s-au ocupat în ultima vreme de problema cazului, deci nominativ, genitiv, dativ, acuzativ şi vocativ[1]. La acest inventar adăugăm un simbol *X* reprezentînd situaţii[2] în care nu apar decît substantive; în asemenea construcţii comutarea cu pronumele personal nefiind posibilă, nu se poate preciza, cu ajutorul procedeului obişnuit, cazul substantivului.

Gramaticile curente, din considerente etimologice (în latină nu apărea în asemenea situaţii nominativul) sau în virtutea sistemului curent de definiţii gramaticale (nominativul este cazul subiectului, al apoziţiei, al numelui predicativ, dar nu al complementului) consideră că substantivul în asemenea construcţii stă la acuzativ constituind din punct de vedere sintactic un circumstanţial[3].

Vl. Hořejži, care a atras atenţia asupra faptului că există situaţii în care comutarea cu pronumele personal nu e posibilă, vorbeşte în asemenea situaţii de *caz direct* „care stă deasupra categoriilor de nominativ şi acuzativ ca o unitate comună şi suprapusă, un fel de formă zero sau neutră, care nu participă la opoziţia dintre cazuri"[4].

P. Diaconescu[5] referindu-se la această interpretare consideră că „Substituirea substantivului prin pronume nu e întotdeauna posibilă tocmai pentru că e vorba de două părţi de vorbire distincte. Datorită conţinutului său noţional, substantivul poate apărea în combinaţii de cuvinte mai variate şi poate exprima prin urmare raporturi mai numeroase decît pronumele", dar admite pe lîngă cele cinci cazuri unanim admise, un al şaselea — *neutrul*. Acest caz care apare numai în flexiunea substantivală e considerat „străin opoziţiei dintre cazuri"[6].

Din cauza stadiului de discuţie al acestei probleme am preferat să diferenţiem situaţia menţionată de celelalte contexte, în care nominativul şi acuzativul sînt clar distinse, simbolizînd-o în cursul cercetării de faţă prin *X*.

---

[1] În cursul expunerii ulterioare şi în tabele vom folosi uneori prescurtările *N* sau *n* pentru nominativ, *G* sau *g* pentru genitiv, *D* sau *d* pentru dativ etc.

[2] E vorba de construcţii de tipul *a strînge florile* **mănunchi**, *a aştepta* **săptămîni**, *a alege pe cineva* **deputat** etc.

[3] Cf. de ex., Gramatica Academiei, vol. I, p. 144 : „Substantivele cu sens temporal, cînd stau la acuzativ fără prepoziţie, îndeplinesc funcţiunea de circumstanţial de timp".

[4] Vladimir Hořejži, *Cazul direct şi sintaxa lui în limba romînă*, în SCL, XI (1960), p. 496.

[5] P. Diaconescu. *Le système casuel du roumain*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", 1/1962, p. 32.

[6] *Idem*, p. 32, nota 4.

Sintagmele în care relația dintre verb și substantiv nu se realizează direct, ci prin intermediul prepoziției nu vor fi luate în discuție pentru că (1) cazul substantivului e cerut, în această situație, de prepoziție și nu de verb și (2) construcțiile de acest fel sînt comune tuturor verbelor și ca atare nu pot servi ca principiu clasificator[1].

Sintagmele de tipul *verb* + *prep.* + *nume* ar putea interesa numai sub aspectul relației dintre verb și prepoziție în măsura în care orice verb e susceptibil de a intra în alcătuirea unei sintagme de acest fel, dar *nu orice* verb admite *orice* prepoziție.

Considerarea verbelor sub aspectul relației cu anumite prepoziții, deci sub aspectul posibilităților de combinație dintre anumite verbe și anumite prepoziții, depășește limitele stabilite pentru această cercetare care are în vedere numai recțiunea sub aspectul morfemelor de caz[2].

4. Enunțurile îndeplinind condiția de enunț predicativ minim au o structură care variază ca număr de poziții între construcții de tipul: *Plouă* (1) *toamna* (2), lungime minimă, și *Ei* (2) *ni* (3)—*l* (4) *numesc* (1) *președinte* (5) *toamna* (6), lungime maximă. Enunțurile analizate reprezintă deci construcții de minimum 2 și maximum 6 poziții.

În aceste limite, construcțiile posibile în limba romînă sînt reprezentate prin fraze de tipul[3]:

A — 1. *Plouă toamna*
B — 2. *El vine toamna*
3. *Mă plouă toamna*
4. *Îmi merge* (*bine*) *toamna* (*cînd plouă*)
C — 5. *Tu ai devenit tu* (*însuți*) *toamna*
6. *Omul vizitează țara toamna*
7. *Toamna ne trebuie lemne*
8. *Toamna îl cheamă Ion*
9. *Toamna îi spune Ion*
D — 10. *Toamna dificultățile te fac tu* (*însuți*)
11. *Tu îmi pari tu* (*însuți*) *toamna*
12. *Noi îl vom alege deputat toamna*
13. *Toamna noi îi spunem Ion*
14. *El a dat elevului cartea toamna*

---

[1] Cercetarea relației verb-prepoziție urmează să verifice si justețea tezei, unanim recunoscute, că orice verb admite o determinare prepozițională (*prepoziție* + *substantiv* sau *pronume* etc.), teză pe care am acceptat-o ca ipoteză de lucru.

[2] Iu.D. Apresian, *К вопросу о структурной лексикологии*, în „Вопросы яыкознания“, în nr. 3/1962, p. 38—47 sugerează folosirea diferitelor construcții ale verbelor, inclusiv a celor prepoziționale, în vederea descoperirii invariantelor semantice.

[3] Exemplificarea se reduce la un singur enunț pentru fiecare tip, deoarece pentru a afirma existența unui anumit tip de construcție într-o limbă este suficientă o singură realizare a construcției ca fraza marcată. Prin frază marcată înțelegem „orice frază construită *respectînd restricțiile gramaticale și lexico-gramaticale ale sistemului lingvistic dat* (cf. Iu. d. Apresian, *art. cit.*, p. 39). Conform acestei definiții, sugerate de discuția și de exemplele lui N. Chomski, din *Syntactic structures*, s'-Gravenhage, 1957, par. 2.3, pot fi considerate marcate atît fraze de tipul *Omul bea apă* (considerate marcate și de Z. S. Harris, *Co-occurence and transformation in linguistic*, în „Language”, vol. 33, nr. 3 (Part. I), 1957, dar și fraze de tipul *Omul bea casă*, dar nu sînt considerate marcate fraze ca *El merge el însuși* sau *Lui merge școală la*, *Tu îl mergi* etc.

E — 15. *El ni l-a trimis președinte toamna*
16. *Ei ni te-au făcut tu (însuți) toamna*[1].

Structura acestor fraze poate fi descrisă sub forma unor formule reprezentînd o secvență de simboluri, în care verbul va fi notat V. Construcțiile descrise conțin în afară de verb *nume*, unul sau mai multe, care ar trebui reprezentate printr-un simbol al numelui, N, de ex., și, deoarece pentru clasificarea avută în vedere e relevant și cazul numelui, acest simbol N ar trebui însoțit printr-un indice care să exprime cazul: N^{ac}, N^{d}, de ex. Cum însă se pornește de la enunțuri cuprinzînd în afară de verb *numai* nume, putem simplifica formulele renunțînd la simbolul numelui și păstrînd numai indicele morfemului de caz. Astfel formulele vor fi nu numai mai simple, dar și mai adecvate scopului urmărit: verbul guvernează de fapt morfemele de caz și nu substantivele sau pronumele ca atare.

Deci formulele vor avea aspectul: V + Ac + D + (X) de ex., și nu forma: $V + N^{ac} + N^{d} + N^{(X)}$.

Ordinea în înșirarea simbolurilor în formule este convențională: vom nota întîi verbul și apoi simbolurile cazurilor în toate formulele în aceeași ordine. Aceasta pentru că, pe de o parte, considerăm ordinea nerelevantă pentru discuția noastră (de altfel și în frazele concrete, reale poate varia foarte mult), pe de altă parte pentru că în felul acesta se obțin formule mai ușor comparabile.

Poziția reprezentată, în toate frazele enumerate, prin *toamna*, apărînd în toate, o putem considera comună și necaracteristică. Deoarece reprezintă una din situațiile în care nu e posibilă comutarea substantivului cu pronumele o vom nota cu X (vezi 3) și anume, avînd în vedere caracterul comun, nespecific, o vom nota cu (X).

Structura enunțurilor enumerate anterior este următoarea[2]:

1. V + (X)
2. V + N + (X)
3. V + Ac + (X)
4. V + D + (X)
5. V + N + N + (X)
6. V + N + Ac + (X)
7. V + N + D + (X)
8. V + Ac + X + (X)
9. V + D + X + (X)
10. V + N + N + Ac + (X)
11. V + N + N + D + (X)
12. V + N + Ac + X + (X)
13. V + N + D + X + (X)

[1] Enunțurile se succed în ordine crescîndă din punctul de vedere al numărului de poziții. Topica, fiind nerelevantă pentru problema cercetată, nu interesează. De aceea poate varia pentru a da enunțurilor o formă cît mai firească (deși aspectul acesta nu e neapărat obligatoriu, cf. nota precedentă). Tot pentru a da enunțurilor un aspect cît mai firesc, făcîndu-le astfel mai ușor de urmărit, am păstrat și unele elemente care depășesc limitele enunțului predicativ minim. Pentru a le distinge, aceste elemente au fost cuprinse în paranteze.

[2] Ordinea e aceeași ca în lista precedentă.

14. V + N + Ac + D + (X)
15. V + N + Ac + D + X + (X)
16. V + N + N + Ac + D + (X)

5. Examinarea acestui tabel de formule duce la constatarea că în limba romînă există o serie de verbe care nu admit, în limitele sintagmatice fixate, decît relația nespecifică (X), pe cînd altele se pot combina cu mai multe substantive, morfemul de caz fiind uneori diferit de la o poziție la alta (cf. de ex., formulele 2, 6, 7 etc.), alteori repetîndu-se în cadrul aceluiași enunț. Același morfem de caz apare de cel mult 2 ori în cadrul aceluiași enunț.

Dintre cazurile care se repetă în cadrul enunțului fac parte N și X. Pe cînd însă nominativul reprezintă întotdeauna poziții caracteristice, X apare în cadrul aceluiași enunț de 2 ori, numai dacă avem în vedere diferențierea X : (X), adică X în poziție specifică și (X) în poziție nespecifică.

Dacă omitem din discuție ca nerelevantă poziția comună (X), tabelul de formule ne sugerează următoarele clase de verbe : (A) verbe cu valență combinativă zero, (B) verbe monovalente, (C) verbe bivalente, (D) verbe trivalente și (E) verbe tetravalente.

Cum ultimele trei clase de verbe pot fi subdivizate după criteriul morfemelor de caz selectate se ajunge la următoarele categorii :

(A) Verbe cu valență combinativă Ø
(B) Verbe monovalente — (1) care cer N
(2) care cer Ac
(3) care cer D
(C) Verbe bivalente — (1) care cer N și N
(2) care cer N și Ac
(3) care cer N și D
(4) care cer Ac și X
(5) care cer D și X
(D) Verbe trivalente — (1) care cer N, N și Ac
(2) care cer N, N și D
(3) care cer N, D și Ac
(4) care cer N, Ac și X
(5) care cer N, D și X
(E) Verbe tetravalente — (1) care cer N, Ac, D și X
(2) care cer N, N, Ac și D

Caracteristicile definitorii (numărul de valențe combinative și morfemele de caz selectate) ale acestor clase de verbe pot fi cuprinse clar în tabelul de la p. 37.

Clasele și subclasele stabilite sînt caracterizate formal prin formulele distribuționale ale construcțiilor pe care le realizează verbele care fac parte din această clasă. Astfel pentru clasa A definitorie este formula V, pentru B_1 : V + N, pentru B_2 : V + Ac, pentru B_3 : V + D, pentru C_1 : V + N + N, pentru C_2 : V + N + Ac etc.

Cu alte cuvinte, un verb face parte din B_1 dacă realizează construcții de tipul V + N, sau se încadrează în C_1 dacă realizează construcții de tipul V + N + N.

		N	N	Ac	D	X	Exemple
(A)							tuna, ploua, ninge...
(B)	1	+					încăpea, tuna...
	2			+			ploua, ninge ...
	3				+		merge, tuna, fulgera...
(X)	1	+	+				rămîne, deveni...
	2	+		+			mulțumi, chema, opune, încăpea
	3	+			+		mulțumi...
	4			+		+	chema...
	5				+	+	spune...
(D)	1	+	+	+			face...
	2	+	+		+		părea, deveni, rămîne...
	3	+		+	+		da, alege, face...
	4	+		+		+	alege, face...
	5	+			+	+	spune, fi...
(E)	1	+		+	+	+	trimite, face, alege...
	2	+	+	+	+		face, reda...

Clasa A, a verbelor caracterizate negativ sub aspectul relațiilor sintagmatice pe care le avem în vedere, cuprinde un număr restrîns de verbe ca *a ploua*, *a ninge*, *a tuna*, *a fulgera*.

Clasa B a verbelor monovalente, de asemenea puțin numeroasă, cuprinde verbe ca : *a încăpea*, *a merge*, *a fi*, *a putea*, *a sta*, *a ploua*, *a părea*. Dintre subgrupe mai numeroasă este subgrupa (1) a verbelor care cer nominativul.

Cea mai bogată este clasa C, a verbelor bivalente din care fac parte verbe ca : *a rămîne*, *a sta*, *a ajunge a ieși*, *a fi*, *a părea*, *a fulgera*, *a da*, *a clădi*, *a păzi*, *a arăta*, *a cunoaște*, *a plăcea*, *a se întîmpla*, *a avea*.

Din clasa D fac parte verbe ca : *a face*, *a alege*, *a strînge*, *a da*, *a lua*, *a pune*, *a lăsa*, *a părea*, *a fi*, *a avea*.

Clasele D și E cuprind verbe ca : *a face*, *a părea*, *a alege*, *a muri*, *a pune*, *a da*, *a spune*, *a trimite*.

6. Cum se poate ușor observa în majoritatea covîrșitoare a cazurilor un verb se încadrează în mai mult decît o clasă sau subclasă. Deci în contexte diferite, manifestă o capacitate diferită de combinare[1].

Unele verbe se pot încadra în clase diferite, manifestînd deci un număr diferit de valențe combinative, așa sînt, de ex., *a ploua*, *a rămîne*, *a da* etc., altele, mai puțin numeroase probabil, se pot încadra în mai multe subclase ale aceleiași clase — un exemplu de acest fel constituie *a mulțumi* care realizează atît construcții de tipul *Eu îi mulțumesc* (deci

[1] Fenomenul apare și dacă avem în vedere clasele de verbe tranzitive și intranzitive : *a încăpea*, e în cele mai multe contexte intranzitiv : *Nu încap toate lucrurile*, *Încăpem toți* etc., dar în *Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă*, verbul a devenit tranzitiv.

V + N + D), cît şi construcţii de tipul *Eu îl* (*o*) *mulţumesc* (deci V + N + Ac).

Modificarea construcţiei, trecerea de la o construcţie la alta reprezintă pentru verbul dat o schimbare de context şi mai mult decît atît, o schimbare de context mai importantă, după părerea noastră, decît aceea a înlocuirii unui element lexical prin altul (*îţi mulţumeşte*/ *Mulţumeşte tuturor*, de ex.). Cum se întîmplă cu orice cuvînt, verbul variază semantic, mai mult sau mai puţin, în funcţie de context. Cînd trecerea de la un context la altul antrenează o schimbare în relaţiile sintagmatice e de presupus că se produce o modificare mai mare a sensului[1].

Schimbările relaţiilor sintagmatice, deci schimbările constatate la nivelul analizei sintactice distribuţionale pot fi considerate o manifestare a invariantelor lexicale care nu apar la nivelul analizei morfologice şi pot constitui ca atare un criteriu formal de delimitare a acestor invariante[2].

În cazul multor verbe, schimbarea semantică care însoţeşte trecerea de la un tip de construcţie la altul poate fi uşor pusă în evidenţă, deoarece verbul intră, apărînd în diverse contexte în serii sinonimice diferite: aşa de ex., *a încăpea* încadrîndu-se în clasa caracterizată V + N, ca în *Cărţile încap în raft*, e sinonim cu *a intra*, pe cînd *a încăpea* satisfăcînd formula V + N + Ac., ca în *Lumea nu-i încape*, e sinonim cu *a cuprinde*.

Stabilirea invariantelor semantice şi delimitarea, pe baza lor, a unităţilor lexicale este însă o problemă complexă, care nu şi-a găsit încă o rezolvare satisfăcătoare. De aceea în stadiul actual al cercetării, clasificarea verbelor, ca unităţi stabilite la nivelul analizei morfologice, se poate realiza numai avînd în vedere diferitele formule pe care aceste unităţi le satisfac. Vom obţine astfel, în urma examinării verbelor din limba romînă în lumina categoriilor stabilite, mai multe clase de verbe cum ar fi de ex., o clasă de verbe care admit numai relaţia V + N + Ac, o altă clasă a celor care satisfac atît formula V + N + Ac, cît şi V + N + D, o clasă de verbe care satisfac formulele V + N + Ac şi V + N + D + Ac etc., etc. *Clasele stabilite pe baza analizei distribuţionale a enunţurilor predicative minime reprezintă deci, la rîndul lor, elemente definitorii, pentru această nouă clasificare care va grupa unităţile delimitate la nivelul analizei morfologice.*

Numărul claselor *posibile* astfel stabilite este foarte mare, deoarece cum am văzut, verbele realizează în limba romînă, în limitele relaţiei pe care o avem în vedere, 16 tipuri de construcţii. E foarte probabil însă ca cercetarea concretă să arate că numai unele din aceste posibilităţi sînt realizate. Unele indicii în acest sens apar chiar în această fază preliminară a cercetării. Astfel examinînd subclasele stabilite pe baza morfemelor cazuale selectate, ies în evidenţă, destul de clar, anumite constante. Se vede, de ex., că apariţia lui X este condiţionată de prezenţa în formulă (şi deci în construcţie) a unui Ac, a unui D sau a unui N (care nu este

---

[1] Gramaticile curente vorbesc de verbe care în anumite contexte sînt predicative, iar în altele sînt „nepredicative" sau „copulative" — de ex., *a fi*, *a ieşi*, *a ajunge*, explicîndu-se caracterul nepredicativ prin sensul „mai abstract", „insuficient" al verbului în aceste situaţii.

[2] Cf. Iu. D. Apresian *art. cit.*, p. 39 şi urm. unde discută posibilitatea de a descoperi unele invariante semantice la nivelul analizei sintactice distribuţionale şi transformaţionale.

nominativ-subiect). Se constată apoi că cele mai multe din verbele monovalente din subclasa B, deci cele care selectează nominativul, trecînd în clasa C adaugă o nouă valență care selectează tot nominativul. Se constată de asemenea că cele mai multe verbe din C_3 apar și în D, adăugînd de obicei la posibilitatea de a selecta nominativul și acuzativul, posibilitatea de a selecta dativul. În schimb verbele de tip C_2, deci cele care cer morfeme de nominativ și de dativ nu admit de obicei trecerea în categoria D. De asemenea verbele de tip C_1 trecînd în categoria D, adaugă ca valență suplimentară posibilitatea de a cere dativul. Verbele de tip C_2 nu trec însă în D adăugînd o valență satisfăcută prin nominativ. Aceste constatări permit presupunerea că posibilitatea de a selecta dativul este *secundară* față de cele de a selecta nominativul și acuzativul[1], iar construcțiile cu patru poziții pot fi considerate în asemenea situații *derivate* din cele cu trei poziții care pot fi considerate construcții de bază. Adică $V + N + Ac \rightarrow$ prin adăugarea dativului : $V + N + Ac + D$, tot așa cum $V + N + N \rightarrow V + N + N + D$.

III

1. Analiza efectuată și observațiile pe care le impune explică și pun într-o lumină nouă multe din categoriile pe care le înregistrează gramaticile curente.

2. Astfel situația specială a dativului în construcții de tipul $V + N + Ac + D$ sau $V + N + N + D$, care pot fi considerate ca amplificări ale construcțiilor de tipul $V + N + Ac$ sau $V + N + N$, și condiționarea lui X de prezența în enunț a diverselor morfeme cazuale (vezi discuția din paragraful anterior) permite considerarea morfemelor de nominativ și de acuzativ ca mai utile pentru clasificarea verbelor. La aceeași presupunere duce și numărul mare de formule în care apar aceste morfeme : nominativul (avem în vedere numai pe N din poziția 2, deci cel care realizează relația subiect-verb) apare în 11 din cele 16 formule (2, 5, 7, 10—16), iar acuzativul în 8 din 16 (3, 6, 8, 10, 12, 13, 15, 16).

Considerînd criteriu de clasificare capacitatea verbului de a guverna un nominativ în poziția 2 ajungem la o clasificare binară în verbe care admit această recțiune și verbe caracterizate negativ sub aspectul combinației avute în vedere. Această ultimă clasă este foarte puțin numeroasă.

Avînd în vedere posibilitatea de a cere un morfem de acuzativ distingem de asemenea două clase : verbe care cer acuzativul și verbe care nu au această proprietate.

Comparînd cele două clasificări constatăm că verbele care cer acuzativul cer și nominativul cu excepția a două categorii (cf. formula 2 și 8), amîndouă foarte puțin numeroase. Ca atare poate fi utilă o subclasificare avînd drept criteriu selectarea acuzativului, operată în clasa mai largă a verbelor care cer nominativul. Ajungem astfel la două sub-

[1] Aceasta în cazul în care verbul guvernează toate aceste morfeme cazuale

clase : subclasa verbelor care guvernează nominativul și guvernează și acuzativul (cf. formulele 6, 10, 12, 13, 15, 16) și o subclasă a verbelor care cer nominativul fără a guverna un acuzativ.

Această subclasă se subdivide în mai multe grupe foarte restrînse : grupa verbelor care nu cer decît nominativul (cf.2), care cer totodată un al doilea nominativ (cf.5) sau un nominativ și un dativ (7) sau cer pe lîngă nominativ, un al doilea nominativ și un dativ (11).

Subclasa verbelor care cer nominativul, guvernînd totodată și un acuzativ, este mult mai numeroasă și se subdivide la rîndul său în : verbe care cer un nominativ și un acuzativ (cf.6), două nominative și acuzativul (10, 16), un nominativ, un acuzativ și X (cf.12), două nominative, un acuzativ și un dativ (16) și un nominativ, un acuzativ, un dativ și X (15). (De fapt combinațiile de tip 15 reprezintă de obicei o amplificare a celei de tip 12 : *Ei l-au pus șef* → *Ei ni l-au pus șef*, după cum 16 e o amplificare a lui 10 : *Ei te-au făcut tu însuți*→*Ei ni te-au făcut tu însuți* și 14 a lui 6 : *El citește carte*→ *El îi citește cartea.*)

Subclasa verbelor care cer în același timp nominativul și acuzativul (care coincide aproximativ cu cea a verbelor tranzitive) se relevă deci ca a fi cea mai importantă atît sub aspect cantitativ, cuprinzînd un număr mare de verbe, cît și din punct de vedere calitativ : verbele care se încadrează în această subclasă se includ și în alte subclase de valență superioară caracterizate prin formule distribuționale care pot fi considerate amplificări ale formulei V + N + Ac, formulă definitorie a subclasei verbelor în discuție :

$$V + N + Ac + D \leftarrow V + N + Ac,$$
$$V + N + Ac + X \leftarrow V + N + Ac \text{ etc.}$$

Locul special pe care îl ocupă în structura limbii această subclasă a verbelor care guvernează nominativul și acuzativul explică de ce distincția verbelor tranzitive și intranzitive este foarte veche și foarte persistentă în istoria gramaticii.

2. În această clasificare se cuprind și alte categorii de verbe menționate de gramaticile curente ca : *verbe impersonale* sau *verbe nepredicative*, care pot fi definite de data aceasta formal și nu semantic. *Verbele impersonale* sînt verbele care, în anumite enunțuri, nu guvernează nominativul, iar cele *nepredicative* sau *copulative* sînt verbele care pot guverna două morfeme de nominativ.

Astfel, categorii eterogene dacă avem în vedere definițiile semantice curente, devin omogene, putînd fi cuprinse într-o sistematizare unică, bazată pe un criteriu formal unic : al posibilității verbelor de a guverna anumite morfeme de caz.

IV. CONCLUZII

Examinarea problemei clasificării verbelor avînd în vedere relația *verb + nume* a arătat că o asemenea cercetare e comod să pornească de la enunțuri predicative minime care permit descoperirea diferitelor

modalități de manifestare a acestei relații în limba romînă și permit totodată descrierea acestor modalități sub forma unor formule distribuționale. Aceste formule definesc clase de verbe caracterizate prin valențele lor combinative și prin morfemele cazuale selectate. Clasele stabilite servesc, la rîndul lor, la realizarea unei noi clasificări (schițată numai în cercetarea de față) corespunzînd unităților delimitate la nivelul analizei morfologice, adică verbelor așa cum apar ele în dicționar, de ex.

Considerarea verbelor sub aspectul relațiilor sintagmatice permite definirea formală, pe baza unui criteriu unic, a categoriilor tradiționale de verbe ,,tranzitive'', ,,impersonale'' și ,,nepredicative'', categorii profund eterogene dacă avem în vedere definițiile semantice curente.

К ВОПРОСУ О КЛАССИФИКАЦИИ ГЛАГОЛОВ

ПОПЫТКА СИНТАГМАТИЧЕСКОЙ КЛАССИФИКАЦИИ

РЕЗЮМЕ

Исходя из идеи классификации глаголов, на основании их синтагматической сочетаемости, автор исследует отношение глагол + имя (существительное или местоимение).

Учитывая число отличных друг от друга отношений, в которые вступает какой-либо глагол с различными именами в рамках одного и того же сообщения, и падеж, которым он управляет, устанавливаются для румынского языка несколько классов глаголов, определяемых посредством следующих формул:

1. V
2. V + N
3. V + Ac
4. V + D
5. V + N + N
6. V + N +Ac,
7 V + N + D
8. V + Ac + X
9. V + D + X
10. V + N + N + Ac
11. V + N + N + D
12. N + N + Ac + X
13. V + N + D + X
14. V + N + Ac + D
15. V + N + Ac + D + X
16. V + N + N + Ac + D

Во многих случаях один и тот же глагол удовлетворяет нескольким формулам, включаясь таким образом в несколько классов; это обстоятельство указывает, по-видимому, на то, что элементы, представляющие собой одну и ту же единицу на морфологическом уровне,

выступают на синтаксическом уровне как отличные друг от друга единицы, соответствующие семантическим, также отличным друг от друга, инвариантам.

Для классификации глаголов как единиц, установленных на уровне морфологического анализа, необходимо, чтобы глаголы румынского языка (так, как они отмечены в словарях, например) рассматривались бы в свете категорий, установленных на основе дистрибуционного анализа. Таким образом можно получить новые классы, которые на этот раз будут охарактеризованы посредством не только одной единственной формулы (как на предшествующем этапе), а посредством или одной или нескольких дистрибуционных формул.

Некоторые классы глаголов, установленные на первом этапе и определенные, каждый, с помощью одной дистрибуционной формулы, соответствуют традиционным категориям глаголов — *переходных*, *безличных*, *непредикативных*, которые получают таким образом формальные определения и могут быть включены в единую систематику.

LE PROBLÈME DE LA CLASSIFICATION DES VERBES

ESSAI DE CLASSIFICATION SYNTAGMATIQUE

RÉSUMÉ

Partant de l'idée d'une classification des verbes selon leurs possibilités de combinaison syntagmatique, l'auteur s'arrête à la relation *verbe* et *nom* (ou pronom).

Considérant le nombre de relations distinctes qu'un verbe est susceptible de réaliser avec différents noms dans le cadre d'une même communication, ainsi que le cas qu'il régit, il est possible de ranger les verbes de la langue roumaine en plusieurs classes, définies par les formules :

1. V
2. V + N
3. V + Ac
4. V + D
5. V + N + N
6. V + N + Ac
7. V + N + D
8. V + Ac + X
9. V + D + X
10. V + N + N + Ac
11. V + N + N + D
12. N + N + Ac + X
13. V + N + D + X
14. V + N + Ac + D
15. V + N + Ac + D + X
16. V + N + N + Ac + D

Il arrive fréquement qu'un même verbe satisfasse à plusieurs de ces formules et, de ce fait, qu'il puisse être rangé dans différentes classes, ce qui semble indiquer que les éléments, considérés au niveau morphologique comme correspondant à une seule et même unité, apparaissent au niveau syntactique comme unités distinctes correspondant à des invariants sémantiques, également distincts.

Pour pouvoir englober dans la classification proposée les verbes en tant qu'unités délimitées au niveau de l'analyse morphologique, il est nécessaire d'examiner les verbes de la langue roumaine (tels, par exemple, que les enregistrent les dictionnaires) à la lumière des catégories établies au moyen de l'analyse distributive. On obtiendra ainsi de nouvelles classes, caractérisées non seulement par une formule unique comme dans l'étape précédente, mais soit par une ou soit par plusieurs formules distributives.

Quelques-unes des classes de verbes établies dans la première étape et définies chacune par une seule formule distributive, correspondent aux catégories traditionnelles de verbes *transitifs*, *impersonnels* et *passifs* qui acquièrent ainsi des définitions formelles et peuvent être englobés dans un système unique.

O MODALITATE DE CLASIFICARE SINTAGMATICĂ A VERBELOR

DE

FLORICA DIMITRESCU

Pentru a se realiza o descriere exhaustivă şi în acelaşi timp simplă a sistemului, L.Hjelmslev atrage atenţia în repetate rînduri[1] asupra necesităţii de a se reduce inventarele (lingvistice) largi la inventare cît mai restrînse.

Pornim de la ideea că pentru a se ajunge la inventare limitate, la ,,clase închise"[2] este necesar ca fiecare cuvînt să aparţină unei singure clase de distribuţie într-un anumit moment al istoriei limbii. Considerăm că nu se poate vorbi de structuri lingvistice (şi deci nici de ,,clase închise") în afara gramaticalizării, independent de existenţa unor caracteristici de natură lingvistică[3].

Credem astfel că soluţia trecerii de la inventare nelimitate (clase deschise[4]) la inventare limitate (,,clase închise") constă în identificarea unor indici gramaticali capabli să asigure omogenitatea clasei respective. În conformitate cu această idee, clasele ,,închise" trebuie concepute nu în sensul că nu mai pătrund noi unităţi[5] în ele (deci cu accepţia ,, opus

---

[1] Vezi *Prolegomena to a theory of language*, Baltimore, 1953 (= Prolegomena), p. 27, 45, 62. ; *Proceedings of the eighth international Congress of Lingvists*, (= Proceedings), Oslo, 1958, p. 653.

[2] Aici termenul ,,clasă" este utilizat în sensul foarte general ,,obiect supus unei analize", pe care i l-a acordat Hjelmslev, *Prolegomena*, p. 18.

[3] Absenţa unui criteriu gramatical este evidentă în cazul subdiviziunii unor părţi de vorbire, de ex. Karcevski, TCLP VI, 110 critică lipsa unui principiu morfologic după care adverbele sînt clasate în adverbe de timp, loc, mod.

[4] Verbul este aproximativ în situaţia substantivului, considerat de Hjelmslev ,,clasă deschisă" (*Proceedings*..., Oslo), p. 652—653.

[5] Sîntem de acord cu lingviştii care susţin că efectivul de unităţi lexicale ale unei limbi e, în principiu, nelimitat (v. de ex. în *Proceedings*..., Oslo părerea lui L. Hjelmslev, p. 652, P. Eringa, p. 677, E. Coşeriu, p. 697) ; mult mai rar apare şi opinia după care cuvintele, fiind în număr finit, pot fi numărate (E. Benveniste în *Preprints of papers for the ninth Int. Congress of lingv.* 1962, Cambridge, Mass., p. 497).

inovațiilor") ci în sensul că toate unitățile lexicale apartenente sînt caracterizate prin relații de congruență, de dominare reciprocă[1]. Clasele de distribuție, înțelese ca o mulțime de termeni congruenți cu un termen anumit, constituie ,,clase închise" deoarece cuprind totalitatea termenilor ce pot fi înlocuiți în contexte similare. O clasă e un ansamblu de entități care posedă, fiecare, un ansamblu de trăsături comune propriu exclusiv entităților în discuție[2].

Pornim de la premisa că nu toate unitățile unei limbi admit același criteriu de clasificare. Reîntorcîndu-ne la tradiționala divizare a vocabularului unei limbi în părți de vorbire, va trebui să se indice pentru fiecare (eventual pentru mai multe părți de vorbire cu contingențe între ele) criteriul cel mai adecvat.

Pentru limba romînă s-a încercat, cu bune rezultate, reclasificarea verbelor[3], a substantivelor[4], a adjectivelor[5].

În cele ce urmează ne propunem să prezentăm în linii mari o modalitate de divizare a verbelor (paralel cu verbul vom schița problemele de aceeași natură puse de locuțiunile verbale) în clase cît mai limitate, bazîndu-ne pe analiza distributivă. Criteriul adoptat nu vine în contradicție, ci se poate combina cu cel morfologic propus de acad. Gr. Moisil care, pornind de la structura verbelor regulate, le-a clasificat în vederea traducerii automate. Descrierea oricărei structuri devine completă prin îmbinarea analizei fundate pe proprietăți sintagmatice cu aceea bazată pe relațiile paradigmatice.

Clasificarea noastră va avea în vedere invariantele verbale pentru descrierea cărora vom folosi analiza distributivă și analiza transformațională.

Prima etapă de lucru are în vedere izolarea invariantelor, operație preliminară necesară deoarece dicționarele curente nu oferă o imagine satisfăcătoare a invariantelor lexicale[6].

Considerăm că morfemele lexicale (cuvintele[7]) sînt m u l ț i m i d e i n v a r i a n t e, deoarece numai în mod excepțional cuvintele sînt monoseme (purtătoare ale unui sens unic). Altfel spus, semnificațiile fiecărei unități lexicale pot fi considerate mulțimi formate dintr-un număr finit de elemente semantice[8]. Pentru determinarea invariantelor, analiza la nivelul morfologic nu este edificatoare. Ea va fi în măsură să ne indice

---

[1] Vezi S. Marcus, *Un criteriu contextual de clasificare a cuvintelor*, în SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 178.

[2] L. Zawadovski, *La signification des morphemes polysèmes*, în Biuletyn Polsk. tow. Język, XVII, 1958, p. 68.

[3] Gr. Moisil, SCL, XI (1960), nr. 1, p. 7 – 24; P. Diaconescu, SCL, XI (1960), nr. 2, p. 227–234; vezi acum V. Guțu-Romalo, în acest număr, p. 29.

[4] P. Diaconescu, SCL, XII (1961), nr. 2, p. 163–192.

[5] M. Manoliu, LR, X(1961), nr. 2, p. 117–123; S. Marcus, *op. cit.*

[6] Pentru principiile de alcătuire a unui dicționar pe baze structurale, vezi J. Dubois, *Recherches lexicographiques : esquisse d'un dictionnaire structural* (în ,,Etudes de linguistique appliquée", Paris, f.a., p. 43–48).

[7] Vezi de ex. L. Zawadowski, *op. cit.*, p. 89, 90, 92 etc.

[8] Vezi V. Ivanov, *Problemele lingvistice ale creării unei limbi pentru o mașină informațională*, în ,,Probleme de lingvistică matematică" (= Probl. lg. matem.) (trad.), București, 1960, p. 126.

o serie de morfeme lexicale : *cînt-*, *lucr-*, *spăl-*, dar nu ne ajută la descompunerea invariantelor lexicale ale verbului a *lucra*, de exemplu. Pentru aceasta ne putem adresa analizei la nivelul sintactic : aici vor putea fi utilizate, ca faze distincte, analiza distributivă şi, pe un plan superior, analiza transformaţională[1].

Dacă supunem analizei distributive următoarele lanţuri :

1. Băieţii demonstrează la tablă, de 5 dec. teorema
2. Oamenii demonstrează, la Bucureşti, de 1 Mai

constatăm că formulele lor de distribuţie, alcătuite dintr-o succesiune de poziţii, sînt diferite :

1. = S_1 n V p_1 S_2 ac p_2 nr S_3 ac S_4 ac[2]
2. = S_1 n V p_1 S_2 ac p_2 nr S_3 ac.

În aceste formule unele poziţii sînt obligatorii, iar altele facultative[3]. Dacă se notează în paranteză poziţiile a căror absenţă nu modifică raporturile şi funcţiile celorlalte elemente, se ajunge la :

1. S_1 n V (p_1 S_2 ac p_2 nr S_3 ac) S_4 ac
2. S_1 n V (p_1 S_2 ac p_2 nr S_3 ac)

deci propoziţiile iniţiale pot avea următoarea înfăţişare „minimală" :

1. S_1 n V S_2 ac (= Băieţii demonstrează teorema)
2. S_1 n V (Oamenii demonstrează)

Aceste formule „minime" de distribuţie degajă cele două invariante ale verbului *a demonstra*. În primul caz, în care verbul are obligatoriu un complement direct, apare sensul „a dovedi, a proba", iar în al doilea caz, în care verbul este tranzitiv, apare sensul „a participa la o demonstraţie, a manifesta". Se ajunge, prin urmare, printr-o analiză mai precisă, de ordin gramatical, la detectarea a două invariante ale verbului discutat, invariante care, de obicei, erau obţinute prin mijloace semantice („contextul lexical").

Analiza distributivă contribuie şi la stabilirea non-identităţii între două unităţi de conţinut cum sînt locuţiunile verbale şi verbele cu aceeaşi temă (V1 ≠ V2)[4]. Astfel, comparînd secvenţele :

1. Băiatul fuge peste cîmpie, pe timp de ploaie, o oră
2. Băiatul o ia la fugă peste cîmpie, pe timp de ploaie

cu formulele de distribuţie :

1. S_1 n V p S_2 ac p S_3 ac p S_4 ac S_5 ac
2. S_1 n pr V p S_2 ac p S_3 ac p S_4 ac p S_5 ac

---

[1] Vezi aplicarea la limba rusă a acestor analize în Apresian, *К вопросу о структурной лексикологии* în „Вопросы языкознания" 3, 1962, p. 38 şi urm.

[2] În care *S* = Substantiv, V = verb, p = prepoziţie, nr = numeral, n = nominativ, ac = acuzativ ; în alte exemple vor apare pr = pronume, adj = adjectiv.

[3] Acestea corespund expansiunilor în terminologia lui A. Martinet, *Eléments de linguistique générale* (= Elém.), Paris, 1960, p. 127 şi urm. v. Apresian, *op. cit.*, p. 231.

[4] V. Em. Vasiliu în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée" nr. 1, 1962, p. 248.

se constată că, înlăturînd pozițiile facultative comune (*peste cîmpie, pe timp de ploaie*) ajungem la propozițiile :

1. Băiatul fuge o oră
2. Băiatul o ia la fugă

în care (*2*) pune în evidență caracterul momentan al acțiunii exprimate prin locuțiunea verbală și deci imposibilitatea de a se construi cu un complement care arată cantitatea de timp ca verbul aparent sinonim, *a fugi*.

Tot analiza distributivă distinge, prin raportul diferit stabilit între „poziția obligatorie" și „poziția facultativă" din interiorul propoziției, locuțiunile verbale de îmbinările libere de cuvinte.

De exemplu, propozițiile :

1. Tatăl iubitor duce de mînă copilul
2. Directorul neglijent duce de rîpă instituția

au o formulă distributivă identică (S_1 n adj V p S_2 ac S_3 ac) dar reduse la elementele esențiale, se observă că poziția „de mînă" este facultativă în primul exemplu, în timp ce *de rîpă* este obligatorie în exemplul al doilea, în care predicatul este constituit din întregul complex *a dus de rîpă* „a ruinat".

În cazul locuțiunilor verbale alcătuite din aceleași unități cu îmbinările libere de cuvinte, formula distributivă minimală diferă în sensul că, în general, locuțiunile verbale sînt absolute iar îmbinările libere sînt urmate de determinative, de exemplu :

1. X pune mîna [= fură]
2. X pune mîna cu multă atenție pe...

sau :

1. X a îmbrăcat ușa [= a fugit, în limbajul popular], v. de ex. în N. Velea, *Poarta*, ESPLA, 1960, p. 96.
2. X a îmbrăcat ușa casei cu iederă.

Cînd formulele de distribuție minimale sînt identice în două sau mai multe cazuri, invariantele nu mai pot fi degajate la nivelul analizei distributive. În acest caz cercetarea trebuie deplasată pe planul analizei transformaționale.

De exemplu, dacă pornim de la propozițiile :

1. Ioana prinde tivul
2. Ioana prinde trenul

analiza distributivă nu ne poate ajuta la izolarea sensurilor pentru că formulele de distribuție sînt similare :

1. S_1 n VS_2 ac
2. S_1 n V S_2 ac

se constată că, înlăturînd pozițiile facultative c o m u n e (*peste cîmpie*, *pe timp de ploaie*) ajungem la propozițiile :

1. Băiatul fuge o oră
2. Băiatul o ia la fugă

în care (*2*) pune în evidență caracterul momentan al acțiunii exprimate prin locuțiunea verbală și deci imposibilitatea de a se construi cu un complement care arată cantitatea de timp ca verbul aparent sinonim, *a fugi*.

Tot analiza distributivă distinge, prin raportul diferit stabilit între „poziția obligatorie" și „poziția facultativă" din interiorul propoziției, locuțiunile verbale de îmbinările libere de cuvinte.

De exemplu, propozițiile :

1. Tatăl iubitor duce de mînă copilul
2. Directorul neglijent duce de rîpă instituția

au o formulă distributivă identică (S_1 n adj V p S_2 ac S_3 ac) dar reduse la elementele esențiale, se observă că poziția „de mînă" este facultativă în primul exemplu, în timp ce *de rîpă* este obligatorie în exemplul al doilea, în care predicatul este constituit din întregul complex *a dus de rîpă* „a ruinat".

În cazul locuțiunilor verbale alcătuite din aceleași unități cu îmbinările libere de cuvinte, formula distributivă minimală diferă în sensul că, în general, locuțiunile verbale sînt absolute iar îmbinările libere sînt urmate de determinative, de exemplu :

1. X pune mîna [= fură]
2. X pune mîna cu multă atenție pe...

sau :

1. X a îmbrăcat ușa [= a fugit, în limbajul popular], v. de ex. în N. Velea, *Poarta*, ESPLA, 1960, p. 96.
2. X a îmbrăcat ușa casei cu iederă.

Cînd formulele de distribuție minimale sînt identice în două sau mai multe cazuri, invariantele nu mai pot fi degajate la nivelul analizei distributive. În acest caz cercetarea trebuie deplasată pe planul analizei transformaționale.

De exemplu, dacă pornim de la propozițiile :

1. Ioana prinde tivul
2. Ioana prinde trenul

analiza distributivă nu ne poate ajuta la izolarea sensurilor pentru că formulele de distribuție sînt similare :

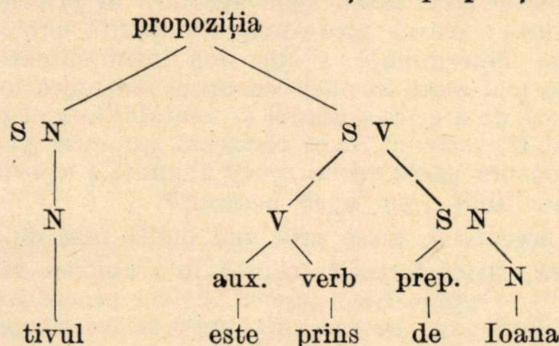
1. S_1 n VS_2 ac
2. S_1 n V S_2 ac

Evident că şi reprezentarea structurilor sintagmatice este echivalentă[1] :

Prin aplicarea unei transformări propoziţiei 1 se poate obţine din construcţia activă : Ioana prinde tivul
construcţia pasivă : Tivul este prins de Ioana
fără să se denatureze sensul iniţial.

În acest caz structura constituienţilor propoziţiei este :

A doua propoziţie nu admite o astfel de transformare ; în cazul cînd totuşi transformarea are loc, sensul apare schimbat faţă de cel din propoziţia la diateza activă : trenul este prins de Ioana = garniturile trenurilor au fost prinse (*legate*) de Ioana.

Prin metoda transformaţională au fost izolate deci două invariante ale verbului *a prinde.*

Convertirea unei propoziţii active în propoziţie pasivă poate diagnostica de asemenea o locuţiune verbală ca un segment de vorbire unitar faţă de o îmbinare liberă de cuvinte.

De exemplu, fiind considerate lanţurile :

1. Eu iau masa cu un prieten
2. Eu iau masa cu un prieten.

cu formulele distributive identice (şi cu aceleaşi reprezentări ale structurilor sintagmatice) :

1. pr V S_1 ac p S_2 ac
2. pr V S_1 ac p S_2 ac

[1] „We say that two derivations are equivalent if they reduce to the same diagram of the form (N. Chomski, *Syntactic structures*, The Hague, 1957, p. 28) ; v. Em. Vasiliu, *Niveluri lingvistice şi structuri transformaţionale*, în SCL, XIII (1962), nr. 1.

lipsite[1] de extensiuni lămuritoare[2], numai analiza transformațională va putea indica dacă într-un caz apare o locuțiune verbală (a lua masa „a mînca") și dacă în celălalt caz verbul *a lua* e urmat de un complement direct. Transformarea în propoziție pasivă nu este admisă decît în acest din urmă caz : *masa este luată de mine cu un prieten*. Locuțiunea verbală nu permite, în a est context, din cauza omogenității constituenților ei, o asemenea convertire.

Urmează etapa reducerii inventarului foarte bogat de verbe la „clase închise", deci determinarea claselor de distribuție după un criteriu sintagmatic în care vom ține seama de proprietățile combinatorii ale verbului cu determinările lui prin intermediul prepozițiilor, unități non-autonome[3]. Propunem acest sistem de fragmentare a verbelor pentru că are avantajul d a introduce un criteriu obiectiv de clasificare[4] ; ne vom opri asupra acestui criteriu și asupra unor implicații ale lui.

Orice lexem[5], în momentul utilizării lui poate fi urmat de un altul. Libertatea prezenței altui lexem este absolută în principiu, dar în realitate este limitată : există totdeauna o anumită probabilitate[6] ca să apară o unitate determinată și nu una întîmplătoare[7]. Posibilitatea de predicție este mai mare în unele cazuri și mai mică în altele. Sarcina cercetătorului este de a evalua gradul de rentabilitate al probabilităților[8]. În cazul special al verbului, care regizează anumite pr poziții, trebuie urmărit în ce măsură unele verbe „cer" anumite prepoziții și alte verbe altele, recțiunea fiind „un apel necesar"[9].

În etapa aceasta se trece prin mai multe faze de lucru :

Prima fază, strict formală, constă în stabilirea raporturilor între verb („apelant") și prepoziție („apelat")[10]. Se procedează la alcătuirea unor tabele cu două axe : pe axa orizontală se înscriu prepozițiile limbii romîne și pe axa verticală verbele. Direcția axelor este obligatorie din

---

[1] În sensul că nu se găsesc atestate în textul considerat.

[2] De ex., dacă ar fi date propozițiile : 1) Eu iau masa de colțurile ei cu un prieten și 2) Eu iau masa în oraș cu un prieten... extensiunile *de colțurile ei* și *în oraș* sînt capabile să determine sensul „liber" sau „închegat" al grupurilor de cuvinte.

[3] Martinet, *Elém.*, p. 112 ; J. Kuryłowicz consideră prepozițiile *morfeme sinsemantice* (Esquisses linguistiques, Wrocław, 1960, p. 21), iar H. Frey (Cas et dèses en fr., în Cahiers F. de Saussure 12, p. 37) numește elementele care nu pot construi singure un segment de vorbire *simfone*.

[4] Într-o discuție, ulterioară alcătuirii acestui articol, am aflat că în R.D.G., la Berlin, un colectiv, sub coducerea prof. A. V. Isacenko, folosește o metodă asemănătoare pentru clasificarea verbelor limbii germane.

[5] Termen denumind o unitate cu valoare lexicală de o mai largă circulație (v. de ex. Travaux de l'Institut de Lg. Paris, II, 1957, p. 66, 108 ; *Proceedings*..., Oslo, p. 782 ; „Вопр. язык." 2/1962 p . 42 etc.) decît „sinonimele :" *monem lexical* (Martinet, *Elém.*, p. 20, 117 etc.) sau *lexie* („Cahiers de lexicologie" 1/1959 p. 65 ; B. Pottier, *Introduction a l'étude des structures grammaticales fondamentales*, Seria A, Linguistique appliquée et traduction automatique. I. Nancy 1962, p. 3 ș.u.)

[6] Aici este vorba de probabilitatea gramaticală a combinațiilor de cuvinte, v. L. R. Zinder, *Despre probabilitatea lingvistică*, în Prob . lg. matem. p. 189—190.

[7] B. Pottier, *Introduction*..., p. 4.

[8] Pottier, *op. cit.*, p. 5.

[9] Hjelmslev, *La notion de rection*, în Acta lg. I, 1939, p. 19.

[10] Hjelmslev, *op. cit.*

cauză că se operează cu un număr redus de prepoziții[1] dar cu o cantitate foarte mare de verbe[2]. Se descrie apoi fiecare verb în raport cu prepozițiile posibile și se notează cu + dacă verbul respectiv admite construcția cu o prepoziție și cu — dacă nu o admite. Acest criteriu contextual va permite, dintru început, repartizarea verbelor în clase mai mici, după prepozițiile c o m u n e. Astfel, o cercetare întreprinsă asupra cîtorva verbe (*fugi*, *zbura*, *umbla*, *alerga*, *merge*, *înainta)* arată că acestea guvernează aceleași prepoziții[3]. Clasificarea pur semantică a acestor unități (în verbe ale „mișcării") este deci confirmată printr-un criteriu gramatical; se dovedește astfel că omogenitatea semantică este condiționată de construcția gramaticală. Cu alte cuvinte, chiar fără a face apel la criteriul semantic, pe baza distribuției (prepozițiile pe care le guvernează) se poate ajunge la degajarea categoriei „verbelor de mișcare". Comparația între recțiunea verbelor de mișcare și recțiunea unor verbe reprezentante ale altor tipuri de acțiune poate conduce la concluzia de ordin general că verbele din prima categorie au posibilități mai largi de combinare în raport cu celelalte.

O altă concluzie care se poate extrage din această primă fază de lucru este că o serie de prepoziții vor fi c o m u n e unei mari varietăți de verbe; este vorba aici de prepozițiile indicatoare ale unor împrejurări generale în care se poate desfășura acțiunea sau starea exprimată de verbe. Aceste prepoziții c o m u n e nu pot fi puse pe același plan cu altele în ceea ce privește stabilirea claselor de distribuție ale verbului. Găsirea prepozițiilor s p e c i f i c e, pe lîngă cele comune, este un deziderat de mare importanță pentru că ele contribuie la determinarea unor clase verbale din ce în ce mai restrînse (care poate ajunge pînă la clase cu o singură determinare posibilă; nu ar fi exclus ca aceasta să coincidă cu o clasă cu un singur membru). Astfel, dacă verbul *a vorbi* poate regiza prepozițiile comune : *în* (vorbesc în casă), *la* (vorbesc la radio), *din* (vorbesc din camera mea), *lîngă* (vorbesc lîngă tine), *după* (vorbesc după tine), *pentru* (vorbesc pentru tine), *contra* (vorbesc contra ta) etc. prepozițiile specifice (deci mai așteptate, mai previzibile) sînt *despre* (vorbesc despre tine) sau *cu* (vorb sc cu tine). De asemenea, dacă verbele *a merge*, *a veni*, *a lupta*, *a ajunge*, *a prevede*, *a proceda* admit un număr mare de prepoziții, s p e c i f i c e le sînt respectiv *în* sau *la* (merg în casă, merg la școală), *din* (vin din oraș), *contra* sau *pentru* (lupt contra războiului, lupt pentru pace), *la* (ajung la expoziție), *cu* (l-am prevăzut cu cauciucuri de rezervă), *la* (procedez la eliminarea factorilor care...).

Se poate realiza, astfel, pe lîngă clasificarea verbelor, o clasificare a prepozițiilor după frecvența lor, începînd de la prepozițiile „apelate" de un număr extrem de mare de verbe (*în*, *la*, *cu*), la prepozițiile mai puțin solicitate (*despre*, *asupra*, *dintre*). Această încercare de clasificare a prepozi-

---

[1] V. Laura Vasiliu, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii romîne*, în SG, vol. III, 1961, p. 11—41.

[2] Alf Lombard, *Le verbe roumain*, Lund, p. 1117 a înregistrat pînă în 1955, 5752 verbe fără a considera variantele.

[3] Vezi analiza acestor verbe, cele mai numeroase din categoria „mișcării" la Liliana Ionescu, *Construcția verbelor de mișcarea în limba romînă actuală* (lucrare în manuscris); pentru limba franceză *v.* J. Bergh, *Moyens d'exprimer en français l'idée de direction* 1948, Göteborg.

ţiilor nu va fi considerată definitivă pînă nu se vor corobora datele culese la verb cu cele oferite de frecvenţa prepoziţiilor selectate de substantiv.

O concluzie previzibilă uşor este că verbele cu mare stabilitate şi frecvenţă în limbă vor intra în clase de distribuţie cu indici gramaticali mai bogaţi şi, probabil, cu membri mai numeroşi în comparaţie cu verbele neologisme care vor aparţine unor clase mai limitate din ambele puncte de vedere. Este normal ca un verb extrem de recent ca *a cosmoviziona* (înregistrat în ,,Scînteia" în sept. 1962) să nu selecteze—iniţial—decît un număr foarte restrîns de prepoziţii (*cu*, *în*, *din*, dar, deocamdată nici acestea nu sînt atestate în texte).

Un corolar la aceasta este că dacă un verb aparţine *astăzi* unei anumite clase închise, nu din t o t d e a u n a a făcut parte din ea : în cursul evoluţiei limbii, verbele îşi lărgesc (mai rar se întîmplă cazul invers, cînd îşi restrîng) posibilităţile combinatorii. Clasele de distribuţie nu vor avea, invariabil, acelaşi inventar dar fiecare verb va aparţine, într-un anumit moment al evoluţiei limbii, unei singure clase. Se poate stabili o relaţie de directă proporţionalitate între comportamentul sintagmatic al verbului şi clasa sa de distribuţie : totdeauna un verb cu mai multe valenţe ocupate de prepoziţii va aparţine unei clase de distribuţie superioare altui verb cu posibilităţi distributive reduse.

Într-o fază ulterioară a cercetării se va identifica cu precizie căror sensuri ale prepoziţiilor le corespund verbele examinate. Astfel, nu se poate face abstracţie de faptul că verbul X se poate construi cu *peste* local şi temporal, în timp ce verbul Y nu admite decît prepoziţia *peste* temporal, iar verbul Z solicită numai pe *peste* cantitativ. Acest studiu va duce la stabilirea unor clase mai înguste, derivate de gradul al II-lea[1] faţă de clasele mai largi, derivatele de gr. I rezultate în prima fază a operaţiei de divizare a verbelor.

În această fază va trebui să se urmărească în ce grad de depărtare sau de apropiere, de aderenţă[2] se află prepoziţia faţă de verb. Astfel dacă unele prepoziţii apar în imediata apropiere a verbului (scriu *cu* stiloul, citesc *în* ziar), unele verbe nu admit o prepoziţie decît după ce între verb şi prepoziţie s-a interpus o unitate eterogenă. De ex., verbul *a scrie* primeşte un determinativ direct prin prepoziţia *despre* (scriu *despre* neologisme), dar verbul *a lucra*, deşi dirijează aceeaşi prepoziţie, nu o admite în contact nemijlocit cu el (lucrez *ceva despre* neologisme ; ,,lucrez *despre* neologisme" nu este socotit corect în limba romînă). Se poate spune ,,scriu ceva despre neologisme" dar deosebirea este de natură distributivă : cu verbul *a scrie*, *ceva* reprezintă o poziţie facultativă ; cu verbul *a lucra ceva* reprezintă o poziţie obligatorie. Trebuie deci să se determine coeficientul de intimitate[3] între verb şi prepoziţie.

Operaţia începută cu prepoziţiile simple trebuie continuată într-un mod asemănător, cu prepoziţiile compuse şi cu locuţiunile prepozi-

---

[1] Hjelmslev, *Prolegomena*, p. 20.

[2] Prin *aderenţă* înţelegem facultatea prepoziţiei de a ocupa locul care succede imediat verbului. Noţiunea de aderenţă a fost utilizată de Bengt Sigurd privitor la sistemul fonetic (Studia linguistica, IX, 1955, nr. 1, p. 8 sq.) şi aplicată la consonantismul limbii romîne de Em. Vasiliu (*Mél.*, Oslo, p. 97 şi urm.).

[3] Pottier, *op. cit.*, p. 2.

ţionale. Fiecare dintre operaţiile acestea va segmenta mulţimea iniţială de verbe într-un număr mai mic de sub-mulţimi, de clase de distribuţie din ce în ce mai reduse. Se va ajunge astfel la un număr *n* de clase de distribuţie care vor epuiza varietatea verbelor din limba romînă.

Clasificarea propusă este valabilă pentru orice limbă care cunoaşte recţiunea verbelor şi în care există prepoziţii[1].

În cele schiţate mai sus am încercat să aplicăm, pornind de la un domeniu anumit, ideea lui L. Hjelmslev privitoare la necesitatea reducerii „claselor deschise" la „clase închise", concepută ca o cale necesară în descrierea structurală[2]. Propunerile făcute aici au şi o raţiune practică: ele pot contribui la învăţarea limbii de către străini[3] şi, eventual, pot servi ca bază de discuţie pentru stabilirea programului sintactic al maşinilor automate de tradus[4].

СПОСОБ СИНТАГМАТИЧЕСКОЙ КЛАССИФИКАЦИИ ГЛАГОЛОВ

РЕЗЮМЕ

В своем исследовании автор исходит из той мысли, что для составления ограниченных инвентарей, включающих «закрытые классы», необходимо, чтобы каждое слово принадлежало бы к одному дистрибуционному классу в определенный момент истории языка. Автор считает, что нельзя говорить о лингвистических структурах (ни о «закрытых классах») вне грамматики, на основании каких-либо других характерных признаков. Разрешение вопроса о переходе от неограниченных инвентарей («открытых классов») к ограниченным инвентарям («закрытым классам») заключается в нахождении грамматических показателей, способных обеспечить однородность соответствующего класса. Согласно этой мысли, «закрытые» классы должны быть понимаемы не в том смысле, что никакие новые единицы не могут уже проникнуть в них (то есть они не суть «противостоящие нововведениям»), а в том смысле, что все лексические единицы, принадлежащие к данному классу, характеризуются отношениями конгруэнции, взаимной доминации.

В данной работе автор предлагает способ разделения глаголов (причем одновременно рассматриваются и вопросы о классификации глагольных оборотов) на как можно более ограниченные классы, на основе дистрибуционного анализа.

---

[1] Prepoziţia este o unitate care lipseşte din inventarul unor limbi, cum ar fi cele exotice (v. Bröndal, *Les Parties du discours*, Copenhaga, 1928, p. 223).

[2] Hjelmslev, *Proceedings...*, Oslo, p. 653.

[3] Este unanim recunoscut că o bogată sursă de greşeli într-o limbă străină o constituie necunoaşterea recţiunii verbale specifice.

[4] Primele experimente de traducere automată efectuate în ţara noastră au avut un caracter limitat de programele de conjugare şi declinare şi de concordanţa adjectivului cu substantivul (v. LR, XI (1962), nr. 4, p. 439–440).

Классификация автора имеет в виду глагольные инварианты, для описания которых был использован дистрибуционный анализ, а также — когда минимальные дистрибуционные формулы оказались идентичными в двух или нескольких случаях — и трансформационный анализ.

Полученные таким образом глагольные инварианты классифицируются в соответствии с синтагматическим критерием, который учитывает сочетаемость глаголов с определяющими их элементами, посредством предлогов, неавтономных единиц.

Процесс установления дистрибуционных классов проходит через несколько фаз:

Первая фаза, чисто формальная, состоит в установлении соотношений между глаголом («апеллянтом») и предлогом («апеллируемым»), что позволяет сразу же распределить глаголы по более мелким классам в соответствии с *общими* или *специфическими* предлогами. Глаголы, отличающиеся большой устойчивостью и частотой, будут относиться к классам, обладающим большим числом грамматических показателей и, вероятно, более многочисленными членами, по сравнению с заимствованными глаголами, относящимися к более ограниченным, с обеих точек зрения, классам.

В последующей фазе точно устанавливается, каким именно значениям предлогов соответствуют рассматриваемые глаголы. В этой же фазе прослеживается степень тяготения предлога к глаголу.

Операция, начатая с рассмотрения простых предлогов, должна быть продолжена таким же образом и по отношению к сложным предлогам и предложным оборотам. Каждая из этих операций ведет к сегментации первоначального множества глаголов на более ограниченное число подмножеств, на все более и более ограниченные дистрибуционные классы.

Предложенная автором классификация действительна для любого языка, в котором существуют управление глаголов и предлоги.

UN MODE DE CLASSIFICATION SYNTAGMATIQUE DES VERBES

RÉSUMÉ

L'article part de l'idée que pour aboutir à des inventaires lexicaux limités, à des « classes closes », il est nécessaire que chaque mot appartienne à une seule classe de distribution à un moment déterminé de l'histoire de la langue. Il ne saurait être question, d'autre part, de structure linguistique (et pas davantage de « classes closes ») hors du cadre de la grammaticalisation indépendamment de l'existence éventuelle de certaines caractéristiques d'ordre linguistique. La solution permettant de passer d'inventaires illimités (« classes ouvertes ») à des inventaires limités (« classes closes ») consisterait, selon l'auteur, à découvrir des indices grammaticaux

susceptibles d'assurer l'homogénéité de la classe respective. Suivant cette idée, une classe est « close » non pas dans le sens que nulle nouvelle unité n'y peut pénétrer (c'est-à-dire dans l'acception « opposée aux innovations »), mais dans celui que toutes les unités lexicales respectives sont caractérisées par des relations de congruence, de domination réciproque.

L'auteur propose un mode de répartition des verbes en un nombre minimum de classes, fondé sur l'analyse distributive (l'article discute parallèlement les problèmes touchant à la classification des locutions verbales). La classification envisagée part des invariants verbaux définis par la méthode de l'analyse distributive et, lorsque les formules minima de distribution se trouvent être identiques pour deux ou plusieurs classes, par la méthode de l'analyse transformatrice.

Les invariants verbaux ainsi obtenus seront classifiés selon un critère syntagmatique qui tiendra compte des propriétés combinatoires des verbes avec leurs déterminés par l'intermédiaire des prépositions, unités non autonomes.

La détermination des classes de distribution comprend plusieurs phases successives :

La première, d'ordre purement morphologique, devra établir les rapports existants entre le verbe (« appelant ») et la préposition (« appelé »), ce qui permettra dès le début une répartition des verbes en classes restreintes selon la nature de la préposition (prépositions *communes* et prépositions *spécifiques*). Les verbes caractérisés par leur stabilité et leur fréquence dans la langue formeront une classe aux indices grammaticaux plus riches et qui sera sans doute plus nombreuse par rapport aux verbes néologiques qui formeront une classe plus restreinte sous l'un et l'autre rapport.

Dans une phase ultérieure, l'on établira exactement à quels sens des prépositions correspondent les verbes examinés, ainsi que le degré d'adhérence de la préposition au verbe.

L'opération portera d'abord sur les prépositions simples et sera étendue de la même manière aux prépositions composées et aux locutions prépositionnelles. Chacune de ces opérations segmentera l'ensemble de verbes initial en un certain nombre de sous-ensembles et de classes de distribution de plus en plus restreints.

La classification proposée est applicable à toute langue connaissant la rection des verbes et qui use de prépositions.

ELEMENTE DE LIMBĂ VORBITĂ ÎN LIMBA LITERARĂ DIN PRIMA JUMATATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

(PROBLEME GENERALE)

DE

AL. NICULESCU

I

1. Cel care urmăreşte cu atenţie evoluţia limbii romîne literare, nu poate să nu înregistreze faptul că, în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea şi mai ales în primele decenii ale secolului al XIX-lea apar, în cîmpul literaturii scrise, aspecte ale limbii care nu cunoscuseră pînă atunci demnitatea literară. Cel mai semnificativ fenomen care caracterizează, astfel, limba romînă literară a acestei epoci este pătrunderea, în creaţia literară, a limbii vorbite în diverse medii sociale, sub înfăţişări populare, familiare, argotice. Teoretic şi practic, scriitorii se apropie de popor, înţelegînd, într-un anume fel, că valoarea artistică a operei literare este strîns legată de capacitatea ei de a reflecta realitatea socială şi lingvistică contemporană şi de a fi înţeleasă de cei mulţi.

,,Cred că cea mai înţeleaptă limbă este limba care ajută pe om a-şi tălmăci gîndul într-un chip ca toţi ascultătorii să-l poată înţelege''[1] afirmă, în *Cugetări*, Alecu Russo, dorind să scrie într-o ,,limbă unică fără osebire între limba scrisă şi limba zilnică'', culeasă ,,de pe toate malurile romîneşti''[2]. În aceeaşi vreme, Anton Pann, traducînd cîntece liturgice pentru necesităţile cultului, făcea o serie de recomandări cu o semnificaţie ce depăşeşte cercul cărora le sînt adresate:

Cîntă, măi frate romîne, pe graiul şi limba ta,
Şi lasă cele streine ei de-a şi le cînta.
Cîntă, să-nţelegi şi însuţi şi cîţi la tine ascult,
Cinsteşte ca fieşcare limba şi neamu-ţi mai mult

(Către cîntători)[3]

---

[1] Al. Russo, *Scrieri*, ed. Petru V. Haneş, Craiova, p. 110.
[2] Cf. Al. Dima, *Al. Russo*, Bucureşti, 1957, p. 152—153.
[3] Anton Pann, *Pagini alese*, I (ed. I. Fischer), p. 129.

Aceasta este epoca în care Ienăchiță Văcărescu cere urmașilor săi să contribuie la ,,creșterea limbii romînești/ ș-a patriei cinstire'', epoca în care iau naștere primele societăți literare ce își propun să lupte pentru valorificarea limbii naționale prin folosirea ei în viața obștească și culturală a poporului. ,,Podoabă limbii noastre dați/ Cu romînești cuvinte'' era îndemnul lui Iancu Văcărescu, cu prilejul celei dintîi reprezentații teatrale în limba romînă (1819).

2. Elementul principal care a favorizat introducerea limbii romîne sub aspectele ei familiare și populare în creația literară a fost t e a t r u l. Pătrunderea limbii romîne în teatru înseamnă victoria limbii vorbite. Se demonstrează astfel capacitățile artistice ale limbii de toate zilele, posibilitatea de a forma obiectul literaturii alese. Lui Gh. Asachi i se datorește cea dintîi reprezentație teatrală în limba romînă. La 17 decembrie 1816, în casa hatmanului Costachi Ghica, cîțiva coconi se îmbracă în ,,vesminte cîmpene'' și interpretează pastorala *Mirtil și Hloe*, prelucrată de Gh. Asachi după Gessner și Florian, în limba romînă. Piesa a apărut, în 1850, cu o precuvîntare a lui Gh. Asachi în care relevă faptul că ea s-a jucat într-o epocă de ,,streinomanie'':

> ,,*Și fiindcă ar fi fost prea mult a vorbi romînește despre evenimente eroice sau despre intrigi de saloane cari atunci numai în limbi streine se urzeau, Muza, modestă, s-au fost înăscut în vesminte cîmpene și cu ajutorul acestui prestigiu și a costumului național cel mai pitoresc pentru păstor, privirile s-au încîntat și auzul a început a se domestici cu limba ce pe atunci se numea dialect*''[1].

Încercări dramatice în limba romînă existaseră încă înainte de această dată. I. Gheție în ,,Studii și cercetări științifice'', XI (1960), p. 225 și urm., menționează, după ,,informații mai vechi, uitate în paginile unor cărți sau reviste'' o serie de scrieri dramatice, considerate a aparține primelor două decenii ale secolului al XIX-lea. Se mai poate adăuga la acestea recent descoperita *Sfatul familiei*, pe care Șerban Cioculescu, ,,Gazeta literară'', V (1958), 50 (248), p. 1—3 o datează înainte de 1834 (cf. și ,,Viața romînească'', XIII (1960) nr. 12, p. 146 și urm.). V. Alecsandri însuși a semnalat, în ,,Convorbiri literare'', IX (1875), 7, p. 275—276, o piesă de teatru, *Serdarul din Orhei*, a unui autor necunoscut. În sfîrșit, comediile (,,arătările'') lui Iordache Golescu, alcătuite din elemente de satiră populară și de comedie antică greacă, deși nu au avut o circulație prea mare, constituie alte asemenea încercări de a reține pe hîrtie vorbirea vie a vremii.

Cu toate acestea, teatrul în limba romînă surprindea încă, prin 1830, pe cei obișnuiți a frecventa reprezentațiile trupelor străine italiene, franceze sau germane. Un personaj din protipendadă, Cucoana Smaranda, în *Conversații*-le lui C. Facca, exclamă cu indignare:

> ,,*Declarații romînești... Spune-mi s-a mai pomenit?*''

---

[1] E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi*, București, 1921, p. 87.

şi mai departe :

„Romînii, cînd sînt pe şenă, ştii, ca oamenii vorbesc,
Iar cînd nemţii se arată, parcă tună şi trăznesc,
Asta este frumuseţea..."[1]

La aceste manifestări teatrale însă „prostimea rîdea". Întrebată dacă a fost vreodată la un teatru romînesc, aceeaşi Cucoană Smarandă declară :

Pîn-acum nu sînt nebună, ca să hotărăsc să merg,
La un loc unde bacalii şi cizmarii toţi alerg.

Reprezentaţiile dramatice romîneşti erau deci apreciate de oamenii simpli din popor, meseriaşi, negustori, de cele cinci părţi din publicul ce merge „la teatru", cum îi numeşte C. Negruzzi ; în schimb, ele nu plăceau „celei de-a şasea părţi, lumii frumoase (le beau monde)". Iată de ce nu este de mirare că trupele romîneşti de teatru, şi cei care traduceau sau adaptau lucrări dramatice străine ţineau seama, în repertoriu şi în limba întrebuinţată pe scenă, de capacitatea de înţelegere şi de gusturile unui asemenea public care prefera să se oglindească în teatru realităţile sociale şi culturale din ţara şi din vremea lui. Satirele dramatice ale lui C. Facca şi C. Bălăcescu, comediile de moravuri, demascatoare ale „ridicolelor" societăţii, scrise sau adaptate de V. Alecsandri, C. Negruzzi, C. Caragiale, piesele de teatru populare cu personaje din lumea ţărănească ale lui V. Alecsandri, C. Negruzzi, M. Millo sau I. H. Rădulescu, pamfletele şi invectivele politice directe împotriva „patrihoţilor", a „vînzătorilor de ţară" sau a „ciocoilor" scrise de Iordache Golescu şi mai tîrziu de V. Alecsandri, laolaltă, tălmăceau şi exprimau gîndurile şi sentimentele poporului :

Haideţi, haideţi, cu grăbire
La teatru romînesc,
Unde relele din fire
Necruţat se biciuiesc

(V. Alecsandri, *Chiriţa în Iaşi*)

În teatrul romînesc din prima jumătate a secolului al XIX-lea, se simte pulsînd conştiinţa populară.

În aceste condiţii, limba folosită în reprezentaţiile teatrale se înfăţişa sub aspectele ei vorbite în diverse medii sociale, la oraşe sau la ţară, între oameni fără cultură, între „boierii bătrîni" şi „provinţiali" şi cei „tineri ridiculi, îmbrăcaţi nemţeşte care vorbesc cu bonjur" (*Primii dramaturgi*, 265), între răufăcători şi „coţcari". Diferenţierile între aceste categorii sînt, desigur, destul de greu de sesizat ; de aceea V. Alecsandri afirma, nu fără a exagera, că „toate personajele vorbesc acelaşi jargon bursuflat : marchizul ca ciobotarul, princesa ca spălătoriţa, cardinalul ca vezeteul, împăratul ca bucătarul"[2]. Actorii interpretau însă mai veridic rolurile populare : „*singurele roluri necaricaturizate de dînşii sînt acele de*

---

[1] Citatele din scrierile dramatice ale lui Iordache Golescu, C. Facca, C. Caragiale, M. Millo, C. Negruzzi se fac după ediţia *Primii noştri dramaturgi*, ediţie şi glosar de Al. Niculescu, studiu introductiv şi note bio-bibliografice de Florin Tornea, Bucureşti, 1956.

[2] Vasile Alecsandri, *Opere complete*, Partea întîia, Teatru, vol. I, Bucureşti, 1903, p. X.

oameni de rînd : *lachei*, *argați*, *precupeți*, *boiernași proști de la țară*, *giupînese*, *mahalagițe etc.*, *iar frazele ce le pronunță cu mult natural sînt*, *de pildă*, **vai, mîncate-ar moliile, cherapleșule! să te văd cînd mi-oi videa ceafa!** Fraze de înaltă literatură din Tătărași[1]. Acestea erau replicile care făceau să rîdă publicul obișnuit al teatrului romînesc. Limba vorbită, familiară și populară, căpătase deci, în epoca aceea, funcție expresivă, detașîndu-se de limba îngrijită, literară, într-un alt plan, inferior, capabil de întrebuințări speciale.

3. Studierea limbii vorbite dintr-o epocă trecută, deci în afara stadiului ei actual, ridică în fața cercetătorului o serie de probleme de ordin metodologic. Cum putem determina, în asemenea condiții, din datele generale ale limbii care se prezintă sub forma unor texte scrise, elementele limbii vii, realizate în vorbirea curentă, populară și familiară? Ce opoziții interioare sistemului limbii înregistrate în texte ne permit să operăm distincții de structură între aspectul ei scris și vorbit (rămînînd în planul aceluiași stadiu de limbă)?

Pentru limba secolului al XVI-lea, o asemenea distincție fundamentală, între textele cu o limbă care urmează îndeaproape modele slave (texte traduse) și cele care reflectă, într-o bună măsură, stadiul limbii epocii, apropiindu-se de limba vorbită (texte netraduse, originale), a fost introdusă de Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, p. 9, 371 („dualisme syntactique") și de Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956, p. 50[2]. Ea se bazează pe comparația cu slavona în care au fost redactate textele religioase traduse în Maramureș și nordul Ardealului (sau cu maghiara, în cazul originalului unguresc al *Paliei* de la Orăștie, cf. Densusianu, op. cit. p. 374), dar nu își interzice nici comparația cu stadiile ulterioare de limbă, în special cu limba modernă; recunoașterea elementelor proprii limbii romîne, clasificarea textelor pe regiuni dialectale se face recurgîndu-se la datele actuale.

În secolul al XIX-lea, criteriile cu ajutorul cărora putem separa planul limbii vorbite din ansamblul limbii epocii sînt de ordin s t i l i s t i c. Examinînd scrierile secolului al XIX-lea, constatăm că anumite producții literare cu intenții realiste, precum și cele cu intenții satirice fac apel din plin la limba vorbită. Mai mult decît atît, efectele expresive se întemeiază direct pe folosirea elementelor de limbă vorbită. Este vorba, aici, în primul rînd, de creațiile scriitorilor considerați de Petru V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1904, p. 97 și urm. ca aparținînd „curentului popular", Ion Barac, Ion Budai Deleanu, Anton Pann, dar și de scriitori ca Iancu Văcărescu, B. P. Mumuleanu, Gr. Alexandrescu, în ale căror opere sînt atestate aspecte ale limbii vorbite, apoi de o serie de nuvele și schițe, scrise de Costache Negruzzi, V. Alecsandri, în care apar personaje caracterizate prin vorbirea lor, de articolele polemice și satirice de critică literară și socială publicate de I. Heliade Rădulescu, Alecu Russo, dar, mai ales, de literatura dramatică

[1] Vasile Alecsandri, *Opere complete*, Partea întîia, Teatru, vol. I, București, 1903, p. XI.

[2] V., în special, p. 66, unde afirmațiile autorului au o deosebită însemnătate metodologică : „textele netraduse, în genere bine localizate, sînt de un mare preț, pentru că au șanse să reprezinte limba vorbită în cutare localitate sau regiune, la un moment determinat".

de la începutul secolului trecut. Piesele de teatru, obligate prin structura însăşi a artei dramatice, de a da viaţă personajelor în acţiuni directe, au posibilitatea de a aduce în scrisul literar aspecte ale vorbirii vii, uneori în forme puţin prelucrate. Primii dramaturgi romîni, Iordache Golescu, C. Facca, C. Bălăcescu, C. Caragiale, M. Millo, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, V. Alecsandri, la care se pot adăuga şi scriitori care şi-au încercat numai temporar condeiul în dramaturgie, I. Heliade Rădulescu, Al. Russo au utilizat în operele lor originale, în localizările bine adaptate la realităţile romîneşti, comedii, farse, vodeviluri, limba vorbită din epocă. Limba romînă vorbită s-a detaşat din ansamblul limbii comune şi a devenit în această epocă un element stilistic în raport cu limba literară.

Toate acestea pot constitui, pentru cercetător, termenul de comparaţie necesar pentru a stabili opoziţia limbă vorbită/limbă literară, în limba romînă scrisă de la începutul secolului al XIX-lea.

II

1. Urmărind redarea limbii vorbite în creaţiile scriitorilor de la începutul secolului al XIX-lea trebuie să facem dintru început distincţia între faptele de limbă vorbită care apar în referatul însuşi al autorului, şi cele pe care le întîlnim în reproducerea vorbirii diferitelor personaje. Fiecare dintre aceste aspecte are o semnificaţie proprie : în primul caz, care este acela al scriitorilor popularizanţi (aparţinînd „curentului popular"), este vorba de o încercare de a funda norma literară pe faptele de limbă vorbită — deci de o confundare a celor două planuri ; în cel de-al doilea caz, redarea limbii vorbite este un act de realism şi întrebuinţarea ei (cu rolul de a caracteriza personajele, situaţiile) este consecinţa separării ei de planul limbii literare.

Şi apariţia în timp, în perioada primelor decenii ale secolului al XIX-lea, diferă pentru fiecare din aceste două modalităţi de atestare a limbii vorbite. Folosirea limbii vorbite în scrisul literar începe încă înainte de secolul al XIX-lea, o dată cu cronicarii sec. XVII—XVIII. Dar scriitori secolului al XIX-lea, precum poeţii Văcăreşti, B. P. Mumuleanu şi mai ales I. Budai Deleanu şi Anton Pann se apropie şi mai mult de popor şi introduc din plin, în creaţiile lor, elementele lexicale şi sintactice, tonalităţile stilistice ale limbii vorbite din creaţiile poetice populare. Fără îndoială, contactul cu limba poporului se face prin producţiile sale folclorice, mai ales, în Muntenia, prin „cîntecele de lume" pe care le ascultau, le culegeau şi le imitau scriitorii[1]. După cum arată O. Densusianu, *Poeţii noştri şi poezia populară*, în „Revista idealistă", IV (1906), t.I, p. 103 şi urm., „poezia populară e folosită inconştient şi scriitorii nu sînt în stare să dea o formă nouă, artistică, subiectelor, versurilor care au ajuns pînă la ei", pentru că „unii sînt încă prea străini de popor, alţii, deşi mai aproape de el, înţeleg

[1] Vezi, în această privinţă, B. Cazacu, *Aspecte ale studierii lexicului limbii literare din secolul al XIX-lea*, care semnalează printre altele şi acest aspect al limbii literare de la începuturile sec. al XIX.

prea simplu literatura"[1]. Cu toate acestea, scriitorii mai sus menţionaţi au pus în circulaţia literaturii culte procedee populare de expresie :

Spune, inimioară, *spune*
Ce durere te răpune,
Arată ce te munceşte
Ce boală te chinuieşte

(Ienăchiţă Văcărescu)

Rabdă, inimă, cît poţi
Nu-ţi da taina pe la toţi

(Alecu Văcărescu)

Ticăloşi, nătăfleţi
Gugumani, nerozi, bobleţi
Ce năpastă, silă sînt...
Toţi nerozii pe pămînt...
Ce vită, ce dobitoc
Omul bogat cu noroc!

(B. P. Mumuleanu)

între care recunoaştem elemente lexicale ale limbii vorbite (*nătăfleţi*, *gugumani*, *bobleţi*, *nerozi*), construcţii sintactice (dativul cu *la* : *nu-ţi da taina pe la toţi*), expresii populare (*ce te munceşte*) diminutive care capătă pentru prima oară dreptul de a fi folosite în scris.

Într-o fază ulterioară, scriitorii trec la reproducerea vorbirii personajelor pe care le creează. Prin limba pe care o vorbesc, ele îşi conturează individualitatea. Limba vorbită devine, astfel, un procedeu expresiv şi se detaşează din planul limbii literare.

2. În proză, ca şi în poezie, scriitorii se străduiesc să redea specificul vorbirii eroilor. Ion Budai Deleanu declară în „epistolia închinătoare către Mitru Perea" : „eu m-am silit în cît era cu putinţă a metahirisi multe cuvinte şi voroave după gustul ţigănesc, mai vîrtos unde vorbesc ţiganii între sine"[2]. Într-adevăr, o serie de particularităţi fonetice şi lexicale disting vorbirea ţiganilor din cadrul limbii *Ţiganiadei* :

Păntru ahaia *nebun e* hăl *care*
Să scoală şi dă război să gată
Asupra hălor dă preste *mare,*
Pă cari n-au văzut nici o dată

(Cîntul al II-lea, strofa 30)

sau :

Dar ce mai tocoroseşte ahel
... Tocma ca moara stricată?

(Cîntul al XI-lea, strofa 109)

sau :

Ian muşcă-ţi şi tu ha *limbă, O Boabe* !
Nu te acăţa dă *oameni dă omenie*
Ca scaiul dă oi. Au doară la scoabe

[1] Ap. O. Densusianu, *Literatura romînă modernă*, Bucureşti, 1943, p. 44.
[2] I. Budai Deleanu, *Ţiganiada*, ediţie îngrijită de J. Byck, Bucureşti, 1956, p. 68.

Făurim aici dă a ta meşterie?
Mişelule ce eşti, dă ţ-ai ţinea gura
Şi ţ-ai spăla dă pă faţă sgura!...
(Cîntul al XII-lea, strofa 6)

deşi autorul apelează la caracteristici regional sud-vest transilvănene şi munteneşti care nu au legătură cu vorbirea ţigănească. Redarea vorbirii ţiganilor apare însă mai realist la M. Millo, *Baba Hîrca* (1851). Iată cum vorbeşte Baba-Hîrca:

Acu, aice!... să vă văd! şinca, mo... *să trăiţi* dancii *tatei, ce n-aţi venit mai degrabă?... Să vă bat cu mătura aprinsă. Ce face danciu cel bătrîn? Şade-n vatră şi bea tiutiun, aşa-i?... De ce dracu mi-o trimes aşa draci* feştcliţi? *Bre! da negri sînteţi, mai întunecaţi decît tăciunele.*
(*Primii noştri dramaturgi*, 401)

sau Chiosa, alt ţigan:

Auleu, mânca-ţ-aş ochişorii, *da ai uitat pe Chiosa deliu?*
(*Primii noştri dramaturgi*, 374)

Semnificativ este, în aceeaşi vreme, străduinţa lui Anton Pann pe a reproduce vorbirea romînească a unui grec, Kir Jani:

... chind *am fost la Bucureşti*
Am ţinut io un han mare la straza *la Tirchileşti.*
Avîm la el una criţma, *una iar cu* bacalii
Şi *una bragagirie*, ostoson *trii* pravalii...
Atunţe *io paraluţe* am chiştigat chitevaş
Am luvat moşia asta şi am făcut arendaş
(*O şezătoare la ţară*)[1]

în care se poate recunoaşte cu uşurinţă pronunţarea grecească a unor foneme specifice limbii romîne (*č*, *ş*, *j*, *î*, *ă*).

3. Cele mai însemnate posibilităţi de reflectare realistă a aspectelor vorbirii vremii le oferă teatrul. Literatura dramatică poate îmbogăţi cu material real cunoştinţele noastre despre limba vie dintr-o anumită epocă. În secolul al XIX-lea, cu toate criticile aduse de V. Alecsandri limbii pieselor de teatru (v. mai sus, p. 59—60), autorii sau traducătorii îşi dau silinţa de a diferenţia realist vorbirea eroilor. Iată, bunăoară, cum vorbeşte în *Comedia vremii* a lui C. Facca, o servitoare:

Eu ziceam să n-o ia lată *şi dumnealor nu credea*
Vezi că beleaua să sparge *numai* pe spinarea mea
(*Primii noştri dramaturgi*, 95)

sau:

Are dreptate boieru, ăştia sînt nişte crai
Iar ele duşmance casii! N-au minte nici d-o para
S-or mai mărita şi ele cînd mama s-o deştepta
(*Primii noştri dramaturgi*, 97)

[1] Anton Pann, *Pagini alese* (ed. I. Fischer), II, p. 67—68.

Tot o femeie de serviciu vorbește astfel în comedia lui C. Bălăcescu *O bună educație* :

Ce zici coconiță? Vai de mine! Nu mai vorbi că-nnebunesc *de frică! Pe mine mă iau* fiori de moarte *numai ascultîndu-te. Acesta seamănă, crede-mă, mai mult a* niște năbădăi *decît amor.*

(*Primii noștri dramaturgi*, 133)

Recunoaștem în acest fragment expresii și cuvinte populare caracteristice vorbirii oamenilor simpli.

Și I. Heliade Rădulescu a imaginat o piesă de teatru, *Sărbătoare cîmpenească pentru 30 august 1837*, în care caută să reproducă vorbirea țăranilor ; fidelitatea redării merge pînă la neprelucrarea stilistică a limbii vorbite muntenești :

Ei ce mai veseli *era acum — o fi* doozeci de ani *— la isprăvnicat, cînd era coconul Alecu ispravnic! Eu ceauș atunci.* Ce mai om al lui Dumnezeu! *Făcea dreptate* creștinilor. *Era* bilșug *pe vremea aia*[1].

sau :

Dar ce gîndești ! *Puțin* o ai asta, *moș Comane, să te știi rob? Nu știu cum* o fi *și* osînda *omului* ; *dar eu nu mă pricep de leac la aste amestecături*[2].

C. Negruzzi în *Cîrlanii* (Doi țărani și cinci cîrlani) are în vedere limba vorbită în aceleași medii sociale, dar în Moldova. Iată cum vorbește Miron :

— Cei ai, nene Terinte, de ești așa de posomoiît?
Ce? Nu ți-ai adunat fînul? Ni ți-ai cules popușoii?
— Apoi de ce ești așa de sborșit?
— Ien nu mai îmbla și-mi spune ce ai. Știi că eu ție îți spun tot ce am pe inimă, *că tu ești* bun de sfat. *Poate ți-oi da și eu* vrun sfat *care ț-a veni* la socoteală. *Știu că n-a fi* vrun lucru *de* spăriat.
Ian *spune*, dă . . .

(*Primii noștri dramaturgi*, 449)

În sfîrșit, pe la mijlocul secolului XIX, Matei Millo scrie sau adaptează *Însurățeii*, operetă în 2 acte, în care apar țărani care vorbesc între ei astfel :

ICHIM : *Ce ai mă fîrtate?* Ce *nu faci nițel chef?*
FLORICA : *Poate, tătucă, că nu se mulțumește cu simbria.*
ICHIM : *Da' cum*, Doamne iartă-mă, *eu îi plătesc boierește, o leiță pe zi și de mîncare! Da' vorba celuia, l-oi pipăi eu, ș-o vedea ce are. Aide, du-te tu și gătește* demîncare.

(*Primii noștri dramaturgi*, 307)

[1] I. Heliade Rădulescu, *Opere* (ed. D. Popovici), I, 271.
[2] *Ibidem*, p. 273.

În opoziție cu acestea, personajele aparținînd păturilor culte vorbesc o limbă în care apar din plin neologismele epocii. În *Comedia vremii* (1833), C. Facca imaginează o convorbire între două fete tinere, Elena și Luxandra, în care frațuzismele abundă :

ELENCA : *Acultă* mă șer *Luxandră*, *aș vrea să mă plimb pe pod*,
Ș-apoi să stau cu caleașca *la madam* marșand de mod
Voi să-mi fac o pălărie, *cu* blonduri *și* an velur
Căci îmi vine a merveliu *cu boaua dă samur.*

LUXANDRA: *În jurnalu după urmă e ceva deosebit:*
D'abor o demoasela, *cîn se află* an vizit,
Este de bonton *la* modă, *să aibă* capot *deschis*,
În mînă cu portofoliu *și* baiader *închis.*

(*Primii noștri dramaturgi*, 96)

Alt personaj, tînăra Eliza, din *O bună educație* de C. Bălăcescu se adresează astfel tatălui ei :

Pardon, papa, *pentru* deplezirul *ce am fost* eforsarisită *să-ți aduc.*

(*Primii noștri dramaturgi*, 167)

Veți vedea, *veți vedea*, *taică și atunci veți* eforsarisiți *să vă* aplodarisiți *singuri*

(*Primii noștri dramaturgi*, 172)

Și Jean ,,dascăl de ghitară'' din *O soaré la mahala*, de Costache Caragiali (1847), scrie iubitei sale :

Rivalul *meu*, *mai puternic decît mine în avere și în influență către tată-tău*, *va respinge* amorul *nostru atît de* sacru... *Tu vei fi tîrîtă prin silă la un* imeneu *atît de nepotrivit simțirilor și vîrstei tale...*

(*Primii noștri dramaturgi*, 221)

Neologismele apar îndeosebi în limba vorbită de cei tineri din păturile burgheziei, ,,coconași și militari''. Împotriva lor se ridică însă reprezentanți ai boierimii și negustorimii amenințate a-și vedea zdruncinate pozițiile morale și sociale cîștigate. Aceștia vorbesc o limbă împestrițată de grecisme, de ex. Coconu Eftimie ,,un provințial'', din *O soaré la mahala* (1847) :

Nu știu eu de asta! Ta tu Chesaros, Chesari... *Fiecare să-și cunoască lungu nasului! Sînt de 26 de ani treti* lo gofăt *trecut la neamuri*, *la* arhontologhion. *Am ifos*, *am ighemo nicon și nu mă las să mă calce în picioare un om ce n-are decît nume de botez.*

(*Primii noștri dramaturgi*, 238)

sau ca Măzărescu ,,prezident al tribunalului, om în vîrstă'', care vorbește în astfel de termeni :

Multă diastamă *de vreme să fie de cînd ai fost pus* depositon *pe prispe răposatei?*

sau :

Nu vor muri de foame pînă cînd voi picni *vremea care știu eu ca să poci* da paretisis *din* huzmetul *în care mă aflu.*

(*Ibidem*, p. 171)

Alții vorbesc ca Ianache, „mahalagiu, boier bătrîn", din *Comedia vremii* lui C. Facca, într-o limbă necultivată, cu cuvinte şi expresii populare, vechi :

Sînt trecut în bătrînețe şi ascultă de cuvînt,
Căci am început a crede că e vrun drac pă pămînt.
Sluga de stăpîn nu ştie, nici copiii înțeleg,
Nevasta în spionlîcuri, *toți cum vor aşa alerg.*
Văd bine că n-avem stare *şi şădem la maala,*
Ş-o țin una tot pă mare, *zi şi noapte dandana.*
Mai mult nu zic, s-înțelegeți, coconaşi şi militari :
De astăzi să-ncontenează, *noi nu sîntem oameni mari.*
Casă nu mai voi deşchisă, franțozoaia n-o pohtesc...

sau :

Să crape, *nu voi să ştiu*
Ce, acum la bătrînețe, ai vrea pezevenghi *să fiu!*

(*Primii noştri dramaturgi*, 95)

Cuconul Anastase, din *O soaré la mahala* (1847), a lui C. Caragiali, foloseşte acelaşi limbaj :

Poftim, astăzi iar dandanale, iar mascarilîcuri, *secături, Bietul Pitaru Zamfir, bunătate de om, nu poate să i se* lipească *de inimă! Ba că e om de modă veche şi ea* n-are poftă *să-şi vază bărbatul în vicleim şi să-i strige* tombatera *pe uliță... Îi place* spînzuratul *ăla, fiindcă ştie de*-ncurcă *două trei franțuzeşti şi se* rățoieşte *parcă e* năbădăios.

(*Primii noştri dramaturgi*, 208)

Aceşti reprezentanți ai stării vechi condamnă noile aspecte ale limbii vorbite de cei tineri. Briganovici, „neguțător vechi" din *O bună educație* (1845) de C. Bălăcescu, atunci cînd fiica lui Eliza „jună plină de daruri şi bine educată" i se adresează astfel :

Îmi am cuvintele mele... care nu se pot discutarisi
nici refintarisi *de nimeni, pentru că* amorul...
asigurisește *în contra chiar* interesurilor *sale proprii*

(*Primii noştri dramaturgi*, 142—143)

îi răspunde, ironic :

Poftim! Iacă îndreptare, iacă treabă! Ce vorbe sînt
alea refiutariseşte, agisariseşte ! Sisisriseşte,
pipiriseşte ! Mare procoposeală !

(*Ibidem*)

Conflictul între generații este declanșat și în planul lingvistic. Matei Millo, în piesa *Un poet romantic* (1850) îl ilustrează prin conversația dintre un tînăr poet romantic și Stan, un „boer bătrîn" retrograd (tînărul invocase, în replica anterioară, „virtuți, nație, onoruri"):

STAN: *De ai chef să ne-nțelegem,* te poftesc *apoi întîi,*
Să-mi vorbești cu profinie, get-beget, *moldovenește,*
Căci n-am cinste a-ți ști limba ș-a-nțălege păgînește.
Și al doilea, cuvîntul să-l rostești, evghenicos,
Căci, altfel, apoi m-oi duce, fiind dulos tapinos[1].
Lăsați, uitați aste vorbe de la șonți *împrumutate!*

TÎNĂRUL POET: *Bine! Eu după plăcere-ți voi vorbi, cum știi,* prostește,
Dar te giur pe alba-ți barbă nu-mi grăi turco-grecește.
Căci, de ieu aceste ziceri, ziceri sfinte ce-mi lipsesc,
Le ieu, dar, că sînt a mele, la străini nu calicesc.
Maica dreaptă a limbei mele e latina, lumea știe,
Ce muri, bătrînă-n veacuri, într-o glorie tot vie

(*Primii noștri dramaturgi*, 367)

Aceste diferențieri ale limbii vorbite după generații pot fi urmărite și în proza lui C. Negruzzi. Prin 1829, cînd scria *Zoe*, grecismele apăreau în vorbirea prețioasă a oamenilor mai tineri; iată ce notează scriitorul:

> *Orice damă l-ar fi văzut în ceasul acela nu s-ar fi putut opri de a se coti cu vecina sa și de a zice, în jargonul vremii de atunci*: ah! psihimu, uite-te cît e de nostim.
>
> (*Păcatele tinereților*, ed. V. Ghiacioiu, Craiova, 1942, p. 223)

În schimb, în 1849, în *Scrisoarea XXV* tineretul este dat să învețe „franțuzește și latinește" fiindcă „dacă n-a învăța franțuzește și latinește, nu înțelege demîncarea de astăzi". Iată cum pregătește o mamă, aparținînd păturilor burgheziei, viitorul fiicei sale:

> *Și pe Anița,...vrînd Dumnezeu, om da-o într-un* pansion *să învețe* a juca și a cînta *în ghitară. Și unde s-a face o duducă cu* capelă *și cu rochii mîndre, și a lua un cuconaș care i-a vorbi tot franțuzește*
>
> (*Ibidem*, p. 507)

Aceste atestări ne arată că noua cultură a burgheziei pătrunde în limba vorbită către jumătatea secolului al XIX-lea (1840—1850).

3. În sfîrșit, o ultimă constatare. Comparînd materialul de limbă vorbită oferit de creațiile literare ale vremii, din diverse regiuni romînești, observăm că scriitorii munteni și cei transilvăneni sînt cei care s-au adresat cei dintîi, din plin, cu curaj și cu inițiativă, limbii vorbite. Scriitorii moldoveni au manifestat, în această privință, mai multă rezervă și temperanță.

Nu este deci de mirare faptul că, în timp ce în Muntenia Ion Heliade Rădulescu scria în prefața la *Gramatica* sa (1829):

> *Ei! Dar ce fel de carte e asta?* Uite-te minune! *Aci lipsesc o grămadă de slove!* ăștia *vor să ne lase săraci!...* Nu zău, *ăștia sînt romîni groși, bădărani de la țară, nu vor să aibă cît*

[1] „Slugă smerită", formulă de salutare în limba neogreacă.

de puțină evghenie pe dînșii... Sînt vrednici de rîs, într-adevăr! Vedeți lucruri copilărești, vedeți eresuri! vedeți nesocotinți!... Aiti, s-a stricat! S-aaa duuus *acum și limba...*

în timp ce Iordache Golescu punea personajele sale să vorbească astfel:

TRĂSNEA: *Măria ta, aflai că ai fi dat voie dumnealui logofătului Belu să vie dă la Brașov.*

MĂRIA SA: *Așa este.*

MĂSCĂRICIUL: *Acesta, cum o veni, vă dă peste nas, i să rămîneți după ușă.*

(*Barbul Văcărescul, vînzătorul țării*)

și, chiar ceva mai înainte (1800—1812), în poemul *Trei viteji*, Ion Budai Deleanu reproducea astfel vorbirea directă:

Taci, boule! — strigă cu mărie
Beșcherec — și nu te mesteca în treabă!
Unde ai învățat acea măgărie,
Ca să răspunzi cînd nime nu te întreabă? [1]

dovedind că scriitorii munteni și transilvăneni cunoșteau și reflectau natural, realist, limba vorbită (sub aspectul conversației curente). În Moldova, C. Negruzzi, V. Alecsandri își desfășoară dialogurile, într-un stil încă mult diferențiat de vorbirea obișnuită. Iată cum redă C. Negruzzi o convorbire între tată și fiul său în *Cum am învățat romînește* (1836):

— *Iartă-mă, părinte, eu nu pot ceti romînește*
— *Cum!? Apoi dar ce înveți tu?*
— *Elinește... de vrei, să-ți citesc toată tragedia Hecubei, unde e acest frumos cor al troienelor...*
— *Poate să fie frumoase acele ce tu spui... dar e rușine să nu știi limba ta! Mîine vei veni cu mine la Socola, unde este examen. Voi vorbi pentru tine cu dascălul, care e un om prea învățat și nu mă îndoiesc că tu te vei sili a învăța degrabă, pentrucă știi că asta îmi face mulțumire*[2].

Se poate spune, așadar, că în Muntenia și Transilvania limba vorbită apare în literatură, realist reprodusă, încă din perioada 1810—1830, în timp ce, în Moldova, această acțiune se desfășoară mai lent, afirmîndu-se abia în deceniul al patrulea, între 1830—1840. Datele asupra limbii vorbite din secolul al XIX-lea vor fi deci mai bogate în elemente atestate de textele muntenești, și într-un număr mai mic, de cele ardelenești, decît de cele moldovene. Cu toate acestea, din referințele oferite, direct sau indirect cu variații regionale, de textele literare ale vremii, se poate construi, în linii mari, o imagine veridică a limbii vorbite la începutul secolului al XX-lea.

---

[1] I. Budai Deleanu, *Trei viteji*, ed. J. Byck, București, 1956, p. 69.
[2] C. Negruzzi, *Păcatele tinereților*, ed. V. Ghiacioiu, Craiova, 1942, p. 205.

III

1. Care era configurația limbii romîne vorbite la începutul secolului trecut, rezultată din analiza creațiilor literare ale epocii?

Ar fi o eroare a identifica, în total, limba vorbită reprodusă în dialoguri sau în vorbirea directă a autorilor cu realitatea vorbirii înseși. În redarea în scris a vorbirii se interpun elemente literarizante, impuse de norma literară în vigoare, care interzic chiar și celui mai realist scriitor o înregistrare fidelă a limbii vorbite. Creațiile literare relevă fapte din domeniile limbii în care variațiile de emfază dispun de un registru mai larg de opoziții stilistice.

Iată de ce materialul lingvistic oferit de corpusul de texte literare nu poate reconstitui decît o imagine parțială, fragmentară, a structurii limbii vorbite și aceasta, numai în măsura în care elementele ei sînt exploatate în scopuri expresive. Sarcina cercetătorului este de a releva faptele de limbă vorbită din ansamblul general al limbii.

Dintru început trebuie să ne așteptăm la un material de fapte bogat în elemente aparținînd lexicului și sintaxei, și mai restrîns în domeniul foneticii și al morfologiei.

2. În lexicul limbii vorbite din prima jumătate a secolului al XIX-lea, se poate urmări coexistența, într-o stratificare socială și culturală specifică, a unor elemente orientale (turcești, grecești) și occidentale (latino-romanice), primele folosite în vorbirea oamenilor în vîrstă, a ,,boierilor bătrîni'' și a ,,neguțătorilor vechi'' (*evghenie*, *locma*, *cilibiu*, *huzmet* etc.), celelalte în vorbirea tineretului burgheziei, a fetelor ,,pricopsite'', ,,pline de haruri și bine-educate'', a ,,junilor eleganți'', ofițeri și ,,ex-militari'', ,,dame'', ,,cavaleri'', poeți romantici precum și a celor care îi imitau pe aceștia (*eșarf*, *fatigat*, *impresiona*, *marșandă*, *mantelă*, *soare*(*a*), *a supsona*, *modist* ,,modern'', *a consorta* ,,a se căsători''), precum și o clasă de neologisme cu sufixul *-risi*: *aplodarisi*, *discutarisi*, *refintarisi*[1] etc. În același timp, vorbirea bogată în cuvinte populare familiare și argotice (*a bleojdi*, *a se cîmpi*, *franțozoaie*, *leică*, *hojma*, *năsărîmburi*, *noadă*, *feștelit*, *a pîrțîi*, *sfîrlă* etc.) este caracteristică oamenilor neinstruiți, țărani, calfe, meseriași sau bătrînilor retrograzi. Aceste cuvinte au, în general, arii regionale limitate.

Deosebit de importantă este mai ales delimitarea domeniului expresiv al lexicului secolului trecut. Trebuie menționată, în acest sens, seria bogată de adjective și de substantive cu sens peiorativ sau injurios (*ghiorlan*, *mangosit*, *marțafoi*, *mozic*(*os*), *neomenit*, *papugiu*, *spînzurat*) pe care le reîntîlnim, mai tîrziu, către sfîrșitul secolului, în teatrul și în schițele lui I. L. Caragiale. În schimb, folosirea altor elemente lexicale în limba literară, fără sensuri expresive pertinente, ne arată că ele nu făceau parte încă din vocabularul peiorativ (*deșănțat* ,,ciudat'', *a beli* ,,jupui'', *mahalagiu* ,,locuitor al unui cartier'', *ticălos* ,,sărac''); peiorativizarea acestor cuvinte trebuie să fi survenit mai tîrziu, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

[1] Pt. care cf. replica unui ,,neguțător bătrîn'': *dă-ți fata la învățătură! Să-ți spargă urechile cu rezoane, cu pipiri, cu sisiri... după modele franțuzești.* (C. Bălăcescu, *O bună educație*).

O menţiune deosebită merită titlurile politeţii sociale care, în secolul al XIX-lea, suferă anumite schimbări. În această epocă, la începutul secolului, se introduc în adresarea reverenţială *domnule*: *Aşa, domnilor sau coconaşilor* (C. Caragiali, *Îngîmfata plăpămăreasă*), *cucoană* (*voi să fiu cucoană! M-ai înţeles? Nu voi să fiu jupîneasă*, id.) *monsiu, madam, demoazel* (*bonjur şi cu plecăciune, madam. Plecăciune şi cu bonjur, demoazel.* id.) în locul termenilor *jupîn*, *chir* (*ast chir îmi chirie-n cap ... Aş da jumătate din averea mea numai să scap de dînsul.* C. Caragiali, *O soaré la mahala*), care capătă tot mai evidente sensuri peiorative. Este semnificativă, însă, în această epocă, rezistenţa unor reprezentanţi ai păturilor meşteşugăreşti faţă de noile denumiri sociale : *eu nu sînt domn! Domnii nu scarmănă la lînă ca mine. Dacă vrei să mă cinsteşti, zi-mi chir Stoiene.* (*Ibidem*).

3. În sintaxă, textele secolului al XIX-lea ne oferă un material de fraze caracteristice vorbirii obişnuite, neglijent construite, neprelucrate, în care predomină coordonarea şi subordonarea simplă (completive, cauzale, temporale, condiţionale) : *Adu-ţi aminte alaltăieri ce mi-ai făcut, că m-ai lăsat cu oaspeţi şi tu te-ai dus de te-ai lungit în iatac şi ai dormit pînă a doua zi*, C. Caragiali, *O soaré la mahala.*

Un aspect sintactic relevant este structura discontinuă a vorbirii, alcătuită din propoziţii scurte, juxtapuse, aşa cum apar în limba vorbită populară curentă [1] : *Ce de ploi în vara asta! Trei luni de-a rîndul*: *mai, cireşar şi cuptor. Bieţii creştini şi bucatele lor! Slavă Domnului că august ne făcu niţele zile frumoase! După semne, o s-avem toamnă frumoasă...* (I. H. Rădulescu, *Sărbătoarea cîmpenească*).

Frecvente sînt de asemenea construcţiile coordonatoare, cu sens final, introduse prin conjuncţia *de*, pe care le întîlnim în texte din toate regiunile (*pă mine mă trimetea pă la unii din boieri cu anaforale dă le iscăleau.* I. Golescu, *Barbul Văcărescul, vînzătorul ţării*; *du-te de ne găteşte ceva de mîncat*, C. Negruzzi (*Cîrlanii*), propoziţiile cauzal-explicative, introduse prin *că* (*ia să ascultăm şi noi* că *şi pă noi cu mare strîngere ne apucă protopopii să plătim.* I. Golescu, *Barbul Văcărescul, vînzătorul ţării*; *de grabă să dregi trăsura* că *aşteaptă boierul să iasă la Copou*, A. Russo, *Studie moldovană*; *de unde sînt vorbele acestea* că *nu sînt rumîneşti.* I. Heliade Rădulescu, *O.* II), sau propoziţiile condiţionale introduse prin conjuncţia *de* (*să nu se poată coborî* de *n-oi vrea eu*, C. Negruzzi, *Toderică*) [2] şi, uneori, în limba vorbită de ţărani, prin *cînd* (*a fost odată ca niciodată*, cînd *n-ar fi nu s-ar povesti*, C. Caragiali, *Ingîmfata plăpămăreasă*). Întîlnim construcţii

[1] Într-un articol publicat în „Limba romînă", XI (1962), 1, p. 3 şi urm., I. Coteanu încearcă să distingă „vorbirea populară" de „vorbirea curentă", considerînd că „vorbirea populară" nu se caracterizează prin frazare scurtă discontinuă. Exemplul de mai sus, la care se pot adăuga chiar textele din *Graiul nostru*, I şi din ALRT reproduse în ale sale *Elemente de dialectologie a limbii romîne*, sub nr. 1 (p. 189), 4, 5, 7, 8 (p. 190), 13, 14 (p. 192), 16, 18, 19 (p. 193), 20, 21 (p. 194) etc. etc. contrazic însă această afirmaţie.

[2] *Dacă* se folosea mai rar cu sens condiţional propriu-zis ; această conjuncţie avea mai mult sensul temporal „odată ce" „din moment ce" : *dacă ţi s-a urît ţie cu lumea, eu d-acu vroi să trăiesc*, C. Caragiali, *O soaré la mahala* ; *dacă ai fost cerşetor/ ce ai venit la casa mea.* A. Pann, *Povestea vorbii. Dacă* apare mai frecvent întrebuinţat în Muntenia.

sintactice specifice vorbirii muntenești (ca *taci și tu aci!* „dar taci și tu" I. Golescu, *Barbul Văcărescul, vînzătorul țării*; ci *lasă cucoane!* C. Caragiali, *Ingîmfata plăpămăreasă*), cumulul stilistic al unor conjuncții (marcarea emfatică a raportului adversativ prin *dar însă* : *foc după foc, rău după rău, dar însă toate tot după un neam merg.* Anton Pann, *Povestea vorbii*; *poci mărturisi că ai și dumneata dreptate. Dar însă îmi am și eu cuvintele mele*, C. Bălăcescu, *O bună educație*) sau chiar greșeli care se continuă și astăzi (completive introduse prin *ca să* : *nu este boier, dar este vrednic ca să fie*, C. Caragiali, *O soaré la mahala*), anacoluturi pe care trebuie să le avem în vedere într-o descriere amănunțită a caracteristicilor sintactice ale limbii vorbite în secolul trecut.

4. Fonetica și morfologia limbii vorbite redate în creațiile literare de la începutul secolului trecut, se caracterizează prin diferențieri dialectale pertinente. Textele muntenești înregistrează fonetisme ca *iși* (= *ieși*) *sî* (I. Golescu), *dă*, *pă* (I. H. Rădulescu), *piste* (peste), *nimunuia* (= nimănuia), *pîn* (C. Caragiali), *Dumitraiche* (C. Caragiali), *dacă*, *maala* (= mahala), *aideți* (C. Facca), *oră* (I. H. Rădulescu), *bunioară* (C. Caragiali), cele moldovenești cunosc fonetisme ca *pin* (= prin), *vre* (M. Kogălniceanu), *giupînese* (A. Russo), *jălui* (C. Negruzzi), *ceriul*, *armasarii* (Al. Russo), *cibote*, *sup* (M. Kogălniceanu), *magazîi* (V. Alecsandri), pe care, în bună măsură, le întîlnim și la I. Budai Deleanu, în Ardeal (*giur în pregiur sîngură*, *lăutariu*, *mîni*, *samă*). Se pot întîlni chiar, în cîteva cazuri, fenomene fonetice care apar în texte din toate regiunile putînd fi astfel considerate ca elemente ale limbii vorbite comune a epocii; fonetisme ca *e* > *ă* după *s* (*să aude* I. Golescu, *tu fusăși*, *luasă* C. Negruzzi, *uitasă a să bate* I. Budai Deleanu), *e* neacc. > *i* (*sărmanile*, *om videa*, *să șidem* C. Negruzzi, *ficiori* A. Russo, *am vinit* I. H. Rădulescu, *te judic* C. Bălăcescu). Dar tuturor acestor fapte fonetice nu li se atribuie, în interiorul limbii creațiilor literare, valori expresive, ceea ce înseamnă că ele nu erau pertinente în planul stilistic. Se poate afirma, deci, că deosebirile regionale de limbă nu pătrunseseră, în prima parte a secolului al XIX-lea (pînă pe la 1835—1840) în sistemul de opoziții stilistice ale limbii romîne literare.

În această perioadă, sînt în schimb valorificate expresiv fapte fonematice legate de vorbirea străinilor (v. mai sus, p. 63, redarea vorbirii unui grec de către A. Pann, redarea vorbirii țiganilor la I. Budai Deleanu și la M. Millo), unele variații de durată ale vocalismului (*s-aa duus... limba* I. H. Rădulescu, *vinul e ie.. ftin* I. Golescu) sau sînt redate realist sunete din interjecții (*pfu! of! ait! văleu! haida, ha, capăi! hai la la la, hăi, hăi!* I. Budai Deleanu). Astfel se lărgesc posibilitățile limbii literare de a cuprinde perimetrele vaste ale realității lingvistice.

În sfîrșit, în domeniul morfologiei limbii vorbite din prima jumătate a secolului trecut, trebuie menționate, în primul rînd, formele duble, coexistente regional sau în medii sociale diferite, care dispar în cursul evoluției limbii în această perioadă. Este cazul paradigmei verbului *a vrea*, în care formele *voi, vei, va*, în poziție predicativă, la prezent indicativ, apăreau alături de *vreau, vrei, vrea*. Primele pot fi întîlnite mai ales în

Muntenia, în vorbirea personajelor din piesele de teatru de pînă prin anul 1835–1840 :

Casă nu mai voi deschisă (Coconul Ianache „boier bătrîn" din *Comedia vremii* de C. Facca), *te scot din minte cum va* (Cocoana Smaranda, soția Coconului Ianache, din aceeași piesă de teatru), *vei să o cufundezi... vei acum să te prăpădești* (bumbașirul din *Barbul Văcărescul, vînzătorul țării* de Iordache Golescu). După această dată, asemenea forme apar mult mai rar ; este semnificativă, sub aspect social, alternarea celor două forme în *O bună educație* (tipărită în 1845) de C. Bălăcescu : Galantescu („ex-militar, june elegant") : *Ce vrei d-ta să știi care-mi sînt părinții*, căpitanul de barieră (paznic) : *Eu voi să știu de unde ești d-ta* (*Primii noștri dramaturgi*, 168) ; în *Ingîmfata plăpămăreasă* (1846) de C. Caragiali, în vorbirea Ancuței : *Voi să fiu cucoană...Nu voi să fiu jupîneasă* față de *dacă vrei să mă cinstești zi-mi Chir Stoiene*, în vorbirea lui Stoian (care, însă, mai departe spune : *dacă voi să îmi fac casă*). Este foarte probabil ca ele să fi dăinuit ca variante, în vorbirea familiară, pînă mai tîrziu, la jumătatea secolului trecut ; le mai întîlnim într-o operetă de M. Millo, *Insurățeii*, în cîteva replici ale unui tînăr boier, Stan : *Nu mai voi nimica* (într-un mss. care poate fi o copie muntenească a textului original al autorului). Formele *vre(a)u*, *vrei*, *vrea* apar, în schimb, regulat în vorbirea personajelor din Moldova și, din ce în ce mai frecvent, cu cît ne apropiem de jumătatea secolului, și în vorbirea muntenească. Examinarea limbii vorbite din această perioadă de timp ne dezvăluie deci procesul generalizării acestor din urmă forme în limba romînă.

Probleme similare ridică formele iotacizate ale verbelor la indicativ și conjunctiv prezent. Și aici se constată o repartiție regională concordantă cu cea de mai sus : textele muntenești înregistrează forme iotacizante de tipul *prinz de veste*, *auz* (I. H. Rădulescu), *simț*, *să să vînză* (I. Golescu), *să rîz*, *nu văz*, *îmi pierz mintea*, *crez* (C. Facca), *poci* (I. H. Rădulescu, C. Bălăcescu), *vază*, *să scoață* (C. Bălăcescu), în timp ce în textele moldovenești întîlnim *să ne rîdă*, *te-aud*, *să văd* (M. Millo), *să șadă*, *te văd* (C. Negruzzi). În aceeași operetă a lui M. Millo, *Insurățeii*, întîlnim de cîteva ori *să auză*, *pociu*, probabil muntenisme introduse în text de cel care l-a copiat ; în rest, textul prezintă forme nealterate moldovenești. Și în Ardeal, *Țiganiada* lui I. Budai Deleanu oferă un material mixt : dar în afară de forma iotacizată de conjunctiv prezent ca *să vază*, aici apar numai forme nealterate ca *să-mi pierd* ; *văd*, *s-audă*, *s-ascundă*. Se poate spune, deci, că în ceea ce privește clasa verbelor terminate în dentală iotacizată, Muntenia este cea care se caracterizează, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, prin forme alterate.

O serie de forme verbale iotacizate apar, în schimb, în textele de limbă vorbită din toate regiunile. În această situație sînt forme ca : *să vie*, *eu să pui*, *spui*, *viu*, *cei* (= cer) (C. Negruzzi, I. H. Rădulescu), rezultate din alterarea unor verbe terminate în *-n* sau *-r*. S-ar putea urmări în asemenea cazuri impunerea formelor cu nazala restabilită (*să vină*, *să pună*, *spun*, *vin*), pe care o întîlnim mai frecvent în textele provenind din Moldova, ca o tendință literarizantă. Asistăm astfel la constituirea opoziției

dintre forme ca *viu/vin*, *pui/pun*, *să vie/ să vină*, corespunzînd opoziției dintre limba populară și limba cultă, așa cum s-a stabilit ea în cursul evoluției limbii.

Formele verbale de viitor, pe care le întîlnim în limba vorbită de la începutul secolului trecut, au și ele o repartizare regională semnificativă. Textele muntenești înregistrează, cu arie specifică, forme de viitor ca : *oi să fac* (I. Golescu, C. Facca), cele moldovenești, forme ca *îi să pierzi*, *a să facă* (C. Negruzzi), *te-a auzi*, *te-i întoarce* (M. Kogălniceanu). Alături de acestea apar și forme comune tuturor regiunilor : *or merge* (I. Budai Deleanu), *oi cînta* (I. Golescu), *ț-oi spune* (C. Negruzzi) ; formele cu auxiliarul invariabil *o să fac*, care apar mai întîi și mai frecvent în Muntenia (de ex. *o să i le fur și o să i le dau la lumină* I. H. Rădulescu) se extind, către jumătatea secolului, pe la 1840, și în Moldova : *o să vedeți că o să fiu silit* (M. Kogălniceanu). O problemă demnă de urmărit este întrebuințarea în textele care redau limba vorbită din secolul trecut a formelor unice de viitor : *vom scri*, *le vom da afară* (I. H. Rădulescu), *mă vei uita și-mi voi perde singura prietenă* (M. Kogălniceanu), *veți juca*, *va sta* (I. Budai Deleanu), mai rară în Ardeal și în Moldova, mult mai frecventă în Muntenia (la Anton Pann, ele sînt, aproape generale) : corespund ele realității vorbirii sau sînt forme cu existență exclusiv literară ? Distribuția lor în textele vremii care reflectă mai îndeaproape vorbirea din anumite medii sociale, poate da răspuns la această întrebare : asemenea forme nu apar, bunăoară, în piesa de teatru *Sărbătoare cîmpenească* de I. H. Rădulescu (în schimb, *o merge*, *s-o fi întîlnit*), în care vorbesc între ei țărani din Muntenia, nici în *Îmgîmfata plăpămăreasă* de C. Caragiali, ai cărei eroi aparțin păturii meseriașilor (plăpămari, calfe) din mahalaua Vergului din București (în schimb, *o să trimet*, *ăți trăi*). S-ar putea presupune, deci, că formele de viitor de tipul *voi face*, *vei cînta* se răspîndeau, în vorbirea secolului al XIX-lea, dinspre zonele culte ale limbii, ca forme literare.

În sfîrșit, în morfologia limbii vorbite de la începutul secolului trecut mai pot fi semnalate o serie de forme de pronume și adjective nehotărîte, *fieșcare*, *fieștecare* [1], *niscaiva* (în Muntenia), *niscarva*, *oareșcare*, *cevași* (în Moldova), articolul adjectival *a* : *a latinească*, *nemțească* (I. H. Rădulescu), adjectivul demonstrativ *ala* (I. H. Rădulescu), forma neaccentuată de prezent indicativ a verbului *a ști* : *nu-ș ce-mi cere* (I. H. Rădulescu), *nu-ș cine trece a pie* (C. Facca), forme verbale deosebite *primbla* (M. Kogălniceanu), *vroia* (M. Kogălniceanu, C. Caragiali), *a scri* (I. H. Rădulescu), *înfățoșa* (M. Kogălniceanu, I. H. Rădulescu) sau forme adverbiale ca *acuma*, *dincoaci*, *pincoaci* (I. H. Rădulescu), *încoa* (M. Millo).

Din aceste elemente lexicale, fonetice și gramaticale, a căror individualitate expresivă se relevă în ansamblul limbii epocii, în opoziție cu formele normei literare, se poate reconstitui în linii generale, structura limbii romîne vorbite în prima jumătate a secolului trecut.

---

[1] Tendința de înlocuire a acestor forme prin *fiecare* a fost semnalată de I. Fischer, între alte particularități ale evoluției morfologiei literare în secolul al XIX-lea, în variantele succesive ale poeziilor lui Grigore Alexandrescu, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 287.

IV

În comparație cu structura actuală a romînei vorbite, limba romînă vorbită la începutul secolului trecut se distinge prin puține particularități proprii. Acestea apar, după cum am văzut, mai ales la nivel lexical; în sintaxă, faptele caracteristice epocii sînt și mai puține (cîteva expresii, construcții conjuncționale frecvente). Ceea ce definește însă, în general, limba vorbită din prima jumătate a secolului trecut, este raportul ei cu planul literar : norma literară a vremii era mai îngăduitoare decît astăzi cu elementele limbii vorbite. O bună parte dintre elementele examinate mai sus aveau o circulație care depășea limitele limbii vorbite (de aici și greutatea distingerii lor de elementele literare, operație în care nu ne putem conduce decît după criterii stilistice). Se poate afirma deci că, în această epocă, cînd devine pertinentă stilistic diferențierea aspectelor literar/vorbit în limba romînă, cele două planuri nu erau întotdeauna și tranșant separate. O asemenea detașare riguroasă a limbii literare de cea vorbită se definește abia la mijlocul secolului al XIX-lea și imediat după aceea, în epoca de consolidare a limbii romîne literare [1]. Dar constituirea opoziției literar/vorbit, în limba romînă, nu a avut niciodată strictețea separării celor două planuri întîlnită în alte limbi romanice. Limba romînă literară a ținut întotdeauna un contact strîns cu limba vorbită, caracterizîndu-se prin norme lipsite de rigiditate, deschise inovațiilor pătrunse din limba vorbită. Alf Lombard o numea pe bună dreptate ,,la lingua letteraria menofissata"[2]. Cauza principală a acestei stări de lucruri constă în aceea că, mai mult decît alte limbi romanice, limba romînă literară este o limbă vie, cu adînci legături cu limba vorbită a poporului.

Bazele acestei structuri specifice a romînei au fost puse în prima jumătate a secolului al XIX-lea de cei care au prețuit și au valorificat vorbirea poporului romîn.

ЭЛЕМЕНТЫ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ В ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА

(ОБЩИЕ ВОПРОСЫ)

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются в общих чертах некоторые аспекты разговорной речи первой половины XIX века. Известно, что в тот период в письменном литературном языке начинают появляться элементы раз-

[1] La concluzii asemănătoare, examinînd limba lui Grigore Alexandrescu, în tipăriturile succesive ale poeziilor acestuia, ajunge I. Fischer, *art. cit.*, p. 289 : *Edițiile dinaintea anului 1842 prezintă o morfologie muntenească aproape pură. Ediția din 1847 ne pune în fața unui text în care unificarea normelor a făcut progres... Așadar, crearea unei limbi literare unice pentru ambele principate sau chiar pentru poporul romîn în întregimea lui poate fi situată în jurul anului 1848 (aproximativ deceniul 1845—1855).*

[2] *Atti dell' VIII Congresso internazionale di studi romanzi*, II, parte prima, p. 283 și urm.

говорной речи, до того не встречавшиеся в литературном языке: элементы разговорной речи, употреблявшейся в различных общественных прослойках, народные, фамильярные и арготические выражения.

Первой задачей, встающей перед исследователем данной проблемы, является выделение из общих данных, содержащихся в письменных текстах, элементов живого языка, представленных в обиходной, народной и фамильярной речи. Каковы же внутренние оппозиции, свойственные системе письменного языка, которые позволяют нам выделить в прошлом структурные отличия между письменным языком и разговорным, без того чтобы выйти за пределы одной и той же стадии развития языка? Автор предлагает критерий *стилистического* порядка: исследование письменных текстов, относящихся к первой половине XIX века, показывает, что определенные выразительные эффекты основываются непосредственно на использовании элементов разговорной речи. Румынская разговорная речь отделилась от общенародного языка и стала, в рассматриваемый период, стилистическим элементом, который противостоял литературной норме. К первой половине XIX века относится возникновение оппозиции *разговорная речь/литературный язык* в румынском письменном языке.

Факты, рассматриваемые автором в II—III главах работы, показывают, что разговорная речь использовалась писателями как для того, чтобы обосновать литературную норму живой разговорной речью, так и для того, чтобы ярче охарактеризовать персонажи своих произведений, отделяя ее от литературного языка. Следует отметить, что фактический материал содержит гораздо больше лексических и синтаксических элементов, чем фонетических и морфологических (см. стр. 69 и след.).

От современной структуры румынской разговорной речи разговорная речь начала прошлого века — как показывают проведенные автором исследования — отличается весьма незначительными особенностями. Можно утверждать, что — за исключением некоторых выражений, конструкций с союзами и ряда слов, которые в процессе развития языка вышли полностью из употребления или же стали использоваться реже — разговорная речь первой половины XIX века, о чем свидетельствуют письменные тексты того времени, очень сходна с современной разговорной речью.

Что, однако, отличает все же разговорную речь первой половины прошлого века, это — соотношение ее с литературным языком; литературная норма той эпохи была более снисходительной, чем в настоящее время, по отношению к элементам разговорной речи. Можно утверждать, что в то время, когда в румынском языке дифференциация между литературной и разговорной формой становится с точки зрения стиля релевантной, оба этих аспекта языка не всегда решительно отделялись друг от друга. Подобное строгое отделение литературного языка от разговорной речи начинается лишь в середине XIX века и в последующий период, то есть в эпоху *консолидации* румынского литературного языка.

ÉLÉMENTS DE LA LANGUE PARLÉE ACCUEILLIS PAR LA LANGUE ROUMAINE LITTÉRAIRE DE LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XIXe SIÈCLE

(PROBLÈMES GÉNÉRAUX)

RÉSUMÉ

L'auteur nous présente dans cet article quelques aspects de la langue roumaine parlée dans la première moitié du XIXe siècle, époque à laquelle on voit s'introduire dans la langue littéraire écrite des éléments de la langue parlée dans divers milieux sociaux (termes et expressions populaires, familiers, argotiques, etc.), qui n'avaient pas auparavant accès à la littérature.

La première tâche qu'implique une telle étude est d'identifier dans les textes écrits les éléments provenant du langage courant, populaire et familier. Il est donc avant tout nécessaire de rechercher les oppositions internes du système linguistique enregistré par les textes, qui nous permettent d'opérer des distinctions de structure entre l'aspect écrit et l'aspect parlé d'autrefois, dans un même stade de la langue. A cet effet l'auteur propose un critère d'ordre s t y l i s t i q u e : en examinant les écrits de la première moitié du XIXe siècle l'on constate qu'un certain nombre d'effets expressifs procèdent directement de l'emploi d'éléments de la langue parlée, et qu'à cette époque la langue roumaine parlée s'est détachée de l'ensemble de la langue commune pour devenir un élément stylistique opposé à la norme littéraire. C'est ainsi que dans la langue roumaine écrite prend naissance, dans la première moitié du XIXe siècle, l'opposition langue parlée /langue littéraire.

Les faits analysés aux Chap. II—III, p. 61—73 nous montrent que la langue parlée est utilisée par les écrivains tant pour fonder la norme littéraire sur la langue vivante que pour caractériser les personnages, sur un plan distinct de celui de la langue littéraire. Il est à remarquer que le matériel de faits linguistiques est plus riche en éléments lexicaux et syntactiques qu'en éléments phonétiques et morphologiques (v. p. 69 et suiv.).

L'analyse des faits atteste que, par rapport à la structure actuelle du roumain parlé, la langue parlée au début du siècle dernier n'offre qu'un nombre restreint de particularités spécifiques. En effet, à l'exception de quelques expressions, d'un certain nombre de constructions conjonctives et de mots que la langue, en évoluant, a éliminés ou dont elle a modifié l'indice de fréquence, la langue parlée dans la première moitié du XIXe siècle, telle qu'elle apparaît dans les textes de l'époque, se rapproche sensiblement de la langue parlée actuelle.

Ce qui caractérise en fait la langue parlée dans la première moitié du siècle dernier est sa situation par rapport à la langue littéraire. La norme littéraire de l'époque était plus tolérante qu'aujourd'hui à l'égard des éléments de la langue parlée et, au moment où s'amorçait une différenciation entre l'aspect littéraire et l'aspect parlé, les deux plans n'étaient pas toujours nettement séparés.

Une séparation rigoureuse entre la langue littéraire et la langue parlée ne se manifeste qu'à partir de la seconde moitié du siècle, à l'époque de la c o n s o l i d a t i o n de la langue roumaine littéraire.

GENUL NEUTRU ÎN ALBANEZĂ

DE

GR. BRÎNCUŞ

Albaneza contemporană posedă urme ale unui vechi neutru de tip indo-european, a cărui existenţă a fost tăgăduită de către unii indo-europenişti, în special din motive formale, pe care le vom examina mai jos. Se consideră, de către cei care admit existenţa neutrului albanez, că fac parte din acest gen în general trei categorii de substantive : 1. colectivele care exprimă substanţe continui (ex. *vaj* ,,ulei'', *ujë* ,,apă'', *mish* ,,carne'', *mjaltë* ,,miere'', *djathë* ,,brînză'' etc.) ; 2. adjectivele substantivate (ex. : *të bardhët* (e syrit) ,,albul (ochiului)'', *të zitë* (e ullirit) ,,negrul (măslinei)'', *të vërdhët* (e vezës) ,,galbenul (= gălbenuşul) oului'' etc. ; 3. infinitivele substantivate (ex. : *të ngrënët* ,,mîncatul'', *të pirët* ,,băutul'', *të folurit* ,,vorbitul'', *të ecurit* ,,mersul'' etc.) [1].

În limba mai veche, cum vom vedea mai departe, se încadrau la neutru şi alte substantive, în afara celor din categoriile de mai sus.

Iată acum o descriere formală a vechiului neutru albanez. Precizăm, mai întîi, că acest gen, nedispunînd de mărci distinctive proprii, trebuie caracterizat prin mijloace gramaticale externe : forma cazului oblic, articolul hotărît, genul determinantului adjectival.

La nom.-acuz. sing. nedeterminat, substantivele neutre, cu rare excepţii, posedă o marcă *-ë*, care, deşi are o origine particulară, nu mai poate constitui astăzi [2] un semn distinctiv, deoarece aceasta se regăseşte

[1] Noi nu împărtăşim părerea unanimă că acestea ar fi participii substantivate, pentru că dacă formal pot fi considerate participii cu art. procl. *të*, din punctul de vedere al înţelesului nu au nimic comun cu participiul, ci cu infinitivul. Ar părea o dificultate faptul că infinitivul albanez nu are o formă proprie, fiind alcătuit pe baza participiului, de ex. : *për të shkruar, me të shkruar*, gheg : *me shkrue*. Un tip identic de infinitiv, alcătuit din ,,participiu'' precedat de o prepoziţie, posedă şi romîna : *de* (*la, pentru*) *scris*, numit, în regulă generală, *supin*. Abstractul verbal rom. *scrisul* nu poate fi considerat ca provenind din participiu, ci din supin (după părerea noastră, infinitiv). La fel credem că stau lucrurile în albaneză : *të shkruarit* ,,scrisul'' este, şi după formă şi după înţeles, un infinitiv substantivat.

[2] Desinenţa *-ë* nu este specifică masculinelor. Există totuşi un număr restrîns de masculine în *-ë*, dintre care unele au fost în limba veche neutre, iar altele au primit pe *ë* prin extindere, cînd acesta nu mai reprezenta o marcă distinctivă a neutrului. Cuvinte masculine ca *djalë, ballë*

şi la celelalte două genuri, atît la singular cît şi la plural. Dacă prin marca *-ë* de nom.-acuz. sing. neutrele se pot identifica formal şi cu masculinele şi cu femininele, prin desinenţa de gen.-dat. sing. ele se identifică numai cu masculinele (comp. nom.-acuz. sing. *ujë* „apă", gen.-dat. *uji* (neutru) cu nom.-acuz. sing. *burrë* „bărbat, om", gen.-dat. *burri* (masc.).

Singularul determinat are articolul enclitic *të*, cu aceeaşi formă ca aceea a articolului hotărît enclitic al pluralului masculinelor şi femininelor; nom. -acuz. sg. *ujëtë*, gen.- dat. sg. *ujit* (neutru), nom.-acuz. pl. art. *burrat(ë)*, gen.- dat. pl. *burravet* (masculin), nom.-acuz. pl. art. *gratë*, „femeile", gen.-dat. pl. *gravet* (fem.). Trebuie remarcat deci că la neutru articolul *të* determină singularul (*ujë-të*), pe cînd la masculin şi feminin determină pluralul (care e marcat prin desinenţe cazuale specifice : *-a*, *-ve*).

Situaţia la singular se prezintă la fel şi la neutrele provenite din adjective şi infinitive substantivate, cu deosebirea că acestea au şi un articol prepozitiv *të* : *të bardhët* „albul", *të ecurit* „mersul" etc.

Adjectivele care determină singularul vechiului neutru albanez sînt la numărul singular şi de genul masculin, lucru care se constată din ordinea inversată a sintagmei (adj. + subst.), cînd adjectivul, precedînd substantivului, apare la cazurile oblice ca un singular masculin : nom.-acuz. neart. *të mirë ujë* „bună apă", gen.-dat.-abl. neart. *të miri ujë* ; nom.-acuz. art. *të mirët ujë* „buna apă", gen.-dat.-abl. art. *të mirit ujë*.

Desinenţa *i* la cazurile oblice şi articolul *t* adăugat la aceasta sînt indicii formale suficiente că e vorba de un adjectiv masculin. Faptul acesta se poate observa şi în cazul sintagmelor cu topică normală (subst. + adj.), cu condiţia ca adjectivul să aibă forme diferite după gen şi număr.

Deci, determinantul adjectival al neutrului singular este la masculin singular.

La plural, vechile neutre (numai numele de materie) primesc desinenţa *-(ë)na*, *-(ë)ra*[1]: *djath(ë)na-t djathëra-t*, *mishna-t mishëra-t* (*t* este articolul de plural) etc.

Desinenţa *-(ë)na*, *-(ë)ra* nu este cunoscută numai la neutre. În limba mai veche, în toscă, această desinenţă era frecventă la pluralul femininelor : plurale feminine ca *punëra* „munci", *bukëra* „pîini", *shtëpira* „case" sînt folosite şi azi în albaneza de sud. Mai mult chiar, această desinenţă e întîlnită şi la pluralul unor masculine (devenite azi neutre) ca *fshatra* „sate", *dhera* „pămînturi" etc. Iniţial, marca *-a* de plural, dezvoltată în anumite situaţii în *-na*, *-ra* (vezi nota de mai sus) a aparţinut femininelor, de la care s-a extins şi la celelalte două genuri. De remarcat însă că *-na*, *-ra*, la vechile neutre, nu a fost întîi decît o marcă de plural, nu şi

---

apar la Buzuku ca neutre. Desinenţa *-ë* este însă o caracteristică a femininelor din albaneza contemporană. De notat însă că *-ë* de la feminin provine, la origine, din închiderea lui *ă* (acesta din *ā*) la finală de cuvînt.

[1] Desinenţa este de fapt *a*, iar *n* (în aria rotacizantă *r*) s-a extins de la substantivele terminate originar în *-ën*, *-ër* de tipul *emën*, *emër* (pl. art. *em(ë)nat*) „nume". Nu este exclus ca acest *n* din tema pluralului să provină de la sufixul colectiv *-(ë)ni*, *-(ë)ri*, iniţial *-i*, cu *n* desprins din plurale ca *nipën* „nepoţi", *vëllazën* „fraţi" etc. sau din singulare ca *vorfën* „sărac" etc., cf. Al. Xhuvani - Eq. Çabej, *Parashtesat e gjuhës shqipe*, Tirana, 1962, p. 41.

de gen. Extinderea lui *-na*, *-ra* la neutre ducea la apropierea formală a acestora de feminine, ceea ce nu constituia totuşi o cauză suficientă pentru ca neutrele să se confunde cu femininele, deosebirea de conţinut dintre cele două genuri fiind pregnantă. De aceea, determinările adjectivale ale pluralului neutrelor sînt masculine în limba veche şi în unele graiuri actuale, cum remarcă gramaticile albaneze mai vechi, întocmai ca determinările adjectivale ale singularului neutrelor : pl. . . *ujëra të mirë* „ape bune" etc. (cf. între alţii, Pekmezi, Gramm. der alb. Spr., Wien, 1908, p. 118).

Unii albanologi şi indo-europenişti au tăgăduit existenţa genului neutru în albaneză pentru motivul că este reprezentat printr-un număr extrem de restrîns de substantive şi, mai ales, pentru că desinenţa *-ë* a neutrelor se regăseşte la pluralul masculinelor şi femininelor, nefiind deci caracteristică neutrelor. Hahn [1], de pildă, susţine că ceea ce considerăm drept neutre nu sînt altceva decît forme masculine ori feminine la plural. G. Meyer, care reia teza lui J. G. Hahn, arată că albaneza nu are, în realitate, decît masculin şi feminin şi că neutre sînt numite de obicei cîteva nume de materii care exprimă o colectivitate : *mish* „carne", *vaj* „ulei", *ujë* „apă", *gjalpë* „unt" etc. Aceste nume, spune Meyer, „im Nom. Acc. der bestimmten Declination statt des männlichen Artikels *i* auch den Artikel *të* annehmen können der eigentlich dem Plural angehört und sie somit als collectivisch gebrauchte, mit dem Prädicat im Singular verbundene Plurale kennzeichnet" [2]. În acelaşi fel sînt considerate pronumele *këta* „dieses", *ata* „jenes" (identice ca formă cu pluralul masculin şi feminin al aceloraşi pronume) şi adjectivele şi „participiile" substantivate : *të mirëtë* „das Gute", *të ngrënë* „das Essen", *të vajturë* „das Gehen" etc.

Este meritul lui H. Pedersen[3] de a fi demonstrat istoriceşte existenţa neutrului în albaneză. El a dovedit că, în afară de substantivele cu sens colectiv, sînt neutre şi cîteva cuvinte care nu au acest sens : *krye* „cap", *gjalmë* „nojiţă" (la opinci), sforicică", *rjetë* (< lat. rete, -is s.n.) „plasă, mreajă (de pescuit)", *ballë* (comp. sanscr. *bhāla -m*) „frunte". De asemenea, nu au sens colectiv nici neutrele provenite din adjectivele şi „participiile" substantivate. În sfîrşit, unele pronume şi adjective au la neutru forme deosebite de cele masculine şi feminine la plural, de ex. : *të keq* (sing. neutru) „rău", *të këqinj* (pl. masc.), *të këqija* (pl. fem).

Faptul că albaneza a menţinut ca neutre substantivele neutre împrumutate din latină este o dovadă, spune Pedersen, că albaneza poseda acest gen în epoca ocupaţiei romane în Balcani : alb. *krye* (< lat. *cerebrum*), *rjetë* (<lat. *rete-is*), *grurë* (<lat. *granum*), *vaj* (<lat. *oleum*) etc. Albaneza continuă, în privinţa neutrului, o situaţie veche, existentă în indo-europeană, căci substantivele neutre moştenite sînt neutre şi în indo-europeană : alb. *ballë* „frunte" (comp. sanscr. *bhāla-m*), alb *mish* „carne" (comp. sanscr. *mansum*), alb. *gjalpë* „unt" (comp. sanscr. *sarpis*), alb. *elb* „orz"

[1] J. G. Hahn, *Albanesische Studien*, II, Wien, 1853, p. 39.
[2] G. Meyer, *Kurzgefasste albanesische Grammatik*, Leipzig, 1888, p. 7—8.
[3] În „Festkrift til Vilhelm Thomsen" (1894), p. 254 id., *Das albanische Neutrum*, în „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung" XXXIV (1897), p. 283 şi urm.

(comp. gr. ἀλφι, ἀλφιτον), alb. *mjaltë* „miere" (comp. gr. μελι, got. *mili*), alb. *brumë* „aluat" (comp. lat. *fermentum*) etc.

Prin urmare, vechiul neutru albanez, de tip indo-european, cuprinde nume de materii indivizibile (*ujë* „apă" etc.), adjective şi infinitive substantivate (*të bardhët* „albul (ochiului)", *të ecurit* „mersul" etc.) şi alte substantive de felul lui *krye* „cap" etc. Pedersen explică şi caracteristicile formale ale neutrului albanez : articolul prepozitiv *të*, în *të bardhët*, provine dintr-un vechi *ta*[1] (< i. e. *-tod*), care nu e caracteristic pluralului, iar *ë*, desinenţa neutrelor, trebuie pus în legătură cu *-a* al pluralului neutrelor indo-europene (i. e. *-a* neacc.> alb. *-ë*).

Cercetînd istoric evoluţia vechiului neutru albanez, printr-o raportare a situaţiei lui din albaneza contemporană la aceea care ne întîmpină în limba secolului al XVI-lea, constatăm că acest gen este azi pe cale de dispariţie.

În limba veche era mult mai bine reprezentat decît în cea de astăzi. Limba textului lui Buzuku (1555) ne oferă numeroase exemple de substantive neutre care, ulterior, fie că şi-au schimbat genul, devenind masculine sau feminine, fie că au fost înlocuite cu cuvinte derivate prin procedee noi. Substantive ca *bark* „burtă", *djalë* „băiat", *faj* „vină", *emën* „nume", *vit* „an", *sy* „ochi", *vesh* „ureche", *gji* „sîn", *prehën* „poală", *varg* „şir", *petk* „îmbrăcăminte ; rochie", *plehë* „gunoi, îngrăşămînt", *kopësht* „grădină" etc. sînt neutre în textul lui Buzuku, iar în limba de astăzi sînt folosite unele ca masculine şi la singular şi la plural (*sy*, *vesh*, *gji*, *bark*, *djalë*), iar altele ca masculine numai prin forma de singular (petk, plehë, kopësht, varg, emën) [2].

Acestea din urmă, cum vom vedea mai departe, îşi păstrează vechiul gen, neutrul, care, de astă dată, este organizat altfel.

Procesul dispariţiei neutrelor poate fi surprins chiar în limba acestui prim text albanez tipărit. Çabej notează, în studiul citat [3], substantive pe care Buzuku le foloseşte cînd ca neutre, cînd ca masculine : *dru* „lemn, copac", *muoj* „lună, 30 de zile", *djalë* „băiat", *dhe* „pămînt", *vorr* „mormînt", *shenj* „sfînt", *shekull* „secol", *fruit* „fruct" etc.; în limba de astăzi, acestea nu mai sînt întrebuinţate ca neutre de tip vechi.

Din cercetarea limbii vechi, se observă că neutrul nu cuprindea numai substantive cu sens colectiv, cum au susţinut unii învăţaţi ; mai mult chiar, intrau în genul neutru şi substantive care denumesc însufleţite : *djalë* [4] „băiat". Trebuie arătat însă că cele dintîi care au părăsit caracteristicile formale ale vechiului gen neutru au fost substantivele necolective, cele care nu denumesc materii indivizibile.

Numele de materii indivizibile şi-au pierdut astăzi vechile caracteristici formale de neutre şi se întrebuinţează mai mult cu formă de masculin şi, rar, de feminin. Astfel, vechilor singulare neutre articulate : *gjalpët* „untul", *ujët* „apa", *mjaltët* „mierea", *djathët* „brînza", *dyllët* „ceara",

[1] Păstrat în pron. sing. *tal* : *ballët tal* „fruntea ta" ; dacă *ballët* ar fi la plural, ar însemna că şi adj. pron. următor să fie tot la plural.

[2] Exemplele la Eqrem Çabej, *Gjon Buzuku*, în „Buletin për Shkencat shoqërore", 3/1955, p. 40—41.

[3] Exemplele la Eqrem Çabej, *lucr. cit.*, p. 42—43.

[4] Comp. de ex. germ. *das Kind* „copilul", *das Weib* „femeia" etc.

brumët „aluatul", *mishtë* „carnea" etc. le corespund în limba actuală forme de masculin : *gjalpi* (*i* este articol hot. masc.), *uji*, *mjalti*, *mishi*, *dylli*, *djathi*, *brumi* etc. Regional, se aud azi și formele de feminin : *uja* (*a* este art. hot. fem.), *gjalpa*, *mjalta*, *dylla*, *djatha* etc.[1]. Cu formă de vechi neutre, numele de materii nu au încetat definitiv să circule, dar forma care predomină este aceea de masculin, fapt care se oglindește și în dicționarul limbii albaneze editat de Institutul de științe din Tirana în 1954 [2].

Forme regionale ca *ujiti*, *dhallti* „zara, laptele bătut", masculine refăcute din forme de neutru articulat, sînt ulterioare (*t* e articol de neutru singular, *i* e articol de masculin sing.).

Substantivele care nu denumesc materii și sînt folosite în limba veche la genul neutru sau și la neutru și la masculin au devenit în limba de astăzi masculine (includem aici și pe cele care își păstrează genul neutru, căpătînd la singular formă de masculin) și, cîteva, feminine. Cuvinte ca *dru* „copac, lemn", *djalë* „băiat", *dhe* „pămînt", *vorr* „mormînt", *faj* „vină", *gjyq* „judecată, *peng* „zălog", *shtrat* „pat", *vit* „an", *sy* „ochi", *vesh* „ureche", *gji* „sîn", *bark* „burtă", *asht* „os" etc., neutre în textul lui Buzuku, apar azi cu formă de masculin, iar *rrjetë* „plasă ; mreajă", *anë* „margine", cu formă de feminin. Subst. *lesh* „lînă", întrebuințat ca masculin de Buzuku, s-a integrat totuși în categoria numelor de materii indivizibile, folosindu-se azi și la neutru : *leshtë*. Substantivele *ballë* „frunte", *krye* „cap" sînt folosite astăzi fie ca masculine, fie ca feminine, fie, rar, ca neutre, cum erau în limba veche.

În ceea ce privește neutrele provenite din adjective substantivate, se constată că și acestea erau destul de frecvente în albaneza veche [3], pe cînd astăzi ele există doar în cîteva expresii pietrificate : *të bardhët* (e vezës) „albul (= albușul oului)", *të verdhët* (e vezës) „galbenul (= gălbenușul oului)", *të zitë* (e ullirit) „negrul (măslinei)", *të kuqtë* (e faqës) „roșul (feței)" etc.

Frecvente în textul lui Buzuku, adjectivele substantivate de acest tip au fost înlocuite, în mare măsură, în albaneza contemporană, prin derivate cu sufixe. Astfel, în loc de *të gjanëtë* (tosc. *të gjërëtë*) „lărgimea, largul", *të glatëtë*, *të gjatët* „lungimea, lungul" etc., s-au impus azi derivatele *gjanësi* (< adj. *gjanë* + suf. *-si*), tosc. *gjërësi*, *gjatësi* etc.

Și infinitivele substantivate erau mult mai frecvente în limba autorilor vechi, dar, față de adjectivele substantivate, s-au păstrat azi în număr ceva mai mare. În general, ele au fost înlocuite prin derivate cu sufixe ca *-je*, *-im*, de ex. *ardhje*, s. f. „venire, acțiunea de a veni" (în loc de *të ardhurit* s. n. „venitul, acțiunea de a veni"), *shkrim* „scriere, acțiunea de a scrie" (în loc de *të shkruarëtë* id.).

Dintre vechile neutre provenite din infinitive substantivate s-au păstrat în albaneza contemporană, folosindu-se alături de derivatele noi cu sufixe, în special acelea care se disting de noile formații prin nuanțe

---

[1] Cf. K. Cipo, *Gramatika shqipe*, Tirana, 1949, p. 54.

[2] *Fjalor i gjuhës shqipe*. Cuvîntului i se dă în titlu mai întîi articolul masculinului și după aceea cel al neutrului.

[3] Exemple la Eq. Çabej, *lucr. cit.*, p. 144.

semantice, de ex. : *të ecurit* „mersul" alături de *ecje* „mergerea" : *ajo vajzë ka një të ecur të bukur* „fata aceea are un mers frumos". (Nu se poate spune *ka një ecjë të bukur* „are o mergere frumoasă") ; ecja *është një veprim* „mergerea este o acțiune". La fel : *të menduarit është një proces psiqik* „gînditul (acțiune abstractă) este un proces psihic", alături de : *ai kishte mendime të mira* „el are gînduri (rezultatul acțiunii) bune" : *të kënduarit me zë të lartë të lodh* „cititul cu voce tare te obosește", alături de *ky është një libër këndimi*[1] „aceasta este o carte de citire". Situația din albaneză este de altfel aidoma celei din romînă : între *mersul* (neutru provenit din substantivarea supinului, acesta fiind de fapt o formă de infinitiv) și *mergerea* (infinitiv lung substantivat), există o deosebire de înțeles, determinată de faptul că în primul caz se denumește acțiunea ca proces, iar în cel de-al doilea, acțiunea abstractă, generală, nedefinită.

Arătam mai sus că vechiul neutru albanez a dispărut sau e pe cale de dispariție. De fapt, nu e vorba de dispariția ideii de neutru, care, dimpotrivă, în albaneza de astăzi e vie, ba chiar foarte mult întărită. Albaneza a renunțat numai la vechiul mod de a-și organiza categoria neutrului, preferînd un procedeu nou de organizare a acestuia. Vechile mărci care caracterizau formal neutrul singular (desinența *-ë*, articolul *të*) își pierd rolul de a crea opoziție cu genul animatelor. Confundarea formală întîmplătoare a singularului determinat al vechiului neutru cu pluralul determinat al masculinelor și femininelor reprezenta o omonimie morfologică, pe care, evident, limba trebuia să o înlăture. De asemenea, prin desinența *-ë*, singularul neutrelor se confundă cu singularul celorlalte două genuri, caracterizate și ele prin această marcă. Pluralul de tipul *mishëra* „sorturi de carne" este el însuși, cum am văzut, o formă de plural relativ nouă (în general numele colective nu se prea folosesc la plural), caracterizată printr-o marcă (*-(ë)na*, *-(ë)ra*) împrumutată de la feminin. Cum singularul primea determinări adjectivale masculine (*ky* (masc.) *mish* (neutru) „această carne", *mish* (n.) *i mirë* (m.) „carne bună" etc.) el a ajuns să se comporte întocmai ca un substantiv masculin și la forma determinată, folosind astfel articolul de masculin *-i* : *mishi* „carnea", în defavoarea art. *të*, prin care se confunda cu pluralul masculinelor și femininelor. Dacă singularul neutrelor era complinit de determinări masculine, pluralul urma să fie organizat cu complinirì feminine, cu atît mai mult cu cît și formal (desinența *-(ë)na*) pluralul neutrelor se identifica cu pluralul femininelor. Prin urmare, un singular neutru cu determinări masculine, deja existent la vechiul neutru, nu putea intra în opoziție decît cu un plural neutru cu determinări feminine (*mishëra të mira* „cărnuri bune", cu adj. *të mira* de formă feminină). S-a ajuns astfel ca neutrul albanez să se comporte la singular ca masculinele, iar la plural ca femininele. Acest sistem de organizare s-a ivit și s-a impus chiar în cadrul vechii categorii a neutrului. În felul acesta, pe baza unui procedeu care se impunea chiar din modul în care era organizat vechiul neutru, albaneza și-a dezvoltat un nou neutru, cu singularul și pluralul care se comportă ca masculinele, respectiv ca femininele.

[1] Cf. Shaban Demiraj, *Morfologjia e gjuhës së sotme shqipe*, pjesa e I[rë] (litografiat), Tirana, 1960, p. 78.

Genul neutru albanez organizat în modul acesta cuprinde nume de lucruri, abstracte verbale (tip : *punim* „lucrare”, derivat cu suf. *-im* din vb. *punoj* „lucrez”) şi numele colective de substanţe continue din vechiul neutru (*mish*, *-ëra*). La singular, cu rare excepţii, toate au finală consonantică, ca masculinele, iar la plural, desinenţa *-e*. Numele de materii indivizibile, menţinute la neutru, şi-au păstrat vechea desinenţă de pl. *-(ë)ra* (- *(ë)na*), care s-a extins şi la pluralul altor substantive ca *fshatra* „sate” (sg. *fshat*), *mallra* „mărfuri” (sg. *mall*) etc., devenite tot neutre.

Desinenţa *-e* este caracteristică de fapt pluralului neutrelor albaneze. Originar, *-e* este desinenţă de masculin, dintr-un străvechi alb. *-ai* (< i.e. *-oi*) (cf. Pekmezi, *Gramm. der alb. Spr.*, p. 87). Desinenţa *-e* însă caracterizează şi femininele care nu-şi schimbă forma la plural, de ex. : *nuse*, pl. *nuse*, *lule*, pl. *lule*, *dele*, pl. *dele*, *valle*, pl. *valle* etc. E greu de presupus totuşi că *-e* de la pl. neutrelor s-a specializat cu această funcţie prin analogie cu *-e* de la pl. fem., deşi faptul acesta nu este exclus să se fi întîmplat. Cert este însă că desinenţa *-e* caracterizează îndeosebi pluralul numelor de lucruri cu determinări feminine, deci de genul neutru. Ea se adaugă atît la cuvinte din fondul vechi al limbii (*mal*, pl. *male* „munte”, *fis*, pl. *fise* „trib, neam”, *katund*, pl. *katunde* „cătun”, *kuvënd*, pl. *kuvënde* „sfat, adunare”, *kënd*, pl. *kënde* „colţ, unghi” etc.) cît şi, mai ales, la neologisme, create în limbă sau împrumutate din alte limbi.

Derivatele în *-im* (ex. : *gabim* „greşeală”, *kuptim* „înţeles”, *mendim* „gîndire, părere” etc. din verbele *gaboj* „a greşi”, *kuptoj* „a înţelege”, *mendoj* „a gîndi” etc.), abstracte verbale formate în epoca literară a limbii albaneze şi în special în secolul trecut [1], fac pluralul în *-e* şi se comportă ca neutre : *kuptim i qartë* „înţeles clar”, cu adj. la singular masculin, *kuptime të qarta* „înţelesuri clare”, cu adj. la plural feminin. În mare măsură, aceste derivate (suf. *-im* este f. productiv) au înlocuit numele de acţiuni din cadrul vechiului neutru provenite din substantivarea infinitivului : *të kuptuari* „înţelesul”. În ce priveşte împrumuturile (latino-romanice, turco-arabe etc.), ele au devenit neutre cu desinenţa *-e* la plural, toate nume de lucruri sau abstracte care au fost adoptate cu finală consonantică : *abazhur*, *aeroplan*, *album*, *bulevard*, *bastun*, *bakshish*, *fustan*, *garamet*, *akcent*, *akcident*, *aktualitet*, *fakultet*, *universitet*, *abstrakcion*, *dimension*, *deklinacion*, *ekuacion*, *lekcion* etc.[2]; *lekcion i mirë* „lecţie bună”, cu adj. la masc. sg., *lekcione të mira* „lecţii bune”, cu adj. la fem. plural.

Este o tendinţă vizibilă ca numele de lucruri, din afara fondului neologic al limbii, să treacă de la genul masculin la genul neutru (adică să capete la plural determinări feminine). Astfel, de exemplu, numele în *-k*, *-g*, *-ll* la singular, integrîndu-se în genul neutru, şi-au construit un nou plural, neutru, în *-e*, pe baza pluralului de masculin în *-q*, *-gj*, *-j* : *lak*, pl. *leqe*, *bark*, pl. *berqe*, *dushk*, pl. *dushqe*, *oxhak*, pl. *oxhaqe*, *ibrik*, pl. *ibriqe*, *breg*, pl. *brigje*, *shteg*, pl. *shtigje*, *burg*, pl. *burgje*, *shtog*, pl. *shtogje*, *pyll*, pl. *pyje* (din pl. m. *pyj*), *truall*, pl. *troje*, *zall*, pl. *zaje* [3] etc.

---

[1] Cf. Xhuvani - Çabej, *Prapashtesat e gjuhës shqipe*, Tiranë, 1962, p. 52.

[2] Toate neologismele latino-romanice adoptate în *-et*, *-ion* sînt neutre în albaneză.

[3] Exemplele la Sh. Demiraj, o.c.I, p. 34. Numele de fiinţe în *-k*, *-g*, *-ll* nu au forme de pl. în *-e*, de ex. : *peshk*, pl. *pishq* „peşte”, *turk*, pl. *turq*, deci sînt masculine.

În legătură cu epoca în care a apărut în albaneză neutrul organizat în modul descris aici, nu putem spune decît că, în limba secolului al XVI-lea, exemple de neutre de acest fel sînt destul de puţine (de ex. ato *kushtime*, la Buzuku). În ghegă, fenomenul pare mai răspîndit decît în tosca vorbită, dar în limba literară actuală, bazată pe dialectul tosc, acest neutru este o categorie vie şi bine reprezentată.

În toate cazurile, acest neutru s-a ivit pe terenul limbii albaneze şi, după părerea noastră, la începutul epocii literare, pe baza unui procedeu de organizare dezvoltat chiar în interiorul vechiului neutru, de tip indo-european, care a dispărut aproape cu totul din motive formale şi de conţinut.

În gramaticile albaneze, vechi sau noi, ca şi în diverse studii speciale, nu se vorbeşte de un gen neutru albanez nou [1]. Situaţia reală prezentată de noi aici, care priveşte un număr imens de substantive nume de lucruri, este considerată ca o „ambigenie" a masculinelor (!), nu ca trăsături care definesc clar genul neutru, deosebit de feminin la singular şi de masculin la plural[2]. Cei care susţin „ambigenia" numelor, ca o particularitate a unui mare număr de masculine, pornesc de la ideea că albaneza posedă deja un neutru, pe cel vechi, de tip indo-european ; dar acest neutru, cum am arătat mai sus, se află azi sub forma unor rămăşiţe cu trăsături morfologice irelevante şi cu un conţinut semantic slăbit şi confuz. Coexistenţa acestor urme vechi de neutru cu neutrul nou, organizat în felul arătat de noi aici, nu trebuie să ne surprindă ; un caz similar ne poate oferi romîna, în care desinenţa *-uri* reprezintă o urmă moştenită din vechiul neutru latin şi valorificată la neutrul de tip nou, organizat întocmai ca cel din albaneză.

Albaneza şi-a creat deci un nou neutru, pentru a desemna inanimatele, gen opus masculinului şi femininului. Ea a recurs la acelaşi procedeu ca romîna şi toharica, dar spre deosebire de aceasta din urmă, şi-a creat noul neutru în stadiul ei post-indo-european.

S-a arătat[3] că şi în alte limbi există o categorie de substantive care se comportă la singular ca masculinele, iar la plural ca femininele, fără ca aceasta să reprezinte un gen aparte. Procedeul pe baza căruia s-a creat un asemenea grup de substantive poate apărea în orice limbă care posedă categoria genului, pentru că stă în specificul limbii în general posibilitatea de a utiliza cît mai multe opoziţii create pe baza unui număr infim de elemente. În cazul albanezei există, după cum am văzut, un punct de pornire (vechile neutre primeau la singular determinări masculine) care a dus la preferarea şi dezvoltarea procedeului discutat. Apariţia acestuia era determinată, în albaneză ca şi în romînă, de nevoia de a se exprima gramatical genul neutru. E greu de spus dacă între cele două limbi există vreo legătură în această privinţă, în sensul că una dintre ele ar fi putut fi influen-

---

[1] Nu cunoaştem articolul lui Knud Togeby, *Le neutre en roumain et en albanais*, în „Cahiers Sextil Puşcariu", II (1953), p. 121 şi urm. decît din citarea lui la Al. Rosetti, *Genul neutru şi genul personal în limba romînă*, în „Studii şi cercet. lingv.", VIII (1957), p. 409.

[2] Vezi argumentaţia convingătoare pentru neutrul romînesc, aplicabilă întru totul şi celui albanez, la Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Buc., 1960, p. 346.

[3] Vladimir Hořejši, *Problema substantivelor aşa-zise „neutre" în limba romînă în lumina legăturilor cu alte limbi*, în „Studii şi cercetări lingvistice", VIII (1957), p. 423—425.

țată de către cealaltă sau că în amîndouă fenomenul s-ar putea datora unui impuls din partea substratului. Noi am arătat că în albaneză procedeul de organizare a neutrului a apărut independent: probabil că și în romînă lucrurile s-au petrecut la fel [1].

În ambele limbi există unele note generale comune: pierderea vechiului neutru pe o anumită treaptă a dezvoltării limbii, reintroducerea, pe altă treaptă, a vechilor distincții de gen [2] și procedeul identic de exprimare a genului reintrodus. Totuși, trebuie să ne mulțumim deocamdată cu simpla relevare a acestui paralelism albano-romîn [3].

СРЕДНИЙ РОД В АЛБАНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор ставит своей целью показать, что в албанском языке на основе древней формы среднего рода индоевропейского типа, почти полностью исчезнувшей в настоящее время, была образована новая форма среднего рода, отличающаяся от древней как своим содержанием, так и внешним аспектом. Существительные, относимые большинством исследователей к «обоюдному» роду, фактически принадлежат к среднему роду.

К древнему среднему роду в настоящее время относится незначительное число существительных: наименования веществ (*ujë* «вода», *mish* «мясо», *gjalpë* «масло» и т.д.), субстантивированные прилагательные (*të bardhët* (*e syrit*) «белок (глаза)», субстантивированные инфинитивы (*të ecurit*) «ходьба»), а также некоторые другие существительные.

С точки зрения формы древний средний род характеризуется наличием признака *ë* в единственном числе, который в настоящий момент уже не может рассматриваться в качестве различительного признака среднего рода, так как он присущ и остальным двум родам. Поэтому староалбанский средний род можно определить лишь с помощью ряда внешних элементов: формы косвенного падежа, артикля, рода прилагательного, сопровождающего существительное.

Прилагательные, определяющие единственное число существительных среднего рода, имеют форму единственного числа мужского рода: *të miri* (*t*) *ujë* (родительно-дательный падеж) «хорошей воды»,

---

[1] Cf. G. Ivănescu, *Soarta neutrului latin clasic în latina populară și în limbile romanice*, în SCL, VIII (1957), p. 299 și urm.

[2] Cf. Al. Rosetti, *Sur la catégorie du neutre*, în „Actes du Congrès de linguistique générale de Cambridge", août 1962: „La tendance à la motivation apparaît, reparaît et disparaît, au cours de l'évolution des langues: on lui doit la réintroduction d'anciennes distinctions disparues".

[3] Vezi și M. A. Gabinskii, *Автохтонные элементы в молдовском языке*, „Вопросы языкознания", V, (1956), p. 86—87; Wilfried Fiedler, *Untersuchungen zur Pluralbildung im Albanischen*, Berlin, 1962 (în manuscrisul trimis de autor).

с элементом *i*, характерным для мужского рода. Во множественном числе существительные, бывшие прежде среднего рода, получают окончание — *(ë) na*, — *(ë) ra: ujëna*, *ujëra*, характеризовавшее, первоначально, существительные женского рода.

Затем автор подвергает историческому рассмотрению процесс исчезновения староалбанского среднего рода, показывая, что в настоящее время, в отличие от архаической стадии языка, сохранилось лишь несколько следов, оставленных этим родом. Фактически, здесь не идет речь о исчезновении понятия о среднем роде, а о его перестройке посредством нового способа, развившегося из самой структуры староалбанского среднего рода.

Так как единственное число этих существительных сопровождалось определениями мужского рода — *ky* (муж. р.) *mish* (ср. р.) «это мясо», *mish* (ср. р.) *i mirë* (муж. р.) «хорошее мясо» — оно стало вести себя как единственное число существительных мужского рода и получая мужской артикль (*i mishi* «мясо») вместо артикля *të*, уподобилось множественному числу существительных мужского и женского рода. Если единственное число существительных среднего рода сопровождалось определениями мужского рода, то было нормально, чтобы множественное число сопровождалось определениями женского рода, тем более что и по своему оформлению (мы имеем в виду окончание — (*ë*) *na*) множественное число существительных среднего рода совпадало с множественным числом существительных женского рода. При таких обстоятельствах единственное число среднего рода с определениями мужского рода могло противополагаться только множественному числу среднего рода с определениями женского рода (*mishëra të mira* «хорошие сорта мяса», с прилагательным *të mira*, женского рода). Таким образом, албанские существительные среднего рода стали вести себя в единственном числе как существительные мужского рода, а во множественном, как существительные женского рода. К среднему роду, организованному описанным выше образом, относятся названия предметов, отвлеченные существительные, образовавшиеся от глаголов, и собирательные существительные, обозначающие различные вещества. Момент возникновения данной грамматической категории относится, по всей вероятности, к началу литературного периода албанского языка. Процесс, в результате которого образовался современный средний род в албанском языке, может повториться в любом другом языке, обладающем категорией рода, так как языку вообще свойственна возможность создавать как можно больше противопоставлений на основании как можно меньшего количества элементов. В албанском языке была и исходная точка для этого (староалбанские существительные среднего рода сопровождались в единственном числе определениями мужского рода), способствовавшая предпочтению и развитию вышеупомянутого явления. Оно было вызвано, как в албанском, так и в румынском языках, необходимостью грамматически выразить категорию рода неодушевленных существительных.

LE GENRE NEUTRE EN ALBANAIS

RÉSUMÉ

L'auteur se propose de démontrer que, partant de l'ancien genre neutre albanais de type indo-européen, presque entièrement disparu aujourd'hui, la langue albanaise s'est construit un nouveau neutre, différent de l'ancien tant par le contenu que par la forme. Les noms généralement dits « ambigènes » sont en fait des noms neutres.

L'ancien neutre ne compte plus actuellement qu'un nombre restreint de noms : noms de substances indivises : *ujë* « eau », *mish* « viande », *gjalpë* « beurre », etc.), d'adjectifs employés comme noms : *të bardhët* (e syrit) « le blanc (de l'œil) », de verbes à l'infinitif employés comme noms (*të ecurit* « la marche », etc.,) ainsi que quelques autres noms.

Au point de vue morphologique l'ancien neutre a pour caractéristique la lettre *ë* au singulier, laquelle n'est plus actuellement une marque distinctive du neutre, du fait qu'on la retrouve dans les deux autres genres. Aussi pour caractériser l'ancien neutre est-il nécessaire de recourir à des moyens extérieurs : forme du cas oblique, article, genre du déterminatif adjectival.

Les adjectifs qui déterminent le singulier du neutre sont au singulier du masculin : *të miri(t) ujë* (génitif-datif) « à la bonne eau », avec le *i* propre aux masculins. Au pluriel les anciens neutres prennent la désinence -(*ë*)*na*, -(*ë*)*ra* : *ujëna*, *ujëra*, qui était primitivement celle des féminins.

L'auteur examine ensuite du point de vue historique, le processus de la disparition de l'ancien neutre albanais, soulignant qu'à la différence du stade archaïque de la langue, seuls quelques vestiges de ce genre subsistent encore. En réalité il s'agit non pas de la disparition de la notion du neutre, mais de l'organisation de ce genre selon un procédé nouveau, découlant de la manière même dont était organisé l'ancien neutre.

Du fait que le singulier prenait des déterminatifs adjectivaux masculins — *ky* (m.) *mish* (n.) « cette viande », *mish* (n.) *i mirë* (m.) « viande bonne » — il en est arrivé à se comporter exactement comme un nom masculin déterminé, employant ainsi l'article masculin *i* : *mishi* « la viande » au lieu de *të*, qui le confondait avec les pluriels du masculin et du féminin. Si le singulier du neutre était accompagné d'un déterminatif masculin, le pluriel exigeait nécessairement un déterminatif féminin, d'autant plus qu'au point de vue morphologique (désinence -(*ë*)*na*), le pluriel des noms neutres était identique à celui des noms féminins. De ce fait un neutre singulier à déterminatifs masculins, existant déjà dans l'ancien neutre, ne pouvait se trouver en opposition qu'avec un pluriel neutre à déterminatifs féminins (*mishëra të mira* « de bonnes viandes » avec l'adj. *të mira*, du genre fém.). De cette manière, le neutre, albanais en est arrivé à se comporter comme les noms masculins au singulier et comme les noms féminins au pluriel. Le genre neutre ainsi organisé comprend des noms de choses, des noms abstraits déverbatifs et les noms collectifs de substances indivises. Il a vrai-

semblablement fait son apparition au début de la phase littéraire de la langue. Le procédé qui a donné naissance au nouveau neutre albanais peut apparaître dans toute langue possédant la catégorie de genre, en vertu de la tendance qu'ont toutes les langues, et qui est un attribut spécifique du langage, d'utiliser le plus grand nombre possible d'oppositions créées à l'aide d'un nombre infime d'éléments. Pour l'albanais, il est possible de déterminer le point de départ du phénomène : les anciens neutres prenaient au singulier des déterminatifs masculins, ce qui a eu pour résultat l'adoption et le développement du procédé en question. Son apparition s'explique, en albanais comme en roumain, par la nécessité d'exprimer grammaticalement le genre des objets inanimés.

PARALELE SLAVO-ROMÎNE ÎN SINTAXA PREPOZIŢIILOR

DE

DUMITRU COPCEAG

Deşi destul de temeinic studiată pînă în prezent, problema elementelor slave din limba romînă e încă departe de a fi epuizată. Pe lîngă lexic, morfologie şi fonetică, unde cercetătorul are a face cu elemente materiale [1], relativ uşor de identificat, mai rămîne încă un întreg domeniu greu accesibil cercetării şi, în consecinţă, puţin cunoscut pînă în ziua de astăzi: domeniul normelor de îmbinare a cuvintelor, sau, altfel spus, al frazeologiei şi sintaxei [2]. Aici nu mai e vorba de împrumuturi ci de c a l c u r i, fenomene simţitor mai greu de urmărit decît împrumuturile, întrucît, pe de o parte, ceea ce trece dintr-o limbă în alta nu e material fonic, reprezentat prin complexe sonore, ci un element mult mai abstract, constînd din diverse ,,modele'' de construcţie — iar pe de altă parte, datorită faptului că prezenţa aceluiaşi ,,model'' în două limbi nu e neapărat rezultatul unui calc ci poate fi, cum se întîmplă adesea, al unor evoluţii lingvistice paralele, independente una de alta. Acesta din urmă este aspectul cel mai anevoios al cercetării, căci de multe ori lipsesc criteriile sigure pentru a distinge calcurile de creaţiile paralele, adică de simplele coincidenţe, mai ales în domeniul frazeologiei, unde asemenea creaţii paralele sînt deosebit de frecvente. De pildă, existenţa în romînă şi rusă a expresiei *alb ca zăpada*, respectiv *белый как снег* [3] nu poate fi sigur interpretată drept rezultat al unui calc, căci aceeaşi expresie se întîlneşte şi în franceză, italiană, spaniolă, germană, engleză (*blanc comme la neige*; *bianco come la*

[1] Materiale în sensul comun al cuvîntului, adică sunete sau grupuri de sunete.

[2] De altfel în acest domeniu — ca şi în multe altele — terminologia lingvistică nu e încă definitiv pusă la punct. Dacă prin *frazeologie* înţelegem ,,fel propriu unei limbi sau unui scriitor de a construi frazele'' (DLRM, s.v. *frazeologie*), atunci în frazeologie am putea încadra şi sintaxa, sau cel puţin o bună parte din ea. În orice caz, în lucrarea de faţă voi numi *calc frazeologic* (eventual i s-ar putea spune şi *sintagmatic*) imitarea de către o limbă a felului în care se îmbină anumite cuvinte într-o altă limbă.

[3] De aici şi cuvîntul compus *белоснежный*.

neve; *blanco como la nieve*; *weiss wie der Schnee* — de unde cuvîntul compus *schneeweiss*; *white as snow*, de unde *snow-white*) şi — foarte probabil — chiar în unele limbi neindo-europene. Exclus nu este să existe o legătură genetică între toate aceste fapte, după cum nu este exclusă — ba dimpotrivă, în speţă pare chiar foarte probabilă — ipoteza că avem a face cu simple coincidenţe, uşor explicabile prin însăşi natura — în multe privinţe identică — a realităţii materiale înconjurătoare. Zăpada e albă prin excelenţă, aşa încît ideea de a face din ea un etalon de comparaţie în ce priveşte albeaţa diverselor obiecte poate veni uşor în mintea oamenilor care vorbesc cele mai diferite limbi [1]. În orice caz, cu certitudine absolută nu ne putem pronunţa nici pentru o ipoteză, nici pentru cealaltă (deşi a doua e aproape sigură) căci ne lipsesc criteriile de distingere necesare.

Lucrurile stînd astfel, trebuie oare să tragem concluzia că în materie de frazeologie studiul calcurilor este practic imposibil? O asemenea concluzie ar însemna negarea posibilităţii de a cerceta una dintre cele mai interesante şi subtile manifestări ale contactului dintre limbi, şi anume c a l c u l. Or, în ce priveşte limba romînă, trebuie să admitem, strict teoretic, că în ea numărul calcurilor din slavă t r e b u i e s ă f i e f o a r t e m a r e. Aceasta, pentru simplul motiv că a existat, incontestabil, o epocă de bilingvism masiv slavo-romîn [2], cînd vorbitorii bilingvi s-au comportat, desigur, ca bilingvii din zilele noastre, în vorbirea cărora modelele de îmbinare a cuvintelor se calchiază foarte frecvent. E suficient să dau cîteva exemple binecunoscute tuturor — ca *ce tu vrei de la mine, eu nimic nu ştiu* (la ruşii care vorbesc imperfect romîna) sau *ich habe gesprochen mit ihm* (la romînii care cunosc imperfect germana) — pentru a arăta că avem a face cu un fenomen extrem de frecvent, aş putea spune chiar inevitabil, în vorbirea bilingvilor. În perioada de bilingvism slavo-romîn, pomenită mai sus, asemenea fenomene se vor fi produs, desigur, cu miile. Unele au fost fapte de vorbire efemere, altele însă, la început tot fapte de vorbire, vor fi pătruns, foarte probabil, în limbă, dăinuind, parţial, pînă în ziua de azi. Descoperirea lor ar aduce, fireşte o completare substanţială şi necesară la capitolul influenţei slave din istoria limbii romîne.

O metodă pentru distingerea calcurilor de creaţiile paralele există totuşi, în speţă. Este metoda comparativă, aplicată într-un anumit fel. Dacă u n f a p t f r a z e o l o g i c o a r e c a r e d i n r o m î n ă s e g ă s e ş t e î n t o a t e l i m b i l e s l a v e ş i n u s e g ă s e ş t e î n n i c i o l i m b ă r o m a n i c ă, p u t e m p r e s u p u n e c u d e s t u l t e m e i c ă a c e l f a p t e d e o r i g i n e s l a v ă. Argumentul e — dacă mă pot exprima aşa — de natură c a n t i t a t i v ă: prezenţa unui fapt în toate limbile slave (sau cel puţin în cîteva dintre ele) şi, în schimb, absenţa lui în toate limbile romanice exclude, cred, posibilitatea unei coincidenţe şi ne îndreptăţeşte să bănuim că avem a face cu un calc. Astfel, ca să dau un exemplu din materialul expus în paginile următoare, în romîneşte se spune *a se supăra* pe *cineva*, în rusă *сердиться* на

[1] Problema a fost discutată pe larg de către Hugo Schuchardt (v. *Schuchardt-Brevier. Ein Vademecum der allgemeinen Sprachwissenschaft*, ed. II, Halle a.S., 1928, p. 248 şi urm.).
[2] Mai exact, slavo-romanic.

кого либо, în poloneză *gniewać się na kogoś*, în cehă *zlobit se na někoho*, în bulgară *сърдя се на някого*, în sîrbo-croată *лутити се на некога*, pe cînd în principalele limbi romanice construcțiile corespunzătoare sînt *essere in colera con qualcuno* (italiană), *se fâcher contre quelqu'un* (franceză), *enfadarse con alguien* (spaniolă), *zangar-se com alguém* (portugheză). De aici concluzia — sigură, sau aproape sigură — că construcția romînească în discuție — adică folosirea prepoziției *pe* ca mijloc de legătură între verbul *a se supăra* și substantivul denumind ființa sau lucrul care constituie obiectul supărării, este de origine slavă. Strict teoretic vorbind, metoda ar putea da rezultate cu totul convingătoare [1]. Practic însă ea suferă de un anumit neajuns, foarte greu de înlăturat, și anume dificultatea de a face p r o b a n e g a t i v ă, adică proba i n e x i s t e n ț e i faptului cercetat în limbile romanice. A stabili că un fapt oarecare există în cîteva limbi slave e relativ ușor, chiar pentru cercetătorul care cunoaște aproximativ aceste limbi : el se poate folosi de dicționare, de gramatici și, în sfîrșit, de informatori care stăpînesc bine limbile în discuție [2]. În schimb, nu i se poate cere aceluiași cercetător să stăpînească în chip desăvîrșit toate limbile romanice, cu dialectele lor (atît de numeroase !). Dicționarele și gramaticile nu-i pot fi de mare folos, întrucît faptul că o construcție sau expresie oarecare nu figurează în cel mai bun dicționar, nu dovedește nicidecum că acea construcție sau expresie e inexistentă în idiomul respectiv. Singura soluție ar fi cîte un informator pentru fiecare limbă și dialect — ceea ce e foarte greu de realizat în practică. În orice caz, ca un argument — e drept, relativ — în sensul inexistenței unei sintagme romînești în limbile romanice, paralel cu înșirarea faptelor slave e necesar să se arate și care sînt sintagmele corespunzătoare ca sens în franceză, italiană, spaniolă, portugheză etc. Cu alte cuvinte sintagma romînească analizată trebuie tradusă atît în limbile slave cît și în cele romanice. Din confruntarea tuturor acestor traduceri va rezulta tocmai ceea ce era de dovedit : identitatea de structură a acelei sintagme în limba romînă și în limbile slave și, dimpotrivă, deosebirea structurală dintre ea și sintagmele corespunzătoare ca sens din limbile romanice.

În lucrarea de față am limitat sfera cercetării paralelelor sintagmatice slavo-romîne la un domeniu relativ restrîns : acela al folosirii prepozițiilor. Metoda pe care am adoptat-o e cea descrisă mai sus, cu avantajele dar și neajunsurile inerente ei. Neajunsul principal constă în aceea că mi-a fost imposibil să cuprind toate limbile romanice cu dialectele lor și, în consecință, m-am văzut obligat să mă limitez numai la unele dintre ele — e drept, la cele mai importante — și anume la italiană, franceză, spaniolă și uneori la portugheză [3], care pot fi considerate ca reprezentînd marile

[1] Dimpotrivă, neaplicarea unei astfel de metode, face ca faptele prezentate drept slavisme în limba romînă să pară de origine discutabilă, cum se întîmplă uneori în lucrarea lui Eugen Seidel, *Elemente sintactice slave în limba romînă* [București], 1958. Autorul se limitează adesea la compararea faptului romînesc cu faptul corespunzător dintr-o singură limbă slavă, nedînd echivalentele lui din limbile romanice.

[2] Preferabil e ca limba respectivă să fie limba maternă a informatorului.

[3] Pentru această ultimă limbă — pe care o cunosc imperfect — n-am avut nici un informator. De altfel portugheza diferă prea puțin de spaniolă în ce privește folosirea prepozițiilor.

grupuri de limbi romanice apusene: grupul italo-romanic, grupul galo-romanic și grupul ibero-romanic. Totuși, „proba negativă" nefiind pe deplin făcută, în interpretarea materialului expus mai rămîne un anumit coeficient de incertitudine. De aici și titlul prudent al lucrării: „paralele" (slavo-romîne) și nu „calcuri", deși cred că în multe cazuri faptele romînești respective sînt calchiate după faptele corespunzătoare din slavă.

Înainte de a trece la expunerea acestor fapte voi examina, pe scurt, aspectul teoretic al problemei, adică voi încerca să stabilesc care e mecanismul lingvistic al calcurilor în materie de prepoziții.

În primul rînd, pornind de la cercetarea stărilor lingvistice actuale — aceasta ca mijloc de restabilire a celor trecute (căci așa cum se produc faptele de acum, se vor fi produs și cele de pe vremuri) — putem constata cu ușurință că în vorbirea bilingvilor unul dintre punctele cele mai „nevralgice" sînt tocmai prepozițiile. Aici se manifestă — poate mai mult ca în oricare alt domeniu—influența unei limbi asupra celorlalte. Fiecăruia dintre noi îi sînt binecunoscute greșelile de tipul *il s'occupe* avec *l'agriculture*, *ici nous avons affaire* avec *un phénomène intéressant*, *il l'a payé* **avec** *son argent* etc., frecvente la romînii care vorbesc franțuzește. În vorbirea unu german din Romînia am înregistrat, recent, propoziția *sînt mîndru pe tine* i < *ich bin stolz auf dich*), iar la o vorbitoare de limbă spaniolă, stabilită (e cîțiva ani în țara noastră, propoziția *el cheltuiește mult* în *ziare* (< *gasta mucho* en *periódicos*). Romînii (probabil și francezii și italienii) care stăpînesc imperfect spaniola zic *yo pienso* a *mi amigo* („mă gîndesc la prietenul meu") în loc de *yo pienso* en *mi amigo*. Exemple de același gen s-ar putea da cu sutele. Or, așa cum greșesc bilingvii din zilele noastre vor fi greșit cu siguranță, la folosirea prepozițiilor, și vorbitorii din epoca bilingvismului slavo-romîn. De aici existența, firească, în limba romînă, a unui număr de cazuri în care prepozițiile se folosesc ca în limbile slave.

În al doilea rînd, important pentru investigația de față, este, cred, să stabilim dacă prepoziția are un sens de sine stătător, sau nu. Problema a fost destul de mult discutată în literatura de specialitate, consacrîndu-i-se lucrări relativ numeroase [1]. Nu voi intra însă în amănuntele acestei discuții, ci mă voi limita numai la aspectul care ne interesează aici.

Unii cercetători atribuie prepoziției un s e n s f u n d a m e n t a l, cîteva sensuri „s e c u n d a r e" și, în sfîrșit, un s e n s g e n e r a l [2] — un fel de rezultantă a tuturor sensurilor — ceea ce mi se pare foarte exact.

În speță însă — pornind tot de la această clasificare — trebuie să privim lucrurile sub un unghi puțin deosebit, adaptat scopului care ne interesează, și să modificăm totodată terminologia pomenită mai sus.

---

[1] Dintre acestea, menționez, în primul rînd, cartea lui Viggo Bröndal, *Théorie des Prépositions*. Introduction à une sémantique rationelle. Traduction française par Pierre Naert, Copenhague, 1950, apoi lucrarea lui B. Pottier, *Sur la nature du cas et de la préposition* în « Mélanges de linguistique et de littérature romanes a la mémoire d'Istvan Frank », Universität des Saarlandes, 1957, p. 547, și, în sfîrșit, lucrările, recente, ale Laurei Vasiliu, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii romîne*, în „Studii de Gramatică" III (1961) și *Cîteva observații asupra conținutului semantic al prepozițiilor în lumina categoriilor generalului și particularului* în *Probleme de lingvistică generală* III (1961), p. 138—146.

[2] Vezi Laura Vasiliu, *Schiță de sistem*..., passim și *Cîteva observații*..., passim.

Pentru a pune în lumină mecanismul lingvistic al calcului în materie de prepoziţii, trebuie să pornim de la constatarea că o prepoziţie are un[1] sens clar şi cîteva sensuri neclare. Ce înţeleg prin „sens clar" şi „sensuri neclare"? Spre deosebire de mulţi autori[2], cred că prepoziţia, privită din punctul de vedere al sensului ei clar (care corespunde adesea cu sensul fundamental din terminologia Laurei Vasiliu) exprimă o noţiune. Pentru a ajunge la noţiunea de „masă" elimin dintr-un număr mare de mese concrete notele individuale (*abstracţie*), reţinîndu-le numai pe cele comune şi esenţiale (*generalizare*). Acelaşi proces logico-lingvistic are loc şi în cazul prepoziţiilor: din multe perechi de obiecte concrete care stau unul pe altul, reţin numai nota comună a tuturora : raportul de suprapunere, şi ajung astfel să-mi formez — dacă mă pot exprima aşa — noţiunea de pe, sau noţiunea de „suprapunere"[3], reprezentată schematic de pildă printr-un punct şi o linie, simbolizînd orice pereche de obiecte concrete situate unul deasupra celuilalt. Tot aşa, putem vorbi despre noţiunea „sub", despre noţiunea „în", despre noţiunea „din", despre noţiunea „între" etc[4]. Acesta e, dacă nu mă înşel, şi punctul de vedere al logicienilor în problema care ne interesează. „Un alt mod de a sintetiza notele în noţiuni — scrie logicianul sovietic V. F. Asmus — este ca, prin mijlocirea acestor note, să nu gîndim obiectul ca atare, ci o proprietate oarecare a obiectului sau o relaţie dintre obiecte privită ca obiect de sine stătător"[5] (subl. mea — *D.C.*). Prin urmare o relaţie sau, altfel spus, un raport, poate constitui conţinutul unei noţiuni. Dacă lucrurile stau astfel, prepoziţia — expresie lingvistică a unui raport — are şi ea drept conţinut o noţiune. Faptul mi se pare foarte important pentru problema analizată în prezenta lucrare, întrucît prin el se explică traductibilitatea prepoziţiilor dintr-o limbă în alta. A traduce un cuvînt dintr-o limbă în alta înseamnă a stabili o echivalenţă între două complexe sonore pe baza legăturii lor cu aceeaşi noţiune. Astfel,

[1] Uneori şi două sau chiar mai multe.

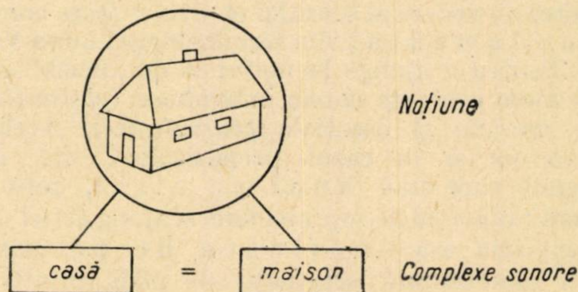
[2] Vezi, de pildă, *Introducere în lingvistică*, alcătuită de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur, Bucureşti, 1958, p. 139 şi Finuţa Asan, *Note în legătură cu sensul cuvîntului*, în *Probleme de lingvistică generală*, IV (1962), p. 135—136.

[3] Sau, cum spune Sextil Puşcariu, *Limba romînă*, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 38, „poziţia deasupra unui lucru".

[4] De altfel, reprezentarea schematică a sensului prepoziţiilor e un procedeu destul de frecvent folosit în diverse manuale practice pentru învăţarea limbilor străine. (Vezi, de pildă Leon Leviţchi - Dan Duţescu, *Învăţaţi limba engleză fără profesor*, Bucureşti, 1959, p. 109.)

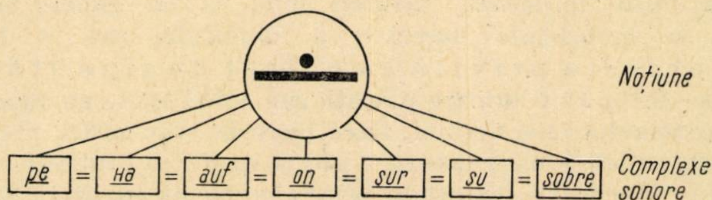
[5] *Logica*, sub redacţia lui D. P. Gorski şi P. V. Tavaneţ, cap. II, de V. F. Asmus ; citat după traducerea romînească, Bucureşti, 1957, p. 56. Cf. aceeaşi idee, într-o altă formulare, la D. P. Gorski, *Вопросы абстракции и образование понятий*, Moscova, 1961, p. 275.

într-o traducere din romînă în franceză, sau invers, stabilirea echivalenţei dintre complexele sonore *casă* şi *maison* se face după următoarea schemă :

Ceea ce face posibilă punerea semnului egalităţii între complexele sonore — sau, după terminologia lui F. de Saussure — între imaginile acustice *casă* şi *maison*, îngăduind înlocuirea unuia prin celălalt într-o traducere, este faptul că a m b e l e s î n t a s o c i a t e, î n m i n t e a v o r b i t o r u l u i, d e a c e e a ş i n o ţ i u n e.

Acelaşi proces are loc şi la traducerea prepoziţiilor. De pildă, pentru prepoziţia „pe" se poate stabili, între limbile romînă, rusă, germană, engleză, franceză, italiană şi spaniolă, următoarea serie de echivalenţe :

Exemple : *Cartea e* **pe** *masă. Книга* **на** *столе. Das Buch ist* **auf** *dem Tisch. The book is* **on** *the table. Le livre est* **sur** *la table. Il libro è* **sulla** *tavola. El libro está* **sobre** *la mesa.*

Prin urmare, în mintea bilingvului care vorbeşte romîna şi rusa se stabileşte echivalenţa de complexe sonore *pe* = *на*, în a celui care vorbeşte romîna şi germana, echivalenţe *pe* = *auf*, iar în a celui care vorbeşte romîna şi franceza, echivalenţa *pe* = *sur*. Aceasta, în baza s e n s u l u i c l a r al prepoziţiei „pe", care e, după cum am mai spus, raportul de s u p r a p u n e r e, văzut ca o noţiune, adică în forma lui cea mai abstractă. Am numit acest sens al prepoziţiei discutate s e n s c l a r, pentru a-l pune în opoziţie cu s e n s u r i l e e i n e c l a r e, adică cu raporturile negeneralizabile, oarecum estompate, imprecise, greu de definit şi, fireşte, imposibil de reprezentat schematic, pe care le exprimă aceeaşi prepoziţie într-o serie de sintagme ca *a se supăra* **pe** *cineva, a cheltui*

pe *ceva*, *a amîna* pe *mîine*, *a se lupta* pe *viață și* pe *moarte* etc. [1] În asemenea cazuri, folosirea prepozițiilor variază mult de la limbă la limbă. Seria de echivalențe între complexele sonore *pe — на — auf — on — sur — su — sobre*, stabilită mai sus, devine nevalabilă, sau rămîne valabilă numai parțial : dacă în romînă, rusă și germană se poate spune, respectiv, sînt *supărat* pe *tine*, *я сердит на тебя*, *ich bin böse auf dich*, în engleză, franceză, italiană și spaniolă nu se spune **I am angry on you*, **je suis fâché sur toi*, **sono in collera su te*, **estoy enfadado sobre ti*. Explicația constă în faptul că toate complexele sonore în discuție nu mai sînt asociate aici de aceeași noțiune precisă, adică nu mai au același sens clar, ca în cazul precedent.

În felul acesta, am ajuns la ceea ce ne interesează, adică la mecanismul psihico-lingvistic al calcului în materie de prepoziții. A calchia o prepoziție dintr-o limbă în alta înseamnă a stabili o echivalență între două complexe sonore în baza sensului „clar" al prepoziției respective și a extinde apoi această echivalență la sensurile ei „neclare". Germanul bilingv din Romînia, pomenit mai înainte, a spus *sînt mîndru* pe *tine* [2] datorită faptului că în germană se spune *ich bin stolz auf dich*, iar complexul sonor *auf* este *asociat* în mintea lui cu complexul sonor romînesc *pe* în baza sensului „clar" al prepoziției respective, adică, al raportului de suprapunere, pe care ea îl exprimă în ambele limbi. În fond, și aici intervine analogia[3], adică un proces psihic oarecum asemănător cu cel care are loc în cazul inducției din logică, sau al „regulii de trei" din matematică.

Dacă :

Das Buch ist **auf** *dem Tisch = Cartea e* **pe** *masă.*
Der Stein liegt **auf** *dem Boden = Piatra stă* **pe** *pămînt.*
Ich sitze **auf** *dem Stuhl = Eu stau* **pe** *scaun.*
Der Kahn treibt **auf** *den Wellen = Barca plutește* **pe** *valuri* etc.,

atunci :

auf = pe

și, deci :

Ich bin stolz **auf** *dich = Sînt mîndru* **pe** *tine.*

Acesta este, cred, mecanismul psiho-lingvistic al calcului în materie de prepoziții, care funcționează la bilingvii din zilele noastre și va fi funcționat, neîndoios, și în perioada bilingvismului slavo-romîn, explicînd originea faptelor expuse mai departe.

---

[1] În asemenea cazuri *Gramatica limbii romîne* publicată de Acad. R.P.R., I, București, 1954, *passim* între p. 346—375, precizează că prepozițiile respective arată „relația", formulare vagă, care nu spune nimic, căci totdeauna prepozițiile arată „relații", adică —folosind un sinonim al acestui termen — „raporturi". Faptul că autorii nu arată despre ce relații anume este vorba (de loc, de timp, de apartenență, de scop etc.) dovedește tocmai greutatea, sau chiar imposibilitatea, de a le defini, adică sensul lor „neclar".

[2] De remarcat e că altminteri vorbitorul în discuție, german de origine, dar născut și crescut în țara noastră, stăpînește impecabil limba romînă.

[3] Vezi Victor Henry, *Etude sur l'analogie en général et sur les formations analogiques de la langue grecque*, Paris, 1883, p. 14—17.

Firește, investigația de față s-ar fi putut face și istoric, adică pe epoci, plecînd de la cele mai vechi texte romînești și ajungînd pînă în zilele noastre. Nu știu însă dacă munca enormă depusă în acest scop ar fi dat rezultate apreciabile, care să justifice întreprinderea ei. Fără îndoială, faptele înregistrate ar fi fost mult mai numeroase, dar interpretarea lor ar fi prezentat un coeficient de incertitudine mult mai ridicat, în sensul că de cele mai multe ori n-am fi putut stabili dacă fenomenele de calchiere a prepozițiilor dintr-un text romînesc original sau — mai ales — tradus din slavă sînt fapte de limbă romînă, ori simple fapte de vorbire, proprii numai autorului ori traducătorului respectiv. De aceea am preferat să cercetez faptele din romîna actuală, care sînt — sau, mai exact, au devenit cu timpul — incontestabil, fapte de limbă. Cercetarea nu-și pierde prin aceasta caracterul istoric : faptele actuale reprezintă ceea ce s-a dovedit a fi mai viabil, adică ceea ce s-a selecționat, s-a ''cernut'', din numărul uriaș de fapte de vorbire similare de pe vremuri, încetățenindu-se definitiv în limba romînă.

Dacă ar fi fost vorba de cuvinte și nu de sintagme, vechimea lor s-ar fi putut stabili (în parte) cu ajutorul exemplelor înregistrate în *Dicționarul* mare al limbii romîne (atît în fragmentul editat de fosta Academie Romînă cît și în manuscrisele existente la Institutul de lingvistică al Acad. R.P.R.). Sintagmele însă sînt foarte greu de urmărit în Dicționar, care nici nu înregistrează multe dintre cele discutate de noi aici. De aceea numai în puține cazuri am reușit să găsesc primele atestări, pe care le menționez la locurile respective.

Imposibil de stabilit (cu cîteva excepții) e și limba slavă din care provin eventualele calcuri. Unele (destul de puține) par a fi de origine cărturărească (slavonă), două sau trei — de origine rusească (din sec. XVIII sau din epoca Regulamentului Organic) și, în sfîrșit, cele mai multe de origine populară, datînd, probabil, din vechea perioadă de bilingvism slavo-romanic, sau din epoci mai recente.

Fără a avea de loc pretenția că fac o expunere exhaustivă — și aceasta din motive lesne de înțeles — cred totuși că am reușit să înregistrez multe, poate chiar cele mai multe dintre construcțiile care ne interesează, completînd, astfel, cele două lucrări anterioare consacrate aceluiași subiect, adică lucrarea lui Max. Křepinský, *O některých rumunských vazbach předložkových slovanského puvodu*, în ,,Slovanský sbornik věnovaný Jeho Magnificenci prof. Františku Pastrnkovi'', Praha, 1923, p. 74—82 (care nu mi-a fost accesibilă decît sub formă de rezumat [1], așa încît în cele ce urmează nu pot face trimiterile la paginile respective) și subcapitolul intitulat *Sintaxa prepozițiilor* din lucrarea citată a lui E. Seidel (p. 63—67).

---

[1] Obținut prin bunăvoința lingvistului praghez Jiři Felix, căruia îi mulțumesc pe această cale.

Iată acum faptele în ordinea alfabetică a prepozițiilor romînești respective [1]:

CU

Prepoziția *cu* are uneori în romînește o funcțiune instrumentală (*a scrie cu creionul, a tăia cu cuțitul* etc.), corespunzînd astfel instrumentalului din limbile slave (cf. în rusă *писать карандашом, резать ножом*). Prin urmare, în epoca bilingvismului slavo-romîn vorbitorii aveau în minte echivalența de complexe sonore *cu = desinențele instrumentalului slav*. Totodată, în baza funcțiunii asociative a aceleiași prepoziții (*merg cu tine, cafea cu lapte* etc.) se poate vorbi de o echivalență între *cu* și prepoziția rusească *с* (*иду с тобой, кофе с молоком* etc.) precum și cu variantele ei fonetice din celelalte limbi slave [2]. De aceea, construcțiile romînești în care apare prepoziția *cu* trebuie, foarte probabil, interpretate ca un produs al influenței slave, atunci cînd în limbile slave le corespund construcții cu instrumentalul, iar în limbile romanice construcții în care nu apar prepozițiile *con, avec, com, amb* etc.

La faptele menționate de Křepinský, *op. cit.* (*Harap Alb și cu ai săi; ar fi cu cale; ar fi oare cu putință; cu orice preț; o ploscă plină cu apă*) și Seidel *op. cit.*, p. 64—65 (*decuseară, rămîneți cu bine, cu totul, cu stare, cuminte, cu chef, cu putință* [3], *noi cu Petru*[4]) aș putea adăuga următoarele:

Cu sutele

În contexte ca „se numără cu sutele (cu miile, cu zecile)" etc.

Rs. *Насчитываются сотнями* (*тысячами, десятками*). Blg. *Наброяват се със стотици* (*хиляди*). Srb. *Стотинама* (*хиљадама*) [5].

[1] Pentru traducerea exemplelor în diversele limbi slave și romanice m-am servit, pe lîngă cunoștințele mele personale, de cîteva dicționare precum și de cîțiva informatori care au dat astfel o contribuție substanțială la efectuarea lucrării de față. Aducîndu-le pe această cale cele mai vii mulțumiri, menționez, în ordine alfabetică, numele lor: N. Façon — l. italiană; J. Felix (Praga) — limba cehă; M. Hutira (Moscova) — l. rusă; V. Iliescu — l. polonă; A. Kovaćec (Zagreb) — l. sîrbo-croată; H. Mirska (Varșovia) — l. polonă; P. Olteanu l. slovacă; acad. A. Rosetti — l. franceză; R. Serrano Pérez (Tucumán, Argentina) — l. spaniolă; A. Spasova (Sofia) — l. bulgară; W. Truszkowski (Cracovia) — l. polonă.

[2] Aici și în continuare, afirmațiile privitoare la „echivalențele" dintre diversele prepoziții romînești și slave se întemeiază pe o observare îndelungată a bilingvilor din zilele noastre care vorbesc rusa și romîna, precum și pe experiența mea personală, căci în copilărie am fost eu însumi bilingv.

[3] Autorul arată la începutul capitolului că nu i-a fost accesibilă lucrarea lui Křepinský, care, după cum am văzut, se ocupă de aceeași construcție.

[4] Discutabil ca fapt de limbă romînă. L-am auzit însă frecvent în vorbirea romînească a bilingvilor influențați de rusă.

[5] Informatorul a precizat că construcția există, dar se folosește relativ rar, fiind probabil, rezultatul unei influențe rusești.

It. *A centinaia*. Fr. *Par centaines*. Sp.[1] *A centenas*. *En cientos* (*miles*)[2].

Cu atît mai mult

Rs. *Тем более*. Pol. *Tymbardziej*. Ch. *Tím více*. Sl. *Tím viacej*. Srb. *Тим више* (învechit).

It. *Tanto più*. Fr. *D'autant plus*. Sp. *Tanto más*. Ptg. *Tanto mais*.

Cu anii (lunile, săptămînile)

În expresii ca „nu se văd cu anii", „nu dă pe aici cu săptămînile" etc.

Rs. *Годами* (*месяцами*, *неделями*). Pol. *Latami*. Srb. *Они се не виде годинама*.

It. *Anni ed anni*. Fr. *Des années durant*. Sp. *Años enteros*. (În forma *cu veacii* e atestat la Dosoftei, Ps. 29.).

A fi cunoscut cu cineva

Rs. *Быть знакомым с кем-либо*. Ch. *Být zná mýs někým*. Sl. *Byť znakom s niekym*. Blg. *Познат съи с някого*. *Познавам се с някого*. Srb. *Познајем се с њим*.

It. *Conoscere qualcuno*. Fr. *Connaître quelqu'un*. Sp. *Conocer a alguien*. Ptg. *Conhecer alguém*.

Cu sila. Cu forța

Rs. *Силой*. Pol. *Siłą*. Blg. *Със сила*. Srb. *Силом*.

It. *A forza*. *Per forza*. Fr. *Par la force*. Sp. *A la fuerza*. *Por la fuerza*. Ptg. *À força*. *Por força*.

Cu cît...cu atît

Prima atestare: Varlaam, C. 336, 2.

Rs. *Чем...тем*. Pol. *Im....tym*. Ch. *Čím....tím*. Sl. *Čím — tým*. Srb. (veche) *Чим...тим*.

It. *Quanto...tanto*. *Più....più*. Fr. *Plus...plus*. Sp. *Cuanto... tanto*. Ptg. *Quanto....tanto*.

---

[1] Abrevieri: blg. = bulgară; ch. = cehă; fr. = franceză; it. = italiană; pol. = polonă; ptg. = portugheză; rs. = rusă; sl. = slovacă; sp. = spaniolă; srb. = sîrbo-croată.

[2] În unele cazuri mi s-a părut util să dau două sau mai multe variante, reprezentînd traducerile posibile ale sintagmei romîneşti în diverse contexte.

A se mîndri cu ceva

Rs. *Гордиться чем-либо*. Pol. *Chlubić się czymś*. Ch. *Pyšnit se s něčím*. Sl. *Pyšit' sa s niečim*. Blg. *Гордее се с нещо*. Srb. *Поносити се нечим*.

It. *Essere fiero di qualche cosa. Gloriarsi di qualche cosa*. Fr. *Être fier de quelque chose*. Sp. *Estar orgulloso de algo. Enorgullecerse de algo*.

Acoperit cu zăpadă

Rs. *Покрытый снегом*. Pol. *Pokryty śniegiem*. Ch. *Pokryty sněhem*. Sl. *Pokryty snehom*. Blg. *Покрит със снега*. Srb. *Покривен снегом*.

It. *Coperto di nieve*. Fr. *Couvert de neige*. Sp. *Cubierto de nieve*. Ptg. *Coberto de neve*.

A se întoarce cu spatele spre cineva

Rs. *Повернуться спиной к кому-либо*. Pol. *Odwrócić się plecami do kogoś*. Ch. *Obracet se někomu zády*. Sl. *Obrátit' sa hrbtom k niekomu*. Blg. *Обръщам се с гръб към някого*. Srb. *Окренути се леђима (према) некоме*.

It. *Voltare le spalle a qualcuno*. Fr. *Tourner le dos à quelqu'un*. Sp. *Dar la espalda a alguien*. Ptg. *Voltar as costas a alguém*.

Cu puțin mai mare. Cu puțin mai mult

Rs. *Немногим больше*. Blg. *с малку погулям (с някого)*.

It. *Un poco più grande. Un poco di più*. Fr. *Un peu plus grand. Un peu plus*. Sp. *Un poco más grande. Un poco mayor. Un poco más*.

A trage cu ochiul

Deși în diversele expresii enumerate mai jos există unele deosebiri de nuanță semantică, mi se pare totuși că expresia romînească e calchiată după limbile slave nu numai datorită prepoziției *cu* și a instrumentalelor corespunzătoare (sau a prepoziției *c* în bulgară), ci și datorită faptului că atît în romînă, cît și în rusă, polonă și bulgară verbul „a trage (cu pușca, cu arcul etc.)" capătă același sens figurat („a privi") și are același subiect (substantivul „ochi"). Prin urmare, avem a face cu o metaforă identică în limba romînă și limbile slave și inexistentă în limbile romanice[1].

[1] Verbele romanice *lancer* (fr.) și *lanzar* (sp.) sînt la origine, tot metaforice. Folosite însă în sens propriu ele au, ca complement direct, obiectul care se „lansează" (săgeata, sulița etc.), nu i n s t r u m e n t u l cu care se face această operație (de pildă arcul sau pușca).

Rs. *Стрелять глазами*. Pol. *Strzelać oczyma*. Blg. *Стрелва го с поглед*.

It. *Gettare delle occhiate*. Fr. *Lancer des œillades*. Sp. *Mirar de reojo*. *Lanzar ojeadas*.

A arunca cu piatra în cineva

Sau : *a arunca cu noroi*, *cu zăpadă*, *cu nisip* etc. De reținut e că și cealaltă prepoziție din exemplul citat, anume *în*, apare în unele limbi slave (cf. în *cineva* — *в кого-либо*), lipsind însă în cele romanice.

Rs. *Бросить в кого-либо камнем*. Pol. *Rzucić kamieniem w kogoś*. Ch. *Házet do někom kamenem*. Sl. *Hadzat' kamenem do niekoho*. Srb. *Набацити се каменом на некога*.

It. *Gettare una pietra contra qualcheduno*. Fr. *Jeter des pierres à quelqu'un*. Sp. *Tirar una piedra a alguien* [1].

DE

Sensurile „clare" ale acestei prepoziții sînt, după cum se știe, destul de numeroase [2]. Ceea ce ne interesează aici e faptul că în toate limbile romanice *de* (cu diversele lui variante fonetice) exprimă raportul de posesiune sau apartenență, servind astfel ca instrument de formare a genitivului. Aceeași funcțiune a avut-o prepoziția *de* și în romîna veche. Prin urmare, în epoca bilingvismului slavo-romîn, în mintea vorbitorilor a existat echivalența *de* (romanic) = *desinențele genitivului* (slav). De aceea construcțiile romînești cu *de*, cărora în limbile slave le corespund construcții cu genitivul, iar în limbile romanice construcții fără *de* sînt, aproape sigur, calcuri din slavă.

Fapte de acest gen au mai fost semnalate de alți autori. Astfel, Max. Křepinský, *op. cit.*, se ocupă de folosirea prepoziției *de* cu verbele *a despărți a curăța*, *a scăpa*, *a deosebi*, *a feri*, *a apăra*, *a se feri*, *a fugi*, *a se teme*, *a-ți fi frică*, *a atîrna*, *a prinde*, *a trage*, de unele construcții în care *de* introduce predicatul nominal („mă cunoaște și de urît și de frumos..." ; „cum dai tu de leac odihna") și, în sfîrșit, de prezența aceleiași prepoziții pe lîngă numeralele romînești (de la douăzeci în sus ; cf. *douăzeci* de *studenți* — rus. *двадцать студентов*). Eugen Seidel, *op. cit.*, p. 63 — 64, menționează de asemenea folosirea lui *de* cu numeralele [3], precum și construcțiile de tipul

[1] Cf. și construcția maghiară *kövel megdobálni*, care ar putea fi, de asemenea, produs al unei influențe slave. Vorbind despre prepoziția *cu*, am putea menționa și expresia *a fi bolnav* (sau a *suferi*) *cu plămînii* (*cu inima*, *cu ficatul* etc.), destul de frecventă în vorbirea populară. Dar caracterul ei recent și — dacă nu mă înșel — originea ei muntenească, face foarte puțin probabilă ipoteza unui calc din rusă, singura limbă slavă unde există o construcție similară (*болеть легкими*, *страдать сердцем*), inexistentă în limbile romanice (cf. it. *soffrire dei polmoni*, fr. *souffrir des poumons*, sp. *padecer de los pulmones*).

[2] Vezi Academia R.P.R., *Gramatica limbii romîne*, I, București, 1954, p. 352—355.

[3] Arătînd, la începutul capitolului respectiv (p. 63) că nu i-a fost accesibilă lucrarea citată a lui Křepinský.

un an de zile, o lună de zile, de mult, (se luptau) de nouă ani, copilul e de zece ani.

La acestea, aş mai putea adăuga cîteva fapte, nesemnalate, din cîte ştiu, pînă în prezent:

A asculta de sfatul cuiva. A asculta de cineva

Rs. *Слушаться чьего-либо совета. Слушаться кого-либо.* Pol. *Sluchać rady kogoś.* Ch. *Poslouchat něčí rady.*

It. *Seguire il consiglio de qualcheduno. Ubbidire a qualcheduno.* Fr. *Suivre le conseil de quelqu'un. Obéir à quelqu'un.* Sp. *Seguir el consejo de alguien. Obedecer a alguien.* Ptg. *Ouvir o conselho de alguém.*

A se atinge de ceva (cineva)

Rs. *Коснуться чего-либо (кого-либо).* Pol. *Dotknąć się (do) czegoś.* Ch. *Dotýkat se nečěho.* Srb. *Тицати се нечега.*

It. *Toccare qualche cosa (qualcheduno).* Fr. *Toucher quelque chose (quelqu'un).* Sp. *Tocare algo (a alguien).* Ptg. *Tocar algo (alguém)*[1].

Atingător de ceva (cineva)

Expresie azi învechită, cu sensul „referitor la”, „care ţine de”. DLRLC I (s.v. *atingător*) dă, pentru ilustrarea ei, un citat din Odobescu: „Să despuiem această baladă de tot cuprinsul ei local şi curat *atingător* de Ţările Romîneşti”. În *Dicţionarul enciclopedic ilustrat* al lui Candrea, aceeaşi sintagmă figurează fără menţiunea „învechit”. De altfel, nu numai folosirea prepoziţiei *de*, ci şi întreaga sintagmă pare a fi — judecînd după structura şi sensul ei[1] — de origine slavă, probabil cărturărească.

Rs. *Касающийся чего-либо (кого-либо).* Pol. *Dotyczący czegoś (kogoś).* Ch. *Týkající se něčeho.*

It. *Che concerne qualche cosa.* Fr. *Concernant quelque chose.* Sp. *Referente a algo. Vinculado con algo.* Ptg. *Referente a algo.*

A se ţine de cineva

Cu sensul de „a urmări pe cineva”, „a nu slăbi pe cineva”, „a nu lăsa pe cineva în pace”.

Rs. *Держаться кого-либо.* Pol. *Trzymać się kogoś.* Ch. *Držet se někoho.* Srb. *Стално се држати некога.*

---

[1] Construcţiile reflexive de acest tip au fost semnalată şi discutate de acad. Al. Graur (BL, VI, 1938, p. 42 şi urm).

1902.

It. *Tenersi a qualcheduno. Seguire qualcheduno.* Fr. *Suivre quelqu'un pas à pas.* Sp. *Seguir a alguien.* Ptg. *Seguir alguém.*

Erau trei de toate

Rs. *Их было всего три (трое)* Pol. *Było ich wszystkiego trzy (troje).* Ch. *Byly všeho všudy tři.* Srb. *Свега троје.*

It. *C'erano tre in tutto.* Fr. *Il y avait en tout trois.* Sp. *Había tres por todo. Había tres en total.*

E de menționat că între expresiile romanice și cele slave există o anumită nepotrivire semantică : genitivele slave au sensul de ,,numai''. Dar între ,,numai'' și ,,în total'' diferența de sens mi se pare destul de mică, legătura dintre ele putîndu-se stabili cu ușurință.

Zi de zi

Aici *de* romînesc nu mai corespunde unui genitiv slav, ci prepoziției rusești *от*. Printre sensurile ,,clare'' ale ambelor există acela de ,,separare'' de ,,distanțare'' (Cf. *departe de mine* și *далеко от меня*), pe baza căruia în vorbirea unui bilingv se poate ușor stabili o echivalență între complexele sonore *de—от*. (Prima atestare : COD. VOR., 170/8.)

Rs. *День ото*[1] *дня.*

It. *Da un giorno all'altro. Di giorno in giorno. Ogni giorno.* Fr. *Jour par jour. Chaque jour.* Sp. *De día en día. Días y días. Cada día.*

De Întîi Mai

În contexte ca ,,de Întîi Mai va avea loc o mare manifestație'' etc. Dau această ultimă sintagmă cu oarecare rezerve, în ce privește originea ei slavă, în primul rînd pentru că în romînă *de* nu se poate folosi înainte de orice dată, ci numai înaintea cîtorva date festive[2] (astfel nu se poate spune *de douăzeci iulie* sau *de opt aprilie*), pe cînd în limbile slave genitivul se folosește în toate cazurile de acest gen (cf. rus. *двадцатого июля*, *восьмого апреля* etc.), iar în al doilea rînd pentru că *de* avea o funcțiune temporală și în latină (*de quarta vigilia*, *de mense Decembri*, *de nocte*), ba chiar în limbile romanice, e drept, nu înaintea numărului care indică ziua

[1] Variantă fonetică a lui *от*.
[2] Cf. și *de ziua lui*, *de ziua nunții tale*.

cutărei sau cutărei luni, ci în locuţiuni adverbiale ca sp. *de noche* ,,noaptea", ,,seara", ital. *di sera, di notte* etc.

Dar, chiar în ipoteza că întrebuinţarea lui *de* romînesc în asemenea cazuri ar fi de origine latină, faptul că construcţia apare numai în limba noastră, nu şi în celelalte limbi romanice, ar putea fi explicat prin aceea că ea a găsit un sprijin în construcţiile slave corespunzătoare.

Rs. *Первого мая.* .Pol. *Pierwszego Maja.* Ch. *Prvního Máje.* Srb. *Првог маја.*

Ital. *Al Primo Maggio.* Fr. *Le Premier Mai* (*aura lieu une grande manifestation*). Sp. *El Primero de Mayo* (*tendrá lugar una gran manifestación*).

DE PE

Sensul fundamental sau ,,clar" al acestei prepoziţii compuse e ideea de desprindere, a unui obiect de un alt obiect pe suprafaţa căruia cel dintîi stătuse. Schematic am putea-o înfăţişa astfel :

Or, acelaşi sens fundamental, ,,clar", îl are şi prepoziţia rusească *c* (precum şi corespondentele ei din celelalte limbi slave). Cf. *a lua cartea* **de pe** *masă — взять книгу* со[1] *стола.*

Dintre sensurile neclare ale lui *de pe* am înregistrat unul singur existent într-o limbă slavă, dar inexistent în limbile romanice :

Copie de pe un act (document, certificat etc.)

Rs. *Копия с документа*

It. *Copia di un documento.* Fr. *Copie d'un acte.* Sp. *Copia ae un documento.* Ptg. *Copia dum documento.*

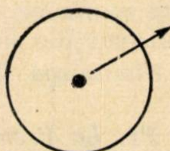
Ţinînd seama de aspectul stilistic al expresiei în discuţie, care e specifică — după cum se ştie — limbajului judecătoresc-administrativ, nu este exclus — ba dimpotrivă, pare chiar foarte probabil — ca ea să fi fost calchiată după expresia rusească corespunzătoare. (Prima atestare : URICARIUL, IV, p. 53, anul 1794 într-un text juridic cu multe rusisme.)

DIN

Privită sub aspectul sensului ei fundamental sau ,,clar", prepoziţia *din* nu are corespondente în limbile romanice, pe cînd în limbile slave are

[1] Variantă fonetică a lui *c*.

corespondente exacte (*из*, *z*). Într-adevăr, *din* exprimă ideea de scoatere sau ieşire dintr-un interior, sau, prin extindere, ideea de provenienţă dintr-un loc ori dintr-un grup. Reprezentarea ei schematică ar fi :

Or, în limbile romanice nu există o prepoziţie care să aibă acest sens fundamental. *De* romanic (cu variantele lui fonetice) poate exprima printre altele ideea de ieşire sau scoatere, dar acesta nu e nicidecum sensul lui de bază. Prin *de* în limbile romanice se arată punctul de plecare, locul de origine etc. Incidental, acest punct de plecare poate fi în interiorul unui spaţiu limitat ceea ce face ca ,,plecarea'' să devină o ,,ieşire'', dar prepoziţia *de* nu exprimă acest lucru : cf. fr. *partir d'un point déterminé s'éloigner du poteau, se séparer de quelqu'un* şi *sortir de la maison, prendre un livre de l'armoir*. De aceea cred că nu este exclus ca prepoziţia *din* să se fi format în romîneşte sub influenţa prepoziţiilor slave corespunzătoare.

Trec peste cazurile în care această prepoziţie se foloseşte cu sensul ei ,,clar'', exprimînd, după cum am arătat, ideea de scoatere sau ieşire dintr-un spaţiu limitat, ori, prin extindere, ideea de provenienţă din interiorul unui loc sau al unui grup, întrucît sub acest aspect exemple de concordanţă între romînă şi limbile slave s-ar putea da cu miile (cf. rom. *a scoate din buzunar, a ieşi din casă,* [*originar*] *din Moldova, el e dintr-o familie de muncitori* [1] etc. etc. şi rs. *вынуть из кармана, выйти издому, родом из Москвы, он из рабочей семьи*). De altfel, întrucît sensul fundamental al prepoziţiei discutate e acelaşi în romînă şi în limbile slave e firesc ca el să apară în tot felul de contexte, al căror număr devine practic incalculabil. Ceea ce ne interesează aici sînt contextele în care *din* apare cu un sens neclar, estompat, neexprimînd vizibil ideea de ieşire, scoatere sau provenienţă din interiorul unui spaţiu limitat ori al unui grup.

Din zi în zi

Rs. *Изо дня в день*. Pol. *Z dnia na dzień*. Srb. *Из дана у дан*. It. *Di giorno in giorno*. Fr. *De jour en jour*. Sp. *De día en día. Día a día*. Ptg. *Dia a dia*.

A face din negru alb

Rs. *Делать из белого черное*. Pol. *Robić z białego czarne*. Ch. *Dělat z černého bílé*. Sl. *Robiť z čierneho biele*.

[1] Seidel, *op. cit.*, p. 64, menţionează sintagmele *universitatea din Cluj* şi *casa din deal*.

It. *Fare dal nero bianco.* Fr. *Faire de noir blanc.* Sp. *Hacer lo negro blanco.*

Cămașă dintr-o pînză bună

Rs. *Сорочка из хорошего полотна.* Pol. *Koszula z dobrego płótna.* Ch. *Košile z dobré platna.* Sl. *Košel'a z dobry latky.*

It. *Camicia di buona tela.* Fr. *Chemise de bonne toile.* Sp. *Camisa de tela buena.*

Exemple similare s-ar mai putea da destule, însă fiind vorba de un sens ,,clar'' și generalizabil al prepoziției *din*, adică de faptul că atît în romînă cît și în limbile slave ea indică raportul dintre un obiect și materia din care e confecționat el, e firesc ca această prepoziție să poată apărea în cele mai felurite contexte (*costum dintr-o stofă bună*, *obiect făcut dintr-un metal tare* — cf. rs. *костюм из хорошего сукна*, *предмет* [*сделаный*] *из крепкого металла* etc.). Or, pentru ilustrarea celor spuse mai sus, exemplele menționate mi se par suficiente.

S-au certat dintr-un fleac

Rs. *Они поссорились из-за пустяка.*

It. *Essi si son bisticciati per cose da nulla.* Fr. *Ils se sont querellés pour un rien.* Sp. *Ellos se han querellado por una nadería.*

Din milă

Sau : *din dragoste*, *din ură*, *din economie* etc.

Rs. *Из жалости.* Pol. *Z litości.* Ch. *Ze soucitu.* Sl. *Z milosti.* Srb. (vechi) *Из сомилости.*

It. *Per pietà.* Fr. *Par pitié.* Sp. *Por piedad. Por compasión. De lástima.* Ptg. *Por piedade.*

Din toate puterile

Rs. *Изо всех сил.* Pol. *Ze wszech sił.* Ch. *Ze všech sil.* Sl. *Zo všetkych síl.* Srb. *Из свих сила.*

It. *A tutta forza.* Fr. *De toutes ses forces.* Sp. *Con todas sus fuerzas.*

Din țăran s-a făcut orășean

Rs. *Из крестьянина он стал горожанином.* Pol. *Z chłopa zrobił sie mieszczuch.* Ch. *Z venkovana se stal meštan.* Sl. *Z sedliaka stal sa mešt'anom.*

It. *Da contadino è divenuto cittadino.* Fr. *De paysan il est devenu citadin.* Sp. *De campesino se hizo ciudadano.*

A trage din pușcă

La prima vedere s-ar părea că avem a face cu sensul principal, ,,clar'' al prepoziției ,,din'', care, după cum am mai spus, arată în romînă și în limbile slave raportul existent între un obiect și spațiul limitat din interiorul căruia iese acel obiect. Totuși, lucrurile stau altfel, întrucît nu e vorba de un exemplu ca *glonțul iese din pușcă*, în care situația ar fi fost limpede, ci de contextul *a trage din pușcă* unde prepoziția *din* servește ca instrument de legătură sintactică între un substantiv (*pușcă*) [1] și verbul *a trage*. În limbile romanice această legătură se exprimă prin alte prepoziții. Astfel în spaniolă se folosește prepoziția *con* corespunzătoare prepoziției romînești *cu*. Sintagma romînească *a trage cu pușca* (folosită mai frecvent decît sintagma *a trage din pușcă*) este deci identică, ca structură, cu sintagma spaniolă și deosebită de sintagmele slave corespunzătoare ei ca sens. Prin urmare, dintre cele două sintagme romînești (*a trage cu pușca și a trage din pușcă*), prima e romanică din punctul de vedere al structurii ei, iar cea de-a doua, slavă.

Rs. *Стрелять из ружья.* Pol. *Strzelać z strzelby.* Srb. *Пуцати из пушке.*

It. *Tirare fucilate.* Fr. *Tirer au fusil.* Sp. *Tirar con la escopeta.*

Din nou

Sintagma e semnalată și de E. Seidel, *op. cit.*, p. 64, care nu o compară însă decît cu sintagmele corespunzătoare din bulgară și franceză. Ca dovadă sigură a faptului că avem a face cu o influență slavă, s-ar mai putea invoca formele *de iznoavă* și reg. *diznou*, în care apare chiar prepoziția slavă *iz*, îmbinată cu prepoziția romanică *de*.

Rs. *изново* (regional). Pol. *Znowu.* Ch. *Znova.* Sl. *Znova.* Srb. *изнова.*

It. *Di nuovo.* Fr. *De nouveau.* Sp. *De nuevo.* Ptg. *De novo.*

DUPĂ

Prin sensurile ei ,,clare'', adică indicarea raportului de succesiune în spațiu și timp precum și a poziției unui obiect situat în spatele altuia, prepoziția *după* corespunde prepozițiilor rusești *по* și *за* (precum și variantelor respective din celelalte limbi slave). Cf. *el merge după mine*; *după scurgerea termenului*; *cartea a căzut după dulap* și rs. *он идёт за мной*;

---

[1] Eventual *carabină, pistol, tun* etc.

по истечению срока; *книга упала за шкаф*. Prin urmare, în mintea unui vorbitor bilingv se pot stabili uşor echivalenţe între complexul sonor *după* şi complexele sonore *за* şi *по*. În cazul acestuia din urmă s-ar mai putea invoca o anumită asemănare formală (grupurile de sunete *-pă—по*) care favorizează echivalenţa pomenită mai sus [1].

Iată acum cîteva cazuri în care prepoziţia *după* arată raporturi „neclare" exprimate în limbile slave prin *po* şi *za*, iar în limbile romanice prin alte prepoziţii (sau, în genere, prin alte procedee sintactice).

A trimite după doctor

Rs. *Послать за доктором*. Pol. *Posłać po lekarza*. Blg. *Изпращам за лекар*.

It. *Mandare per il dottore*. Fr. *Envoyer chercher un médicin*. Sp. *Mandar a buscar un medico*.

Am venit după tine [2]

Cu sensul „am venit să te iau (la teatru, la plimbare etc.)".

Rs. *Я пришел за тобой*. Pol. *Przyszedłem po ciebie*. Ch. *Přišel za tebou*. Sl. *Prišiel za tebou*. Blg. *Дойдох за тебе*. Srb. *Дошао сам на тебе*.

It. *Sono venuto a prenderti*. Fr. *Je suis venu pour te prendre*. Sp. *He veñido a (para) llevarte*.

A se duce după ţigări

Sau : *după apă*, *după sare* etc. Cf. şi *a trimite după ţigări*.

Rs. *Пойти за папиросами*. Pol. *Pójść po papierosy*. Blg. *Отивам за цигари*. Srb. *Ити по цигарете*.

It. *Andare a comprar delle sigarette*. Fr. *Aller acheter des cigarettes*. Sp. *Ir a comprar cigarrillos*.

---

[1] Vezi în acest sens Uriel Weinreich, *Languages in Contact*. New York, 1953, p. 49, unde se discută acest fenomen. Autorul arată, printre altele, că în vorbirea italienilor din Statele Unite cuvîntul *libreria* a căpătat sensul de „bibliotecă", sub influenţa unui complex sonor englezesc cu o structură foarte asemănătoare, şi anume *library* („bibliotecă"). În acest caz avem a face cu un calc de tip special, de la formă la conţinut. Fenomene asemănătoare am înregistrat şi eu în vorbirea romînească a bilingvilor influenţaţi de rusă. De exemplu *mă voi stărui să fac cutare lucru* (< *постараюсь*), auzit la cîteva persoane, şi *ocrotitor de fiare* „îmblînzitor de fiare" (<*укротитель зверей*), la o singură persoană.

[2] În rezumatul lucrării lui Křepinský pomenite mai înainte figurează sintagma *fetele se duseră după bărbaţii lor* (sic). Neavînd însă la îndemînă întreaga lucrare, nu-mi dau seama dacă sensul lui *după*, din această sintagmă e cel discutat aici sau altul (de pildă : *fetele s-au dus pe urmele bărbaţilor* — adică succesiunea în spaţiu).

Rudă după mamă

Rs. *Родственник по матери.* Pol. *Krewny po matce.* Ch. *Příbuzný po matce.* Sl. *Príbuzný po matke.* Blg. *Роднина ми е по майка.* Srb. *Род по мајци.*

It. *Parente per parte di madre.* Fr. *Apparenté par sa mère.* Sp. *Pariente por parte de madre.*

A purta doliu după cineva

De asemenea : *a plînge după cineva, a ofta după cineva* etc.

Rs. *Носить траур по кому-либо.* Pol. *Nosić żałobę po kimś.* Ch. *Nosit smutek po někom.* Blg. *Нося траур за някого.* Srb. *Носити црнину за неким.*

It. *Vestire a luto (abbrunarsi) per qualcheduno.* Fr. *Être en deuil de quelqu'un.* Sp. *Llevar luto por alguien.*

Nu mă duc după el

Expresia a fost semnalată de Křepinský (*op. cit.*), care o consideră de origine slavă. Neştiind însă cu ce expresii slave şi romanice o compară, dau mai jos corespondenţele înregistrate de mine :

Rs. *Не пойду за него.* Pol. *Nie pójdę za niego.* Blg. *Не ще се омъжа за него.* Srb. *Не идем за њега.*

It. *Non voglio sposarlo. Non voglio maritarmi con lui.* Fr. *Je ne veux pas l'épouser. Je ne veux pas me marier à lui.* Sp. *No quiero casarme con el.* Ptg. *Não quero casar-me com elle.*

FĂRĂ

Fără de moarte

Întrucît în limbile romanice nu există o sintagmă cristalizată de acest gen cu funcţiune adjectivală (şi amintind bine, prin structura ei cuvintele romîneşti compuse, de tipul *fărădelege*[1], *untdelemn*), iar în limbile slave există formaţii analoge, e de presupus că avem a face cu produsul unei influenţe slave, mai ales că expresia în discuţie provine din limbajul religios. Nu este deci exclus ca ea să se fi format în romînă sub influenţa limbii cărţilor bisericeşti slavone. De altfel, şi faptul că apare numai în limbile sud-slave, în rusă (probabil ca slavonism intrat pe cale cărturărească) şi în romînă, fiind inexistent în limbile slave apusene constituie, cred, un argument în sensul celor afirmate mai sus.

[1] Discutat de E. Seidel (*op. cit.*, p. 8 şi urm.), ca exemplu de calc.

Rs. *Бессмертный*. Blg. *Безмъртен*. Srb. *Бесмртан*
It. *Immortale*. *Imperituro*. Fr. *Immortel*. Sp. *Inmortal*. Ptg. *Imortal*.
De altfel, însăşi structura prepoziției compuse *fără de* ar putea fi pusă pe seama influenței limbilor slave, în care prepoziția corespunzătoare lui *fără* (rs. *без*, pol. ch. *bez* etc.) se construiește cu genitivul, redat în romînește prin *de* (vezi mai sus p. 100). E drept că și în italiană există construcția *senza di* (și *contro di*, *dopo di*), a cărei folosire e însă limitată numai la cazurile cînd complementul respectiv e reprezentat printr-un pronume personal (*non posso vivere senza di te*; non partirò *senza di lui* etc.). (Cf. Academia Romînă, *Dicționarul limbii romîne*, II, București, 1934, s.v. *fără*, unde pentru majoritatea cuvintelor compuse cu *fără* — se dau etimologii slave.)

ÎN

Despre sensul fundamental, „clar", al acestei prepoziții am vorbit mai înainte (p. 93). Prepozițiile slave corespunzătoare lui *în* pe baza acestui sens sînt rs. *В*, pol. *w*, srb. *y* (< b) etc.

Ca și pînă acum, voi menționa aici sintagmele în care limba romînă se aseamănă cu limbile slave prin folosirea prepoziției „în", deosebindu-se, însă de limbile romanice [1].

A trage în cineva

Rs. *Стрелять в кого-нибудь*. Blg. *Стрелям в някого*. Srb. *Пуцати у некога*.

It. *Sparare contra qualcuno*. Fr. *Tirer sur quelqu'un*. Sp. *Disparar sobre uno*. *Pegar un tiro a uno*.

A arunca cu piatra în cineva

Prepoziția „în" se folosește în romînă, rusă și polonă. În limbile romanice apar alte prepoziții (v. exemplele de la p. 100, unde am vorbit despre prepoziția *cu*).

A veni în urma cuiva

Rs. *Идти вслед за кем-либо*. Pol. *Iść w ślad za kimś* (livresc). Ch. *Jít ve stopách někoho*. Srb. *Пратите некога устопу*.

It. *Andare dietro qualcuno*. Fr. *Aller derrière quelqu'un*. Sp. *Andar detrás de uno*.

---

[1] E. Seidel, *op. cit.*, p. 64, discută sintagma *în loc de*.

A bate în uşă (în geam)

Rs. *Стучать(ся) в дверь* (*в окно*). Pol. *Pukać w drzwi* (*w okno*). Ch. *Bít v okno* (livresc). Srb. *Куцами у прозор* (rar).

It. *Bussare* (*picchiare*) *alla porta* (*all'uscio*). Fr. *Frapper à la porte*. Sp. *Llamar a la puerta*.

Într-un glas

Rs. *В один голос*. Blg. *Ведин глас*. Srb. *Уједан глас*.
It. *A una voce*. *All'unissono*. Fr. *À l'unisson*. Sp. *Al unísono*.

Cal în spume

Rs. *Конь в пене*. Pol. *Koń cały w pianie*. Blg. *Кон в пяна*
It. *Cavallo coperto di schiuma*. Fr. *Cheval couvert d'écume*, *cheval écumant*. Sp. *Caballo cubierto de espuma*.

A se juca în bumbi (reg. în cărţi etc.)

Expresia se mai foloseşte şi azi, sau, în orice caz, se mai folosea acum 20—25 de ani în limbajul copiilor. De remarcat e că atît în romînă, cît şi în unele limbi slave legătura sintactică dintre verbul ,,a (se) juca'' şi substantivul desemnînd obiectul jocului se face prin prepoziţia ,,în'', ceea ce nu se întîmplă în limbile romanice.

Rs. *Играть в пуговицы*. Pol. *Grać w guziki*. Ch. *Hrát v knoflíky* (*v karty*). Srb. *Играти* (*се*) *у карте*.

It. *Giocare a palla* (*agli scacchi*). Fr. *Jouer aux échecs* (*aux cartes*, *au tennis*). Sp. *Jugar a los naipes* (*al tenis*, *a las damas*). Ptg. *Jogar xadrez*.

LA [1]

Prin unul din sensurile lui ,,clare'' (raportul de destinaţie, ideea de ţintă) propoziţia romînească corespunde prepoziţiilor slave *k* şi *go* (*do*) (cf. *veniţi la noi*; rs. *приходите к нам*; pol. *chodźcie do nas*). În baza altor sensuri ale aceleiaşi prepoziţii, de pildă raportul spaţial existent între două obiecte situate alături (la masă, la marginea drumului etc.), se poate vorbi şi despre o corespondenţă între complexul sonor *la* şi complexul sonor slav *y* (cf. *la fereastră*; *la uşă* — şi rs. *у окна*, *у двери*).

Am o rugăminte la dumneata

Rs. *У меня к вам просьба*. Pol. *Mam do pana prośbę*. Ch. *Mám k vám prosbu*. Sl. *Prosbu mam k vám*.

---

[1] Křepinský, *op. cit.*, discută sintagma *iute la picior*.

It. *Ho una preghiera da rivolgervi.* Fr. *J'ai une demande a vous adresser.* Sp. *Tengo que pedirle algo. Quiero pedirle un favor.*

A dormi la perete

În limbile romanice raportul dintre substantivul desemnînd peretele şi substantivul desemnînd persoana care doarme la perete nu se exprimă prin prepoziţia corespunzătoare lui *la* romînesc, ci prin altele.
Rs. *Спать у стенки.* Ch. *Spát u stěny.* Blg. *Спя до стената.*
It. *Dormire accanto alla parete.* Fr. *Dormir contre le mur.* Sp. *Dormir junto a la pared. Dormir del lado de la pared.*

PE

Despre echivalenţa dintre complexul sonor romînesc *pe* şi complexul sonor slav *na* (*на*) am vorbit deja mai înainte (p. 94). Aici ar mai fi de adăugat echivalenţa de complexe sonore *pe* = *po* (*по*), atît în baza unui sens comun (cf. *a merge pe stradă* — rs. *идти по улице*) cît şi în baza asemănării lor formale. Dovadă sigură în sensul acesta mi se par sintagmele romîneşti *pe vechi* şi *pe nou* [1], cărora în ruseşte le corespund sintagmele *по новому*, *по старому*. Expresiile de tipul la *20 aprilie*, *pe nou*; la *7 februarie*, *pe vechi* (rs. *20 апреля по новому*; *7 февраля по старому*) se foloseau frecvent (mai ales în Moldova) în anii care au urmat reformei calendarului din 1921, cînd aşa-zisul „stil nou" a înlocuit „stilul vechi".

Pe ales(e)

Rs. *На выбор.* Ch. *Na výběr.* Blg. *По избор.* Srb. *На избор. По избору.*
It. *A scelta.* Fr. *Au choix.* Sp. *A elección.*

Pe lume

Rs. *На свете.* Pol. *Na świecie.* Ch. *Na světě.* Blg. *На света.* Srb. *На свету*
It. *Nel mondo. Al mondo.* Fr. *Au monde.* Sp. *En el mundo. Al mundo.*

A (se) lupta pe viaţă şi pe moarte

Rs. *Сражаться не на жизнь, а на смерть.* Pol. *Walczyć na śmierć i życie.* Ch. *Bojovat na život a na smrt.* Blg. *Боря се на живот и смърт* (rusism). Srb. *Борити се на живот и на смрт.*

[1] Atît în romînă cît şi în rusă sintagma în forma ei completă conţine şi substantivul „stil" : *pe stilul nou, по новому стилю.*

It. *Combattere a morte*. Fr. *Combattre jusqu'à la mort*. Sp. *Pelear a vida o muerte*.

Pe dos

Rs. *Наоборот. На изнанку*. Pol. *Na odwrót*. Ch. *Na ruby*. Srb. *На опако*.

It. *Alla rovescia. A ritroso*. Fr. *À l'envers*. Sp. *Al revés*.

A trece (a scrie a copia) pe curat

Rs. *Переписать начисто*. Pol. *Przepisać na czysto*. Ch. *Přepisovat na čisto*. Blg. *Преписвам на чисто*. Srb. *Преписати начисто*.

It. *Mettere a pulito. Mettere in bella copia*. Fr. *Mettre au net*. Sp. *Pasar en limpio*.

Pe nume Ion

În contexte ca „un tînăr pe nume Ion".

Rs. *По имени Иван*. Blg. *На име Иван*. Srb. *По имени Јован*.

It. *Di nome Giovanni*. Fr. *Nommé Jean*. Sp. *De nombre Juan. Llamado Juan*.

Pe stomacul gol

Sau : *pe inima goală*.

Rs. *На тощий желудок*. Pol. *Na pusty żołądek*. Ch. *Na prázdný žaludek*. Blg. *На гол стомах*. Srb. *На празан желудац*.

It. *A stuomaco vuoto. A digiuno*. Fr. *À jeun*. Sp. (*Beber*) *con el estómago vacío*.

Pe (stilul) vechi

Şi, respectiv „pe (stilul) nou". Fireşte, exemple nu pot să dau decît pentru rusă, bulgară şi sîrbă, căci numai în ţările respective a avut loc cunoscuta reformă a calendarului din al treilea deceniu al secolului nostru.

Rs. *По старому* (*стилю*). *По новому* (*стилю*). Blg. *По стар стил. По нов стил*. Srb. *По старом. По новом*.

A se supăra pe cineva

Sau: *a fi supărat pe cineva.*

Rs. *Сердится на кого-либо. Быть сердитым на кого-либо.* Pol. *Gniewać się na kogoś.* Ch. *Zlobit se na někoho.* Blg. *Сърда се на някого.* Srb. *љутити се на некого.*

It. *Essere in collera con qualcheduno.* Fr. *Se fâcher contre quelqu'un.* Sp. *Enfadarse con alguien. Estar enfadado con alguien.* Ptg. *Zangar-se com alguém.*

A avea ciudă pe cineva

Sau: *mi-e ciudă pe el, ți-e ciudă pe mine* — construcții semnificative pentru discuția noastră căci amintesc bine așa-numita „categorie a stării" din limba rusă.

Rs. *Досадовать на кого-либо. Мне досадно на него.* Pol. *Być zły na kogoś.* Ch. *Mít zlost na někoho.* Blg. *Досаждъм на някого* (*някому*).

It. *Aver la stizza con qualcheduno.* Fr. *Avoir une dent contre quelqu'un.* Sp. *Envidiar a alguien.*

Pe cît...pe atît

Rs. *Насколько...настолько.*

It. *Quanto... tanto.* Fr. *Autant... autant.* Sp. *Cuanto... tanto.* Ptg. *Quanto... tanto.*

Pe adresa

În contexte ca „a trimite o scrisoare pe adresa cuiva".

Rs. *По адресу.* Pol. *Na adres.* Ch. *Na adresu.* Blg. *Изпращам на адреса на някого.* Srb. *На нечију адресу.*

It. *All'indirizzo* (*di qualcuno*). Fr. *À l'adresse* (*de quelqu'un*). Sp. *A la dirección* (*de alguien*).

Ținînd seama de faptul că avem a face cu o expresie legată de funcționarea serviciului poștal, nu este exclus să fi fost calchiată din rusă în epoca Regulamentului Organic.

Pe măsură ce

Rs. *По мере того как...*

It. *A misura che...* Fr. *Au fur et à mesure que...* Sp. *A medida que...*

A pune pe note

În contexte ca „a pune pe note o poezie" (adică, a-i da o formă muzicală).

Rs. *Положить на ноты.* Pol. *Prezenieść na nuty.*

It. *Mettere in note.* Fr. *Mettre en musique.* Sp. *Poner música (a un poema).*

Primul pe țară

Sau : *pe școală, pe regiune* etc.

Rs. *Он первый на селе работник.*

It. *Il primo nel paese. Il primo di tutto il paese.* Fr. *(II s'est classé) premier en France.* Sp. *El primero en el país. El primero del país.*

Nici cămașă n-are pe el

Rs. *Он и рубашки не имеет на себе.* Pol. *Niema nâwet koszuli na sobie* (rar). Blg. *На гърба си няма риза.* Srb. *Нема ни кошуле на себу.*

It. *Non ha nulla da vestire.* Fr. *Il n'a rien à se mettre dessus.* Sp. *No tiene ropa que ponerse.*

Pe romînește[1]

Sau : *pe rusește, pe franțuzește* etc.

Rs. *По французски (по румынски, по русски,* etc.). Pol. *Po polsku.* Ch. *Po česku* (învechit). Croată (dialectal) *Govoriti po rumunski.* Blg. *По румънски.*

It. *(Parlare) italiano.* Fr. *(Parler) français.* Sp. *(Hablar) español.*

Pe lîngă sintagmele de mai sus și pe lîngă cele comentate de Křepinský, *op. cit.* (*pe voia ta, pe poftă, pe vrute, pe nevrute, pe scurt, pe larg, pe tăcute, pe întrecute*) s-ar mai putea menționa și altele (ca : *pe mîine, pe cînd, pe două zile, pe socoteala mea* etc.), deși cu multe rezerve, întrucît în ele ar putea fi vorba de *pe* cu vechile funcțiuni ale lui *per* latinesc, ale cărui reflexe se întîlnesc în unele construcții romanice corespunzătoare. Exclus nu este să avem a face cu o construcție de origine latină întărită de construcțiile slave analoge. Demnă de remarcat e oscilația între *pe* — *pentru* în unele cazuri de acest gen (cf. *a împrumuta cuiva o carte pe două zile* ...și *pentru două zile*; *a pleca pe două zile* și... *pentru două zile*).

---

[1] Sintagma figurează în rezumatul lucrării lui Křepinský, trimis mie de către lingvistul ceh Jiří Felix. Fiind însă pusă după alte expresii, cu mențiunea „cf". — nu-mi dau seama dacă semnalarea ei trebuie atribuită celui ce a scris lucrarea sau celui ce mi-a trimis rezumatul.

Pe veci

În cazul de față — deși sintagmele romanice corespunzătoare conțin tot un reflex al lat. *per* — sintagma romînească mi se pare aproape cu siguranță calchiată după slavă, întrucît, pe de o parte, cuvîntul *veci* e de origine slavă, iar pe de altă parte expresia a intrat, probabil, în romînește pe cale cărturărească, prin intermediul textelor bisericești traduse din slavonă.

Rs. *На веки*. Pol. *Na wieki*. Ch. *Na věky*. Croată (dial.). *Na vjeke*. Blg. (învechit). *На веки*.

It. *Per sempre*. *Per l'eternità*. Fr. *Pour toujours*. Sp. *Para siempre*.

PE LA

Locuțiunea prepozițională *pe la* poate fi pusă în legătură cu prepoziția slavă *по* (*po*) în baza a două considerente: în primul rînd ambele arată deplasarea spre mai multe puncte, în direcții deosebite (*el umblă pe la teatre* — rs. *он ходит по театрам*) iar în al doilea rînd *la* romînesc poate fi considerat un echivalent al dativului, cu care se construiește prepoziția *по* în rusă (*по улицам*, *по городу*).

S-au răspîndit pe la casele lor

Rs. *Разошлись по домам*. Pol. *Rozejść się po domach*. Blg. *Разамидоха си по домовсте си*.

It. *Se ne andarono alle loro case*. Fr. *Ils s'en allèrent chez eux*. Sp. *Se fueron a sus casas*.

PE LÎNGĂ

Locuțiunea prepozițională *pe lîngă* ar putea fi pusă în legătură cu locuțiunea rusească *по мимо*.

Pe lîngă aceasta

Rs. *Помимо этого*

It. *Oltre ció*. *Salvo questo*. Fr. *En plus ça*. Sp. *Además*.

PESTE

Atît prepoziția *peste* cît și prepoziția rusească *через* (cu corespondentele ei din celelalte limbi slave) au un sens „clar” arătînd raportul dintre un obiect în mișcare și o porțiune de loc pe deasupra căreia trece acel obiect (*a trece peste un rîu* — rs. *перейти через реку*).

Peste drum

In contexte ca : „el locuiește peste drum (de noi)".
Rs. *Через дорогу*. Pol. *Przez drogę*. Srb. *Преко пуmo*.
It. *Dirimpetto*. Fr. *Vis-à-vis*. *De l'autre coté de la route*. Sp. *En frente*.

Peste două zile

Rs. *Через два дня*. Srb. *Кроз два дана*.
It. *Fra due giorni*. *Dopo due giorni*. Fr. *Dans deux jours*. *Après deux jours*. Sp. *Dentro de dos días*. *A cabo de dos días*.

SPRE

La sintagmele discutate de Křepinský, *op cit*. (*spre iubire*, *spre acest scop*, și *spre mai mare mirarea lui*) aș mai putea adăuga alte cîteva, de o factură asemănătoare, ca : *spre* (*ne*)*norocul meu*, *spre rușinea mea*, *spre mulțumirea mea* etc. De exemplu :

Spre mulțumirea mea

Rs. *К моему удовлетворению*. Pol. *Ku mojemu zadowoleniu*. Ch. *K mé spokojenosti*. Srb. *Но мое задовлство*.
It. *Con mia soddisfazione*. Fr. *À ma satisfaction*. Sp. *Para mi satisfacción*.

Spre bine

Rs. *К лучшему*. Pol. *Ku lepszemu*. Ch. *K lepšímu*. Sl. *K lepšému*.
It. *Per il meglio*. Fr. *Au mieux*. *Pour le mieux*. Sp. *Para bien*.

SUB

Sub deal

Cu sensul „la poalele dealului". Construcție rară, atestată totuși la scriitori (DLLR IV s.v. *sub*).
Rs. *Под горой*. Pol. *Pod górą*. Ch. *Pod kopcem*. Srb. *Под брегом*.
It. *Al piè del monte*. Fr. *Au pied de la montagne*. Sp. *Al pie del monte*.

Sub seară

Cu sensul „spre seară", „la căderea serii" : „Sub seară, podarul, de la Călieni a văzut... o umbră neagră". (V. I. Popa; v. DLLR, IV. s.v. *sub*).

Rs. *Под вечер*. Pol. *Pod wieczór*. Ch. *Vpod večer*. Sl. *Pod vecerom*. Srb. *Под вечер*.

It. *Sul far della sera*. Fr. *Vers le soir*. Sp. *Al anochecer*.

Sub cerul liber

Rs. *Под открытым небом*. Pol. *Spać pod golym niebem*. Ch. *Pod širym nebem*. Blg. *Спя под открито небе*. Srb. *Под ведрим небем*.

It. *All'aperto. A cielo scoperito*. Fr. *À la belle étoile*. Sp. *Al cielo raso*.

Fireşte, lista de mai sus [1] suferă de anumite neajunsuri, inerente unei expuneri cu material factic privitor la cîteva limbi. În primul rînd se poate observa pe alocuri o anumită inconsecvenţă în structura exemplelor date (de pildă, sintagma romînească *a se juca în bumbi* e comparată cu sintagmaa portugheză *jogar xadrez* „a juca şah"), ceea ce se explică prin greutăţile de ordin practic pe care le-am întîmpinat la strîngerea materialului (cules pe parcursul cîtorva ani, cu ajutorul mai multor informatori, adesea străini, veniţi numai temporar în ţara noastră). Am căutat însă ca aceste inconsecvenţe — al căror număr nu e prea mare — să nu modifice nicăieri esenţa fenomenului în discuţie, adică folosirea cutărei sau cutărei prepoziţii în construcţiile de un anumit tip. În al doilea rînd, s-ar fi putut face o clasificare mai precisă a faptelor, deosebindu-se cazurile de folosire a prepoziţilor în mai multe contexte posibile (*spre mulţumirea mea*, *spre norocul meu* etc). de cazurile în care prepoziţia apare într-o singură sintagmă cristalizată (*a dormi sub cerul liber*), de locuţiunile adverbiale (*pe alese*) şi în sfîrşit, de cele prepoziţionale (*fără de*, *pe la*).

Această operaţie, deşi utilă, ar fi îngreuiat totuşi, într-o anumită măsură, urmărirea faptelor. Aspectul principal al problemei era, cred, semnalarea analogiilor slavo-romîne, lucru pe care — cel puţin într-o, anumită măsură — sper că am izbutit să-l fac.

[1] Care, după cum am mai arătat, nu epuizează toate faptele de tipul celor studiate (cuprinzînd totuşi, majoritatea lor). Chiar în prezent mai sînt în posesia unui număr de fapte similare, care par a fi de origine slavă. M-am ferit totuşi să le dau deocamdată, întrucît unele din ele ridică probleme pentru a căror elucidare e nevoie de o investigaţie mai aprofundată.

СЛАВЯНО-РУМЫНСКИЕ ПАРАЛЛЕЛЬНЫЕ ЯВЛЕНИЯ В СИНТАКСИСЕ ПРЕДЛОГОВ

РЕЗЮМЕ

В начале статьи автор пытается дать краткий очерк теории лингвистической кальки в использовании предлогов. Затем он сравнивает ряд румынских словосочетаний с соответствующими словосочетаниями нескольких славянских и романских языков, приходя к заключению, что в следующих случаях идет речь, быть может, о кальках по славянскому образцу:

Cu: *Cu sutele. Cu atît mai mult. Cu anii. A fi cunoscut cu cineva. Cu sila. Cu cît... cu atît. A se mîndri cu ceva. Acoperit cu zapadă. A se întoarce cu spatele spre cineva. Cu puțin mai mult. A trage cu ochiul.*

De: *A asculta de sfatul cuiva. A asculta de cineva. A se atinge de ceva (cineva). Atingător de ceva (cineva). A se ține de cineva. Erau trei de toate. Zi de zi. De întîi Mai.*

De pe: *Copie de pe un act (document, certificat etc.).*

Din: *Din zi în zi. A face din negru alb. Cămașă dintr-o pînză bună. S-au certat dintr-un fleac. Din milă. Din toate puterile. Din țăran s-a făcut orășean. A trage din pușcă. Din nou.*

După: *A trimite după doctor. Am venit după tine. A se duce după țigări. Rudă după mamă. A purta doliu după cineva. Nu mă duc după el.*

Fără: *Fără de moarte.*

În: *A trage în cineva. A arunca cu piatra în cineva. A merge în urma cuiva. A bate în ușă (în geam). Cal în spume. A se juca în bumbi.*

La: *Am o rugăminte la dumneata. A dormi la perete.*

Pe: *Pe ales(e). Pe lume. A (se) lupta pe viață și pe moarte. Pe dos. A trece (a scrie, a copia) pe curat. Pe nume Ion. Pe stomacul gol. Pe (stilul) vechi. Pe (stilul) nou. A se supăra pe cineva. A avea ciudă pe cineva. Pe cît ... pe atît. Pe adresa. Pe măsură ce. A pune pe note. Primul pe țară. Nici cămașă n-are pe el. Pe romînește. Pe veci.*

Pe la: *S-au răspîndit pe la casele lor.*

Pe lîngă: *Pe lîngă aceasta.*

Peste: *Peste drum. Peste două zile.*

Spre: *Spre mulțumirea mea. Spre bine.*

Sub: *Sub deal. Sub seară. Sub cerul liber.*

PARALLÉLISMES SLAVO-ROUMAINS DANS LA SYNTAXE DES PRÉPOSITIONS

RÉSUMÉ

Après avoir tenté d'esquisser une théorie du calque dans la syntaxe des prépositions, l'auteur compare une série de faits linguistiques roumains avec les faits correspondants de quelques langues slaves et romanes, pour conclure que les cas énumérés ci-dessous représentent probablement des calques d'après les modèles slaves correspondants.

Cu « avec » : *Cu sutele. Cu atît mai mult. Cu anii. A fi cunoscut cu cineva. Cu sila. Cu cît... cu atît. A se mîndri cu ceva. Acoperit cu zăpadă. A se întoarce cu spatele spre cineva. Cu puţin mai mult. A trage cu ochiul.*

De « de, du » : *A asculta de sfatul cuiva. A asculta de cineva. A se atinge de ceva (cineva). A se ţine de cineva. Erau trei de toate. Zi de zi. De întîi Mai.*

De pe « de, d'après » : *Copie de pe un act (document, certificat,* etc.).

Din « de » (indiquant l'origine, la provenance ou la matière) : *Din zi în zi. A face din negru alb. Cămaşă dintr-o pînză bună. S-au certat dintr-un fleac. Din milă. Din toate puterile. Din ţăran s-a făcut orăşean. A trage din puşcă. Din nou.*

După « après, d'après, selon » : *A trimite după doctor. Am venit după tine. A se duce după ţigări. Rude după mamă. A purta doliu după cineva. Nu mă duc după el.*

Fără « sans » : *Fără de moarte.*

În « en, dans » : *A trage în cineva. A arunca cu piatra în cineva. A merge în urma cuiva. A bate în uşă. Cal în spume. A se juca în bumbi.*

La « à, chez » : *Am o rugăminte la dumneata. A dormi la perete.*

Pe « sur, à (marquant le lieu ou la manière), selon, en » : *Pe alese. Pe lume. A (se) lupta pe viaţă şi pe moarte. Pe dos. A copia pe curat. Pe stomacul gol. Pe stilul vechi. A se supăra pe cineva. A avea ciudă pe cineva. Pe adresa. Pe măsură ce. A pune pe note. Primul pe ţară. N-are nici cămaşă pe el. Pe romîneşte. Pe veci.*

Pe la « vers, du côté de » : *S-au răspîndit pe la casele lor.*

Pe lîngă « à côté, auprès, en outre » : *Pe lîngă aceasta.*

Peste « par-dessus, au-delà, dans » (marquant un moment déterminé) : *Peste drum. Peste două zile.*

Spre « à, pour » (marquant le but) : *Spre mulţumirea mea. Spre bine.*

Sub « sous, à proximité de, vers » (marquant un temps approximatif) : *Sub deal. Sub seară. Sub cerul liber.*

SUBORDONAREA DIALECTELOR

În *Studii de lingvistică generală*, 1955, p. 124, am emis ideea că un dialect este totdeauna subordonat unei limbi, că dacă iese de sub subordonarea acelei limbi, nu mai e dialect, ci limbă independentă ; dacă din două dialecte cîte are o limbă unul dispare, celălalt devine automat limbă. Am avut impresia că lucrurile sînt clare și că nu se vor aduce obiecții afirmațiilor mele. M-am înșelat însă, căci am putut constata repede că aproape nimeni din cei care au reluat problema n-au înțeles exact ce înseamnă *subordonare*. De aceea m-am văzut obligat, în varianta nouă a cărții mele (1960), să reiau discuția pentru a aduce lămuriri suplimentare. Am arătat acolo (p. 306—308) că dialectele sînt prin definiție subordonate unei limbi, că este aproape o tautologie să spui că un dialect este subordonat unei limbi, pentru că definiția dialectului este tocmai „ramificație teritorială a unei limbi", prin urmare, spunînd că dialectul este subordonat unei limbi, aproape că n-am spus nimic.

Se vede însă că nici acum lucrurile nu sînt clare. Recenzînd cartea lui I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii romîne* (București, 1961), Ștefan Giosu arată (în *Studii și cercetări științifice* ale Filialei din Iași a Academiei R.P.R., seria filologie, XIII (1962), p. 116) că „mai toți cercetătorii noștri resping universalitatea criteriului subordonării. Ar însemna, altfel, să pretindem, de exemplu, ceangăilor din Moldova să spună că ei nu vorbesc limba maghiară. Dacă însă ei înșiși spun că vorbesc ungurește, cum o să-i convingem noi că folosesc altă limbă? Izolarea în care trăiesc aromînii, meglenoromînii și istroromînii nu-i singurul caz deci?".

Iată că, printr-o ușoară deplasare a termenilor, subordonarea a devenit opusul izolării, înțelegîndu-se termenul *izolare* nu în sens lingvistic, ci în sens geografic și politic. Teoria mea a devenit astfel o caricatură, care, bineînțeles, este foarte ușor de repins. Cine a spus vreodată că ceangăii, dacă își recunosc apartenența la limba maghiară, vorbesc totuși altă limbă decît maghiara? [1]

---

[1] În recenzia citată, acesta nu este singurul caz de discuție alături de problemă. La aceeași pagină ni se arată, ca argument în favoarea aceleiași teorii, că și *Istoria Romîniei* (vol. I, 1960, p. 797) recunoaște caracterul de dialecte, al istroromînei și al celorlalte idiomuri romanice sud-dunărene, deoarece spune : „Schimbările fonetice, lexicale și gramaticale în romanica

Mă văd silit să explic încă o dată ce înseamnă subordonare. Un întreg este o unitate formată din elemente legate între ele, care depind unul de altul și se influențează reciproc (în treacăt fie zis, acest înțeles lipsește din dicționarele noastre recente). Fiecare element, ca parte a întregului, este subordonat acestuia, indiferent dacă printre elemente sînt unele mai importante și altele mai puțin importante. Să iau un exemplu, pentru ca lucrurile să fie mai clare : o rîmă este compusă dintr-un număr de celule, legate între ele. O modificare adusă uneia dintre ele are influență asupra celorlalte, de exemplu mîncarea înghițită cu gura hrănește și extremitatea opusă, o otravă pe care am injecta-o în partea posterioară ar afecta și pe cea anterioară. Astfel fiecare parte a rîmei este subordonată rîmei luate ca un întreg. În momentul în care tăiem rîma în două, subordonarea încetează, și de fapt nu mai există nici întregul, căci după cum părțile nu există decît în întreg, tot așa nici întregul nu există decît prin părțile sale. Rîma veche nu mai există, deși în fața noastră stau acum două rîme ; fiecare din ele este diferită de cea dintîi. De aici înainte fiecare din cele două părți izolate își trăiește viața ei și nici o modificare adusă uneia nu o mai poate influența pe cealaltă.

Aceeași este situația limbii și a dialectelor (bineînțeles, comparația nu trebuie extinsă la alte aspecte decît cel discutat). Ramificațiile unei limbi sînt părți ale limbii, ele trăiesc împreună cu celelalte ramificații, se influențează reciproc, indiferent dacă rolul unora este mai important decît al altora. În vremea noastră, toate dialectele sînt supuse influenței limbii literare, pe care, la rîndul lor, ele o influențează într-un grad mai mare sau mai mic. Izolarea politică și geografică nu înseamnă neapărat ieșirea de sub subordonare (nu trebuie, bineînțeles, confundată subordonarea politică sau geografică cu subordonarea lingvistică) : izolarea este un factor care poate contribui la ieșirea de sub subordonare, dar nu o atrage în mod automat. Atît austriecii, cît și sașii vorbesc dialecte germane, deoarece ele continuă să fie influențate de germana literară, a cărei bază teritorială este în Saxonia. Engleza din Anglia și engleza din America sînt variante ale aceleiași limbi, căci ele continuă să se influențeze reciproc, în ciuda oceanului care le desparte. O schimbare admisă în Anglia are efecte în felul de a vorbi al americanilor și viceversa.

În schimb olandeza și germana, deși vorbite pe teritorii alăturate, au ieșit ambele, de mult, de sub subordonarea germanicei de vest, ale cărei dialecte au fost odinioară : olandeza și germana nu se mai influențează reciproc decît în măsura în care se influențează în general între ele limbile diferite. Se înțelege că în aceste condiții nici germanica de vest nu mai există (dacă chiar un singur idiom din mai multe iese de sub subordonare, limba care continuă să existe nu mai e în totul aceeași cu cea dinainte).

Care este situația istrorominei, a arominei și a meglenorominei? Aici izolarea politică și geografică au dus la izolarea lingvistică, în sensul

---

daco-moesică, în urma cărora ea a luat aspectul rominei comune dinaintea separării celor patru dialecte romînești, s-au petrecut în intervalul lung dintre secolele al VII-lea și al IX-lea. "*Istoria* discută situația dinainte de divizarea în patru a rominei comune. Ce s-a produs prin această divizare? Evident, dialecte. A spus cineva vreodată altfel? De aici nu rezultă însă că diviziunile au rămas dialecte pînă azi. Cu același argument am putea susține că romîna și bretona sînt dialecte ale limbii indo-europene.

că fiecare din cele trei idiomuri își duce viața (în măsura în care și-o mai duce) izolat de celelalte și de dacoromînă. Foarte rare sînt inovațiile comune, și acelea se datorează mai rar unor tendințe moștenite în comun și mai des împrumuturilor făcute independent de fiecare idiom din slavă sau adaptărilor limbilor la necesitățile generale ale vieții actuale. Putem continua să numim limba noastră romînă, și nu dacoromînă, cu condiția să fim conștienți că nu e vorba de romîna comună, dinainte de despărțirea dialectelor sud-dunărene, ci de continuarea idiomului dacoromîn.

Nu vreau să neg că așa-zisele dialecte romîne sud-dunărene sînt mai apropiate de dacoromînă decît de orice altă limbă romanică. După cum între limbile indo-europene găsim un grup romanic și fiecare dintre limbile romanice este mai aproape de orice altă limbă romanică decît de orice altă limbă neromanică, tot așa printre limbile romanice se poate delimita un grup oriental, compus din dacoromînă, aromînă, meglenoromînă și istroromînă, fiecare din ele fiind mai apropiată de oricare dintre celelalte trei decît de oricare altă limbă romanică. Aceasta nu le împiedică să fie limbi diferite.

Cînd zic că istroromîna este mai apropiată de dacoromînă decît de limbile romanice apusene, înțeleg că structura ei, privită sub aspectul istoric, este mai asemănătoare cu structura dacoromînei (și este cu atît mai asemănătoare cu cît ne depărtăm în trecut de momentul actual), dar în ce privește posibilitățile de înțelegere reciprocă situația nu este aceeași. Nu vreau să fac o comparație cu italiana sau cu spaniola, pe care nu le-am învățat niciodată, dar le înțeleg mai bine decît istroromîna. De bine, de rău, un romîn cult a avut adesea ocazia să cunoască elemente ale celor două limbi apusene citate. Vreau să dau un exemplu mai concludent. N-am citit niciodată în viața mea nici un rînd în limba catalană și n-am avut niciodată ocazia să o aud vorbită. Din întîmplare, am dat peste o emisiune radiofonică, la un post necunoscut, pe care am înțeles-o fără absolut nici o piedică; dorind să aflu ce limbă era, am așteptat sfîrșitul emisiunii, ca să aflu că era catalana. Dintr-o emisiune în istroromînă n-aș înțelege cu siguranță mai mult de jumătate, deși în oarecare măsură am studiat această limbă. Explicația este că, în timp ce romîna, în ultimele secole, s-a pătruns de elemente internaționale, cam în același fel cu catalana, istroromîna s-a pătruns de elemente croate (și poate nu chiar sub aspectul lor literar). Nu fac din posibilitatea de înțelegere un criteriu pentru a diferenția limbile de dialecte; dar tocmai evoluția divergentă care a dus la împiedicarea înțelegerii este semnul cel mai clar al ieșirii istroromînei (și a dacoromînei) de sub subordonarea romînei comune, pe care o formau împreună cu aromîna și cu meglenoromîna.

Știu că mulți lingviști nu recunosc, ca mine, că cele patru idiomuri romanice orientale nu mai sînt dialecte ale romînei comune, ci au devenit limbi independente. Lucrul se mai poate discuta; dar acei lingviști sînt obligați, pentru a-și menține poziția, să admită că așa-numitele dialecte sînt toate subordonate romînei comune (nu dacoromînei).

Al. Graur

CRONICĂ

CURSURILE DE VARĂ ALE UNIVERSITĂŢII BUCUREŞTI

(1—31 august 1962)

Sinaia, locul de desfăşurare a cursurilor de vară organizate în anul 1962 pentru a treia oară de Universitatea Bucureşti, a intrat în tradiţia activităţii cultural-ştiinţifice cu caracter internaţional din ţara noastră ca un important centru de studiere a limbii romîne pentru străini. Participarea de trei ori mai mare faţă de cea cunoscută în 1960, anul de iniţiere a cursurilor (69 de profesori şi 68 de studenţi din 25 de ţări), constituie o dovadă a aprecierii şi renumelui de care se bucură aceste cursuri în lumea întreagă.

Spre deosebire de anii trecuţi, cursurile au prezentat interes nu numai pentru cercetătorii în domeniul limbii romîne, ci şi pentru specialişti în domeniul lingvisticii generale : Vladimir Artemov (Institutul de limbi străine - Moscova), André Martinet (Sorbona), în domeniul filologiei romanice : Carl Theodore Gossen (Universitatea din Viena), Antenor Nascentes (Universitatea din Rio de Janeiro), W. T. Elwert (Universitatea din Mainz—RFG), Lewicka Halina (Universitatea din Varşovia), Battista Giovanni Pellegrini (Universitatea din Triest), Diego Catalán (Universitatea la Laguna — Spania), Tamás Lajos (Universitatea din Budapesta), în domeniul filologiei slave comparate : Robert Auty (Universitatea din Cambridge — Anglia).

În acest an a crescut şi numărul lectorilor de limbă romînă din străinătate care au asistat la cursuri. Dintre aceştia menţionăm pe Irina Smurčkova şi pe Pavel Beneş (Universitatea din Praga), Mariano Baffi (Universitatea din Roma), Mario Ruffini (Universitatea din Torino), Palffy Endre (Universitatea din Budapesta).

Tematica interesantă şi nouă a prelegerilor, caracterul util, ştiinţific şi practic al seminariilor explică prezenţa pentru a doua oară a unor participanţi din anii trecuţi : prof. Louis Michel (Universitatea din Montpelier), Mary An gnatius (Universitatea din Strattford—California), Odette Duval (Şcoala de limbi orientale — Paris.)

Programul de studiu s-a desfăşurat şi anul trecut, între 1—21 august, în două secţii : aceea a profesorilor şi specialiştilor în domeniul lingvisticii, literaturii şi artei şi aceea a studenţilor şi a tinerilor cercetători. Ţinîndu-se seama de interesul participanţilor pentru problemele de lingvistică sau de literatură, prelegerile au fost organizate în două cicluri :

1. Dezvoltarea limbii romîne în secolul al XIX-lea.
2. Tradiţie şi inovaţie în literatura romînă.

Temele multor prelegeri au fost noi, fapt apreciat mai cu seamă de profesorii şi studenţii care participau pentru a două oară la cursuri.

Datorită faptului că majoritatea participanţilor erau lingvişti, au predominat numeric prelegerile de lingvistică romînească dintre care menţionăm : *Limba vorbită în scrierile lui I. L. Caragiale* (acad. Iorgu Iordan), *Mihail Eminescu creator al limbii poetice romîneşti* (acad. Al. Rosetti), *Aspecte ale frazei literare romîneşti în secolul al XIX-lea* (acad. T. Vianu), *Elementul latin în limba romînă* (acad. Al. Graur), *Baza dialectală a limbii romîne literare* (acad. E. Petrovici), *Dezvoltarea stilului beletristic şi ştiinţific pînă la începuturile secolului al XIX-lea* (prof. J. Byck), *Contribuţia literaturii beletristice la dezvoltarea limbii romîne literare pînă la Mihai Eminescu* (prof. B. Cazacu), *Elemente de limbă vorbită în creaţia literară din prima jumătate a secolului al XIX-lea* (conf. Al. Niculescu).

Dintre prelegerile de literatură au fost îndeosebi apreciate cele care au plasat fenomenul literar romînesc în ansamblul literaturii europene. Printre acestea se pot aminti : *Trecut şi prezent în opera lui Mihail Sadoveanu* (acad. G. Călinescu), *Mihai Eminescu — poet naţional şi universal* (acad. T. Vianu), *Drumuri noi în dezvoltarea romanului romînesc între cele două războaie mondiale* (conf. S. Iosifescu), *Folclor şi creaţie în opera lui Ion Creangă* (lect. Zoe Dumitrescu).

Cu un interes deosebit au fost urmărite prelegerile şi conferinţele în care au fost prezentate aspecte ale folclorului şi artei romîneşti : *Basmul bănăţean* (conf. M. Pop) şi *Portul popular romînesc* (Tancred Bănăţeanu).

O activitate intensă s-a desfăşurat şi în cadrul seminariilor, organizate în anul 1962 în trei serii (începători, medii şi avansaţi) conduse de lect. Clara Chiosa, lect. Matilda Caragiu şi conf. Al. Niculescu.

Cu cei avansaţi s-au discutat probleme de istorie a limbii romîne, de dialectologie şi de stilistică ; la seminariile cu începătorii şi cu cei medii, atît la profesori cît şi la studenţi, s-a pus accentul pe aspectul practic : pronunţarea, exprimarea şi redactarea corectă în limba romînă.

De o atenţie deosebită şi de o participare vie s-au bucurat formele noi de seminarii, introduse în 1962 : seminariile speciale, ţinute la secţia de profesori de acad. I. Iordan, acad. T. Vianu, prof. B. Cazacu şi seminarul de literatură romînă condus la secţia de studenţi de lect. I. D. Bălan. În aceste şedinţe, aspectele practice şi teoretice ale exerciţiilor de limbă romînă s-au putut îmbina, prin analiza amănunţită a operelor literare, cu cunoaşterea cîtorva momente din evoluţia poeziei şi prozei romîneşti.

Pe lîngă activitatea didactică, la cursurile de vară din 1962 s-a desfăşurat o susţinută activitate ştiinţifică. Astfel, în zilele de 13, 15 şi 19 august au avut loc cele trei colocvii de lingvistică generală, lingvistică şi literaturi romanice, organizate sub auspiciile Societăţii romîne de lingvistică romanică.

În afară de comunicările care au avut ca teme probleme de principiu (A. Martinet — Franţa *Ce este morfologia?*, I. Zaiuncicovski — U.R.S.S., *Analiza matematică a stilurilor*) au fost prezentate comunicări din domeniul lingvisticii generale (V. Artemov — U.R.S.S., *Natura comunicativă a limbajului*, R. Auty—Anglia, *Istoria limbilor literare*), din domeniul lingvisticii romanice (C. Th. Gossen—Austria, *Cîteva aspecte ale limbii documentelor medievale*, J. Herman — Ungaria, *Unele aspecte ale latinităţii din regiunile dunărene*, Antenor Nascentes — Brazilia, *Despre studiul comparativ al portughezei şi al romînei*, J. Pohl — Franţa, *Raportul între aspect şi durată în franceză*, G. B. Pellegrini — Italia, *Despre influenţa lingvistică arabă în Italia*, A. Tierbach—R. D. Germană, *Cîteva probleme ale terminologiei eclesiastice romanice*, R. Loriot—Franţa, *Noile atlase lingvistice ale limbii d'oil şi lingvistica generală şi cea franceză*, W. D. Stempel — R.D.G., *Originea şi evoluţia conjuncţiilor subordona-*

toare în vechile limbi romanice), din domeniul literaturii comparate (Palffy Endre—Ungaria, *Contribuții la cercetarea raporturilor romîno-maghiare*, Diego Catalán — Spania, *Atelierul istoriografic al lui Alfons X*, Mario Ruffini — Italia, *Biblioteca columbiană din Sevilla.*

O serie de comunicări au fost consacrate problemelor de lingvistică și filologie romînească (P. Beneș — Cehoslovacia, *Despre exprimarea subiectului nedeterminat, general și nehotărît în Amintirile lui Creangă*, Tamara Smurčkova—Cehoslovacia, *Cîteva observații asupra originii limbii romîne literare.*)

Atît comunicările cît și discuțiile care le-au urmat (la acestea au participat în mare număr lingviștii și cercetătorii literari din țara noastră), ținute la un înalt nivel științific, au făcut să crească peste hotare prestigiul cursurilor de vară ale Universității București și au permis o mai bună cunoaștere și colaborare între specialiștii romîni și străini aflați la Sinaia.

Colocviile au fost urmate de un simpozion cu tema *Limba și literatura romînă peste hotare* care. prin participarea unor profesori din Belgia, R. P. Bulgaria, R. D. Germană, Italia, R. S. F. Iugoslavia, S. U.A., R. P. Ungară și U.R.S.S., a adus date noi în legătură cu cunoașterea limbii și literaturii noastre în aceste țări. Pentru completarea și ilustrarea unora din prelegerile ținute, pentru cunoașterea într-o măsură mai mare a artei romînești, s-a desfășurat o activitate culturală mult mai bogată decît în anii precedenți. Expoziția I. L. Caragiale, organizată cu sprijinul Bibliotecii Academiei R. P. Romîne, seara literară la care și-au dat concursul actori de la Teatrul Național din București, dedicată aceluiași scriitor, recitalul de vioară dat de Ștefan Ruha și concertul prezentat de orchestra de muzică populară „Barbu Lăutaru" a Filarmonicii de Stat „George Enescu" și, în sfîrșit, șezătoarea organizată de studenții participanți la cursuri, la care s-au citit cele mai bune compuneri cu tema *De ce învăț limba romînă*, sînt cîteva din cele mai importante manifestări culturale.

În afara programului au fost organizate vizite și excursii atît în împrejurimile orașului Sinaia, cît și în Moldova și Transilvania, fapt care a permis o cunoaștere mai deplină a țării noastre, a poporului romîn și a realizărilor lui. Au fost vizitate obiective industriale (Uzinele de tractoare din Brașov, Uzina de fibre sintetice Săvinești, Combinatul chimic Borzești, Hidrocentrala V. I. Lenin-Bicaz), monumente istorice și muzee (Biserica Neagră), Mănăstirea Neamț, casa memorială Ion Creangă, șantierul arheologic Istria, Muzeul Peleș, Muzeul de artă al R.P.R., Muzeul satului etc.).

Itinerarul turistic s-a terminat prin obișnuita excursie recreativă de 5 zile făcută pe litoralul Mării Negre, la Mamaia.

Participanții și-au formulat aprecierile și impresiile despre nivelul cursurilor și despre realitățile romînești într-o conferință de presă ținută în ziua de 31 august. Dintre cei care și-au spus cuvîntul cu acest prilej fac parte : prof. C. Th. Gossen — Austria, Louis Michel — Franța, G. B. Pellegrini, M. Baffi — Italia, Diego Catalán—Spania, Peter Vierek—S.U.A., V. Artemov — U.R.S.S.

Iată, de pildă, ce a declarat la această conferință tînăra cercetătoare olandeză Catherine von der Grinten : „Întoarsă în patria mea, voi păstra în inimă și-n gînd o imagine vie, neștearsă a Romîniei, țara unui popor ale cărui resurse de cultură, de sensibilitate artistică și energie creatoare sînt inepuizabile".

Cursurile de vară din 1962, prin multiplele activități desfășurate în cadrul lor, au adus și în acest an o contribuție de seamă în aprofundarea cunoștințelor de limbă romînă, în cunoașterea culturii romînești și în realizarea unei colaborări trainice și fructuoase între cercetătorii romîni și cei străini.

Olga Tudorică

SOCIETATEA ROMÎNĂ DE LINGVISTICĂ ROMANICĂ

Societatea romînă de lingvistică romanică a luat ființă la 28 mai 1962 (v. ordinul Ministerului Învățămîntului Nr. 447). Actul constitutiv al Societății, statutul și regulamentul de organizare și funcționare, întocmite la aceeași dată, sînt semnate de acad. Iorgu Iordan (București), Acad. Al. Rosetti (București), acad. Emil Petrovici (Cluj), acad. Tudor Vianu (București), acad. Al. Graur (București), prof. Al. Balaci (București), prof. J. Byck (București), prof. B. Cazacu (București), prof. G. Istrate, prof. N. I. Popa (Iași), prof. H. Jacquier (Cluj), prof. D. Macrea (Cluj), conf. Gh. Mihăilă, conf. Al. Niculescu, conf. I. Brăescu (București), conf. R. Tudoran (Cluj), conf. St. Cuciureanu (Iași). Semnatarii au ales un birou compus din : acad. Iorgu Iordan (președinte), prof. D. Macrea (vicepreședinte), prof. G. Istrate (vicepreședinte), prof. B. Cazacu (vicepreședinte), acad. Al. Rosetti (secretar), conf. Al. Niculescu (secretar adjunct), prof. I. Coteanu (casier).

Societatea romînă de lingvistică romanică a fost creată în scopul studierii problemelor de limbă în general, și a celor de lingvistică romanică și de limbă romînă, în special (cf. art. 1 din statutul Societății). Pentru realizarea scopului pe care și l-a propus, *Societatea romînă de lingvistică romanică* va organiza ședințe de comunicări, conferințe și congrese, va edita publicații de specialitate și se va preocupa de participarea la congresele și conferințele internaționale. În vederea stabilirii legăturilor cu asociațiile similare. *Societatea romînă de lingvistică romanică* va adera la *Société de lingvistique romane* și va deveni membră a organizațiilor societăților științifice non-guvernamentale de pe lîngă UNESCO. Membrii Societății vor alcătui și vor publica anual un buletin al Societății.

În prima ședință, ținută de biroul de conducere în ziua de 4 iunie 1962, la Facultatea de filologie, unde a fost stabilit sediul Societății, s-a discutat planul de muncă pe 1962, s-au stabilit necesitățile imediate, bugetare și materiale ale Societății. De asemenea, s-a hotărît că ședințele de lucru vor avea loc lunar.

Ședința a doua, din 22 iunie 1962, a avut caracter organizatoric : s-a dat citire actelor constitutive ale Societății, regulamentului de funcționare și adeziunilor celor 21 de cercetători, lectori, asistenți etc., care, în urma recomandării biroului, au devenit membri.

Activitatea științifică a Societății, luînd în considerație începuturile, se dovedește a fi deosebit de rodnică. Astfel, în conformitate cu obiectivele prevăzute de articolul 2 din statut, *Societatea romînă de lingvistică romanică* a organizat, în cadrul cursurilor de vară ale Universității București, în zilele de 13, 15 și 19 august, trei colocvii de lingvistică generală și romanică. Comunicările prezentate cu acest prilej de lingviști cu renume din : Austria (C. T.

Gossen), Franța (André Martinet), Italia (G. B. Pellegrini), U.R.S.S. (V. Artemov) etc. au dat naștere la vii discuții din partea cercetătorilor romîni și străini.

Prima ședință de lucru a Societății a avut loc, așa cum se anunțase în ședința de organizare din 22 iunie, la 26 oct. 1962. La această ședință acad. Iorgu Iordan a prezentat comunicarea „Aspecte actuale ale lingvisticii romanice generale".

Pe lîngă această comunicare, în scopul informării bibliografice, au fost prezentate cărți și articole aparținînd unor domenii variate : *Antologia del latin vulgar*, de Manuel C. Diaz y Diaz, *Caracterul împrumuturilor latine din albaneză*, de Eqrem Çabey, articol apărut în *Revue de linguistique*, *Manual de dialectología española*, de Vicente García de Diego, *Dialectología española*, de Zamora Vicente, *Introducere în studiul gramaticii comparate a limbilor romanice*, vol. IV, capitolul referitor la romînă, de Louis Mourin, *Les locutions françaises*, de Pierre Guiraud.

Discuțiile care au urmat comunicării și prezentărilor au avut în vedere nu numai conținutul strict al expunerilor făcute. Astfel, au fost puse în discuție probleme de metodă și de concepție. Prin caracterul lor spontan, prin intervențiile interesante ale acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Rosetti, acad. E. Petrovici, H. Mihăescu, Al. Niculescu, discuțiile au fost deosebit de utile.

Ședința din 23.XI.1962 a avut un conținut asemănător.

Activitatea desfășurată de *Societatea romînă de lingvistică romanică* aduce o însemnată contribuție la cunoașterea problemelor lingvisticii romanice, la lămurirea și studierea aprofundată a problemelor de limbă.

O. T.

ANDREI AVRAM, *Cercetări asupra sonorității în limba romînă.*

Editura Academiei Republicii Populare Romîne [1961]; 168 p., 4 hărți, 31 figuri.

1. Lucrarea este o monografie consacrată diverselor probleme fonetice, fonologice, sincronice și evolutive legate de sonoritate în limba romînă. Cartea conține în cea mai mare parte rezultatul cercetărilor întreprinse de autor în laboratorul *Centrului de cercetări fonetice și dialectale* din București și, alături de o serie de alte studii întreprinse în același laborator asupra diftongilor limbii romîne (cf. *Recherches sur les diphtongues du roumain*, publiées par A. Rosetti, Bucarest — Copenhague, 1959), reprezintă una dintre cele mai importante contribuții de întindere mai mare, din ultimii ani, la cunoașterea foneticii limbii romîne.

Deși este concepută în primul rînd din punctul de vedere al foneticianului și nu al fonologului, lucrarea are meritul de a privi în permanență substanța fonică ca un component al structurii limbii, ca pe un fapt fizic care îndeplinește o funcție lingvistică. În felul acesta, lucrarea aici în discuție se situează pe linia cercetărilor moderne de fonetică, în care aspectul funcțional reprezintă cadrul oricărei investigații asupra substanței fonice.

Cercetări și observații asupra diverselor probleme legate de sonoritate s-au făcut și în trecut: Christea Geagea, *Erweichung und Verhärtung in Rumänischen*, Alf Lombard, *La prononciation du roumain*, Emil Petrovici, *De la nasalité en roumain* (în special cu privire la sonoritatea nazalelor), Stefanovici Svensk, *Vocalele fără de voce în romînește*, (pentru indicații bibliografice complete vezi *Bibliografia* lucrării recenzate, p. 7—9).

2. Autorul reia, cu ajutorul unui aparat tehnic și teoretic nou, o serie de probleme care au mai fost cercetate. Din acest punct de vedere, contribuția lui Andrei Avram constă în:

— verificarea cu ajutorul mijloacelor actuale a vechilor rezultate;

— completarea, cu o serie de precizări noi, a rezultatelor la care s-a ajuns în cercetările mai vechi;

— abordarea dintr-un punct de vedere nou a faptelor care au mai fost discutate;

— abordarea unor aspecte noi.

În cele ce urmează, vom căuta să punem în evidență ultimele trei aspecte ale contribuției autorului.

a) În studiul consacrat pronunțării în limba romînă, Alf Lombard a arătat că asurzirea sunetelor finale este condiționată de următorii factori: 1° natura sunetului precedent, 2° locul accentului în cuvînt, 3° importanța cuvîntului în frază, 4° caracterul pauzei.

Folosind o serie de date statistice. Andrei Avram face următoarele precizări cu privire la asurzirea vocalelor finale neaccentuate :

1°. Asurzirea vocalei finale este favorizată de vecinătatea unui sunet fără sonoritate (p. 21);

2°. Absenţa pauzei dintre cuvinte este mai puţin importantă decît influenţa sunetelor vecine (lipsite de sonoritate) asupra vocalei finale. Atunci cînd două cuvinte sînt pronunţate legat (fără pauză între ele), acest lucru împiedică asurzirea vocalei finale, numai dacă aceasta nu ajunge în vecinătatea unei consoane surde (p. 22).

3°. După grupuri de consoane, asurzirea vocalei finale se produce relativ rar (p. 23).

4°. Între gradul de închidere şi frecvenţa asurzirii vocalelor finale există un raport proporţional (p. 24).

5°. Tempoul allegro favorizează asurzirea vocalelor finale (p. 26).

6°. Rolul fonologic redus al vocalei finale este unul din factorii care favorizează asurzirea : atunci cînd vocalele finale au funcţiunea de a distinge două cuvinte sau două forme, asurzirea se produce mai rar (de exemplu în cazul unui cuvînt ca *lasă*, care se distinge de *las* prin prezenţa vocalei finale) (p. 27).

Cu privire la asurzirea vocalelor în celelalte poziţii, se fac următoarele observaţii :

1°. Vocalele neaccentuate interioare se asurzesc în special în vecinătatea unui mediu lipsit de sonoritate (p. 36), în special atunci cînd vocala se află în vecinătatea unei fricative şi cînd vocala este închisă (p. 37).

2°. Vocalele accentuate închise se asurzesc mai des decît cele deschise (printre vocalele asurzite, cea mai frecventă este [i]) (pp. 41—42).

În ce priveşte consoanele, Andrei Avram, pe baza unor experienţe prin care se „scurtează" durata consoanei (pentru descrierea procedeelor tehnice, vezi pp. 55—57), ajunge la concluzia că „lipsa sonorităţii în partea de la început a consoanelor sonore iniţiale poate fi constatată şi prin audiţie". Existenţa acestui tip de consoane, „semisonore", a fost pusă în evidenţă de acad. Emil Petrovici numai cu ajutorul înregistrărilor la chimograf. Datele audiţiei concordă cu datele obţinute la chimograf (p. 61). Un fenomen asemănător, de asurzire parţială, are loc şi în cazul consoanelor finale (pp. 66—75).

Vom examina acum modul în care autorul reia, dintr-un punct de vedere nou, cîteva probleme care au mai fost cercetate.

b) Fenomenele fonetice de asurzire a diverselor sunete (vocale şi consoane) sînt abordate şi din punctul de vedere al geografiei lingvistice, pe baza materialului oferit de atlasele lingvistice ale limbii romîne (vezi *Bibliografia*), indicîndu-se repartiţia geografică a fenomenului.

1°. Asurzirea vocalelor finale neaccentuate este caracteristică pentru graiurile dacoromîne de vest şi est (p. 33).

2°. Examinînd din punctul de vedere al repartiţiei geografice raportul dintre fenomenul de *asurzire* a vocalelor şi cel de *amuţire* a lor, autorul ajunge la concluzia că asurzirea *favorizează* fenomenul de amuţire a vocalelor, fără a-l *provoca* în toate cazurile (p. 36). Dovada o face faptul că tendinţa de amuţire e mai frecventă în regiuni în care apare şi fenomenul de asurzire şi de închidere a vocalelor finale. Cu toate acestea, există şi regiuni (ca sud-estul Munteniei), care prezintă fenomenul de asurzire, fără a prezenta în acelaşi timp şi fenomenul de amuţire a vocalelor finale (p. 36)

3°. Existenţa unui [i] final asilabic şi surd în limba literară şi în dialecte precum şi existenţa unui [u] final asilabic şi surd în unele dialecte a fost de mult timp înregistrată de foneticieni. A fost pusă, de asemenea, în evidenţă şi funcţia morfologică a acestor sunete.

Ceea ce nu s-a precizat, însă, a fost faptul următor: care dintre cele două trăsături (surditatea şi caracterul asilabic) reprezintă trăsătura distinctivă a celor două sunete? La această întrebare, care reprezintă de fapt un nou mod de a aborda chestiunea, autorul răspunde arătînd că deosebirea fonologică dintre „pseudovocalele [i, u] şi vocalele corespunzătoare constă în opoziţia „silabic — nesilabic" (p. 48). Dovada o face faptul că, de exemplu în graiurile care au un [u] final surd, o formă ca [puişoru̥] (forma nearticulată cu [u] surd şi asilabic) nu se confundă cu o formă ca [puişoru] (forma articulată, cu [u] surd silabic); ambele forme conţin un [u] surd, diferenţa dintre ele constînd în faptul că prima conţine un [u] asilabic, în timp ce cea de-a doua conţine un [u] silabic.

c) Principalele aspecte noi discutate în lucrarea recenzată sînt, după părerea noastră, următoarele:

1°. *Comportamentul fonetic al consoanelor în grupuri.*

Examinînd două tipuri de secvenţe, şi anume consoană cu zgomot + consoană cu zgomot (tipurile notate ortografic *bt, cv*) şi consoană cu zgomot + sonantă nazală, autorul ajunge la concluzia că „acomodarea de sonoritate este obligatorie numai înainte de consoanele cu zgomot" (p. 88). Grupul ortografiat *bt* este pronunţat [pt], grupul ortografiat *cv* este pronunţat [gv]. În schimb, înainte de o nazală, consoanele pot fi în întregime surde (p. 84).

2°. *Consoanele surde şi consoanele sonore în vorbirea şoptită.* Pe baza unor experienţe descrise amănunţit la pp. 101—110, autorul ajunge la concluzia că absenţa vocii duce la o frecventă confundare, la audiţie, a consoanelor sonore cu surdele corespunzătoare (p. 111).

3°. *Valoarea fonologică a sonorităţii în limba romînă.* După cum arată pe bună dreptate Andrei Avram, valoarea fonologică a sonorităţii nu a fost *demonstrată* pentru limba romînă, deşi se admite în general că, de exemplu, [b] se deosebeşte de [p] prin prezenţa vocii. Se trece însă cu vederea faptul că [b] se deosebeşte de [p] nu numai prin prezenţa vocii ci şi prin caracterul „lenis", în opoziţie cu caracterul „fortis" al lui [p]. Trebuie demonstrat deci că în limba romînă corelaţia [p, t, k ... ~ b, d, g ...] este o corelaţie de sonoritate şi nu de tensiune.

Pornind de la ideea că, la consoane, caracterul de „fortis" se manifestă în primul rînd printr-o durată mai mare, se face o experienţă care, în principiu, are următoarea formă: se scurtează durata unei consoane fortis într-un cuvînt anumit. La audiţia cuvîntului cu consoana „scurtată" există următoarele reacţii posibile:

a) ascultătorii pot auzi o consoană sonoră (cazul vorbitorilor de limbă engleză);

b) ascultătorii pot auzi în continuare o consoană surdă (cazul unui vorbitord e limbă slavă).

În primul caz se consideră că, pentru ascultătorii respectivi este pertinent caracterul fortis al consoanei (caracter care dispare o dată cu scurtarea duratei consoanei). În al doilea caz se consideră că, pentru ascultători, este pertinentă absenţa vocii (care persistă şi în cazul scurtării consoanei).

O experienţă de acest tip a fost făcută de autor pentru limba romînă (pentru descriere, vezi pp. 117—121). Rezultatul obţinut este concluzia că, în limba romînă, distinctivă este prezenţa sau absenţa vocii, în timp ce tensiunea este un factor redondant.

4°. Deşi s-a vorbit despre neutralizarea opoziţiei de sonoritate în limba romînă (cf. Al. Graur et A. Rosetti, BL, VI, 1938), nu există pînă în prezent o descriere sistematică a situaţiilor de neutralizare. O astfel de descriere apare în capitolul *Neutralizarea opoziţiei de sonoritate* din cartea pe care o recenzăm (pp. 137—148). Autorul face o clasificare a consoanelor în raport cu faptul dacă, înaintea consoanelor respective, opoziţia de sonoritate se menţine sau se neutralizează. Clasificarea este următoarea:

1) Consoanele sonante/ *l, r, y,*/ înainte de care opoziţia se menţine, putînd fi ilustrată cu perechi minimale.

2) Consoana sonantă */w/*, înainte de care opoziţia se menţine, putînd fi ilustrată numai cu perechi contrastive.

3) Consoanele */m, n/*. Înainte de aceste consoane, opoziţia poate fi ilustrată de perechi contrastive, însă există şi cazuri de fluctuaţie liberă între surdă şi sonoră.

4) Consoana */h/*, înainte de care pot apărea atît surdele cît şi sonorele ; nu există nici perechi minimale, nici perechi contrastive care să ilustreze opoziţia de sonoritate.

5) Consoana */v/*, înainte de care pot apărea atît surdele cît şi sonorele ; opoziţia este ilustrată de perechi contrastive. În plus, consoanele surde „tind să se sonorizeze înainte de */v/*, într-o măsură mai mare decît înaintea sonantelor" (p. 143).

6) Consoanele */p, t, k', k, č, f, s, ş, b, d, g', g, ğ, z, j, ţ/*, înainte de care opoziţia de sonoritate se neutralizează.

4. Înainte de a încheia prezentarea acestei valoroase contribuţii la descrierea fonetică şi fonologică a limbii romîne, vrem să formulăm cîteva observaţii critice, care nu afectează esenţa studiului recenzat.

1°. Autorul nu precizează ce înţelege prin *asurzire.*

Acest termen poate avea cel puţin trei accepţiuni : a) unui sunet sonor din idiomul I_1 îi corespunde un sunet surd în idiomul I_2 ; b) unui sunet sonor dintr-o etapă T_1 a idiomului I îi corespunde un sunet surd într-o etapă T_2 (posterioară în raport cu T_1) a aceluiaşi idiom ; c) în acelaşi idiom, I, sunetul sonor se află într-un raport oarecare cu corespondentul său sonor (comutare, distribuţie complementară sau variaţie liberă). Uneori, accepţia pe care autorul o dă termenului se poate deduce cu uşurinţă. Alteori însă, accepţia dată este mai puţin clară. Astfel, la p. 29 se spune că „asurzirea vocalei [-u] se întîlneşte şi în aria lui (u̥] final". În această arie însă, singura modalitate de existenţă a lui [-u] este aceea de vocală asurzită (sau semiasurzită). Aşadar, în raport cu care *u* neasurzit vorbim de un *u* asurzit în aceste arii?

2°. Nu credem că frecvenţa redusă a asurzirii în cazul consoanelor fonologic sonore poate fi explicată tocmai prin faptul că sonoritatea este o trăsătură distinctivă, aşa cum se arată la p. 74. Există o serie de limbi care cunosc „neutralizarea" opoziţiei de sonoritate tocmai prin pierderea sonorităţii, în anumite poziţii. Menţinerea sonorităţii este mai curînd o *cauză* a faptului că neutralizarea nu se produce în limba romînă în poziţiile discutate şi nu un efect al faptului că neutralizarea nu se produce.

3°. În ce priveşte neutralizarea opoziţiei de sonoritate, facem următoarele observaţii :

a) Afirmaţia că, înainte de /l, r, y/ opoziţia de sonoritate are putere distinctivă (p. 142) este adevărată numai în parte. Înainte de /l/, seria [s, š] este în variaţie liberă cu [z, ž], aşa cum o dovedesc pronunţări ca [slut, zlut, zloz, slot, šleampăt, žleampăt].

b) înainte de [m, n] perechile [s-z, š-ž] sînt în variaţie liberă, aşa cum o dovedesc pronunţări ca [smeu, zmeu, snop, znop, šmeker, žmeker, šnur, žnur].

Cu excepţia consoanelor /p, k,/ care apar înainte de /n/ în cuvinte ca [pneu knut], nu mai există alte consoane (cu excepţia consoanelor /s, z, š, ž/) care să apară înainte de /m, n/. În acest caz, problema menţinerii sau suprimării opoziţiei de sonoritate nu se pune, întrucît în această poziţie nu apare decît un număr foarte redus de foneme, iar fonemele care apar sînt fonetic neomogene : [s, š, p, k] sînt surde [z, ž] sînt sonore. Credem că este preferabil să vorbim de neutralizare numai în cazuri în care, dintr-o poziţie dată, este exclusă *întreaga* serie de foneme caracterizată printr-o trăsătură fonetică şi este admisă *întreaga* serie de foneme care se caracterizează prin absenţa trăsăturii celeilalte serii (cf. Em. Vasiliu *Fonetica şi dialectologia* I, 1958). În cazul nostru, putem vorbi cel mult de neutralizarea opoziţiei de sonoritate între /s, š/ şi /z, ž/.

c) Credem că ceea ce autorul consideră (p. 142) ca perechi contrastive care ilustrează menţinerea opoziţiei de sonoritate înainte de /v/, nu reprezintă, de fapt, perechi contrastive. Astfel /cvartă — gvardie/ poate fi considerată pereche contrastivă numai atîta timp cît nu luăm în consideraţie şi o pronunţie ca [gvartă]; [gvartă] nu mai diferă de [gvardie] prin segmentul iniţial. La fel, prezenţa lui [zving] alături de [sving] (forma înregistrată de autor) ne împiedică, credem, să spunem că [sving[formează cu [zving] o pereche contrastivă, cu atît mai mult cu cît, alături de [zvon], există şi pronunţarea [svon].

5. După cum se poate observa, obiecţiile formulate mai sus se datoresc aproape exclusiv unui mod întrucîtva diferit de a înţelege anumite noţiuni (ca aceea de neutralizare, de exemplu) şi de a interpreta anumite fapte.

Credem că prezentarea principalelor concluzii la care a ajuns Andrei Avram pune în mod clar în lumină valoarea deosebită a contribuţiei originale a autorului la studiul limbii romîne.

Subliniem, în încheiere, bogăţia informaţiei teoretice, folosirea judicioasă a mijloacelor de investigaţie, excelenta cunoaştere a faptelor şi claritatea impecabilă a expunerii. Sînt de fapt calităţi cu care s-au obişnuit acei care i-au urmărit studiile publicate pînă în prezent.

Em. Vasiliu

Български етимологичен речник. Съставили ВЛ. ГЕОРГИЕВ, ИВ. ГЪЛЪБОВ Й. ЗАИМОВ, СТ. ИЛЧЕВ

Свезка. *а — бронз*

Lingviştii bulgari desfăşoară o bogată şi rodnică activitate lexicografică: numai în ultimii ani au apărut o serie de dicţionare explicative şi bilingve de mari proporţii. Printre cele dintîi trebuie să numim impozantul *Речник на Съвременния Български Книжовен Език*, în trei volume, publicat la Sofia între 1955 şi 1959; din al doilea tip fac parte *Туъско-Български Речник*, Sofia, 1952; *Българско-Албански Речник*, Sofia, 1959; *Българско-Грчцки Речник*, Sofia, 1960; *Румънско-Български Речник*, Sofia, 1962 (cu excepţia celui albanez şi romîn, pe care nu le-am avut la dispoziţie decît recent, am întrebuinţat cu mult folos pe celelalte la redactarea volumului meu *Etimologii romîneşti*, Bucureşti, 1963, şi mă folosesc de ocazia care mi se dă ca să-mi exprim aici mulţumirea).

Ni se prezintă acum prima fasciculă a unui dicţionar etimologic al limbii bulgare, publicat de Editura Academiei Bulgare de Ştiinţe, sub auspiciile Academiei, şi elaborat de un colectiv al Institutului de limba bulgară de la Sofia, sub conducerea acad. Vl. Georgiev. În 1961, am avut prilejul să asist la o şedinţă a colectivului şi am putut aprecia că metoda de lucru este cu adevărat colectivă, de aceea nu mi se pare de mirare că rezultatul este excelent.

Într-un volum relativ mic (prima fasciculă are 80 de pagini), primim o foarte mare cantitate de informaţii. Cuvintele sînt grupate pe familii (cu trimiteri, acolo unde forma derivatelor este mult deosebită de a cuvîntului de bază), şi acest lucru are fără îndoială inconvenientele sale, căci este limpede că derivatele nu pot fi tratate atît de pe larg cum ar fi dacă ar fi redactate fiecare separat. Dar acest inconvenient este, evident, mult mai puţin grav la un dicţionar etimologic decît la unul explicativ.

Spaţiul cîştigat de la derivate este folosit din plin la etimologia cuvîntului de bază. La cuvintele slave se arată formele paralele din celelalte limbi slave, începînd cu vechea slavă (care e considerată ca veche bulgară), apoi, unde este posibil, formele înrudite din celelalte limbi indo-europene, chiar cu unele amănunte asupra acestora (de exemplu, la *брада*, citîndu-se lat. *barba*, se arată că acesta provine din **farba*). În felul acesta, în mic, dicţio-

narul bulgar reprezintă un compendiu al vocabularului indo-european. Pe de altă parte, la cuvintele împrumutate, autorii nu s-au mulţumit să arate sursa imediată, ci au urmărit istoria cuvîntului pînă la originea lui ultimă (de exemplu la *барбун* se arată că vine din ngr. μπαρμποῦνι iar acesta, la rîndul său, din it. *barbone*, care e derivat de la *barba*). Cum adesea cuvintele bulgăreşti se regăsesc în romîneşte, dicţionarul poate fi folosit şi pentru indicaţii sumare cu privire la cuvintele noastre. E de remarcat că împrumuturilor făcute de bulgară din romînă şi din neogreacă li se rezervă acum locul meritat, iar pe de altă parte se arată la fiecare cuvînt bulgar dacă romîna a împrumutat baza sau unul din derivate (totuşi datele romîneşti nu sînt complete, de exemplu s.v. *благ* e citat numai *blagoslovi*, iar familia lui *blajin* lipseşte).

Bulgara, ca şi romîna, a fost supusă unor influenţe multiple, întîi din partea limbilor vecine, care prezintă mari asemănări de vocabular între ele, apoi din partea actualelor limbi de mare circulaţie, care cuprind numeroase elemente internaţionale sub forme puţin diferite de la o limbă la alta, astfel încît, în bulgăreşte ca şi în romîneşte, nu se poate spune totdeauna cu exactitate din care limbă este împrumutat un anumit cuvînt. Dicţionarul a ţinut seama de această situaţie şi a citat de obicei toate originile posibile (de exemplu s.v. *артист* se spune : din rusă sau din franceză). Rămîne deschisă şi posibilitatea unei etimologii multiple, la fel de verosimilă în bulgăreşte ca în romîneşte (de exemplu s.v. *автор* se spune : prin rusă, germană şi franceză, din lat. *auctor*).

În sfîrşit, pe lîngă numele comune, dicţionarul inserează şi numele proprii, mai cu seamă cele de locuri, dar nu lipsesc nici numele de persoane.

Cîteva observaţii de amănunt cu privire la cuvinte romîneşti :

s.v. *алабраце*, se citează rom. *la braţa*, care, bineînţeles, nu există ; e vorba de (*a*) *la braţeta*, unde *-ta* a fost eliminat în bulgăreşte, pentru că a fost luat drept articol sau drept desinenţă a pluralului (cum se arată în dicţionar s.v. *бомбе*). În treacăt fie zis, rom. *a la braţeta* este explicat de dicţionarele noastre prin it. *a braccetto*, cu amestecul rom. *braţ*. Nu cumva trebuie să presupunem un intermediar neogrec? (Cf. ngr. μπράτσο).

s.v. *аратки*, care înseamnă „darac", se trimite la rom. *a hărhăti*, etimologie care mi se pare cu totul imposibilă.

s.v. *безир*, se citează un rom. *bisire*, care nu ştiu ce ar putea fi.

s.v. *блъида*, se trimite la rom. *blăndă*, care trebuie corectat în *blîndă*.

s.v. *бордей*, se consideră că rom. *bordei* vine din it. *bordello*, lucru inacceptabil. (DA explică cuvîntul romînesc ca împrumut din bulgăreşte.)

s.v. *ботуш* se trimite ca etimologie la rom. *botuş*, dar acesta vine, foarte probabil, din bulgăreşte.

Mai notez că sub *актриса* trebuie corectat fr. *actrisse* în *actrice*, iar sub *баба*, lat. *tennuifolius* în *tenuifolius*. Se vor mai găsi desigur şi alte mici corecţiuni de adus. Dar toate acestea sînt neînsemnate în raport cu marile foloase pe care le aduce dicţionarul a cărui continuare o aşteptăm cu nerăbdare.

Al. Graur

Cîteva probleme de statistică lingvistică în „Bulletin d'information du laboratoire d'analyse lexicologique"

Aplicarea din ce în ce mai largă a metodelor exacte la studierea limbii a creat, printre altele, posibilitatea obţinerii unor rezultate cantitative semnificative în diverse ramuri ale lingvisticii. În teoria informaţiei, ideea matematică a probabilităţii ca frecvenţă relativă

sau procentaj s-a aplicat atît la stabilirea frecvenţei literelor şi cuvintelor, cît şi pentru determinarea frecvenţei silabelor şi a părţilor de vorbire (substantive, verbe etc.) ca şi a particularităţilor de accentuare şi intonare a convorbirilor telefonice etc. S-au făcut, de asemenea, observaţii asupra multor altor legi statistice[1].

Statistica este astăzi o metodă foarte importantă a studiului lingvistic.

În cele ce urmează, ne vom opri asupra cîtorva *probleme statistice* abordate în ultima vreme (1961—1962), în *Bulletin d'information du laboratoire d'analyse lexicologique*, publicaţie a laboratorului de analiză lexicologică a Centrului pentru studierea vocabularului francez a facultăţii de litere şi ştiinţe umaniste de la Besançon.

Lucrările Centrului au început în 1957, sub conducerea lui B. Quemada şi au ca obiect studiile de lexicologie — lexicografie, urmărind constituirea unui fişier general al vocabularului francez, care să răspundă exigenţelor actuale ale cercetării filologice, în sensul cel mai larg.

Laboratorul de analiză lexicologică dispune de o colecţie de publicaţii intitulate *Publications du Centre d'étude du Vocalulaire français*, din care fac parte :

1) toate lucrările referitoare la vocabularul francez, realizate în cadrul cercetărilor Laboratorului sau în legătură cu acestea ;

2) culegeri de *Materiale pentru istoria vocabularului francez* ;

3) periodicul *Cahiers de lexicologie*, organ de metodologie şi de cercetare, care acordă un loc important cercetărilor în curs şi unei bibliografii analitice.

În cadrul aceloraşi preocupări, este editat *Bulletin d'information*, care are rolul de-a fi un mijloc de legătură între diferiţii specialişti interesaţi şi toţi colaboratorii Laboratorului[2].

În cursul anului 1961, în Laboratorul de analiză lexicologică de la Besançon, s-au efectuat cîteva lucrări de analiză statistică-lingvistică, în cadrul unui grup de studii statistice.

Aceasta marchează începutul unei noi orientări în activitatea Laboratorului, fiind etapa care urmează perioadei de despuieri lexicologice, în care s-a adunat un material considerabil în arhivele centrului pentru studierea vocabularului francez.

Bulletin d'information du laboratoire d'analyse lexicologique, vol. VI, 1962 este consacrat în întregime, studiilor de statistică.

Articolul lui R. Moreau, *Initiation à la méthode statistique en linguistique* (p. 1—28) tratează cu competenţă probleme teoretice puse de această ramură a lingvisticii matematice.

Pornind de la definirea statisticii, autorul o diferenţiază de simpla numărare (care este numai un mijloc al statisticii, fără a o epuiza însă) şi încearcă o descriere a metodei, accentuînd asupra particularităţilor aplicării ei în lingvistică.

Reţinem din acest articol schema de principiu a unei analize statistice, care conţine următoarele etape :

A) Elaborarea datelor

I definirea faptelor de observat

II colectarea datelor

a) definirea grupului de studiat

b) sondajul

c) tehnica anchetei

III despuierea

B) Analiza şi interpretarea datelor

I reducerea datelor

II stabilirea modelului probabilistic

---

[1] Colin Cherry, *On Human Communication. A review, a survey, and a criticism.* The Massachusetts Institute of Technology, 1957, p. 14 şi 37.

[2] Cf. *Bulletin d'information du laboratoire d'analyse lexicologique*, Besançon, I, 1960, p. 3.

III stabilirea gradului de încredere pe care-l acordăm unei ipoteze sau unei măsuri. Această etapă cuprinde :

a) testul unei ipoteze

b) încrederea acordată unei măsuri.

R. Moreau se opreşte asupra fiecăruia dintre momentele cercetării statistice, cu consi_derații speciale pentru lingvistică. Astfel, de la început se constată ca specific faptul că în studiul limbii nu putem să intervenim, să experimentăm, ci, pentru a nu avea rezultate false, trebuie să adunăm datele prin observarea faptului dat. Alegînd grupul lingvistic asupra căruia vom face observații statistice, trebuie să fixăm, căror elemente (în cazul nostru, persoane) le vom acorda o mai mare pondere, apreciere care revine lingvistului, şi nu statisticianului. Autorul arată că, ideea fundamentală a teoriei sondajului presupune alegerea unui eşantion reprezentativ, condiție ce se poate îndeplini numai prin sondaje făcute la întîmplare. Astfel şi numai astfel, se asigură aplicarea calculului probabilităţilor la rezultatele obţinute (p. 7). Menţionăm că, deşi autorul afirmă necesitatea aplicării sondajului asupra mai multor *subiecte*, el nu accentuează asupra importanţei pe care o are *varietatea* izvoarelor din care ne luăm informaţiile[1]. Criteriul său principal este calitatea subiectelor anchetate. Ancheta trebuie condusă cu grijă iar anchetatorului nu-i este permis să influenţeze persoanele interogate. Pentru despuierea operelor, se arată avantajele hotărîtoare ale procedeelor mecanice[2], cu observaţia justă că maşinile îndeplinesc numai actul de numărare, în timp ce interpretarea datelor se face prin aplicarea propriu-zisă a procedeelor statistice.

În ceea ce priveşte analiza şi interpretarea datelor, se recomandă descrierea macromoleculară, care indică tendinţele generale în opoziţie cu cea atomistică, care urmăreşte toate tendinţele particulare.

Un moment important este încadrarea fenomenului lingvistic studiat într-un model probabilistic, fie desprins în urma observaţiilor asupra fenomenului respectiv, fie conform cu o ipoteză emisă a priori şi apoi verificată. În această ordine de idei, sînt discutate două legi celebre în lingvistică, deşi cu oarecare limite de aplicabilitate, legea lui Poisson şi cea a lui Zipf. Se precizează că *toate* tranşele textului studiat trebuie să se încadreze în distribuţia poissoniană, pentru a putea spune că textul urmează această distribuţie. Evenimentul produs conform unui proces poissonian este definit ca urmînd, între două apariţii ale sale, o lege exponenţială (p. 20). Se exemplifică această lege cu distribuţia cuvîntului „Berenice" în tragedia lui Racine.

Nu se menţionează însă nimic despre distribuţia lui *Gauss*, numită şi distribuţia *normală*, fiind distribuţia cea mai simplă şi cea mai frecventă, în cazul căreia frecvenţele se distribuie simetric de o parte şi de alta a mediei. Distribuţia lui Poisson care constituie, de fapt, un caz particular al distribuţiei gaussiene (ca şi distribuţia binominală), se aplică la probabilităţi reduse[3].

Pentru legea lui Zipf, referitoare la relaţia dintre frecvenţa şi rangul unui cuvînt, se menţionează că este reprezentată într-un grafic printr-o linie dreaptă, excepţii relevante înregistrîndu-se pentru cazul cuvintelor cu frecvenţă foarte mare, ca şi pentru cele cu frecvenţă foarte

---

[1] Asupra importanţei varietăţii izvoarelor, cf. Edwin B. Newman, *Statistical Methods in Phonetics* [în] *Manual of Phonetics*, ed. by L. Kaiser, Amsterdam, 1957, p. 123, cf. şi I. M. Iaglom, R. L. Dobruşin şi A. M. Iaglom, *Teoria informaţiei şi lingvistica* [în] *Analele Romîno-Sovietice*, seria matematică-fizică, 3 (34), 1960, p. 28.

[2] Cîteva date interesante asupra modului de inventariere mecanică sînt date în B. Quemada, *La mécanisation des inventaires lexicologiques*, I, în *Bulletin d'information de laboratoire d'analyse lexicologique*, I, 1960, p. 4 şi urm.

[3] Cf. Pierre Guirand, *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*, Dordrecht, Holland, 1959, p. 37.

mică. Se dau exemple pentru aceste abateri (din Puşkin şi Racine) care se constată că sînt în funcţie de lungimea textului (p. 17).

Concluziile care rezultă din examinarea dreptei care reprezintă legea lui Zipf, pentru diversele texte, sînt : pentru texte de 10.000 — 60.000 cuvinte, graficul pe a cărui abscisă se află logaritmul lui *r* (= rangul) şi pe ordonată logaritmul lui *f* (= frecvenţa) are o parte centrală liniară[1] ; dreapta de modificare a acestei curbe are o pantă de —1,15.

Este imposibil să se determine în ce punct graficul normal se va depărta de dreapta lui Zipf (p. 18).

Expunerea legii lui Zipf este interesantă şi se susţine prin exemplele alese. Observăm însă că nu se face nici o menţiune pentru cunoscuta interpretare dată acestei legi de B. Mandelbrot[2].

În încheierea studiului său, R. Moreau subliniază necesitatea verificării ipotezelor a priori, mai ales în cazul cînd ele rezultă dintr-o oarecare axiomatizare, căci altfel, se riscă practicarea matematicii cu ocazia lingvisticii şi nu aplicarea matematicii în lingvistică (p. 25).

Lucrarea lui Alain Verglas, *Remarques sur la relation entre rang et fréquence des lettres en français* (p. 29—40) este o aplicare a procedeelor statisticii lingvistice la materialul limbii : literele din cuvinte, în diverse poziţii. De la început, expunerea se delimitează ca redînd unele fenomene observate în decursul unor experienţe, fără a-şi propune interpretări filozofice (p. 29).

Observînd graficele care redau raportul rang-frecvenţă se poate face observaţia următoare : fiecare distribuţie manifestă o tendinţă liniară, cel puţin pentru primele 20 de ranguri. Analizînd frecvenţa şi rangul în *diverse* grupe de texte, concluzia este că în *orice* text în care clasăm literele în ordinea frecvenţelor relative descrescătoare, frecvenţele corespunzînd rangului 1, 2, ... 26 sînt funcţii ale acestor ranguri şi numai ale acestora (p. 30). Relaţia se poate reda prin : $f(r) = e^{-ar+b}$, *a* şi *b* fiind două constante, *independente* de textul studiat (ptr. litere a căror frecvenţă relativă este peste 0,6 sau 0,7 %) ; cele două constante trebuie să verifice relaţia : $\sum_{r=1}^{r=26} f(r) = 1$.

Se subliniază că $f(r)$ nu depinde decît de un singur parametru (= variabilă), care este o constantă *independentă* de textul studiat (p. 31). Relaţia se referă la toate literele unui text, independent de locul lor în cuvînt sau în frază.

Cîteva consideraţii privesc distribuţia frecvenţei relative a literelor care alcătuiesc iniţiala unui cuvînt, apoi a celor care urmează după iniţială (deci, pe locul al doilea) etc. Pentru iniţiale, graficul frecvenţă relativă-rang prezintă o dreaptă, ceea ce înseamnă că, la un rang dat, corespunde o frecvenţă fixă, fie în cadrul literelor unui text privit global, fie în cazul particular al primei litere. Aceeaşi tendinţă — reprezentată prin linia dreaptă — apare şi la a doua, a treia literă etc.

În acelaşi timp s-a observat că, literele mai puţin frecvente se abat sensibil de la tendinţa liniară. Or, în cazul particular, cînd le studiem din punct de vedere al poziţiei pe care o ocupă în cuvînt, abaterea se simplifică, ceea ce demonstrează că reprezentarea liniară nu e decît o

[1] Reamintim că legea lui Zipf se enunţă : *rf = constant*.

[2] Pornind de la lanţurile Markov şi de la unele analogii cu termodinamica, Mandelbrot propune modificarea legii lui Zipf : *rf = constant*, în : $pr = (r + \rho)^{-\beta}$, în care : *r* = rang, *f* = frecvenţa relativă a cuvîntului de rang *r*, *f*, ρ, β = constante pentru un text, astfel, ρ = o corecţie pentru cuvinte cu rang mic, — β corespunde cu panta graficului lui *p* în raport cu *r* pe o hîrtie bilogaritmică. Cf. *Warren Plath, Mathematical linguistics* [in] Christine Mohrman, Alf Sommerfelt şi Joshua Whatmough, *Trends in European and American Linguistics 1930—1960*, Utrecht, 1962, p. 25 şi urm. Pentru importanţa acestei interpretări, cf. şi Colin Cherry, *op. cit.*, p. 105 şi urm.

încercare de-a descrie legea „frecvenţă funcţie de rang". Cercetarea merge pînă la a şasea literă a cuvîntului, avînd în vedere că cele mai multe cuvinte nu depăşesc acest număr de litere.

Concluzia lucrării este că, într-o clasificare a literelor în ordine descrescîndă a frecvenţelor într-un text, reprezentarea logaritmică a frecvenţei funcţie de rang este în primă aproximaţie o dreaptă a cărei poziţie e fixă, ceea ce înseamnă că fiecărui rang îi corespunde un rang determinat (p. 32).

Relaţia stabilită de Alain Verglas este exemplificată pe baza tabelelor alcătuite de Chavasse şi de Yaglom şi Yaglom.

Menţionăm că, urmărind frecvenţa literelor[1] — independent de locul lor în cuvînt sau în frază — am putut verifica aplicabilitatea acestei legi şi pentru limba romînă. De asemenea studiul unui caz particular — asupra literei iniţiale a cuvîntului[2], ne-a condus la concluzii asemănătoare cu cele ale lui A. Verglas. Textele pe care le-am investigat au fost variate şi din domenii diferite.

O ultimă lucrare pe care o amintim, dintre cele recent elaborate la laboratorul din Besançon, este a lui J. Pignault, *Le vocabulaire d'Arnolphe dans „L'Ecole des femmes", de Molière* (în nr. V, 1961, p. 1—29). Această analiză pe care autorul o consideră o lucrare de stilistică semantică (p. 1), apelează şi la statistică, o serie de idei fiind susţinute pe baza exemplelor numerice, interpretate. Rolul lui Arnolphe totalizînd 853 de versuri, reprezintă aproximativ jumătate din piesa lui Molière. El cuprinde circa 7 000 de cuvinte, dintre care 2 700 cuvinte-pline; între ele, 1083 sînt cuvinte-pline diferite, care se repartizează, din punct de vedere gramatical, în 542 substantive, 373 verbe, 163 adjective şi 50 adverbe.

Statistica efectuată nu urmăreşte să descopere caracterele statistice ale vocabularului lui Molière în „*L'Ecole des femmes*, legile după care se structurează el, ci caută să descrie sistematic vocabularul lui Arnolphe şi să dea o introducere la sferele gîndirii personajului (p. 2). Studiind cîteva cîmpuri semantice — femeia periculoasă, căsătoria şi concepţiile lui Arnolphe — autorul conchide că temele care revin cel mai des în limbajul lui Arnolphe sînt: căsătoria, femeile, amorul — acestea constituind şi esenţialul piesei. Concluziile, care constituie prime date asupra psihologiei personajului, sînt confirmate de datele statistice. Lucrarea este însoţită de indicele cuvintelor-pline din rolul lui Arnolphe.

Cele cîteva studii care aplică metoda statistică în lingvistică, pe care le-am menţionat mai sus, nu epuizează, desigur, preocupările din acest domeniu ale Centrului pentru studierea (vocabularului francez, reflectate în *Bulletin d'information du laboratoire d'analyse lexicologique* 1961—1962). Ele indică, însă, de la început, dezvoltarea interesului pentru unele din cele mai importante domenii pe care le abordează ramura care se ocupă de metodele statistice ale limbii[3], şi anume, modelele macrolingvistice şi statistica stilurilor şi autorilor.

Alexandra Roceric-Alexandrescu

---

[1] Cf. Edm. Nicolau, C. Sala şi Al. Roceric, *Observaţii asupra entropiei limbii romîne*, în SCL, 1959, nr. 1, p. 35 şi urm.

[2] Cf. A. Roceric-Alexandrescu, *Recherches statistiques sur l'initiale des mots en roumain*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, I, Ed. Acad. R.P.R., 1962, p. 209 şi urm.

[3] Cf. Warren Plath, *Mathematical linguistics* . . . , p. 21 şi urm.

ANDREAS KOUTSOUDAS, *Verb Morphology of Modern Greek*, International Journal of American Linguistics, vol. 28, nr. 4, october 1962 (Publication Twenty-four of the Indiana University Research Center in Anthropology, Folklore, and Linguistics), Bloomington, 1962, 72 pag.

Cartea lui A. Koutsoudas este, în acelaşi timp, mai mult şi mai puţin decît anunţă titlul. Mai mult — pentru că ni se oferă în plus o schiţă de fonologie (p. 5 — 13) şi de morfonologie (p. 15 — 18 şi 29 — 30). Mai puţin — pentru că : *a*) materialul e luat numai din dialectul vorbit de doi informatori atenieni stabiliţi recent în Statele Unite şi de autor, care vorbeşte dialectul din Alexandria, Egipt[1] ; *b*) sistemul verbal nu e descris în toată complexitatea lui ; formele analitice, a căror importanţă în greaca modernă e bine cunoscută, sînt aproape complet neglijate.

O asemenea monografie trebuia într-adevăr să înceapă cu o schiţă de fonologie şi de morfonologie. Se ştie că pînă la ora actuală cercetătorii sînt departe de a fi ajuns la un acord în privinţa inventarului fonematic al limbii greceşti moderne. Interpretarea fonologică a lui *iot*, a consoanelor urmate de *iot* şi a consoanelor africate face cele mai mari dificultăţi.

A. K. stabileşte următorul inventar : 5 vocale (*a, e, i, o* şi *u*) şi 19 consoane (*p, t, k, b, d, g, f*, θ, *x, v*, δ, γ, *s, z, l, r, m, n, iot* — notat *j*) şi un fonem — accent[2].

Cititorul e desigur interesat să afle cum rezolvă A. K. dificultăţile de care am amintit. Fără prea multe justificări şi discuţii, ni se propun următoarele analize fonologice :

a) Consoanele palatalizate sînt interpretate bifonematic : consoană + *iot*. Motivul? Inventarul fonematic ar creşte foarte mult ; el ar fi alcătuit mai ales din perechi de foneme deosebite numai prin trăsătura contractivă [′] ; în plus, s-ar ivi o asimetrie considerabilă în distribuţia fonemelor. E evident că asemenea justificări nu satisfac ; problema interpretării fonologice a consoanelor palatalizate din neogreacă rămîne deschisă.

b) Africatele [ts], [dz] sînt şi ele interpretate bifonematic : [t] + [s], [d] + [z]. Singura justificare e mai puţin satisfăcătoare decît cele de mai sus : „în primul rînd pentru a simplifica segmentarea morfologică" (p. 12) (după „în primul rînd" nu urmează însă alte motive !)[3].

c) Cea mai neaşteptată şi neconvingătoare interpretare fonologică e aceea a lui *iot* : cînd urmează consoanei pe care o palatalizează, trebuie considerat ca un singur fonem, altfel — ca o secvenţă de două foneme [γj]. Simplificarea descrierii morfologice, care rezultă de aici, i se pare autorului o justificare suficientă (p. 7). Ce înseamnă simplificare se poate vedea din exemplul următor : dacă *iot* ar fi interpretat peste tot monofonematic, ar apărea alternanţe în rădăcina verbelor, ca în /éfaγ-a/ „am mîncat" — /éfaj- / „a mîncat". Transcriind /éfaγ-a/ — /éfaγ-je/, rădăcina rămîne unitară, iar desinenţa /-je/ cu varianta ei /-e/ se încadrează foarte bine în schemele verbale propuse de autor. E evident că o segmentare morfologică bazată pe o interpretare fonologică atît de şubredă (cum e aceea a lui *iot*) nu are darul să convingă.

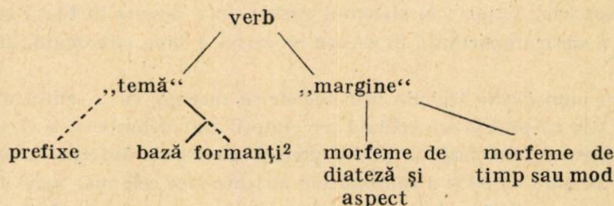
[1] *Fonologia* e expusă pe baza dialectului vorbit de cei doi informatori, în schimb *morfologia* e valabilă şi pentru „idiolectul" autorului. Asupra diferenţelor morfologice dintre cele două idiome, nu ni se spune nimic. Aflăm numai că „Vorbirea autorului diferă de dialectul de la Atena în primul rînd în fonologie" (p. 3).

[2] A. Mirambel — ca să cităm un singur exemplu de inventariere diferită — clasifică fonemele limbii greceşti în 5 vocale, 1 semivocală *(iot)* şi 20 de consoane. *La langue grecque moderne*, Paris, Klincksieck, 1959, p. 19.

[3] Pentru interpretarea, mult mai bine susţinută, a caracterului monofonematic al africatelor greceşti, vezi A. Mirambel, *L'opposition de* ts *à* dz *en grec moderne*, în BSL, XLVI (1950), p. 58—68.

Partea principală a lucrării, morfologia, cuprinde indicaţii asupra metodei de analiză, o grupare a verbelor în patru clase (verbul ,,a fi'' constituie însă singur a cincea clasă) [1], descrierea alternanţelor pe care le comportă morfemele (alternanţe condiţionate fonologic şi alternanţe condiţionate morfologic) şi o discuţie asupra rolului accentului.

Verbul e definit ca ,,o secvenţă de anumite morfeme, fiecare cu o poziţie fixată, a căror sumă constituie o construcţie unică''. Această construcţie are două părţi : ,,the stem and the margin''. Partea numită *stem* (,,temă verbală'') constă dintr-o bază (mai rar două) sau o bază şi afixe, iar partea numită *margine* — din sufixe, care, la rîndul lor, se împart în : *a*) sufixe de diateză şi aspect şi *b*) sufixe de timp sau mod :

Clasele de verbe stabilite de autor se deosebesc prin alomorfele sufixelor de diateză şi aspect. Notarea sufixelor se face prin cifre : de exemplu, orice morfem de timp sau mod e notat cu un număr format din trei cifre, din care prima e 3 (sufixul 301 e-*o*/ *-me* ,,pers. 1 sg. timpul non-trecut'', sufixul 314 e *-ame*/ *-maste* ,,pers. 1 pl., timpul trecut'' etc.[3]).

Capitolul 5 al monografiei (p. 29—66) cuprinde descrierea alomorfelor şi ,,alostemelor'' (variante ale temei), precum şi a condiţiilor în care se produc alternanţele. Segmentarea formelor verbale în morfeme s-a făcut după mai multe principii. S-a ales segmentarea care :

1. simplifică morfologia temei mai degrabă decît morfologia sufixului ;
2. reduce la minimum omonimia dintre morfemele flexionare ;
3. elimină succesiuni de alomorfe ,,zero'' : în orice formă verbală nu se admite mai mult de un alomorf ,,zero'' (p. 19).

Se urmăreşte şi aici, ca şi în întreaga lucrare, simplificarea la maximum. E interesant cum a izbutit A. K. să reducă numărul alomorfelor care diferă numai prin accent. (la *aγapó* morfemul rădăcină (*aγap-*) ar fi trebuit să aibă cel puţin cinci variante : aγap-, aγáp-, aγápi-, aγapi- şi aγapí : desinenţele (,,clasa de sufixe 300'', în terminologia autorului) ar fi avut cîte două variante : -ó, -ís, -í etc. şi ′-o, ′-is, ′-i etc.). Simplificarea se obţine notîndu-se accentul numai la sufixul de diateză şi aspect : pe vocala sufixului, înainte de sufix sau după sufix (de exemplu : *ús*, *′s*, *t′*). ,,Accentul e considerat o componentă integrală a alomorfelor sufixelor de diateză şi aspect'' (p. 67) — soluţia e ingenioasă şi se dovedeşte rodnică.

Descrierea felului cum se combină între ele variantele morfemelor care alcătuiesc o formă verbală satisface pe cititor prin consecvenţa cu care sînt aplicate principiile segmentării, ca şi prin caracterul exhaustiv. Segmentarea lui A. K. reduce diversitatea la unitate, sînt înregistrate cu grijă toate tipurile de verbe ale fiecărei clase, toate abaterile de la scheme. Rămîne însă întrebarea : de ce s-a ţinut seama numai de anumite forme verbale? A. K. exclude orice construcţie

---

[1] Clasa I-A *γráfo*, clasa I-B *férno*, clasa II *aγapó* şi *ponó*, clasa III *fováme* şi *erγázome*, clasa IV *γínome*.

[2] *Stem Formatives*, în original (p. 20).

[3] ,,Verbele din greaca modernă au fost împărţite în patru clase, stabilite pe baza temelor care selectează la fel alomorfele sufixelor din clasa 200'' (p. 22).

„perifrastică", compusă cu auxiliarul „a avea". Dar în felul acesta sistemul verbal rămîne fără aspectul perfectiv — rezultativ. Pe de altă parte, nu e clar cum intră în sistem formele precedate de θά şi νά. Se ştie că interpretarea formelor verbale compuse e una din problemele dificile ale şcolii lingvistice descriptiviste, dar se poate oare numi monografia morfologiei verbale greceşti o lucrare din care lipsesc formele compuse? (În treacăt fie spus, lipsesc fără să se dea o justificare, şi unele forme sintetice, ca participiile în -οντας, -ούμενος [1]). Insuficient tratată e şi problema modurilor şi diatezelor.

În stadiul actual al lingvisticii, a devenit o necesitate descrierea strict sincronică a gramaticii fiecărei limbi, descriere făcută în variante şi invariante, avîndu-se mereu în vedere poziţia unităţilor în lanţul vorbirii. Lucrarea lui A. K., alcătuită cu seriozitate şi migală, e desigur o contribuţie care merită să fie luată în seamă, dar titlul şi unele formulări din text ne fac să ne aşteptăm la prea mult. Nu e vorba deci de o monografie a verbului neogrec, ci de : *a*) elaborarea unei metode de segmentare morfologică ; *b*) aplicarea ei la formele verbale sintetice ; *c*) o clasificare riguroasă a verbelor în clase şi tipuri. Înţeleasă astfel, lucrarea lui A. K. e numai o parte, dar o parte esenţială, a descrierii sistemului verbal grecesc.

S. Stati

GEVORK BEGL. DJAHUKIAN, *Lezvabanut'ean Patmut'iun* (Istoria lingvisticii)

vol. I, Erevan, 1960, VII—XLVIII, 634 p. ; vol. II, Erevan, 1962, 602 pagini.

Autorul lucrării pe care o prezentăm aici, unul din elevii lui Hr. Ačaṙean, este directorul Institutului de lingvistică al Academiei de ştiinţe a R.S.S. Armene şi profesor la Universitatea din Erevan. Lucrarea, interesantă prin felul cum e concepută şi prin sistematizare, încearcă să cuprindă toate curentele şi concepţiile lingvistice din antichitate şi pînă în prezent. Într-o introducere de aproape 50 de pagini autorul înfăţişează problemele periodizării istoriei lingvisticii, arătînd principiile pe care s-a întemeiat expunerea sa. Credem util să indicăm, în linii mari, cuprinsul celor două volume, înainte de a ne opri la unele chestiuni care ne-au atras atenţia.

G. Djahukian tratează în primul volum două perioade : aceea a lingvisticii statico-analitice care caracterizează preocupările lingvistice începînd din epoca veche, pînă în secolul al XVIII-lea, apoi perioada următoare, a constituirii lingvisticii comparativ-istorice. Aplicînd în lucrarea sa principiile periodizării preconizate de ştiinţa sovietică, autorul face o analiză aprofundată a condiţiilor în care s-a dezvoltat lingvistica în cursul secolelor.

În partea întîi a volumului, autorul analizează studiile despre limbă cunoscute în Europa şi în Asia, începînd din epocile cele mai vechi pînă în secolul al XVIII-lea. Sînt prezentate pentru prima oară într-o lucrare de ansamblu, încercările unor gramatici din Asia de a studia esenţa limbii, ca şi încercările cercetătorilor europeni de a studia limbile Asiei. Despre astfel de cercetări lucrările occidentale ne informează foarte puţin.

În partea a doua a volumului întîi autorul se ocupă pe larg de perioada naşterii lingvisticii indo-europene şi de problemele puse de lingvistica comparativ-istorică în prima jumătate a secolului al XIX-lea ; în ultimele două capitole mari ale volumului I, este studiat comparativismu l

[1] Oare nu există în dialectele vorbite de informatori şi de autori?

de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, care tinde spre reconstituirea limbii primitive indo-europene. Prezentînd curentele principale din lingvistică, G. Djahukian nu neglijează şcoala neogramaticilor şi problemele puse de ea, şcoala de la Moscova şi Kazan, ca şi noile probleme care domină în această vreme lingvistica : substratul, semantica, problemele dialectologiei, fonetica experimentală etc.

Volumul al doilea este împărţit, de asemenea, în două părţi : prima parte se ocupă de lingvistica occidentală în primele două decenii ale secolului al XX-lea, ca şi de întreaga lingvistică presovietică din acest secol, apoi tratează, ca o perioadă nouă, dezvoltarea lingvisticii după 1920, pînă în prezent. Partea a doua a volumului este consacrată în întregime lingvisticii sovietice. Şi expunerea din acest volum cuprinde informaţii foarte complete, bazate pe o bibliografie bogată, indicată de autor după fiecare capitol. Ar fi fost de dorit însă ca indicele de autori de la sfîrşitul lucrării să cuprindă pe toţi autorii citaţi în bibliografia capitolelor respective.

Autorul analizează în prima parte din acest volum, de pe poziţii marxiste, curentele şi concepţiile în lingvistică la formarea cărora asistăm de la începutul acestui secol, dintre care unele, apărute în Occident sau în S.U.A., sînt dăunătoare unei dezvoltări sănătoase a lingvisticii. Sînt trecute în revistă, printre multe alte curente, psihologismul în lingvistică, psihofiziologismul, concepţiile neofilologiei şi ale neolingvisticii, ale sociologismului lui de Saussure şi ale şcolii lui Meillet, structuralismul şcolii de la Praga ca şi al celei de la Copenhaga, apoi o serie de curente din S.U.A., ca lingvistica descriptivă amentalistă, curentul formal-analitic şi psiholingvistica etc. Dintre noile direcţii apărute în lingvistică nu sînt neglijate unele ca ipoteza laringală, de care a abuzat Sturtevant şi elevii săi (dar care, aplicată just, va da roade chiar în studiul limbii armene), paleontologia lingvistică, teoria cronologiei structurale, aplicarea matematicii şi a ciberneticii în lingvistică, gramatica transformaţională etc.

Examinînd, în partea a doua a volumului II, lingvistica din perioada sovietică autorul arată greşelile sociologismului materialist-vulgar al lui N. I. Marr, expune tipologia stadial-sintactică a lui I. I. Meşcianinov şi relevă concepţiile lui L. V. Şceba, E. D. Polivanov şi alte altora. Sînt subliniate succesele lingvisticii sovietice din ultimii ani atît în ce priveşte studiul limbilor indo-europene, cît şi al limbilor neindo-europene (ale Asiei, Africii şi Americii).

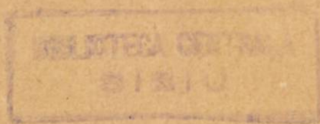
În sinteza sa autorul foloseşte şi comentează cele mai bune lucrări ruse şi sovietice, precum şi cele mai bune lucrări ale lingvisticii occidentale. Nu credem să-i fi scăpat din vedere vreo lucrare importantă din ultimele două secole din Europa şi America ; chiar şi pe lingviştii de mare circulaţie din Asia îi citează cînd discută problemele în legătură cu indologia, deşi, după părerea noastră, nu atît cît merită marea dezvoltare a studiilor indiene în India de astăzi. În ceea ce priveşte lingvistica şi lucrările mai importante din R.S. Cehoslovacă, R.P. Polonă, R.P. Romînă, R.P. Ungară, publicate după 1944, autorul este mai slab informat. Din ţara noastră întîlnim citată lucrarea acad. Iorgu Iordan *Introduction to Romance Linguistics*, 1937, aceea a acad. Al. Graur *Studii de lingvistică generală*, 1955 (autorul nu cunoaşte ediţia mult lărgită din 1960), apoi un studiu al conf. G. Mihăilă, iar în domeniul armenologiei e citat subsemnatul. Nu sînt citaţi însă alţi lingvişti din ţara noastră, care nu puteau fi omişi. De asemenea, nu-i sînt cunoscute nici realizările Institutului nostru de lingvistică în anii de după 1944 şi nici principalele publicaţii periodice de lingvistică de la noi. Vorbind de armenologie, am avea de obiectat în ce priveşte faptul că un număr mare de autori de gramatici şi studii gramaticale pe care i-a produs Armenia începînd din sec. al V-lea şi pînă în sec. XV este aproape complet neglijat în lucrarea lui G. Djahukian. Or, această activitate importantă a gramaticilor armeni, care, influenţată de gramatica lui Dionysos Thrax, a dus la o mare dezvoltare a studiilor gramaticale în Armenia, nu poate fi absolvită în două pagini. Un alt exemplu îl constituie tratarea lingvisticii în Armenia actuală numai pe trei sferturi de pagină.

De asemenea îi reproşăm autorului faptul că nu sînt amintite nici lucrările cele mai importante ale unor armenologi consacraţi şi cunoscuţi, ca de exemplu ale lui E. Benveniste sau ale lui V. Pisani, ale lui Van Windekens, O. Haas, H. Jensen, R. Gusmani şi M. Leroy şi ale altora, iar numele lor sînt amintite abia în şapte rînduri la p. 392 din vol. II, fără a se arăta cît de cît contribuţia lor în armenologie. Această neglijare a limbii armene şi a studiilor privitoare la ea, de către un lingvist armean, într-o lucrare tratînd despre istoria lingvisticii, nu poate fi explicată şi justificată prin faptul, cunoscut de noi, că istoria limbii armene intră în preocupările profesorului Edw. Aghaian, care, în prezent publică vol. II din a sa *Hay lezvabanut'ean patmut'iwn* (Istoria lingvisticii armene) şi în curînd va preda la tipar şi vol. III. Tot aşa de bine s-ar putea invoca atunci argumentul că într-o lucrare de ansamblu nu ar avea ce căuta, să spunem, problemele limbilor germanice, fiindcă ele sînt tratate în lucrări ample speciale.

Într-o lucrare de astfel de proporţii (1300 de pagini) greşelile de tipar sînt greu de evitat. Efortul autorului de a reduce cît mai mult numărul acestora este evident, dar la o nouă ediţie viitoare, cartea trebuie să apară sub acest raport fără cusur. Supărătoare sînt şi greşelile de transcriere a cuvintelor sanscrite citate (vol. I, p. 21—33), reproduse după lucrări franceze mai vechi care foloseau o transcriere ieşită azi din uz; *Jajurveda, valçeşika, alamkaraçâstra, çabda, çakti* etc. în loc de *Yajur Veda, vaiśeşika, alaṃkāraśāstra, śabda, śakti* etc. Greşelile sau orice alte lacune nu pot avea importanţă dacă ţinem seama de lucrare în ansamblul ei, de bogăţia problemelor prezentate, de poziţia ştiinţifică de pe care tratează concepţiile şi curentele expuse, caracteristici care fac din această lucrare o contribuţie serioasă.

G. Djahukian este un cercetător foarte fecund şi vom mai menţiona cu ocazia acestei prezentări şi o altă lucrare a sa din anul 1959, intitulată *Hin hayereni holovman sistemə ev nra cagumə* (Sistemul declinării în armeana veche şi originea lui), în care foloseşte mult cercetările lui A. Meillet şi E. Benveniste. Nu putem fi totuşi de acord cu părerea exprimată de autor, în această carte, că limba haiasă ar fi o limbă veche anatoliană, pe care el o defineşte ca indo-europeană prin caracteristicile ei. Teza aceasta e reluată şi într-un studiu apărut în „*Archiv Orientální*” 29/3 din 1961, p. 353—405, intitulat *The Hayaša language and its relation to the Indo-european languages*. Aşteptăm cu nerăbdare o altă lucrare a sa, care se află sub tipar, intitulată *Limba urartică şi limbile indo-europene.*

Vlad Bănăţeanu

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii romîne**, vol. II., **Limbile balcanice**, Ediţia a treia revăzută şi adăugită, 148 p. + 3 pl., 4,55 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii romîne**, vol. III, **Limbile slave meridionale (sec. VI—XII)**, Ediţia a patra revăzută şi adăugită, 160 p. + 1 pl., 4,45 lei.

* * * **Atlasul lingvistic romîn**, vol. III, Hărţile de la 623 la 909 + 4 pl., 99 lei.

* * * **Cîntări şi strigături romîneşti de cari cîntă fetele şi ficiorii jucînd, scrise de Nicolae Pauleti în Roşia, în anul 1838**, Ediţie critică cu un studiu introductiv de Ion Muşlea, 144 p., 3,60 lei.

* * * **Contribuţii la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea**, vol. III, 309 p., 14,40 lei.

* * * **Probleme de lingvistică generală**, vol. IV, 204 p., 8,20 lei.

* * * **Fonetică şi dialectologie**, vol. IV, 368 p. + 3 pl., 15,10 lei.

* * * **Studii clasice**, vol. IV, 416 p., 24,50 lei.

* * * **Cahiers de linguistique théorique et appliquée** I, 257 p., 3,70 lei.

Sub red. Acad. IORGU IORDAN, **Crestomaţia romanică**, vol. I, 884 p. + 25 pl., 35,40 lei.

* * * **Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă**, vol. III, 236 p., 11,30 lei.

36

I. P. 2. c. 1181

Lei 5.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

2

ANUL XIV

1963

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

2

ANUL XIV

1 9 6 3

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1964

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

APARE DE PATRU ORI PE AN

Redacţia revistei: BUCUREŞTI, Raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei nr. 194.

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 15.07.91.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XIV, nr. 2 1963

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome XIV, nº 2 1963

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том XIV, № 2 1963

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

153

STRUCTURA PROPOZIȚIEI

DE

SORIN STATI

1. NIVELURI LINGVISTICE

Lanțul vorbirii e alcătuit dintr-o succesiune de unități care se combină într-o serie de tipuri de relații. Unitățile sînt și ele de tipuri variate, în funcție de nivelul la care le studiem; există o ierarhie a nivelurilor lingvistice, fiecărui nivel corespunzîndu-i unități specifice. Astfel, nivelului fonologic îi sînt proprii fonemele, nivelul morfologic e caracterizat prin morfeme, iar unitățile sintactice aparțin nivelului sintactic al limbii. Specifice sînt și relațiile care există între unitățile fiecărui nivel; deosebim deci relații fonologice, morfologice și sintactice.

Trecerea de la un nivel la altul, de la un tip de unitate lingvistică la altul, se face conform unui principiu bine cunoscut: *stratificarea*. Nivelurile ne apar în analiză ca niște straturi suprapuse [1]: nivelul morfologic, de pildă, e suprapus celui fonologic, iar nivelul sintactic se suprapune celui morfologic. Principiul stratificării spune că o unitate lingvistică de un anumit rang (sau nivel) e alcătuită dintr-un șir de unități de rang inferior, eventual dintr-o singură unitate de rang inferior. Din acest principiu decurge o consecință firească: numărul unităților de rang superior e mai mare decît numărul unităților de rang inferior: de pildă, morfemele sînt alcătuite din foneme (conform principiului stratificării), iar numărul morfemelor unei limbi depășește cu mult pe cel al fonemelor (consecința principiului stratificării).

---

[1] Ideea apare în așa de multe lucrări, încît trimiterile sînt superflue. Cf. totuși Em. Vasiliu, *Structure phonématique des suffixes du roumain et du français* (*Essai de typologie*), în *Recueil d'études romanes*, București, 1959, p. 256.

Cum era de așteptat, nu toți lingviștii consideră adecvată folosirea principiului stratificării. „Trebuie să renunțăm la ideea că nivelurile superioare sînt construite din elemente ale nivelurilor inferioare". Noam Chomsky, *Syntactic Structures*, Mouton & Co., 1957, p. 59.

2. NIVELURI SINTACTICE

S-a observat că este impropriu să se vorbească de *nivelul* sintactic şi că, de fapt, există *mai multe* niveluri sintactice. Într-adevăr, sintaxa operează cu mai multe tipuri de unităţi şi este evident că unele sînt de rang superior (frazele), altele de rang inferior (propoziţiile). S-ar putea vorbi deci de un nivel al propoziţiei, inferior nivelului frazei, unităţile celor două niveluri aflîndu-se într-un raport analog cu acela dintre fonem şi morfem.

Se pune imediat întrebarea: cîte niveluri sintactice există? Care sînt treptele intermediare între morfem şi propoziţie? Gramatica ,,tradiţională'' vorbeşte de cuvinte şi părţi de propoziţie, dar nu e clar dacă între aceste unităţi, şi între ele şi morfem, pe de o parte, şi propoziţie, pe de altă parte, raportul este cel caracteristic pentru nişte unităţi aparţinînd unor niveluri suprapuse. Cuvîntul e considerat fie ca o unitate *morfologică* (morfologia se ocupă de totalitatea formelor fiecărei părţi de vorbire; morfemul şi cuvîntul ar intra deci în egală măsură în obiectul acestei ramuri a gramaticii), fie ca o unitate *lexicală* (şi atunci se pune întrebarea dacă există un nivel lexical al limbii şi în ce raport e acesta cu celelalte niveluri), fie în sfîrşit ca o unitate *sintactică* (sintaxa are ca obiect funcţia formelor fiecărui cuvînt în cadrul propoziţiei; fiind vorba de funcţii, se naşte întrebarea cum trebuie considerat cuvîntul în raport cu partea de propoziţie). Într-adevăr, prin funcţii gramatica ,,tradiţională'' înţelege în primul rînd rolul de subiect, predicat, atribut şi complement [1] — şi acestea sînt de fapt funcţiile părţilor de propoziţie. Confuzia dintre rolul cuvîntului şi rolul părţii de propoziţie — în cadrul propoziţiei — se datoreşte probabil faptului că adesea o parte de propoziţie e alcătuită dintr-un singur cuvînt. Cînd partea de propoziţie e compusă din două sau mai multe cuvinte în raport de coordonare, se vorbeşte de părţi de propoziţie multiple[2].

Gramatica de inspiraţie structuralistă critică cu asprime unităţile lingvistice, aşa cum sînt ele analizate şi definite în gramatica ,,tradiţională''. În primul rînd *cuvîntul* [3] pare o unitate defectuos analizată şi greu de delimitat de unităţile imediat inferioare şi superioare. În lucrările de gramatică sau de teorie generală structuralistă apare adesea termenul *sintagmă*, folosit cu accepţiuni variate. Din pricină că între morfem şi cuvînt pe de o parte, între cuvînt şi sintagmă de pe altă parte, limitele par a fi greu de trasat, distincţia tradiţională între morfologie şi sintaxă a fost considerată de unii lingvişti ca iluzorie, necorespunzătoare realităţii, şi de aceea

---

[1] Ne referim în primul rînd la concepţia gramaticilor romîneşti; evident, gramaticile ,,tradiţionale'' ale fiecărei limbi se deosebesc întrucîtva în privinţa denumirilor date acestor funcţii, ca şi în privinţa numărului de tipuri ale fiecărei părţi de propoziţie (cîte feluri de predicat, de atribut etc., există într-o limbă dată). Cf. Roman Mrázek, *K základním otázkám syntaxe*, în *O vědeczém poznání soudobých jazyků*, Praga, 1958, p. 247—249. Cf. şi P. Guiraud, *La grammaire*, Paris, 1958; A. Martinet, *Eléments de linguistique générale*, ed. a II-a, Paris, 1961.

[2] Gramatica Academiei R.P.R., vol. al II-lea, p. 26 şi Laura Vasiliu, *Părţi de propoziţie multiple*, în *Studii de gramatică*, vol. al III-lea, 1958.

[3] Fireşte, nu numai structuraliştii întîmpină dificultăţi cînd utilizează ,,cuvîntul'' în analiza gramaticală. Pe de altă parte, afirmaţia din text nu se referă la absolut toţi structuraliştii.

inutilă [1]. Soluţiile propuse pentru stabilirea numărului de niveluri ale limbii şi a unităţilor specifice fiecărui nivel sînt greu de redus la o concepţie unitară, care să poată fi opusă în bloc gramaticii „tradiţionale" — de pildă, aşa cum se predă în şcoli sau cum e expusă în lucrări de tipul Gramaticii Academiei R.P.R.

3. CUVÎNTUL CA UNITATE SINTACTICĂ

În articolul de faţă vom pleca de la premisa că există cuvinte şi că ele coincid cu ceea ce lexicografii pun ca titlu în articolele dicţionarelor. Susţinem, mai departe, că cuvîntul este alcătuit dintr-un şir de morfeme, aşa cum morfemul e un şir de foneme. Se ştie că un morfem poate consta uneori dintr-un singur fonem; în mod analog, există şi cuvinte monomorfematice. Socotim cuvîntul cea mai mică unitate sintactică; nivelul lexical e deci nivelul sintactic imediat suprapus celui morfologic. Dacă morfologia se ocupă de morfeme, primul nivel al sintaxei se va ocupa de cuvinte. Întrebarea e însă „care sînt unităţile superioare cuvîntului?", şi tocmai acest lucru e obiectul cercetării noastre.

Întrebarea poate fi formulată şi altfel : între nivelul „cuvînt" şi nivelul „propoziţie" există nivel(uri) intermediar(e)? Dacă da [2], care sînt unităţile fundamentale ale acestor niveluri (ale acestui nivel)?

4. GRUPURI DE CUVINTE

Nu e greu de observat că există o legătură gramaticală între *o carte* şi *frumoasă* în *am citit o carte frumoasă* (dovadă — acordul în gen, număr şi caz). Grupul *o carte frumoasă* e superior unităţilor numite cuvinte (e alcătuit dintr-un şir de cuvinte) şi inferior propoziţiei (nu formează singur o propoziţie). Grupuri cu caracter gramatical sînt şi *un roman de aventuri* (în propoziţia *am citit un roman de aventuri*), *cu mine* (în *a venit cu mine)*, *sînt interesante* (în *aceste probleme sînt interesante*), *poezii şi romane* (în *citeşte poezii şi romane*), *foarte bine* (în *pronunţă foarte bine*). Toate aceste grupuri sînt superioare cuvîntului şi inferioare propoziţiei, dar între ele sînt diferenţe apreciabile :

— ele diferă prin numărul de cuvinte din care sînt alcătuite : *foarte bine* (2), *poezii şi romane* (3), *un roman de aventuri* (4);

---

[1] Pentru expunerea detaliată a problemei, vezi Antonio Llorente Maldonado de Guevara, *Morfologia y sintaxis. El problema de la division de la gramatica*, Universidad de Granada, 1955.

[2] Paul L. Garvin afirmă că unitatea superioară cuvîntului e fraza (în terminologia noastră, *propoziţia*), formată din cuvinte principale (*heads*) şi dependente (*modifiers*). („Word" 1962, fasc. 1 — 2, p. 112—113). Totuşi Garvin admite şi existenţa unor unităţi intermediare cînd se referă la propoziţiile cu structură de tip subiect-predicat. Constituenţii propoziţiei sînt *clause members* şi *clause dependents* (cuvintele care nu au funcţie propoziţională — „clause function" — , de exemplu particulele), deci unităţi de tip diferit (*art. cit.*, p. 115.)

Problema existenţei unor niveluri intermediare se pune într-un mod cu totul deosebit în concepţia lui Z. S. Harris expusă în *String Analysis of Sentence Structure*, Mouton & Co., 1962, în special p. 7—15. Discutarea acestui punct de vedere depăşeşte însă limitele pe care ni le-am impus aici.

— raportul gramatical e uneori de subordonare (*cu+mine*, *un roman + de aventuri*, *foarte + bine*) [1], alteori de coordonare (*poezii și romane*);

— unele grupuri pot fi desfăcute în grupuri mai mici: *un roman de aventuri* = (*un* + *roman*) + (*de* + *aventuri*);

— grupurile menționate diferă și în privința calității lor de părți de propoziție:

a) *sînt interesante* e de fapt o singură parte de propoziție (predicat nominal) [2];

b) *poezii și romne* e o parte de propoziție multiplă (complement direct multiplu); grupul poate fi analizat și ca grup de două complemente directe coordonate;

c) celelalte grupuri sînt alcătuite din cîte două părți de propoziție: complement + atribut (*un roman de aventuri*), complement + complement (*foarte bine*); ultimul poate fi socotit și ca un singur complement, dacă *foarte bine* e apreciat ca formă a adverbului *bine* (gradul superlativ).

Avem oare dreptul să spunem că toate aceste grupuri de cuvinte reprezintă unități de același tip, care aparțin aceluiași nivel lingvistic situat între nivelul „cuvînt" și nivelul „propoziție"? Dacă da, ce se întîmplă cu grupurile mai mici în care pot fi desfăcute unele îmbinări de tipul celor citate mai sus? Sub-grupurile *un* + *roman* și *de* + *aventuri* aparțin altui nivel lingvistic? Există atunci două niveluri intermediare față de cuvînt și propoziție? Lucrurile se complică dacă avem în vedere și îmbinări ca *pomul de dincolo de rîu*, care poate fi desfăcută în *pomul* și sub-grupul *de dincolo de rîu*, iar acesta din urmă, în *de dincolo de* și *rîu*. Dar și *de dincolo de* se poate disocia în sub-sub-grupul *de dincolo* și *de*, iar *de dincolo* în sub-sub-subunitățile *de* și *dincolo*. Am ajuns în felul acesta la patru niveluri intermediare!

5. SINTAGMA

Introducerea conceptului de sintagmă este considerată de mulți soluția optimă. Ierarhia nivelurilor limbii e formulată adesea așa: fonem-morfem-cuvînt-sintagmă-propoziție-frază. Sintagma e înțeleasă în multe feluri; dacă scoatem din discuție interpretarea pur semantică sau logică [3] și ne limităm la interpretările gramaticale, ajungem la cîteva tipuri de analiză sintagmatică destul de deosebite. Propoziția *am citit un roman*

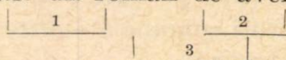
[1] Raportul dintre copulă și numele predicativ (ca în îmbinarea *sînt interesante*) este tot de subordonare. Situația e totuși mai complicată decît la celelalte grupuri formate prin subordonare, căci numele predicativ pare mai de grabă subordonat subiectului.

[2] Aici s-ar putea trece și îmbinarea *foarte bine*, dacă o considerăm ca formă a adverbului *bine* (gradul superlativ).

[3] Cf., de exemplu, V. V. Vinogradov, *Noțiunea de sintagmă în sintaxa limbii ruse*, în volumul *Probleme de sintaxă a limbii ruse contemporane*. Această concepție se întîlnește într-o serie de lucrări romînești ca Gramatica Academiei R.P.R. (care folosește termenul *îmbinare de cuvinte*), vezi vol. al II-lea, p. 5—6, sau *Introducere în lingvistică*, București, 1959.

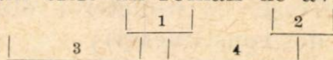
de aventuri ar fi alcătuită din următoarele sintagme (ele apar numerotate în schemele de mai jos)[1]:

varianta 1 : am citit un roman de aventuri

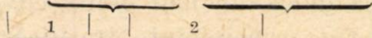
(în total 3 sintagme)

varianta 2 : am citit un roman de aventuri

(adică 4 sintagme)

varianta 3 : am citit un roman de aventuri[2]

(conform acestei variante numai 2 sintagme).

Indiferent de principiile de analiză sintagmatică, toate variantele au trei trăsături comune :

1° Sintagma are caracter binar (e compusă obligatoriu din doi termeni);

2° Se admite (și încă foarte des) ca același termen de sintagmă să apară în mai mult de o sintagmă, de exemplu (în varianta 3 citată mai sus), în propoziția *am citit un roman de aventuri*, *un roman* e în același timp constituent al sintagmelor *am citit un roman* și *un roman de aventuri*. În propoziția *grădina nouă a vecinului e minunată*, *grădina* este termen în trei sintagme : *grădina nouă*, *grădina vecinului* și *grădina e minunată* (conform tot variantei 3);

3° Fiecare termen al sintagmei poate fi alcătuit din unu sau mai multe cuvinte.

La o serie de lingviști mai apare o a patra trăsătură comună : raportul de subordonare. Se consideră că unul din termeni e determinant, iar

[1] Numărul variantelor nu se limitează la 3. Cel puțin încă două variante merită toată atenția, fiind destul de răspîndite. Prima ar putea fi denumită ,,concatenația dialectică a structurilor sintagmatice" (vezi în special articolul lui R. F. Mikuš, *Ed. Sapir et la syntagmatique*, în ,,Cahiers F. de Saussure", nr. 11 (1953), p. 16) : Dintr-o propoziție cu 5 cuvinte (a + b + c + d + e), sintagmele sînt ilustrate de formula ([(a. b). c] d) e, ceea ce înseamnă că b îl determină pe a, c pe (a. b), d pe (a. b). c, iar e determină întreg șirul [(a. b). c] d.

A doua variantă importantă e cunoscută sub denumirea de ,,metoda constituenților imediați" (vezi în special articolul lui Rulon S. Wells, *Immediate Constituents*, în ,,Language", 23 (1947), p. 81—117). O propoziție ca *The King of England opened Parliament* se analizează mai întîi în *The King of England* și *opened Parliament*; primul constituent imediat e compus din *the* + *King of England*, care se analizează în *King* + *of England* (care la rîndul său constă din *of* + *England*). Cf. *art. cit.*, p. 84. Raportul dintre constituenții imediați seamănă foarte bine cu acela dintre termenii unei sintagme.

[2] Această variantă ilustrează teoria expusă în *Sintagma și sistemul sintactic al limbii*, SCL, VIII (1957), fasc. 4, p. 435 și urm.

celălalt determinat. În felul acesta, grupurile constituite prin coordonare ies din discuție și s-ar părea că nivelului intermediar față de cuvînt și propoziție îi sînt caracteristice două tipuri de unități, sintagmele și îmbinările coordonative — concepție pe care o socotim inacceptabilă [1].

Cele trei trăsături comune amintite mai sus contrazic însă principiul stratificării. Într-adevăr :

1° O unitate de un anumit rang e alcătuită dintr-un șir de unități de rang inferior, eventual dintr-o singură unitate de rang inferior. Acest principiu nu se potrivește cu caracterul obligatoriu binar al sintagmei (orice sintagmă are doi constituenți) ;

2° Cînd facem o analiză morfologică nu se admite ca un fonem să aparțină în același timp (și în același cuvînt) la două sau mai multe morfeme. Cînd analizăm cuvintele, e imposibil ca un morfem să aparțină în același timp la două sau mai multe cuvinte succesive.

3° Conform principiului stratificării, ar trebui ca fiecare constituent al unei sintagme să fie un singur cuvînt : în structura morfemului, constituenții (fonemele) se înșiră unul cîte unul (morfemul *-tor-* e alcătuit din fonemele *t* — *o* — *r*), în structura cuvîntului situația e aceeași (cuvîntul *trecusem* se analizează în morfemele *trec* — *u* — *se* — *m*). Tăierea sintagmei în constituenții ei, unități de rang imediat inferior, ar trebui să dea numai cuvinte, nu și cuvinte și grupuri de cuvinte. În propoziția *grădina nouă a vecinului e minunată* sintagmele sînt *grădina nouă*, *grădina vecinului* și *grădina e minunată*. Propoziția analizată nu rezultă din punerea „cap la cap" a celor trei sintagme, așa cum morfemul *-tor-* rezultă din alăturarea celor trei foneme componente.

Un inconvenient la fel de supărător, legat tot de încălcarea principiului stratificării, apare în momentul cînd analizăm o propoziție ca *plouă*, *ninge*, *da*, *nu* etc. În astfel de propoziții alcătuite dintr-un singur cuvînt nu există nici o sintagmă [2], ceea ce ar însemna că de la nivelul „cuvînt" se trece direct la nivelul „propoziție". E ca și cum am admite că un *fonem* poate fi în același timp *cuvînt*, fără să fie și *morfem*. Dar nu există cuvinte care să nu conțină măcar un morfem, așa cum nu există morfeme care să nu conțină măcar un fonem. Susținînd că în propoziția *da* nu e nici o sintagmă, afirmăm implicit că există unități lingvistice care nu sînt constituite din cel puțin o unitate de rang imediat inferior — și contrazicem astfel principiul stratificării.

În concluzie, sintagma (oricum ar fi privită ea) nu este o unitate lingvistică imediat superioară cuvîntului și imediat inferioară propoziției, deoarece contravine din mai multe considerente principiului stratificării.

---

[1] Un întreg trebuie desfăcut în părți omogene, care să poarte aceeași denumire. Dacă considerăm că propoziția se descompune în părți componente, avem nevoie de un singur termen pentru a le denumi pe toate. Cf. un raționament analog în problema definirii morfemului la Al. Graur, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în *Studii de gramatică*, vol. al II-lea, București, 1957, p. 13.

[2] Întrucît orice sintagmă e binară, adică alcătuită din minimum doi constituenți.

6. PARTEA DE PROPOZIŢIE

Vom încerca să demonstrăm că între nivelul lexical și cel propozițional există un nivel intermediar, iar unitatea proprie acestui nivel e ceea ce gramatica „tradițională" numește *parte de propoziție* [1]. Motivele sînt următoarele :

A. O parte de propoziție (subiect, atribut, predicat sau complement) e alcătuită dintr-un șir de cuvinte, eventual dintr-un singur cuvînt. Astfel, în propoziția *banca cea nouă de sub tei e verde*, sînt patru părți de propoziție (un subiect, două atribute și predicatul). Subiectul e alcătuit dintr-un singur cuvînt, primul atribut — din două (*cea nouă*), al doilea atribut — din trei (*de sub tei*), iar predicatul — din două (*e verde*). Există și propoziții formate din părți care au, fiecare, cîte un singur cuvînt (*elevul învață bine lecția*).

B. Cuvintele unei propoziții aparțin fiecare unei singure părți de propoziție. Nu e admisibil, de exemplu, ca din analiză să rezulte că un cuvînt face parte în același timp dintr-un subiect și dintr-un atribut.

C. În structura părții de propoziție, unitățile de rang imediat inferior se înșiră unul după altul (*de sub tei* e alcătuit din *de* + *sub* + *tei*). Segmentarea părții de propoziție dă numai cuvinte, nu și grupuri de cuvinte, cum se întîmplă în cazul sintagmei.

D. Propoziții ca *ninge*, *da* etc. au cîte o singură parte de propoziție (predicatul). *Ninge*, *da* fiind părți de propoziție, nu sîntem nevoiți să admitem trecerea directă de la propoziție la cuvînt. Situația e analogă cu aceea a lui *o* din *o văd*, care e *cuvînt* și *fonem*, dar e în același timp *morfem*. (Evident, *o* este și parte de propoziție.)

Părțile de propoziție sînt de patru feluri (subiect, predicat, atribut, complement) [2], așa cum fonemele sînt vocale, semivocale și consoane, iar morfemele — rădăcini, afixe și desinențe. Fiecare fel de parte de propoziție cunoaște la rîndul său sub-tipuri, așa cum consoanele se clasifică în oclusive, fricative, africate etc.

7. „PARTE DE PROPOZIŢIE" ŞI „SINTAGMĂ"

Sintagmele sînt totuși unități gramaticale ; nu se poate nega caracterul de unitate gramaticală al unei îmbinări ca *elevă bună*, *buni și răi* [3], care nu sînt părți de propoziție. Alte sintagme sînt însă părți de propoziție (*sînt harnici*, *cu mine*, în propoziții ca *elevii mei sînt harnici* sau *a plecat cu mine*). Care este poziția sintagmelor în structura propoziției ?

---

[1] Nu ne-am propus să formulăm în acest articol o definiție a părții de propoziție. Înțelegem prin părți de propoziție ceea ce corespunde cu subiect, predicat, atribut și complement în Gramatica Academiei R.P.R., vol. al II-lea (și în numeroase lucrări de același tip). Nu e însă mai puțin adevărat că se simte de multă vreme nevoia unei definiții care să cuprindă toate părțile de propoziție. Dificultățile sînt foarte mari ; cf. *K t. zv. významové a mluvnické stavbě věty* (Structura gramaticală și așa-zis semantică a propoziției) de M. Dokulil și Fr. Daneš, articol publicat în volumul *O vědeckém poznání soudobých jazyků*, Praga, 1958.

[2] Putem grupa atributul și complementul într-o singură clasă, a determinanților (așa cum procedează de pildă P. Guiraud, *op. cit.*).

[3] Cf. p. 156, par. b).

Pentru a înțelege acest lucru, vom recurge din nou la analogii cu alte niveluri ale limbii.

Fonemele unui cuvînt se combină în morfeme, adică în unitățile imediat superioare. Dar fonemele se grupează și în silabe, care sînt tot unități fonologice, superioare fonemului.

Tot așa, cuvintele se grupează nu numai în părți de propoziție (unitățile imediat superioare), dar și în sintagme. În sintagmă există un determinant și un determinat, așa cum în silabă există o vocală (analogă termenului determinat) și consoane (analoge determinantului)[1]. Termenul determinant poate fi alcătuit și din 2—3 cuvinte, așa cum în silabă pot apărea 2—3 consoane[2].

Morfemele unui cuvînt se combină nu numai pentru a alcătui cuvîntul respectiv. Rădăcina + afixele alcătuiesc tema, iar desinența determină tema. Situația e comparabilă cu aceea a unei sintagme formate dintr-un termen determinat (cu mai mult de un cuvînt) și un determinant (constituit de un singur cuvînt). Morfemele cuvîntului *căsuță* se grupează în temă (*căsuț-*) și desinență (*-ă*), așa cum cuvintele sintagmei *aproape sub deal* se grupează în *aproape* și *sub deal*; *-ă* e determinant față de *căsuț-*, așa cum *aproape* determină pe *sub deal*[3].

Caracteristic pentru sintagmele unei propoziții e — așa cum am arătat mai sus — faptul că același constituent poate apărea în mai multe sintagme (în *rîul curge vijelios*, *curge* apare în două sintagme : *rîul curge* și *curge vijelios*[4]) sau, cum se spune de obicei, un cuvînt poate fi determinat în același timp de mai multe cuvinte din propoziție. Un fenomen analog întîlnim în morfologie : rădăcina unui cuvînt poate fi determinată de 2 sau chiar mai multe afixe (în cuvîntul grecesc ὑπολαμβάνω rădăcina λαβ e determinată de afixele ὑπο, -μ- (de fapt infixul *-n-*) și -αν-).

Am văzut mai sus că uneori sintagmele coincid cu unele părți de propoziție (îmbinarea *sînt harnici* e predicat, îmbinarea *cu mine* e complement într-o propoziție ca *a plecat cu mine*). Este exact ceea ce se întîmplă la nivelul fonologic, cînd o silabă coincide cu un morfem ; silaba rămîne — dintr-un punct de vedere — silabă și este — din alt punct de vedere — morfem.

Cuvintele se îmbină în grupuri gramaticale cu structuri diferite (ca număr de termeni, tipuri de relații între termeni, mod de redare a relațiilor). Gramatica fiecărei limbi trebuie să le descopere, să le definească și să le clasifice într-un capitol care s-ar putea numi „Îmbinări de cuvinte" sau „Sintagmatică".

---

[1] Analogia desigur nu e perfectă, pentru că sintagma e totdeauna binară, pe cînd silaba poate fi constituită numai de o vocală, sau de o vocală + mai mult de o consoană. Silaba n-are caracter binar.

[2] Nici aici analogia nu e perfectă, pentru că termenul determinat al sintagmei poate cuprinde mai mult de un cuvînt, pe cînd silaba nu poate avea mai mult de o vocală.

[3] Evident, aceasta e numai una din posibilitățile de analiză sintagmatică.

[4] Conform analizei care stă la baza variantei 3, vezi mai sus, p. 157.

8. CONCLUZII

Ceea ce interesează lingvistica generală este în primul rînd care sînt nivelurile limbii şi unităţile caracteristice pentru fiecare. Acceptînd principiul stratificării, structura limbilor neizolante (adică flexionare şi aglutinante) se înfăţişează astfel:

nivelul	unitatea caracteristică
fonologic	fonem
morfologic	morfem
sintactic I	cuvînt
sintactic II	parte de propoziţie
sintactic III	propoziţie
sintactic IV	frază

Rezultă din tablou că „parte de propoziţie" este o noţiune de acelaşi tip cu fonem, morfem, cuvînt, propoziţie şi frază. Descrierea structurii propoziţiei nu se va limita însă la unitatea caracteristică şi la combinările de unităţi caracteristice. Sintagmele, grupurile coordonative (eventual şi altele — dacă există) interesează sintaxa, aşa cum studiul silabelor interesează fonologia sau cum combinaţia temă + desinenţă intră în obiectul morfologiei.

СТРУКТУРА ПРЕДЛОЖЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

Часто приходится слышать утверждение, что синтагма является промежуточной единицей между словом и предложением. Автор считает, что этим самым не учитывается принцип стратификации: единица, занимающая определенное положение, состоит из ряда более низших по положению единиц, или, возможно, из одной единственной подобной единицы. Как бы ни были разнообразны способы анализирования предложения по синтагмам, предложенные различными лингвистами, все они обладают некоторыми общими чертами, доказывающими, что синтагма не является единицей, аналогичной фонеме или морфеме: а) любая синтагма имеет два компонента; б) компоненты охватывают одно слово или более; однако, было бы необходимо, чтобы каждый компонент был одним словом (так же как каждый компонент какого-либо слова представляет собой одну морфему, а каждый компонент любой морфемы представляет собой одну фонему); в) одно и то же слово синтагмы появляется, в одном и том же предложении, в качестве компонента нескольких синтагм (так, в предложении *новый сад моего соседа прекрасен*, слово *сад* появляется в трех синтагмах: *новый сад*, *сад соседа* и *сад прекрасен*). Однако одна фонема не может принадлежать, в одном и том же слове, двум морфемам, а одна морфема не является компонентом нескольких слов в одном и том же предложении.

По мнению автора, промежуточной единицей между словом и предложением является то, что в традиционной грамматике называется

«частью предложения»: любая часть предложения состоит из слов (единиц, занимающих непосредственно низшее положение), возможно и из одного слова внутри одного и того же предложения, каждый компонент это одно слово и оно появляется не иначе, чем в одной части предложения. Синтагма является грамматической единицей, в какой-то мере аналогичной слогу или основе (корень + аффиксы). Иногда синтагма может быть одновременно и частью предложения (напр., сказуемое в предложении *ученики были приглашены* или дополнение в *он ушел без меня*), так же как иногда слог совпадает с морфемой. В пределах предложения существуют и другие грамматические единицы (например, словосочетания сочинительного типа).

Таблица, помещенная на стр. 161 охватывает уровни языка и характерные для них единицы так, как они располагаются на основании принципа стратификации.

STRUCTURE DE LA PROPOSITION

RÉSUMÉ

On rencontre fréquemment l'affirmation que le syntagme est une unité intermédiaire entre le mot et la proposition. L'auteur s'élève contre une telle conception, laquelle, selon lui, ne tient pas compte du principe de la stratification, une unité d'un rang déterminé étant composée d'une série d'unités d'un rang inférieur, ou même, le cas échéant, d'une seule unité de cette sorte. Quelques variés que soient les modes d'analyse de la proposition en syntagmes, tels que les proposent divers linguistes, toutes ces interprétations offrent quelques traits communs qui prouvent que le syntagme n'est pas une unité analogue au phonème ou au morphème : *a*) tout syntagme se compose de deux éléments constitutifs ; *b*) ses composants comprennent un ou plusieurs mots ; mais il serait nécessaire que chaque composant fût formé d'un seul mot (de même que chaque composant d'un mot est un morphème et chaque composant d'un morphème, un phonème) ; *c*) le même terme d'un syntagme apparaît dans la même proposition comme composant de plusieurs syntagmes (dans la proposition : *le nouveau jardin de mon voisin est magnifique*, le mot « jardin » fait partie de trois syntagmes : *le nouveau jardin*, *le jardin de mon voisin* et *le jardin est magnifique*. Par contre, un phonème ne peut appartenir, dans le corps d'un même mot, à deux morphèmes, de même qu'un morphème ne saurait être un élément constitutif de plusieurs mots d'une même proposition.

Selon l'auteur, l'unité intermédiaire entre le mot et la proposition est ce que la grammaire traditionnelle nomme « partie de proposition » ; toute partie de proposition est formée de plusieurs composants — des mots (unités de rang inférieur immédiat)—, ou, le cas échéant, d'un seul mot. A l'intérieur d'une même proposition chaque composant est un mot, et celui-ci n'apparaît que dans une seule partie de proposition. Le syntagme est

une unité grammaticale comparable à la syllabe ou au « thème » (radical + affixes). Il arrive qu'un syntagme soit en même temps partie de proposition (ex. le prédicat de la proposition *les élèves sont appliqués* ou le complément de la proposition *il est parti sans moi*), de même qu'une syllabe concorde parfois avec un morphème. Dans le cadre de la proposition on trouve également d'autres unités grammaticales (ex. : les groupes coordonnateurs).

Le tableau de la p. 161 indique les niveaux de la langue et leurs unités caractéristiques telles qu'elles s'enchaînent en vertu du principe de la stratification.

2 – c. 2279

VOCALELE ROMÎNEȘTI [*ă*] ȘI [*î*] DIN PUNCT DE VEDERE ACUSTIC

DE

ANDREI AVRAM

1. Vocalele [*ă*] și [*î*] — considerate ca făcînd parte dintre elementele caracteristice ale foneticii limbii romîne — au atras atenția multor specialiști. Pe lîngă considerațiile de ordin istoric, celor două vocale le-au fost consacrate numeroase studii cu caracter descriptiv, bazate sau nu pe cercetarea cu ajutorul aparatelor.

Mijloacele foneticii experimentale au permis să se obțină date amănunțite cu privire la felul în care sînt articulate vocalele [*ă*] și [*î*]. Acad. Al. Rosetti a dat o descriere a celor două vocale bazată pe roentgenograme [1]; aceeași metodă a fost folosită — alături de altele — și într-un studiu recent al foneticianului sovietic N. I. Dukel'skij, consacrat vocalismului limbii romîne literare [2].

Ne-am propus să completăm descrierea vocalelor [*ă*] și [*î*] (care pot fi considerate, în momentul de față, binecunoscute sub aspect articulatoric) cu cîteva date referitoare la structura lor acustică, în lumina analizei spectrografice.

---

[1] A. Rosetti, *Contributions à l'analyse physiologique et à l'histoire des voyelles roumaines* ă *et* î, în « Bulletin linguistique », III (1935), p. 85—112 ; *Sur le passage de latin et slave méridional* o *inaccentué à* ă *en roumain*, în aceeași revistă, IV (1936), p. 53—63. Cele două studii au fost republicate în volumul *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga-București, 1947, p. 131—158, respectiv, 159—170.

[2] N. I. Dukel'skij, *Гласные современного румынского литературного языка в качественном отношении*, în « Вестник Ленинградского Университета », Серия истории, языка и литературы, 1958, nr. 2, fasc. 1, p. 109—131. În acest studiu, precum și în cele două studii citate ale acad. Al. Rosetti, se găsesc indicații bibliografice și aprecieri critice cu privire la lucrările mai vechi consacrate vocalelor [*ă*] și [*î*].

2. Datele cuprinse în lucrarea de față au fost obținute prin măsurători asupra cîtorva zeci de spectrograme obținute în laboratorul de fonetică experimentală al Centrului de cercetări fonetice și dialectale al Academiei R. P. R. S-a folosit un spectrograf de tip Sona-graph Kay Electric Co.

Subiectele, 12 la număr, au fost alese (cu două excepții : subiectele B și C, tehnician respectiv, funcționar) dintre cercetătorii științifici ai Centrului de cercetări fonetice și dialectale și ai Institutului de lingvistică din București al Academiei R.P.R. Am lucrat cu șase subiecte bărbați (A, B, C, D, E, F) și cu șase subiecte femei (*G*, *H*, *I*, *J*, *K*, *L*).

Materialul înregistrat a constat din vocale izolate, cuvinte monosilabice și fraze. Vocalele izolate au fost înregistrate cîte două pe o foaie (într-o ordine care a variat de la un subiect la altul) ; cuvintele monosilabice au fost înregistrate cîte trei pe o foaie. În ambele cazuri subiectele au respectat, pe cît posibil, indicația de a pronunța vocalele, respectiv, cuvintele, pe același ton, deci fără o coborîre a vocii în partea finală a succesiunii de vocale (de cuvinte). Vocalele (cuvintele) au fost separate între ele prin pauze scurte. Am înregistrat cîte trei cuvinte pentru fiecare din cele două vocale : *păr*, *țări* și *măr*, respectiv, *cît*, *vîr* și *rîd*. În plus, s-au făcut măsurători asupra lui [*ă*] din cuvintele *apă* (în fraza *S-a vîrît sub apă*) și *văd* (în fraza *Văd niște oale*) și asupra celor doi [*î*] din cuvîntul *vîrît* (în fraza *S-a vîrît sub apă*).

Măsurătorile au fost făcute pe secțiuni efectuate, în general, în partea de la mijloc a segmentului corespunzător duratei vocalei. Uneori însă secțiunea se află (din motive de ordin tehnic) mai aproape de începutul sau de sfîrșitul vocalei (în apropiere de zona așa-numitelor „tranziții"), fapt care se reflectă, într-o anumită măsură, în cifrele corespunzătoare formanților vocalei. Pentru determinarea formanților ne-am orientat și după spectrograma propriu-zisă ; oridecîteori, aici sau pe secțiune, un formant nu a putut fi determinat cu destulă siguranță (fiind prea slab sau confundîndu-se cu formanții vecini), am lăsat necompletate rubricile respective din tablourile de mai jos. Cifrele corespund maximului de intensitate a formantului (cu o aproximație de ± 25 Hz). Am determinat, cînd a fost posibil, primii trei formanți pentru fiecare vocală [1].

[1] Trei formanți apar și în lucrările altor foneticieni, de exemplu în cartea lui Morris Halle, *The Sound Pattern of Russian. A Linguistic and Acoustical Investigation ...*, Haga, 1959. Unii cercetători consideră că este suficientă determinarea primilor doi (Fritz Winckel, *Vues nouvelles sur le monde des sons.* Traduit par A. Moles, J. Lequeux, Paris, 1960, p. 11 : „chaque voyelle est essentiellement déterminée par deux formants" ; cf. Morris Halle, *op. cit.*, p. 85).

3. Rezultatele măsurătorilor sînt înfățișate în tablourile de mai jos. După cum se poate observa, de la un cuvînt la altul și de la un subiect la altul au fost înregistrate diferențe apreciabile, determinate fie de influența consoanelor învecinate, fie de particularitățile vocii subiectului (vezi figurile).

Tabloul nr. 1

Formanții vocalei [ă]

Nr. curent	Subiectul	Cuvîntul	F 1	F 2	F 3
1	A	*ă* (izolat)	450	950	2525
2	B		575	1450	2500
3	C		525	1200	2550
4	D		500	1300	2375
5	E		450	1425	2450
6	*G*		600	1475	3200
7	*H*		625	1450	2800
8	*I*		400	1650	3150
9	*J*		600	1700	—
10	*K*		750	1400	2750
11	C	*păr*	300	900	2275
12	E		475	1250	2550
13	F		325	1050	2475
14	*G*		700	1400	2975
15	*I*		350	1800	3225
16	*L*		575	1650	2950
17	C	*țări*	375	1525	2650
18	E		400	1575	2750
19	F		275	1575	2700
20	*G*		750	1775	—
21	*I*		650	1850	3300
22	*L*		550	1775	2975
23	C	*măr*	650	1175	2450
24	E		375	1550	2550
25	F		300	1175	2675
26	*G*		675	1550	—
27	*I*		650	1525	3125
28	*L*		600	1875	2900
29	A	*Mitică* ...	300	1950	2350
30	*G*		550	1825	2625
31	*G*	... *apă*	500	1200	2800
32	*I*		500	1550	3325
33	A	*văd* ...	300	1325	2300
34	E		450	1325	2450
35	*G*		425	1450	2775
36	*I*		400	1650	3150

Tabloul nr. 2

Formanții vocalei [î]

Nr. curent	Subiectul	Cuvîntul	F 1	F 2	F 3
1	A	*î* (izolat)	225	1100	2675
2	B		350	1375	2525
3	C		250	1400	2175
4	D		200	1675	2275
5	E		250	1500	2450
6	*G*		400	—	—
7	*H*		400	—	—
8	*I*		425	1700	3000
9	*J*		300	1825	—
10	*K*		350	2100	2725
11	C	c*î*t	250	1575	2125
12	E		225	1850	2425
13	F		350	1475	2350
14	*G*		450	1600	2700
15	*I*		450	1850	2925
16	C	v*î*r	275	1250	2250
17	E		400	1500	2550
18	F		300	1275	2100
19	*G*		500	1400	2675
20	*I*		375	—	—
21	C	r*î*d	275	1775	2350
22	E		250	1675	2725
23	F		350	1450	2500
24	*I*		400	1950	2900
25	*L*		325	1950	3025
26	E	... vîr*î*t ...	400	1675	2600
27	A	... v*î*rît ...	225	1200	2500
28	*G*		375	1300	—
29	*I*		300	1850	3075

Tabloul nr. 3 sintetizează rezultatele măsurătorilor : se indică limita inferioară și cea superioară a variațiilor maximului de intensitate a formanților și valorile medii ale acestora.

Tabloul nr. 3

Limitele inferioare și superioare și valorile medii ale primilor trei formanți ai vocalelor [ă] și [î]*

Vocala	F 1		F2		F 3	
	Nr. cazurilor	Hz	Nr. cazurilor	Hz	Nr cazurilor	Hz
ă	*36*	275—750	*36*	900—1950	*33*	2275—3325
		496		**1479**		**2746**
î	*29*	200—500	*26*	1100—2100	*24*	2100—3075
		332		**1587**		**2567**

* Cifrele corespunzătoare mediilor sînt date cu caractere aldine.

4. În comparație cu vocalele seriei anterioare, vocalele [ă] şi [î] sînt, amîndouă, grave ; urmează să vedem dacă, exprimată în cifre, această trăsătură are sau nu valori la fel de mari pentru cele două vocale.

S-a arătat că, din punct de vedere acustic, trăsăturile „grav" şi „acut" corespund predominării părții inferioare a spectrului asupra celei-

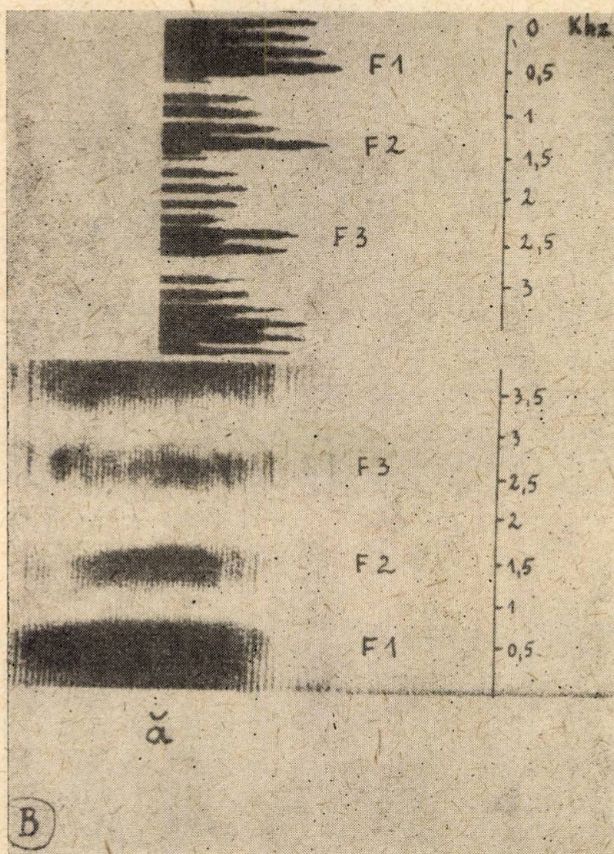

Fig. 1

lalte, respectiv, predominării părții superioare asupra celei inferioare [1]. Poziția lui F 2 față de F 1 și față de F 3 este cel mai caracteristic indiciu în acest sens (la vocalele grave F 2 este mai apropiat de F 1) [2]. În cifre, deosebirea dintre sunetele grave și cele acute (sau mai puțin grave)

[1] Roman Jakobson, C. Gunnar M. Fant, Morris Halle, *Preliminaries to Speech Analysis. The Distinctive Features and their Correlates.* Second Printing with Additions and Corrections [Cambridge], Massachusetts Institute of Technology, 1955, p. 29.

[2] *Ibidem*, p. 30.

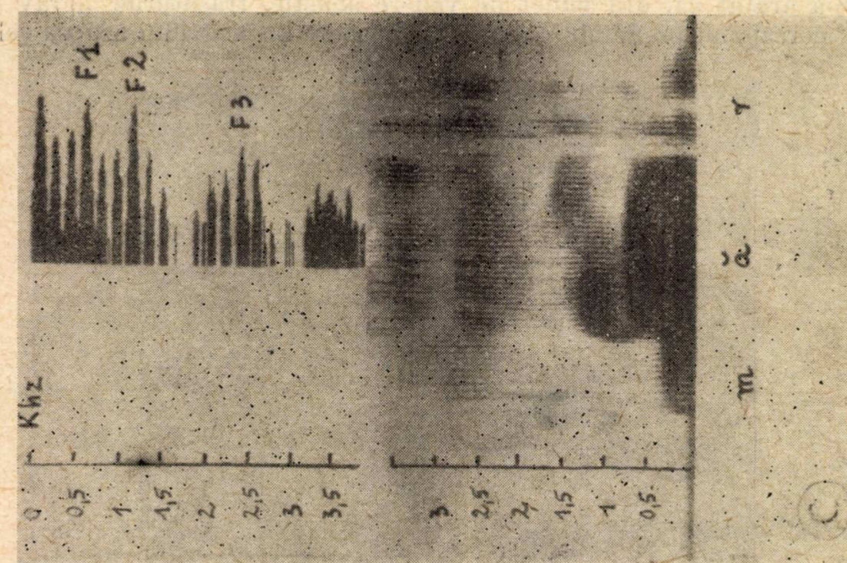

Khz
F1
F2
F3
0
0,5
1
1,5
2
2,5
3
3,5
3
2,5
2
1,5
1
0,5
m
ă
r
C

Fig. 3

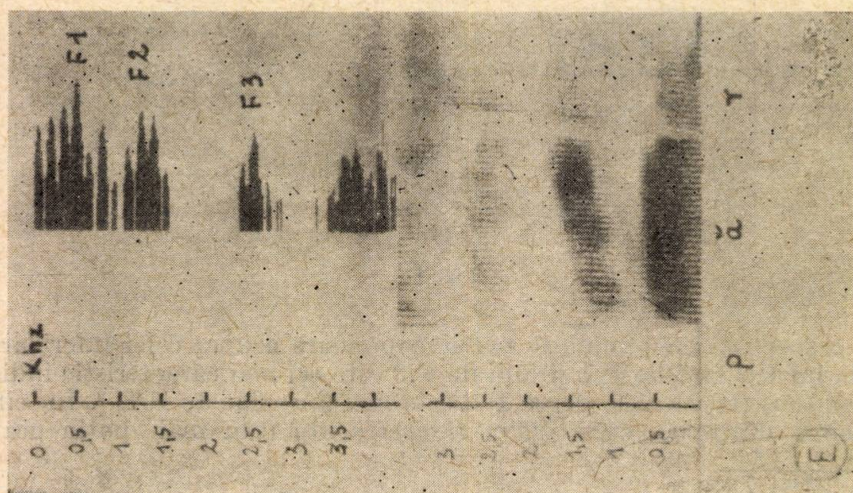

Khz
F1
F2
F3
0
0,5
1
1,5
2
2,5
3
3,5
3
2,5
2
1,5
1
0,5
p
ă
r
E

Fig. 2

poate fi stabilită prin compararea rapoartelor F 2/F 1 (notat R_1) şi F 3/F 2 (notat R_2)[1].

Plecînd de la valorile medii ale formanţilor celor două vocale obţinem următoarele rezultate : [ă] : $R_1 = 2{,}9$; $R_2 = 1{,}8$; [î] : $R_1 = 4{,}7$; $R_2 = 1{,}6$. Din aceste cifre reiese că vocala [ă] este într-o oarecare măsură

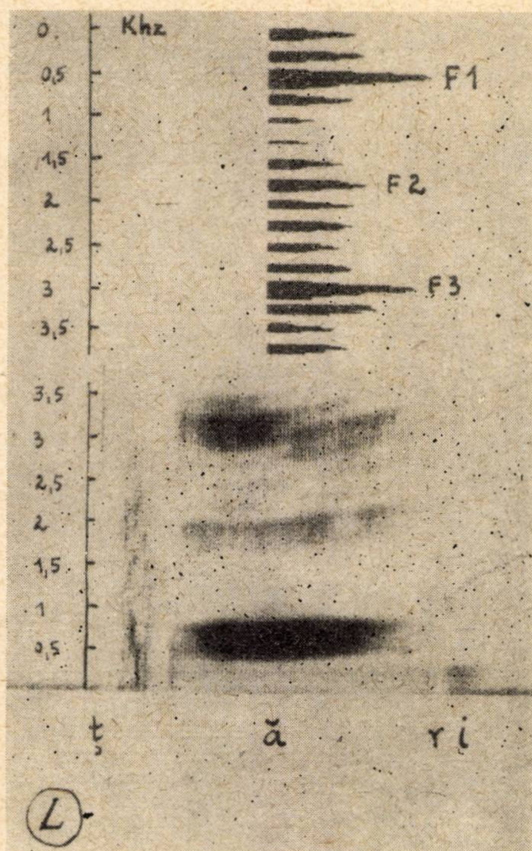

Fig. 4

m a i g r a v ă decît vocala [î] (R_1 este sensibil mai mic la [ă] decît la [î], ceea ce arată că la [ă] se produce o „masare" relativ mai mare a energiei în zona frecvenţelor inferioare ale spectrului). De altfel, rezultă şi din tabloul nr. 3 că, în medie, F 2 este mai apropiat de F 1 la vocala [ă] decît la vocala [î] ; dimpotrivă, apropierea lui F 2 de F 3 este mai mare la [î] [2].

---

[1] Alexander V. Isačenko, *Hat sich die Phonologie überlebt?*, în « Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft », IX (1956), 4, p. 324.

[2] Vezi mai sus, p. 168.

5. Trăsăturile „difuz” și „compact” se manifestă la vocale, în primul rînd, prin poziția primului formant față de formantul al treilea (și formanții superiori) : cu cît F 1 este mai înalt (deci mai apropiat de F 3, F 4 etc.), cu atît vocala este mai compactă [1]. Cele două trăsături sînt reflectate de raportul R_3 = F 3/F 1 (cu cît valoarea lui R_3 este mai

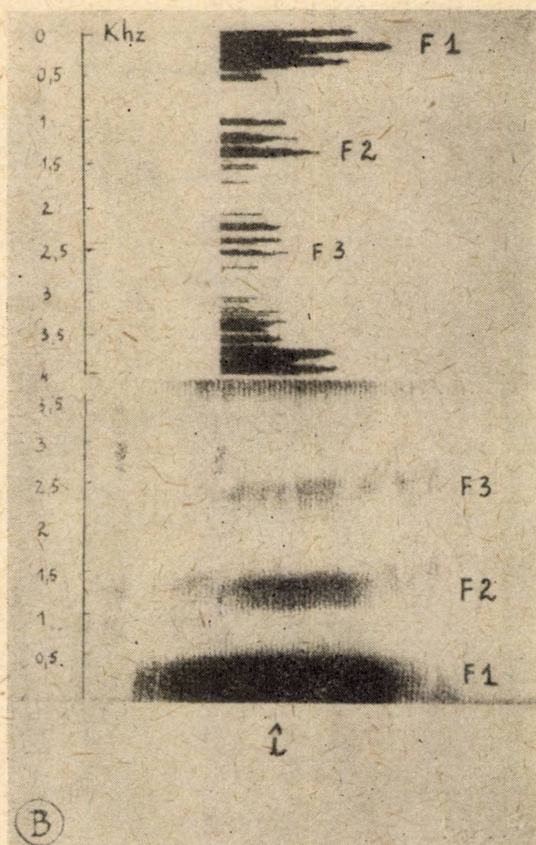

Fig. 5

mare, cu atît F 1 este mai îndepărtat de F 3 și deci cu atît vocala este mai difuză) [2].

După cum era de așteptat, vocala [*ă*] este mai compactă decît vocala [*î*] ; pe baza valorilor medii ale lui F 1 și F 3, se poate constata că R_3 = 5,5 în cazul lui [*ă*] și R_3 = 7,7 în cazul lui [*î*].

---

[1] *Preliminaries* . . ., p. 27.

[2] Alexander V. Isačenko, *op. cit.*, p. 325.

6. Se ştie că sunete apropiate de rom. [*ă*] (în ce priveşte impresia auditivă pe care o produc) apar şi în limba rusă, în silabă neaccentuată, ca efect al ,,reducerii'' vocalelor [*a*] şi [*o*]. Considerăm deci utilă o comparaţie cu rezultatele prezentate de Morris Halle în lucrarea citată, deşi această comparaţie nu poate fi socotită destul de concludentă (dat fiind, pe de o parte, numărul de cazuri insuficient de mare, iar, pe altă parte, faptul că pentru vocala [*ă*] din limba romînă luăm ca punct de plecare valori medii, iar pentru rusă cazuri concrete)[1].

Pentru prima şi cea de a doua vocală din *потому* şi pentru vocala finală din *Катерина* Morris Halle[2] dă cifrele de mai jos (subiectul D, bărbat); am calculat, pe baza lor, valoarea lui R_3 ;

	F 1	F 2	F 3	R_3
п*о*тому	425	1125	2425	5,7
пот*о*му	700	1500	2350	3,3
Катерин*а*	400	1800	2400	6,0

Comparînd valorile lui R_3 în aceste vocale cu valoarea lui R_3 în vocala [*ă*] (= 5,5), constatăm că, în ce priveşte trăsăturile ,,compact'' — ,,difuz'', rom. [*ă*] se aseamănă destul de mult cu prima vocală din rus. *потому* şi ceva mai puţin cu vocala finală din *Катерина*, dar este mai difuz (mai închis) decît cea de-a doua vocală din rus. *потому* (de altfel, în transcriere fonetică cele două vocale ruseşti sînt notate în mod diferit ; la Morris Halle : [*pətamu*]).

Rom. [*ă*] a fost comparat, uneori, cu vocala englezească din cuvinte de tipul (*to*) *cut* ,,a tăia''. Pentru această vocală (notată, fonetic, [ʌ]) s-au dat[3] ca medii ale primilor trei formanţi cifrele 640, respectiv, 1190 şi 2390 Hz (voci bărbăteşti) ; rezultă că R_3 = 3,7. Rom. [*ă*] este, prin urmare, mai difuz (mai închis) decît vocala din engl. (*to*) *cut*, ceea ce confirmă observaţia lui N. I. Dukel'skij[4].

Pentru vocala germană notată, fonetic, [ə] am avut la îndemînă valorile medii ale formanţilor 1—3 date de Antti Sovijärvi, într-un studiu consacrat unei limbi fino-ugrice[5]. Autorul citat dă următoarele cifre[6] : F 1 = 420, F 2 = 1750, F3 = 2380 Hz ; calculînd pe R_3 se obţine valoarea 5,6, ceea ce înseamnă că germ. [ə] şi rom. [*ă*] sînt aproximativ la fel de compacte (deschise). Există însă o deosebire importantă între cele două vocale din punctul de vedere al caracterului acut, respectiv, grav. Pentru germ. [ə] valorile lui R_1 şi R_2 sînt, respectiv, 4,2 şi 1,4 — cifre care, com-

[1] La Morris Halle nu găsim medii care să ofere o bază mai potrivită pentru comparaţie.
[2] *Op. cit.*, p. 178.
[3] Gordon E. Peterson and Harold L. Barney, *Control Methods Used in a Study of the Vowels*, în « Journal of the Acoustical Society of America », XXIV (1952), 2, p. 183.
[4] *Op. cit.*, p. 125 ; de fapt vocala englezească seamănă mai mult cu rom. [*a*] (Mihail Bogdan, *Fonetica limbii engleze* [Bucureşti], 1962, p. 54).
[5] Antti Sovijärvi, *Der mokschamordwinische ə-Vokal im Lichte der Sonagramme*, în « Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia. Mémoires de la Société finno-ougrienne », CXXV (1962), p. 553—566. Din cifrele medii date (p. 561) pentru [ə] din mordvină (F 1 = 508, F 2 = 1305, F 3 = 2105) se poate deduce că această vocală este cam la fel de gravă, dar mai compactă decît rom. [*ă*].
[6] *Ibidem*, p. 565.

parate cu datele obținute pentru [*ă*] ($R_1 = 2,9$; $R_2 = 1,8$) arată că rom. [*ă*] este mai grav decît germ. [*ə*][1].

7. În ce privește pe rom. [*î*], datele de care dispunem ne permit să îl comparăm cu rus. [*ы*] (de fapt, apropieri între cele două sunete au fost adesea făcute, dar nu pe baza unei analize acustice).

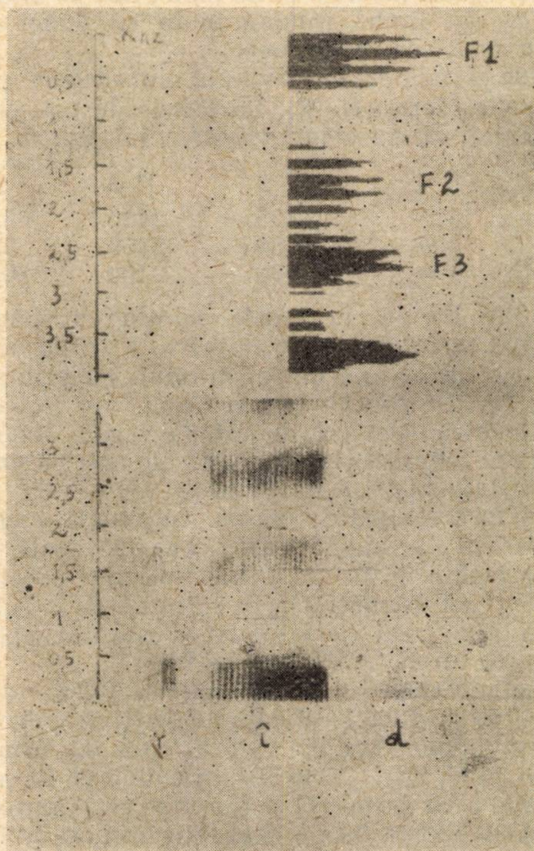

Fig. 6 (subiectul E)

Dăm, mai jos, valorile medii ale lui R_1, R_2 și R_3 pentru rom. [*î*] [2] și — după Alexander V. Isačenko [3] — valorile corespunzătoare pentru rus. [*ы*] în grupul [*tы*] :

	R_1	R_2	R_3
[*î*]	4,8	1,6	7,7
[*ы*]	7,9	1,4	9,0

[1] Acest din urmă sunet pare a fi la fel de grav ca rom. [*î*] (cf. cifrele date mai sus, p. 171).
[2] Vezi mai sus, p. 171—172.
[3] *Op. cit.*, p. 326.

Comparînd cele două serii de cifre se poate trage concluzia că rom. [î] este mai grav și întrucîtva mai compact (mai deschis) decît rus. [ы]. Pentru verificare, am calculat, după datele prezentate de Morris Halle [1], valorile medii ale lui R_1, R_2 și R_3 la vocala [ы]) pronunțată de 3 subiecte, în silabele [vы] (3 cazuri) și [rы] (2 cazuri). Rezultatele sînt următoarele : $R_1 = 6{,}0$; $R_2 = 1{,}3$; $R_3 = 7{,}7$. Din compararea lui R_1, R_2, R_3 în rom.[î] cu aceste ultime cifre rezultă o asemănare mai mare între vocalele în discuție, din punctul de vedere al caracterului grav sau acut, dar și de data aceasta cifrele arată că rom. [î] este mai grav decît rus. [ы]. Cît despre trăsăturile ,,compact'' și ,, difuz'', din calculul făcut după cele cîteva date luate din lucrarea lui Morris Halle a rezultat pentru R_3 valoarea 7,7, identică cu cea a lui R_3 în cazul rom. [î]. Se pare deci că rom. [î] și rus. [ы] sînt vocale cam la fel de difuze. Urmează ca cercetări ulterioare, mai amănunțite, să aducă precizările necesare în această direcție.

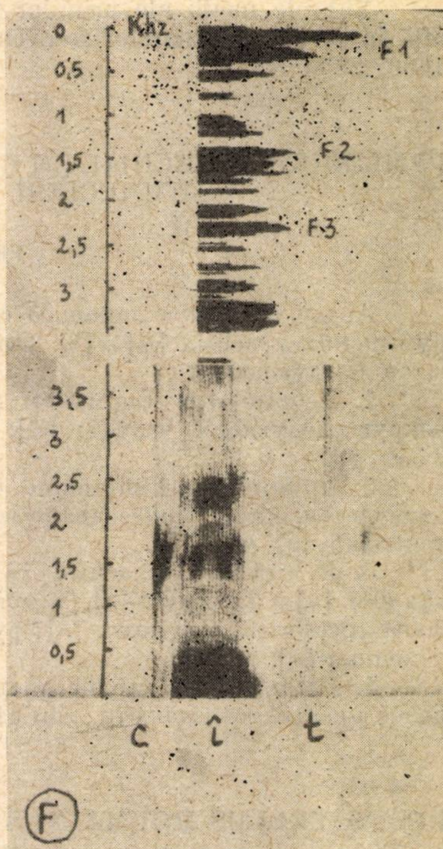

Fig. 7

8. Pentru stabilirea unor corespondențe între structura acustică a vocalelor [ă] și [î] și poziția organelor articulatorii în timpul emiterii vocalelor respective ar fi necesar să fie utilizat același material atît pentru analiza spectrografică, cît și pentru măsurători bazate pe roentgenograme. Remarcăm, deocamdată, concordanța care există între caracterul relativ mai grav al lui [ă] în raport cu [î] și faptul că, după măsurătorile executate de acad. Al. Rosetti, depărtarea dintre partea anterioară a limbii și incisivii inferiori este mai mare la [ă] decît la [î] [2]; așadar deosebirea de localizare pe axa ,,anterior'' — ,,posterior'' [3] coincide cu deosebirea acustică pe axa ,,acut''— ,,grav'' ([ă] este ceva mai grav decît [î]). Bineînțeles, constatarea aceasta nu contravine includerii celor două vocale în aceeași clasă de localizare, în cadrul unei analize f o n o l o g i c e.

[1] *Op. cit.*, p. 170 (subiectul D, bărbat), 172 (J, bărbat), 175—176 (K, femeie).

[2] A. Rosetti, *Contributions* ..., p. 92 (= *Mélanges* ..., p. 138). Vezi și roentgenogramele din lucrarea citată a lui N. I. Dukel'skij, p. 123 și 125.

[3] A. Rosetti, *Classification des voyelles roumaines*, în « Bulletin linguistique », IX (1941), p. 113 (= *Mélanges* ..., p. 181).

Rezumînd rezultatele comparațiilor făcute între vocalele romînești [ă] și [î] și vocalele similare din alte limbi, putem spune că [ă] este o vocală aproximativ la fel de compactă ca germ. [ə] și ca rus. [ə] din prima silabă a lui *потому*, dar mai difuză decît engl. [ʌ]; în comparație cu germ. [ə], vocala [ă] este mai gravă. Vocala [î] este aproximativ la fel de difuză ca rus. [ы], dar mai gravă decît aceasta.

Valorile medii ale primilor trei formanți ai vocalelor [ă] și [î] se află în jurul următoarelor frecvențe : [ă] : 500, 1500, 2750 Hz ; [î] : 350, 1600, 2550 Hz[1].

РУМЫНСКИЕ ГЛАСНЫЕ [ă] И [î], РАССМАТРИВАЕМЫЕ С АКУСТИЧЕСКОЙ ТОЧКИ ЗРЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

Автор изучил с помощью спектрографа акустическую структуру румынских гласных [ă] и [î]. Основные полученные результаты являются следующими:

1. Первые три форманты рассматриваемых гласных находятся вокруг следующих частот: [ă]: 500, 1500 2750 гц; [î]: 350, 1600, 2 550 гц.

2. Принимая во внимание соотношения F2/F1, F3/F2 и F3/F1, отмечается, что [î] более диффузен и, в некоторой мере, более высокой тональности, чем [ă].

3. Румынский гласный [ă] приблизительно также компактен, как нем. [ə] и как рус. [ə] (например, в первом слоге слова *потому*) и более диффузен, чем англ. [ʌ]; рум. [ă] более низкой тональности, чем немецкий [ə].

4. Гласный [î] приблизительно также компактен, как рус. [ы], но более низкой тональности, чем этот русский гласный.

LES VOYELLES ROUMAINES [ă] ET [î] AU POINT DE VUE ACOUSTIQUE

RÉSUMÉ

L'auteur a étudié au moyen du spectrographe la structure acoustique des voyelles roumaines [ă] et [î]. Les principaux résultats obtenus sont les suivants :

[1] Cifrele de aici sînt date după tabloul nr. 3, cu rotunjiri (am ținut seamă de faptul că măsurătorile s-au făcut cu o aproximație de ± 25 Hz). După cercetările lui Milan Romportl (*K ruskému vokalickému systému*, în « Acta Universitatis Carolinae », Philologica, 3. Slavica Pragensia, III (1961), p. 109, fig. 2), primii doi formanți ai rus. [ы] se află în jurul a 250, respectiv, 1500 Hz.

1. Les trois premiers formants des voyelles étudiées se situent autour des fréquences suivantes : [ă] : 500, 1500, 2750 Hz ; [î] : 350, 1600, 2550 Hz.

2. Compte tenu des rapports F2/F1, F3/F2 et F3/F1, l'on constate que [î] est plus diffus et, dans une certaine mesure, plus aigu que [ă].

3. La voyelle roumaine [ă] est à peu près de la même compactité que l'all. [ə] et le russe [ə] (comme dans la première syllabe du mot *потому*) et plus diffuse que l'angl. [ʌ] ; le roum. [ă] est plus grave que l'all. [ə].

4. La voyelle [î] est à peu près aussi compacte que le russe [*ы*], mais plus grave que celui-ci.

OBSERVAȚII ASUPRA STRUCTURII ACUSTICE A VOCALELOR ROMÎNEȘTI *i, e, a, o* ȘI *u*

DE

VALERIU ȘUTEU

1. Problema analizei acustice a sunetelor vorbite a constituit în ultimii ani un obiect de cercetare căruia i s-au consacrat un mare număr de studii.

Pornind de la considerentul că scopul analizei lingvistice este, în general, inventarierea tuturor trăsăturilor distinctive ale unei limbi și determinarea naturii lor [1], rolul foneticii acustice, care în momentul de față dispune de mijloace noi și avansate de cercetare, constă, în primul rînd, în stabilirea cît mai precisă pentru fiecare sunet a caracteristicilor fizico-acustice, în vederea determinării relațiilor și corespondențelor care există între aceste caracteristici și distincțiile făcute după criterii lingvistice.

În acest sens, ne propunem să prezentăm rezultatele la care am ajuns în determinarea echivalentelor fizico-acustice în unda sonoră pentru vocalele romînești [*i*], [*e*], [*a*], [*o*] și [*u*], în urma experiențelor întreprinse în Laboratorul de fonetică experimentală al Centrului de cercetări fonetice și dialectale, cu ajutorul spectrografului de tip ,,Sona-graph''.

Problema de care ne ocupăm nu a fost cercetată aproape de loc anterior de către lingviști iar datele și rezultatele obținute prin mijlocirea unor aparate și metode care sînt cu mult sub nivelul celor actuale, nu pot fi luate în considerare.

2. Pentru stabilirea structurii acustice a vocalelor care formează obiectul cercetării noastre am examinat un număr de 207 cazuri înregistrate.

Numărul subiectelor cu care am lucrat pentru înregistrările la spectrograf este de 12. Dintre acestea, 10 sînt cercetători științifici la Centrul

[1] Cf. Bertil Malmberg, *Questions de méthode en phonétique synchronique*, în ,,Studia linguistica'', X (1956), p. 8.

de cercetări fonetice şi dialectale şi la Institutul de lingvistică din Bucureşti, un subiect este tehnician la Centrul de cercetări fonetice şi dialectale iar un subiect este funcţionar la Institutul de lingvistică.

Cuvintele şi propoziţiile înregistrate au fost rostite cu pronunţare literară. Cuvintele monosilabice au fost pronunţate, pe cît a fost posibil, cu o intonaţie egală, fără coborîrea tonului înaintea pauzei dintre cuvinte sau la sfîrşitul seriei de cuvinte înscrise pe o foaie.

Cele 12 subiecte au fost notate cu următoarele simboluri : A, C, E, F (bărbaţi ; cercetători ştiinţifici), B, D (bărbaţi ; tehnician şi funcţionar) şi G, H, I, J, K, L (femei ; cercetători ştiinţifici).

3. Înregistrările la care am procedat au cuprins pronunţarea izolată a vocalelor luate în studiu şi pronunţarea unor cuvinte monosilabice şi a unor fraze în care figurează vocalele respective.

Vocalele izolate au fost pronunţate fără o ordine stabilită, în funcţie de condiţiile care au favorizat cel mai bine o înregistrare tehnică la un nivel cît mai corect.

Cuvintele monosilabice s-au înregistrat într-o ordine stabilită de noi şi sînt următoarele : *pat*, *chel*, *bir*, *dop*, *tub*, *far*, *sec*, *şir*, *zor*, *mic*, *jur*, *ceas*, *ham*, *ger*, *cioc*, *mac*, *ţap*, *ţip*, *hop*, *leg*, *nod*, *rac*, *lut* şi *el*.

S-au înregistrat următoarele propoziţii : *Mitică sapă acolo*, *Iapa merge pe drum*, *S-a vîrît sub apă*, *Avea creioane colorate* şi *Văd nişte oale*. Din aceste propoziţii au fost studiate următoarele sunete :

[i_2] — *Mitică*
[*ă*] — ,,
[*a*] — *sapă*
[o_2] — *acolo*
[*a*] — ,,
[a_1] — *iapa*
[a_2] — ,,
[e_1] — *merge*
[e_2] — ,,
[*e*] — *pe*
[*a*] — *s-a*
[*a*] — *apă*
[*ă*] — ,,
[a_1] — *avea*
[a_2] — ,,
[e_1] — *creioane*
[*a*] — ,,
[o_2] — *colorate*
[*a*] — ,,
[*ă*] — *văd*
[*i*] — *nişte*
[*a*] — *oale*

4. Secţiunile, pe baza cărora s-au efectuat măsurătorile, s-au făcut în majoritatea cazurilor, la jumătatea duratei vocalei respective. Secţiunea a fost făcută prin procedeul benzii înguste, după ce în prealabil s-a înregistrat vocala, cuvîntul sau propoziţia prin procedeul benzii late.

Nu toate secţiunile au putut fi făcute la jumătatea duratei vocalei, întrucît aparatul „Sona-graph'' nu permite în toate cazurile secţionarea de acest gen. Secţiunile se încadrează în limite de timp care trebuie riguros respectate din punct de vedere tehnic. Din această cauză acolo unde nu am avut siguranţa că secţiunea făcută este exact pe vocala respectivă, nu am trecut în lucrarea noastră valorile formanţilor. De asemenea, nu am trecut valorile formanţilor pe care i-am determinat imprecis (de exemplu valorile pentru [*u*] pronunţat în propoziţie ; vezi tabelele 1, 2, 3, 4 şi 5). Întrucît majoritatea foneticienilor, în analiza acustică, iau în considerare 3 formanţi, am trecut şi noi în tabele, acolo unde a fost posibil, cei trei formanţi.

Pentru stabilirea graficului 1 însă, am luat în considerare numai doi formanţi (F I şi F II) întrucît, după cum rezultă din cercetările spectrografice care s-au făcut pînă acum, timbrul unei vocale depinde în primul rînd de F I şi F II [1].

5. Rezultatele măsurătorilor efectuate sînt înfăţişate în tablourile care urmează :

Tabelul 1
Vocala [*i*]

Nr. crt.	Subiectul	Pronunţări (în) :	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1	A	izolate : *i*	250	2200	2750
2	B		300	2175	3250
3	C		250	1875	2850
4	D		200	2300	2850
5	E		250	2175	3000
6	G		375	—	—
7	H		350	—	—
8	I		450	—	—
9	J		350	—	—
10	K		400	2625	—
11	C	monosilabice : b*i*r	200	1850	2750
12	E		300	1975	2575
13	F		275	2250	3150
14	C	ş*i*r	275	1950	2850
15	E		250	1975	2700
16	I		450	2000	2900
17	L		375	2300	3350
18	C	m*i*c	200	2075	2850
19	E		225	2150	2725
20	F		250	2375	3350
21	C	ţ*i*p	300	2050	3000
22	E		250	2225	2750
23	F		350	2200	2850
24	G		400	—	—
25	I		400	—	—
26	E	propoziţii : Mit*i*că . . .	275	2175	2850
27	G	M*i*tică . . .	400	—	—
28	E	. . . n*i*şte . . .	200	2100	2950
29	G		450	2200	—

[1] Vezi Morris Halle, *The Sound Pattern of Russian*, Haga, 1959, p. 85 şi Fritz Winkel, *Vues nouvelles sur le monde des sons*, traduit par A. Moles, J. Lequeux, Paris, 1960, p. 11.

Tabelul 2

Vocala [*e*]

Nr. crt.	Subiectul	Pronunţări (în) :	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1	A	izolate : *e*	300	2000	2350
2	B		400	2125	2675
3	C		500	1750	2200
4	D		400	2025	2750
5	E		400	1875	2550
6	G		350	—	—
7	H		375	—	—
8	I		375	—	—
9	J		350	—	—
10	K		375	2375	—
11	C	monosilabice : ch*e*l	325	1850	2725
12	E		325	1875	2625
13	F		250	1900	2925
14	I		400	2400	3250
15	L		350	2800	3325
16	C	s*e*c	275	1800	2750
17	E		325	1650	2575
18	F		300	1800	2575
19	G		450	1675	—
20	I		350	1600	2250
21	C	g*e*r	350	1825	2575
22	E		375	1700	2725
23	F		275	2025	2675
24	G		450	2200	2950
25	I		325	2250	3350
26	L		500	2250	3000
27	C	l*e*g	425	1775	2600
28	E		375	1725	2750
29	F		300	2075	2725
30	G		450	1950	2975
31	I		325	2225	3300
32	L		350	—	—
33	C	*e*l	625	1750	2700
34	E		625	1525	2625
35	F		325	1725	2700
36	G		450	1475	2475
37	I		650	2125	3325
38	L		550	2350	3100
39	A	propoziţii : ... m*e*rge...	625	1700	2450
40	I		650	2250	3050
41	E	...merg*e*...	350	—	—
42	G		475	—	—
43	A	... p*e* ...	250	1550	2275
44	E	...cr*e*ioane ...	300	1650	2550

Tabelul 3

Vocala [*a*]

Nr. crt.	Subiectul	Pronunţări (în)	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1	B	izolate : *a*	650	1150	2650
2	C		750	1125	2875
3	D		700	1150	2400
4	E		750	1250	2100
5	G		725	1075	2475
6	H		850	1150	—
7	I		650	950	3050
8	J		750	1225	3100
9	K		950	1250	2950
10	C	monosilabice : p*a*t	600	1150	2525
11	E		600	1150	2575
12	F		750	1375	2450
13	G		650	1000	2550
14	I		650	1500	3250
15	L		1100	1600	2800
16	C	f*a*r	775	1350	2375
17	E		625	1200	2475
18	F		775	1275	2525
19	G		700	1375	2050
20	I		650	1000	2200
21	L	ce*a*s	700	1450	2550
22	E		650	1550	2475
23	G		650	1825	2700
24	I		650	1850	—
25	L		550	1575	2575
26	C	h*a*m	825	1150	2500
27	E		800	1250	2450
28	F		675	1400	2575
29	G		725	1075	—
30	I		850	1400	2500
31	L		525	1025	2500
32	C	m*a*c	800	1100	2750
33	E		725	1225	2400
34	F		725	1375	2650
35	G		700	1325	2300
36	I		950	—	—
37	L		750	1200	2575
38	C	ţ*a*p	800	1250	2175
39	E		725	1375	2350
40	F		700	1350	2650
41	G		750	1500	—
42	I		650	1550	—
43	L		750	1225	2625
44	C	r*a*c	700	1150	2375
45	E		650	1300	2050
46	F		700	1475	2250
47	G		750	1450	—
48	I		900	1450	2850
49	L		750	1650	2600
50	E	propoziţie : ... s*a*pă ...	600	1400	2775
51	A	... *a*colo ...	700	1075	2375
52	A	i*a*pa ...	850	1400	2550
53	I		650	1950	3275

Tabelul 3 (continuare)

Nr. crt.	Subiectul	Pronunţări (în)	F I Hz	F II Hz	F III Hz
54	E	iap*a* ...	550	1175	2375
55	G		850	1250	2750
56	E	s-*a*...	450	1450	2750
57	E	...*a*pă	450	1150	2500
58	A	ave*a* ...	650	1600	2775
59	I		750	2100	3150
60	E	*a*vea ...	875	1275	2450
61	G		650	950	2150
62	A	...creio*a*ne ...	625	1350	2275
63	I		650	—	—
64	E	... color*a*te	525	1250	2350
65	G		650	—	—
66	A	...o*a*le	650	1050	2550
67	E		450	950	2400
68	G		650	950	2500
69	I		575	—	—

Tabelul 4

Vocala [*o*]

Nr. crt.	Subiectul	Pronunţări (în) :	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1	A	izolate : *o*	450	700	2000
2	B		350	550	2600
3	C		275	850	1800
4	D		375	850	2650
5	E		425	850	2550
6	G		350	650	—
7	H		350	625	2800
8	I		325	600	3100
9	J		350	650	3200
10	K		350	675	2700
11	C	monosilabice : d*o*p	225	1100	2300
12	E		375	1075	2600
13	F		300	1225	2175
14	I		450	1350	—
15	L		350	1325	2850
16	C	z*o*r	575	925	2600
17	E		400	1100	2450
18	F		275	1150	2500
19	G		650	1225	2725
20	L		575	1150	—
21	C	ci*o*c	400	1075	2250
22	E		425	1000	2475
23	F		325	1200	2350
24	G		400	1050	2725
25	I		450	1200	3050
26	L		500	975	2900
27	C	h*o*p	400	850	2500
28	E		400	750	2450
29	F		325	800	2600

Tabelul 4 (continuare)

Nr. crt.	Subiectul	Pronunţări (în):	F I Hz	F II Hz	F III Hz
30	G		350	650	2550
31	I		375	—	—
32	C	nod	550	1025	2600
33	E		500	1125	2525
34	F		300	1150	2625
35	G		675	1000	1975
36	I		650	1275	3350
37	L		550	1050	2750
38	E	propoziţii : ... acol*o*	500	1150	2875
39	A	... col*o*rate	225	1050	2350
40	I		575	1400	3025

Tabelul 5

Vocala [*u*]

Nr. crt.	Subiectul	Pronunţări (în):	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1	A	izolate : *u*	300	700	2600
2	B		250	625	—
3	C		300	550	2100
4	D		250	625	—
5	E		300	725	2400
6	G		425	775	—
7	H		400	675	2700
8	I		475	650	—
9	J		350	650	—
10	K		425	775	—
11	C	monosilabice : t*u*b	325	900	2175
12	E		200	750	2500
13	F		275	750	—
14	G		450	750	2750
15	L		350	1150	3050
16	C	j*u*r	375	1000	2300
17	E		250	1150	2425
18	F		325	—	—
19	G		450	850	—
20	L		375	—	—
21	C	l*u*t	275	850	2350
22	E		250	1150	2600
23	F		300	1200	2350
24	I		450	1150	—
25	L		350	1150	2800

6. Iată observaţiile noastre care rezultă din examinarea tablourilor de mai sus :

a) Pentru vocala [*i*] (vezi tabelul 1) frecvenţa celor trei formanţi este cuprinsă între limitele următoare : 200—400 Hz pentru F I, 1875—2625 Hz pentru F II, 2750—3250 Hz pentru F III (vocale izolate) şi 200—450 Hz pentru F I, 1850—2375 Hz pentru F II, 2575—3350 Hz pentru F III

(vocale în cuvinte monosilabice şi propoziţii). Media frecvenţelor pentru F I, F II şi F III, calculată prin însumarea frecvenţelor fiecărui formant şi împărţirea totalului la numărul de cazuri cercetate [1] este următoarea : 317 Hz—F I, 2225 Hz—F II şi 2940 Hz—F III la vocale izolate, 300 Hz—F I, 2105 Hz—F II şi 2907 Hz—F III la vocale în cuvinte monosilabice şi 331 Hz—F I, 2158 Hz—F II şi 2900 Hz—F III la vocale în propoziţii.

Este de observat că valorile medii ale fiecărui formant din cele trei categorii menţionate diferă foarte puţin între ele, ceea ce duce la o constanţă aproape riguroasă faţă de valoarea medie totală a formanţilor lui [*i*], care este de 310 Hz—F I, 2145 Hz—F II şi 2915 Hz—F III.

Felul în care se distribuie spectrele celor trei formanţi ai vocalei [*i*] se văd în figurile 1 (pronunţare izolată, subiectul E), 2 ([*i*] în cuvîntul monosilabic ţ*i*p, subiectul F) şi 3 ([*i*], numai secţiune, în cuvîntul Mit*ic*ă din propoziţia *Mitică sapă acolo*, subiectul E).

b) Valorile minime şi maxime ale celor trei formanţi ai vocalei [*e*] (vezi tabelul 2) sînt următoarele : 300—500 Hz pentru F I, 1750—2375 Hz pentru F II, 2200—2750 Hz pentru F III (vocale izolate) şi 250—650 Hz pentru F I, 1475—2800 Hz pentru F II, 2250—3350 Hz pentru F III (vocale în cuvinte monosilabice şi propoziţii). Valorile medii ale frecvenţelor celor trei formanţi sînt de : 382 Hz—F I, 2025 Hz—F II şi 2505 Hz—F III pentru vocale izolate, 395 Hz—F I, 1937 Hz—F II şi 2828 Hz—F III în cuvinte monosilabice şi 441 Hz—F I, 1787 Hz—F II şi 2581 Hz—F III în propoziţii.

Ca şi la vocala [*i*], diferenţele între valorile medii ale fiecăruia dintre cei trei formanţi ai vocalei [*e*] în pronunţări izolate, în cuvinte monosilabice şi în propoziţii este neglijabilă. Valoarea medie totală a formanţilor vocalei este de 398 Hz—F I, 1934 Hz—F II şi 2754 Hz—F III şi nu diferă substanţial de valorile medii citate pentru fiecare categorie în parte.

Singura nepotrivire asupra căreia merită să ne oprim este la valoarea maximă de 2800 Hz, aflată într-un singur caz pentru F II, valoare care nu numai că se apropie de aceea a valorii medii totale a lui F III ci chiar o depăşeşte. Explicaţia constă în faptul că din cauza limitării tehnice a spectrografului în efectuarea secţiunilor pe care s-au făcut măsurăturile, secţionarea lui [*e*], care în cazul de faţă s-a operat în contextul cuvîntului monosilabic *chel* (pronunţat de subiect [*k̯iel*]), n-a fost făcută probabil pe [*e*] ci pe sunetul de tranziţie dintre palatala [*k'*] şi [*e*], deci după părerea noastră pe [*i*], ceea ce a dus la determinarea unei frecvenţe aşa de înalte pentru F II în cazul acestui presupus [*e*].

Spectrogramele lui [*e*] sînt reproduse în figurile 4 (pronunţare izolată, subiectul B), 5 ([*e*] în cuvîntul monosilabic *leg*, subiectul E) şi 6 ([e_1], numai secţiune, în cuvîntul *creioane* din propoziţia *Avea creioane colorate*, subiectul E).

---

[1] Cf. Antti Sovijärvi, *Der mokschamodwinische ə-Vokal im Lichte der Sonagramme*, în „Mémoires de la Société finno-ougrienne", CXXV (1962), p. 553—866, unde se aplică metoda calculării valorilor medii.

Fig. 3

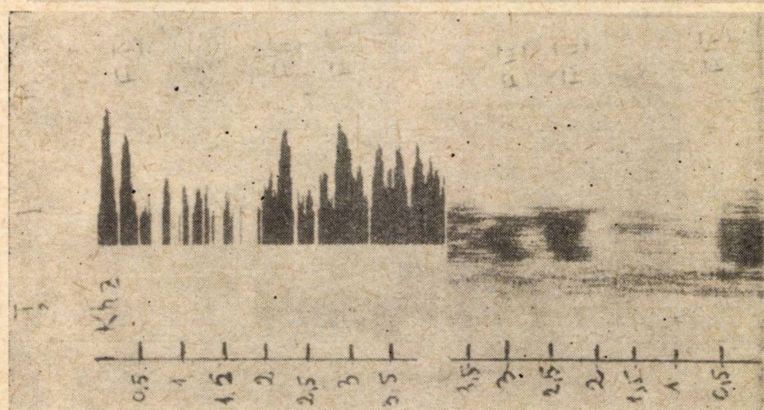

Fig. 2

Fig. 1

c) La vocala [*a*] (vezi tabelul 3) valorile minime şi maxime ale celor trei formanţi sînt după cum urmează : 650—950 Hz pentru F I, 950—1250 Hz pentru F II, 2100—3100 Hz pentru F III (vocale izolate) şi 450—1100 Hz pentru F I, 950—2100 Hz pentru F II, 2050—3275 Hz pentru F III (cu-

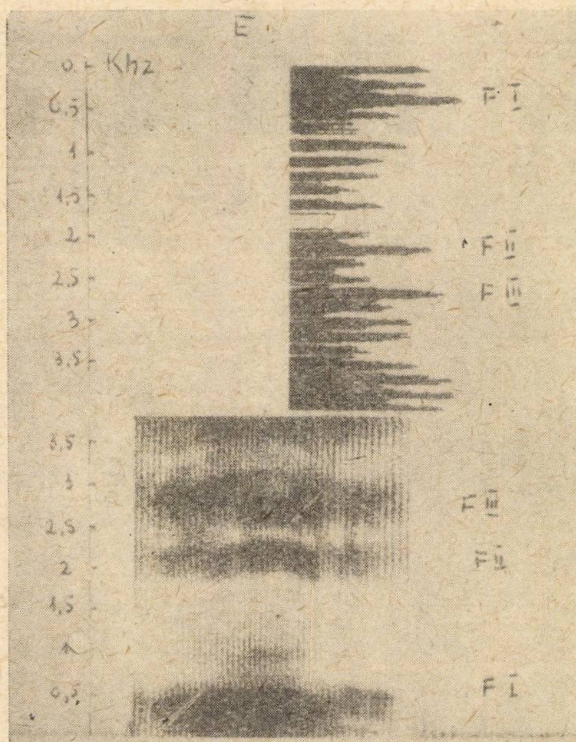

Fig. 4

vinte monosilabice şi propoziţii). Valorile medii ale frecvenţelor celor trei formanţi sînt de : 752 Hz—F I, 1147 Hz—F II şi 2700 Hz—F III pentru vocale izolate, 723 Hz—F I, 1345 Hz—F II şi 2623 Hz—F III în cuvinte monosilabice şi 640 Hz—F I. 1195 Hz—F II şi 2585 Hz—F III în propoziţii.

Valoarea medie totală a formanţilor vocalei [*a*] este de 730 Hz—F I, 1278 Hz—F II şi 2622 Hz—F III. Ea nu se deosebeşte prea mult de valorile medii citate mai sus pentru pronunţările izolate, în cuvinte monosilabice şi în propoziţii.

Dăm spectrogramele vocalei [*a*] în figurile 7 (pronunţare izolată, subiectul C), 8 ([*a*] în cuvîntul monosilabic *pat*, subiectul E) şi 9 ([*a*], numai secţiune, în cuvîntul *sapă*, din propoziţia *Mitică sapă acolo*, subiectul E).

d) Pentru vocala [*o*] (vezi tabelul 4) s-au obţinut următoarele valori minime şi maxime ale celor trei formanţi : 275—450 Hz pentru F I,

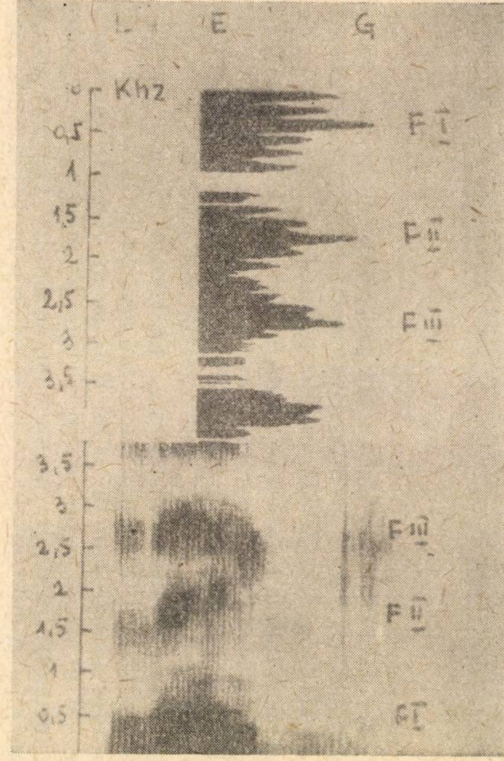

Fig. 5

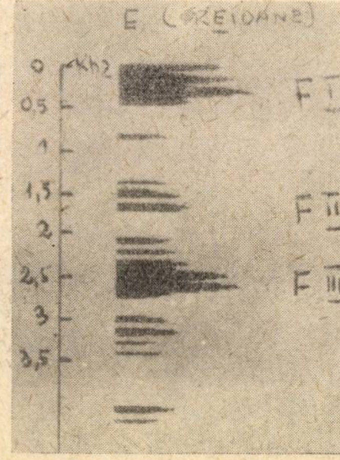

Fig. 6

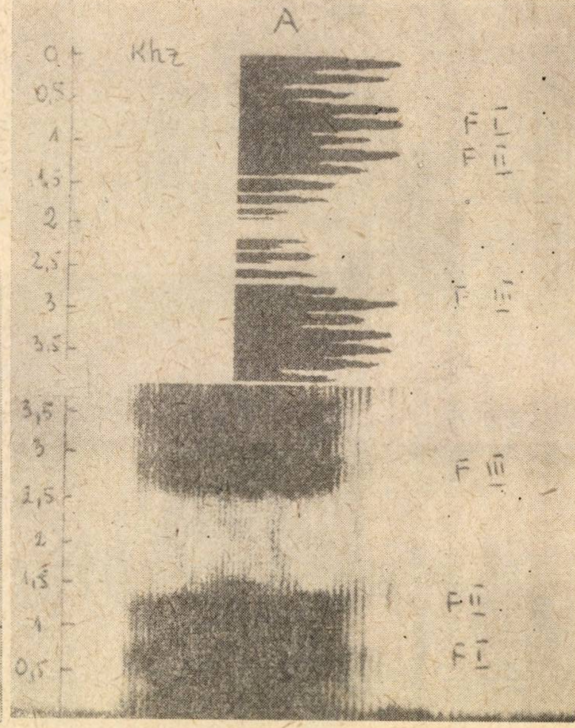

Fig. 7

550—850 Hz pentru F II, 1800—3200 Hz pentru F III (vocale izolate) şi 225—675 Hz pentru F I, 650—1400 Hz pentru F II, 1975—3350 pentru F III (cuvinte monosilabice şi propoziţii). Pentru valorile medii ale frecvenţelor celor trei formanţi am obţinut următoarele cifre : 360 Hz—

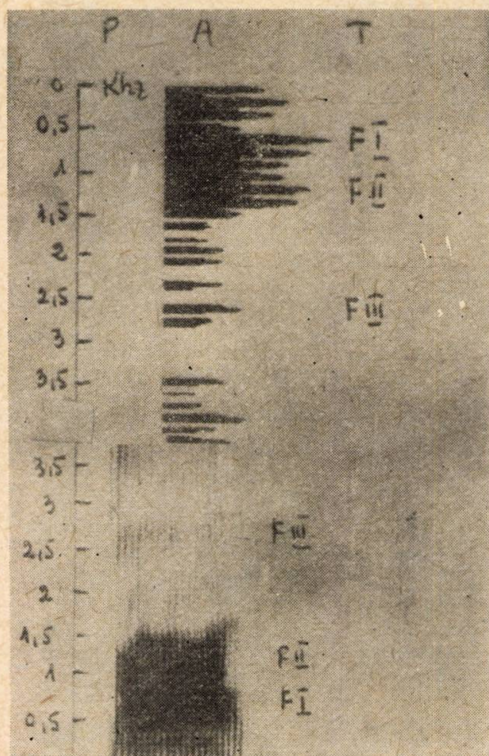

Fig. 8

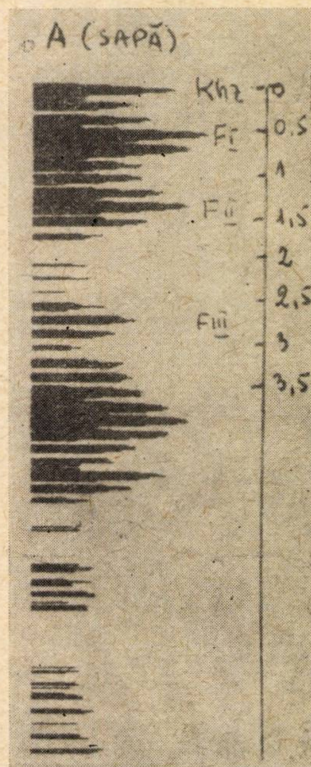

Fig. 9

F I, 700 Hz—F II şi 2600 Hz—F III pentru vocale izolate, 435 Hz—F I, 1069—F II şi 2578 Hz—F III în cuvinte monosilabice şi 433 Hz—F I, 1200 Hz—F II şi 2750 Hz—F III în propoziţii.

Valoarea medie totală a formanţilor vocalei [*o*] este de 413 Hz—F I, 984 Hz—F II şi 2597 Hz—F III. Observăm că spre deosebire de celelalte vocale descrise pînă acum, în cazul lui [*o*] valoarea medie a lui F II de la vocalele izolate diferă relativ mult faţă de valoarea aceluiaşi formant de la vocalele din cuvinte monosilabice. La vocalele izolate energia lui F II se concentrează la o frecvenţă inferioară aceleia de la vocalele din cuvinte monosilabice. Valoarea medie a lui F II de la vocalele din cuvintele monosilabice şi chiar de la propoziţii se apropie mai mult de valoarea medie totală a formantului decît valoarea medie a lui F II din vocalele izolate, ceea ce ne face să credem că natura acustică a lui [*o*] în contexte diferă de

aceea a lui [*o*] pronunţat izolat şi acest fapt merită o cercetare specială (vezi mai jos şi situaţia lui [*u*]).

Pentru imaginea spectrală a lui [*o*] dăm figurile : 10 (pronunţare izolată, subiectul E), 11 ([*o*] în cuvîntul monosilabic *dop*, subiectul E)

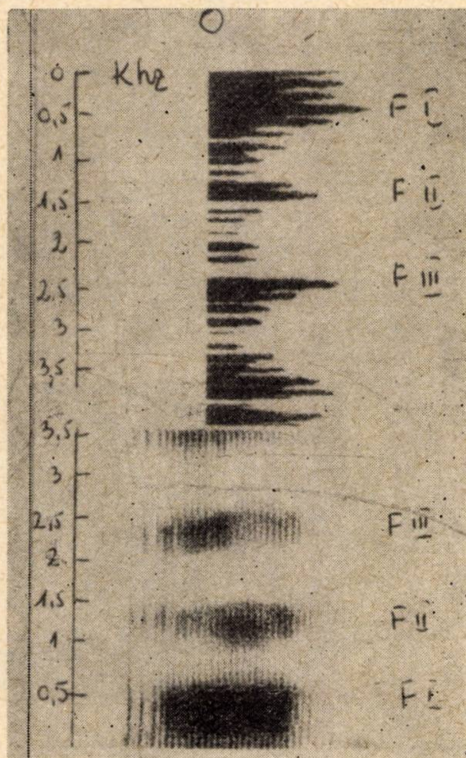

Fig. 10

şi 12 ([*o*], numai secţiune, în cuvîntul colorate din propoziţia, *Avea creioane colorate*, subiectul A).

e) Vocala [*u*] (vezi tabelul 5) are următoarele valori minime şi maxime ale celor trei formanţi : 250—475 Hz pentru F I, 550—775 Hz pentru F II, 2100—2700 Hz pentru F III (vocale izolate) şi 200—450 Hz pentru F I, 750—1200 Hz pentru F II, 2175—3050 Hz pentru F III (cuvinte monosilabice şi propoziţii). Valorile medii ale formanţilor sînt de : 347 Hz pentru F I, 675 pentru F II şi 2450 pentru F III (vocale izolate) şi 333 Hz pentru F I, 984 Hz pentru F II şi 2530 Hz pentru F III (în cuvinte monosilabice ; valoarea formanţilor în propoziţii nu s-a putut determina).

Valoarea medie totală a formanţilor lui [*u*] este de 339 Hz—F I, 850 Hz—F II şi 2507 Hz—F III. Faptul care se impune în primul rînd este asemănarea care există între structura acustică a lui [*u*] şi [*o*] (compară valorile medii totale ale celor două vocale). În al doilea rînd, trebuie remarcată la vocala [*u*] ca şi la vocala [*o*], diferenţa dintre valoarea medie a

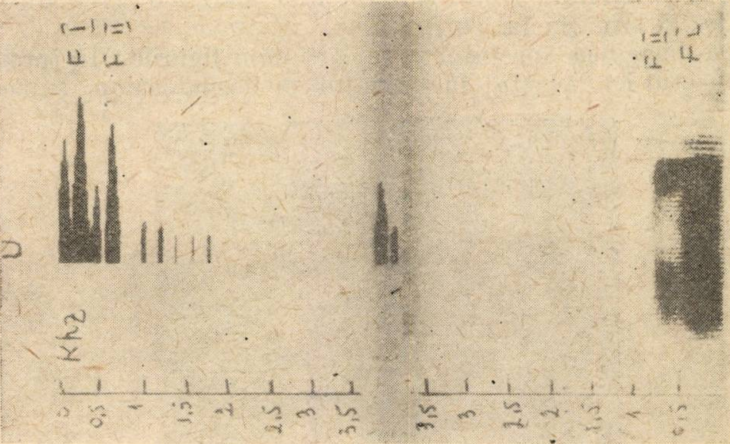

Fig. 13

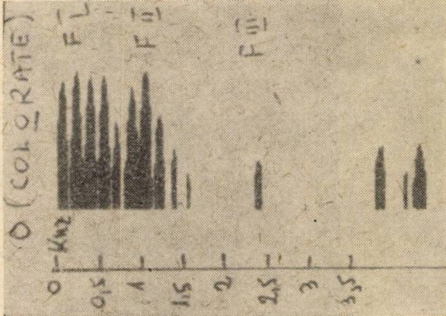

Fig. 12

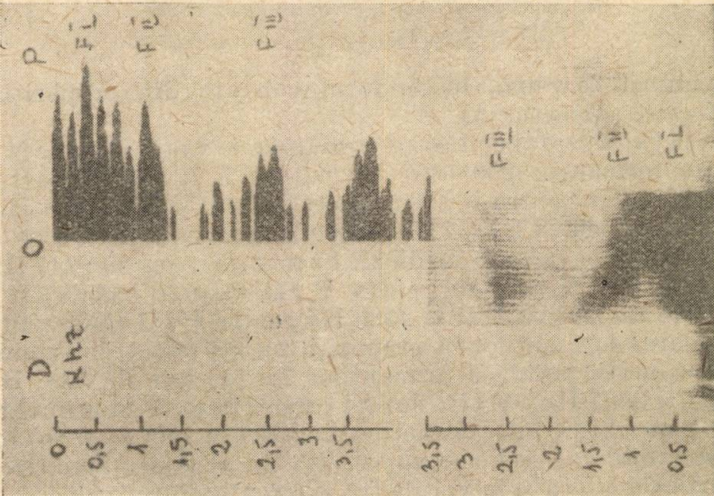

Fig. 11

lui F II în vocale izolate față de aceea a lui F II din cuvinte monosilabice ceea ce ne duce la aceeași concluzie ca și în cazul lui [*o*].

Spectrogramele lui [*u*] sînt date în figurile 13 (pronunțare izolată, subiectul D) și 14 ([*u*] în cuvîntul monosilabic *tub*, subiectul E).

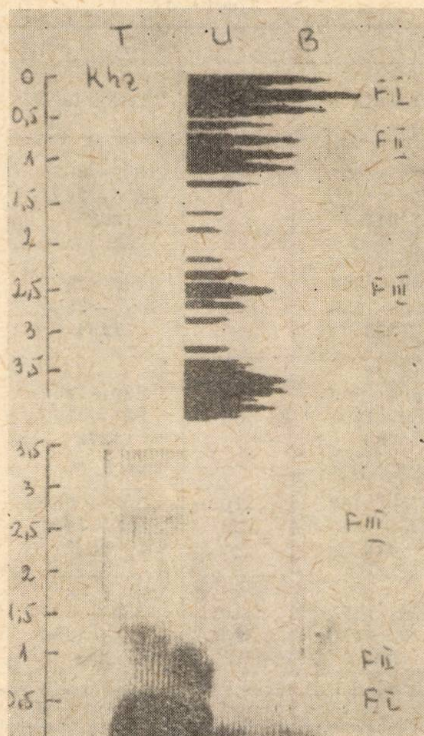

Fig. 14

7. Pe baza observațiilor de mai sus vom încerca să tragem cîteva concluzii asupra structurii acustice a vocalelor romînești [*i*], [*e*], [*a*], [*o*] și [*u*].

I. Dacă ținem seamă de faptul că determinarea formanților pe secțiuni s-a efectuat cu o aproximație de ± 25 Hz și că pronunțarea vocalelor fie izolat, fie în cuvinte monosilabice sau fraze de către mai multe subiecte a dat naștere la variații destul de mari, dar nu esențiale (în majoritatea cazurilor), în ce privește valoarea și raportul dintre F I, F II și F III, putem considera, ,,rotunjind'' rezultatele, că pentru vocalele cercetate sînt caracteristici următorii formanți :

	F I	F II	F III
[*i*]	300	2200	2950
[*e*]	400	1950	2750
[*a*]	700	1300	2600
[*o*]	400	1000	2600
[*u*]	350	850	2500

În tabelul 6 (vezi mai jos) sînt trecute valorile minime şi maxime şi valorile medii totale exacte obţinute pentru vocalele în discuţie :

II. Pentru determinarea trăsăturii grav-acut a vocalelor studiate am pornit de la principiul că poziţia lui F II în raport cu poziţia lui F I şi

Tabelul 6 *

Vocala	F I		F II		F III	
	Nr. cazurilor	Frecvenţa Hz	Nr. cazurilor	Frecvenţa Hz	Nr. cazurilor	Frecvenţa Hz
[*i*]	10	200— 450	6	1875—2625	5	2750—3250
	19	200— 450	16	1850—2375	15	2575—3350
		317		**2225**		**2940**
[*e*]	10	300— 500	6	1750—2375	5	2200—2750
	34	250— 650	31	1475—2800	30	2250—3350
		398		**1934**		**2754**
[*a*]	9	650— 950	9	950—1250	8	2100—3100
	60	450—1100	56	950—2100	51	2050—3275
		703		**1278**		**2622**
[*o*]	10	275— 450	10	550— 850	9	1800—3200
	30	225— 675	29	650—1400	27	1975—3350
		413		**984**		**2597**
[*u*]	10	250— 475	10	550— 775	4	2100—2700
	15	200— 450	13	750—1200	10	2175—3050
		339		**850**		**2507**

* În coloanele Frecvenţa Hz, primul rînd de cifre la fiecare vocală reprezintă valori minime şi maxime pentru vocale izolate, al doilea rînd de cifre reprezintă aceleaşi valori pentru vocale în cuvinte monosilabice şi propoziţii iar al treilea rînd de cifre reprezintă valoarea medie totală a formantului respectiv.

F III este cel mai caracteristic indiciu al acestei trăsături : cu cît F II este mai apropiat de F I, vocala este mai gravă şi cu cît F II este mai apropiat de F III şi ceilalţi formanţi mai înalţi, vocala este mai acută [1]. Calculînd, pe baza valorilor medii ale formanţilor celor cinci vocale (vezi la pct. 7—I valorile din tabelul 6), rapoartele dintre formanţi [2] am obţinut următoarele date :

$[i]$: $R_1 = 7{,}01$; $R_2 = 1{,}32$
$[e]$: $R_1 = 4{,}83$; $R_2 = 1{,}42$
$[a]$: $R_1 = 1{,}82$; $R_2 = 2{,}05$
$[o]$: $R_1 = 2{,}14$; $R_2 = 2{,}64$
$[u]$: $R_1 = 2{,}50$; $R_2 = 2{,}73$

[1] Vezi Roman Jakobson, C. Gunnar, M. Fant, Morris Halle, *Preliminaries to speech analysis, The distinctive features and their correlates*, Acoustics Laboratory, Massachusetts Institute of Technology, p. 30.

[2] Vezi Alexander V. Isačenko, *Hat sich die Phonologie überlebt?*, în „Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwisenschaft", IX (1956), 4, p. 324.

Comparînd rezultatele este evidentă predominarea lui R_1 față de R_2 în cazul vocalelor [*i*] și [*e*] ceea ce corespunde unei apropieri mai mari a lui F II de F III ; prin urmare vocalele [*i*] și [*e*] sînt acute. Vocalele [*o*] și [*u*] unde R_2 este mai mare decît R_1, conform principiului enunțat mai sus, au un caracter grav [1].

Vocala [*a*] se situează pe o poziție intermediară (diferența între R_1 și R_2 este mică) totuși considerînd datele, putem spune că într-o oarecare măsură este o vocală gravă.

III. În cazul vocalelor, trăsătura compact-difuz se manifestă în primul rînd prin poziția lui F I. Atunci cînd F I este mai înalt, adică mai apropiat de F III și de formanții mai înalți, vocala este mai compactă iar cînd F I este mai depărtat de F III, vocala este mai difuză [2]. O valoare mare a raportului F III/F I exprimă caracterul difuz al vocalei iar o valoare mică a raportului arată caracterul ei compact [3]. Notînd cu R_3 raportul menționat, am obținut prin calcularea valorilor medii totale ale lui F III și F I următoarele rezultate pentru vocalele cercetate :

[*i*] $R_3 = 9{,}27$
[*e*] $R_3 = 6{,}91$
[*a*] $R_3 = 3{,}72$
[*o*] $R_3 = 6{,}28$
[*u*] $R_3 = 7{,}39$

Reiese clar din cifrele date că vocalele [*i*] și [*u*] care au R_3 cu valoarea cea mai mare sînt sunete difuze față de vocalele [*e*], [*a*] și [*o*] pentru care valoarea lui R_3 este mai mică și care au deci un caracter mai compact.

Pe de altă parte, vocalele [*e*] și [*o*] sînt, la rîndul lor, compacte față de [*i*] și [*u*] dar difuze față de [*a*]. Vocala [*a*] pentru care am obținut valoarea cea mai mică a lui R_3 este compactă.

Considerînd însă valorile obținute pentru R_3 se poate afirma că din punctul de vedere al trăsăturii compact-difuz, cele cinci vocale se pot grupa astfel :

compact		compact-difuz		difuz
[*a*]	—	[*e*], [*o*]	—	[*i*], [*u*]

IV. Pentru a avea o imagine clară a determinărilor pe care le-am prezentat în cercetarea noastră, am reprezentat grafic [4], mai jos, datele obținute de noi (vezi graficul 1).

Pe axa verticală sînt trecute valorile lui F I iar pe axa orizontală valorile lui F II. Pentru fiecare vocală sînt delimitate zonele extreme de frecvențe ale formanților respectivi, conform datelor menționate în

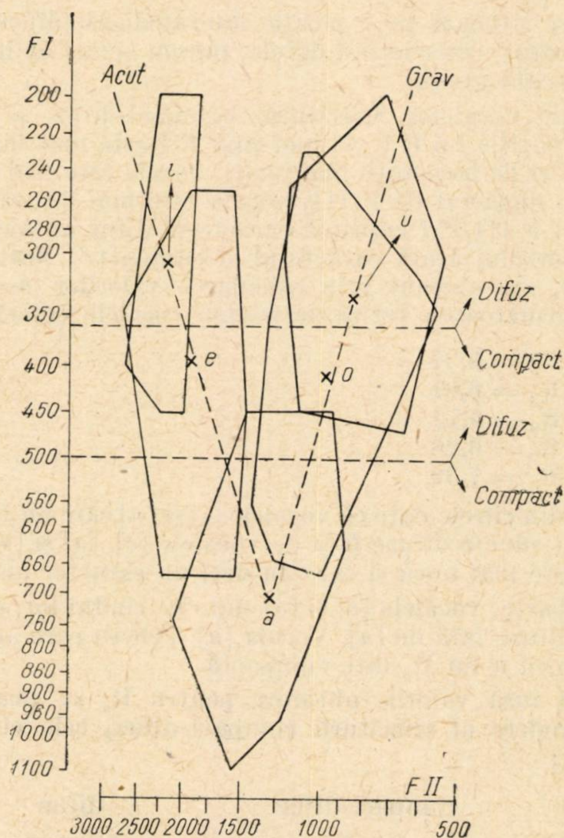
1 Vezi Alexander V. Isačenko, *Hat sich die Phonologie überlebt?*, în „Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwisenschaft", IX (1956), 4, p. 326.

2 Vezi Roman Jakobson, C. Gunnar, M. Fant, Morris Halle, *op. cit.*, p. 27.

3 Vezi Alexander I. Isačenko, *op. cit.*, p. 325.

4 Cf. Daniel N. Cárdenas, *Acoustic Vowel of Two Spanish Idialects*, în „Phonetica", 5, 1960, p. 18–19.

tabelele 1, 2, 3, 4 şi 5. Cu semnul (×) am notat, în interiorul zonei care delimitează fiecare vocală, valoarea medie totală pentru F I şi F II. Zonele de frecvenţă, după cum era de aşteptat, se interferează întrucît, după cum am mai menţionat, pronunţările subiectelor pentru fiecare

sunet sau cuvînt în parte, sînt variate şi faptul acesta se reflectă în structura acustică la analiza făcută cu spectrograful.

Comparînd datele obţinute de noi cu clasificarea vocalelor romîneşti din punct de vedere articulatoric [1] observăm că cele cinci vocale studiate au următoarele corespondente acustice :

	anterioare = acute	mediale	posterioare = grave
închise = difuze	[*i*]		[*u*]
mijlocii = difuze-compacte	[*e*]		[*o*]
deschise = compacte		[*a*]	

[1] Vezi clasificarea făcută în *Gramatica limbii romîne*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1954, p. 64.

ИССЛЕДОВАНИЯ ПО АКУСТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ РУМЫНСКИХ ГЛАСНЫХ *i*, *e*, *a*, *o*, *u*

РЕЗЮМЕ

Автор, основываясь на результатах, полученных при помощи записей на спектрографе, приходит к следующему выводу относительно акустической структуры румынских гласных [*i*], [*e*], [*a*], [*o*] и [*u*]:

1. Для изученных гласных характерны следующие форманты (средние значения):

	F I	F II	F III
[*i*]	317	2 225	2 940
[*e*]	398	1 934	2 754
[*a*]	703	1 278	2 622
[*o*]	413	984	2 597
[*u*]	339	850	2 507

2. Гласные [*i*] и [*e*] имеют высокую тональность, а гласные [*o*] и [*u*] имеют низкую тональность. Гласная [*a*] занимает среднюю позицию.

3. С точки зрения компактно-диффузной эти пять гласных группируются следующим образом:

компактный	компактно-диффузный	диффузный
[*a*]	[*e*], [*o*]	[*i*], [*u*]

4. Сопоставляя данные, полученные автором, с классификацией румынских гласных с артикуляционной точки зрения, можно заметить, что пять рассматриваемых гласных имеют следующие акустические соответствия:

	переднего ряда = высокой тональности	среднего ряда	заднего ряда = низкой тональности
закрытый = диффузный	[*i*]		[*u*]
средний = диффузно-компактный	[*e*]		[*o*]
открытый = компактный		[*a*]	

RECHERCHES SUR LA STRUCTURE ACOUSTIQUE DES VOYELLES ROUMAINES *i*, *e*, *a*, *o* ET *u*

RÉSUMÉ

Partant des résultats obtenus par des enregistrements au spectrographe, l'auteur aboutit aux conclusions suivantes touchant la structure acoustique des voyelles roumaines [*i*], [*e*], [*a*], [*o*] et [*u*] :

1. Les voyelles étudiées ont pour caractéristiques les formants présentés ci-dessous (valeurs moyennes) :

	F I	F II	F III
[*i*]	317	2225	2940
[*e*]	398	1934	2754
[*a*]	703	1278	2622
[*o*]	413	984	2597
[*u*]	339	850	2507

2. Les voyelles [*i*] et [*e*] sont aiguës, alors que les voyelles [*o*] et [*u*] sont graves. La voyelle [*a*] occupe une position intermédiaire.

3. Au point de vue de leur caractère compact-diffus, les cinq voyelles en question appartiennent aux groupes suivants :

compact	compact-diffus	diffus
[*a*]	[*e*], [*o*]	[*i*], [*u*]

4. En comparant les données obtenues par l'auteur à la classification des voyelles roumaines au point de vue de l'articulation, l'on constate que es cinq voyelles étudiées ont les correspondants acoustiques suivants :

	antérieurs = aigus	médians	postérieurs = graves
fermées = diffuses	[*i*]		[*u*]
moyennes = diffuses-compactes	[*e*]		[*o*]
ouvertes = compactes		[*a*]	

MORFOLOGIA PRONUMELUI PERSONAL ÎN ROMÎNĂ

DE

TOMA PAVEL

0. INTRODUCERE

0.1. Prezenta descriere a morfologiei pronumelui personal, reflexiv şi posesiv în limba romînă, porneşte de la două studii de G. L. Trager[1]. În primul din aceste articole autorul dă cîteva indicaţii cu privire la principiile descrierii. Trager socoteşte satisfăcătoare o analiză morfologică doar dacă porneşte de la o analiză fonologică de o maximă acurateţă. El nu ţine seama de sensul referenţial al morfemelor, ci doar de *diferenţele* de sens, relevante structural. Descrierea trebuie să fie coerentă, sistematică şi riguroasă. Orice îndepărtare de la rigoare în favoarea ,,uşurinţei'' pedagogice trebuie făcută abia după terminarea întregii analize şi cu specificările necesare. Am urmat aceste indicaţii, cu excepţia uneia. Ceea ce Trager socoteşte *diferenţă* de sens între morfeme, am exprimat sub forma diferenţei de distribuţie între morfeme [2].

Avantajul unei descrieri de acest tip este că înlătură neregularităţile din descrierea pronumelui. În locul unor liste de forme supletive, nederivabile unele din altele, pentru care nu se puteau formula decît reguli individuale de tipul : ,,Persoana I a pronumelui personal are forma de nominativ *eu*'', noi propunem o descriere a pronumelui pe baza unor reguli simetrice cu cele folosite pentru descrierea substantivului şi adjectivului. Pe de-o parte, deci, obţinem o descriere coerentă a pronumelui însuşi, cu reguli aplicabile la toate persoanele, pe de altă parte obţinem un grad de coerenţă în plus în descrierea structurii gramaticale a limbii, prin simetria cu regulile substantivului şi adjectivului.

0.2. În ce priveşte sistemul de notaţie am folosit sistemul lui Trager care, deşi este ceva mai complicat decît cel folosit de Harris, are şi o serie de avantaje, de exemplu notarea diferită a afixării de ,,extensiunea'' temei

---

[1] *French Morphology* : *Verb Inflection*, în ,,Language'' v. 31 (1955), p. 511—529 şi *French Morphology* : *Personal Pronouns and the Definite Article*, ibidem, v. 34 (1958), p. 225—231.

[2] V. Z. Harris, *Distributional Structure* în ,,Word'' v. 10 (1954), p. 146—162, § 2. Distribution and Meaning (p. 151 şi urm.) şi mai ales § 2.3 Meaning as a Function of Distribution (p. 155—158).

sau conține abrevierile morfemelor specifice. Semnele sînt următoarele: a e i o u ă î (—) b ĉ d e f g ĝ h k l m n p r s ŝ t ţ v z reprezintă între / / foneme [1]. Ø = zero. Morfemul a fost cules cu caractere cursive. Linioara (—) am pus-o după morfemul radical și extensiunea lui, înainte și după infixe, înainte de sufixe. Semnul ⊢ după elementele prefixate, închise în { }. Înainte de „extinderea" morfemului radical am pus semnul ◡. B, S, Po, Fe etc. sînt abrevierile morfemelor specifice. & indică combinarea a două morfeme.

1. INVENTAR

1.1. Inventarul formelor se găsește, pentru pronumele personal, în gramaticile tradiționale. Noi le luăm din *Gramatica limbii romîne*, Buc., 1954, vol. I, p. 193, 201 și 203. Iată lista formelor:

Persoana I, a 2-a, reflexive:

		1	2	Reflexiv
Nominativ		eu	tu	—
dativ		mie, (—) mi(—), îmi	ție, (—) ți (—), îți	sie (și), (—) și (—), își
acuzativ		mine, mă, m-	tine, -te-	sine, se

Pronume și adjectiv posesiv

masculin	singular	meu	tău	său
	plural	mei	tăi	săi
feminin	singular	mea	ta	sa
	plural	mele	tale	sale

În ce privește pe *al* el poate fi descris ca membru al unui alomorf discontinuu al genitivului în anumite contexte precizabile, de ex. cînd nu este imediat precedat de articol hotărît.

Persoana a 4-a și a 5-a

	p. 4-a	p. 5-a
nominativ	noi	voi
dativ	nouă, (—) ne (—), (—) ni (—)	vouă, (—) vă (—), v-, (—) vi (—)
acuzativ	noi, (—) ne (—)	voi, (—) vă (—), v-

Posesiv:			
masculin	singular	nostru	vostru
	plural	noștri	voștri
feminin	singular	noastră	voastră
	plural	noastre	voastre

[1] Vezi pentru inventarul vocalelor Em. Vasiliu, *Sistemul vocalic al limbii romîne*, în SCL, XII (1961), nr. 1, p. 15—29 și pentru inventarul consoanelor, idem, *Une classification des consonnes d'après le critère de la distribution*, în *Mélanges linguistiques*, Bucarest, 1957, p. 97—112. Am modificat inventarul consonantic stabilit de Em. Vasiliu în *art. cit.*, unificînd pe *k* cu *k'* într-un singur fonem *k* și pe *g* cu *g'* într-un singur fonem *g*. Este ceea ce face și F. Agard în *Structural Sketch of Rumanian*, în „Language Monograph", nr. 26, 1958.

Persoana a 3-a

		masculin	feminin
singular	nominativ	el	ea
	genitiv	lui	ei
	dativ	lui, -i-, îi	ei, -i-, îi
	acuzativ	el, -l-, îl	ea, -o-
plural	nominativ	ei	ele
	genitiv	lor	lor
	dativ	lor, -le-, -li-	lor, -le-, -li-
	acuzativ	ei, -i-, -îi-	ele, -le-

1.2. Apariția formelor accentuate și neaccentuate este determinată de reguli sintactice cunoscute din gramatica tradițională [1].

2. ANALIZA

2.0. Dificultățile care se ivesc sînt ca și pentru limba franceză, în primul rînd formele de nominativ uneori nesegmentabile în același fel ca celelalte forme. În ce privește formele care apar de mai multe ori în diferite puncte ale paradigmei, ele vor fi explicate o singură dată, întrucît, ca și G. L. Trager, urmărim structura formelor și nu problemele sintaxei bazate pe sens sau distribuție.

Formele se divid în baza *B* și diferite feluri de afixe.

2.1. Persoana I singular. Forma de nominativ nu poate fi luată drept bază, deoarece de la ea nu putea forma celelalte cazuri fără reguli complicate. Este mai avantajos să socotim că baza începe cu /m/ ca la celelalte cazuri și formele posesive. Socotim că este avantajos ca al doilea fonem al bazei să fie considerat /i/. Morfemul *B* pentru 1 (persoana I) este deci *mi-*. Observăm că forma de bază nu apare ca atare decît ca formă neaccentuată de dativ. *mi-* luat singur este bază, adică morfem fără afix. Pentru ca să fie socotit cuvînt are nevoie de un afix [2], ^{c}, astfel încît să poată fi rostit izolat. În limba romînă un cuvînt rostit izolat are intonația coborîtoare [3]. Afixul ^{c} are în combinația de față un alomorf care segmental este Ø (zero) și are doar, în cazurile cînd *mi-* este rostit izolat, caracteristici suprasegmentale. Combinăm deci baza cu ^{c} : *mi-*& (combinat cu) ^{c} → (dă) [cuvîntul] *mi*. Pentru ca să obținem forma accentuată de dativ, afixul ^{c} va avea forma *D* (morfem al dativului). În cazul de față *D* are un alomorf ^{a}*-e*. Scriem operația în felul următor: *mi-* & ^{a}*-e* → *mie*. Pentru obținerea formei accentuate de acuzativ afixul ^{c} capătă *A* (morfem al acuzativului) cu alomorful ^{a}*Aa* (acuzativ accentuat) = ^{a}*-ne*, deci *mi-* & ^{a}*-ne* → *mine*. Alomorful lui *A* în cazul formei neaccentuate este

[1] Vezi *Gramatica limbii romîne*, vol. I, p. 194—195. În lista formelor liniuța (—) are sensul din gramatica tradițională : forma poate fi atașată înainte sau după un cuvînt.

[2] Termenul afix în articolul de față cuprinde prefixele, infixele, sufixele și „desinențele".

[3] V. Al. Roceric și S. Golopenția, *Observații asupra intonației în limba romînă*, în SCL, XII (1961), p. 29—34.

$^{a}An = {}^{a}$-*ă* și constituirea cuvîntului se face astfel : *mi-*& ^{a}-*ă* → *mă*. Notăm, ca regulă morfofonemică auxiliară[1] că, după /*m*/, /*i*/ + /ă/ → /ă/. În ce privește determinarea contextelor în care sînt cerute alomorfele $^{a}ø$ și ^{a}*ă* ale lui ^{c} se pot folosi descrierile din gramaticile tradiționale. Forma de dativ *îmi*, pe care o obținem adăugînd la *mi-* un alomorf al lui *D*, ^{a}*î* : *mi-*& î = *îmi* se folosește în contextele indicate în *Gramatica limbii romîne*, vol. I, p. 194—195.

Forma de nominativ *eu* /e-u/ are nevoie, pentru descriere de un sistem mai complicat. Ea poate fi privită fie ca un morfem supletiv, fie, dacă vrem să păstrăm cu orice preț coerența descrierii, ca *B* & un alomorf al lui *N* = înlocuirea lui /i/ cu /u/, atrăgînd după sine, ca regulă morfofonemică suplimentară (2) /m/ + /n/ → /e-/, adică /e/ plus junctură silabică. /u/ după junctura silabică se citește, normal [u]. Forma de nominativ a lui 1 se obține deci astfel :

mi- & *-N* → *e-u*. (*N* = ^{a}[(*i*/ → /u/) și (/m/+/u/ → /e/+/—/)]).

Adjectivul și pronumele posesiv sînt formate din bază plus un sufix „posesiv” *Po*, o extensiune a tulpinii după bază. Trebuie notat că (3). înainte de *Po* 1 este ^{a}‿-*u* (junctură silabică plus /u/) : *me-‿-u* = *me-u*. Forma de feminin a sufixului *Po* 1 este ^{a}-*a* (junctură silabică plus /a/) : *me-‿-a* = *me-a*. La plural masculin *Po* 1 este ^{a}‿-*i* : *me-‿-i* ; *me-i*, iar la feminin *Po* 1 este ^{a}‿*le*, deci *me-* 1‿*le* = *mele*.

2.2. Persoana a II-a singular 2 are forme paralele cu cele ale persoanei I, cu o serie de excepții.

Forma de bază este *ti-*. Această formă nu apare izolată nicăieri. Dacă adăugăm alomorful morfemului dativ accentuat ^{a}-*e* și introducem regula morfofonemică (4) /t/ → /ț/ înainte de *D*, *ti-* & ^{a}-*e* → *ție*. Pentru obținerea formei neaccentuate de dativ adăugăm un alomorf zero al lui *D*. Ținînd seama de regula (4), *ti* + $^{a}ø$ → *ți*. Forma *îți*, ale cărei contexte sînt, ca și cele ale lui *îmi*, determinate, se compune din *ti* & ^{a}*D* (= ^{a}*î*). Ținînd seama de regula (4) avem următoarea operație : *ti* & ^{a}*î* → *îți*. Forma accentuată de acuzativ are aceeași structură ca la *l*. În ce privește forma neaccentuată trebuie să arătăm că este nevoie de o regulă morfofonemică, aplicabilă la persoana a 2-a și la reflexiv (5) /i/ & /ă/ → /e/. Nominativul N = ^{a}-*u*. Adăugînd regula morfofonemică (6) /i/ & /u/ → /u/, obținem forma *N*2 = *ti-* -*u* = *tu*.

La pronumele și adjectivele posesive avem două reguli morfofonemice (7) și (8), aplicabile la persoana a 2-a și la reflexive : (7) /i/ & — *Po masc* → /ă/ și (8) /i/ & — *Po fem* → /a/. Restul operațiilor sînt analoge cu cele de la 1.

2.3. Formele reflexive sînt paralele cu cele de la 2. Este nevoie și aici însă de cîteva formule specifice. În primul rînd forma de bază *si* nu

[1] Regulile morfofonemice introduse aici sînt de tipul celor discutate de Zellig S. Harris în *Methods in Structural Linguistics*, Chicago, 1951, p. 220. § 14.21 Unique Alternations. „Some alternations of segments are unique to a particular morpheme”. Regulile noastre sînt specifice numai tipurilor discutate de pronume. Unele reguli care au o sferă de aplicare și mai restrînsă conțin specificarea necesară.

devine *și* (9) decît în combinație cu alomorful zero al lui *DR*, adică la dativ neaccentuat. Dativul accentuat are și o formă *sieși* care poate fi interpretată drept joncțiunea formei accentuate cu forma neaccentuată. În fine *R* nu are formă de nominativ.

2.4. Formele grupului 1, 2, R, pot fi rezumate în felul următor :

NOMINATIV : *B-* — *N* *N* = ^{a}/i/ → /u/ la 1 ^{a}-*u* la 2 ;
DATIV : 1. Accentuat : *B-* — *Da* ; *Da* = -*e*
2. Neaccentuat : *B-* — *Dn* ; *Dn* = ^{a}ø ^{a}*î*
ACUZATIV : 1. Accentuat : *B-* — *Aa* : *Aa* = -*ne*
2. Neaccentuat : *B-* — *An* : *An* = -*ă*
POSESIV *B- Po* ; *Po* + *MascSg* =‿-*u*, *Po* + *Masc Pl* =‿-*i* ;
Po + *Fe Sg* =‿-*a* *Po* + *Fe Pl* =‿*le*.

Regulile morfofonemice ale grupului 1, 2, R sînt următoarele :

(1) după *m* /i/ + /ă/ → /ă/ ; (2) /m/ + /u/ → /e-/ ; (3) înainte de *Po*1 /i/ → /e/ ; (4) /t/ → /ț/ (înainte de *D*2 ; (5) /i/ + /ă/ → /e/ afară de cazul notat la (1) ; (6) /i/+ /u/ → /u/ ; (7) /i/ & *Po masc* → /ă/ ; (8) /i/ & *Po fem* → /a/ ; (9) /s/ → /ș/ înainte de ^{a}*DR* = ^{a}ø. O regulă precedentă reprezintă o restricție pentru o regulă următoare, ca de exemplu (1) pentru (5) sau (3) pentru (7) și (8).

2.5. Formele persoanelor a 4-a și a 5-a. Nu le-am denumit persoana I plural și persoana a II-a plural întrucît au baze diferite de formele de la singular. *Noi* poate fi definit ca plural al lui *eu* doar în termenii unei sintaxe bazate pe sens sau distribuție. *Noi* și *voi* au ca baze *no-* și *vo-*, la care se adaugă morfemul ^{a}-*i*, alomorf al lui *N*. La dativ accentuat se adaugă bazei alomorful ^{a}-*ă* al lui *D*. *U* din scrierea *nouă*, *vouă* este transcrierea unei variante combinatorii ^{u}*ă* a lui *ă*, cînd *ă* apare la început de silabă neinițială. Fonologic *nouă* și *vouă* se notează /no -ă/ și /vo -ă/. La forma de dativ neaccentuat se înlocuiește /o/ cu /e/ în *no-* și /o/ cu /ă/ în *vo-*. Eventual regulile s-ar putea unifica : ^{a}*D* = ^{a}/o/ → /e/, după *1,2 Pl*, cu adăugarea regulii morfofonemice (1) /v/ + /e/ →/vă/. În anumite contexte bine precizate de gramatica tradițională [1] se folosesc formele de dativ neaccentuat *ni*, *vi*, obținute prin combinarea bazei *no-*, *vo-* cu alomorful lui *D*, ^{a}(/o/→ /i/). Forma accentuată a acuzativului este identică cu forma nominativului iar formele neaccentuate sînt aceleași cu cele neaccentuate de la dativ.

Posesivele se analizează ca avînd bazele *no-* și *vo-* și sufixele posesive *Po* =‿-*stru*,‿-*ștri*,‿-*astră*,‿-*astre*. Sufixul *Po* este‿-*str*, celelalte forme sînt obținute prin combinarea cu ^{a}*Masc* = ^{a}-*u*, ^{a}*Pl* ($_{M}$) = a(*s-i*) → (*ș-i*), ^{a}*Fe* = ^{a}-*a*-*ă*, ^{a}*Pl*(Fe) = ^{a}(/-*ă*/ → /*e*/).

Formele persoanelor 1 și a 2-a plural pot fi rezumate în felul următor :

NOMINATIV și ACUZATIV accentuat : *B-* — *N* : *N* = ^{a}-*i*
DATIV accentuat : *B-* — *Da* : *Da* = ^{a}-*ă*

[1] V. *Gramatica limbii romîne*, vol. I, p. 194—195.

DATIV neaccentuat (și ACUZATIV neaccentuat): *B- — Dn* : *Dn* = ^{a}(*/o/* → */e/*) ^{a}(*/o/* → */i/*). Distribuția alomorfelor este reglementată de reguli speciale.

POSESIV: *B Po-* : *Po* = ^{a}‿*str-*; *Po-Masc* = ‿*str-u*; *Po-Masc-Pl* = ‿*str-u-*(*/s-u/*→*/ș-i*) = ‿*ștri*; *Po-Fe* = ‿*str-*(*-a-ă*) = ‿*-astră*; *Po-Fe-Pl* = ‿*str-*(-a-ă) — (/ă/ → /e/) = ‿*astre*.

Reguli morfofonemice: (10) */v/* + */e/* → */vă/*.

2.6. Persoana a 3-a 3. Ca formă de bază luăm *B*3 = *-l-*. Forma de nominativ singular masculin se compune cu un alomorf al lui *-N* = ^{a}*e*. 3*N* : *B- -S* : *-l-* {*e* ⊢} → *el*. Forma de nominativ singular feminin se obține prin adăugarea la forma *el* a sufixului *Fe* = ^{a}*-a*. Adăugăm regula morfofonemică (11) /l/ între /e/ și /a/ → ø. Ținînd seama de (11), *el* & *-Fe el* — — *a* = *ea*. Pluralul nominativ masculin se formează prin adăugarea la forme de singular a morfemului *Pl* = ^{a}*-i*. Reformulăm regula (11) în felul următor (12) /l/ între /e/ și orice altă vocală ≠ /e/ → ø. Vom avea deci *el* — — *i* = *ei*. Pluralul nominativ feminin se formează tot de la *el*, prin adăugarea morfemului $Pl_{(Fe)}$ = *-e*. *el* — — *e* → *ele* (prin regula (12)).

Formele de genitiv și dativ accentuate sînt identice la masculin singular, la feminin singular și la plural indiferent de gen. Ele se analizează în următorul fel. Masculin singular: *B* & *Da*; *Da* = ^{a}*-i* (Adăugăm regula morfofonemică (13) /i/ înainte de /l/ devine /u-i/ deci *l-* — *i* → *lui*). La feminin singular pornim de la forma de feminin nominativ (adică *B* + *Fe*): *ea-* *-i* → *ei*, cu regula morfofonemică (14) că /a/ → ø înainte de /i/. La plural avem operația *B* — $-D_{apl}$ = *l-* — *or* = *lor*.

Formele neaccentuate au o serie de alomorfe, definibile, ca și în alte cazuri, prin distribuția lor. La masculin și feminin singular la dativ avem *B* + *Dn*, *D* = $^{a}i_{l}$ (cu regula morfofonemică (15) /l/ + /i_l/ → /i/) deci *i*. În anumite cazuri bine definite distribuțional *D* are ca alomorf discontinuu pe ^{a}*î* ⊢ *-i*. Aplicînd regula (15) obținem forma *îi*. Acuzativul neaccentuat masculin se compune din baza *-l-* singură, necombinată nici măcar cu formativul de cuvînt *c* = ^{a}ø, pentru că *-l-* nu poate apărea niciodată singur, ci se atașează altor cuvinte. Uneori, în cazuri definite distribuțional, baza se combină la acuzativ neaccentuat cu un alomorf al lui *An* = ^{a}*î* ⊢ și se compune forma *îl*. Forma feminină de acuzativ neaccentuat se formează pornind de la nominativul feminin, adică de la *B—Fe*, și combinînd *N Fe* cu un alomorf al lui *A sg. Fe* = ^{a}(/ea/ → /o/). Obținem forma *o*.

La plural formele *le* și *li* se analizează simplu. Le socotim combinații ale bazei cu două alomorfe definite distribuțional ale lui *D* : ^{a}*-i* și $_{a}$*-e*. Morfemul *A pl* are la masculin alomorfe identice cu alomorfele lui *D* sg. iar la feminin alomorful ^{a}*-e*.

Formele persoanei a treia se rezumă astfel:

Singular	Masculin	Feminin	Plural Masculin	Feminin
Nominativ	*l* — —{*e*⊢}	*l* — — {*e*⊢} — —*a*	*l*— —{*e*⊢}— —*i*	*l*— —{*e*⊢} —*e*
Genitiv	*l* — — *i*	*l* — — *e* — —*a*— —*i*	*l*— —*or*	(id. gen. masc. pl.)

1. Accentuat id. gen. masc. sg. id. G Fem. S. id.G. M.P. id. G.F.P.

Dativ

2. Neaccentuat l + (1. î⊢ -i / 2. -î$_1$) id. D.M.S.n. l + (1. -*e* / 2. -*i*) id.D.M.P.n.

1. Accentuat id. N.M.Sg id. N. Fem. S. id. N.M.P. id. N.F.P.

2. Neaccentuat l + (1. ø / 2.*î* ⊢) l — — {e ⊢} — — (/ea/ /o/) id. D.M.S.n. id. D.M.P.n.l.

Reguli morfonemice : (11) /l/ între /e/ și /a/ → ø (12) /l/între /e/ și orice vocală diferită de /e/ → ø. (13) /i/ înainte de /e/ → /u-i/, (14) /a/ + /i/ → /i/, (15) /l/ + /i$_1$/ → /i/.

3. LISTA MORFEMELOR

3. Dăm în continuare o listă a morfemelor care compun sistemul pronumelor personale din limba romînă, lîngă fiecare morfem fiind indicate alomorfele lui.

1, 2, 3, 4, 5 și *R* ;

B (baza = ^{a}*mi-* (după *1*) ~ ^{a}*ti-* (după *2*) ~^{a} *l-* (după *3*) ~ ^{a}*no-* (după *4*) ~ ^{a}*vo-* (după *5*) ~ ^{a}*si* (după *R*).

N (nominativ) = ^{a}-(/*i*/ → /*u*/) după *1* ~ ^{a}-*u* după *2* ~ ^{a}-*i* (după *4* și *5*) ~ ^{a}*e* după *3* ; nu apare după *R*.

G (genitiv) = ^{a}-*i* după *3 Sg*~ ^{a}-*or* după *3-Pl* ; nu se combină cu *1, 2, 4, 5* și *R*.

D (dativ) are două grupuri de alomorfe : *Da* (dativ accentuat) și *Dn* (dativ neaccentuat). ^{a}*Da* =^{a} -*e* după *1, 2* și *R* ~ ^{a}-*ă* după *4* și *5*. După *3* ia formele *3G*. ^{a}*Dn* = ^{a}ø ~ ^{a}*î* după *1, 2, R*, ^{a}(/*o*/ → /*e*/) ~ ^{a}(/*o*/ → /*i*/) după *4, 5* ~ ^{a}*î* ⊢ *i*, ~ ^{a}-i_1 după *3 Sg* ~ ^{a}-*e* ~ ^{a}-*i* după *3 Pl*.

A (acuzativ) are două grupuri de alomorfe : *Aa* (acuzativ accentuat) și *An* (acuzativ neaccentuat) ^{a}*Aa* = ^{a}-*ne* după *1, 2, R* ; *Aa* = *N* după *3, 4, 5*. ^{a}*An* = ^{a}-*ă* după *1, 2, R*, ~ ^{a}ø ~ ^{a}*î* după *3 Ma Sg* ~ ^{a}(/*ea*/ → /*o*/) după *3 FeSg*. După *4* și *5* ^{a}*An* = ^{a}*Dn*, iar după *3 Pl* ^{a}*An* =*Dn*.

Po (posesiv) = După *1, 2, 3* ~‿ ^{a}-*u* după *MaSg* ~‿ ^{a}-*i* după *MaPl* —‿ ^{a}-*a* după *FeSg*—‿^{a}*le* după *FePl*—‿^{a}-*str-* după *4, 5* ; nu se combină cu 3.

Pl (plural) = ^{a}ø după *1, 2, R* și înainte de *Po* ~ ^{a}(/*s-u*/ → /*ș-i*/) după (*4, 5*) *PoMa* ~ ^{a} (/*ă*/ → /*e*/) după (*4, 5*) *PoFe* ~ ^{a}-*i* după *3 Ma* ~ ~ ^{a}-*e* după 3 *Fe*.

Ma (masculin) = ^{a}ø după (*1, 2, R*) și înainte de *Po*, după *3* ~ ^{a}-*u* după (*4, 5*) *Po Sg*.

Fe (feminin) = ^{a}ø după (*1, 2, R*) și înainte de *Po* ~ ^{a}-*a* după *3 Ma* ~ ~ ^{a}(-*a*-*ă*) după (*4, 5*) *Po*.

La aceste morfeme se adaugă regulile morfofonemice (1) — (15).

4. OBSERVAŢII TIPOLOGICE

4.1. Dat fiind că descrierea de mai sus a fost făcută urmînd în linii generale metoda folosită de Trager pentru morfologia pronumelui personal în franceză, rezultatele noastre pot fi comparate cu cele ale lingvistului american şi se pot obţine cîteva observaţii de tipologie.

Iată lista de morfeme obţinute de Trager:

1: ^{a}*n*- înainte de‿*Mu*; în alte părţi ^{a}*mə*-

2: *v*- înainte de‿*Mu*; în alte părţi ^{a}*tə*-. Această notaţie înseamnă că Trager a socotit pe *nous* şi *vous* forme de persoana I şi a II-a, plus morfemul‿*Mu* „multiplu". Pentru Trager pronumele *je* şi *tu* nu au „plural" ca *il*, ci, întrucît se modifică şi baza, relaţia *je-nous* şi *tu-vous* este desemnată de termenul „multiplu". Cum este şi firesc, deosebiri de acest tip între situaţia consemnată de Trager pentru franceză şi de noi pentru romînă nu vor fi incluse în observaţiile tipologice, pentru că se datorează unor diferenţe în aparatul descrierii. Într-adevăr este foarte uşor să scriem, pentru franceză, *4* = *n*-, *5* = *v*- şi să renunţăm la morfemul *Mu* socotindu-l pe‿^{a}*u* drept un alomorf al lui *S* după *4* şi *5*, iar pe‿*o* un alomorf al lui *Po*, după *4* şi *5*.

R-: *sə*; nu apare înainte de -*S*, sau -*Mu*.

3-: *L* (ə)-;

S (cazul subiect, notat de noi *N*); ^{a}(/*m*/ → /*z*/) după *l*- ~ ^{a}-*u* după *2* ~ ^{a}-{*i* ⊢} după *3* (dar nu apare dacă *3* este urmat de *Fe*); nu apare cînd *Mu* este prezent.

I („independent"): ^{a}-*ua* după *1*, *2*, *R* ~ ^{a}-*üi* după *3* ~ ^{a}-{*e* ⊢} cu *3* +*Fe* sau *Pl*, dar nu apare cînd *Mu* este prezent. Morfemul „independent" intră în compoziţia formelor „independente" *moi*, *toi*, *soi*, *lui*, *elle*.

-*Pl*: -^{z} după *3*, -*Fe Po* şi -*Mu* (-‿^{z} înseamnă /z/ în cazul cînd cuvîntul este urmat de alt cuvînt care începe cu o vocală şi ø în alte situaţii).

-*Fe*: -ə după *3* cu *B* şi după *I* şi după *Po*, ~ ^{a}ø după *Po* cînd *Pl* nu este prezent.

Po: ‿^{a}*on*- după *1*, *2*, *R* ~ ^{a}ø cu aceleaşi dacă urmează *Pl* sau *Fe*, ~‿^{a}*or* — cu *3* ~ ^{a}‿*tr*- cu (*1*, *2*) *Mu*, ~ ^{a}‿ø cu (*1*, *2*)‿*Mu* & -*Pl*. Acest grup de alomorfe ale lui‿*Po* formează aşa-numitul „adjectiv posesiv".

În anumite contexte *Po* are alt grup de alomorfe, care intră în compoziţia „pronumelui posesiv" :‿^{a}*ien*- cu *1*, *2*, *R* ~‿^{a}-*ətrə*- cu (*1*,*2*) *Mu*.

Mu- :‿^{a}*u* cu *l*-, *2* înainte de -*Pl* ~‿^{a}*o*- cu *1*, *2* înainte de *Po*, nu apare cu *3*.

4.2. Comparaţia situaţiei din limba romînă cu situaţia din limba franceză duce la început la observarea unei similarităţi de structură. Atît în romînă cît şi în franceză sistemul pronominal este analizabil în acelaşi fel, adică prin diviziunea într-un număr de baze diferite între ele după persoană (adică fără un morfem manifest al persoanei). Morfemele cu care se combină baza sînt în parte similare în cele două limbi. Şi în romînă şi în franceză există un morfem *S* (în romînă *N*) care diferenţiază nominativul de forma de bază. Morfemele -*Pl*, -*Fe* şi *Po* apar şi ele în amîndouă sistemele.

Pe de altă parte este clară existența unor deosebiri : sistemul romînesc este mai complicat decît sistemul francez. În primul rînd numărul de morfeme non-bazice din sistemul romînesc este mai mare cu trei morfeme decît numărul de morfeme non-bazice din sistemul francez. Sistemul romînesc posedă în plus, față de sistemul francez, morfemele *-G*, *-D*, *-A* și *-Ma*, iar sistemul francez posedă în plus față de sistemul romînesc *-I*. Aceasta face vizibile trei deosebiri : 1° Sistemul pronominal romînesc posedă, spre deosebire de cel francez, o declinare cu patru cazuri distincte, fiecare dintre ele caracterizat prin morfeme neegale cu zero. 2° În sistemul romînesc forma de bază *B* nu apare niciodată izolată, ca în cazul obiect în franceză, ci i se adaugă întotdeauna un morfem alcătuit din foneme segmentale și 3° anumite opoziții, ca de ex. *Ma-Fe*, sau *N-A* care în franceză au morfeme alcătuite din foneme segmentale, doar pentru unul din membrii opoziției (*Fe*, *N*), în romînă au astfel de morfeme pentru amîndoi membrii opoziției.

În al doilea rînd sistemul romînesc are mult mai multe alomorfe decît sistemul francez. În sistemul romînesc există două morfeme care au cîte două grupuri de alomorfe fiecare, în timp ce în sistemul francez doar *Po* are două grupuri de alomorfe. De altfel, o simplă numărătoare a alomorfelor este revelatoare : 42 de alomorfe în romînă, față de 24 de alomorfe în franceză.

МОРФОЛОГИЯ ЛИЧНОГО МЕСТОИМЕНИЯ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор описывает парадигму личного местоимения в румынском языке, заменяя списки супплетивных, непроизводных одна от другой форм правильным описанием, параллельным формам имен существительных и прилагательных. В заключение работы дается краткое сравнение с положением в французском языке.

MORPHOLOGIE DU PRONOM PERSONNEL EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'article décrit le paradigme du pronom personnel en roumain, en remplaçant les listes de formes supplétives non dérivables les unes des autres par une description régulière, parallèle à celle des formes du nom et de l'adjectif. Une comparaison sommaire avec le français achève l'article.

VALOAREA ADVERBIALĂ A ADJECTIVELOR ÎN LIMBA ROMÎNĂ CONTEMPORANĂ

DE

CORNELIA MIHAI

Problema întrebuințării adjectivelor cu valoare adverbială și a transformării unor adjective în adverbe nu a fost studiată în mod deosebit. Cele cîteva mențiuni din gramaticile romînești, privitoare la faptul că în limba romînă orice adjectiv "poate, teoretic vorbind, să devină adverb, și anume adverb de mod, datorită asemănării de conținut" [1], cer de bună seamă o examinare aprofundată a fenomenului.

După cum se știe procedeul folosirii adverbiale a adjectivelor era cunoscut în latină și e prezent, în diferite proporții, în multe limbi indoeuropene, dintre care unele înrudite, iar altele în contact cu limba romînă. Întrebuințarea adverbială a formei neutre a adjectivelor devine frecventă în latina populară, în perioada de decadență și în perioada romanei primitive. Procedeul se păstrează pe tot întinsul Romaniei; astfel, în limba franceză, numeroase adjective din fondul comun sînt folosite ca adverbe de mod (ex. *bas* „jos", *bref* „în fine", *chaud* „cald", *clair* „clar, precis", *creux* „adînc", *droit* „drept", *fort* „foarte, puternic", *froid* „rece", *haut* „sus", *juste* „drept, bine", *soudain* „pe neașteptate, îndată", *vite* „repede"); același lucru se petrece în italiană (ex. *alto* „înalt", *basso* „jos", *breve* „scurt", *chiaro* „clar", *forte* „tare", *giusto* „just", *piano* „încet", *sicuro* „sigur") [2].

În limbile slave înconjurătoare este, de asemenea, cunoscută această valoare a adjectivelor; în limba bulgară multe adverbe de mod au la origine forme adjectivale (ex.: *давно* „încet", *бързо* „repede", *лесно* „ușor", *лошо* „rău", *често* „adesea", *божески* „divin", *даром* „gratis", *тихом* „fără zgomot") [3]; în limba rusă procedeul este mai puțin frecvent

[1] Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Buc., 1956, p. 469

[2] Ed. Bourciez, *Eléments de linguistique romane*, Paris, 1910, p. 260 și urm.

[3] L. Beaulieux, *Grammaire de la langue bulgare*, p. 159 și urm.

(ex. *хорошо.* „bine", *плохо* „rău", *дорого* „scump", *горячо* „cald, fierbinte", *молодо* „tinerește", *прямо* „drept, direct", *тоще* „slab, gol")[1].

În limba romînă folosirea adverbială a adjectivelor a luat o dezvoltare mai mare decît în alte limbi romanice [2]. Ea a cuprins nu numai adjectivele moștenite din latină, ci și adjectivele împrumutate din diferite limbi (ex. adv. *aidoma* < adj. v. sl. *vidomŭ* „vizibil", adv. *abitir* < adj. tc. *beter* „mai rău", adj. și adv. *mereu* < adj. magh. *merö* „absolut", adj. și adv. *sigur* < adj. neogr. *siguros* „sigur").

Trebuie să semnalez că procesul de adverbializare a adjectivelor a dat naștere unei acțiuni în sens invers : unele adverbe s-au adjectivat, păstrînd ambele valori gramaticale, iar altele pot fi folosite cu valoare adjectivală, rămînînd invariabile [3].

★

După cum pot fi întrebuințate sau nu ca adverbe de mod, adjectivele din limba romînă se împart în două clase :

I — adjective — neadverbiale ;

II — adjective — adverbiale ; în funcție de frecvența folosirii adverbiale a acestor adjective în DLRM se disting două categorii :

1. cuvinte care au două valori gramaticale principale, de adjectiv și de adverb (fiind folosite des cu valoare adverbială, adjectivele din această categorie au devenit și adverbe).

2. cuvinte care au valoare gramaticală principală de adjectiv și valoare gramaticală secundară de adverb (aceste adjective sînt întrebuințate mai rar cu valoare de adverb).

Prima categorie este formată din 47 de cuvinte : absolut, afund, anume, asemenea, *bun* [4], *chiar*, contrar, curat, deosebit, deplin, *destul*, *direct*, *drept*, exact, exclusiv, forte, *frumos*, *greu*, *gros*, *încet*, încetinel, înoptat, legat, *lung*, *mereu*, *mult*, năstrăpat, neapărat, osebit, *puțin*, puținel, puțintel, *rău*, *repede*, revărsat, *scurt*, serios, *sigur*, *strîmb*, strîns, *tare*, *tîrziu*, *tot*, urît, *ușor*, ușurel, *vîrtos*.

Cea de-a doua categorie este mult mai numeroasă cuprinzînd 332 de cuvinte :

abil, actual, ademenitor, *adînc*, admirativ, aiurit, alăturat, alternativ, *amar*, amarnic, amănuțit, amenințător, anevoios, anterior, anticipat, aparent, apăsat, apriat, aprig, aproximativ, artificial, artistic, *aspru*, atent, automat, automatic, avan, avîntat, bizar, bîlbîit, brusc, bucuros, cadențat, calitativ, categoric, cinstit, circular, concludent, conform, cordial. costiș [5], cumplit, cursiv, definitiv, *des*, desăvîrșit, deschis, deslușit, dezghețat, dezinteresat, dezlînat, diametral, dintîi, disciplinar, discret, disprețuitor, disproporționat, docil, domol, *drăguț*, dublu, dureros, efectiv, egal, *electric*, elegant, elocvent, emfatic, energic, enorm, ermetic,

[1] *Грамматика русского языка, Фонетика и морфология*, vol. I, Moscova, p. 281 și 605

[2] Ed. Bourciez, *loc. cit.*

[3] În DLRM sînt 7 adverbe care au devenit și adjective : *așa, atît, chioriș, cruciș, dimpotrivă, jos, ponciș* și este specificată folosirea adjectivală a 22 de adverbe, dintre care : *aiurea, anevoie, aparte, bine, călare, dinadins, dinăuntru, lesne, odată, peșin.*

[4] Cuvintele *subliniate* aparțin fondului principal lexical al limbii romîne ; după Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 48 și urm.

[5] *Costiș* este ca origine adverb, care a căpătat și valoarea de adj.

etern, evaziv, eventual, evident, exagerat, excelent, excepțional, excesiv, exclus, expeditiv, experimental, explicit, expres, extraordinar, extrem, fals, fantastic, fățiș, febril, *fierbinte*, fix, formal, fratern, frumușel, furios, furișat, garantat, gata, grabnic, groaznic, grozav, haihui, haitiș, hăbăuc, himeric, hotărît, *ieftin*, imens, imperfect, imperios, implicit, impresionant, impropriu, imprudent, incidental, incomod, incomparabil, inconștient, incontestabil, inconvenabil, indirect, indiscutabil, indisolubil, indispensabil, inerent, inevitabil, infinit, inițial, insistent, insolent, instantaneu, instinctiv, insuficient, integral, intermitent, inutil, invariabil, invers, involuntar, iremediabil, irevocabil, iscoditor, isteric, *iute*, izolat, încrezător, îndelung, îndelungat, îndemînatic, îndestul, îndestulător, înfiorător, înfipt, înflăcărat, înghesuit, îngrozitor, înmiit, înspăimîntător, însuflețit, întins, întîmplător, întrebător, întrerupt, jalnic, jib, just, labial, *lacom*, lămurit, leit, *liber*, liniar, lucid, luciu, magistral, maiestos, malițios, manifest, *mare*, mașinal, măgulitor, *mecanic*, melancolic, metalic, meticulos, metodic, mierliu, milos, minunat, minuțios, misterios, *moale*, mocnit, molcom, momentan, monoton, mucalit, multicel, multișor, mustrător, *mut*, muzical, naiv, natural, năpraznic, năstrușnic, năvalnic, neaoș, neasemuit, neașteptat, necontenit, necugetat, necurmat, nedeslușit, nedrept, nefiresc, nehotărît, neîncetat, neînchipuit, neîndemînatic, neîndurător, neîntîrziat, neîntrerupt, neînțeles, nemaipomenit, nemijlocit, nemilos, nemulțumit, neostoit, nepomenit, nervos, nesfîrșit, net, normal, *nou*, obișnuit, onorabil, otova, paralel, pătimaș, perfect, personal, pogan, posterior, principal, probabil, profesional, profund, *prost*, provizoriu, punctual, pur, radial, radical, rapid, *rar*, ras, rațional, răgușit, rărișor, răspicat, răstit, răsunător, răzleț, relativ, rotunjit, rugător, sacadat, sadea, sardonic, sarcastic, săltat, sănătos, sărăcuț, *sec*, seducător, ,semestrial, semeț, senzual, sever, sfătos, sibilic, simplu, simțitor, sistematic, *slobod*, solitar, sonor, *special*, spontan, sporadic, *sprinten*, straniu, stăruitor, străveziu, strict, strident, stupid, subit, substantival, substanțial, subtil, *subțire*, succesiv, suficient, sugestiv, sumar, supărător, superficial, surd, surprinzător, șăgalnic, șoptit, șuierător, tainic, tangențial, tărișor, teribil, tomnatic, universal, urgent, uscat, ușure, vădit, *verde*, veșnic, vivace, vreun, *zdarvăn*, zilnic.

Lista ar putea fi mult îmbogățită, deoarece consider că încă aproximativ 700 de adjective pot fi folosite adverbial, de ex. : *activ*, *afectat*, *blînd*, *clar*, *cuviincios*, *curajos*, *cronologic*, *critic*, *demonic*, *dîrz*, *elogios*, *eroic*, *ferm*, *firesc*, *fizic*, *grafic*, *haotic*, *ilegal*, *indescifrabil*, *ironic*, *laconic*, *limpede*, *matur*, *neîncrezăror*, *omogen*, *periodic*, *prietenos*, *reciproc*, *sintetic*, *statutar*, *torențial*, *transversal*, *unit*, *veridic*, *zadarnic* etc.

În discutarea problemei, baza o constituie lista adjectivelor cu valoarea adverbială consemnată în DLRM.

În tabloul de la p. 212 este înfățișată statistica pe origini a celor două categorii de fapte și apartenența la fondul principal lexical al limbii romîne[1].

[1] Trebuie să ținem seama de faptul că, în marea majoritate a cazurilor, derivatele nu au fost cuprinse în lista fondului principal lexical. Dacă luăm în considerație și derivatele sau compusele din elemente ce aparțin fondului principal, procentul cuvintelor care fac parte din fondul principal devine pentru prima categorie de 74,4 %, iar pentru a doua categorie de 18,3 %.

Marea majoritate a cuvintelor cu valori gramaticale principale de adverb și adjectiv sînt moștenite din latină și derivate sau compuse din elemente latine vechi ; fapt normal, deoarece procedeul este moștenit din latină și a fost extins și asupra unor cuvinte de alte origini. Foarte important e procentul de 51% al elementelor din această categorie care fac parte din fondul principal lexical. Cuvintele din această categorie au în bună parte o mare vechime și o mare circulație, situație care le-a dat posibilitatea să fie bogate în sensuri și să capete valori gramaticale su-

Categoria / Originea	Adj. și adv.		Adj. cu val. adv.	
	Total	F. p. l.	Total	F.p.l.
latină veche	19	18	15	14
deriv. sau comp. lat. v	16	3	71	—
slavă veche	—	—	11	4
deriv. sau comp. sl. v.	1	—	15	—
deriv. sau comp. alb.	—	—	3	—
necunoscută	1	—	5	—
deriv. sau comp. necunosc.	—	—	4	—
bulgară	—	—	4	1
derivate bg.	—	—	6	—
sîrbă	—	—	2	1
derivate sb.	—	—	1	—
derivate sb. sau bg.	—	—	2	—
maghiară	1	1	1	—
derivate mag.	—	—	7	—
neogreacă	1	1	2	1
turcă	—	—	4	—
derivate tc.	1	—	—	—
latină recentă	1	—	13	—
deriv. lat. recentă	—	—	3	—
franceză (int.)	5	1	150	4
derivate fr.	—	—	8	—
italiană	1	—	4	—
derivate it.	—	—	1	—
Total	47	24	332	25
Procentul		51 %		7,5%

plimentare ; tocmai aceste trăsături le conferă unora calitatea de elemente ale fondului principal lexical.

În cazul celei de-a doua categorii (adjective cu valoare adverbială), sînt de asemenea cîteva cifre grăitoare. Trebuie reținut printre cele cu valoare adverbială numărul mare de adjective de origine veche sau derivate de la cuvinte vechi (latine și slave vechi). Un număr foarte mare

(150) de adjective sînt de origine franceză (internațională); la acestea se adaugă cele de origine latină recentă (13), dar procentul elementelor de aceste origini este aproape același și pentru totalitatea adjectivelor din limba romînă. Și în cazul acestei categorii numărul cuvintelor care fac parte din fondul principal lexical constituie un procent destul de mare, de 7,5%.

În ambele categorii de fapte putem distinge două straturi de cuvinte: unele din fondul vechi al limbii, specifice limbii vorbite, comune întregului popor; altele — cuvinte recente, aparținînd limbii literare.

Comparînd procentul cuvintelor ce aparțin fondului principal din cele două categorii, observăm că el e de 7 ori mai mare pentru prima categorie, unde procesul de gramaticalizare al procedeului în discuție este mai avansat.

Se pune întrebarea ce anume determină întrebuințarea adverbială a unor adjective și transformarea adjectivelor în adverbe. Din punct de vedere semantic este greu să se facă o clasificare a acestor adjective, deoarece noțiunile exprimate sînt foarte variate. Ceea ce definește însă întreaga clasă de adjective care interesează este că sînt cuvinte mult folosite de întreaga masă a vorbitorilor, că nu sînt în mod strict specifice unor anumite stiluri și că sînt în general bogate în sensuri — circulația mare și bogăția semantică condiționîndu-se reciproc.

O dovadă că o mare importanță în întrebuințarea adverbială a adjectivelor o are folosirea deasă, circulația largă a acestora, este și faptul că sinonimele mai puțin întrebuințate ale unor adjective — adverbiale, nu au valoare de adverb, de ex.:

Folosite adverbial	Nefolosite adverbial
adînc	adîncos
cinstit	onest
instinctiv	instinctual
lacom	hulpav
milos	milostiv
subțire	subțiratec
urît	hîd

*

Nu a fost găsit nici un criteriu de clasificare a adjectivelor cu valoare adverbială. Adjectivele neadverbiale pot fi clasificate pe baza unor criterii semantice și gramaticale; în acest fel, prin excluderea adjectivelor care nu pot fi folosite adverbial, clasa adjectivelor cu valoare adverbială va fi definită negativ.

În clasificare s-a pornit de la adjectivele din fondul principal lexical și clasele stabilite au fost îmbogățite și completate cu adjective din masa vocabularului.

CRITERIUL SEMANTIC

A. Adjective puțin folosite, specifice unor anumite sectoare ale vocabularului, cunoscute numai de o parte redusă a vorbitorilor.[1] Deci raritatea întrebuințării ca adjective exclude folosirea lor adverbială.

[1] În stabilirea acestor categorii s-a ținut seama de indicația dată în DLRM.

1. Adjective care aparțin limbajului științific și tehnic, întrebuințate de specialiști, de ex. : *adipos*, *aglutinant*, *birefringent*, *benzoic*, *calorifug*, *cognoscibil*, *diamantifer*, *dolosiv*, *eluvial*, *extrabugetar*, *fasciculat*, *gamosepal*, *geodezic*, *hidrofob*, *infinitezimal*, *însilozat*, *lingual*, *malign*, *meteoric*, *nivelmetric*, *paleolitic*, *premolar*, *radiciform*, *solstițial*, *șistos* *trilobat*, *umidiform*, *vicinal*, *wolframic*, *zoomorfic* etc. ; aceasta este categoria cea mai numeroasă a adjectivelor fără valoare de adverb.

2. Adjective care determină un singur cuvînt ori un grup de cuvinte înrudite sau care apar numai în expresii, de ex. : *afînat*, *cadrilat*, *danubian*, *ecarisat*, *filozofală*, *imobiliar*, *luxuriant*, *macră*, *multinațional*, *pintenog*, *reavăn*, *teios*, *velin* etc.

3. Adjective întrebuințate popular sau regional, de ex. : *băhnit*, *dihocat*, *găvozdit*, *înfurcit*, *lai*, *ligav*, *mistrui*, *nadol*, *obidit*, *pocostit*, *sfădăuș*, *zdrumicat* etc.

4. Adjective care aparțin stilului familiar, de ex. : *boacăn*, *candriu*, *galanton*, *înfigăreț*, *lefter*, *parolist*, *pilaci*, *zurliu* etc.

5. Adjective neobișnuite, de ex. : *adîncos*, *catifeliu*, *farfasit*, *lamelos*, *naramzat*, *porumbăcel*, *templiu*, *zvîrlav* etc.

6. Adjective învechite, de ex. : *adiafor*, *cainic*, *filotim*, *ighemonicos*, *mazilit*, *obidos*, *paraponisit*, *regular*, *volnic* etc.

7. Franțuzisme, de ex. : *arierat*, *celest*, *estropiat*, *factice*, *imund*, *oblong*, *penetrant*, *redijat*, *spectacular* etc.

B. Adjective care exprimă noțiuni aparținînd următoarelor categorii :

1. Adjective — nume de popoare[1], de ex. : *albanez*, *armean*, *bulgar*, *egiptean*, *german*, *italian*, *maghiar*, *persan*, *sîrbesc*, *spaniol* etc.

2. Trăsături fizice ale oamenilor, de ex. : *blond*, *diform*, *firav*, *gras*, *înalt*, *lat*, *mic*, *obez*, *păros*, *voinic*, *zvelt* etc.

3. Însușiri fizice ale diferitelor obiecte, de ex. : *aurit*, *cleios*, *grunjos*, *inodor*, *lucios*, *oblic*, *rotund*, *spațios*, *țuguiat*, *uzat*, *vopsit* etc.

4. Adjective — nume de culori, de ex. : *alb*, *albastru*, *căprui*, *cenușiu*, *galben*, *kaki*, *mov*, *roșu*, *violet* etc.

5. Adjective care arată temperatura, starea vremii, de ex. : *geros*, *jilav*, *nins*, *ploios*, *secetos*, *viforos* etc.

6. Adjective care indică direcția punctelor cardinale, de ex. : *estic*, *nordic*, *sudic*, *vestic* etc.

CRITERIUL GRAMATICAL

1. Adjective care au și valoarea gramaticală principală de substantiv, de ex. : *antic*, *bătrîn*, *colhoznic*, *husit*, *leninist*, *muncitor*, *republican*, *șahist*, *vorbitor* etc. În această categorie intră și adjectivele — nume de popoare.

[1] În acest caz criteriul semantic se îmbină cu cel gramatical, deoarece aceste adjective intră în categoria celor care mai au și valoarea gramaticală de substantiv, categorie despre care se va vorbi mai jos.

2. Adjective care pot fi folosite substantival, de ex. : *animator*, *boem*, *colonialist*, *evadat*, *fideist*, *lingușitor*, *orfan*, *poliglot*, *salariat*, *șchiop*, *trădător*, *umilit* etc.

3. Adjective derivate cu sufixul *-esc* și *-icesc*, cu o singură excepție : *firesc* și antonimul său *nefiresc* [1].

4. Adjective derivate de la substantive — nume de persoane, de ex. : *anacreontic*, *eminescian*, *hegelian*, *homeric*, *machiavelic*, *mefistofelic*, *pitagoreic* etc.

5. Adjective invariabile, de ex. : *[illegible]-interim*, *atroce*, *cvazi*, *ditai*, *eficace*, *inquarto*, *locvace*, *niscaiva*, *rococo* etc.

Trebuie menționat faptul că aceste adjective pot fi totuși folosite ca adverbe în anumite situații neobișnuite, în limbajul emfatic (poetic, retoric).

Paralel cu răspîndirea masivă a întrebuințării adjectivelor cu valoare de adverb se observă o reducere a folosirii formelor adverbiale derivate cu sufixe. Dintre acestea m-am oprit în special asupra derivatelor de la adjective.

Sufixul *-ește* este unul din cele mai vechi sufixe adverbiale și corespunde sufixului adjectival *-esc*. Adverbele în *-este* apar în toate textele vechi, începînd din secolul al XVI-lea ; sufixul a fost foarte productiv, dar acum este epuizat. În secolul al XVIII-lea apare sufixul *-icește* ca pereche a lui *-icesc* (sufix adjectival împrumutat din limba rusă), după modelul *-esc* / *-este*, iar mai tîrziu cînd *-icesc* este înlăturat de concurența sufixului mai nou *-ic*, sufixul adverbial *-icește* face pereche cu acesta din urmă [2].

După cum am arătat, adjectivele în — *esc* sau *-icesc*, corespunzătoare acestor formații adverbiale nu sînt folosite ca adverbe, cu o singură excepție : *firesc* și antonimul său *nefiresc* [3] și p. 216.

Foarte multe adverbe din *-este* sau *-icește* sînt în prezent moarte sau nefolosite, de ex. : *armăsărește*, *bașbuzucește*, *bicherește*, *corăbiește*, *evanghelicește*, *ființește*, *gheometricește*, *holteiește*, *morărește*, *nemeșește*, *penalicește*, *potlogărește*, *robește*, *slugărește*, *ticăloșește*, *trădătorește*, *viclenește*, *volnicește* etc.

În limba actuală constatăm tendința de înlocuire a adverbelor în *-este* sau *-icește* cu adjectivele-temă, folosite adverbial, de ex. : *artistic*, *aristocratic*, *automatic*, *caligrafic*, *democratic*, *dialectic*, *eroic*, *ermetic*, *fizic*, *lacom*, *laconic*, *logic*, *matematic*, *obraznic*, *psihologic*, *statornic*, *științific*, *tehnic*, *telegrafic*, *teoretic*, *ticălos* etc.

Că sufixul *-este* nu mai este productiv și că adverbele formate cu el sînt mai puțin folosite o dovedește și situația adverbelor derivate de la

---

[1] În DLRM nu este specificată decît valoarea adverbială a lui *nefiresc*.

[2] Gh. Haneș, *Sufixele adverbiale -ește* și *-icește*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol al II-lea, p. 139.

[3] În *Dicționarul invers* există trei adjective în *-ește* : *mojicește*, *perpendicularicește*, *sistematicește* și două adverbe în *-esc* : *dăvăimășesc* și *rusienesc*. Cred că sînt greșeli de tipar.

numele geografice ; adjectivele corespunzătoare sînt şi ele tot mai puţin întrebuinţate. Astăzi nu se mai spune : *americănesc*, *cehoslovăcesc*, *indienesc*, *persienesc*, ci : *american*, *cehoslovac*, *indian*, *persan* ; alte adjective mai sînt folosite : *chinezesc*, *romînesc*, *rusesc*, *turcesc*, dar sînt preferate formele fără sufix : *chinez*, *romîn*, *rus*, *turc*. La fel, adverbele respective, fie că nu se mai folosesc de loc : *americăneşte*, *chehoslovăceşte*, *indieneşte*, *perisieneşte*, fie că se mai folosesc : *chinezeşte*, *romîneşte*, *ruseşte*, *turceşte*, fac loc altor forme sau construcţii perifrastice. Astfel cînd e vorba de limbile respective se întrebuinţează formele substantivate : *americana*, *cehoslovaca*, *chineza*, *indiana*, *persana*, *rusa*, *turca* sau construcţia : *limba americană*, *limba chineză*, *limba romînă* etc. Iar în alte situaţii se folosesc construcţiile : „ca americanii", „tip cehoslovac", „sistem indian", „gen rusesc", „după moda turcească" etc.

În cazul numelor de popoare recent pătrunse în romînă, derivatele în *-esc* şi *-eşte* nu au mai apărut : *algerian*, *danez*, *egiptean*, *finlandez*, *german*, *manciurian*, *mexican*, *norvegian*, *peruvian*, *scoţian*, *uzbec* etc.

Un alt sufix adverbial este *-iş* (*-îş*). Numărul adverbelor formate cu acest sufix este destul de mic. În *Dicţionarul invers* figurează 72 de adverbe în *-iş* şi 4 în *-îş*, dintre care în DLMR se regăsesc numai 20 în *-iş* şi 3 în *-îş*. Adverbele care sînt înregistrate doar în *Dicţionarul invers* au avut sau au o existenţă la periferia limbii, sînt moarte sau folosite regional, de ex. : *arciş*, *ghioldiş*, *îndoiş*, *răzghiniş*, *urichiş* etc. Celelalte se împart în două categorii :

1. adverbe folosite : *chiondărîş*, *chiorîş*, *cruciş*, *curmeziş*, *mîlcomiş*, *orbiş*, *ponciş*, *tîrîş*.

2. adverbe nefolosite : *bulziş*, *clipiş*, *grăbiş*, *pituliş*, *pîndiş*, *rotiş*, *şoldiş* etc.

M-au interesat mai ales adverbele care au ca rădăcină un adjectiv sau cumulează ambele valori gramaticale (de adverb şi de adjectiv). Adverbul *orbiş* este derivat din adjectivul *orb*[1], iar *mîlcomiş* din *mîlcom* (= *molcom*). *Molcom* este considerat de DLRM ca adjectiv cu valoare adverbială, în realitate *molcom* este ca origine adverb, provenit dintr-o formă slavă de instrumental de tipul *мuхoм*, care a devenit şi adjectiv.

Chiorîş, *cruciş* şi *ponciş* sînt adverbe şi adjective ; în acest caz nu avem de-a face cu adjective care au devenit adverbe, ci s-a petrecut procesul invers : adverbele au căpătat valoare gramaticală de adjective şi au devenit flexibile.

Făţiş şi *furiş* sînt considerate în DLRM adjective, primul cu valoare adverbială, iar al doilea adjectiv ce intră în loc. adv. *pe furiş*. În realitate *făţiş* şi *furiş* sînt ca şi cuvintele discutate mai sus, adverbe care au devenit adjective, sufixul *-iş* fiind adverbial şi nu adjectival.

O altă formaţie cu sufix este cea în *-mente*. Adverbele în *-mente*, folosite excesiv în presa din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi de cîţiva scriitori ai vremii (I. E. Rădulescu, B. P. Hasdeu, Gh. Asachi, S. Bărnuţiu), au avut în romînă o existenţă efemeră. În majoritate împrumutate din franceză şi italiană, adverbele de acest tip nu au fost folosite

---

[1] Este posibil să fie derivat şi din verbul *a orbi*.

decît în stilul presei, în stilul juridic și administrativ și în mică măsură de scriitori, rămînînd necunoscute marii mase a vorbitorilor din cauza formei depărtate de structura limbii noastre.

Din cele peste 200 de adverbe culese din textele vremii (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)[1], în *Dicționarul invers* nu se găsesc decît 34, iar în DLRM — 14; reținem deci că și derivatele cu sufixul *-mente* sînt în număr foarte redus. Dintre ele doar cîteva se mai folosesc în limba contemporană: (1) *actualmente*, *completamente*, *literalmente*, *realmente*, *socialmente*, *totalmente*.

Celelalte pot fi cuprinse în alte două categorii (2) nefolosite : *artificialmente*, *fatalmente*, *funciarmente*, *generalmente*, *legalmente*, *materialmente*, *moralmente*, *necesarmente*, *oficialmente*, *probabilmente*; (3) moarte : *documentalmente*, *esențialmente*, *penalmente*, *pertinamente*, *productivemente*, *sinceramente*, *singularmente*, *tacitamente* etc.

În unele cazuri adjectivele corespunzătoare acestor adverbe (mai ales cele în — *al*) au valoare adverbială : *artificial*, *actual*, *magistral*, *natural*, *principial*, *probabil*, *succesiv*. Cred că la fel pot fi folosite : *dialectic*, *general*, *legal*, *moral*, *social*, *total* etc.

Alături de folosirea ca adverbe a unor adjective este frecvent în limba actuală în detrimentul formațiilor adverbiale cu sufixe, un alt procedeu — construcția perifrastică cu valoare adverbială : *în mod ...*, de ex. : *în mod anarhic*, *în mod concis*, *în mod concret*, *în mod empiric*, *în mod fatal*, *în mod idealist*, *în mod josnic*, *în mod legal*, *în mod organic*, *în mod progresiv*, *în mod regulat*, *în mod sincer*, *în mod tacit*, *în mod uniform*, *în mod voluntar* etc.

CONCLUZII

În limba romînă contemporană există tendința de răspîndire a fofosirii adjectivelor cu valoare adverbială; un mare număr de adjective, majoritatea cu o largă circulație și cu o mare bogăție de sensuri, s-a adverbializat sau este folosit adverbial.

Unele adjective din cauza sensului, a folosirii mai reduse — numai în anumite stiluri sau regional — ori din cauze gramaticale nu pot căpăta valoare adverbială.

Acest proces de adverbializare a adjectivelor are consecințe de ordin structural: duce la o scădere a folosirii formațiilor adverbiale derivate cu sufixe, care sînt înlocuite cu adjectivele-temă. Sufixele *-este* și *-icește* prezente într-un număr mare de adverbe nu mai sînt productive, sufixul *-iș* (*-îș*) are un număr mic de derivate, dintre care puține folosite, iar *-mente* are o existență periferică.

Deci granița între adjectiv și adverb nu mai este marcată prin mijloace morfologice, ci se marchează sintactic, fapt ce se explică prin apropierea celor două clase morfologice în sistemul limbii.

Procedeul analizat ca și construcția perifrastică semnalată („în mod ...") sînt o dovadă a creșterii elementului analitic în limba romînă.

---

[1] I. Dănăilă, *Sufixul -mente în limba romînă*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. al II-lea, p. 185.

НАРЕЧНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ В СОВРЕМЕННОМ РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

В данной работе исследуется употребление прилагательных со значением наречия образа действия в современном румынском языке.

Основой для изучения данного явления послужили прилагательные, наречные значения которых отмечены в Словаре современного румынского языка. Наблюдается, что большинство прилагательных, перешедших в наречия или употребляемых в значении наречий, являются древними элементами румынского языка (латинскими или старославянскими) или французского происхождения (международного); они широко употребляются в речи широких масс населения и имеют очень богатую семантику.

Данный процесс проявляет тенденцию к распространению в современном румынском языке. Параллельно с этим отмечается уменьшение суффиксальных образований, уступающих место прилагательным-основам.

Эти явления показывают, что граница между морфологическими классами прилагательных и наречий выражается синтаксическими средствами, и служат доказательством роста аналитического элемента в румынском языке.

LA VALEUR ADVERBIALE DE L'ADJECTIF DANS LA LANGUE ROUMAINE CONTEMPORAINE

RÉSUMÉ

L'auteur étudie l'emploi des adjectifs ayant valeur d'adverbe de manière, dans la langue roumaine contemporaine. Partant des adjectifs dont la valeur adverbiale est consignée par le D.L.R.M. (*Dictionnaire de la langue roumaine moderne*) il apparaît que la plupart des adjectifs adverbialisés ou employés adverbialement sont, soit de vieux éléments de la langue roumaine (latins ou slaves anciens), soit d'origine française (internationale) ; doués d'une grande richesse sémantique, ils sont largement répandus dans la masse des locuteurs.

Le procédé a tendance à se répandre de plus en plus dans la langue roumaine actuelle, parallèlement à une régression manifeste de l'emploi des formations à suffixes, qui cèdent le terrain en faveur des adjectifs-thèmes.

Ces phénomènes attestent que la frontière entre les classes morphologiques de l'adjectif et de l'adverbe est marquée par des moyens syntactiques, et sont une preuve de l'extension de l'élément analytique en roumain.

URME ALE MORFOLOGIEI ȘI SINTAXEI URARTICE ÎN ARMEANA CLASICĂ

DE

VLAD BĂNĂȚEANU

Concluzia lui A. Meillet din *Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique* (1936), p. 144, care prezintă atît sistemul fonetic cît și cel morfologic al limbii armene ca fiind profund distincte de cel indo-european, trebuie să ne stea înaintea ochilor atunci cînd studiem problemele gramaticii istorice-comparative a limbii armene. Concluzia lui A. Meillet este justă : limba armeană a suferit multe modificări, dar ele nu sînt atît de esențiale încît să altereze caracterul ei indo-european. Prin structura ei, limba armeană este o limbă indo-europeană, chiar dacă, studiind-o, ajungem deseori la constatarea că nu putem explica multe din problemele ei prin mijloacele indo-europene, ci trebuie să apelăm la limba urartică și hurrită. Dintre acestea două, urartica ne este astăzi bine cunoscută, grație textelor publicate de acad. G. A. Melikišvili și F. W. König [1].

1

Am arătat într-un articol publicat în 1960, privitor la sufixele urartice păstrate în armeana clasică [2], că adoptarea de către limba armeană, în cursul formării ei, a unor sufixe neindo-europene, îndeosebi din limbile urartică și hurrită, nu atrage după sine o modificare esențială a structurii morfologice indo-europene a limbii armene. În articolul de față vom examina un alt caz de pătrundere a unui element morfologic străin în limba armeană, și anume a unei desinențe cazuale de instrumental, pe

---

[1] G. A Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи*, Moscova, 1960 ; F. W. König, *Handbuch der chaldischen Inschriften*, I—II, Graz, 1955—1957.

[2] *Sufixe urartice în armeana clasică*, în „Studii și cercetări lingvistice", XI (1960), nr. 1, p. 73—101.

care o considerăm de origine urartică. Nu e un caz neobişnuit şi menţionăm că în ultima vreme au fost semnalate şi în hitită, de către J. Friedrich, forme de flexiuni străine [1].

În limba armeană, cazul instrumental este marcat la tipul vocalic printr-o desinenţă, în care vocala tematică a fiecărei declinări se îmbină cu elementul *-w*, formînd desinenţa de instrumental la singular *-aw* (de exemplu *amaw* de la *am* ,,an''), *-iw* (*srtiw* de la *sirt* ,,inimă''), *-ov* (*getov* de la *get* ,,fluviu''), *-u* < **-uw* (*zardu* de la *zard* ,,podoabă''). La plural, se adaugă la aceste forme caracteristica pluralului, *-k*ᶜ. La tipul terminat în lichide sau nazale, întîlnim la instrumental desinenţa *-b*.

Este ştiut că explicarea lui *w* armean din punct de vedere fonetic este destul de complicată [2]. Cît priveşte explicarea desinenţei instrumentalului armean, *-w* resp. *-b* prin concordanţa i.-eur. **-bh-* : arm. *-w*, *-b*, ea nu este convingătoare, fiindcă această concordanţă se bazează numai pe exemplele instrumentalului armean.

În general, se pune în legătură *-w*, *-b* cu desinenţa cazuală grecească -φι care avea valoare de instrumental, dativ şi ablativ, atît la singular cît şi la plural, sau cu desinenţa cazului instrumental plural *-bhih* din limba sanscrită [3]. Caracteristic pentru instrumentalul armean este faptul că la acest caz apar în declinare cel mai clar temele în *-a*, *-i*, *-o*, *-u*, în timp ce la celelalte cazuri, tema vocalică s-a contopit cu desinenţa cazuală într-o terminaţie unitară, în care nu poate fi recunoscută vocala tematică. Trebuie oare să considerăm ca vechi instrumentalul armean, cînd în alte cazuri face ravagii sincretismul şi cînd în alte limbi indo-europene instrumentalul nu mai era caracterizat prin desinenţa specifică lui ? Este cunoscut faptul că, în afară de grupul indo-iranian, în toate celelalte limbi indo-europene, valoarea veche a cazurilor a fost întunecată datorită unor confuzii ; sincretismul a afectat în limba armeană o serie de cazuri, cu excepţia aceluia a instrumentalului (ablativul a fost afectat şi el de sincretism, dar numai la plural), situaţie asemănătoare cu cea din limba greacă, unde sincretismul a redus la o formă unică valorile de dativ, ablativ, instrumental. Toate aceste considerente nu pledează în mod convingător pentru explicarea terminaţiei cazuale a instrumentalului armean (*-w* resp. *-b* din indo-europeană **-bh-*) prin apropierea de instrumentalul grec (care e în acelaşi timp dativ şi ablativ) -φι(ν), plural şi singular, sau cu sanscr. instrumental plural *-bhih* [4].

[1] J. Friedrich, *Fremde Flexionsformen in hethitischen Texten*, în ,,Revue hittite et asianique'', VIII, 47, 1947–48, p. 4–18.

[2] Un *w* armean poate reprezenta un **-bh-* indo-european între două vocale, un **-p-* indo-european între două vocale sau înainte de o consoană, dar după o vocală, un **-t-* indo-european etc.

[3] Argumentul concordanţei i.-eur. **-bh-* intervocalic : arm. *-w* la instrum. va cădea în momentul în care vom pierde convingerea că forma instrumentalului armean este de origine indo-europeană şi vom constata că ar putea fi de origine urartică, ceea ce credem că am putea sugera.

[4] Atît declinarea greacă cît şi cea sanscrită este înzestrată cu multe desinenţe cazuale ale instrumentalului, unele destinate pentru singular, altele pentru plural sau dual. Cît priveşte caracteristica adverbială-φι sau φιν , despre care se afirmă că ar reprezenta un element vechi, analog cu desinenţele cazuale în -φι şi avînd aceeaşi origine, problema originii acesteia nu este rezolvată. Desinenţa instrumentalului, a locativului, ablativului, dativului

Apropierea amintită a instrumentalului armean de formele sanscrite sau grecești nu ne pare convingătoare și pentru următorul fapt, care nu poate fi considerat o simplă coincidență.

Motivul îl vedem în faptul că și în limbile ibero-caucaziene găsim un instrumental în *-ev*, *-av*, *-iv*, *-ov*. Astfel, acad. Arn. Cikobava arată într-un articol foarte documentat [1] că în limba bațbie (din Kahetia, în R.S.S. Georgia) există cazul instrumental în *-ev*: *dad-ev* „cu tatăl, prin tatăl", *nan-ev* „cu mama, prin mamă"; această formă în *-ev* reprezintă cazul instrumentalului în bațbie, dar în majoritatea cazurilor formele în *-ev* reprezintă funcțiile instrumentalului și ale ergativului, atît la singular cît și la plural, de exemplu *don-ev* însemnînd în funcția ergativului „calul", în funcția instrumentalului „cu calul". Dar și în georgiană deosebim la instrumental desinențele în *-iv*, *-av*, *-ov* perfect asemănătoare desinențelor de instrumental din declinarea temelor vocalice în *a*, *i*, *o* din limba armeană. Acest sufix de instrumental (care, spre deosebire de cazul din armeană, mai are și sens de ablativ), apare, după cum arată cunoscutul caucazolog ceh, prof. dr. Jaromir Jedlička [2], în cele mai vechi texte ale literaturii georgiene. Astăzi ele constituie numai urme, aproape fosilizate în limbă, deși continuă să manifeste în anumite cazuri productivitate. Într-o anumită perioadă sufixul *-iv*, *-av*, *-ov* a devenit caracteristica unor adverbe. Astfel *kual* „urmă" a format *kulav*, inițial un instrumental, devenit adverb, cu sensul de „din nou"; *jal* „forță" a dat un adverb *jliv* „cu greu"; *gan* „lărgime, spațiu" a dat un adverb *ganiv* etc.

Sufixele *-iv*, *-av*, *-ov* au format inițial în georgiană cazurile la ablativ-instrumental, iar apoi și adverbe, dar ele nu au fost simțite totdeauna ca niște morfeme capabile să formeze singure adverbe și de aceea au fost întărite, la formarea adverbelor, de sufixele adverbiale *-ad*, *-er*, *-an*, adăugate lui *-iv-* și formînd sufixul adverbial compus *-iad* (< *-iv-ad*) sau *-ier* (< *-iv-er*) sau *-ian* (< *-iv-an*). Identificarea acestor compuse de sufixe o datorăm acad. Arn. Cikobava, iar J. Jedlička ne prezintă o serie de exemple formate cu ajutorul lor [3]. Sufixele compuse cu *-iv-*, ca de ex. *-ian* sau cu *-ov-*, ca *-ov-ani* sînt încă foarte productive în limba georgiană, de exemplu în toponimicul *Qip'iani*, sau în toponimice ca *T'el-ov-ani* (de la *t'ela* „ulm"), *Vašl-ov-ani* (de la *vašli* „măr") etc. [4].

și a genitivului - φι, întrebuințată atît la singular cît și la plural, o găsim în Iliada și în Odiseia, dar nu putem afirma că ea este identică cu terminația unor adverbe în -φι. Sîntem de acord că există adverbe de mod, rezultate în latină de exemplu din acuzative, ca *partim*, *tractim*, sau în greacă, din instrumentale etc., iar în armeană, de asemenea, adverbe formate din instrumentalele substantivelor sau adjectivelor, ca de exemplu *anxrov* „pașnic", *šnorhiv* „grație cuiva", *diwraw* „ușor", *bareawk^c* „bine", *bnaw* „total" etc. (cf. H. Jensen, *Altarmenische Grammatik*, 1959, p. 180); nu sîntem însă de acord cu teza că terminația adverbelor în -φι și desinența greacă -φι au o origine comună.

[1] Arnim Cikobava, *Die ibero-kaukasischen Gebirgssprachen*, în „Acta Orientalia", IX (1959) 2, p. 148. Vezi și R. R. Gagua, *Ergativul și instrumentalul în limba bațbie*, în „Ibero-caucasica" II, 1948.

[2] J. Jedlička, *Remarks on the Georgian Case Suffixes*, „Archiv Orientální", XXX (1962), p. 543–558.

[3] *Ibidem*, p. 544, 548, 549.

[4] Trebuie să presupunem că toponimicele georgiene ca *T'elavi* (format de la *t'ela* „ulm"), *Curt'avi* sau altele sînt mai vechi decît cele în *-ov-an* sau *-ian*. Și în toponimia armeană constatăm

În multe dintre exemplele date, existente în mare număr în georgiană, recunoaştem un vechi ablativ-instrumental al cauzei şi originii sau un instrumental al modului. Încît pe bună dreptate acad. A. Šanidze consideră formele în *-iv* drept nişte rămăşiţe ale unui fost instrumental din declinarea georgiană, înlocuit mai tîrziu printr-un sufix de locativ sau de adverbial [1].

Ideea că sufixele *-iw*, *-aw*, *-ov* din limba armeană şi *-iv*, *-av*, *-ov* din georgiană sînt identice se impune de la sine ; nu putem trece pe lîngă sufixele de instrumental sau ablativ-instrumental din georgiană în *-iv*, *-av*, *-ov*, fără să ne întrebăm care e raportul lor cu sufixele de instrumental din armeana clasică. Hans Vogt consideră [2] că asemănarea între instrumentalul armean şi cel georgian este parţială şi accidentală, explicînd formele acestui instrumental georgian prin compusul unei desinenţe de instrumental-ablativ *-it'-* şi particula *-ve*, care a dat *-iv-ve* > *-iv*, sau adverbialul *ad-* compus cu aceeaşi particulă *-ve* (*ad-ve* > *av-ve* > *-av*), dar explicaţia ni se pare nesigură, mai ales că avem şi sufixe cu alte vocalisme, neincluse în explicaţia sa. J. Jedlička admite ,,posibilitatea'' unei atare asimilări în anumite cazuri, dar consideră că explicaţia preconizată de H. Vogt nu se poate aplica în toate cazurile acestui sufix de instrumental [3].

★

După ce am menţionat posibilitatea explicării acestor elemente ale morfologiei armene prin urartică, am arătat anumite corespondenţe ale desinenţelor de instrumental din armeană şi georgiană ; considerînd aceste premise, am socotit că am putea căuta originea lor în urartică. Deşi dispunem în limba hurrită de mai puţine materiale decît în urartică [4], totuşi putem constata apropiata înrudire a celor două limbi şi studia comparativ aspectele foneticii sau ale morfologiei lor. La întrebarea dacă în limbile urartică şi hurrită găsim cazul instrumental şi sufixe asemănătoare cu cele din georgiană şi armeană, am putea răspunde că cercetarea ar fi fructuoasă. Dacă ne aruncăm privirea numai asupra unei singure inscripţii urartice, cum e, de pildă, cea denumită *Mher Kapusi* (Uşile lui Mher) de la Van, inscripţie reprodusă în volumul publicat de acad. G.A Melikišvili [5], vom da de multe exemple ale sufixului *-(a)ue*, reprezentînd sufixul geni-

---

toponimice formate cu *-aw*, poate rezultat al faptului că prin acest *-aw* al instrum. sînt indicate anumite particularităţi ale localităţii : *Sukaw* ,,bogat în copaci cu plută'' (de la *sunk* ,,copac de plută''), *Kčaw* (format de la *kič* ,,pietriş'', cu căderea vocalei *i*, dacă-i urmează o silabă, accentuată), *Ordnaw (ordn* ,,viermi de mătase'') etc. Cf. Gr. Kapantzian, *Историко-лингвистические работы*, Erevan, 1957, p. 429.

[1] A. Šanidze, *K'art'uli gramatikis sapujvlebi. I. Morp'ologia*, Tbilisi, 1953, p. 76, 77.

[2] H. Vogt, *Le système des cas en géorgien ancien*, în ,,Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap'', XIV (1946), Oslo, p. 98–140.

[3] J. Jedlička, *art. cit.*, p. 545.

[4] Textele hurrite sînt constituite din scrisoarea regelui Tušratta din Mitanni, adresată faraonului Amenhotep III, avînd 496 rînduri, apoi din documentele hurrite de la Boghaz-köi, însumînd vreo 1000 de rînduri (cu un caracter ritual-mitologic), din dicţionarul sumero-hurrit şi textele de poezie de la Ras-Shamra (dintre care cel mai lung text de poezie de 62 rînduri), din inscripţiile hurrite (dialectale) de la Māri, din inscripţiile de la Nuzi şi Arrapha, conţinînd multe nume proprii hurrite. Cele indicate aici sînt cele mai importante.

[5] G. A. Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи*, Moscova, 1960, p. 143–146. Despre declinarea şi sufixele cazurilor, *ibidem*, p. 56–57.

tivului şi dativului plural, sufix care se adaugă nemijlocit la tema substantivului sau la forma nominativului. Cităm din această inscripţie cîteva exemple la dativ plural. În rîndul 18 şi 63 întîlnim ^{KUR}*ebaninaue* ^{DINGIR} „zeului ţărilor" sau ^{ŠADU}*alganinaue*^{DINGIR} „zeului munţilor", iar în rîndul 20 şi 67 : ^{ŠADU} *babanaue*^{DINGIR} „zeului munţilor" ; în rîndul 19 şi 64 : ^{D}*şuininaue*^{DINGIR} „zeului mărilor" ; în inscripţia lui Menuas de la Van, găsită pe piatra din biserica Surb Połos [1] : ^{LU} *huradinaue*^{MEŠ} „ostaşilor". În inscripţia lui Išpuini de la Keliaşin, rîndul 3 şi 18 citim ^{KUR} *šuraaue*, cu sensul de genitiv : „al universului, al ţărilor lumii" [2]. Trebuie să mai reţinem faptul că dativul din urartică avea, ca şi în georgiana veche, sensul unui locativ, astfel că sufixul -(*a*)*ue* din urartică avea funcţia de genitiv, dativ şi locativ [3].

Din texte urartice rezultă că unele raporturi cazuale pot fi precizate cu ajutorul prepoziţiilor sau al postpoziţiilor, atît în urartică cît şi în hurrită ; astfel postpoziţia *edi-a* „acolo, spre" cere ca substantivul la care se referă să aibă forma în *-a-ue* a dativului plural (I. M. Diakonov, art. său din „Переднеазиатский Сборник") [4]. Din faptul că *-a-ue* este desinenţa dativului şi genitivului plural, că avea şi funcţia unui locativ, rezultă că era una din desinenţele care putea avea mai multe valori cazuale. Ştim că -(*a*)-*ue* se pronunţa ca un -*au̯e* (-*awe*) ; de altfel urart. *euri* „stăpîn" era notat în hurrită *ewri*, iar în armeană este atestat cu forma de *awri-* ; cf. *awri-ord* „fată de domn", *awrear* „nobilime" ; urart. *taršua-* este notat în hurrită *taršuwa-* „oameni" ; desinenţa urartică -(*a*)-*ue* era reprezentată în hurrită prin *-we* [5].

Vom mai menţiona acum cîteva exemple din hurrită : *Mizirre-we omini*(*i*)*-ne-we allaj* „stăpîna ţării Egiptului" ; *tuppe nihari*(*i*)*-re-we ar-ozaff-s̄e-ne-we* „lista dotei pe care am dat-o" ; *eže-ne-we-ne-s̄ allai-s̄* „stăpîna cerului". Alte forme de genitiv hurrit cităm din scrisoarea regelui Tušratta (primul sfert al sec. XIV î.e.n.), unde întîlnim : ^{URU}*Ni-i-nu-a-a-we* ^{D}*Ša-uš-ka-a-we* „a zeiţei Šauška a oraşului Ninive". Într-un alt loc citim un genitiv hurrit în *awariwe* ^{D}*Šaušga* = „Šauška, zeiţa ogoarelor". În toate aceste exemple, avem cazuri de genitiv singular în hurrită [6].

---

[1] G. A. Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи*, Moscova, 1960, p. 150, inscr. partea super., rîndul 15.

[2] *Ibidem*, p. 125, 126.

[3] *Ibidem*, p. 57.

[4] I. M. Diakonov, *Сравнительно-грамматический обзор хурритского и урартского языков*, Moscova, 1961, p. 392.

[5] Idem, *Материалы к фонетике урартского языка*, din volumul *Вопросы грамматики и истории восточных языков*, Moscova, 1958, p. 39, 48, 49.

[6] Idem, *Сравнительно-грамматический обзор хурритского и урартского языков* din *Переднеазиатский Сборник*, Moscova, 1961, p. 389. I. M. Diakonov arată în acest studiu că în hurrită desinenţele cazuale sînt la genitiv sing. *-we*, iar la dativ singular *-wa* (p. 385).

Considerînd bogăţia de cazuri în urartică şi hurrită (există şi ablativul în urartică, deşi în hurrită nu este atestat pînă în prezent ; v. lucr. citată a lui I. M. Diakonov, p. 385, 392), ţinînd seamă şi de sincretismul destul de dezvoltat în urartică şi în hurrită, putem presupune că armeana, în perioada ei de formare, a adaptat desinenţa urartică a genitivului, dativului şi locativului -(*a*)-*we* la instrumentalul ei. Chiar dacă instrumentalul, prin sensul său fundamental, indică obiectul cu care se execută acţiunea, nu putem ţine seama de acest sens fundamental, care ne orientează destul de superficial, atunci cînd e vorba de istoria evoluţiei limbii ; în aceasta vor avea un rol diferite verbe, care prin sensul lor vor prezenta posibilitatea unor puncte de contact multiple cu diferite cazuri. De aceea unele verbe, datorită sensului lor, pot fi construite cu diferite cazuri, între care au întîietate genitivul, dativul, locativul, ablativul, instrumentalul [1]. În felul acesta nu s-ar pune problema dacă armeana a putut sau nu să folosească desinenţa urartică de dativ, genitiv, locativ -(*a*)*ue* pentru nevoile instrumentalului ei. În problema sincretismului din limbile indo-europene constatăm că acesta a provocat mari ravagii, datorită cărora, în greacă dativul, instrumentalul şi locativul au putut avea forme identice la singular şi la plural, că sensurile existente în cazul dativului şi ablativului plural s-au putut fixa în parte şi în formele instrumentalului ; în limbile italice avem de asemenea forme identice pentru dativ, locativ, ablativ, instrumental, în vedică pentru dativ, ablativ, instrumental. Limba armeană a putut folosi tendinţele generale manifeste în alte limbi indo-europene, ca şi sincretismul dezvoltat în urartică şi hurrită.

2

După ce am arătat existenţa aceleiaşi desinenţe în armeană şi georgiană, ne apare clar că ele sînt înrudite, deşi nu sînt *perfect identice*. Excludem posibilitatea unui împrumut dintr-una din aceste limbi în cealaltă ; ele au împrumutat una de la cealaltă unele cuvinte ale vocabularului lor, sau le-au primit amîndouă de la aceeaşi sursă : limba urartică. Mai mult decît atît, ştim că atît limba armeană cît şi cea georgiană au avut unele elemente comune în structura morfologiei lor, bazate pe substratul comun în perioada formării ambelor limbi, acesta fiind urartica şi hurrita. Fără a renunţa la ceea ce poate da gramatica comparată a limbilor indo-europene pentru explicarea unei limbi prezentînd caracteristici de limbă indoeuropeană (cum este limba armeană), nu vom neglija totuşi să facem apel la limba urartică, ai cărei purtători sînt istoriceşte dovediţi ca predecesori nemijlociţi ai armenilor pe podişul armean ; limba lor trebuie să fi exercitat o

---

Acad. I. I. Meşcianinov consideră ca desinenţă a genitivului şi dativului plural -*(a)ue*,-*ue* (*Грамматический строй урартского языка*, Moscova, 1958, p.72), deoarece într-o frază din inscripţia de la Maku, r. 14—15, apare după ideograme (în care nu se poate face o fuziune între vocala finală a cuvîntului şi desinenţa -*(a)ue*) o dată ca -*aue*, altă dată ca -*ue* (*ibidem*, p. 71).

[1] Astfel, de ex., verbul sanscr. *kar*- „a face” se construieşte cu ablativ-instrumental genitiv ; *gaudeo*, *χαίρω*, cu locativul şi cu instrumentalul etc.

serie de influenţe asupra formării limbii armene [1]. Am stabilit pătrunderea unor sufixe din limba urartică în armeană şi în georgiană, arătînd acest fapt într-o lucrare pe care am citat-o. Acuma vrem să atragem atenţia asupra unui alt element important al structurii gramaticale, adoptat de limba georgiană din urartică, în epoca formării celei dintîi: *construcţia ergativă*, care, după cum arată acad. Arn. Cikobava, există şi în limba bască [2]. Se pare că această construcţie are o paralelă şi în limba armeană.

Toate limbile ibero-caucaziene dispun de un caz al ergativului, întrebuinţat în construcţia ergativă, caracterizată printr-o propoziţie în care predicatul e format cu un verb tranzitiv, subiectul fiind la cazul ergativ, în timp ce obiectul e la nominativ (şi nu la acuzativ)[3]. Ergativul este singurul caz direct care nu poate avea în limba georgiană rolul unui obiect, ci numai al unui subiect. Funcţia de ergativ este îndeplinită de altfel în unele limbi ibero-caucaziene şi de instrumental, dativ sau genitiv, deci de cazuri dependente de predicat; dar primind funcţia de ergativ, un astfel de caz nu mai poate fi considerat caz dependent, fiindcă în această funcţie el îndeplineşte numai funcţia de subiect [4].

Arn. Cikobava precizează în lucrarea citată (p. 145) că ergativul îmbină în avară, cecenă, darghină, lezghină şi funcţiunile cazului instrumental, în limba lacă şi funcţiunile cazului genitiv, iar în limbile adîgheie, funcţiile ergativului se îmbină cu acelea ale dativului, genitivului, instrumentalului. Într-o serie de limbi ibero-caucaziene ergativul reprezintă totuşi o formă cazuală absolut independentă.

Am dat aceste detalii în legătură cu construcţia ergativă în limbile ibero-caucaziene, fiindcă socotim că putem atrage atenţia asupra unei construcţii ciudate din limba armeană, în care subiectul propoziţiei este pus la cazul genitiv, astfel că *nu nominativul, ci genitivul indică agentul procesului*, iar predicatul este totdeauna construit cu *un verb tranzitiv*; obiectul este redat în mod normal, ca în limbile indo-europene, prin cazul acuzativ. Condiţia principală pentru predicat este să aibă recţiunea tranzitivă, iar formal el este reprezentat prin forma perifrastică a perfectului, care în armeană se exprimă cu ajutorul verbului auxiliar şi al parti-

[1] Vezi, în problema substratului, concepţia din lucrarea acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1960, p. 399–407.

[2] Arn. Cikobava, *art. citat* din „Acta Orientalia", IX, 2, 1959, p. 143.

[3] Caracterul tranzitiv al verbului este esenţial în construcţia ergativă şi nu caracterul activ sau pasiv al lui; vezi A. Cikobava, *art. citat*, p. 156, ca şi articolul profesoarei K. Lomtatidze, *К вопросу о категории залога в абхазском языке*, din „Ibero-Caucasica", VIII (1956). Nu este justă teza lui P. Uslar, care, analizînd construcţia ergativă din limba avară, a dat ca exemplu propoziţia *vacas* („fratele" la ergativ) *xur* („cîmpul" la nominativ) *b-etana* „a fost lucrat". Traducînd propoziţia prin: „cîmpul" (obiectul la nominativ) „este lucrat de frate" (subiectul „frate" la ergativ), el a ajuns la concluzia că verbul tranzitiv „a lucra ceva" este în această construcţie un verb cu caracter pasiv. Nu este însă justă nici teza lui N. F. Iakovlev sau a altora, care consideră tranzitivul din această construcţie ca fiind condiţionat de caracterul activ al verbului. Arn. Cikobava arată că tranzitivul construcţiei ergative este irelevant la forma activă sau pasivă a verbului (*art. cit.*, p. 157).

[4] În limba georgiană construcţia ergativă a propoziţiei nu este singura construcţie, fiindcă există trei tipuri: construcţia nominativă (cu subiectul la nominativ), construcţia ergativă (cu subiectul la ergativ sau în cazul care îndeplineşte funcţia acestuia) şi construcţia dativului (avînd subiectul la dativ).

cipiului aorist în *-eal*; de exemplu, *noça ar̄ak'eal ē zna* „ei l-au trimis", *noça* reprezentînd subiectul la genitiv plural, *zna* obiectul la acuzativ, iar *ar̄ak'eal ē* perfectul perifrastic al unui verb tranzitiv. În articolul *Transitif et intransitif dans la construction du participe* (*BSL*, fasc. 1/1959, p. 57—68), reprezentînd partea a doua a unui întreg intitulat *Sur la phonétique et la syntaxe de l'arménien classique*, E. Benveniste încearcă să explice această construcţie a limbii armene. El pune în paralelă două construcţii armene, acea a perfectului *intranzitiv* şi cea a perfectului *tranzitiv*, formate cu timpurile trecute perifrastice, în care joacă un rol principal participiul în *-eal*. Construcţia participiului intranzitiv armean e simplă: subiectul este la nominativ, predicatul, format din participiul în *-eal* şi din verbul auxiliar, se acordă în număr cu subiectul său; de exemplu: *t'rčunk'* (nominativ) *erknic bnakeal en* (forma pluralului) *yosts* „păsările cerului se aşază pe crengi". Alta este construcţia perfectului tranzitiv, în care subiectul e la genitiv, iar predicatul format din verbul auxiliar şi din participiul în *-eal trebuie să fie* un verb tranzitiv şi e la pers. a 3-a singular, încît uneori nu se acordă cu subiectul în număr: *noça* (subiect la genitiv plural „ei") *ar̄ak'eal ē* („l-a trimis") *zna*: „ei l-au trimis". (Dacă subiectul e la plural, predicatul, totdeauna la singular, nu se mai acordă cu subiectul său.) Pentru a explica această construcţie bizară din punct de vedere indo-european, E. Benveniste porneşte de la identificarea construcţiei armene *im ē* (genitivul lat. *mei est*), căreia îi corespunde în limba latină perifraza pentru expresia „a avea" *mihi est*, cu ajutorul verbului „a fi"; pentru aceasta el citează numeroase exemple din armeană, dintre care voi reproduce două: *kin, oroy içēn dramk' tasn* „femeie care avea zece drahme" sau *Lovteay ēr arǰar ew očxar ew anasun* „Loth avea oi, boi şi turme" (subiectul la genitiv, obiectul la acuzativ, predicatul reprezentat prin verbul auxiliar „a fi", care corespunde perifrazei pentru „a avea").

Bazîndu-se pe aceste exemple, în care prin *mei est* este exprimat verbul *habeo*, E. Benveniste consideră construcţia aceasta, în care avem subiectul la genitiv, iar predicatul (avînd în mod obligatoriu o recţiune tranzitivă) se formează din verbul auxiliar „a fi" + participiul în *-eal* al verbului tranzitiv, ca şi cînd subiectul la genitiv ar reprezenta pe „posesorul" acţiunii, cu aceeaşi funcţie ca şi în lat. *mihi est*, în arm. *mei est*. Armeanul spunînd *mei* (genitiv) *est ovis* în loc de *habeō ovem*, ajunge apoi ca în loc de *habeō factum* să întrebuinţeze construcţia *mei* (genitiv) *est factum*. După E. Benveniste, în armeană, subiectul la genitiv, însoţit de predicatul exprimat printr-un perfect tranzitiv, indică subiectul drept „posesor" [1]. Cît priveşte întrebuinţarea lui *esse* în construcţii care să exprime sensul de *habeō*, avem exemple clare şi suficiente în limbile indo-europene, în care *esse*, construit cu dativul, indică persoana care posedă, căreia îi aparţine un lucru; voi cita numai două exemple: v. sl. *rumĕno lice jemu jestŭ* „el are faţă roşie" şi din greaca homerică ἐννέα τῷ κύνες ἦσαν „el avea nouă cîini". O construcţie similară, cu sens posesiv, întîlnim şi în georgiană, unde alături de predicate exprimate prin forme personale, ca de exemplu *visurveb* „je désire" sau *vikvareb* „j'aime", avem

[1] E. Benveniste, *art. cit.*, p. 60.

expresii ale posesiunii acţiunii (pe care J. Vendryes le numeşte „construcţii cu sens afectiv")[1] ca *msurs* „désir est à moi" sau *mikvars* „amour est à moi" etc.

Interpretarea lui E. Benveniste a construcţiei armene ar fi perfect acceptabilă, dacă nu am avea şi alte construcţii decît aceea cu predicatul exprimat prin *esse*, reprezentînd sensul lui *habeo* şi dacă n-ar exista o construcţie ergativă în urartică şi în limbile ibero-caucaziene, de care construcţia armeană apare apropiată. De aceea supunem aici părerea noastră, că în această construcţie, neobişnuită în alte limbi indo-europene (în afară de limba hindi), construcţie în care subiectul se exprimă printr-un alt caz decît nominativul, iar predicatul trebuie să fie construit *numai cu un verb avînd recţiunea tranzitivă* şi un obiect exprimat[2], e cazul să vedem o moştenire din limba urartică, adaptată limbii armene. Cînd traducătorii armeni din sec. V traduceau Biblia din limba greacă în armeană, ei au folosit această construcţie sintactică armeană, deşi erau animaţi de tendinţa de a fi foarte fideli textului grecesc, în care însă nu găseau ceva asemănător. Încercîndu-se explicarea construcţiei prin mijloacele indo-europene, *ea nu a fost înţeleasă drept ceea ce este de fapt, prin raportare la construcţia ergativă*, ci a fost considerată drept o dezvoltare a construcţiei exprimînd posesiunea (ca în construcţia lat. *mihi est*, armen. = *im ē*)[3] sau drept „eine unpersönliche Konstruktion", cum o vede H. Jensen[4], care a considerat drept caracteristică principală a construcţiei faptul că predicatul se găseşte totdeauna la pers. a 3-a singular. Socotind acest element drept esenţial în această construcţie, el a ignorat faptul că subiectul e aşezat la un alt caz decît la nominativ, precum şi recţiunea tranzitivă a verbului, construit numai prin forme perifrastice ale trecutului.

Dăm acum cîteva exemple armeneşti ale construcţiei discutate: *Mihrdat, zor kaleal ēr Pompei* (genitiv) „Mitridate, pe care l-a luat prizonier Pompei (Movses Xorenaçi, Ist. Armeniei, II, 16); *zi hing ayr p'oxeal ē k'o*(gen.) „căci tu ai schimbat cinci bărbaţi" (Ioan, IV, 18); *çew içē havu* (gen.) *xawseal*? οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσῃ? (Ioan, XIII, 38); *oç̌ zgirn zayn içē ənt'erçeal jer*? οὐδὲ γραφὴν ταύτην ἀνέγνωτε? (Marcu, XII, 10) etc.

În construcţia *mihi est*, ca şi în aceea asemănătoare din alte limbi indo-europene (am amintit din v. sl. *ruměno lice jemu jestŭ*, din greacă ἐννέα τῷ κύνες ἦσαν) subiectul este indicat pe drept cuvînt ca posesor al acţiunii (care este aceea de *habeo*); dar trebuie să atragem atenţia asupra faptului că construcţia armeană este mai complicată, anume printr-un al doilea element, care o apropie de construcţia ergativă şi care o caracterizează, anume prin predicatul format numai cu verbe avînd recţiunea tranzitivă şi posedînd un obiect exprimat. Predicatul

---

1 J. Vendryes, *Le Langage*, 1921, p. 123—124.

2 Vezi consideraţiunile din J. Vendryes, *Le Langage*, p. 126—127.

3 Exemplul *noça aṙak'eal ē zna* „ei l-au trimis" dezminte aceasta, deoarece exemplul acesta, ca şi altele, nu conţine nici o urmă a unui sens care să indice posesiunea, ci numai sensul acţiunii; în georgiană de asemenea, ergativul este cazul celui care acţionează, cazul agens-ului.

4 În exemplul citat de J. Vendryes (*Le Langage*, p. 126), verbul tranzitiv *boire* din propoziţia *qui a bu boira*, este totuşi intranzitiv, fiindcă acţiunea nu are obiect exprimat.

acesta nu se acordă cu subiectul, fiind așezat la persoana a 3-a sing. Determinarea subiectului ca „posesor" al acțiunii, prin stabilirea lui la cazul genitiv în armeană este justificată numai în cazurile în care sensul *a avea* este exprimat prin perifraza *a fi* și subiectul este la genitiv (în lat. la dativ). În alte cazuri, pe care le-am citat sau pe care le găsim din belșug, considerarea subiectului ca „posesor" al acțiunii apare dubioasă sau direct inexistentă. Ce sens de posesor ar rezulta, de exemplu, din fraza : *čiçē ənt'erceal jer z-asacealn jez*? „nu ați citit voi ceea ce vi s-a spus?" (Mat. XXII, 31)? În articolul citat al lui E. Benveniste găsim și exemplul *oč inč mahu aržani ē gorceal dora* „el n-a făcut nimic care să merite moartea", în care subiectul are sens de „autor" și nu de „posesor" al acțiunii. Fraza a fost tradusă în armenește, traducătorul avînd în fața sa propoziția : οὐδὲν ἄξιον θανάτου ἐστὶν πεπραγμένον αὐτῷ, care este considerat drept unicul exemplu al unui „dativ al autorului" din greaca NT (și nu al „posesorului"). De altfel, E. Benveniste consideră că în acest caz avem mai degrabă o construcție „pasivă"[1].

După cele spuse, susținem că construcția armeană discutată aici poate fi considerată drept o construcție ergativă, existența construcției ergative cu elemente asemănătoare atît în urartică, cît și în limbile ibero-caucaziene constituind un puternic sprijin pentru teza noastră.

Am spus că dintre limbile indo-europene, întîlnim construcția ergativă și în limba hindi, unde ea constituie o trăsătură dintre cele mai caacteristice ale propoziției[2]. Ca și în armeană, subiectul reprezintă un caz oblic al numelui (neavînd o formă morfologică specială, așa cum avem în unele limbi ibero-caucaziene). Predicatul-verb tranzitiv nu se acordă cu subiectul, ci numai cu obiectul. Caracteristic pentru construcția ergativă în hindi este întrebuințarea ei exclusiv cu verbe tranzitive și, ca în armeană, numai la formele timpului trecut, perfect, mai-mult-ca-perfect sau în formele temporale construite cu participiul trecut al unui verb tranzitiv. Originea construcției ergative din hindi nu a fost încă studiată pînă în prezent, dar unele construcții de propoziții din Mahābhārata, ca de ex. *avabhyam apupo dattas* „noi amîndoi am dat o plăcintă" (cu subiectul la cazul instr.-dat.-abl. dual, iar obiectul la nominativ ; participiul trecut în *-ta* nu are funcțiune pasivă, dar e de regulă folosit în verbe tranzitive), ne-ar putea indica posibilitatea ca această construcție caracteristică a limbii hindi, să dateze încă din epoca veche, sub influența limbilor locale dravidiene.

Se știe că A. Vaillant a încercat să explice nominativul indo-european în *-s* (avînd aceeași desinență și la genitiv-ablativ), socotindu-l un subiect de ergativ, cu o construcție verbală pseudotranzitivă[3]. V. Pisani a prezentat o teză asemănătoare[4] ; învățatul italian presupune că în perioada

[1] Vezi E. Benveniste, *art. citat*, p. 60, 61.

[2] V. Cernîșev, *Фразеологические сочетания „имя + глагол" и сложноотыменные глаголы в современном литературном хинди*, în „Языки Индии", Moscova, 1961, p. 181 și urm.

[3] A. Vaillant, *L'ergatif indo-européen*, BSL, XXXVII, 1936, p. 93–108.

[4] V. Pisani, *Uxor. Ricerche di morfologia indeuropea* în „Miscellanea Galbiati", III, 1951, p. 1–38 ; idem, *Allgemeine u. vergleichende Sprachwissenschaft. Indogermanistik*, Bern, 1953, p. 61.

indo-europeană ar fi existat o veche diferenţiere între *activus* (cazul unui *agens* întrebuinţat cu verbe tranzitive) şi între *passivus* (cazul unui *patiens*, care constituie obiectul propoziţiei, dacă e întrebuinţat cu verbe tranzitive, dar va avea funcţie de subiect, dacă e întrebuinţat cu verbe pasive sau intranzitive).

Am vrea să amintim aici şi un articol al lui J. Kuryłowicz, intitulat *Эргативность и стадиальность в языке* [1], în care savantul polonez nu analizează esenţa construcţiei ergative sau posibilitatea ca urme ale ei să existe în limbile indo-europene, ci îşi îndreaptă argumentele spre respingerea încercării lui N. I. Marr, de a lega construcţia nominativă, obişnuită în limbile indo-europene, ca şi cea ergativă, de teoria stadialităţii. După cum se ştie, Schuchardt a fost primul care a atras atenţia asupra posibilităţii ca construcţia nominativă să fi rezultat din construcţia ergativă. N. I. Marr a căutat apoi să o lege de teoria sa a stadialităţii, dar J. Kuryłowicz respinge în concluzia articolului său teza că construcţia nominativă sau ergativă ar fi forme ale stadialităţii.

3

Terminînd, vom menţiona încă o problemă care ar putea să-şi găsească rezolvarea prin studiul comparativ al limbilor armeană şi urartică. Este vorba de explicarea prin urartică a elementului *-r* mediopasiv din armeană, care apare destul de frecvent în diferitele forme ale flexiunii armene. A. Meillet n-a explicat decît două forme prin mijloacele gramaticii comparate indo-europene. Într-un studiu mai vechi, am prezentat formele mediopasive armene caracterizate printr-un element *-r*, încercînd explicarea unora din ele cu aceleaşi mijloace indo-europene, fără a fi satisfăcut de rezultatele obţinute [2]. Or, în urartică există forme verbale mediopasive în *-ri*, care trebuie să fie luate în considerare pentru studiul formelor verbale armene, construite cu elementul *-r*. Ne întrebăm dacă nu cumva originea formelor relativ mai numeroase în *-r*, întîlnite în conjugarea armeană, trebuie căutată tocmai în formele limbii urartice, care a constituit doar substratul armenei. Acest element *-r* mediopasiv din urartică, i-a preocupat şi pe A. Goetze şi J. Friedrich [3].

Semnalînd aceste aspecte ale morfologiei şi sintaxei armene, care pînă în prezent n-au fost observate de alţi cercetători, am urmărit să punem în evidenţă marile posibilităţi pe care le rezervă, în precizarea unor laturi încă puţin cunoscute ale gramaticii armene, studiul comparativ al acesteia cu acela al limbilor urartică şi hurrită, apropiere care, datorită mai ales învăţaţilor sovietici, devine accesibilă studiului aprofundat.

---

[1] Известия АН СССР, 1946, t. V, fasc. 2, p. 387–393.

[2] Vlad Bănăţeanu, *Elementul -r mediopasiv în armeana clasică*, Bucureşti, 1957.

[3] A. Goetze, „Revue hittite et asianique", XXIV, p. 266–269; J. Friedrich, *Einführung ins Urartäische*, 1933, p. 8.

СЛЕДЫ МОРФОЛОГИИ И СИНТАКСИСА УРАРТИЙСКОГО ЯЗЫКА В КЛАССИЧЕСКОМ АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор анализирует возможность объяснения окончаний армянского творительного падежа (очень сходные формы которого имеются в грузинском языке) при помощи урартийского языка, который, как известно, является субстратом армянского языка и в котором имеется то же окончание. Считая неубедительным объяснение этого окончания средствами индоевропейских языков, автор предлагает принять во внимание его тезис, касающийся приспособления одного из окончаний урартийского языка в качестве окончания творительного падежа как в армянском, так и в иберо-кавказских языках.

Далее автор указывает на большое сходство синтаксической конструкции в армянском языке, которая образует предложение с подлежащим в родительном падеже и со сказуемым, всегда выраженным переходным глаголом и несогласованным с подлежащим, образованным при помощи перифрастического армянского перфекта или плюсквамперфекта. Автор считает, что эту синтаксическую конструкцию (имеющую параллель из индо-европ. языков также и в языке хинди, а из неиндоевропейских языков в иберо-кавказских языках) можно объяснить при помощи урартийского языка (где она является развитой конструкцией), из которого она могла быть усвоена армянским языком и иберо-кавказскими языками.

Считая главным изучение индоевропейского наследства в армянском языке, автор считает все-таки необходимым сравнительное изучение армянского языка и урартийского языка.

VESTIGES DE MORPHOLOGIE ET DE SYNTAXE OURARTOUE DANS L'ARMÉNIEN CLASSIQUE

RÉSUMÉ

L'auteur analyse les désinences de l'instrumental arménien (dont on retrouve des formes voisines en géorgien) et cherche leur explication dans l'ourartou, qui forme, comme on le sait, le substrat de la langue arménienne ; en ourartou nous trouvons la même désinence. Jugeant peu satisfaisante l'explication qui attribue à cette désinence une origine indoeuropéenne, l'auteur propose d'y voir l'adaptation d'une désinence ourartoue, utilisée par suite comme désinence d'instrumental, tant en arménien que dans les langues ibéro-caucasiennes.

En continuant, l'article signale une construction syntactique arménienne qui forme des propositions ayant le sujet au génitif et le prédicat, toujours transitif et ne s'accordant pas avec le sujet, formé d'un parfait ou plus-que-parfait périphrastiques. Cette construction, qui ressemble beaucoup à la construction dite ergative des langues ibéro-caucasiennes, ayant dans les langues indo-européennes un parallèle en hindi, pourrait avoir son origine dans la langue ourartoue, où elle est fréquente et d'où elle a pu être adaptée par la langue arménienne et les langues ibéro-caucasiennes, où elle est connue comme « construction ergative ».

Tout en appréciant comme principale l'étude de l'héritage indo-européen dans l'étude comparative de l'arménien, l'auteur considère nécessaire de procéder à des études comparées de l'arménien et de l'ourartou.

TOPICA ATRIBUTULUI ADJECTIVAL ÎN *EVANGHELIA CU ÎNVĂȚĂTURĂ* A DIACONULUI CORESI

DE

MARIA RĂDULESCU

În lucrarea de față ne-am ocupat de topica atributului adjectival exprimat printr-un adjectiv propriu-zis sau de proveniență participială în *Evanghelia cu învățătură* de la 1581 [1], în comparație cu textul versiunii slave al acestei colecții de predici. Totodată urmărirea materialului a fost făcută în așa fel încît să se poată aprecia dacă și care particularități gramaticale ale determinantului, ale determinatului sau ale celorlalte determinări nominale împreună cu care apare în sintagmele plurimembre, condiționează organizarea topicii adjectivului calificativ, în textul dat. De aceea, în măsura în care au apărut în sintagme cu un adjectiv calificativ, ne-am oprit și asupra topicii altor determinări nominale (atribute adjectivale pronominale, atribute substantivale, propoziții relative). Nu am inclus în cercetare textul evanghelic care precede fiecare predică și nici predica la împărtășanie (Coresi, p. 109—114), fără corespondent în versiunea slavă din textele cunoscute pînă acum.

Pentru comparație am folosit *Evanghelia cu învățătură*, tipărită în 1569 la Zabludov, de Ivan Feodorov[2]. Este un text slavon de redacție rusă care conține în aceeași variantă cu a manuscrisului 304 de la Biblioteca Națională „V. Kolarov" din Sofia, versiunea slavă a colecției de omilii a patriarhului Ioan Caleca. Întrucît *Evanghelia cu învățătură* de la Zabludov ne oferă un text complet, l-am preferat, pentru compararea noastră, celui din ms. 304, cu multe foi pierdute sau deteriorate.

---

[1] Ediția publicată de S. Pușcariu și Al. Procopovici, București, 1914, vol. I, Textul,

[2] Ne-am folosit de microfilmul trimis Bibliotecii de Stat din București de Biblioteca de Stat „V. I. Lenin" din Moscova.

Construcției romînești *substantiv* + *adjectiv*, respectiv *adjectiv* + *substantiv*, din textul cercetat, îi pot corespunde în versiunea slavă:

— o construcție identică, în majoritatea cazurilor:

mai pre susŭ de ispita *drăcească* fi-va 379/3
выше покоушєнїѧ бѣсо́вьскаго быти 233ᵛ/26
cu *bune* lucruri 496/24 бл҃гимн дѣлы 317ᵛ/17

— o construcție în care un cuvînt aparținînd unei alte categorii gramaticale a fost interpretat ca adjectiv:

peceatea *creștinească* 30/5 печа́ть Хрїстїа́н'ства 12/5

întru *luminata* umbrire 426/15 въ сщ҃ен'ныѫ сѣн'но 263/17

Exemplele în această situație, spre a le deosebi de primele, le-am numit „prin interpretare".

— un cuvînt compus, de cele mai multe ori substantiv:

cu păcatulŭ măriei *deșarte* 13/29 страстїю т'щеславною 2ᵛ/26
și să aduci *bună* cinste 423/25 вьвести же бл҃гочестїє 261ᵛ/2

— uneori adjectivul atribut apare numai în versiunea romînească, fără corespondent în cea slavă/, fie în pasajele fără corespondent în textul slavon, fie adăugate de traducători, din nevoia de precizare/:

cîrmuitoriu legiei *creștinească* 1/12 (fără corespondent)
tărie luase ei a scoate și a goni duhurele *necurate* 80/23

вла́сть прїѧша изгна́ти ихъ 53ᵛ/26

În textul de care ne ocupăm, adjectivul atribut are, față de substantivul determinat, o topică liberă din punct de vedere gramatical, pentru majoritatea cazurilor: el poate sta atît după, cît și înaintea substantivului determinat.

Deși liberă, așezarea adjectivului atribut manifestă tendința pentru postpoziție. Compararea cu textul versiunii slave ne oferă amănunte interesante cu privire la această problemă.

I. În sintagmele constituite din două sau trei unități (a treia fiind articolul nehotărît), frecvența adjectivelor postpuse este mai mare decît cea a adjectivelor antepuse. Din totalul de 1332 de adjective atribut, în sintagmele amintite, 765(56,8%) de adjective atribut sînt postpuse, iar restul de 576 (43,2%) adjective apar înaintea substantivului determinat.

1. Într-un număr destul de mare de exemple — 370 — adjectivul postpus prezintă aceeași topică în versiunea slavă (inclusiv 28 de cazuri „prin interpretare"):

ca o umbră *dulce* 73/12, ꙗко сѣнь сла́дъкаѧ 50/1
Părinte *sfinte*! 186/36 ѿч҃е стыи 114/25
și cu glasuri *sufletești* a prăznui 122/3
и согла́сно и дХо́вно пра́здновати 75ᵛ/4
o *nebune* Irode 546/8 ѡ безоумныи ироде 396/18.

2. De asemenea marea majoritate a adjectivelor antepuse — 409 exemple, inclusiv 13 cazuri „prin interpretare" — prezintă aceeași topică și în versiunea slavă :

să ne și îndulcimŭ toți, frațilorŭ, cu *bune* mulțemite 117/20
ӣ насладим сѧ вси̇ братїе блгими дар'ми 72/28
și cu *grea* trudă să îmble 107/6
ӣ тѧжек', трѹдомъ Ходѧщїе 69/16

3. Același lucru se poate afirma și pentru cele 121 de exemple cu adjectivul calificativ în sintagme care, în textul slavon, corespund unui cuvînt compus :

învăța pre noi cu *bună* înțelepție 2/20
наоучаѧ насъ блгоразѹмїю II/21
cu *dulce* obrazŭ sfeatnicŭ 136/34
блгообразенъ съвѣщатель 83ᵛ/13

4. Deseori însă — în 237 de exemple, inclusiv 23 de cazuri „prin interpretare" — constatăm că locul adjectivului calificativ apare schimbat față de cel din versiunea slavă :

și-lŭ va judeca ca pre o slugă *hitleană* 75/6
недостоина раба себѣ сѹдѧ его 51/10
să pască oile *cuvîntătoare* 483/28
пасти словесныѧ ѻвчата 309/21
pre viață *omenească* 393/6 по чл҃ческѹ житїе 242/15
în zile *lungi* 484/29 въ дол'готѣ днем' 309ᵛ/28

5. Cu locul schimbat în favoarea postpunerii apar, în 85 de exemple, și adjectivele din sintagme care, în textul slavon corespund unui cuvînt compus :

dentr-unii amu mîndrie *întreagă* flori adună 241/2
ѿ нѣкиХ оубо цѣломѹдрїе цвѣты събирают 147/27
și de miroseală *bună* ea se bucură 510/31
ӣ блгооуХанїю радѹет сѧ 350/28

6. Adjective atribut cu locul schimbat în favoarea antepunerii înregistrăm numai în 14 cazuri :

cu *mare* frică 382/35 со страХомъ велїем' 235ᵛ/4

7. Adjectivele atribut fără corespondent în textul slavon sînt folosite mai des în postpoziție — 64 de cazuri — decît în antepoziție — 32 de cazuri :

și opri duhului *necuratŭ* și cu multă tărie grăi-i 81/16

ӣ запрети дХ҃ѹ многою властїю глѧ҃ 54ᵛ/5
cu *mare* cinste 138/4 чс҃тно 84ᵛ/7

Din situațiile de mai sus, reiese că frecvența destul de ridicată a adjectivelor antepuse se datorește, în primul rînd, păstrării locului pe care adjectivul îl avea în versiunea slavă. Păstrarea locului adjectivului antepus nu este însă consecința unei imitări servile a textului original. Printre adjectivele care apar mai des în antepunere se disting în primul rînd : *sfînt* (73 de exemple), *dumnezeiesc* (80 de exemple), *mare* (64 de exemple), *bun* (117 exemple). Adjectivele *sfînt* și *dumnezeiesc* apar în unități frazeologice legate de terminologia literaturii religioase : *sfînta* evanghelie, *sfînta* scriptură, *dumnezeiescul* apostol, *dumnezeiasca* scriptură etc., în care au, în majoritatea cazurilor (cf. *sfîntul* duh, dar și foarte des duhul *sfînt*), din punct de vedere semantic, un loc fix, în antepunere. Intrate din slavă în limba romînă, într-o perioadă mai veche, o dată cu terminologia religioasă, aceste unități și-au păstrat topica din limba de origine.

Adjectivele *mare* și *bun* fac parte din categoria adjectivelor capabile de a transmite aprecierea afectivă a obiectului sau fenomenului din punctul de vedere al vorbitorului. Păstrarea acestor adjective pe locul avut în versiunea slavă, în antepoziție, poate fi privită ca datorită unor considerente de ordin stilistic :

bunulŭ vraciŭ 225/33 блгомꙋ врачю 137ᵛ/1
Marele lucrătoriu, dumnezeu, ... *mare* ciudă făcu 347/6,
Великъ дѣлатель, бгъ... велико чюдо дѣетъ 213/16

Modificările de topică în favoarea antepunerii pot constitui o dovadă concludentă că autorii traducerii romînești au avut în vedere funcția expresivă a topicii inverse, îndeosebi cu privire la adjectivul *mare*. Din cele 14 exemple cu locul adjectivului modificat din postpoziție în antepoziție, în 9 exemple modificarea s-a făcut pentru adjectivul *mare*, restul repartizîndu-se : în 3 exemple, pentru *sfînt*, în unul, pentru *dumnezeiesc*, iar în altul, pentru *preamîndru*.

Pentru celelalte adjective antepuse, se poate afirma că, în general, antepoziția a fost păstrată sau folosită (în cazul adjectivelor din traducere liberă) atunci cînd calificarea apare ca subiectivă, apreciativă :

O, *minunată* ciudă 97/22 Сiе дивное чюдо 63ᵛ/5
cu *grea* boală 346/4 тѧжкимъ недꙋгомъ 212/16
показаетъ силꙋ
amarŭ folosŭ foloseaște 148/16 (fără corespondent)

În schimb, modificările de topică în favoarea postpoziției, păstrarea în această poziție sau folosirea în postpoziție a adjectivelor, în traducere liberă, le constatăm atunci cînd calificarea are caracter obiectiv, descriptiv. În număr destul de mare, în această categorie, apar adjectivele care au rolul de a denumi specia, categoria din care face parte obiectul exprimat prin substantivul determinat (îndeosebi adjectivele derivate cu sufixul *-esc*, și mai ales adjectivul *omenesc*, foarte frecvent în unitatea *fiulu omenescu*, „Isus") :

a. pre pămîntŭ *bunŭ*, 3/37 на доброи земли III/19
paharŭ de apă *reace* 549/29 чашꙋ стꙋденыѧ воды398ᵛ/22
nici să grăimŭ cuvinte *deșarte* 313/18

ни́ же праздносло́вим 192/24

b. are duhŭ *mutŭ* 78/30 — и҆́мꙋщъ дꙋ́хъ нѣ́мъ 52ᵛ/7

și răsturnă piatră *mare* 138/22 — и҆ привали́ ка́мень ве́лїи 84ᵛ/25

firea *omenească* 268/6 — ѹ҆́мъ чл҃чїи 163ᵛ/13

c. boala acelui *feciorŭ* alŭ lui ce era cu duhulŭ *necuratŭ* 79/21

стра́ти бѣсѧ́щаго сѧ отроча́те е҆гѡ̀ 53/9

sau cu viață *grea* și cu grije 206/22

и҆лѝ тьсното́ю и҆ ско́р'бїю 126/24

II. Poziția liberă a adjectivului atribut nu este stînjenită nici de prezența a două sau mai multe adjective, legate între ele prin raport de coordonare, determinînd același substantiv. Uneori unul din elementele coordonării îl constituie o locuțiune adjectivală sau un atribut substantival :

să cu limbi *omenești* și *îngerești* așŭ grăi 337/34

а҆́ще ѹ҆́бо рече ꙗ҆зы́ки чл҃чски гл҃ѧ и҆ агг҃льски 206ᵛ/23

că cu sufletŭ *fără de omenie* și *hitleanŭ* adau-se 547/20

дш҃ю безчл҃ческꙋ и҆ лꙋка́внꙋ прижи́тъ 397/19

derep-ce că *mare* și *dereptŭ* bărbatŭ vrea să ucigă 546/20

понеже ве́лїѧ и҆ пра́ведна мꙋ́жа ѹ҆би́ти 396ᵛ/3

acolea e *nespusa* și *fără de numărŭ* și *nesfîrșita* bogăție 395/28

без'численое и҆ некончаемое бога́тество 244/10

A săborului și *apostoleasca* beserecă ... să o aibă 3/2

собо́рнаѧ и҆ ап҃льскаѧ цр҃кві ... и҆мѣ́ѧше IIᵛ/12

De asemenea, un adjectiv care determină două substantive poate sta atît după, cît și înaintea lor :

și acelora tuturorŭ e rodŭ și prinosŭ *sufletescŭ* 355/19

и҆ тѣ́мъ всѧ́ко пло́доприношѐнїе дх҃о́вное 218/17

iară *sfinții* apostoli și propoveduitori 80/28

ст҃ы́мъ ап҃ломъ и҆ ѹчинико́мъ 54/1

Liberă este și topica adjectivelor care determină două substantive în raport de coordonare :

cu credință *dereaptă* și cu viață *curată* să ugodimŭ lui 141/30

вѣ́рою пра́вою и҆ чс҃тым жи́тїем', ѹгожа́ти бг҃ꙋ 87/22

sufleteștile praznice și *dumnezeeștile* sărbători 516/26

дх҃о́внїи праздницы и҆ бж҃ственаѧ то́ржества 358ᵛ/1

Deși liberă, în asemenea sintagme în care fie determinantul, fie determinatul se află în raport de coordonare cu alte părți de propoziție, frecvența adjectivelor antepuse — 142 de cazuri (59%) — depășește pe cea a adjectivelor postpuse — în 101 exemple (41%). Situația se datorește în primul rînd păstrării locului adjectivelor antepuse din textul slavon. Numai în 36 de cazuri, din totalul de 183, locul adjectivului a fost schimbat din antepoziție în postpoziție. În 9 exemple, din totalul de 12, adjectivul în traducere liberă a fost folosit după substantivul determinat.

Şi în aceste situaţii, menţinerea sau modificarea locului adjectivului nu apare întîmplătoare, ci dirijată de factori de ordin semantic sau stilistic. Astfel, atunci cînd adjectivul este folosit cu sensul lui concret este modificată topica în favoarea postpoziţiei sau este folosit direct în postpoziţie :

Şi moşiia lorŭ, Vitsaida, era o cetate *săracă* şi *micşoară* 210/12
ѿчество же ихъ виѳсаида мало нѣкое и хѹдо градище 128/26
lucrătorii şi învăţătorii *sufleteşti* 309/16
дѣлатели и ѹчители 189/28

Cînd calificarea apare ca apreciativă, adjectivele se menţin în antepoziţie :

ce se zice *tare* şi *vîrtoasă* înţelepciune 357/22
си рѣчь крѣпкѹ и твердѹ мѹдрость 219^{v}/21
bună jitniţă şi pivniţă ai 400/19
имаши ѹтвержден'на пїꙗтелница 247/5

Uneori, mai rar, în 13 exemple, adjectivele atribut coordonate între ele, sau în raport de coordonare cu o locuţiune adjectivală sau un atribut substantival, determinînd acelaşi substantiv, apar distribuite după şi înaintea substantivului, încadrîndu-l :

„*Hitleanŭ* robŭ şi *lenivosŭ*” 537/4
лѹкавыи рабе ленивыи 386/7
şi către *linulŭ* adăpostŭ şi *fără-voroavă* şi *spăsitoriulŭ*
să ajungemŭ 56/21

и к тихомѹ пристанищѹ и безмол'номѹ и спсномѹ постигнѹти 38^{v}/9

În unele cazuri, încadrarea apare numai în versiunea romînească :

bunulŭ creştinŭ şi *dulce* 1/13 (fără corespondent)

Că *rău* lucru e şi *hitleanŭ* 285/17
злое и лѹкавое дѣло 175^{v}/19

III. Topica adjectivului calificativ este liberă şi atunci cînd este însoţit de o complinire. Din cele 10 exemple în această situaţie, în 6, adjectivul stă după substantiv, iar în 4 exemple, înainte, ca şi în textul slavon. În ce priveşte adjectivele postpuse, în 4 exemple, topica este identică cu cea din versiunea slavă, într-un exemplu este modificată, iar în altul, adjectivul postpus apare în traducere liberă.

sufletŭ *neploditoriu* **de lucrure bune** 454/23
дшю неплоднѹ добрых дѣлъ 280^{v}/15
sînteţi oameni cu inimă de ţărînă ca şi noi şi cu fire *neprecepătoare* **de toate** 6/35 (fără corespondent)
Şi această *folositoare* **de sufletŭ** carte 2/35
и сїю дшеполезнѹю книгѹ II^{v}/9

În ce privește complinirea adjectivului, în 7 exemple apare după adjectiv, iar în 3, înaintea lui :

De această *purtătoare* **de lumină** săptămînă 126/3
ѿ свѣтоно́сной недѣли 77/8
de viață *făcătoare* a botejuneei dulceață 425/21
животворѧ́щаго кръще́нїѧ бл҃гдть 262^{v}/23

IV. Adjectivul atribut, în textul de care ne ocupăm, deseori apare în sintagme în care mai sînt și alte determinări nominale. Și în asemenea sintagme plurimembre, adjectivul calificativ are, în general, o topică liberă din punct de vedere gramatical.

1.A. În sintagme cu adjectivele nehotărîte *alt*, *nește*, *nescare*, *vreo*, *oarece* (în unele exemple împreună cu adjectivul nehotărît *ceva*, adjectivul *tot* sau numeralul nehotărît *cîte*) adjectivul calificativ apare în 23 de exemple. În 22 de exemple adjectivul calificativ stă după substantivul determinat, iar într-un exemplu, înainte, ca și în textul slavon. În ce privește adjectivele postpuse, în 7 exemple poziția adjectivului corespunde celei din textul slavon, în 10 exemple apare modificată în favoarea postpoziției, iar în 5 exemple, adjectivul a fost folosit în traducere liberă.

Iară cîndŭ va fi **vreo** nevoie *mare* 548/31
егда̀ же ве́лїѧ нꙋ́жда бꙋ́детъ 398/13
și **cîte alte** dumnezeești *țării* 393/12
ѝ ели́ка ѝна бж҃ственыѧ си́лы 242/21

B. În toate exemplele, adjectivul calificativ stă în imediata vecinătate a substantivului determinat, iar adjectivele pronominale, fie că apar sau nu în textul slavon, preced unității S-A (substantiv-adjectiv) :

sau pentru **altă ceva** păreare *omenească* 71/4
ѝли дрꙋгаго ра́ди чл҃ческаго нѣкоего 48^{v}/3
de cela ce gustă **nește** pelinŭ *amarŭ* 60/37
пользоваетъ го́ркїи пелы́нь 41^{v}/13

2. A. În sintagme cu adjectivul demonstrativ de apropiere sau depărtare, cu diversele lor forme, adjectivul calificativ apare în 154 de exemple, dintre care 74 au adjectivul calificativ postpus, iar 80, antepus.

ce toții să vă îndulciți **aceștii** bogăție *dulce* 118/13
всѝ наслади́те сѧ бога́тыѧ бл҃госты́нїѧ 73/7
cade-se să fie soțŭ **acelui** lucru *bunŭ* 160/14
прича́стникъ подоба́етъ бы́ти бл҃года́ти 98/9
iară **acea** *hitleană* muiare grăiia 546/13
лꙋка́выя же жена̀... гл҃аше 396/23
de multŭ jeluiia la **această** *luminată* carte. 5/31 (fără corespondent)

Pentru adjectivele postpuse, 19 exemple prezintă aceeași topică și în textul slavon, în 41 de exemple topica apare modificată în favoarea postpoziției (inclusiv 3 exemple pentru care corespund cîte un cuvînt compus), iar în 14 exemple adjectivul este în traducere liberă.

Adjectivele antepuse au în 16 exemple aceeași topică în versiunea slavă, în 63 de exemple, adjectivul nu are corespondent în textul slavon (titlurile predicilor), și într-un singur caz topica a fost modificată în favoarea antepunerii :

de glasulŭ **acelorŭ** *amărîți* stricați 424/4
ѿ прокаженъныхъ окаанъных глас 261ᵛ/15

Într-un alt exemplu, topica aceluiași adjectiv a fost de asemenea modificată, dar prin trecerea lui în postpoziție, întrucît de data aceasta era folosit cu sensul lui concret :

Ce-i fu amu **acelui** robŭ *amărîtŭ* 284/8
что̀ страстныи рабъ ѻнъ 174ᵛ/21

Astfel, putem considera că și în secolul al XVI-lea adjectivul *amărît* avea un loc fix în funcție de sensul pe care îl avea.

B. Cu puține excepții, adjectivul calificativ postpus sau antepus stă imediat lîngă substantivul determinat.

a. Atunci cînt este postpus, adjectivul calificativ împreună cu adjectivul demonstrativ (indiferent de prezența sau poziția lui în textul slavon) încadrează substantivul determinat :

și-lŭ proslăviră pretutindinea de **această** ciudesă *mare.* 253/34
и̂ прославлꙗхꙋ вездѣ веліꙗ чюдеса̀ 156/27

și **acea** sarcină *hitleană* o vămŭ fi și scuturatŭ 246/19
лꙋка̀вое ѻно брѣмꙗ ѿлóжьше 151ᵛ/8

În 6 exemple, adjectivul calificativ este distanțat prin intercalarea între el și substantivul determinat a adjectivului demonstrativ (indiferent de prezența sau locul lui în textul slavon) :

să se îndulcească de pohtele lumiei **aceștiia** *înșelătoarea* 27/31
насладити сꙗ пóхотми прелéстными мíра сего̀ 10ᵛ/1
și de valurile vieției **aceștiia** *deșarta* 56/20
и̂ ѿ вóлнъ житїꙗ сего̀ сꙋетнаго 38ᵛ/9
și de lucrulŭ lumiei **aceștiia** *trecătoare* 208/4
и̂ мирьскаꙗ дѣла 127/28

Într-un singur exemplu, printr-o traducere nereușită, între adjectivul demonstrativ și substantiv apare o locuțiune adverbială, căreia în textul slavon îi corespunde tot un adjectiv :

nu scîrbeaște (nici se scîrbeaște) pre nimea din oameni pentru *aceaste* **pînă la o vreame** lucrure *putrede* 337/13

ни же скорбит сꙗ на кого̀ члкъ, привремен'ныхъ ради и̂ тлѣн'нхъ вещéи 206ᵛ/1

b. În ce privește sintagmele cu adjectivele antepuse, în 77 de exemple, adjectivul calificativ stînd în imediata apropiere a substantivului îl

desparte de adjectivul demonstrativ (indiferent de prezența sau locul adjectivului demonstrativ în textul slavon) :

Acestŭ *fericitŭ* Ioannŭ 526/32 Сѣи блажєныи Йwан'нъ 374/4
și **acea** *spăsitoare* apă 513/18 и спснаѧ ѡна вода 352/10
se însetoșămŭ de **această** *dumnezeiască* apă 154/27
и жадати бжствєныѧ воды 93ᵛ/28

În 2 exemple, substantivul determinat apare încadrat, prin trecerea adjectivului demonstrativ după substantiv, iar într-un exemplu, adjectivul demonstrativ se intercalează între adjectivul calificativ și substantivul determinat (indiferent de locul avut în versiunea slavă) :

ce *sfinții* oteți **aceștea** sfătuit-au 187/24
ѧжє стыми сими ѿцы завєщана 114ᵛ/24
și de *reaoa* viața **aceasta** 56/29
и ѿ злыѹ житїѧ сєго 38ᵛ/19
adeveritulŭ **acesta** dumnezeu 520/27
истинєн' жє бгъ сыи 361/15

3.A. În sintagme cu pronumele personal de persoana a III-a în genitiv, în dativ, forma atonă (3 exemple), sau cu pronumele reflexiv, forma atonă (2 exemple), din totalul de 62 de exemple, în 11, adjectivul calificativ stă după substantivul determinat, iar în 51 de exemple, înaintea lui. În ce privește cele 11 exemple cu adjectivul postpus, în 7, adjectivul are aceeași topică și în textul slavon, în 3 exemple topica a fost modificată în favoarea postpunerii, iar într-un exemplu adjectivul apare în traducere liberă. Adjectivele antepuse au aceeași topică ca și în textul slavon în 44 de exemple, în 6 exemple topica a fost modificată în favoarea antepunerii, iar într-un exemplu adjectivul apare în traducere liberă :

carei au păzitŭ cuvîntulŭ *sfîntŭ* **alŭ lui** 99/12
иже слово єго стоє соблюдоша 64ᵛ/20
C-au deștinsŭ den ceriu pentru *nenumărată* milosîrdiia **lui** 84/26
съшєд насъ ради милосєрдїѧ ради бєз'числєннаго 56ᵛ/20
cu *bună*-înțelepție-i feace-i 422/8
блгоразѹмныѹ творитъ 260ᵛ/7
preacuratele mîinile-**șu** tinse 521/6
прєчстѣи рѹцы простєршаго 361ᵛ/2

B. Așezat înainte cît și după, adjectivul calificativ este în imediata apropiere a substantivului determinat, pentru cea mai mare parte a cazurilor. Într-un singur exemplu din cele 11 în care adjectivul este postpus și în 19 exemple, atunci cînd este antepus, adjectivul calificativ este despărțit de substantivul determinat prin intercalarea pronumelui personal, ca și în textul slavon :

veșmintele **lui** *albe* 531/24 ризы єго бѣлы 382ᵛ/7
și cu *dulcea* **a lui** împărăție dărui-ne-va 255/25
и своєго цр̃ствїѧ дарѹєтъ наслаждєнїѧ 157ᵛ/19
și dereptŭ *preaslăvita*-**i** îmblare 267/9

и҆ прєсла́внагѡ ра́ди шєствї́ѧ 164/28
arătă lui *dumnezeiasca*-**șŭ** frîmseațe 268/1
показа̀ є҆мꙋ̀ бг҃олѣ́пнꙋю 165/5

În restul exemplelor, pronumele personal stă atît înaintea substantivului — în 11 exemple — cît și după el sau după grupul S-A — în 31 de exemple —, indiferent de prezența sau topica lui în textul slavon :

Alŭ ei pîntece *neroditoriu* 224/20
непло́днаѧ своѧ̀ ложесна̀ 136^{v}/4

învățăturiei *sfîntă* **a lui** 88/1	ст҃ы́хъ єгѡ̀ за́повѣдей 58/15
ale lorŭ *cuvîntătoare* mreji 333/11	своѧ̀ слове́снаѧ мре́жа 204/8
de *bună* voia **lui** 84/22	самово́лно 56^{v}/14
cu *bună*-înțelepțiia-**i** 226/32	блг҃о́говѣ́ннагѡ проше́нїѧ 138/17

4. A. În sintagme cu un adjectiv posesiv, adjectivul calificativ apare în 46 de exemple, dintre care 5 au adjectivul postpus, iar 41, antepus.

În ce privește adjectivele postpuse, un singur exemplu are aceeași topică și în versiunea slavă. Pentru 3 exemple locul este modificat în favoarea postpoziției, iar într-un exemplu adjectivul apare în traducere liberă.

întru beseareca *sfînta* **a ta** 490/34
въ црк҃овь ст҃ꙋ́ю твою́ 314^{v}/14
ale voastre lucrure *bune* 350/7
до́браѧ дѣ́ла ва́ша 215/28

Pentru adjectivele antepuse, în 39 de exemple în textul slavon este aceeași topică (inclusiv 4 exemple în care grupul A-S corespunde unui cuvînt compus), într-un exemplu topica este modificată în favoarea antepunerii, iar într-un exemplu adjectivul apare în traducere liberă :

ogodindŭ ție și *milostivului* părintelui *tău* 157/14
оу҆годи́ти тебѣ̀ и҆ твоемꙋ̀ млⷭ҇рдомꙋ ѿцꙋ̀ 95^{v}/21
dereptŭ **a noastră** *bună*-priimire 449/21
на на́ше блгопрї́ѧтїе 277/10

B. Și în sintagmele cu un adjectiv posesiv, în majoritatea cazurilor adjectivul calificativ stă în imediata vecinătate a substantivului determinat.

Din cele 5 exemple cu adjectivul calificativ postpus, două exemple prezintă adjectivul posesiv înainte, două au adjectivul posesiv după, iar unul prezintă adjectivul calificativ distanțat prin intercalarea adjectivului posesiv, ca și în textul slavon :

de această boală *iute* **a mea** 244/17
ѡ҆ лю́той се́й не́мощи мое́й 150/6
la **alŭ tău** repausŭ *bunŭ* 188/8
на твоѐ ти́хое пристá нище 115/18
juncii **miei** și *grași* înainte-șŭ pușŭ 303/1
и҆ ю҆́нцы моѧ̀ и҆ тꙋ́чнаѧ предложе́на 185/19

În sintagmele cu adjectivul calificativ antepus, în 30 de exemple, el stă imediat lîngă substantivul determinat, iar în 11 exemple este distanțat prin intercalarea adjectivului posesiv (ca și în textul slavon, pentru majoritatea situațiilor).

dereptŭ milosîrdia *a dulcelui* **alŭ tău** părinte și dereptŭ milostea *a sfîntului* **tău** duhŭ 156/34
мл҃срдїѧ ра́ди твоегѡ̀ бл҃га́го ѿца, бл҃гости ра̀ди и҆ мл҃сти ст҃а́го твоегѡ̀ дх҃а 95ᵛ/2

În restul exemplelor, adjectivul posesiv stă fie înainte — în 9 exemple — (pentru marea majoritate, ca și în textul slavon), fie după grupul A-S — în 21 de exemple —, ca și în textul slavon :

cu **alŭ său** *totŭ-putearnicŭ* glasŭ să zică 231/13
свои҆мъ сла́дкимъ и҆ всесилнымъ гла́сомъ 141ᵛ/4
cu *dereapta* credință **a noastră** 530/15
пра́вою вѣ́рою нашею 376ᵛ/14

5. În sintagme cu adjectivul pronominal de întărire *însușŭ*, adjectivul calificativ apare în 8 exemple (în 4 mai este și un determinant demonstrativ). În două exemple, ca și în versiunea slavă, adjectivul calificativ este postpus, iar în al treilea, adjectivul postpus, în textul slavon, este antepus. Cele cinci exemple cu adjectivul antepus au aceeași topică și în versiunea slavă.

ce **însușŭ acesta** duhŭ *sfîntŭ* lăcuitoriu să creademŭ 194/32
но са́мыи то́и дх҃ъ ст҃ы пребыва́ти вѣ́роуем’ 118ᵛ/28
aceasta zice **însușŭ** *adeveritulŭ* Hristosŭ 66/20
ꙗ҆ко же рече са́маа и҆сти’нна х҃с 44ᵛ/23

În toate opt exemplele, adjectivul calificativ stă imediat lîngă substantivul determinat. Adjectivul pronominal, în 7 exemple, se află înaintea grupului S-A/A-S/, ca și în versiunea slavă, și, numai într-un singur exemplu, după acest grup, spre deosebire de situația din versiunea slavă :

iară duhulŭ *sfîntŭ* **însușŭ** deștinse 130/25
и҆ тѡ̀н самы́и дх҃ъ сты́и съше́дъ 80/18

6. A. În 17 exemple, adjectivul calificativ apare în sintagme cu un numeral cardinal sau nehotărît (în trei exemple cu adjectivul *unul* „unic"). În 11 exemple adjectivul calificativ este postpus, iar în șase, antepus, ca și în textul slavon. Adjectivele postpuse prezintă topica modificată pentru 9 exemple și numai în 2 exemple este ca și în textul slavon.

timpinară pre elŭ **zeace** bărbați *stricați* 423/7
срѣто́ша егѡ̀ де́сѧт прокаже́нии моужїе 261/9
cu **cîtă** *bună* înțelepție arată-se 226/1
каково́е бл҃горазоу́мїе ꙗ҆вла́ше 137ᵛ/9

B. În ce privește locul numeralului, în 6 exemple, numeralul cardinal stă înaintea grupului S-A, ca și în textul slavon ; într-un singur exemplu este după acest grup, ca și în textul slavon :

și **doisprăzeace** boi *înjugători* 334/31
и҆ дванáдесѧте сꙋпрꙋгъ волов 205/14
„Boi *înjugători* cumpărai **cinci** 414/13
сꙋпрꙋгъ волòвъ кꙋпих҃ пѧ́ть 255/28

Numeralul nehotărît *mult* în 5 exemple stă înainte, ca și în textul slavon, și în 2 exemple, după (într-un exemplu prin modificarea topicii). Numeralul nehotărît *cît* stă înainte, ca și în textul slavon, iar adjectivul *unul*, în toate trei exemplele stă înainte, ca și în textul slavon.

mulți oameni *creștinești* 3/6 мнóзи крсті́ѧнькстїи лю́дїе IIv/16
Să va avea și lucrure *bune* **multe** 18/5
а҆́ще и҆ мнóгїѧ добродѣтели и҆́мать 5/21
unulŭ *adeveritŭ* dumnezeu 185/8 ;185/13
еді́наго и҆́стин'наго бг҃а 113/12 ; 113/17

7. În sintagme cu adjectivul *tot*, *toți*, cu sensul calificativ de „întreg, complet" și de „oricine, fiecare", adjectivul apare în 19 exemple. În 17 exemple stă după substantiv (în 9 exemple ca și în versiunea slavă, în 6, cu topica modificată în favoarea postpoziției, și în 2 exemple, în traducere liberă). În două exemple, adjectivul calificativ este antepus ca și în textul slavon :

Și **toată** firea *omenească* goală fi-va 35/24
и҆ всѧ́ко естествò чл҃ческое нàго 14v/10
și **toți** *sfinții* îngeri cu nusulŭ 38/9
и҆ всѝ ст҃їи а҆́гг҃ли егò с ним 16/24

În toate exemplele, adjectivul calificativ stă lîngă substantivul determinat, iar adjectivul *tot* (ca și în versiunea slavă, pentru marea majoritate a cazurilor) stă înaintea grupului S-A, cu excepția a două exemple, în care stă după acest grup, ca și în textul slavon.

și firea *omenească* **toată** 536/34
и҆ естествò чл҃ческое всѐ 385v/24

8. În sintagme în care adjectivul calificativ determină un substantiv care mai are ca determinant un alt adjectiv calificativ, ambele adjective pot sta după substantiv — 2 exemple — cît și înaintea lui — 12 exemple.

și să aducă curățitului **doao** găini *vii curate* 424/34
и҆ принесꙋ́тъ оцыщéнномꙋ двѣ̀ кокóши жи́вѣ 262/24
și *dereptii sfinți* oteți 183/9
православ́ным оу҆́бо и҆ ст҃ымъ ѿц҃ем 111v/15

Uneori — în 15 exemple — cele două adjective încadrează substantivul determinat. În 9 exemple încadrarea aparține numai versiunii romînești :

Și *preablînda* firea *omenească* sălbăticește-o 542/11
й прекро́ткоє єстєство̀ члчєскоє возвѣри 393v/1
E *dereapta* credință *creștinească* învîrtoșară 182/25
православнꙋю жє вѣрꙋ ѹ҆крѣпѝ 111/28

9.A. În sintagme cu un atribut substantival, genitival sau prepozițional, adjectivul apare în 75 de exemple, dintre care, în 17, adjectivul este postpus, iar în 58, antepus. Adjectivele postpuse au, în 7 exemple, aceeași topică și în versiunea slavă, în 10 exemple, topica apare modificată în favoarea postpoziției. În ce privește adjectivele antepuse, în 54 de exemple topica este ca în textul slavon, iar în 4 exemple adjectivul apare în traducere liberă.

și pohtelorŭ *necuvioase* **ale păcatelorŭ** orbitŭ 217/33
й вождєлѣнїємъ нєподо́бныхъ страстє́и ослѣп'шь 132v/9
și cuvinte *înfricoșate* **de judecată** 408/32
й стра́шноє словєсє́мъ йстєза́нїє 252/20
den *amărîta* muncă **a diavolului** 521/12
ѿ го́ркїѧ мꙋ́ки дьѧ́волѧ 361v/8
a lu dumnezeu *sfîntŭ* Iacovŭ apostolŭ 53/5
бж҃є́ствєныи апл҃ъ ӥ҆ѧ́ковъ 26/27

B. Cu puține excepții, adjectivul calificativ postpus sau antepus stă imediat lîngă substantivul determinat.

În 6 exemple este distanțat prin intercalarea atributului substantival :

Și întru boale fără de voe, mila **lu dumnezeu** *minunată* ascunde-se 61/3
й в' болѣзнєхъ ѹ҆́бо нєво́льныхъ млсть бж҃їѧ ди́вно скрывა́єт сѧ 41v/17
a opta den *a slăvitei* **a lu Hristosŭ** înviere 126/20
осмаѧ̀ ѹ҆́бо ѿ прєсла́внаго воскр҃снїѧ х҃а 77/27

Aceasta amu iaste tocmeala, de ce e spre pămîntŭ venirea lui întîi, și *marea cinstită* **a fireei** săvîrșire [1] 485/31

сє ѹ҆́бо є҆́сть ѹ҆строє́нїє є҆́жє на́ зємлю пришє́ствїѧ є҆го, пє́рвоє й вє́лїє чс҃тна́го єст҃ства совєршє́нїє 310v/21

În celelalte exemple, atributul substantival stă : în 7, înaintea grupului S-A, iar în 62, după acest grup :

nu numai cu erbi și cu flori *frumoase* **de grădini** 63/31
нє то́кмо є҆гда во овощники й пригра́ды кра́сныѧ 43/26

---

[1] Ținînd seama de textul slavon, este necesară modificarea punctuației din ediția S. Pușcariu și Al. Procopovici, prin mutarea virgulei după pronumele *lui*.

cu *necuratulŭ* năravŭ **alŭ vreamiei** ținuți fură [1] 238/2
нечистíвомꙋ во обы́чаю врѣмен'но оудержáнꙋ бы́вшꙋ 145^{v}/24
a învățăturiei ape *vii* 193/4
поꙋчéнїа вóды живы́а 117^{v}/13
cu **a lu dumnezeu** *dereaptă* judecată 141/24
бж҃їнмъ прáведнымъ сꙋдомъ 87/15

10. În cele 25 de exemple, în care determină un substantiv însoțit de o apoziție, adjectivul calificativ stă înaintea substantivului determinat, iar apoziția după substantiv. În 24 de exemple topica adjectivului este identică cu cea din versiunea slavă, iar într-un exemplu adjectivul antepus apare în traducere liberă.

Fericitulŭ evanghelistulŭ **Luca** 413/18
блаж҃éнїи еѵ҃глíстъ лꙋкà 255/8
sfîntulŭ Ioannŭ **evanghelistu** 103/28 (fără corespondent)

11.A. În 29 de exemple, adjectivul calificativ se referă la un substantiv determinat de o propoziție relativă. Topica acestui adjectiv este de asemenea liberă din punct de vedere gramatical. În 18 exemple, el apare postpus, iar în 11 exemple, antepus. Exemplele cu adjectivul postpus, pentru 3 cazuri prezintă aceeași topică cu versiunea slavă, în 12 exemple topica apare modificată în favoarea postpunerii, iar în 3 exemple adjectivul apare în traducere liberă. În ce privește exemple cu adjectivul antepus, pentru 9 exemple topica este identică cu cea din versiunea slavă, iar pentru două, topica apare inversată.

Bucurie fi-va la ceriu de un omŭ *păcătosŭ* **ce se pocăiaște** 5/11
и҆ рáдость бываетъ нá нб҃си ѡ҆ еди́ном грѣшнемъ кáю҆щем' сѧ IV/1
Și e mărturie acestuia, *dumnezeescul*ŭ apostolŭ **de grăiaște** 427/27
и҆ свѣди́тель семꙋ бж҃ственыи апс҃лъ гл҃ѧ 264/17

B. Propoziția relativă, de cele mai multe ori, corespunde unui adjectiv-participiu prezent sau viitor, activ sau pasiv, și, indiferent de locul sau prezența lui în textul slavon, în cel romînesc ea stă după substantivul determinat :

nu numai de cea bunătate *dulce* **ce va să fie** lipsescu-se 397/22
не тóкмо бꙋ́дꙋщихъ бл҃гъ наслаждéнїе и҆ пи́щꙋ лишáетъ 245/5
pentru lucru *necuviosŭ* **ce făcuse** 58/38
по неподóбномꙋ дѣлꙋ 40/19
și iară rîvniia de *bunŭ* darŭ **ce dăruise orbulŭ** 171/3
и҆ ревнꙋ́ющи ѡ҆ бл҃гомъ дáре слѣпáго 103^{v}/19

Într-un singur exemplu, corespunzînd unui adjectiv compus dintr-un adverb și participiul trecut activ al verbului *a fi*, așezat înaintea substantivului, propoziția relativă apare înaintea substantivului determinat :

ce și **cealea ce-au fostŭ mai de multŭ** darure *dulci* înnoiaște-le cu pametea 266/6
нѡ и҆ древлебы́вшихъ бл҃гихъ дарóвъ пáмѧтъ ѡбновлѧ́етъ 163^{v}/11

[1] Atributul genitival este „prin interpretare".

Examinarea situațiilor de mai sus dovedește că în sintagmele plurimembre, în care mai apar și alte determinări nominale, topica este, în general, liberă din punct de vedere gramatical.

Apar cu o topică fixă, numai în antepoziție, adjectivele calificative care determină un substantiv însoțit de o apoziție, și cu o topică fixă, în postpoziție, în sintagme cu un numeral cardinal.

În sintagme cu un adjectiv nehotărît, adjectivul tinde să stea în postpoziție.

Constatăm astfel că, în sintagmele plurimembre, topica adjectivului calificativ poate fi afectată de particularitățile gramaticale, respectiv de caracterul fix al topicii celorlalți determinanți nominali.

Topica fixă — în antepoziție — a unor determinări adjectivale pronominale apare cu rol de factor guvernant al postpoziției adjectivului calificativ. Ea poate avea deci repercusiuni asupra sistemului topicii determinanților nominali, impunîndu-le o topică fixă, în postpoziție, limitîndu-le astfel mobilitatea.

Pe de altă parte, locul fix al apoziției — în postpoziție — dirijează o topică fixă a adjectivului calificativ — în antepoziție.

În sintagmele plurimembre, înregistrăm o frecvență mai ridicată a adjectivelor antepuse : din totalul de 472 de exemple, în 292 de exemple (62%) adjectivele sînt antepuse, în timp ce numai în 180 de exemple (38%) adjectivele apar în postpoziție. Situația se datorește în primul rînd numărului inițial ridicat de adjective antepuse în textul slavon. În felul acesta, cele 95 de cazuri de modificare a locului în favoarea postpunerii nu au reușit să schimbe prea mult raportul. La creșterea numărului adjectivelor antepuse au contribuit simțitor 74 de adjective folosite în text fără corespondent în versiunea slavă —în primul rînd cele 59 de titluri *Învățătură den ceastă sfîntă evanghelie.* Numai în 26 de cazuri adjectivele din această categorie au fost folosite în postpoziție. În 11 cazuri, topica a fost modificată în favoarea antepunerii. Ca și pentru situațiile anterioare, frecvența mai ridicată a adjectivelor antepuse a fost condiționată — cu excepția sintagmelor cu apoziție — de factori de ordin stilistic sau semantic.

Libertatea topicii adjectivului calificativ în sintagmele plurimembre este însă oarecum relativă, în sensul că el trebuie să stea în imediata vecinătate a substantivului determinat. Aspectul nefiresc al unor sintagme nu decurge niciodată din antepunerea sau postpunera adjectivului calificativ, ci din scoaterea lui din imediata vecinătate a substantivului determinat, prin intercalarea unei alte determinări nominale. Față de situația din limba actuală, apar firește sintagmele în care atributul pronominal, adjectival posesiv sau demonstrativ despart adjectivul calificativ de substantivul determinat, dar nefirești, atunci cînd distanțarea este produsă de un atribut substantival. De multe ori, aspectul nefiresc al unor sintagme ține de domeniul lexicului sau al morfologiei.

V. Adjectivul calificativ mai apare în sintagme constituite din elemente aflate în raport de coordonare și subordonare. Și în aceste sintagme topica adjectivului coordonat cu un alt adjectiv (locuțiune adjectivală) este liberă, din punct de vedere gramatical. Adjectivele antepuse prezintă o frecvență mai ridicată decît cea a adjectivelor postpuse. Din totalul de

111 exemple, 76 de exemple (69%) au adjectivul antepus, iar 35(31%), adjectivul postpus. Adjectivele antepuse au aceeaşi topică şi în versiunea slavă (4 exemple corespund unui cuvînt compus, iar unul este „prin interpretare"). Adjectivele postpuse au, în 16 exemple, aceeaşi topică în textul slavon, în 17, topica apare modificată, iar în 2 exemple adjectivul e folosit în traducere liberă.

şi a tuturorŭ dobitoacelorŭ *neînţeleapte* şi *nesăţioase* închipuindu-ne 287/7
и вскмъ бєз'словєсным скотомъ подобащє сѧ 177/7
acestŭ bărbatŭ *bunŭ* şi *cinstitŭ* şi *înţeleptŭ* şi *cu dulce obrazŭ* 137/21
блгообраз'ныи сїи и чстныи и блгоговѣнныи и доброоутєлныи мѫжъ 84/10
într-**acea** *nescăzută* şi *lăcuitoare* bogăţie 295/29
нєистощимаго и прєбывающаго богатєства 181ᵛ/19
cela ce iaste *curatŭ* şi *de viaţă făcătoriu* **alŭ lui** trupŭ şi sînge 115/12
єжє єст чстнаѧ и животворѧщаѧ єго плоть и кровь 71/12

În 86 de exemple, adjectivele postpuse sau antepuse stau imediat lîngă substantivul (substantivele)determinat(e), iar în 24 de exemple, sînt distanţate prin intercalarea unui alt determinant:

— în 9 exemple, prin intercalarea unui pronume personal de persoana a III-a sau a unui pronume reflexiv aton. Intercalarea corespunde pentru 5 exemple situaţiei din versiunea slavă, iar pentru 4 exemple este proprie textului romînesc.

ce o au scumpărat **cu** *dumnezeesculŭ* şi *cu cinstitulŭ* **alŭ lui** sînge 386/19
єжє искупи бжствєною єго и чстною кровїю 238/18
cu *hitleana* şi *necuvioasa*-şŭ faţă 547/17
лукава и нєпродобна д'щи 397/15

— în 6 exemple, prin intercalarea unui adjectiv posesiv (5 exemple au aceeaşi topică şi în versiunea slavă, iar într-un exemplu, locul adjectivului posesiv a fost inversat):

spre *nevinovata* şi *curata* **a noastră** credinţă 300/28
на нєпорочную и чистую нашу вѣру 184ᵛ/2

— în 2 exemple prin intercalarea unui adjectiv demonstrativ, schimbîndu-se locul faţă de original:

cîndŭ amu către *dumnezesculŭ* şi *frîmseţatului* **acestui** adăpostŭ **alŭ besearecei** venimŭ 241/11
єгда оубо къ бжствєно и красному пристанищу сєму цркофному прїидємъ 147ᵛ/10

— în 4 exemple, prin intercalarea unui atribut substantival:

curatele şi *dereaptele* **ale domnului** cuvinte 297/16
чистыѧ и правыѧ спсовы бєсѣды 182/5
preamîndri **ai lumiei** învăţători şi păstori 2/30
прємудрыѵ вєлєнъскиѵъ оучитєлєи и пастырєи IIᵛ/3

— în 3 exemple, prin intercalarea unei propoziții relative, păstrîndu-se ordinea din textul slavon:

ca să-șŭ arate a sa bărbăție ... și *nespusa* **a lui ce e către noi** deștingere și milă 128/5

ꙗко да покáжет свою Храбрость ѝ ... ѝже нáсъ рáди неизречен'ное своѐ сХождéнїе ѝ милосéрдїе 78[v]/9

ce era chipŭ ceii bunătăți **ce va să fie,** *dulce* și *bună* 426/22

нô ôбразъ бѧше бꙋдꙋщїѧ блгйХ' 263/27

Pentru această categorie de sintagme, adjectivele antepuse au frecvența cea mai ridicată, în comparație cu celelalte categorii de sintagme examinate. Păstrarea locului pe care adjectivele calificative îl aveau în textul slavon, cît și puținele modificări în favoarea postpunerii nu se datoresc unor cauze legate de structura gramaticală a acestor sintagme. Cel mult am putea considera că, datorită complexității acestor sintagme, la traducere, s-a preferat menținerea adjectivelor calificative, ca și a celorlalte elemente, pe aceleași locuri. În general, ca și pentru celelalte situații, atît păstrarea antepunerii, cît și modificările de topică pot fi privite ca datorite unor factori de ordin semantic sau stilistic.

VI. Atributul adjectival exprimat printr-un adjectiv la gradul comparativ sau superlativ are de asemenea o topică, în general, liberă din punct de vedere gramatical.

1. A. În sintagme constituite dintr-un substantiv și un adjectiv la gradul comparativ, în 5 exemple, adjectivele sînt postpuse, ca și în versiunea slavă, iar în restul de 30 de exemple, antepuse (18 exemple au aceeași topică în textul slavon, 1 exemplu, ,,prin interpretare'', 1 exemplu corespunde unui cuvînt compus, 1 exemplu prezintă topica schimbată, iar în 9, adjectivele apar în traducere liberă).

de făcu noao îndulcire *mai mare* de acelui dentîi 510/15

сотворйвъ нáмъ наслаждéнїе бóлше пéрваго ôногò 350/9

și *mai amarŭ* chinŭ vămŭ priimi 149/1

ѝ гóршее томлéнїе прїимем 92/1

de bătrîni și de *mai marii* preuți și de cărtulari[1] 66/39

ѿ старéцъ ѝ ар'Хїеркн и книжникъ 45/27

În sintagme cu determinat sau determinant multiplu, în 6 exemple, ca și în textul slavon, adjectivele stau după determinat, iar în 6 exemple înaintea lui, ca și în textul slavon.

că aștepta să se scoale un împăratŭ *mai bunŭ* și *mai mare* 105/37

чáѧХꙋ бо въстати нѣкоего црѧ бóлша 68/25

ciudă *mai mare* și *mai minunată* de cîtŭ toate ciudesele 104/22

чюдо пáче всѣХъ чюдéсъ болше 67[v]/2

---

[1] Asemenea traducere a cuvîntului gr. *arhiereu* și la p. 67/1 și 88/20 dovedește că traducătorii acestui text cunoșteau și limba greacă.

Într-un exemplu, cele două adjective încadrează substantivul determinat, ca și în textul slavon :

Că Petru și Ioannŭ și Iacovŭ, *vîrhovnicii* apostoli și *mai mari* 536/14

ѝ бо пе́тръ ѝ і͠ѡа́нъ ѝ ѝаковъ вер'Ховнїи а͠пль ѝ бо́лшїи 385v/1

În sintagme plurimembre, frecvența adjectivelor postpuse este mai mare. Din totalul de 18 exemple, 4 exemple prezintă adjectivul antepus, iar în restul de 14 exemple adjectivul la gradul comparativ stă după substantivul determinat. Adjectivele postpuse numai 3 exemple au aceeași topică în versiunea slavă, în 9 cazuri topica a fost modificată în favoarea postpoziției, iar în 2 exemple adjectivul apare în traducere liberă.

ca să-șŭ ude **celŭ** degetŭ *mai micŭ* alŭ lui în apă 367/18

да́ же оумо́чтъ кра́и пер'ста своего̀ 225v/16

Ceale porînci *mai mari* **ale legiei** puse înaintea tînărului 292/3

бо́лшїѧ за́повѣди зако́н'ныѧ предлага́етъ Х͠с ю́ноши 179/16

ca **niște** ucenici *mai mari* 385/3

ꙗ́ко же бо́лшиХъ оу͠чнкъ 237/11

Doi ucenici *mai înțelepți* alease 524/9

два оу͠чнка разѹмнѣиша ѝз'бра̀ 372/8

Părea-i amu că-sŭ **alte** *mai mari* învățături decîtŭ ale leagiei 291/30

мнѧ́ше бо па́че зако́нныХъ за́повѣдеи дрѹгі́ѧ бы́ти 179/9

În textul cercetat adjectivul calificativ la gradul comparativ nu apare în sintagme cu toate tipurile de determinări nominale. Chiar pentru cele existente, numărul exemplelor este destul de redus. Cu toate acestea, ținînd seama de frecvența vădit mai ridicată a adjectivelor postpuse, realizată mai ales prin modificări în favoarea postpunerii, putem aprecia că adjectivul calificativ la gradul comparativ, în sintagme plurimembre, manifestă tendința pentru o topică fixă, în postpoziție.

Această situație este legată atît de particularitățile determinantului care ne interesează, cît și de particularitățile celorlalte determinări care intră în componența sintagmelor. În acest sens sînt concludente sintagmele cu un adjectiv demonstrativ de depărtare, forma aferezată, în care schimbarea locului adjectivului calificativ atrage și schimbarea categoriei gramaticale : **cel** deget *mai mic* față de *cel mai mic* deget. În această situație, topica fixă este distinctivă din punct de vedere gramatical.

De asemenea, faptul nu poate fi desprins de caracterul fix — în antepoziție — al topicii unor adjective *niște*, *doi* etc., care în prezența unui adjectiv calificativ la gradul comparativ se reliefează mai puternic.

B. Din totalul de 18 exemple, în 18, adjectivul la gradul comparativ stă imediat lîngă substantivul determinat, iar în 2 exemple este distanțat prin intercalarea :

— unui adjectiv posesiv, ca și în textul slavon :

cît ați făcutŭ unora de acești frați ai mei mai mici, mii-ați făcutŭ 39/20

ели́ка сотвори́сте еди́номѹ ѿ си́Хъ бра́тїи моѝХъ ме́ншиХ мнѣ сотвори́сте 17/26

— unei locuțiuni adjectivale, ca și în original :

ca *mai multă* și *nespartă* **unulŭ către alaltŭ** împreunare și dragoste să avămŭ 339/9
да́ же мно́го и҆ нерастерза́емо дрꙋгъ къ дрꙋгꙋ соко́кꙋпле́нїе и҆ любо́вь и҆́мамы 207ᵛ/18

Uneori adverbul *mai* este despărțit de adjectiv printr-o prepoziție :

Și *mai* la *amărîtă* betejeală și muncă aduce-lŭ 144/10
на го́ршаго посѣче́нїе и҆ томле́нїе принесѐ 88/4

2.A. Adjectivele la gradul superlativ absolut sau relativ apar în 14 exemple după substantivul determinat, iar în 4 exemple, înaintea lui.

bucurară-se cu bucurie *mare foarte* 503/36
взра́доваша сѧ ра́достїю вели́кою ѕѣлѡ̀ 334/4
funea *ceaia mai groasa* **ce e la corabie** 294/6
ѹ҆́же де́белѡ ѕѣлѡ̀ е҆́же къ корабли́ 180ᵛ/12
și ne mirăm *prea bunului* și *meșterului* dumnezeu 87/8
и҆ оудивлѧ́ем сѧ предо́бромꙋ хытрьцꙋ̀ бꙋ҃ 57ᵛ/8

B. Semnalăm într-un singur exemplu distanțarea adjectivului la gradul comparativ, prin intercalarea unui adjectiv posesiv, ca și în textul slavon :

cu putearea **noastră** *ceaia mai marea* 395/19
бо́лшее же на́шеѧ си́лы 243ᵛ/28

cît și folosirea distanțată și inversată a elementelor constitutive ale superlativului absolut, spre deosebire de situația din versiunea slavă :

căce că aceasta încă *foarte* iaste un lucru *tare* 206/8
поне́же ѹ҆́бо и҆ сѐ ѕѣлѡ̀ жестокѡ̀ е҆́сть 126/10

VII. Atributul adjectival exprimat printr-un adjectiv de proveniență participială, în textul de care ne ocupăm, are o topică liberă din punct de vedere gramatical.

dulceața *dată* a sfîntului duhŭ 242/20
бл҃годать дх҃а ст҃а́го 148ᵛ/3
ce toate socoteaște cu *neadurmitŭ* ochiu 237/28
вс҄ѧ смотрѧет неоусыпа́емое ѻ҆́ко 145ᵛ/11

Remarcăm însă o frecvență mai mare a adjectivelor participiale în postpoziție. Din totalul de 124 de exemple (în sintagme bimembre, cu determinantul în coordonare sau în sintagme plurimembre), în 82 de exemple adjectivele sînt postpuse și în 42, antepuse. Situația era favorabilă postpunerii și în textul slavon : în 70 de exemple. În 9 cazuri topica a fost modificată în favoarea postpunerii, iar în 3, adjectivul apare în traducere liberă.

În sintagmele plurimembre, adjectivul-participiu stă, în majoritatea cazurilor, imediat lîngă substantiv.

a lui mreajă *împletită* 333/9
своего̀ сѫплѣте́нѹ мрѣжѹ 204/6
acea boală *nerăbdată* **a feciorului-șŭ** spunea 274/1
и҆ нестерпи́маго недѹга отро́чиша повѣда́етъ 168ᵛ/10

Apare distanțat :
— în 7 exemple, de un adjectiv posesiv, ca și în textul slavon :

acesta iaste fiiulŭ **mieu** *iubitulŭ* 535/16

сѐ ѥ҆сть сн҃ъ мо́и возлю́блен'ныи 384ᵛ/23

— într-un exemplu, de pronumele personal de persoana a III-a sg., prin modificarea topicii acestuia față de textul slavon :

ascunsulŭ **alŭ ei** bărbatŭ 160/20
та҄емаго мѹ́жа еѧ҄ 98/16

VIII. A. Adjectivele participiale însoțite de o complinire, a căror valoare verbală este deci mai pregnantă, prezintă o vădită tendință pentru o topică fixă, în postpunere : dintr-un total de 28 de exemple, în 23, adjectivul apare după substantivul determinat și numai în 5 exemple, înaintea lui. Adjectivele postpuse, pentru majoritatea cazurilor, au avut aceeași topică și în versiunea slavă ; în 3 exemple topica apare modificată în favoarea postpunerii, iar în 3 exemple, adjectivul postpus este în traducere liberă.

că ruga *mestecată* **cu postulŭ** den moarte izbăveaște omulŭ 278/6
мл҃тва же по́стам размѣшена ѿ смр҃ти чл҃ка и҆збавлѧ҄етъ 171ᵛ/7
ce era meșterŭ *învățatŭ* **într-acestŭ lucrŭ** 6/6 (fără corespondent)
nebunulŭ și **de pohtă** *ținutulŭ* Irodŭ 546/22
безѹмныи и҆ по́хотно ѹ҆дер'жан'ныи и҆род 396ᵛ/8
în zilele marelui **de dumnezeu** *luminatŭ* arhiepiscopului Ghenadie 1/10 (fără corespondent)

Adjectivul acesta a fost folosit în antepoziție, în traducere liberă probabil datorită sensului lui figurat.

B. În 20 de exemple, adjectivul-participiu stă imediat lîngă substantivul determinat, iar complinirea adjectivului se află, pentru adjectivele postpuse, după unitatea S-A, iar pentru cele antepuse, înaintea acestei unități.

În 8 exemple, complinirea se află între substantiv și adjectiv :

ca nește oi **afară den grădișŭ** *lăsate* 478/28
ꙗ҆ко же бо овча́та внѣ ограды ѡ҆ста́влена 306/24
ce se zice în chipulŭ trupului **păcatului** *supusŭ* 464/1
сн҃ рѣчь подо́бїемъ грѣхѹ̀ подлежащиен 293ᵛ/8

IX. Adjectivele derivate de la nume de popoare, cu o singură excepție, în toate celelalte 49 de exemple apar numai în postpoziție.

În 12 cazuri topica a fost modificată în favoarea postpoziției, iar în 4, adjectivul a fost folosit în traducere liberă.

se cheamă pre limba *elinească* sicomoriu 452/16
нарицáет сѧ ѐллинскимъ ıа̂зы́ком сикомóрїѧ 279/16
voevodă în toată țara *ungurească* 1/9 (fără corespondent)
răsipi *jidoveștii* oameni 497/20
расточѝ жи́дóвоскїѧ лю́ди 318/27

Situația de mai sus ne îndreptățește să considerăm că și în secolul al XVI-lea, aceste adjective aveau o topică fixă, în postpoziție, din punct de vedere semantic.

X. A. Atributul adjectival exprimat printr-un adjectiv precedat de articolul adjectival — în construcții de tipul *judecata ceaia nefățarnica*, mai rar (numai în 15 exemple), de tipul *frații cei mici*, apare în 315 exemple, dintre care 305 au adjectivul postpus și 10 exemple, antepus. Din totalul de 305 exemple cu adjectivul postpus, numai pentru 101 exemple topica este aceeași și în versiunea slavă, pentru 181 de exemple topica este modificată în favoarea postpunerii. Cele 23 de adjective folosite în traducere liberă apar numai în postpoziție.

Frecvența net superioară a adjectivelor postpuse, numărul foarte mare de modificări în favoarea postpunerii dovedesc că adjectivul calificativ precedat de articolul adjectival are o topică fixă — în postpoziție — condiționată de particularitățile sale gramaticale.

și îngerulŭ *cela marele* căzu 358/37
пѐрвыи агглъ спадѐ 220^v/21
va izbăvi pre noi de năpăști și de cuvintele *ceale realele* 175/4
ѝзбáвити нàсъ ѿ напáстеи ѝ мóлвы 106^v/20
către *cela necredinciosulŭ* Thoma 131/29
на сомнѧ́щаго сѧ ѳомѹ̀ 81/8
și le slobozi ei den *cea amărîtă* osîndă 136/20
свободи́въ ю̀ ѿ гòркїѧ тмы̀ ѝ осѹждéнїѧ 83/23

Aceeași situație este și pentru sintagmele cu determinatul sau determinatul în raport de coordonare :

au împărățiia ceriului *ceaia nesfîrșita și fericita* 408/35
ѝлѝ цр҃ство нб҃сное безконéчное ѝ блажéное 252/23
ca *cea nesfîrșită* dulceață și împreunare să dobîndimŭ 466/32
да́ же без’конéчное благо ѝ причащéнїе полѹчим 295^v/18

B. În sintagme plurimembre, postpus — 76 de cazuri — sau antepus — 3 cazuri — adjectivul precedat de articolul adjectival tinde să stea în imediata apropiere a substantivului determinat.

În 21 de exemple, între el și determinat se intercalează un alt determinant și anume :

— în 8 exemple, un pronume personal, indiferent de locul sau prezența lui în textul slavon :

loculu **lorușŭ** *cela îngerescŭlŭ* făcutu-l-au cale netrecătoare 370/5
аггльское мѣ́сто собѣ̀ сотворѧет неприходи́мое сѐ прехождéнїе 227^v/28

— în 9 exemple, un adjectiv posesiv, indiferent de locul sau prezența lui în textul slavon :

robului **tău** *cela credinciosulŭ* 490/32
и́ вѣрномꙋ рабꙋ твоемꙋ 314ᵛ/12

— în 3 exemple, un atribut genitival, indiferent de locul lui în original :

viața **veacilorŭ** *ceaia neputreda* dărui-va noao 262/8
животà нáм дарꙋетъ вѣчнаго и́ нетлен'наго 161ᵛ/15

— într-un exemplu, o propoziție relativă, corespunzînd unui adjectiv cu complinire adverbială :

Cătră *cea dumnezeiască* **pururea ce iaste** lumină să meargemŭ 208/12
къ в сегдà и҆стн'номꙋ и́ бж҃ственомꙋ свѣтꙋ ѿи҆демь 127ᵛ/8

În sintagme plurimembre care mai au și unități în coordonare, distanțarea apare în 6 exemple din totalul de 10. Ea este creată de intercalarea unui pronume personal — 2 exemple :

pentru lucrurile **lorŭ** *cealea realele* și *hitleanele* ce-au lucratŭ 100/36
рáди ст҃растныхъ и́ лоукáвыхъ дѣлъ безлѣпотно еѧ҆ сътвóрише 65ᵛ/26

a unui adjectiv posesiv — 3 exemple :

aducemŭ oaspeților **noștri** *ceia bunii și iubiții* 309/19
принашáемъ дóбрымъ нáшим го҃стемъ и́ любóв'нымъ 189ᵛ/4

sau a unui atribut substantival — 1 exemplu :

întru împărățiia **ceriului lui** *ceaia nesfîrșita și fericita* 516/24
къ цр҃ьствїе нб҃сное е҆гò безконéчное и́ бл҃женое 358/25

Referindu-se la locul adjectivului în slava veche, A. Vaillant[1] menționează că topica adjectivului, indiferent de forma lui, scurtă sau plină, este liberă, marcînd, de obicei, preferință pentru antepunere. O excepție, o constituie adjectivele cu sens posesiv care nu pot sta decît după determinat. În continuare, d-sa remarcă că în cazuri ca просадити вино новое мѣхы (Luca, V, 37), adjectivul cu forma lungă postpus are calitatea unei apoziții : *vinul cel care este nou* (*vinul acela noul*). De fapt în asemenea situații, determinîndu-se un obiect prin indicarea unei caracteristice a lui, avem de a face cu o individualizare, unicalizare.

Din cercetarea noastră reiese că cele 305 exemple cu adjectiv calificativ precedat de articol adjectival corespund în textul slavon :
— în 169 de exemple, unui adjectiv forma plină
— în 17 exemple, unui adjectiv forma scurtă
— în 34 de exemple, „prin interpretare"
— în 62 de exemple, unui cuvînt compus
— în 23 de exemple, în traducere liberă.

---

[1] *Manuel du vieux slave*, ed. rusă, Moscova, 1952, p. 413.

Din cele 169 de exemple cu adjective forma plină, 100 au adjectivul antepus, iar 69, postpus.

Numeroasele traduceri, în textul romînesc de care ne ocupăm, ale unui adjectiv slav, forma plină, prin construcția S + art. adj. + A, a cărei funcție de individualizare este pregnantă, dovedesc că valoarea de individualizare a adjectivului slav, forma lungă, nu este legată de poziția lui față de substantivul determinat, ci de forma lui.

Funcția de individualizare, de unicalizare, a formelor lungi ale adjectivului în slava veche a fost demonstrată de lingvistul sovietic N. I. Tolstoi, în amplul studiu Значение кратких и полных форм прилагательных в старославянском языке[1].

Traducerea în limba romînă a adjectivului slavon, forma plină, antepus, prin aceeași construcție cu care este redat un adjectiv lung postpus, confirmă punctul de vedere demonstrat de N. I. Tolstoi.

XI. Uneori, foarte rar, în mod nefiresc pentru limba romînă, între substantivul determinat și adjectivul calificativ apare un verb, un adverb sau o propoziție relativă. În aceste situații a fost păstrată servil ordinea cuvintelor din textul slavon, în care asemenea construcții sînt posibile și firești :

a. și oi **sîntŭ** *adeverite* mergîndŭ după elŭ 488/19
и́ овча́та сѫть и҆сти'на послѣдѹющіе е҆мѹ 312v/21
iară hrana sufletului ... *nesfîrșită* are veselie 233/23
дш҃евнаѧ же пи́ща ... неи́скон'ча́емо и҆мѹтъ весе́ліе 142/25
și *trupească* **lorŭ a-șŭ tinde** masă 263/16
и́ чюв'ственѹ и҆мъ предложи́ти трапе́зѹ 161v/19
b. Că den grija **amu** *ceaia marea* și jelanie multă creaște 266/3
ѿ вели́кїѧ бо бѣдꙑ̀ и҆ жела́нїе много растéтъ 163v/7
c. ce era chipŭ ceii bunătăți **ce va să fie,** *dulce* și *bună* 426/22
нѡ ѻ҆бразъ бѧ́ше бѹдѹщїѧ бл҃гдти бл҃гі҆Х' 263/27

De cele mai multe ori, însă, locul acestor elemente a fost inversat, realizîndu-se o construcție firească :

Și adecă, cutremurŭ *mare* fu pre mare 233/32
и҆ се̂ трѹсъ бꙑсть вели́къ во мо́ри 142v/9
părea-le-se vrea lucru *omenescŭ* a fi 332/31
чл҃ческо ѹ҆бо мнѣ́ло сѧ бꙑ дѣло 203v/17

De asemenea, în cadrul acestor inversiuni necesare, în concordanță cu structura gramaticală a limbii romîne, mai putem menționa folosirea consecventă a prepoziției *dereptŭ* ,,pentru'' înaintea grupului S-A(A-S). Prepoziția corespunzătoare ра́ди stă, în slavonă, totdeauna după primul element al grupului S-A (A-S).

[1] În ,,Вопросы славянского языкознания'', fasc. 2, Moscova, 1957, p. 43—122.

pentru chipulŭ *omenescŭ* zise-i 324/16
чл҃ческаго ра́ди лѹка́въ т’свїѧ 245ᵛ/5
pentru *îngerească* a lui viață 527/8
а҃ггльскаго ра́ди жнїѧ̀ его̀ 374/22

XII. În unele exemple este greu de stabilit termenul la care se referă un adjectiv calificativ. Asemenea confuzii se datoresc :

— prezenței unui adjectiv între două substantive cu aceleași caracteristici formale, dar cu funcții diferite, păstrîndu-se ordinea din textul slavon, în care relațiile sînt clar exprimate cu ajutorul flexiunii cazuale :

În troiță *desăvîrșită* închinăciune învățămu-ne 199/29
въ троицы совершéное поклонéнїе навыкóхом 122/18
ce se zice, de botejunea *sfîntă* frîmseațe n-au 378/8
сн рѣчь ѿ хрщéнїѧ ст҃áго оукрашéнїѧ не ймать 233/15
și întru a ta inemă *neputredă* armă treace-va 519/22
й твоѐ срдце нетлѣн’наѧ орѹ́жїе прóидетъ 360/21

Uneori confuzia e susținută de faptul că, în acest text, adjectivele în *-esc* nu sînt totdeauna folosite flexionat :

și a toată ajutăriei *sufletească* tăiare fi-i-va 13/2
й всѧ́комѹ поспѣшéнїю дх҃овномѹ ѿсечéнїе бывáетъ 1ᵛ/21

— folosirii lîngă un substantiv a unui adjectiv cu rol de determinant verbal sau de nume predicativ :

Iară noi grăimŭ că trupulŭ domnului *neputredŭ* învise 132/10
глемъ же ꙗ́ко тѣло гнее нетлѣн’но воскресе 81ᵛ/1
nice cei ce vinŭ către noi mișeii *deșerți* să lăsămŭ 404/3
нѝ же... й прнходѧ́щнхъ к нáмъ нйщнхъ тщйхъ ѿпѹщáемъ 249ᵛ/11
Și măsura *dreaptă*, măsurile *dreapte* și țărîna *dreaptă* să fie voao ! 404/7
й мѣрнла прáведна й мѣры прáведны й пéрсть прáведна бѹ́дн вáмъ 249 /17
Cu fire amu *dulce* numai unulŭ dumnezeu e 291/13
Єстествóмъ ѹ҆́бо бл҃гъ е҆дíнъ бг҃ъ 178ᵛ/18

În unele situații mai contribuie și identitatea formei de adjectiv cu cea de adverb :

„cine vinde grîulŭ *scumpŭ* de nărodŭ blăstematŭ iaste" 401/12
скѹ́поцѣнѧ́н пшенйцѹ ѿ нарóда прóклѧтъ 247ᵛ/8
că cu grea boală și *iute* munciia se 225/28
тѧ́жкнм недѹ́гомъ люто мѹчнмѹ 137/24
Iară străluci și lumină ucenicilorŭ *prea slăvitŭ* domnulŭ 131/26
пáкн восїѧ̀ оу҆ч҃нкóмъ свойм ъ нресл áвно гь҃ 81/3

— distantării foarte mari a determinantului de determinatul său, nesuportată de limba romînă cu o flexiune cazuală redusă :

sau vreo *fune* de ale corabiei, ce au în corabiia ceaia marea **mai groasă** [1] 435/28
ил҄и оужє нѣкоє корабл҄єно, єжє имоуть къ вєликихъ кораблѣхъ ѕѣло, дєбєло 268ᵛ/23

— folosirii lîngă un substantiv a formei pronumelui personal de persoana I, dativ plural, omonimă cu cea a adjectivului la singular feminin :

și cale *noao* în împărățiia ceriului dărui 2/25, 466/6
и поуть нам цр҃стві҄ѧ нб҃снаго дарова II/26 ; 295/16

— folosirii alăturate a două cuvinte cu aceeași formă ca substantiv și ca adjectiv :

Cu aceaste amu *slăvite dereapte* și cu ispovedanie ... să meargemŭ 514/9
съ сим҄ъ оубо православн҄ымъ исповѣданієм҄ъ къ владыцѣ идєм҄ъ 352ᵛ/13

*

Cercetarea materialului oferit de *Evanghelia cu învățătură* din 1581, în comparație cu textul versiunii slave al acestei colecții de predici, ne permite să constatăm că unei construcții romînești *substantiv + adjectiv*, respectiv *adjectiv + substantiv* îi pot corespunde în versiunea slavă : 1) o construcție similară, în majoritatea cazurilor, 2) o construcție în care un cuvînt aparținînd unei alte categorii gramaticale a fost interpretat ca adjectiv, 3) un cuvînt compus, 4) nimic, adjectivul apărînd în traducere liberă. Într-un număr mare de cazuri, adjectivele postpuse sau antepuse din textul slav prezintă aceeași topică și în versiunea romînească. Într-un număr destul de însemnat de exemple, locul adjectivului apare modificat în favoarea postpunerii. În postpoziție apar de preferință și adjectivele din traducere liberă. Frecvența mai ridicată a adjectivelor postpuse — în 1579 de exemple — 57 %, față de cea a adjectivelor antepuse — în 1192 de exemple — 43 %, numărul mare de modificări în favoarea postpunerii, sau postpoziția adjectivelor din traducere liberă, relevă o topică mobilă a adjectivului calificativ atribut, marcînd, în același timp, tendința lui pentru postpoziție[2].

Numărul destul de ridicat al adjectivelor antepuse nu se datorește unei imitări servile a originalului tradus. Folosirea adjectivelor calificative în antepoziție, ca și în textul slavon, sau modificările făcute în acest sens, se datoresc unor factori de ordin semantic sau stilistic și relevă atitudinea creatoare a traducătorilor acestui text.

---

[1] În acest caz este necesară despărțirea prin virgulă a ultimei determinări adjectivale, referitoare la *fune* : sau vreo fune de ale corabiei, ce au în corabiia ceaia marea, *mai groasa*.

[2] Situația este destul de apropiată de cea constatată, pentru textele netraduse din secolul al XVI-lea, de E. Tănase în *Locul determinantului adjectiv calificativ în limbile romanice, cu privire specială asupra limbii romîne*, în „Revista de filologie romanică și germanică", VI(1962), nr. 1, p. 91 : „adjectivele postpuse predomină : 65 % — față de 35 % antepuse, privite sub aspectul circulației lor, raportul dintre cele două categorii se echilibrează (51 % față de 49 %)".

Libertatea topicii adjectivului calificativ în sintagmele plurimembre este, oarecum, relativă, în sensul că, postpus sau antepus, el trebuie să stea în imediata vecinătate a substantivului determinat. Față de situația din limba actuală apar firești sintagmele în care atributul pronominal, adjectivul posesiv sau demonstrativ despart adjectivul calificativ de determinatul său, dar nefirești, atunci cînd distanțarea este datorită unui atribut substantival sau unei propoziții relative.

În unele situații, în textul de care ne ocupăm, adjectivul calificativ prezintă o topică fixă, condiționată de propriile lui calități gramaticale, sau, în sintagmele plurimembre, de particularitățile gramaticale ale celorlalți determinanți gramaticali.

Astfel, adjectivul calificativ precedat de articolul adjectival are o topică fixă în postpoziție.

În măsură mai redusă, mai mult ca o tendință, prezintă fixitate topica adjectivului participial însoțit de o complinire.

O tendință pentru topica fixă, în postpoziție, se constată de asemenea în cazul adjectivelor la gradul pozitiv și comparativ în sintagme plurimembre.

Topica fixă, în antepoziție, a unor adjective pronominale dirijează o topică în postpoziție pentru adjectivele calificative și chiar pentru celelalte determinări nominale.

În sintagmele cu un adjectiv demonstrativ de depărtare, forma aferezată, topica fixă, în postpoziție, a adjectivului calificativ la gradul comparativ este obligatorie. În această situație topica fixă are o funcție gramaticală distinctivă.

Topica fixă, în postpoziție, a apoziției guvernează o topică fixă, în antepoziție, pentru adjectivul calificativ care se referă la un substantiv însoțit de o apoziție.

O topică fixă, din punct de vedere semantic, prezintă adjectivele derivate de la substantive nume de popor.

Așadar, topica adjectivului calificativ atribut, în textul cercetat, în majoritatea cazurilor, este liberă și nedistinctivă din punct de vedere gramatical. Ea este distinctivă, însă, din punct de vedere stilistic și — în măsura în care nu este obișnuită altfel — din punct de vedere semantic.

Topica adjectivelor calificative precedate de un articol adjectival este fixă și nedistinctivă din punct de vedere gramatical, întrucît topica nu este singurul indice al funcției acestei categorii. Nedistinctivă din punct de vedere gramatical este și topica cu tendință de fixitate a adjectivelor calificative în sintagme cu o apoziție și a adjectivelor la gradul pozitiv și comparativ în sintagme cu un adjectiv pronominal.

Este fixă și distinctivă din punct de vedere gramatical topica adjectivelor la gradul comparativ în sintagme cu un adjectiv demonstrativ de depărtare, forma aferezată.

Topica adjectivului calificativ este nedistinctivă din punct de vedere stilistic în toate situațiile în care este fixă din punct de vedere gramatical.

SESIUNEA DE LINGVISTICĂ TEOREТICĂ, MATEMATICĂ ŞI APLICATĂ *

În zilele de 5 şi 6 februarie 1963, s-a desfăşurat la Academia R.P.R. sesiunea de comunicări de lingvistică teoretică, lingvistică matematică şi lingvistică aplicată, organizată de Comisia de lingvistică matematică a Academiei R.P.R.

Au fost prezentate 16 comunicări de către oameni de ştiinţă şi cercetători de la Centrul de cercetări fonetice şi dialectale al Academiei R.P.R., facultăţile de filologie şi de matematică ale Universităţii din Bucureşti, Institutul de lingvistică şi Facultatea de filologie din Cluj şi Facultatea de filologie a Universităţii din Timişoara.

Şedinţele de lucru au fost prezidate de acad. Em. Petrovici — preşedintele Comisiei de lingvistică matematică şi de acad. Gr. C. Moisil, acad. Miron Nicolescu şi acad. Al. Rosetti — vicepreşedinţi ai Comisiei.

Programul sesiunii a fost următorul :

Marţi, 5 februarie, orele 11 dim.

Acad. Al. Rosetti a prezentat comunicarea *Valoarea analizei spectrografice în fonologie*. În comunicare s-a arătat că aparatele de care se serveşte fonetica experimentală nu pot da foneme, dar aparatele mai perfecţionate, — de exemplu, sonagraful — dau o analiză mai fină a sunetelor vorbite, care este fundată pe proprietăţile lor acustice şi ne ajută să stabilim trăsăturile acustice ale fonemelor. În felul acesta putem stabili o clasificare dicotomică a sunetelor vorbite, ceea ce constituie un progres în cercetarea fonologică.

S. Abraham, în lucrarea *Despre gramaticile generative*, s-a oprit asupra noţiunii de regulă gramaticală. Regula gramaticală a fost definită atît în gramaticile constituenţilor imediaţi, cît şi în cele transformaţionale. De asemenea, s-a definit noţiunea de regulă logică în logica formală şi în calculul propoziţional. S-a observat că fiecărei reguli logice din logica formală (schemei silogistice) îi corespunde o regulă gramaticală în gramatica transformaţională a limbii în care se exprimă silogismul. Pe baza observaţiilor făcute, s-a construit un sistem (CLG) care conţine şi calculul propoziţional şi gramaticile transformaţionale, ale cărui reguli generatoare sînt regulile logice ale calculului propoziţional şi regulile gramaticale ale gramaticilor transformaţionale. Sistemul CLG este necontradictoriu.

Andrei Avram a prezentat comunicarea *Despre randamentul funcţional al opoziţiilor fonologice,* în care a arătat că, în afară de problema *existenţei* unei opoziţii într-un sistem fonologic, se pune şi aceea a gradului ei de utilizare, adică a *randamentului funcţional* al opoziţiei. Autorul a subliniat faptul că simpla numărare, pe baza dicţionarului, a perechilor minimale oferă date insuficient de exacte în această direcţie. De aceea este necesar să se ţină seama şi de alte elemente, ca : numărul formelor flexionare ale cuvintelor, caracterul părţii de vorbire, poziţiile în care apar fonemele membre ale opoziţiei, frecvenţa fonemelor, frecvenţa cuvintelor membre ale perechilor minimale, contextele în care apar aceste cuvinte. Opoziţiile fonologice pot fi clasificate astfel după criteriul importanţei lor.

Comunicarea lui Toma Pavel a avut ca temă *Distribuţia sunetelor în poezie.* După critica teoriilor care găsesc corespondenţe între natura articulatorie sau acustică a sunetelor şi senzaţiile evocate de vers, s-a încercat o definire structurală a rolului sunetelor în poezie. S-au făcut distincţii între aspectul inerent şi cel relaţional al sunetelor şi s-a definit noţiunea de distribuţie a sunetelor în poezie, faţă de distribuţia lor în limbă. Rolul recurenţelor sonore în poezie este cel de coeziv al versului sau grupului de cuvinte.

Constantin Crăciun a prezentat comunicarea *Asupra noţiunii de categorie gramaticală în sensul lui Dobruşin.* În această lucrare s-a generalizat noţiunea de rădăcină şi noţiunea de categorie gramaticală elementară, datorite lui R. L. Dobruşin (în ,,Математические провещения,, nr. 6, 1962), introducîndu-se noţiunea de rădăcină generalizată, în felul următor[1] : o mulţime A de cuvinte este o rădăcină în sens generalizat dacă are loc una din următoarele două situaţii : 1) A este iniţială ; 2) A nu este iniţială, dar pentru fiecare $x \in A$ există un context (f_1, f_2), astfel încît fraza $f_1 \times f_2$ este reperată, dar pentru orice $y \notin A$ pentru care $y \rightarrow A$, fraza $f_1\, y\, f_2$ nu este reperată. Se demonstrează că reuniunea a două rădăcini generalizate este tot o rădăcină generalizată, iar categoria gramaticală generată de o rădăcină generalizată este tot o rădăcină generalizată. Se obţin astfel extensiuni ale unor teoreme date de S. Marcus în lucrarea citată.

Marţi, 5 februarie, orele 17 d. a.

Acad. Gr. C. Moisil a prezentat comunicarea *Microsintaxa verbului.* Autorul a dat formulele de structură ale formelor compuse ale conjugării intranzitive, tranzitive cu dativ şi tranzitive cu acuzativ, în limba romînă. După autor, nu există diateză reflexivă în limba romînă. Aceste forme au o structură rigidă ; nu este decît o singură posibilitate de intercalare de cuvinte, şi anume cea a particulelor *mai, cam, prea, foarte, tot* şi intercalarea se face în locuri fixe.

Alexandra Roceric - Alexandrescu a prezentat comunicarea *Observaţii statistice asupra distribuţiei grupurilor consonantice simetrice cu două elemente,* pornind de la faptul că limbile diferă între ele nu numai prin numărul de foneme şi de caracteristici ale fonemelor, ci şi prin combinările şi relaţiile în care apar fonemele unele faţă de altele. S-a urmărit distribuţia în limba romînă a grupurilor consonantice simetrice — definite ca grupuri consonantice în care, permutînd cele două elemente între ele, se obţin grupuri proprii limbii romîne — în diferitele contexte vocalice. Secvenţele considerate au fost de tipul : *vocală + consoană + consoană + vocală.* S-a observat că grupurile cele mai frecvente şi cu cea mai mare distribuţie sînt : *nd* şi *nt,* iar

[1] Terminologia şi notaţiile sînt cele din : S. Marcus, *Sur un modèle logique de la catégorie grammaticale élémentaire,* în ,,Revue de mathématiques pures et appliquées".

cele mai puţin frecvente şi cu o mică distribuţie sînt *ks, dn, gn, ms, nm, nr, tl, tn, vl*. S-a dat lista grupurilor simetrice înregistrate într-un număr mare de texte diferite, precum şi lista contextelor vocalice. S-au descris, de asemenea, tipurile de simetrii specifice limbii romîne, rezultate din această analiză şi sistematizate în matrici. S-au calculat probabilităţile de apariţie pentru simetriile respective. Inventarierea diferitelor posibilităţi de apariţie ale secvenţelor descrise mai sus răspunde necesităţii de a cunoaşte probabilitatea de apariţie a unor grupări cît mai mari de foneme (redate grafic prin litere), pentru a avea o cît mai bună descriere a limbii. De asemenea, cunoaşterea grupărilor de litere prezintă interes şi prin latura sa utilă, în procesul de recunoaştere a scrisului cu ajutorul maşinilor electronice.

S. Marcus, în comunicarea *Fonemul*, bazîndu-se pe punctul de vedere exprimat în lucrarea clasică a lui R. Jakobson, C.G.M. Fant şi M. Halle, *Preliminaries to Speech Analysis*, a construit un model matematic al analizei fonematice. Modelul este alcătuit din trei părţi. În prima parte se defineşte noţiunea de sistem fonetic şi, în absenţa oricăror consideraţii sintagmatice, se studiază acest sistem din punctul de vedere al teoriei codurilor. În a doua parte se defineşte, prin introducerea secvenţelor reperate, noţiunea de sistem fonematic (potenţial) şi se dau teoreme relative la comportarea valorilor sunetelor în raport cu diferite tipuri de contexte. În a treia parte se introduce, în mulţimea secvenţelor reperate, o relaţie de echivalenţă pe baza căreia se defineşte noţiunea de valoare relevantă a unui sunet în raport cu un anumit şir reperat. În încheiere, se obţin noţiunile de fonem, neutralizare şi arhifonem. Prin construcţia efectuată, autorul a avut în vedere, între altele, şi problema obţinerii unei descrieri algoritmice a modului în care, pornindu-se de la mulţimea valorilor acustice (sau articulatorii) ale unui sunet, se obţine, printr-o anumită selecţie, submulţimea valorilor relevante ale sunetului respectiv. Prin unele sau altele dintre elementele ei, această lucrare are puncte de contact cu cercetările lui S. K. Şaumian, I. I. Revzin, G. E. Peterson şi F. Harary. S-au folosit de asemenea sugestii din lucrările acad. Al. Rosetti, ale lui Andrei Avram şi Em. Vasiliu.

În comunicarea *Preliminarii la gramatica transformaţională a limbii romîne*. Em. Vasiliu a discutat următoarele două probleme:

1) Criteriul de alegere a propoziţiilor nucleare în vederea construirii unei gramatici. Se observă că propoziţiile nucleare trebuie alese în aşa fel încît regulile gramaticii constituenţilor imediaţi care generează aceste propoziţii să fie cît mai simple. În acelaşi timp, simplitatea primelor reguli nu trebuie să ducă la complicarea ansamblului regulilor de transformare.

2) Locul regulilor lexicale în raport cu regulile de transformare. Regulile lexicale trebuie plasate *după* regulile de transformare. Ele se aplică unor scheme formale ale propoziţiilor, nu unor propoziţii concrete.

Liliana Ionescu a prezentat comunicarea *Fonologia în gramatica transformaţională*, în care a precizat locul ocupat de fonologie în gramatica transformaţională, a expus principiile teoretice şi a dat exemple pentru fonologia limbii romîne.

Miercuri, 6 februarie, orele 11 dim.

În comunicarea *Analiză fonologică sau morfonologică*, acad. Em. Petrovici a arătat că pentru analiza fonologică este foarte importantă morfonologia. Această teză a fost ilustrată mai ales cu exemple din dialectul aromîn.

Prof. Edmond Nicolau a prezentat comunicarea *Unele interpretări din punct de vedere al teoriei informaţiei privind limbajul*, în care s-a oprit în primul rînd asupra entropiei.

Autorul a pornit de la faptul că, în mod obişnuit, se determină entropia textelor, după frecvenţa literelor, dar se poate calcula şi entropia unor nivele inferioare, referitoare la părţile literelor. Se poate trece şi la nivele superioare, punînd în evidenţă următoarele categorii : litere şi spaţii ; vocale, consoane, spaţii; silabe ; categorii gramaticale; cuvinte. În legătură cu aceasta se poate urmări randamentul informaţional al diverselor limbi în funcţia de transmitere a unui aceluiaşi mesaj. Aceste studii se pot face şi pe texte istorice, pentru a urmări eventualele variaţii seculare ale entropiei. Probleme analoge — dar nu întru totul identice — se pot urmări în limba vorbită. În comunicare se dau exemple (din limbi flexionare, aglutinante şi din texte de logică matematică) care ilustrează tezele expuse.

N. Wegener, în comunicarea *Metode noi de cercetare în fonetica acustică,* a arătat că majoritatea metodelor moderne de cercetare practică a vorbirii apelează la mijloace electronice. Analiza vorbirii se efectuează azi folosind metoda VISIBLE SPEECH, care pune la dispoziţia cercetătorului configuraţii înscrise pe hîrtie electrosensibilă, pe care pot fi observate caracterele fundamentale ale semnalelor analizate. Inconvenientele pe care le prezintă aparatul Sonagraph, realizat în spiritul metodei VISIBLE SPEECH, sînt : imposibilitatea analizei simultane a secvenţelor care au durata mai mare de 2,4 sec., precizia mai mică a sunetelor de mică intensitate —, dar acesta rămîne un instrument foarte important în studiul spectral al vorbirii. În comunicare au mai fost prezentate următoarele mijloace moderne de analiză a vorbirii : VOCODER-ul, un sistem conceput pentru reducerea benzii de frecvenţă necesară în telefonie care a putut fi adoptat pentru scopurile foneticii, dîndu-se posibilitatea de a varia anumiţi parametri ai vorbirii, păstrînd constanţi pe ceilalţi. Recent a fost realizat un aparat în care rezultatele analizei apar sub forma unei dactilograme şi al cărui principiu se bazează pe determinarea formanţilor vocalelor şi a amplitudinilor şi duratei celorlalte sunete. Acest aparat a fost prevăzut cu un „Vocabular" lingvistic, limitat la cîteva sute de cuvinte, precum şi cu o memorie — operînd asupra a 13 foneme (cam o treime din totalul fonemelor din limba engleză). Sinteza vorbirii, care se efectuează cu dispozitive concepute în diferite moduri, permite verificarea rezultatelor analizei, dar oferă şi posibilitatea de a cunoaşte calea de determinare a informaţiei, minima necesară pentru caracterizarea sunetelor vorbirii.

În cursul anului 1962 au fost realizate sisteme de analiză şi sinteză a vorbirii destinate cercetărilor, care lucrează astfel : fiecare cuvînt rostit în microfonul de la intrarea maşinii este dualizat, codat, transmis sub formă codată, sintetizat sub formă de cuvînt sau convertit în dactilogramă în aceeaşi limbă sau în limbi străine.

În comunicarea *Traducerea automată a cuvîntului englezesc to,* E. Domonkoş a făcut o analiză a valorilor pe care le poate avea cuvîntul englezesc *to.* În cadrul algoritmului de traducere automată din limba engleză în limba romînă, *to* apare ca „cuvînt special", care are program individual pentru maşina electronică de calcul, în decursul traducerii. Au fost arătate criteriile logice care trebuie extrase pentru întocmirea unui astfel de program, schema logică a programului, ca şi deficienţele încă existente ale acestui program.

Paul Schweiger şi Máthé Jakab, în *Analiza elementelor cuvîntului în limba maghiară,* au pornit de la cercetarea lui Antal László, *A magyar esetrendszer,* Budapesta, 1961, dată fiind lipsa unor criterii formale de recunoaştere a cazului substantivului în limba maghiară. Terminaţiile astfel considerate prezintă o bogată informaţie gramaticală care poate fi programată pentru maşină. Numărul acestor terminaţii este $2 \times 21 \times 17$, adică 2×21 forme pentru fiecare din cele 17 cazuri. În comunicare s-a dat şi o clasificare a sufixelor verbale care adaugă verbului nuanţa de iterativitate şi durativitate şi a sufixelor lexico-gramaticale, cu ajutorul cărora se formează sensuri noi ale verbului. Acestea sînt tratate ca titluri separate în dicţionar.

Paul Schweiger, S. Székely, V. Dorondoi au prezentat comunicarea *Despre sistemul flexionar al verbului şi substantivului rusesc.* S-au definit noţiunile de radical şi terminaţie, după care s-a trecut la analiza verbelor şi substantivelor limbii ruse. Analizînd primele circa 3 000 de verbe şi tot atîtea substantive, s-au stabilit 77 tipuri de conjugare şi 47 tipuri de declinare. În cadrul acestui sistem, literele alternante au fost considerate ca făcînd parte din radical. Tipurile de alternanţe au fost enumerate şi clasificate.

În cadrul fiecărei şedinţe de lucru a Sesiunii de comunicări de lingvistică teoretică, lingvistică matematică şi lingvistică aplicată au avut loc discuţii. Din aceste discuţii s-a desprins interesul prezentat de comunicările susţinute.

La Sesiune au participat numeroşi specialişti, cercetători din domeniul lingvisticii şi al matematicii.

Alexandra Roceric-Alexandrescu

STRUCTURA LIMBII ŞI ASPECTELE EI MATEMATICE

(SIMPOZIONUL DE MATEMATICĂ APLICATĂ) *

Această carte conţine textul complet al expunerilor şi discuţiilor din cadrul celui de-al doisprezecelea simpozion de matematică aplicată, ţinut la New York, în zilele de 14—15 aprilie 1960. Preşedintele simpozionului a fost lingvistul Roman Jakobson, ale cărui lucrări au stimulat în mod esenţial promovarea metodelor matematice în lingvistică. Simpozionul a fost organizat din iniţiativa Societăţii Americane de Matematică, fiind sprijinit şi de „Asociaţia pentru logică simbolică" şi „Societatea Americană de Lingvistică". Simpozionul a fost axat pe tema: „Structura limbii şi aspectele ei matematice", iar lucrările sale au dat prilejul unei confruntări între lingvişti, logicieni şi matematicieni, în legătură cu problemele de interes comun relative la aplicarea matematicii în lingvistică.

În cuvîntul său introductiv, Roman Jakobson a evocat cîteva momente din dezvoltarea lingvisticii care au arătat necesitatea unei legături strînse între matematică şi lingvistică. Astfel, încă din 1894 F. de Saussure scria: „Les quantités du langage et leurs rapports sont régulièrement exprimables *dans leur nature fondamentale*, par des formules mathématiques", iar ulterior, referindu-se la problema exprimării cît mai simple a conceptelor lingvistice, tot el afirma: „L'expression simple sera algébrique ou elle ne sera pas". Tot în legătură cu lingvistica, Saussure afirma în 1911: „On aboutit à des théorèmes qu'il faut démontrer".

În legătură cu problema fundamentală a raporturilor dintre continuu şi discret în limbă, Baudouin de Courtenay a încercat să folosească unele noţiuni de bază ale matematicii; în 1909, el şi-a exprimat convingerea că lingvistica va avea legături strînse cu matematica. După concepţia lui Baudouin de Courtenay, lingvistica are nevoie de metode cantitative şi de metode deductive cît mai perfecţionate; lingvistica trebuie să realizeze, în vederea perfecţionării metodelor ei, ceva asemănător modului în care matematica converteşte studiul mulţimilor infinite în acela al mulţimilor numărabile.

Nici matematicienilor nu le-a lipsit această conştiinţă a legăturii dintre matematică şi lingvistică.

R. Jakobson citează afirmaţiile lui Emile Borel, la cel de-al patrulea Congres internaţional al matematicienilor din 1909, şi reflecţiile lui Jacques Hadamard, care, în 1943, observînd

---

* *Structure of Language and its mathematical aspects* (Proceedings of Symposia in Applied Mathematics, vol. XII. American Mathematical Society, 1961. Editor Roman Jakobson).

progresele realizate în lingvistică prin promovarea metodelor structurale, afirma, într-un mod desigur metaforic, că lingvistica este o punte între matematică şi umanitate.

R. Jakobson observă, în încheierea scurtei sale introduceri, că atît teoreticianul limbii cît şi cercetătorul unui stadiu determinat al limbii sau al evoluţiei ei, precum şi cei care se interesează de ramurile moderne ale lingvisticii aplicate sînt atraşi de discipline matematice ca logica matematică — în special teoria funcţiilor recursive şi teoria automatelor—, topologia, algebra, teoria comunicaţiei şi metodele probabilistice.

În articolul său *Logic as a source of syntactical insights*, W. V. Quine atrage atenţia asupra unor ambiguităţi care apar în unele expresii lingvistice, ambiguităţi de tipul „p şi q sau r" sau de tipul celor care provin din neclaritatea caracterului universal sau existenţial al unei afirmaţii. Astfel, în „I do not know every poem" nu este clar dacă eu nu cunosc nici un poem sau doar că există un poem pe care eu nu-l cunosc. In „the lady I saw you with" nu este clar dacă avem un termen singular „the lady" guvernat de o propoziţie relativă „I saw you with" sau avem un termen general „lady I saw you with" guvernat de articolul „the". Autorul arată, pentru fiecare dintre aceste tipuri de ambiguităţi precum şi pentru altele, folosul pe care-l poate aduce utilizarea logicii moderne, utilizare care permite o analiză mai pătrunzătoare şi mai fină a legăturilor sintactice.

Hilary Putnam abordează, în amplul său articol *Some issues in the theory of grammar*, un mare număr de probleme cu caracter general, în special pe marginea lucrărilor lui N. Chomsky. Putnam pledează pentru caracterul convenţional al demarcaţiei gramatical-negramatical. După unii autori, gramaticalul este, prin natura sa, independent de semnificaţie. Însă, dacă ar fi aşa, gramaticalul nici n-ar exista, pentru că aşa cum distincţia concret-abstract este considerată în afara gramaticalului, ar trebui considerate în afara gramaticalului şi distincţiile masculin-feminin, afirmativ-interogativ etc. ; şi ele ar fi distincţii nepertinente din punct de vedere gramatical, deci propoziţii ca „she is red" (unde „she" se referă la substantivul „tablă") sau „she is here?" ar fi corecte din punct de vedere gramatical.

Abordînd problema independenţei gramaticii de semnificaţie, autorul face o întoarcere de o sută optzeci de grade, pentru a susţine nu numai posibilitatea acestei independenţe, dar şi utilitatea ei. Mai întîi autorul respinge afirmaţia lui Jakobson conform căreia cartea lui Chomsky *Syntactic structures* ar fi o confirmare a dependeţei gramaticii de semnificaţie ; în fapt, Chomsky ia ca date astfel de unităţi ca cele pe care le numim foneme, morfeme, substantive, verbe etc. şi pentru care se pune problema de a le defini independent de semnificaţie. Chomsky pune la baza modelelor sale un sistem ipotetic-deductiv, în care anumiţi termeni sînt primitivi, deci nu se definesc. Deci Chomsky nici nu abordează astfel de probleme ca definirea fonemului, morfemului etc.

Mai departe, Putnam analizează metodele propuse de Harris pentru identificarea fonemelor şi pentru stabilirea punctelor frontieră ale morfemelor. Aderînd, ca şi Harris, la principiul conform căruia fonemul şi morfemul pot fi descrise în absenţa oricărei informaţii semantice, Putnam reproşează lui Harris (în această chestiune opinia lui Putnam coincide cu aceea a lui Chomsky) faptul de a căuta cu tot dinadinsul un procedeu *uniform* de descriere a diferitelor aspecte ale limbii. După opinia lui Chomsky şi a lui Putnam, un astfel de procedeu uniform este o utopie, independent de faptul că se face sau nu uz de informaţia semantică. Fără îndoială că această critică vizează nu numai pe Harris, ci şi pe alţi reprezentanţi ai lingvisticii structurale, dar ea este formulată într-un mod insuficient de precis pentru a o putea accepta sau combate. Dacă termenul de procedeu este luat în accepţiunea sa restrînsă, tehnică, atunci fără îndoială că Chomsky şi Putnam au dreptate, deoarece existenţa unui procedeu unic ar conferi acestuia un caracter aprioric ; or procedeul cel mai adecvat se stabileşte pentru

fiecare problemă în parte, după specificul pe care ea îl prezintă. Astfel, analiza distribuţională se poate dovedi satisfăcătoare în anumite probleme, dar insuficientă în altele.

Putnam defineşte noţiunea de pereche contrastivă : două şiruri de sunete A şi A', neidentice structural, formează o pereche contrastivă, dacă A diferă de A' doar prin prezenţa, în A, a unui sunet P pe poziţia pe care, în A', se află un alt sunet P'. Despre P şi P' se spune că sînt sunete neechivalente. Fie acum relaţia binară complementară, care constă în faptul că două sunete nu sînt în relaţie de neechivalenţă. Dacă această relaţie complementară ar fi o relaţie de echivalenţă, atunci clasele de echivalenţă corespunzătoare ar fi, prin definiţie, tocmai fonemele. Două sunete care intră în aceeaşi clasă ar fi alofone ale aceluiaşi fonem. Din nefericire însă, relaţia binară complementară, considerată mai sus, nu este o relaţie de echivalenţă şi tocmai acest fapt complică degajarea noţiunii de fonem.

O astfel de prezentare a problemei fonemului este mult prea simplistă pentru anul în care ea apare (1961). Fonemul (general) este totuşi o clasă de echivalenţă, anume o clasă de foneme individuale iar acestea, la rîndul lor, se obţin ca rezultat al unei elaborări mai complicate, la un înalt grad de formalizare.

Trecînd la problema morfemului, Putnam mărturiseşte că nu a întîlnit în literatură o definiţie satisfăcătoare a acestui concept, fie ea chiar şi în termeni semantici. Pe de altă parte, nici procedeul lui Chomsky, de a considera morfemul ca o noţiune primitivă, deci care nu se defineşte, nu i se pare adecvat, invocînd că, într-un model ipotetic-deductiv, noţiunile considerate ca date trebuie să corespundă la ceea ce este direct observabil ; or, este greu de acceptat morfemul ca ceva direct observabil.

Haskell B. Curry îşi începe articolul său *Some logical aspects of grammatical structure* prin cîteva consideraţii generale, de loc lipsite de interes. Există o anecdotă cu un elefant şi nişte orbi. Fiecare dintre aceştia mergea lîngă o altă parte a corpului elefantului. Cel care mergea lîngă picior, pretindea că elefantul este un stîlp ; cel care mergea lîngă coadă, pretindea că elefantul este o funie ; cel care mergea lateral, lîngă corpul elefantului, îl simţea ca un perete ; cel de lîngă ureche avea impresia că e în preajma unei corăbii ; în sfîrşit, cel care mergea lîngă trompă, pretindea că se află lîngă un furtun. După Curry, gramatica generală este şi ea un elefant pe lîngă care lingvistul, psihologul, logicianul, matematicianul trec fiecare în alt loc şi îl sesizează fiecare în alt fel. Curry îşi propune să împărtăşească impresiile unui orb pe care elefantul gramatical îl ţine într-un loc destul de bizar. Curry este de părere că progresul în dezvoltarea gramaticii este posibil numai printr-o cooperare îndrăzneaţă între orbii de mai sus, o colaborare în care fiecare să încerce să spună, fără teamă că va greşi sau se va încurca, şi cu grija de a fi înţeles de ceilalţi, tot ceea ce el gîndeşte despre elefant.

Pentru logician, observă Curry, termenul de ,,limbă'' are un sens diferit de cel lingvistic ; anume *limba* este un sistem de obiecte numite *simboluri*, care pot fi asamblate în agregate numite *expresii*. Termenii ,,simbol'' şi ,,expresie' nu se definesc, însă pentru o limbă determinată se stabilesc pentru ei anumite convenţii. În orice caz, simbolurile sînt nişte obiecte nu prea diferite de foneme sau de litere. Dacă expresiile sînt şiruri finite de simboluri, se spune că avem o *limbă liniară*. Dacă limba poate fi folosită pentru comunicare, se spune că avem o *limbă comunicativă*.

Pentru a pune în relief distincţia dintre sintaxă şi semantică, Curry recurge la un exemplu simplu, dar sugestiv. Fie o limbă artificială pe care o vom nota cu A. A are trei simboluri, pe care le vom nota cu a, b şi c. Impunînd limbii A condiţia de a fi liniară, expresiile ei sînt de forma ababcbbca, deci şiruri finite arbitrare formate cu simbolurile a, b şi c, fiecare simbol putîndu-se repeta. Vom considera o clasă K_1 de expresii definite în modul următor : K_1 este clasa cea mai mică avînd proprietăţile : 1) $a \in K_1$; 2) dacă b este aşezat la dreapta unui element din K_1,

expresia obținută este de asemenea un element din K_1. Rezultă imediat că elementele din K_1 sînt exact expresiile a, ab, abb, abbb, ..., $\underbrace{abb,...,b}_{n \text{ ori}}$,...

Să definim acum o clasă K_2 de expresii, în felul următor: o expresie este în K_2 dacă și numai dacă ea se obține din două expresii din K_1, așezînd între ele simbolul c. Mai departe, vom defini o clasă K_3 de expresii, în felul următor: K_3 este clasa cea mai mică cu proprietățile: 1) aca aparține clasei; 2) dacă A și B sînt în K_1 iar AcB aparține clasei, atunci Abc Bb aparține clasei. Este ușor de văzut că o expresie din K_3 este în același timp o expresie din K_2 și are forma A c A, unde $A \in K_1$.

Pînă aici nu am asociat o semnificație expresiilor considerate. Astfel de considerații în care intervin numai reguli de obținere a unor expresii, cînd se iau ca punct de plecare anumite simboluri, sînt pentru logician considerații de *sintaxă*.

Pentru a explica un mod de introducere a semnificației în limba A, vom proceda în mai multe etape.

Vom considera ca propoziții în A expresiile din K_2. Acest simplu fapt sugerează gramatica limbii A. Expresiile din K_1 sînt un analog al substantivelor iar c este un analog al verbului, care generează o propoziție ori de cîte ori este flancat de două substantive (omul îngrijește grădina, elevul iubește învățătura etc.); în sfîrșit, b este un sufix care adăugat unui substantiv generează un alt substantiv.

În ceea ce privește expresiile din K_3, ele constituie un analog al „propozițiilor adevărate". Aici, c exprimă relația de egalitate, notată în matematică prin =.

Vom preciza acum semnificația expresiilor din K_1: ele reprezintă numere, a reprezintă pe 0, ab pe 1, abb pe 2 ș.a.m.d. Devine astfel clar că, așa cum expresiile din K_2 sînt propoziții, expresiile din K_3 reprezintă teoreme. b, folosit ca sufix, indică operația de formare a succesorului unui număr natural.

Analiza limbii A de mai sus arată că o situație semantică poate admite un echivalent sintactic. Astfel, propozițiile din A sînt expresiile din K_2 iar propozițiile adevărate sînt expresiile din K_3; însă expresiile din K_2 și K_3 au fost obținute prin mijloace pur sintactice. După Curry, în matematică și în logica matematică astfel de împrejurări au, atunci cînd apar, un caracter banal. Totodată, Curry se arată foarte circumspect față de posibilitatea unei teorii pur sintactice a gramaticii limbilor naturale.

Trecînd la problema gramaticalității, Curry polemizează cu Chomsky, care susține că propoziția „Sincerity admires John" nu aparține limbii engleze. După Curry, caracterul absurd al acestei propoziții nu o împiedică să fie corectă din punct de vedere gramatical. Totuși, în stadiul actual al științei nu putem încă preciza linia de demarcație între gramatical și negramatical.

În analiza structurii frazelor din limba A intervin următoarele trei tipuri: 1) expresii din K_1 și care, din punct de vedere gramatical, sînt substantive; 2) propoziții, adică expresii din K_2 și 3) fraze care combină anumite fraze pentru a forma fraze noi. Astfel, sufixul b, adăugat unui substantiv, formează un alt substantiv; infixul [1] c, plasat între două substantive, conduce la o propoziție. Astfel de fraze au fost numite de către Kotarbinski *functori*. Deci sufixul este aici un functor care urmează după argumentul sau argumentele sale, prefixul este un functor care precede argumentele sale iar infixul este un functor de două argumente, care este plasat între aceste argumente.

Acestea sînt categoriile fundamentale în orice limbaj matematic. Este necesar să se considere două sau mai multe categorii de substantive (substantive individuale, substantive

[1] Accepția dată termenilor *propoziție*, *frază* și *infix* nu este cea obișnuită, ci cea care rezultă din relatarea de față.

care desemnează clase, substantive care desemnează relații etc. ; distincția care se face uneori între substantive și propoziții nominale nu este luată aici în considerație, deoarece, din punctul de vedere adoptat, ele sînt variante ale substantivului) ; însă caracterul nominal al fiecăreia dintre aceste categorii este evident.

Substantivele, propozițiile și *functorii* sînt categoriile gramaticale de bază. Substantivele și propozițiile sînt considerate *fraze închise.*

Curry trece apoi la o analiză mai detaliată a functorilor. Fiecare functor combină una sau mai multe fraze, numite *argumentele* lui, pentru a forma o nouă frază, numită *valoarea* lui. Functorii pot fi clasificați după numărul și natura argumentelor și după natura valorii. Astfel, în limba A, sufixul b este un functor cu un argument nominal și cu valoare nominală ; infixul c este un functor cu două argumente nominale și cu valoare propozițională.

Într-o formă mai generală, functorul este, prin definiție, un mijloc de combinare a unor fraze, pentru a obține alte fraze ; din acest punct de vedere, atît „transformările" introduse de Harris cît și cele introduse de Chomsky sînt cazuri particulare de functori. Functorii se împart în secundari și primari, după cum printre argumentele lor se află sau nu alți functori (cel puțin unul). Autorul ilustrează, într-un mod sugestiv, diferite tipuri de functori, folosind exemple din limba engleză și din limbajul matematic.

În încheiere autorul arată, între altele, că și calculul tipurilor sintactice, dezvoltat de J. Lambek, poate fi exprimat în limbajul functorilor.

Pentru aprofundarea punctului de vedere al autorului, este necesară consultarea cărții sale (în colaborare cu Robert Feys) : *Combinatory logic,* Amsterdam, 1958, în special pag. 264–265 și 274–275.

În articolul *On the role of simplicity in linguistic description,* Morris Halle ia ca punct de plecare sistemul de trăsături diferențiale binare prin care se descriu fonemele limbii engleze. O mulțime de foneme [1] constituie, prin definiție, *o clasă naturală,* dacă pentru definirea ei este nevoie de mai puține trăsături distinctive decît pentru descrierea unui fonem din mulțimea considerată. Astfel, mulțimea {z, s, č, ǯ š, ž} constituie o clasă naturală, deoarece ea poate fi caracterizată prin două trăsături : non grav și strident, in timp ce un element din mulțime nu poate fi caracterizat decît prin opt trăsături ; de exemplu, s este nevocalic, consonantic, negrav, necompact, strident, nenazal, continuu, sonor. În schimb, mulțimea {m, s} nu este o clasă naturală, deoarece avem m = {nevocalic, consonantic, grav, necompact, nestrident, nazal, necontinuu, sonor}, iar trăsăturile comune lui m și s, anume : nevocalic, consonantic, necompact, sonor nu pot caracteriza mulțimea {m, s,} dat fiind că ele aparțin și altor foneme, de exemplu lui z și lui b. Este remarcabilă observația lui R. Jakobson conform căreia mulțimile de foneme care intervin în mod natural în descrierea unor fenomene lingvistice constituie de cele mai multe ori clase naturale. Astfel, chiar clasa naturală de mai sus intervine în caracterizarea situațiilor în care pluralul unui substantiv din limba engleză se formează prin adăugarea lui [iz]. Morris Halle propune ca simplitatea și economia unei descrieri fonologice să fie măsurate prin numărul de trăsături distinctive care se folosesc. Uneori, pentru a obține o descriere mai economică, este recomandabilă o anumită ordonare a regulilor implicate. Exemple tratate foarte detaliat ilustrează în mod convingător principiile enunțate.

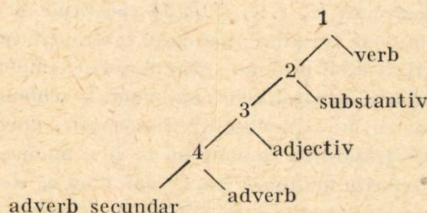
În lucrarea *The problem of linguistic equivalence,* Robert Abernathy pleacă de la observația că limba, spre deosebire de unele sisteme matematice, cum ar fi șirul numerelor naturale, admite apariția de mai multe ori a aceluiași element. Din punct de vedere formal, problema identificării unui același element în apariții diferite este considerată prin prisma unei relații de

[1] Autorul folosește aici termenul de „sunet al vorbirii", însă în fapt lucrează cu fonemul asociat acestuia (prin procedeul lui Roman Jakobson).

echivalență în mulțimea semnelor, clasele de echivalență fiind tipurile. Problema identificării mai multor semne, prin asocierea lor aceluiași tip, este strîns legată de problema stabilirii elementelor minimale ale unei reprezentări lingvistice. În legătură cu această din urmă problemă, articolul de față își propune să formuleze mai exact unele propuneri existente în literatură, ajungîndu-se astfel la un anumit formalism matematic, a cărui interpretare lingvistică este dată în lucrare.

Din scurtul articol *The joints of English* al lui Hans Herzberger, desprindem următoarea definiție formalizată a noțiunii de ,,analiză segmentală a unui șir s''; această analiză revine la o mulțime A de șiruri cu următoarele proprietăți : (i) $x \subset s$ (pentru orice $x \in A$), (ii) $s \in A$, (iii) $(x)\ (y)\ [(x \subset s) \& (y \subset x \rightarrow y = x) \rightarrow x \in A]$, (iv) $x \circ y \rightarrow [x \subset y \vee \subset x]$ (pentru, orice $x, y \in A$). Pornind de la această definiție, se introduc noțiunile de ,,sistem segmental'', ,,frază'', ,,propoziție'', ,,șiruri centrale'', ,,șiruri atașate" etc. Se fac unele legături cu noțiunile de ,,constituent imediat' și de ,,transformare" în sensul lui Chomsky și se dau unele aplicații la limba engleză.

Într-un articol deosebit de interesant, *The depth hypothesis*, Victor H. Yngve pune în evidență caracterul nesimetric al arborilor care descriu analiza în constituenți imediați a propozițiilor din limba engleză. În timp ce ramificațiile regresive (orientate spre stînga) comportă, la fiecare etapă, încărcarea temporară a memoriei (omului sau mașinii) cu un simbol suplimentar, ramificațiile progresive (orientate spre dreapta) sînt libere de orice restricție. Yngve emite ipoteza conform căreia, în limba engleză, o ramificație regresivă nu poate comporta mai mult de șapte etape, și consideră ca plauzibilă valabilitatea acestei ipoteze și pentru celelalte limbi naturale. În legătură cu aceste considerații, Yngve introduce noțiunea de *adîncime a unei structuri regresive*, ca fiind egală cu numărul acelor ramificații ale structurii respective care implică o încărcare a memoriei. Astfel, structura regresivă ,,Very clearly projected pictures appeared'' are adîncimea egală cu patru și corespunde schemei următoare

Scăparea din memorie a verbului *appeared* face ca expresia rămasă ,,Very clearly projected pictures'' să nu mai fie o propoziție ; scăparea din memorie a lui *pictures* face ca expresia rămasă, anume ,,Very clearly projected'' să nu mai fie corectă ș.a.m.d. În schimb, structurile progresive pot fi oricît de lungi. Astfel, ,,Elevul scrie'', ,,Elevul silitor scrie'', ,,Elevul silitor scrie bine'', ,,Elevul silitor scrie bine temele'', ,,Elevul silitor al clasei noastre scrie bine temele cerute'' etc. sînt structuri progresive din ce în ce mai lungi.

Yngve atrage atenția asupra faptului că notațiile matematice și cele din logica simbolică, fiind niște limbi *scrise*, nu comportă asimetria de structură semnalată mai sus și care constituie apanajul limbilor vorbite.

Gordon E. Peterson și Frank Harary abordează, în articolul *Foundations of phonemic theory*, mult dezbătuta problemă a fundării axiomatic-deductive a fonologiei. Situîndu-se la un nivel relativ inferior de formalizare, autorii anunță de la început că își propun să identifice

(nu să le şi rezolve) cîteva dintre problemele de bază relative la fonem, articolul avînd un caracter preliminar. După o sumară prezentare a aparatului matematic necesar (elemente de teoria mulţimilor, teoria tipurilor a lui Russel, relaţii de echivalenţă), autorii trec la tema propriu-zisă a articolului, tratarea concretizîndu-se într-un număr de 48 de definiţii de natură semiformalizată. Primele noţiuni care se definesc sînt acelea de *semn, cod, simbol, semnal al vorbirii, uteranţă*. Definiţia fonemului este pregătită de 37 de definiţii preliminare.

În lucrarea *On the theory of word frequencies and on related markovian models of discourse*, Benoit Mandelbrot discută aspecte diacronice relative la legea Estoup — Zipf — Mandelbrot.

Roman Jakobson desfăşoară, în *Linguistics and communication theory*, o pledoarie foarte convingătoare pentru contacte cît mai puternice între lingvistică şi teoria comunicaţiei.

În afară de lucrările semnalate mai sus, cartea de faţă mai cuprinde şi următoarele articole : *Graphs for linguistics* de Nelson Goodman ; *Graphic and phonetic aspects of linguistics and mathematical symbols*, de Yuen Ren Chao ; *On the formalization of handwriting*, de Murray Eden ; *Automatic syntactic analysis and the pushdown store*, de Anthony G. Oettinger ; *Genetic relationship among languages*, de H. A. Gleason, Jr. ; *Grammar for the Hearer*, de Charles F. Hockett ; *A measure of subjective information*, de Rulon Wells ; *On the notion „rule of grammar"*, de Noam Chomsky ; *Congrammaticality, batteries of transformations and grammatical categories*, de Henry Hiz ; *On the calculus of syntactic types*, de Joachim Lambek. Ultimele trei articole au un caracter mai pronunţat matematic ; o dare de seamă asupra lor se găseşte în „Revue de mathématiques pures et appliquées", VIII (1963), nr. 3.

Solomon Marcus

N. A. URSU, *Formarea terminologiei ştiinţifice romîneşti*

Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1962,8°, 231 p.

În istoria lexicului limbii romîne literare există încă numeroase aspecte care n-au fost supuse unei riguroase cercetări de amănunt, astfel încît rezultatele obţinute să poată fi însumate într-o sinteză care să ofere o imagine mai exactă şi mai completă a evoluţiei lexicului literar şi care să permită, totodată, o precizare a tendinţelor şi a elementelor specifice fiecărui stil al limbii, în diversele perioade ale istoriei ei.

Recenta lucrare a lui N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice romîneşti*, vine să completeze una dintre lacunele existente în istoria vocabularului romînesc. Autorul, utilizînd un bogat şi variat material lexical, şi-a propus să arate modul în care, în perioada 1760–1860, s-au constituit b a z e l e t e r m i n o l o g i e i ş t i i n ţ i f i c e r o m î n e ş t i.

Începuturile terminologiei ştiinţelor în limba romînă datează încă din secolul al XVII-lea şi ele sînt legate, în special, de activitatea eruditului domn moldovean Dimitrie Cantemir, a cărui *Scară a numerelor şi a cuvintelor streine tîlcuitoare* din *Istoria ieroglifică* reprezintă un prim glosar romînesc al neologismelor din diverse domenii ale ştiinţei. Tipărirea, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, a primelor manuale şi cărţi tehnice în limba romînă contribuie la introducerea a numeroşi termeni ştiinţifici noi ; bazele terminologiei ştiinţifice romîneşti se pun însă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, o dată cu crearea învăţămîntului în limba romînă şi cu apariţia celor dintîi publicaţii periodice romîneşti.

Procesul de formare a terminologiei ştiinţifice romîneşti durează, aşadar, aproape un secol ; unele aspecte ale problemei au fost abordate în două studii anterioare, ale căror rezultate N. A. Ursu a putut să le utilizeze : J. Byck, *Vocabularul ştiinţific şi tehnic în limba romînă din secolul al XVIII-lea* („Studii şi cercetări lingvistice”, V (1954), fasc. 1–2, p. 31 şi urm.) şi G. Ivănescu, *Terminologia filozofică romînească de pînă la 1830* (netipărită ; autorul a avut însă posibilitatea s-o consulte ; vezi, de acelaşi, *Formarea terminologiei filozofice romîneşti moderne*, în *Contribuţii la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, vol. I, Bucureşti, 1956, p. 171 şi urm.). Pentru a trata însă problema în ansamblul ei şi a încerca o sinteză, autorul a trebuit să facă efortul de a examina cu atenţie cele mai importante texte ştiinţifice din perioada respectivă ; lista lucrărilor excerptate (p. 131–137) — manuale, periodice şi scrieri de popularizare a ştiinţei, tipărituri sau manuscrise — depăşeşte două sute de titluri.

În ceea ce priveşte metoda de cercetare, menţionăm că autorul studiază evoluţia terminologiei speciale a fiecărui domeniu ştiinţific, în strînsă legătură cu împrejurările care au favorizat dezvoltarea ştiinţei respective. Această metodă are avantajul de a ne permite să

urmărim, paralel, atît momentele mai importante ale istoricului unei discipline ştiinţifice, cît şi diversele etape ale constituirii terminologiei de specialitate.

Lucrarea cuprinde, după o *Introducere* (p. 7—12), şase capitole în care se prezintă dezvoltarea anumitor ramuri ale ştiinţei la romîni şi se dau indicaţii asupra modului cum evoluează terminologia ştiinţifică de la epocă la epocă şi cum se îmbogăţeşte şi se perfecţionează de la autor la autor şi de la o scriere la alta: *Formarea terminologiei geografice* (p. 13—29); *Formarea terminologiei ştiinţelor naturale* (p. 30—38); *Formarea terminologiei agronomice* (p. 39—53); *Formarea terminologiei medicale* (p. 54—77); *Formarea terminologiei fizico-chimice* (p. 78—87); *Formarea terminologiei matematice* (p. 88—113). În capitolul al VII-lea, *Provenienţa, adoptarea fonetică şi încadrarea morfologică a neologismelor din terminologia ştiinţifică romînească* (p. 114—124), se discută o serie de probleme lingvistice, de ansamblu, pe baza materialului din capitolele precedente. Ţinînd seamă de bogăţia datelor de care dispunea autorul, ar fi fost de dorit ca acest capitol să fie, în economia întregii lucrări, mult mai amplu. În orientarea actuală, sinteza prezentată de N. I. Ursu are, în primul rînd, un caracter descriptiv; ea n-ar fi avut decît de cîştigat dacă autorul ar fi urmărit, pe lîngă d e s c r i e r e a faptelor, în mai mare măsură, şi e x p l i c a r e a lor.

Concluziile (p. 125—126) sintetizează rezultatele întregii cercetări şi precizează cele două etape din procesul de creare a terminologiei ştiinţifice romîneşti: prima, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea pînă în jur de 1830, caracterizată prin frecvenţa deosebit de mare a calcurilor lingvistice şi a elementelor de origine neogreacă şi rusă (în Muntenia şi Moldova) şi de provenienţă latină, germană sau italiană (în Transilvania). Cea de-a doua etapă începe după 1830, durează pînă în jur de 1860 şi se caracterizează prin marele număr de împrumuturi din franceză şi latină; majoritatea termenilor ştiinţifici primesc, în această perioadă, forma cu care s-au consacrat în limba romînă literară modernă.

Putem considera, de acord cu autorul, că ,,nucleul terminologiei ştiinţifice romîneşti s-a creat deci în prima jumătate a secolului trecut'' (p. 126).

Lucrarea se încheie cu un bogat *indice de cuvinte şi de forme* (p. 139—300), precedat de o notă explicativă (p. 129—130) şi de o listă a prescurtărilor (p. 131—137). Trebuie să fim recunoscători lui N. A. Ursu pentru publicarea acestui amănunţit şi preţios inventar, care va constitui un excelent instrument de lucru pentru cei care se ocupă cu istoria vocabularului romînesc.

Înainte de a trece la observaţii de amănunt, s-ar putea aduce în discuţie probleme privind concepţia întregii lucrări. Faţă de obiectivul iniţial, mai larg, al cercetării, formulat în titlul lucrării: *Formarea terminologiei ştiinţifice romîneşti*, autorul procedează, cînd trece la tratarea propriu-zisă a subiectului, la o dublă delimitare. Pe de o parte, cercetarea nu cuprinde terminologia tuturor ştiinţelor, ci se limitează, aşa cum se precizează în *Cuvînt înainte* (p. 5) ,,numai la ştiinţele naturii, matematice şi tehnice'' (terminologia ştiinţelor sociale, de exemplu, este intenţionat lăsată deoparte).

Autorul explică această restrîngere a subiectului prin ,,încercarea ... de a delimita din multiplele domenii ale ştiinţei un grup care să prezinte o oarecare unitate'' (*ibid.*). Motivarea invocată nu ni se pare suficient de convingătoare; fără îndoială că autorul avea latitudinea de a restrînge domeniul iniţial al cercetării, dar, în acest caz, era bine să se oprească la un titlu adecvat materiei expuse în volumul apărut.

Pe lîngă această limitare la anumite domenii ale ştiinţei, autorul precizează, în *Introducere*, că nu-şi propune să examineze întregul proces complex de formare a terminologiei de specialitate, ci umăreşte problema ,,numai sub aspect neologistic'' (p. 9), în sensul că studiază numai termenii noi, specifici ştiinţelor respective (originea acestora, modul în care se consacră în limbă, dificultăţile legate de adaptarea lor la sistemul limbii romîne etc.). Prin neologisme, autorul înţelege atît împrumuturile din alte limbi, cît şi cuvintele noi, create pe

teren romînesc (p. 141). Termenii tradiţionali, în special cei de origine populară, care au circulat la un moment dat în stilul ştiinţific — dintre care unii au fost şi acceptaţi —, nu sînt luaţi aşadar în discuţie, deoarece „nu sînt prea numeroşi"; vezi, totuşi, indicaţia, oarecum în contradicţie cu afirmaţia de mai sus, din *Nota explicativă a indicelui de cuvinte şi forme* (p. 129), unde autorul arată că la cuvîntul matcă, pe lîngă „diferitele neologisme", „calcurile lingvistice" şi „perifrazele", sînt menţionate şi „*cuvintele regionale utilizate pentru denumirea noţiunii respective*" (subl. ns. — *B.C.*).

În discutarea problemei formării terminologiei ştiinţifice nu se poate face abstracţie de faptul că termenii „se creează de obicei fie din cuvinte deja existente în limba literară prin atribuirea unui sens special, terminologic . . ., fie din elemente provenind din alte limbi, de cele mai multe ori din elemente lexicale internaţionale . . ." (R. A. Budagov, *Introducere în ştiinţa limbii*, Bucureşti, 1961, p. 34). Terminologia unei ştiinţe formează un tot, în care elementele din fondul tradiţional al limbii şi inovaţiile pot coexista şi se găsesc chiar în raporturi de interdependenţă; „Termenii (ştiinţifici) şi cuvintele limbii comune se găsesc într-o interacţiune neîntreruptă" (R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 35). Din această constatare se desprinde însă, pentru cercetător, şi necesitatea metodologică de a lua în discuţie totalitatea elementelor care alcătuiesc terminologia de specialitate. Lărgirea cîmpului documentării lexicografice în *indicele de cuvinte şi forme* este, aşadar, binevenită: istoricul vocabularului trebuie să reţină, în cercetarea sa, nu numai cuvintele (şi sensurile) noi, ci şi cuvintele (şi sensurile) din terminologia tradiţională. Acest principiu, folosit în alcătuirea indicelui, trebuia însă să fie aplicat consecvent şi în prima parte a lucrării, în care se interpretează materialul atestat.

Ar fi fost de dorit, de altfel, ca, în capitolul VII, unde se prezintă aspecte lingvistice propriu-zise ale problemei, autorul să fi examinat mai îndeaproape şi unele probleme legate de noţiunea de „cîmp semantic" [1], prilej pentru a studia diversele elemente lexicale în funcţie de ansamblurile asociativ-semantice în care apar şi de a lămuri astfel, mai bine, istoria terminologiei respective. Lingvistica modernă şi-a însuşit adevărul că „istoria semnificaţiilor nu se poate face examinînd cuvintele izolat; e necesar, dimpotrivă, să vedem cum evoluează structura însăşi („cîmpul semantic") în care ele sînt integrate" (Maurice Leroy, *Le renouveau de la sémantique*, Sonderdruck ans II. Fachtagung für indogermanische und allgemeine Sprach wissenschaft, Innsbruck, 1962, p. 106).

Criteriile adoptate pentru selecţionarea materialului grupat în glosarul care însoţeşte lucrarea nu au fost totdeauna consecvent aplicate. Nu apar, în indice, anumiţi termeni care sînt citaţi în capitolele consacrate istoricului unei anumite ramuri a ştiinţei. Astfel, de exemplu, *baterea inimii* „puls" (citată la p. 32), *chicător* (despre frunze), „caduc" (citat la p. 33), *spirit* „spirt", „alcool" (citat la p. 81), (putere) *întingătoare* „elastică" (citat la p. 84), *unosilab* „monosilab" (citat la p. 86), *comă* „virgulă" (citat la p. 105), *bareliev* „basorelief" şi *friz* „friză" (citaţi la p. 110).

La lista de prescurtări nu figurează lucrarea notată IV A, din care apar la glosar citaţi, la p. 216, termenii *hectar* IV A, 22, *hectolitru* IV A, 25, *hectolitre*, IV A, 94.

De asemenea se impun unele corectări sau completări în ceea ce priveşte etimologiile: astfel *convaleşent* „convalescent" (p. 177) nu se poate explica din lat. *convalescens*, fr. *convalescent*, ci presupune un etimon italian: *convalescente*; *termometer* „termometru" (p. 289) nu poate fi explicat din n.gr. θερμόμετρον, lat. *thermometrum*, it. *termometro*, fr. *thermomètre*, ci

[1] „Un cîmp lexicologic este un ansamblu de relaţii din care fiecare termen îşi trage motivarea sa" (P. Guiraud, *Les champs morphosémantiques. Critères externes et critères internes en étymologie*, în „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris", t. LII, 1956, fasc. 1, p. 265—288).

prin germ. *Thermometer*; *tif* „tifos" (p. 289) nu provine din n.gr. τῦφος, fr. *typhus*, germ. *Typhus*, ci din rus. тиф.

Aceste observaţii de amănunt nu scad valoarea reală a lucrării, care marchează o dată în dezvoltarea cercetărilor consacrate vocabularului romînesc; sîntem îndreptăţiţi să aşteptăm, cu nerăbdare, studiul monografic asupra tuturor neologismelor limbii romîne pînă la 1860, pe care N. A. Ursu ni-l promite în „Cuvîntul înainte" al lucrării recenzate.

B. Cazacu

ADOLPHE V. THOMAS, *Dictionnaire des difficultés de la langue française*

Paris, tiraj nou din 1962, Librairie Larousse, XII + 435 p.

Autorul este corector-şef al dicţionarelor Larousse, iar lucrarea — realizată sub conducerea lui Michel de Toro, doctor în litere — a fost premiată de Academia Franceză.

După cum se ştie, franceza este o limbă deosebit de grea, pe de o parte din cauza ortografiei etimologice, foarte complicată, pe de altă parte din cauza rigorii cu care sînt stabilite regulile gramaticale. Desigur, este un lucru excelent să ai reguli precise pentru întrebuinţarea cuvintelor şi a întorsăturilor gramaticale. Dar însuşi faptul că există asemenea reguli, care limitează libertatea vorbitorului şi mai ales a scriitorului, fac ca redactarea pentru tipar să nu fie la îndemîna oricui.

Aceasta măreşte importanţa corecturii. În Franţa adesea autorul, chiar cînd nu e străin, se bizuie în primul rînd pe tipograf, în al doilea rînd pe corector, ca să evite în lucrarea sa greşelile de limbă. În orice ţară rolul corectorului este greu şi munca lui e plină de răspundere, deşi marele public îl ignorează. În Franţa, acest rol este în orice caz mult mai mare decît în multe alte ţări şi de aceea nu e de mirare că tocmai un corector a scris lucrarea despre care vorbim.

Într-un volum nu prea mare, comod de mînuit, autorul a reuşit să concentreze o mare bogăţie de informaţii, utile pentru oricine scrie franţuzeşte. Găsim aici indicaţii ortografice, de exemplu, se marchează diferenţa între *équivalant*, participiu prezent, şi *équivalent*, adjectiv; se arată că la compusele de tipul *porte-bagages* se pune un *-s* la sfîrşit, pe cînd la altele, ca *porte-plume*, nu se pune; că *côlon* se scrie cu circumflex, pe cînd derivatul lui, *colite*, fără; că *métempsycose* se scrie fără *h*, deşi este din aceeaşi familie cu *psychose* etc. În general, observaţiile nu sînt seci, ci comportă oarecare discuţie. Sînt destul de frecvente citatele din autori.

Se precizează, de asemenea, genul la substantivele unde poate exista dubiu, se indică unde se pune linioară de unire la cuvintele compuse (de exemplu *sang-mêlé*) şi unde nu se pune (vezi şi diferenţa între *à faire* şi *affaire*: noi am ajuns la *a avea a face*, pentru că l-am înţeles greşit pe *avoir affaire*, pe care ar fi trebuit să-l traducem prin *a avea afacere*). Se subliniază unele greşeli de scriere (de exemplu, e corect *chah*, nu *schah*) şi de pronunţare (se recomandă pronunţarea *sanduici*, nu *sandvici*). Se explică rolul ghilimelelor (de exemplu se recomandă să nu se sublinieze automat tot ce este între ghilimele, aşa cum se face de multe ori şi la noi), şi se dau reguli de gramatică (bunăoară concordanţa timpurilor) şi de eufonie (să nu se zică *s'en enfuir*, din cauza repetării lui *en*).

În unele cazuri, dicționarul e folositor și pentru cine scrie romînește. De exemplu schimbarea de înțeles a lui *émérite* a pătruns și în romînește, și din aceleași motive ca în franțuzește: *emeritus*, în latinește, era cel care se retrăgea cu cinste după ce își încheia cariera. În franțuzește, ca și în romînește se întrebuințează cu înțelesul de „plin de merit", sub influența verbului *a merita*. Autorul dicționarului nu condamnă înțelesul nou. În legătură cu aceasta trebuie notat că Academia Franceză și școala luptă adesea cu îndîrjire pentru a menține forma sau înțelesul din trecut al unor cuvinte. Toată lumea spune *rabattre les oreilles* „a împuia urechile", pe cînd dicționarul discutat aici, în acord cu oficialitatea, cere să se mențină vechea formă *rebattre*. Dar autorul dicționarului, chiar dacă urmează regula oficială, are grijă să menționeze că majoritatea publicului și chiar scriitorii adoptă altă normă (se consideră greșit *dans le but de* „în scopul de a", pentru că scopul e atins dacă ești în el și pentru că *dans* nu are nicăieri în altă parte înțelesul de „pentru"; această argumentare îmi aduce aminte de scrisorile pe care le primesc de la unii ascultători ai radiodifuziunii, socotiți de mine „căutători de nod în papură"). De exemplu atrage atenția asupra faptului că din ce în ce mai mult se spune *comme de juste*.

Ni se mai arată diferențele de nuanțe între sinonime (*pédant* și *pédantesque*, *tombe* și *tombeau*) și diferențele de scriere a omonimelor (*satire* și *satyre*, *lac* și *lacs*; cu această ocazie se notează că se scrie *être dans le lac* „a rămîne baltă" și nu *être dans le lacs*, care ar însemna „a cădea în cursă"). Dintre numeroasele explicații istorice, mai notez numai două: se scrie *êtres* și nu *aîtres*, cu înțelesul de „încăperi", pentru că vine de la lat. *extera*, nu de la *atrium*, cum cred unii. În loc de *trouver porte close* „a găsi ușa închisă", unii zic *trouver porte de bois* „a găsi ușă de lemn", ceea ce nu înseamnă nimic; s-a făcut aici o încrucișare cu *trouver visage de bois* „a da peste cineva refractar la rugăminți sau la argumente".

Dicționarul cuprinde chiar și unele date enciclopedice, de exemplu sub cuvîntul *âge* nu găsim numai diferența între expresii ca „vîrsta bronzului" și „vîrsta de aur", ci și data începerii și sfîrșitului evului mediu; sub cuvîntul *nœud* ni se arată ce distanță înseamnă un nod marin.

Dacă lucrarea aceasta este utilă pentru francezi, ea este cu atît mai utilă pentru un străin, care are ocazia sau obligația să scrie în franțuzește.

Al. Graur

MARCEL COHEN, IRÈNE LÉZINE, FRANCIS KOCHER, ALFRED BRAUNER, LAURENCE LENTIN, ANDRÉE TABOURET-KELLER, *Études sur le langage de l'enfant*

Paris, Les éditions du scarabée, 1962, 194 p.

Această lucrare colectivă — de fapt, o culegere de șase studii — apare în cadrul unei colecții publicate sub conducerea specialistului în probleme de psihologie a copilului, Maurice Debesse, și cuprinde în special contribuții ale unor psihologi (între care, inițiatoarea volumului, I. Lézine), pedagogi, logopezi. Totuși, atît prin colaborarea cunoscutului lingvist M. Cohen — și prin rolul conducător, pe care de fapt îl are acesta —, cît și prin conținutul celorlalte studii, volumul prezintă interes și pentru lingvistică.

Autorii atacă problemele din perspectiva unor domenii diferite, iar M. Cohen anunţă în *Prefaţă* că s-a considerat util ca fiecare „să prezinte în felul său observaţii originale", chiar dacă vor rezulta de aci „unele repetări sau puncte de vedere uşor divergente" (p. 6). Cu toate acestea, se poate discerne în întreaga culegere nu numai o convergenţă a preocupărilor pentru anumite probleme, dar şi o rezolvare a lor dintr-o perspectivă relativ unitară, denotînd o concepţie ştiinţifică asupra dezvoltării limbajului copilului şi în genere asupra limbii.

Culegerea cuprinde următoarele studii: M. Cohen, *Quelques éclaircissements préalables à propos de l'acquisition du langage*; I. Lézine, *Problèmes posés par l'apprentissage du langage chez le jeune enfant en fonction de ses différents milieux de vie*; F. Kocher, *Le langage de l'enfant et ses troubles*; A. Brauner, *Le langage de l'enfant et l'influence de l'entourage*; L. Lentin, *Sur le problème de l'apprentissage du langage à l'école maternelle*; A. Tabouret-Keller, *Vrais et faux problèmes du bilinguisme*. Titlurile diverselor studii nu spun prea mult cu privire la conţinutul lor, şi mai ales cu privire la concepţia de ansamblu, care constituie totuşi un aspect important al culegerii. În esenţă, toţi autorii insistă asupra importanţei mediului — subliniindu-se în permanenţă faptul că prin acţiunea lui pozitivă se poate favoriza dezvoltarea normală a limbajului, se pot preveni sau trata diversele tulburări de limbaj, se pot preîntîmpina dificultăţile datorate unor împrejurări speciale, ca aceea a unei ambianţe bilingve etc. În acest sens, semnalăm studiul Irenei Lézine, care prin înseşi aspectele negative pe care le expune — privitoare la insuficienta dezvoltare a limbajului copiilor din creşele studiate (p. 45 şi urm.) — ilustrează din plin teza importanţei mediului şi a concepţiei educative asupra dezvoltării limbajului (autoarea arată totodată, sprijinindu-se şi pe materialul cuprins în lucrările unor cercetători sovietici — ca I. M. Aksarina —, că printr-o intervenţie activă şi judicioasă fenomenele negative dispar). De asemenea, Laurence Lentin pune în legătură aspectele negative sau întîrzierile în dezvoltarea vorbirii, cu condiţiile deficitare ale educaţiei din grădiniţele („écoles maternelles") în care a făcut cercetări (p. 154 şi urm., 159). F. Kocher relevă relaţia dintre tulburările limbajului şi condiţiile de viaţă, iar A. Tabouret-Keller susţine că bilingvismul precoce nu constituie un factor negativ în dezvoltarea limbajului copilului, decît în anumite condiţii defavorabile ale mediului social.

Alt aspect care nu e lipsit de importanţă în culegerea de faţă îl constituie bibliografia menţionată de autori. Semnalăm faptul că în repetate rînduri atît M. Cohen cît şi I. Lézine citează şi utilizează în mod eficace lucrări sovietice de specialitate (ca acelea ale lui L. S. Vîgotski, A. S. Makarenko, A. R. Luria, F. Ia. Iudovici, I. M. Aksarina etc.). Acestui aspect pozitiv i se adaugă însă o anumită carenţă — manifestată prin absenţa, în celelalte articole (cu excepţia celui despre bilingvism), a oricăror bibliografii sau trimiteri —, carenţă care diminuează valoarea ştiinţifică a lucrărilor respective. De asemenea, surprinde faptul că A. Tabouret-Keller nu menţionează în trimiteri lucrări ca acelea ale lui W. Leopold despre copiii bilingvi, iar în bibliografia finală — utilă prin adnotările pe care le cuprinde — criteriile de selectare par destul de inegale, recomandîndu-se unele lucrări vechi (C. şi W. Stern) sau articole mai indirect legate de temă, dar lipsind lucrări utile referitoare la limbajul copilului, ca acelea ale lui A. N. Gvozdev [1], L. Kaczmarek [2] etc.

În ceea ce priveşte aspectele ţinînd propriu-zis de lingvistică, ne vom opri în special asupra studiului lui M. Cohen. Celelalte studii cuprind de asemenea diverse observaţii care au contingenţe cu lingvistica, fără a aduce însă, din acest punct de vedere, date prea originale (cu excepţia cercetării făcute de A. Tabouret-Keller şi a cîtorva fapte de limbă menţionate de cei-

[1] A. N. Gvozdev, *К вопросу о категории залога в абхазском языке*, Moscova, 1949, 2 vol.

[2] L. Kaczmarek, *Kształtovanie sie mowy dziecka* (*Allgemeine Übersicht über die Gestaltung der Sprache des Kindes*), Poznan, 1953.

lalți autori). Ele au însă, în genere, meritul de a da părinților și educatorilor indicații clare și utile, de pe o poziție științifică, privitoare la dezvoltarea limbajului.

Preocupările lui M. Cohen pentru limbajul copilului sînt vechi [1], iar anumite observații ale sale — îndeosebi cu privire la tendința copilului de a „regulariza sistemul limbii" sau la „analizele greșite" (*fausses coupures*) din limbajul infantil [2] — sînt adesea citate de către lingviști. De asemenea, cei care se ocupă de limbajul copilului și susțin că studierea lui prezintă importanță pentru lingvistica generală nu uită că M. Cohen a fost unul dintre cei cîțiva lingviști-de mare prestigiu care au susținut această teză sau care au impus-o cu autoritate în lingvistică [3].

Studiul din culegerea de față are un caracter de sinteză, în ceea ce privește aceste preocupări ale lui M. Cohen, și totodată de abordare a problemelor dintr-o nouă perspectivă: el expune aci unele observații mai vechi (ca aceiea privitoare la „regularizarea limbii" de către copil, de tipul *que je voise, elle boivait* etc. — p. 25), sau subliniază teza fundamentală a importanței influențelor exercitate de mediu asupra învățării limbii (p. 26 urm.); dar linia sa directoare — exprimată de altfel, fugitiv, și în *Prefață* — o constituie intenția de a oferi indicații referitoare la *metodologia* observării limbajului copilului. (Marcel Cohen adresează aceste indicații, cu modestie, părinților, dar prin sugestiile date și prin anumite soluții ele sînt interesante și pentru lingviști, ca de altfel și pentru psihologi.)

Pornind de la principiul — pe care îl menționează și în *Prefață* (p. 6) — că din formularea unor „reguli generale de observație metodică" va rezulta o sporire și o ameliorare a cercetărilor viitoare, M. Cohen discută diverse aspecte — ca acela al modalității de notare a sunetelor, al precizării momentului cînd apare vorbirea șoptită, al observării diverselor influențe lingvistice familiale sau școlare asupra unui anumit copil etc.

O problemă interesantă pe care M. Cohen o repune în discuție este aceea a naturii primelor sunete vocale ale sugarului. După cum se știe, lingviști ca R. Jakosbon, A. Grégoire, K. Ohnesorg [4] etc. au constatat că printre primele sunete emise de copil se găsesc multe care nu există în limba pe care o vorbesc cei din anturajul copilului. Ceva mai mult însă, s-a afirmat de către unii lingviști că emisiunile vocale ale copilului mic ar cuprinde *toate* sunetele — unele extrem de dificile din punct de vedere articulator — existente în diversele limbi: gînguritul ar constitui, după cum spune M. Cohen, „un eșantion al tuturor sunetelor verbale din limbile cele mai variate" (p. 12). Afirmînd că această din urmă părere este eronată, lingvistul francez propune să se facă o înregistrare comparativă, în diferite locuri, pentru a se observa care este raportul dintre emisiunile vocale ale copilului mic și sistemul fonetic al diverselor limbi. Această sugestie ar merita desigur să rețină atenția lingviștilor din diferite țări, pentru o eventuală cercetare colectivă, pe plan internațional.

În concluzie, acest mic volum merită să rețină atenția lingviștilor, în primul rînd datorită contribuției aduse de M. Cohen, dintr-o perspectivă care nu se poate spune că este nici „pur lingvstică", nici „pur psihologică" și care începe să-și facă drum, prin unele studii moderne referitoare la limbajul copilului.

Tatiana Slama-Cazacu

---

[1] Menționăm de pildă articolul, de acum aproape patruzeci de ani, *Sur les langages successifs de l'enfant*, din „Mélanges linguistiques offerts à J. Vendryes", Paris, 1925, p. 109—127.

[2] Vezi, de pildă, *Observations sur les dernières persistances du langage enfantin*, în „Journal de psychologie", 1933, nr. 1—4 („Psychologie du langage", Paris, Alcan, 1933, p. 390—400).

[3] Într-o recenzie (vezi „Bull. Soc. ling. Paris", 1953, vol. 49, fasc. 2, p. 25—29) la o lucrare a lui M. Cohen (*Sur l'étude du langage enfantin*, în „Enfance", 1952, nr. 3), J. Vendryes sublinia că „studiul limbajului copilului are o importanță capitală pentru lingvistică".

[4] R. Jakobson, *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze*, Uppsala, 1941, p. 37; A. Grégoire, *L'apprentissage du langage*, Paris, 1937, p. 251; K. Ohnesorg, *Druhá fonetická studie o dětské řeči*, Praga-Brno, 1959, p. 151.

Mittellateinisches Wörterbuch bis zum ausgehenden 13. Jahrhunderts

In Gemeinschaft mit den Akademien der Wissenschaften zu Göttingen, Heidelberg, Leipzig, Mainz, Wien und der Schweizerischen Geisteswissenschaftlichen Gesellschaft, herausgegeben von der Bayerischen Akademie der Wissenschaften und der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin.

Akademie-Verlag, Berlin şi Beck, München, 1959—1962, 94 p. + VIII, 800 p., *a- applico*

Prezenta lucrare este o întreprindere colectivă de mari proporţii, care îşi propune să adune şi să publice materialul lexical latinesc dintre anii 475 şi 1280, cu scopul de a înlocui dicţionarul Du Cange, acum învechit. Materialul este extras din 400 de autori, cu un total de 1750 de opere, provenind îndeosebi din Europa centrală. Repertoriul se leagă direct de *Thesaurus linguae Latinae*, fiind o continuare a lui : ,,În felul acesta, pentru prima oară în lexicografia latină, ni se oferă posibilitatea ca, avînd la îndemînă cele două lucrări, adică *Thesaurus linguae Latinae* şi *Dicţionarul latinei medievale*, să găsim tratată din aceleaşi puncte de vedere şi să urmărim în mod continuu evoluţia limbii latine de la începuturile ei pînă în secolul la XIII-lea'' (p. IV). Spre deosebire de Du Gange, opera de faţă are un caracter filologic, nu unul enciclopedic; ea reproduce exemplele în ordine cronologică şi menţionează numele proprii numai atunci cînd sînt şi apelative. Limba latină medievală s-a dezvoltat pe baza moştenirii lăsate de limba latină clasică : ea s-a adaptat după regiuni şi a fost influenţată de limbile vorbite (adică de italiană, franceză, engleză, germană etc.), însă a rămas un instrument de cultură autonom şi a avut o viaţă proprie bine conturată. Ca şi slavona din răsăritul Europei, latina era limba oficială a statului şi a bisericii, şi de aceea se îmbogăţea mereu, pe măsură ce se dezvoltau mijloacele de producţie şi ideile. Limbile naţionale erau mai aproape de inimă şi puteau exprima mai uşor bucuriile şi durerile, dar latina continua o tradiţie culturală milenară şi era înţeleasă de către intelectualii din toate ţările. Întocmai ca şi slavona, latina era şi un mijloc potrivit de comunicare internaţională, iar interesul avut pentru această necesitate a însufleţit-o mereu şi i-a dat vigoare. Ea n-a rămas searbădă şi convenţională, ci a trebuit să se adapteze la viaţă şi să se dezvolte; de aceea reflexul lăsat într-însa de zbuciumul societăţii medievale, imprimat în limbă, ne poate sluji acum ca mijloc de cunoaştere complementar pentru studiui acestei societăţi.

Din *ad* + *diurnus* s-a ivit verbul *adiurnare* ,,a chema la o anumită dată, a aduce la zi'', păstrat în francezul *ajourner*. De la *advocatus* a luat naştere abstractul *advocatura*, trecut apoi în limbile moderne, de pildă, în romînă : *avocatură*. Neologismul *echivalenţă* îşi are punctul de plecare în latinul medieval *aequivalentia*. Textele literare latineşti din secolul al XIII-lea cunosc termenii *ambascia* ,,misiune'', *ambasciata* ,,ambasadă'' şi *ambasciator* ,,ambasador'' care ni se păreau o creaţie a timpurilor moderne. Un sentiment asemănător avem şi faţă de cuvîntul *antecamera*, folosit încă din secolul al XIII-lea. Exemplele de acest fel sînt numeroase şi din ele rezultă că evul mediu, departe de a fi fost un *vacuum*, reprezintă de fapt o verigă importantă în istoria culturii.

Pentru studiul limbii romîne, din primele cinci fascicule apărute pînă acum pot fi menţionate următoarele fapte : *absconsus* ,,ascuns'', *adiutare* ,,ajuta'', *armissarius* ,,armăsar'' (în *Formulae Bituricenses* 15a, p. 175, 17 : *cum ipso armesario*, secolele VIII—IX), *afflare* ,,a sufla asupra cuiva, a întîlni în cale, a înfrunta'', *affumatus* ,,afumat'', *affundare* ,,a afunda'', *animosus* ,,inimos''.

Dicţionarul latinei medievale nu pune în valoare toate textele şi documentele: prin aceasta, însemnătatea lui se îngustează, dar bogăţia de fapte rămîne totuşi considerabilă şi depăşeşte dicţionarul Du Cange. De aceea el va deveni un instrument de lucru indispensabil nu numai pentru lingvişti, ci şi pentru istorici, sociologi, economişti, geografi etc.

H. Mihăescu

ARNULF STEFENELLI, *Die Volkssprache im Werk des Petron, im Hinblick auf die Romanischen Sprachen*

Viena [1962]

Cartea lui Arnulf Stefenelli constituie primul volum al colecţiei *Wiener Romanistisch Arbeiten,* fondată de prof. Carl Theodor Gossen. Autorul îşi propune să comenteze şi să cerceteze cuvintele populare, moştenite de limbile romanice, care se găsesc în *Satiriconul* lui Petroniu şi care, înainte de acest autor, apar rar şi izolat sau nu sînt atestate de loc. Stefenelli îşi propune de asemenea să studieze fenomenele fonetice, morfologice, sintactice legate de cuvintele cercetate şi să dea o atenţie deosebită tendinţelor caracteristice pentru limba populară în ansamblul ei. Autorul arată că a ales opera lui Petroniu ca punct de plecare, deoarece consideră că *Satiriconul* este sursa cea mai sigură şi mai importantă pentru cunoaşterea limbii latine populare. „Limba lui Petroniu [în ceea ce priveşte vocabularul] este de multe ori mai „romanică" decît toate izvoarele ulterioare, tîrzii (p. 25), deoarece *Satiriconul* şi mai ales *Cena Trimalchionis* este singura operă din literatura latină scrisă în mod deliberat şi consecvent în limba populară",

În ce priveşte începutul acestei afirmaţii, chiar dacă este adevărată în parte, ea ni se pare puţin exagerată şi nu credem că rezistă la studiul comparativ al textelor altor autori mai tîrzii ca *Itinerarium Antonini-Placentini, Lex Salica, Lex Burgundiorum, Compositiones Lucenses* etc.

Cuvintele discutate sînt aşezate în ordinea apariţiei lor în text.

În cele ce urmează, vom releva cîteva fapte mai interesante sau care privesc limba romînă.

Diminutivul lui *cratis* „împletitură", *craticula* apare la Petroniu cu sensul „grătar pentru prăjit" şi apoi sub forma *graticula,* în manuscrisele lui Arnobius şi la Anthimus. Faptul că şi în limba romînă această familie de cuvinte s-a transmis cu iniţiala sonoră (*gratie* < **gratis, grătar* < **gratarium*) contribuie la rezolvarea problemei grafiei lui *gr* şi *cr* în inscripţiile din ţara noastră, în sensul că grafia *gr* în loc de *cr* poate fi considerată în multe cazuri ca o realitate fonetică. Vezi şi rom. *gras* < *crassus.*

În materie de morfologie şi sintaxă, deosebit de interesantă este folosirea unui verb însoţit de pronume reflexiv în dativ cu valoare medie, cum e cazul, de exemplu, în capitolul 6, 1 : *non notaui mihi Ascylti fugam.* Construcţia nu corespunde numai francezului *s'apercevoir de,* dar şi reflexivelor romîneşti cu dativul.

În ceea ce priveşte pronumele, Stefenelli atrage atenţia asupra înlocuirii lui *is* (care nu s-a menţinut în limbile romanice) cu *ille* şi a folosirii acestuia în construcţii ca *porcus ille siluaticus* (40, 7) sau *baro ille longus* (63, 10). Aceste sintagme amintesc de rom. *Mircea cel Bătrîn, copilul cel viteaz* etc. sau fr. *Philippe le Bel* etc.

În legătură cu *unus* în funcție apropiată de cea de articol nehotărît, ca în : *unus seruus Agamemnonis interpellauit trepidantes* (26, 8), aș vrea să amintesc de un pasaj foarte asemănător din Vulgata (Mat. 26, 69—75) : *Et accessit ad eum una ancilla.*

La Petroniu apar pentru prima oară forme ale unor paradigme care stau la baza cuvintelor romanice corespunzătoare. Astfel în cap. 38, 1 găsim ac. m. *lactem* în locul ac. n. *lac*, iar la 57, 8 *uasus*, forma paralelă a lui *uasum* și *uas, uasis* (cf. REW 9161. 2).

Tendința spre analiză a limbii latine populare se manifestă la Petroniu prin apariția unor construcții verb + inf. sau verb + substantiv complement direct, în locul unor forme verbale simple.

Coepere +inf. se folosește de cele mai multe ori pentru exprimarea unui aorist ingresiv. Pe lîngă cele spuse de Stefenelli, aș vrea să adaug un exemplu mai timpuriu din *Bellum Africum* IV : *coepisset porrigere.* Cît despre *facere* și *habere* + substantiv complement direct, se știe că sînt construcții caracteristice pentru latina populară, care continuă să trăiască în multe limbi romanice moderne.

Foarte interesant este faptul că la Petroniu se găsesc uneori serii de două sau de trei sinonime pentru aceeași noțiune : atît cuvîntul din latina clasică, cît și unul sau două cuvinte populare, care-l înlocuiesc pe cel dintîi.

Noțiunea de „a mînca" este redată prin *edere*, prin compusul acestuia *comedere* și prin *manducare* care, inițial, are sensul de „a mesteca" (sensul popular „a mînca" apare prima dată la Suetonius, Aug. 76, unde e folosit împreună cu un acuzativ de relație : *duas buccas manducaui*). *Comedere*, mai vechi, s-a păstrat numai în peninsula iberică, colonizată mai repede, *manducare* mai nou și mai popular e continuat de celelalte limbi romanice. Aș vrea să adaug că deosebirea stilistică dintre cele două verbe reiese între altele și din *Vitae Patrum* unde, în cartea a III-a, scrisă de un autor mai cult, găsim pe *comedere*, în timp ce în cartea a V-a, în același pasaj apare *manducare* : V, 4, 59 *sed tacitus manducauit*, III 51 *tacens comedit.*

Pentru noțiunea de „a plînge" găsim, de asemenea, o serie de trei sinonime : clasicul *flere* și popularele *plorare* și *plangere*. Pentru „a ucide" se găsesc două cuvinte : *interficere*, folosit în stilul mai înalt, și popularul *occidere*, păstrat de limbile romanice. Pentru noțiunea „a ruga" Petroniu folosește aproape exclusiv pe *rogare* ; *orare*, care ulterior se va specializa în limbajul bisericesc, e folosit numai de 3 ori, iar *precari* încă nu ajunsese popular la începutul epocii imperiale, lucru confirmat de faptul că romîna nu l-a moștenit decît pe *rogare*.

Una din caracteristicile limbii populare este folosirea verbelor de origine frecventativă în locul verbelor simple. Acestea prezintă avantajul de a face parte dintr-o conjugare regulată și, mai ales, de a avea un conținut semantic mai accentuat. În *Satiricon* acest fenomen este ilustrat prin dispariția lui *canere*, folosit o singură dată, în dauna lui *cantare*.

După cum s-a văzut în cazul noțiunii de „a mînca", o altă posibilitate de înlocuire a unui verb este folosirea compusului în locul formei simple. Acesta este cazul lui *sufflare*, care apare la Petroniu în locul lui *flare*. Alt compus al aceluiași verb, *afflare*, s-a păstrat în limbile romanice cu sensul de „a găsi", înlocuindu-l pe *inuenire*. Stefenelli consideră că acest sens al lui *afflare* provine de la cel de „a lovi, a nimeri", folosit mai ales în legătură cu fulgerul (vezi TLL), și nu e de părerea lui Rohlfs, care crede că legătura semantică dintre sensul latinesc și cel romanic provine din limbajul vînătorilor : *canis leporem afflat*. Ipoteza lui Stefenelli este desigur posibilă, dar nu mi se pare convingătoare.

În ce privește dispariția lui *ferre* în favoarea lui *portare*, nedesăvîrșită încă pe vremea lui Petroniu, pusă de către Stefenelli pe seama slăbiciunii fonetice a unora dintre forme și a neregularității verbului, cred că trebuie adăugată încă o cauză : confuzia cu formele de perfect ale lui *tollo*. Iată cîteva pasaje care ilustrează această confuzie : Lex Salica LXII *se . . . tolisse conuincitur*, unde *tolisse* stă în locul lui *sustulisse*, inf. perf. de la *tollo* ; Itinerarium Antonini

Plancentini 18 : *ex qua benedictione tulimus*, unde *tulimus* îl înlocuieşte pe *sustulimus*, Vitae Patrum V 15, 43 *Et tulit me, dicens*, unde *tulit* stă pentru *sustulit*. De altfel, se ştie că deseori verbele neregulate, atunci cînd denumesc o noţiune importantă, şi tocmai de aceea, se menţin foarte bine, aşa că al doilea motiv al dispariţiei lui *ferre* — invocat de Stefenelli — nu este convingător în cazul de faţă.

Interesantă este relevarea faptului că forme ale verbului *esse* înlocuiesc unele verbe de mişcare ca *uenire* şi *ire*. Astfel la Cicero, Att. 10, 16, 1 găsim *cum ad me bene mane Dionysios fuit*, la Petroniu 42, 2 *fui enim hodie in funus*, iar în Peregrinatio Aetheriae 2.3, 1 *fui ad episcopum*. O asemenea înlocuire, mai ales la formele de perfect, se găseşte şi în spaniolă şi în portugheză.

Un alt fenomen semnalat de Stefenelli la Petroniu este dubla negaţie : (42, 7) *neminem nihil*. Se mai pot adăuga exemple din inscripţii ca : *sene nula querela* (Diehl, *Lateinishe Altchristliche Inschriften*, nr. 21) sau Fredegarius II, 57 *nec ... numquam uenisset*. Dubla negaţie se găseşte în toate limbile romanice, şi a rămas vie şi astăzi în limba romînă.

În materie de sintaxă, Stefenelli semnalează un exemplu timpuriu de folosire a mai mult ca perfectului indicativ în apodoza unui period ipotetic ireal (67, 3) : *coeperat surgere, nisi ... Fortunata ... esset uocata*.

În legătură cu celebrul pasaj *dixi quia mustella comedit*, adică cu înlocuirea construcţiei acuzativului cu infinitiv printr-o completivă conjuncţională, ar trebui să se precizeze că această evoluţie a avut loc *numai* în cazul verbelor dicendi şi sentiendi, şi nu şi al verbelor voluntatis şi affectum, cum s-ar putea crede datorită unor formulări neprecise şi generale despre înlocuirea completivelor infinitivale prin cele conjuncţionale. În ce-l priveşte pe *quia*, el are aceeaşi evoluţie în cadrul completivelor ca şi la cauzale. E mult folosit în epoca arhaică, foarte puţin în literatura clasică, probabil pentru că era considerat popular, şi reapare în epoca imperială.

În ce priveşte vocabularul, Stefenelli aminteşte între altele şi de verbul *muttire* „a crîcni, a vorbi". Printre formele romanice care sînt înrudite cu acest verb (v. lomb. *amutir*, log. *ammuttire*, camp. *ammutai*), ar fi trebuit să se amintească şi de rom. *a amuţi*.

Pentru prima dată este atestată la Petroniu forma secundară *striga* pe lîngă *strix* „vrăjitoare". Printre urmaşii romanici ai acestui cuvînt, care presupun un *ĭ*, trebuie enumerat şi engadinezul *stria*.

Iată şi cîteva cuvinte, nume de animale, care sînt folosite cu aceleaşi sensuri ca mai tîrziu în limbile romanice : (57,1) *berbex* „berbec", (57, 7) *peduclus* „păduchi", (117, 12) *caballus* „cal", *porcus siluaticus* „porc sălbatic". În legătură cu acesta din urmă, autorul arată că această legătură semantică a lui *siluaticus* a contribuit desigur mult la trecerea acestui adjectiv de la sensul „de pădure", la cel de „sălbatic".

Este interesant că în părţile vulgare din *Cena Trimalchionis* se foloseşte numai cuvîntul *homo* pentru exprimarea noţiunii de „bărbat". *Vir* nu apare decît o singură dată în expresia *uir fortis*. Avînd în vedere faptul că *homo* l-a înlocuit pe *uir* într-o epocă atît de timpurie în limba vorbită, autorul are dreptate să se îndoiască de ipoteza lui L. Spitzer (*Vox Romanica*, II, p. 198), că înlocuirea lui *uir* prin *homo* se datoreşte faptului că idealul umanitar creştin a luat locul vechiului ideal al vitejiei bărbăteşti.

Un alt cuvînt, moştenit de unele limbi romanice, care apare pentru prima dată la Petroniu, este *galbinus*.

În legătură cu *pannucius*, *pannucia* „zdrenţăros, zdreanţă", autorul atrage atenţia asupra faptului că sufixul diminutival *-ucius*, *-uceus* a fost moştenit de italiană (*-uccio*) şi de romînă (*-uţ*). Tot aici ar trebui amintită şi friulana, care a păstrat acest sufix în forma *-uz*.

În ce priveşte rom. *mînuţă* nu e necesar să provină din **manucia*, cum susţine Stefenelli după Bourciez § 69c., căci el poate fi format foarte bine şi pe teritoriu romînesc.

Foarte interesantă pentru limba noastră este expresia : *quinque dies aquam in os suum non coniciet, non micam panis*. Din îmbinarea negaţiei *nec* (nu *ne* cum susţine DLRM) + *mica* s-a născut cuvîntul „nimic''.

Expresia *habet unde* (45, 6) îşi găseşte paralela nu numai în fr. *il a de quoi* şi în it. *avere di che vivere*, dar mai ales în rom. *are de unde*.

Aş vrea să închei exprimîndu-mi convingerea că lucrarea de faţă va interesa atît pe filologii clasici cît şi pe romanişti, prin puntea aruncată de autor între latina populară şi limbile romanice. Faptul că autorul se mulţumeşte cu concluzii de amănunt şi nu se ridică la consideraţii de ansamblu nu i se poate aduce ca o critică, întrucît aceasta este concepţia care stă la baza cărţii. În ceea ce priveşte limba romînă, ar fi fost de dorit ca ea să fie atrasă şi mai mult în apropierile care se fac cu limba latină şi în comparaţiile cu celelalte limbi romanice.

Maria Iliescu

MAX LEOPOLD WAGNER

(1880 – 1962)

La 16 iulie 1962 s-a stins din viață unul dintre cei mai cunoscuți romaniști, excelent cunoscător al idiomurilor romanice din Peninsula Iberică și din Sardinia.

Născut la München, a făcut studii strălucite în orașul său natal și apoi la Paris, Florența și Würzburg. După terminarea studiilor, a funcționat, între 1907—1911, ca profesor de liceu la Constantinopol. Cu acest prilej s-a ocupat îndeaproape de iudeospaniolă, rodul cercetărilor sale fiind fundamentala lucrare *Beiträge zur Kenntnis des Judenspanischen von Konstantinopel* (1914). După 1911, a intrat în învățămîntul universitar, fiind profesor la universitățile din Berlin, Roma, Coimbra, din nou Roma, Coimbra și Illinois (S.U.A.). În cele din urmă s-a stabilit la Washington unde a trăit pînă la sfîrșitul vieții.

Activitatea științifică a lui M. L. Wagner este bogată și variată. A fost indiscutabil cel mai bun cunoscător al limbii sarde și unul dintre cei mai de seamă specialiști în lingvistica ibero-romanică. Leo Spitzer în *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft*, vol. II, p. 344 îl consideră ca cel mai mare cunoscător de limbi după Schuchardt. Studiile sale sînt consacrate atît unor probleme teoretice cît și unor probleme de amănunt.

Limbii sarde i-a consacrat cele mai numeroase lucrări. Este interesant de observat că prima sa lucrare științifică mai mare (*Lautlehre der südsardischen Mundarten mit besonderer Berücksichtigung der um den Genargentu gesprochenen Varietäten*) ca și ultima de proporții *Dizionario etimologico sardo* tratează problemele fundamentale ale limbii sarde. Între aceste două extremități ale activității sale științifice, desfășurată timp de mai bine de o jumătate de secol, limba sardă a fost tot timpul în centrul preocupărilor lui Wagner. S-a ocupat de ea în lucrări mai vaste de ansamblu (*Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache* (*Kulturhistorische-Sprachliche Untersuchungen*), 1921; *Studien über den*

sardinischen Wortschatz, 1930; *Historische Lautlehre des Sardinischen*, 1941; *Lingua sarda. Storia, spirito e forma*, 1951; *Historische Wortbildungslehre des Sardischen*, 1952) și în lucrări de proporții mai mici *Gli elementi del lessico sardo*, în „Archivio Storico Sardo", 1907; *Le développement du latin ego en sarde*, în „Romania", 1907; *Die Beziehungen des Griechentums zu Sardinien und die Griechischen Bestandteile des Sardinischen*, în „Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher", 1920; *Los elementos español y catalán en los dialectos sardos*, în RFE 1922; *La stratificazione del lessico sardo*, în RLIR, 1928; *Über die Vorrömischen Bestandteile des Sardischen*, în „Arch. Rom.", 1931; *Die sardische Sprache in ihrem Verhältnis zur sardischen Kultur*, în VKR, 1932; *Die Bezeichnungen für „Fuchs" im Sardischen*, în „Arch. Rom.", 1932; *Weitere sardische Tiernamenstudien* I, II, în „Arch. Rom.", 1934, 1936; *Flessione nominale e verbale del sardo antico e moderno*, în *Italia dialettale*, 1938, 1939; *Über die neuen Ausgaben und die Sprache der altsardischen Urkundenbücher von S. Nicola di Trullas und S. Maria di Bonarcado*, în „Vox Rom.", 1940; *La questione del posto da assegnare al gallurese e al sassarese*, în „Cult. Neol.", 1943; *Die Binnenfischerei in Sardinien*, în VKR, 1943; *Der Vergleich im Sardischen*, în „Vox. Rom.", 1954). Nu trebuie uitat nici rolul pe care l-a avut Wagner în culegerea faptelor de limbă sardă în calitate de anchetator al Atlasului lingvistic al Italiei și al Elveției meridionale. Lucrările amintite au devenit unelte absolut necesare pentru orice cercetător al limbii sarde. Dicționarul său etimologic, rezultat al unei munci de zeci de ani, este în ciuda titlului, un adevărat dicționar tezaur. Recenzenții, numeroși, i-au subliniat calitățile deosebite, arătînd că el poate fi folosit cu succes și de romaniștii care nu au în centrul atenției lor studiul limbii sarde.

Un loc de seamă în cadrul preocupărilor lui M. L. Wagner l-a ocupat și studiul dialectelor iudeospaniole, al căror excelent cunoscător a fost și care, la fel cu limba sardă, a constituit o atracție permanentă pentru M. L. Wagner. Semnalăm astfel că a doua lucrare mai mare a sa a fost o prezentare a situației iudeospaniolei din Peninsula Balcanică (*Los Judíos españoles de Oriente y su lingua. Una reseña general*, în „Bull. Dial. Romane", 1909; cf. și *Los Judíos de Levante. Kritischer Rückblick bis 1907*, în „Revue Dial. Romane", 1909). Au urmat o serie de alte lucrări despre iudeospaniolă care l-au făcut cunoscut: *Judenspanisch-Arabisches*, în ZRPh, 1920; *Algunas observaciones generales sobre el judeo-español de Oriente*, în RFE, 1923; *Los dialectos judeoespañoles de Karaferia, Kastoria y Brusa*, în *Homenaje ofrecido a Menéndez Pidal*, II, 1925; *Caracteres generales del judeo-español de Oriente*, 1930; *Zum Judenspanischen von Marokko*, în VKR, 1931; *Espigueo judeo-español*, în *RFE*, 1960; *Einige sprachliche Bemerkungen zum Cancionero de Baruh Uziel*, în „Vox Rom.", 1961. La aceste titluri se adaugă numeroasele recenzii pe care le-a publicat despre aproape toate studiile de iudeospaniolă. De la iudeospaniolă a trecut la studiul diferitelor aspecte ale idiomurilor din Peninsula Iberică, în special cele legate de argou (cf. totuși *Ibero-romanische Suffixstudien* în ZRPh 1943, 1944; *Iberoromanische Wortmiszellen*, în volumul omagial Jud, 1944; *Katalanisches*, în ZRPh, 1944). A ajuns să cunoască

foarte bine și spaniola americană, căreia i-a dedicat volumul *Lingua e dialetti dell'America Spagnola* (1949), prima sinteză în acest domeniu, după ce înainte scrisese articolul *Amerikanisch-Spanisch und Vulgärlatein*, în ZRPh, 1920.

M. L. Wagner a aplicat în lucrările sale metoda ,,cuvinte și lucruri" al cărei adept s-a declarat de la începutul activității sale. În 1920 a scris un articol (*Die Beziehungen zwischen Wort-und Sachforschung*, în ,,Germ.-rom. Monatschrift") despre această metodă, iar un an mai tîrziu a publicat lucrarea deja amintită *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, în care cercetează paralel limba și cultura materială a sarzilor.

A dat mare atenție faptelor de istorie a limbii, cum se poate vedea din simpla parcurgere a listelor de titluri date mai sus. M. L. Wagner s-a dovedit însă a fi fost foarte atent și la faptele din vorbirea zilnică. În această privință merită să fie amintite studiile sale asupra argoului, care îl situează la un loc de frunte (mai ales în ce privește argoul iberic) : *Notes linguistiques sur l'argot barcelonais* (1924) ; *Sobre algunas palabras gitano-españolas y otras jergales*, în RFE 1941 ; *A propósito de algunas palabras gitano-españolas*, în ,,Filología" (Buenos Aires) 1951 ; *O elemento cigano no calão e na linguagem popular portuguesa*, în ,,Bol. Fil." (Lisabona) 1949 ; *Portugiesische Umgangsprache und* Calão *besonders im heutigen Lissabon. Ein Ausschnitt*, în VKR 1937. Argoul spaniol din America s-a bucurat de asemenea de atenția lui Wagner (*Mexikanisches Rotwelsch*, în ZRPh, 1919 ; *Ein mexikanisch-amerikanischer Argot* : *das Pachuco*, în ,,Rom. Jahrbuch", 1954 ; *Apuntaciones sobre el caló bogotano*, în ,,Thesaurus" 1950), tot așa argoul sard (*Über Geheimsprachen auf Sardinien*, în VKR 1928 ; *Über meine Sammelarbeit auf dem Gebiete des sardischen Argots*, în *idem*, 1934). Semnalăm și studiul asupra argoului turcesc (*Das türkische Argot*) publicat în ,,Buletinul Philippide", 1943. În studiile sale de argou găsim adesea discuții cu caracter mai general, ca în cazul introducerii la lucrarea asupra argoului din Barcelona, unde se fac precizări privind legătura dintre argou și vorbirea populară.

Datorită unei bogății extraordinare de cunoștințe, Wagner invocă mereu în lucrările sale fapte din toate limbile romanice, pe care le știa foarte bine, precum și din alte limbi cunoscute la fel de bine (turca, limbile slave etc.).

A întreținut legături cu lingviști din țara noastră, pe care de altfel a și vizitat-o. În ultima parte a vieții sale s-a interesat de realizările lingvisticii romînești, fiind preocupat de concordanțele dintre romînă și sardă. Lingviștii romîni regretă dispariția acestui mare savant.

Marius Sala

CĂRȚI ȘI REVISTE SOSITE PÎNĂ LA 1 MARTIE 1963

A. CĂRȚI

DOMINIQUE AUGEREAU, *Utilisation des informations sémantiques en traduction automatique.* Thèse ..., Grenoble, 1962, 98. p.

ALAIN AUROUX, *Contributions à la reconnaissance des structures syntaxiques en traduction mécanique.* Thèse ..., Grenoble.

KURT BALDINGER, *Die Herausbildung der Sprachräume auf der Pyrenäenhalbinsel*, Berlin, 1958, VIII + 194 p.

PAUL BURGUIÈRE, *Histoire de l'infinitif en grec*, Paris, 1960, 237 p.

CHARLES CAMPROUX, *Essai de géographie linguistique du Gévaudan*, Tome II, Paris [1962], p. 383–792.

GERHARD DIETRICH, *Adverb oder Präposition?* Zu einem klärungsbedürftigen Kapitel der englischen Grammatik, Halle (Saale), 1960, 173 p.

V. FALKENHAHN, W. ZIELKE, *Grammatik der polnischen Sprache*, Berlin, 1961, 256 p.

PAUL L. GARVIN, *A Study of Inductive Method in Syntax.* Extras din „Word", 18 (1962), 1–2, p. 107–120.

PAUL L. GARVIN, *Ponapean Morphophonemics.* Extras din „Phonetica", 8(1962), p.115–127.

VLADIMIR GEORGIEV, *Hethitisch und Etruskisch.* Die hethitische Herkunft der etruskischen Sprache, Sofia, 1962, 70 p.

ZELLIG S. HARRIS, *String Analysis of Sentence Structure*, The Hague, 1962, 70 p.

G. HAZAI, *Remarques sur les rapports des langues slaves des Balkans avec le turc-osmanli.* Extras din „Studia Slavica", VII (1961), 1–3, p. 97–138.

JOSÉ G. HERCULANO DE CARVALHO, *Os estudos dialectológicos em Portugal nos últimos vinte anos.* Extras din „Revista Portuguesa de Filologia", XI (1961), 21 p.

GUSTAV HERDAN, *Linguistic Philosophy in the Light of Modern Linguistics.* Extras din „Language and Speech", 3 (1960), 2, p. 78–83.

ALFRED HEUBECK, *Lydiaka.* Untersuchungen zu Schrift, Sprache und Götternamen der Lyder, Erlangen, 1959, 88 p.

ROMAN JAKOBSON, *Selected Writings I*, Phonological Studies, 's Gravenhage 1962, X + 678 p.

ROMAN JAKOBSON, MORRIS HALLE, *Grundlagen der Sprache*, Berlin, 1960, VIII + 70 p.

ALEXIS N. LEONTIEV, ALEXIS A. LEONTIEV, *The Social and the Individual in Language*, Extras din „Language and Spreech" 2 (1959), 4, p. 193–204.

ERNST LEWY, *Kleine Schriften*, Berlin, 1961, XV + 760 p.

JEAN MAZALEYRAT, *La vie rurale sur le Plateau de Millevaches.* Essai d'Ethnographie Linguistique, Paris, 1959, 297 [–299] p.

JONAS PALM, *Zur Funktion und Stellung des attributiven Demonstrativums im Griechischen*, Lund, 1960, 39 p. (Scripta Minora 1959–1960 : 2).

GORDON E. PETERSON, EVA SIVERTSEN, *Objectives and Techniques of Speech Synthesis.* Extras din „Language and Speech", 3 (1960), 2, p. 84–95.

J. M. PICKETT, LOUIS R. DECKER, *Time Factors in Perception of a Double Consonant.* Extras din „Language and Speech", 3 (1960), 1, p. 11–17.

SOL SAPORTA, ROBERT E. BROWN, W. DEAN WOLFE, *Toward the Quantification of Phonic Interference.* Extras din „Language and Speech", 2 (1959), 4, p. 205–210.

Slovník spisovného jazyka českého I A–M, Praha, 1960, XXVIII + 1311 p.

ARNULF STEFENELLI, *Die Volkssprache im Werk des Petron.* Im Hinblick auf die romanischen Sprachen, Wien-Stuttgart, 1962, 156 p.

JOSEF VACHEK, *Some Less Familiar Aspects of the Analytical Trend of English.* Extras din „Brno Studies in English", III (1961), p. 9–78.

JOSEF VACHEK, *Two Chapters on Written English.* Extras din „Brno Studies in English", I (1959), p. 7–38.

Zeichen und System der Sprache. Veröffentlichung des 1. Internationalen Symposions „Zeichen und System der Sprache" vom 28.9. bis 2.10. 1959 in Erfurt, Band I : Berlin, 1961, XII + 289 p. ; Band II : Berlin, 1962, IV + 259 p.

B. REVISTE

Behavioral Science, 7 (1962), 4 : THOMAS A. SEBEOK, *Coding in the Evolution of Signalling Behavior,* p. 430–442.

Bollettino dell'Atlante linguistico italiano, N.S. 7–8 (1962).

Bollettino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo, 2–3 (1960–61) : G. ROHLFS, *Terminologia marinaresca nel Salento* : II. *Nomi di pesci e di molluschi* (*Note lessicali ed etimologiche*), p. 7–18 ; G. FRANCESCATO, *Un esperimento sull'assenza di terminologia marittima in friulano,* p. 19–24 ; I. PETKANOV, *Esperienze sulla costa bulgara del Mar Nero col Questionario dell'ALM,* p. 25–41 ; M. SALA, *Esperienze a Costanza col Questionario dell'ALM,* p 43–54 ; A. CAFEROGLU, *Preliminary outline on the ethnocentric description of Turkey by connection with the publication of the ALM,* p. 55–60 ; C. BATTISTI, *Sui grecismi dell'ittionimia latina. Accatti ed adattamenti di ittionimi greci nella tradizione latina* (continua), p. 61–95 ; G. ALESSIO, *Note etimologiche sulla terminologia marinaresca,* p. 139–148 ; M. CORTELAZZO, *Voci nautiche turche di origine italiana e greca in antichi lessici bilingui,* p. 165–168.

Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg, 41 (1962), 3.

Bulletin d'information du Laboratoire d'Analyse Lexicologique, Faculté des Lettres et Sciences Humaines Besançon, VI (1962) : R. MOREAU, *Initiation à la méthode statistique en linguistique,* p. 1–28 ; A. VERGLAS, *Remarques sur la relation entre rang et fréquence des lettres en français,* p. 29–40.

Byzantinoslavica, XXIII (1962), 2.

Časopis pro moderní filologii, XLIV (1962), 4 : JAN ŠABRŠULA-ZDENĚK HAMPEJS, *X mezinárodni kongres románské lingvistiky a filologie,* p. 235–247. La „Recenzii" : Paul Teodorescu, *Învățați limba spaniolă fără profesor* (SYLVA PAVLÍKOVÁ), p. 251–252.

Československý terminologický časopis, I (1962), 6.

The Classical Bulletin, 39 (1962), 1.

Les Dialectes belgo-romans, XIX (1962), 2 : E. LEGROS, *Un examen de la classification internationale des contes dans sa seconde revision,* p. 77–115.

Etudes de Lettres, seria a II-a, 5 (1962), 4.

Glotta, XL (1962), 3–4 : OTTO HILTBRUNNER, *Die lat. Adv. und Praep. auf* **tra**, p. 254–267 ; GERHARD RÖTTGER, *Nominale Ausdrucksweise im Lateinischen,* p.267 – 280 ; MERCEDES GONZALEZ-HABA, *Zum Gebrauch von* insuper, p. 281–306 ; C. L. HOWARD, *An alleged type of relative clause in Latin,* p. 307–315 ; B. E. NEWTON, *Some Modern Greek-Turkish Semantic Parallelismus,* p. 315–320.

Journal of English and Germanic Philology, LXI (1962), 1 : OSCAR F. JONES, *Gothic* **iu** *and* **ju** *in Transcriptions of Foreign Names,* p. 73–76 ; FRED OPPERMANN, *The Old Saxon Vowel Phonemes under Weak Stress,* p. 77–80.

Journal de la Société Finno-ougrienne, 63 (1962).

Kwartalnik Neofilologiczny, IX (1962), 3 : J. ŠABRŠULA, *L'aspect et le caractère de l'action verbale en provençal,* p. 249–260.

Language, 38 (1962), 3 (Part 1) : KENNETH L. PIKE, *Dimensions of grammatical constructions*, p. 221 — 244 ; GEORGE S. LANE, *Tocharian evidence and the Trubetzkoy-Benveniste hypothesis*, p. 245—253 ; WERNER WINTER, *Problems of Armenian phonology III*, p. 254—262 ; EMMON BACH, *The order of elements in a transformational grammar of German*, p. 263—269 ; JOHN B. CARROLL, ISIDORE DYEN, *High-speed computation of lexico-statistical indices*, p. 274—278 ; HENRY KUČERA, *A note on the digital computer in linguistics*, p. 279—282.

Lingua, X (1961), 4 : A. NEHRING, *Zur „Realität" des Urindogermanischen*, p. 357 — 368 ; SIMON BELASCO, *The Role of Transformation Grammar and Tagmemics in the Analysis of an Old French Text*, p. 375—390 ; B. J. HOFF, *Dorsal Phonemes with Special Reference to Carib*, p. 403—419. La „Recenzii" : A. ROSETTI, *Recherches sur les diphtongues roumaines* (P. ZUMTHOR), p. 426—427 ; *Recueil d'études romanes publié à l'occasion du IXe congrès international de linguistique romane à Lisbonne* (P. ZUMTHOR), p. 429.

Mechanical Translation, 7 (1962), 1 : JARED DARLINGTON, *Interlingua and MT*, a Discussion, p. 2—7 ; JOHN S. BROSS, *Problems of Equivalence in Some German and English Constructions*, p. 8—16 ; ROSS QUILLIAN, *A Revised Design for an Understanding Machine*, p. 17—29.

Muttersprache, 72 (1962), 12.

Neuphilologische Mitteilungen, LXIII (1962), 3.

IDEM, 4 : SIEGFRIED GROSSE, *Zum inhaltsbezogenen Geltungsbereich von Akkusativ und Dativ*, p. 231—236.

Nueva Revista de Filología Hispanica, XV (1961), 3—4 : BERNARD POTTIER, *Sobre el concepto de verbo auxiliar*, p. 325—331 ; JOSEPH H. MATLUCK, *Fonemas finales en el consonantismo puertorriqueño*, p. 332—342.

Orbis, XI (1962), 2 : WILLY KROGMANN, *Parallelen zur Dialektbildung in der menschlichen Sprache*, p. 437—451 ; WALTER KOCH, *La composición morfemática de unidades lingüísticas comparables*, p. 452—464 ; LEE A. PEDERSON, *An Introductory Field Procedure in a Current Urban Survey*, p. 465—469 ; KLAUS HIRT, *L'influence successive d'un phénomène général sur le développement des formes dialectales d'un mot français*, p. 470—475 ; GENEVIÈVE MASSIGNON, *Un supplément maritime à l'Atlas Linguistique de l'Ouest de la France*, p. 476—485 ; JAMES M. ANDERSON, *A Phonemic Interpretation of Phonetic Data. A Note on Juncture*, p. 495—497 ; P. K. KOVALIV, *Die ukrainischen Phoneme*, p. 498—503 ; A. J. VAN WINDEKENS, *Études de phonétique tokharienne III*, p. 504—513, IDEM, *Eléments ouraliens en tokharien*, p. 600—612.

Philologica Pragensia, V (1962), 4 : VLADIMÍR HOŘEJŠÍ, *Analyse structurale de l'orthographe française*, p. 225—236.

Phonetica, 8 (1962), 1—3 : K. L. PIKE, *Practical Phonetics of Rhythm Waves*, p. 9—30 ; J. ONDRÁČKOVÁ, *Contribution to the Question Concerning the Rhythmical Units in Czech*, p. 55—72, H. RICHTER, *Tradierung von Lautsystemen oder Vererbung?*, p. 73—92 ; P. DENES, J. E. WEST, *Classroom Demonstration of Some Elementary Aspects of Speech Acoustics*, p. 93—114, H. W. WODARZ, *Zur Satzintonation des Polnischen*, p. 128—146.

IDEM, 4 : A. MARTINET, R, *du latin au français d'aujourd'hui*, p. 193—202 ; K. RINGGAARD, *The Pronunciation of a Glottal Stop*, p. 203—208 ; I. FÓNAGY, *Mimik auf glottaler Ebene*, p. 209—219 ; B. MALMBERG, *Levels of Abstraction in Phonetic and Phonemic Analysis*, p. 220—243.

Quaderni dell'Istituto di Glottologia (Università degli Studi di Bologna), VI (1961) : L. HEILMANN, *Strutturalismo e storia nel dominio linguistico italiano : il vocalismo di una parlata tipica pavese*, p. 45—57 ; IDEM, *Tradizione e innovazione nella terminologia vitivinicola dell'Oltrepò Pavese*, p. 59—68 ; E. URZÍ, *Analisi fonematica della parlata di Ortisei (Val Gardena)*, p. 70—87 ; L. ROSIELO, *Analisi semantica dell'espressione* genio della lingua *nelle discussioni linguistiche del settecento italiano*, p. 89—102 G. BONFANTE, *Esiste il neutro in Italiano?* p. 103—109 ; L. HEILMANN, *X Congresso Internazionale di linguistica e filologia romanza a Strasburgo*, p. 233—235. La „Recenzii" : H. MIHĂESCU, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman* (G. CALBOLI), p. 176—184.

Revue des Études slaves, XLI (1962) = 1—4.

Revue de Linguistique Romane, XXVI (1962), 103—104 : CH. TH. GOSSEN, *De l'histoire des langues écrites régionales du domaine d'oïl*, p. 271—284 ; IDEM, *La scripta des chartes picardes*, p. 285—299 ; IDEM, *Explication de quelques spécimens de scripta lorraine*,

picarde et normande, p. 300—308; K. BALDINGER, *L'importance de la langue des documents pour l'histoire du vocabulaire gallo-roman*, p. 309—330; IDEM, *La langue des documents en ancien gascon*, p. 331—347; P. GARDETTE, *Les textes non littéraires et le vocabulaire franco-provençal*, p. 363—375; IDEM, *Project d'un glossaire du vieux franco-provençal*, p. 388—394. La „Recenzii", IORGU IORDAN, *Einführung in die Geschichte und Methoden der romanischen Sprachwissenschaft* (P. NAUTON), p. 463—464. Necrolog: C. TAGLIAVINI: *Max Leopold Wagner*, p. 470—474.

Rheinisches Museum für Philologie, serie nouă, CV (1962), 4.

Romance Philology, XVI (1962), 2: DOUGLAS TAYLOR, *Lexical Borrowing in Island-Carib*, p. 143—152; YAKOV MALKIEL, *Toward a Unified System of Classification of Latin-Spanish Vowel Correspondences*, p. 153—169.

Siculorum Gymnasium, serie nouă, XV (1962), 2; C. MUSUMARRA, *Il IV Congresso internazionale di studi di lingua e letteratura italiana*, p. 246—253.

Der Sprachdienst, 6 (1962), 12.

Statistical Methods in Linguistics, 1 (1962): JÖRGEN RISCHEL, *On Functional Load in Phonemics*, p. 13—23; BJARNE ULVESTAND, *On the Use of Transitional Probability Estimates in Programming for Mechanical Translation*, p. 24—40; MARY WEISS, *Über die relative Häufigkeit der Phoneme des Schwedischen*, p. 41—55.

Вопросы языкознания, XI (1962), 1: В. И. ГРИГОРЬЕВ, *Дифференциальные признаки русских гласных (у, ы, и)*, р. 10—30; Е. КУРИЛОВИЧ, *О некоторых функциях сравнительного языкознания*, р. 31—36; В. ИВАНОВ, *Об исследовании древнеармянской фонологической системы в ее отношении к индоевропейской*, р. 37—41; О. А. НОРК, З. М. МУРЫГИНА, Л. П. БЛОХИНА, *О дифференциальных признаках фонемы (Ответ Р. Г. Пиотровскому)*, р. 42—50; И. И. РЕВЗИН, В. Ю. Розенцвейг, *К. обоснованию лингвистической теории перевода*, р. 51—59; Г. С. КНАБЕ, *Словарные заимствования и этногенез*, р. 65—76. La „Recenzii": Vl. Georgiev, *La toponymie ancienne de la péninsule balcanique et la thèse méditerranéenne* (Б. В. ГОРНУНГ), р. 126—132.

IDEM, 2: В. В. ВИНОГРАДОВ, *О теории поэтической речи*, р. 3—17; Б. Н. ГОЛОВИН, *Заметки о грамматическом значении*, р. 29—37; М. Г. КРАВЧЕНКО, Т. В. СТРОЕВА, *К вопросу о слове и словосочетании*, р. 38—45; Е. А. ЗЕМСКАЯ, *Об основных процессах словообразования прилагательных в русском литературном языке XIX в.*, р. 46—55; В. А. РЕДЬКИН, *К вопросу о происхождении нового акута*, р. 56—62; М. М. МАКОВСКИЙ, *Проблема „географии слов" в древнеанглийских диалектах*, р. 63—71; М. В. РАЕВСКИЙ, *Возникновение и становление фонемы (Š) в немецком языке в свете диахронической фонологии*, р. 72—77; Г. А. ЛЕССКИС, *О размерах предложений в русской научной и художественной прозе 60-х годов XIX в.*, р. 78—95; *Из лингвистического наследства Л. В. Щербы*, р. 96—101.

IDEM, 3: М. В. ПАНОВ, *О развитии русского языка в советском обществе*, р. 3—16; Е. КРЖИЖКОВА, *Некоторые проблемы изучения категории времени в современном русском языке*, р. 17—26; А. В. БОНДАРКО, *Система глагольных времен в современном русском языке*, р. 27—37; Ю. Д. АПРЕСЯН, *К вопросу о структурной лексикологии*, р. 38—46; Е. И. ШЕНДЕЛЬС, *О грамматической полисемии*, р. 47—55; В. И. ПЕРЕБЕЙНОС, *Об использовании структурных методов для разграничения значений многозначного глагола*, р. 56—61; Р. О. ЯКОБСОН, *О соотношении между песенной и разговорной народной речью*, р. 87—90; А. РОСЕТТИ, *Заметки об употреблении ономатопеи*, р. 91—92; А. К. СОЛОВЬЕВА, *Проблемы индивидуального говорения*, р. 93—106; М. А. ГАБИНСКИЙ, *Особая неличная форма албанского глагола*, р. 115—118, La „Recenzii" T. Slama-Cazacu, *Langage et contexte* (А. А. ЛЕОНТЬЕВ), р. 131—133.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

AL. ROSETTI, *Istoria limbii romîne*, vol. II, *Limbile balcanice*. Ediţia a treia revăzută şi adăugită, 148 p. + 3 pl., 4,55 lei.

AL. ROSETTI, *Istoria limbii romîne*, vol. III, *Limbile slave meridionale (sec. VI—XII)*, Ediţia a patra revăzută şi adăugită, 160 p. + 1 pl., 4,45 lei.

Sub. red. acad. IORGU IORDAN, *Crestomaţie romanică*, vol. I, 884 p.+25 pl., 35,40 lei.

* * * *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. III, 236 p., 11,30 lei.

TACHE PAPAHAGI, *Dicţionarul dialectului aromîn general şi etimologic*. Dictionnaire aroumain (Macédo-roumain général et étymologique), 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiţă şi 1 hartă, 72,60 lei.

AL. GRAUR, *Etimologii romîneşti*, 194 p., 5,15 lei.

* * * *Atlasul lingvistic romîn*, Serie nouă, vol. III, Hărţile de la 623 la 909 + 4 pl., 99 lei.

* * * *Cîntări şi strigături romîneşti de cari cîntă fetele şi ficiorii jucînd, scrise de Nicolae Pauleti în Roşia, în anul 1838*, Ediţie critică cu un studiu introductiv de Ion Muşlea, 144 p., 3,60 lei.

* * * *Contribuţii la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, vol. III, 309 p., 14,40 lei.

* * * *Probleme de lingvistică generală*, vol. IV, 204 p., 8,20 lei.

* * * *Fonetică şi dialectologie*, vol. IV, 368 p. + 3 pl., 15,10 lei.

* * * *Studii clasice*, vol. IV, 416 p., 24,50 lei.

* * * *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, I, 257 p., 3,70 lei.

I. P. „Informaţia" — c. 2279

Lei 5.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

3

ANUL XIV

1963

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

3

ANUL XIV
1 9 6 3

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1964

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

APARE DE PATRU ORI PE AN

Redacția revistei : BUCUREȘTI, raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei nr. 194

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R. Telefon 15.07.91

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XIV, nr. 3 1963

SUMAR

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

XIVe année, nº 3 — 1963

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

XIV год, № 3 1963

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

SUFIXUL ROMÎNESC *-iv* (II)

DE

ACAD. IORGU IORDAN

În cei aproape trei ani scurşi de la publicarea articolului despre acest sufix (SCL, XI (1960), p. 179 şi urm.) am adunat un material destul de bogat şi, în parte, nou, care confirmă, în general, constatările făcute atunci, precum şi aprecierile privitoare la tendinţa limbii noastre de a spori considerabil, prin împrumuturi, ca şi prin mijloacele ei proprii, numărul cuvintelor formate cu ajutorul lui *-iv*.

În articolul citat spuneam, între altele, că trebuie să fi existînd, în momentul de faţă, o cantitate de derivate în *-iv* mult mai mare decît rezultă nu numai din *Dicţionar invers*, ci şi din adaosurile făcute de mine pe baza lecturii cîtorva dintre periodicele actuale cele mai răspîndite şi consacrate, ca să zic aşa, prin profilul lor, mai cu seamă stilului publicistic (în sens larg), cel mai bogat, desigur, în astfel de formaţii. În strînsă legătură cu această constatare (de fapt, mai mult o supoziţie) stătea aceea despre frecvenţa mare a unora dintre derivatele cu *-iv*, consecinţe, ambele, a tendinţei amintite, care, dată fiind forţa ei neobişnuită, pare a corespunde unei necesităţi adînc simţite de către anumite categorii de vorbitori, în frunte, cred, cu tehnicienii de toate speciile şi cu publiciştii din domenii bogate în terminologie tehnică. Exemplele şi citatele de mai jos vor dovedi, sper, justeţea punctului meu de vedere.

Faptele noi înregistrate acum arată şi ele că marea majoritate a formaţiilor în *-iv*, fie că este vorba de împrumuturi sau de creaţii proprii, au teme verbale aparţinînd conjugării I. Această situaţie continuă, cel puţin în mare parte, pe cea existentă în limba latină însăşi, furnizoarea majorităţii (teoretic vorbind [1], a unanimităţii) derivatelor romanice occidentale iar prin ele, şi a celor romîneşti în *-iv*. Conjugarea I latinească a fost mai productivă decît toate celelalte, şi la fel se prezintă lucrurile în Romania întreagă. Urmarea logică este numărul mare al adjectivelor verbale în

[1] Am în vedere „modelul" formaţiilor în chestiune.

-tor (*iu*), ale căror sinonime sînt cele în *-iv*, ca şi al substantivelor în *-ţie*, formate şi unele şi altele de la teme aparţinînd acestei conjugări [1].

Pentru explicarea originii celor mai multe cuvinte romîneşti în *-iv* am recurs, în articolul amintit, la limba franceză (chiar dacă n-am spus decît rareori acest lucru), asociată, ca să zic aşa, cu latina, şi la limba rusă (în cazul apariţiilor recente). Ulterior am constatat că engleza este cel puţin tot atît de bogată ca şi franceza în astfel de formaţii. Putem fi siguri că unele dintre cuvintele noastre în *-iv* provin din această limbă, care, datorită dezvoltării mai ales tehnice a multor discipline în ţările anglo-saxone, este cunoscută şi utilizată astăzi de numeroşi romîni. De aceea voi invoca în discuţiile ce urmează şi cuvintele englezeşti corespunzătoare, bineînţeles atunci cînd le-am găsit în dicţionarele curente ale limbii engleze.

Fenomenul de care mă ocup aici este cunoscut şi altor limbi romanice, printre ele, în primul rînd italiana şi spaniola. Deşi, cel puţin în ce priveşte pe ultima, este exclusă posibilitatea unor împrumuturi făcute de limba noastră, cred util să citez, iarăşi în măsura permisă de o documentare bazată numai pe dicţionare, nu prea bogate, şi cuvintele italieneşti şi spaniole corespunzătoare celor romîneşti. În felul acesta, cititorul îşi face o idee, aproximativă, desigur, despre situaţia dintr-un grup mai mare de limbi şi ajunge, poate, la concluzia, la care am ajuns eu însumi, că avem a face cu un fenomen oarecum internaţional, produs al progresului rapid pe care îl realizează ştiinţa şi tehnica actuală pe plan tot internaţional.

Exemplele şi citatele de mai jos, grupate după cuvintele în *-iv* pe care le conţin, lipsesc atît în *Dicţionar invers*, cît şi în articolul meu precedent (I), sau lipsesc numai în acesta din urmă (II). Pentru a arăta frecvenţa unora dintre formaţiile în discuţie, consider util să dau citate şi pentru cuvintele de care m-am ocupat deja în articolul menţionat (III) [2].

I. *Acomodativ*: aspect verbal acomodativ (într-o lucrare de lingvistică franceză; în dicţionarele folosite de mine ale limbii franceze n-am găsit un *accommodatif*). Cf. ital. *accomodativo* „comod, potrivit; împăciuitor".

Adaptativ: modalităţi adaptative (fără citat propriu-zis). În articolul precedent înregistrasem pe *adaptiv* (tot fără citat), împrumutat din ruseşte. *Adaptativ* se conformează regulilor de derivare a cuvintelor de acest fel şi ar putea fi, deci, o formaţie romînească, întrucît nu l-am întîlnit în dicţionarele limbilor pe care le am de obicei în vedere.

Adeziv: fixarea materialului adeziv (*C*, 28 iulie 1961, p. 7). Termen strict tehnic (din domeniul chimiei şi al disciplinelor înrudite). Cf. frc. *adhésif*; ital. *adesivo*; span. *adhesivo* (*una capa de oro adhesiva*); engl. *adhesive*.

Aluziv: elemente aluzive sau asociative [în film] (*C*, 12 ian. 1962, p. 5); comunică de multe ori aluziv (*ibid.*, 12 aug. 1960, p. 6); se datoreşte mai puţin atmosferei aluziv dansante vieneze stil Haydn [sic !] (*ibid.*,

---

[1] Pun împreună aceste trei categorii de derivate, fiindcă ele sînt strîns legate. (Le-aş compara, sub acest raport, cu formaţiile în *-ism*, *-ist* şi *-iza*, extrem de numeroase şi mereu în creştere.) Am dat şi în text şi aici toate sufixele sub aspectul lor romînesc, spre a simplifica lucrurile.

[2] *C* = *Contemporanul*; *GL* = *Gazeta literară*; *RL* = *Romînia liberă*; *Sc* = *Scînteia*.

28 apr. 1961, p. 6); direct sau aluziv (*ibid.*, 26 mai 1961, p. 3). Cf. frc. *allusif;* ital. *allusivo;* span. *alusivo;* engl. *allusive.*

Apreciativ: cuvînt cu sens apreciativ (într-un studiu de lingvistică) [1]. Cf. engl. *appreciative.*

Aspectiv: sensul aspectiv al unui verb. Întîlnit o singură dată, într-o lucrare de lingvistică. Circulă mai des *aspectual.*

Compasiv: se arată, la început, compasiv (*GL*, 23 martie 1961, p. 2). Sinonim al lui *compătimitor.* Cf. ital. *compassivo;* span. *compasivo* (*alma compasiva*).

Competitiv: trebuie să fim competitivi, să facem față concurenței germane și italiene (*Sc*, 12 ian. 1961; într-un articol de Kahn, tradus din franțuzește); Marea Britanie trebuie să fie mai eficientă și mai competitivă și să caute noi posibilități de exporturi (*ibid.*, 9 martie 1963, p. 6; într-o informație telegrafică din Washington, tradusă, deci, din engleză); să producă calități [de mărfuri] competitive și la prețuri competitive (din discursul ministrului comerțului exterior italian, ținut cu ocazia deschiderii Expoziției industriale italiene la București, în iarna anului 1963). Din familia lui *competiție.* L-am găsit numai în engleză (*competitive* „of, by, offered to competition"), dar faptul că prima atestare apare într-o traducere din franceză ne-ar da dreptul să presupunem că există și un frc. *compétitif*, după cum celelalte două citate ar justifica ipoteza că cuvîntul romînesc a putut veni și din engleză, unde modelul lui este înregistrat în dicționare, și are, probabil, o formație corespunzătoare chiar în italiană.

Compilativ: lucrarea are un caracter compilativ; partea compilativă a studiului (formulări destul de frecvente în unele referate și dări de seamă despre lucrări științifice). Cred că este o „creație" autohtonă, nu numai pentru motivul că nu-i găsesc un model străin [2], ci și din cauza „aerului" mai degrabă semidoct decît savant al formației.

Concluziv: constatări concluzive (*GL*, 21 sept. 1961, p. 2); făcînd o privire concluzivă asupra activității institutului ... (dintr-un raport prezentat la o sesiune științifică). Cf. frc. *conclusif* (curent în terminologia lingvistică [3]: *conjonction conclusive*; *futur conclusif*); ital. *conclusivo;* span. *conclusivo;* eng. *conclusive* [4].

Congestiv: tratament congestiv („...care provoacă congestie"). Cf. frc. *congestif;* span. *congestivo* (*estado congestivo*).

Coordinativ: chimia combinațiilor coordinative. Cf. span. *coordinativo;* engl. *coordinative.*

Culminativ: element culminativ. Din păcate n-am reținut contextul în care l-am auzit. Este echivalentul perfect al lui *culminant* [5] (și al unui *culminator*, dacă acesta ar exista).

---

[1] Se opune lui *depreciativ* (v. mai departe).

[2] Rus. компилированный, deși prea departe ca aspect pur formal, a putut servi ca punct de plecare.

[3] Ca și rom. *concluziv* de altfel, care, cu această valoare, are o anumită vechime.

[4] Acesta din urmă este departe de sensul celorlalte (și al cuvîntului romînesc), căci dicționarele englezești îl explică prin „decisive, convincing".

[5] Sinonimia derivatelor în *-iv* cu participiile prezente (latinești, adică împrumutate din latină) ne întîmpină adesea în limbile romanice, precum și în engleză.

Demarcativ: semn demarcativ (în terminologia lingvistică structuralistă). Cf. frc. *démarcatif* „qui sert de démarcation" (*borne démarcative*).

Depreciativ: sens depreciativ (al unui cuvînt)[1]. Cf. ital. *dispregiativo* (folosit şi în terminologia lingvistică: *voci dispregiative*); span. *despreciativo* (*tono despreciativo*).

Digresiv: înregistrat, fără contextul respectiv, din *GL*, 5 ian. 1961, p. 2. Cf. frc. *digressif*; ital. *digressivo*; span. *digresivo*; rus- *дигрессивный*.

Donativ: origine donativă a satului. Pare a fi un termen juridic („sat dobîndit prin donaţie", conform obiceiului multisecular, practicat de domnii ţărilor noastre, de a dărui favoriţilor lor sate, bineînţeles, împreună cu moşiile aferente). Italiana şi spaniola posedă un *donativo*, cu valoare exclusiv substantivală („dar"); engl. *donative* este şi adjectiv („dat direct") şi substantiv („dar, cadou").

Elucubrativ: apare într-un articol de Tudor Arghezi. Faptul că acest scriitor, care, în ciuda reputaţiei create de numeroşi admiratori ai săi, nu este un „creator" de cuvinte, ci se mulţumeşte cu cele deja existente în limba noastră (mai ales sub aspectul ei popular, cînd e vorba de poezie), dar le foloseşte cu o artă neîntrecută şi tocmai de aceea este atît de mare, s-a lăsat ispitit de demonul „creaţiei" lexicale, dovedeşte forţa aproape irezistibilă a tendinţei aici în discuţie, ajutată, bineînţeles, de avantajul întrebuinţării unui singur cuvînt în locul unei perifraze. N-am găsit o formaţie corespunzătoare în limbile invocate mereu pînă aici, şi nu cred că ar exista în vreuna dintre ele.

Explorativ: experimentul explorativ. Cf. engl. *explorative*, sinonim cu *exploratory*.

Generativ: termen lingvistic foarte modern (*gramatică generativă*). Cf. frc. *génératif*; ital. *generativo*; span. *generativo*; engl. *generative*; rus. *генеративный*, toate cu sens biologic, judecînd după indicaţiile dicţionarelor. Sînt convins totuşi că terminologia lingvistică a acestor limbi îl cunoaşte, în ipoteza, care este cu siguranţă o realitate pretutindeni, că se face gramatică generativă sau cel puţin se vorbeşte de ea în ţările respective.

Imprecativ: tonul imprecativ (*C*, 25 iulie 1958, p. 3). Cf. ital. *imprecativo*. Cred că avem a face cu o formaţie romînească.

Intelectiv: sinteza între senzorial, afectiv şi intelectiv (*GL*, 1 ian. 1961, 6); argumente intelective. Cf. ital. *intellettivo*; span. *intelectivo*; engl. *intellective*.

Prefigurativ: tensiunea poetului e prefigurativă (*GL*, 29 iunie 1961, p. 2). Cf. engl. *prefigurative* (în terminologia artelor plastice). Ţinînd seamă de faptul că verbul *a prefigura* apare des în cronicile literare, precum şi de existenţa lui *figurativ* (alături de *a figura*), sînt înclinat să admit că *prefigurativ* a luat naştere pe teren romînesc, fără nici un model străin.

Reductiv: exagerarea şi simplificarea nu operează la el reductiv (*C*, 29 iulie 1960, p. 6). Cf. frc. *réductif*.

---

[1] Opus lui *apreciativ*, înregistrat mai sus.

Terminativ: aspect verbal terminativ (într-o lucrare de lingvistică franceză [1]). Cf. frc. *terminatif* (termen tot gramatical, dar cu sensul „care formează terminația"); ital. *terminativo*; span. *terminativo*; engl. *terminative*, cu diverse accepții, printre care unele apropiate de ale adjectivului franțuzesc corespunzător.

II. *Afirmativ*: funcția esențial afirmativă [a reportajului] (*GL*, 31 aug. 1961, p. 1); în interiorul unei poezii afirmative (*ibid.*, 19 oct. 1961, p. 6). Cuvinte corespunzătoare există în toate limbile menționate, de obicei, în acest articol, dar ele nu au sensul lui *afirmativ* din citatele de față, a cărui semnificație, măcar parțial, ideologic-politică mi se pare clară.

Combinativ: joc combinativ (în limbajul șahiștilor); posibilități combinative (în terminologia lingvistică: posibilitatea unor cuvinte de a se combina între ele, spre a forma sintagme). Cf. engl. *combinative*, care ar putea fi prototipul adjectivului romînesc, cel puțin ca termen lingvistic, judecînd după faptul că influența engleză începe a se exercita în acest domeniu datorită numărului mare de publicații periodice și de lucrări lingvistice (mai ales descriptiviste și structuraliste în general) scrise englezește.

Comunicativ: funcția comunicativă a limbii ; pentru a face paragraful mai comunicativ. Față de uzul mai vechi al acestui adjectiv (într-o construcție ca *fire puțin comunicativă*), sensul pe care îl are în exemplele date este destul de diferit, și nici de la un exemplu la celălalt nu constatăm o sinonimie perfectă. Această situație îndreptățește presupunerea că, de fapt, *comunicativ* din cele două exemple este a l t cuvînt decît cel din *fire comunicativă* [2]. Cf. frc. *communicatif* „qui se communique facilement; qui aime a faire part aux autres de ses pensées, de ses affaires" [3]; span. *comunicativo* „care se comunică (*riso comunicativo* „rîs comunicativ"): tratabil (*persona comunicativa*). Dicționarul italian-german de Rigutini-Bulle înregistrează numai fem. *comunicativa*, substantivat, cu sensul „capacitatea de a comunica ceva în mod ordonat, clar și înțeles".

Concesiv: dacă teatrele ar fi mai puțin concesive față de autori (*C*, 16 iunie 1961, p. 4); poziție concesivă (*ibid.*, 20 oct. 1961, p. 3). Cf. frc. *concessif* (termen gramatical) „care marchează o idee de concesie"; ital. *concessivo* „care exprimă o concesie",; span. *concesivo* „care se poate concede"; engl. *concessive* „privitor la sau înclinat spre concesie". Deși cuvîntul englezesc se referă, cum pare a rezulta, mai ales din explicația pe care n-o mai reproduc, la afaceri economice, sensul lui este mult mai apropiat de al celui romînesc, care, în citatele reproduse aici, înseamnă „care cedează, care face concesii".

Conservativ: caracter conservativ. Identitatea desăvîrșită cu *conservator* confirmă, dacă ar mai fi fost necesar, ideea, susținută în articolul meu precedent, că valoarea lui -*iv* (adică -(*a*)*tiv*) este, de cele mai multe ori (teoretic totdeauna) aceeași cu a lui -*a*(*tor*). Cf. ital. *conservativo*; span. *conservativo*; engl. *conservative*; rus. *консервативный* (în termi-

[1] Aceeași în care am întîlnit pe *acomodativ* (v. mai sus).
[2] Despre acest aspect al problemei va veni vorba, ceva mai pe larg, la sfîrșitul articolului.
[3] Aceste sensuri arată lămurit că „vechiul" *comunicativ* e luat din franceză.

nologia politică, tehnică şi medicală). Franceza nu cunoaşte o formaţie corespunzătoare. În italiană şi spaniolă există, ca şi în romînă, alături de adjectivele menţionate aici [1], substantive, de la aceeaşi temă, respectiv în *-tore* (*conservatore di museo*) şi *-dor* (*conservador de museo*) [2]. Aceste limbi posedă o a treia formaţie de la tema verbală *conserv-* şi anume *conservatorio*, în ambele, dar cu valori diferite : ital. *conservatorio*, ca adjectiv [3], este explicat în dicţionare exact la fel cu *conservativo*, pe cînd span. *conservatorio* are sensul „destinat conservării (obiectelor)", cînd e adjectiv, şi pe acela, între altele, de „conservator de muzică". Cum vedem, în italiană şi în spaniolă situaţia se prezintă destul de complex, nu numai din cauză că de la aceeaşi temă avem trei formaţii, ci şi pentru că fiecare dintre ele este adjectiv şi substantiv în acelaşi timp. afară de faptul că se comportă una faţă de celelalte în mod diferit, pe cît se pare după vechimea lor în limbă [4].

Constitutiv : comicul este constitutiv în economia cărţii (*GL*, 24 aug. 1961, p. 7). Cf. frc. *constitutif* ; ital. *costitutivo* ; span. *constitutivo* [5] ; engl. *constitutive* ; rus. *конститутивный*.

Demonstrativ : stilul retoric, demonstrativ (*C*, 21 aprilie 1961, p. 3) ; faptele ... pierd o bună parte din valoarea lor demonstrativă (dintr-un text al meu) ; microfotografiile sînt puţin demonstrative. Cf. frc. *démonstratif* ; ital. *dimostrativo* ; span. *demonstrativo* ; engl. *demonstrative* ; rus. *демонстративный*, toate cu destul de numeroase nuanţe semantice. În citatul propriu-zis dat aici, sensul lui *demonstrativ* aminteşte, într-o anumită măsură, de valoarea lat. *demonstrativus* (şi a cuvintelor romanice corespunzătoare) în stilul oratoric.

Descriptiv : date descriptive ale jocurilor. Cf. frc. *descriptif* ; ital. *descrittivo* ; span. *descriptivo* ; engl. *descriptive* (toate specifice pentru limbajul esteticii, matematicii şi medicinii).

Disolutiv : mrejele disolutive ale capitalismului (în revista „Studii" XIV (1962), p. 764). Cf. frc. *dissolutif* ; ital. *dissolutivo* ; span. *disolutivo* ; se pare, numai cu sensul material (chimic). Sinonim cu *disolvant*.

Enunţiativ : nu trebuie discutată [problema] enunţiativ (*GL* 16 febr. 1961, p. 6) ; literatură ... de bună calitate, dar, prin structura ei, enunciativă [sic ! cu *-c-*] (*C*, 30 dec. 1961, p. 4). Cf. frc. *énonciatif* ; ital. *enunciativo* (şi *enunziativo*) ; span. *enunciativo* ; engl. *enunciative*. Cuvîntul nostru are un sens cu nuanţă depreciativă sau, cel puţin, critică (în context), care pare a fi necunoscută cuvintelor din limbile occidentale menţionate aici.

Expeditiv : referinţe expeditive. Cf. frc. *expéditif* ; ital. *espeditivo* ; span. *expeditivo*. Pentru sens, să se compare span. *procedimiento expeditivo*.

---

[1] Ital. *conservativo* se întrebuinţează şi ca substantiv, cu sens politic.

[2] Span. *conservador* este şi adjectiv (*la higiena es conservadora de la salud*), perfect sinonim cu *conservativo*.

[3] Ca substantiv însemnează, între altele, „conservator (de muzică)".

[4] Derivatele în *-tore* (ital.) şi *-dor* (span.) sînt anterioare celor în *-torio*, iar acestea precedă pe cele în *-tivo*.

[5] Are un sinonim desăvîrşit în *constituyente* (participiu prezent al lui *constituir*).

Explicativ: teme explicative. Cf. frc. *explicatif*, ital. *esplicativo*, span. *explicativo* [1], engl. *explicative*.

Expozitiv: replica este expozitivă (*GL*, 19 ian. 1961, p. 7; într-o cronică teatrală). Cf. ital. *espositivo* (*metodo espositivo*; *discorso espositivo del poema di Dante* „rezumat amănunțit al poemei [Divina Comedie] lui Dante"); span. *expositivo*; engl. *expositive*. Un frc. *expositif*, care există, fără îndoială, n-am găsit în Dicționarul lui Quillet (ediția în trei volume). Citatul nostru dă lui *expozitiv* un sens întrucîtva deosebit de cel curent (și nu numai al cuvîntului romînesc).

Figurativ: mitologia este utilizată numai figurativ (*GL*, 23 febr. 1961, p. 2); imagini figurative; fiindcă sînt concepute figurativ (ambele în *C*, 15 sept. 1961, p. 6; într-o cronică plastică); sens figurativ; reprezentare figurativă (în comitete internaționale). Cf. frc. *figuratif* „qui est la représentation, la figure, le symbole de quelque chose"; ital. *figurativo* (*arti figurativi* „arte plastice"; *caratteri figurativi* „scriere ideografică"); span. *figurativo*; engl. *figurative*. În ultimul exemplu romînesc, sensul este ușor depreciativ („reprezentare formală sau cu numele").

Germinativ: se află în stare germinativă. Cf. frc. *germinatif* „propre à faire germer; qui se rapporte à la germination"; ital. *germinativo* „apt de a germina; care ajută germinația"; span. *germinativo* „care poate germina"; engl. *germinative*; rus. *герминативный*.

Ilustrativ: Tabloul este cu desăvîrșire ilustrativ (*Sc*, 10 ian. 1960, p.2); efect ilustrativ (*C*, 28 aprilie 1961, p. 6; într-o cronică muzicală); scene descriptive, ilustrative; consemnarea ilustrativă a faptelor (ambele *ibidem*, 16 iunie 1961, p. 4); filme ilustrative (*ibidem*, 22 sept. 1961, p. 5); lucrare ilustrativă; discuția a căpătat un caracter ilustrativ; urmează citate ilustrative pentru fiecare sens (formulări curente în limbajul publicistic, scris și oral). Cf. ital. *illustrativo* „lămuritor, explicativ" (*tavole illustrative* „anexe explicative, figuri"); span. *ilustrativo*; engl. *illustrative*; rus. *иллюстративный* [2].

Meditativ: pagini meditative (*C*, 23 febr. 1962, p. 6). Cf. frc. *méditatif* „qui est porté à la méditation; qui dénote la méditation" (*air méditatif*); ital. *meditativo* „care meditează, reflectează" (*ingegno meditativo*; *vita meditativa*), „premeditat, intenționat" (*omicidio meditativo*); span. *meditativo* „care meditează, înclinat spre meditație sau referitor la meditație"; engl. *meditative*; rus. *медитативный* (медитативная лирика). Cuvîntul romînesc din citatul dat înseamnă altceva decît corespunzătoarele lui din limbile invocate și decît același cuvînt romînesc dintr-o sintagmă ca *atitudine meditativă* sau *poezie meditativă*, și anume, cum se poate ușor observa, „care îndeamnă la meditație, la reflectare". De aceea trebuie să-l considerăm, cu acest înțeles, a l t cuvînt, de astă dată nu împrumutat din franceză, ca predecesorul lui, ci format pe teren romînesc de la *a medita*. (Despre acest aspect, foarte interesant, al problemei sufixului *-iv* vezi cele spuse la sfîrșitul articolului de față.)

---

[1] În *poner una nota explicativa*, acest adjectiv înseamnă exact același lucru ca rom. *explicativ* din exemplul dat în text.

[2] Toate cu sensul dat pentru adjectivul italienesc menționat în text. Dicționarul francez folosit de mine nu cunoaște un *illustratif*, care sînt sigur că există totuși.

Nominativ: funcție nominativă (= funcție cerebrală care face posibilă denumirea cu cuvinte a obiectelor; acad. A. Kreindler); latura nominativă a termenului (dintr-o comunicare lingvistică, dacă nu mă înșel). Cf. frc. *nominatif* (adj.) „qui dénomine, qui contient des noms" (*liste nominative*; *état nominatif*; *titre nominatif* „titre de rente..."); ital. *nominativo* „idem"; span. *nominativo* (adj.) „se spune despre titluri de rentă"; engl. *nominative* (adj.) „care se referă sau servește la denumire"; rus. *номинативный*. Toate limbile amintite aici au, la fel cu a noastră, și un substantiv, ca termen lingvistic, în romînă, franceză, italiană, spaniolă și engleză perfect omonim cu adjectivul [1], în rusă cu formă puțin diferită, strict substantivală (номинатив). Ca adjectiv, cuvîntul aici în discuție este sinonim cu *denominativ*, care mi se pare că ar trebui preferat, pentru evitarea unor eventuale confuzii.

Opresiv: ceea ce este opresiv în lumea de dincolo de Ocean (*GL*, 25 mai 1961, p. 2). Cf. frc. *oppressif*; ital. *oppressivo*; span. *opresivo*; engl. *oppressive*.

Optativ: prezentăm optativ propunerea . . . (dintr-o cuvîntare). Cf. frc. *optatif* „qui exprime, qui sert à exprimer le souhait"; ital. *ottativo* „idem"; span. *optativo* „care permite alegerea (între mai multe obiecte sau situații)"; engl. *optative*. Să se compare cele spuse s.v. *nominativ*, întrucît și aici avem un substantiv, provenit din adjectiv și devenit termen lingvistic (modul optativ). În romînă, uzul din exemplul dat este, cred, o raritate, și, pînă la proba contrară, sînt dispus să-l consider drept o „creație" personală. (Regret că n-am notat izvorul, oral, firește.)

Receptiv: întărind această capacitate creativ și receptiv (*C*, 1 dec. 1961, p. 1). Cf. frc. *réceptif* „qui est à même de recevoir des impressions"; ital. *recettivo* (învechit) „înclinat să primească", *ricettivo* (învechit) „primitor"; span. *receptivo* „idem"; engl. *receptive* „apt sau gata să primească impresii sau idei" (*a mind more receptive than retentive or creative*); rus. *рецептивный*.

Reprezentativ: echipă reprezentativă [2] (*GL*, 19 mai 1961, p. 2), alături de mai vechiul și deosebit semantic (scriitor, personalitate) *reprezentativ*(*ă*). Cf. frc. *représentatif*; ital. *rappresentativo*; span. *representativo*; engl. *representative*; rus. *репрезентативный*, toate cu sensuri multe (printre ele, și cel politic: *guvern reprezentativ*).

III. *Aberativ*: în articolul precedent l-am dat fără citat, și nici acum nu pot veni cu o atestare propriu-zisă. Un cuvînt corespunzător n-am găsit în dicționarele limbilor pe care le pomenesc mereu aici. (Echivalentul lui *aberativ* este, în franceză și engleză, *aberrant*, în spaniolă *aberrante* [3]; cf. lat. *aberrans*, *-ntis*.)[4] Această situație mă determină să presupun că *aberativ* este o formație romînească, la baza căreia stă *abe-*

---

[1] De fapt, substantivul este adjectivul substantivat.

[2] În limbajul sportiv, care folosește foarte des acest adjectiv și ca substantiv (*reprezentativa țării noastre la meciul*...).

[3] Italiana posedă, cred, și ea un adjectiv *aberrante*, dar în dicționarele consultate de mine acest cuvînt lipsește.

[4] Și romîna posedă un echivalent desăvîrșit din punct de vedere formal și semantic: *aberant*. (Eu însumi îl utilizez ca sinonim cu *neregulat*.)

rație și căreia i-au servit de model foarte numeroase familii de cuvinte asemănătoare: *a afirma — afirmație — afirmativ*; *a aplica, aplicație — aplicativ*; *a consulta, consultație — consultativ* [1] etc.

Achizitiv: tendințele achizitive (*GL*, 24 aug. 1961, p. 2). Acest cuvînt, lansat, dacă nu chiar „creat" de către criticul literar Paul Georgescu (în legătură, cred, cu analiza romanului *Moromeții*), apare destul de des în publicistica noastră beletristică, atunci cînd este vorba de un personaj din trecut pe care îl stăpînește puternic setea de avere. Termeni corespunzători există și în unele dintre limbile luate aici în considerație: frc. *acquisitif*, ital. *acquisitivo*, engl. *acquisitive*, dar cu sensuri cam îndepărtate de al celui romînesc. Astfel primul este explicat prin „qui a rapport à l'acquisition; qui equivaut à l'acquisition" (*prescription acquisitive*, expresie juridică), iar al doilea, prin „apt de a fi dobîndit, obținut (*atto acquisitivo* „actul dobîndirii unui bun oarecare", deci tot cu valoare juridică). Noutatea semantică a cuvîntului romînesc constă în natura ei psihologică, menită să caracterizeze o anumită mentalitate, o anumită atitudine social-politică. Intervenția punctului de vedere ideologic în semantismul cuvintelor de care mă ocup în acest articol o putem sesiza și în alte cazuri, aș spune ori de cîte ori conținutul exprimat de ele se pretează la o asemenea intervenție. Cf., între altele, dintre cele deja discutate, *afirmativ*, apoi, dintre cele ce urmează, *constatativ*, *declarativ* și *posesiv*.

Aniversativ: Conferința a avut caracter aniversativ (*C*, 14 dec. 1962, p. 7). N-am găsit în alte limbi (dintre cele invocate mereu pînă aici) formații similare. Aceasta ar dovedi, pînă la proba contrară, că avem a face cu o „creație" romînească.

Anticipativ: fenomen anticipativ al mersului înainte (*GL*, 20 aug. 1959[2]); factori anticipativ operatori (*ibidem*, 4 aug. 1960, p. 1); a ținut să se plîngă anticipativ (*C*, 6 ian. 1961, p. 2); preocupări anticipative (*ibidem*, 3 martie 1961, p. 4); îl reține esența elanurilor anticipative [3]. Cf. engl. *anticipative* și adv. span. *anticipativamente*, format de la adj. *anticipativo*, pe care *Dicț. Acad. Span.* nu-l înregistrează. Această situație, în special lipsa (poate numai aparentă) a unui cuvînt francez corespunzător, ne îndreptățește să presupunem că *anticipativ* a luat naștere pe teren romînesc.

Aprobativ: recenzii aprobative; referatul are caracter aprobativ [4]. Cf. frc. *approbatif*; ital *approvativo* [5]; span. *aprobativo*.

Asociativ: elemente aluzive sau asociative [în film] (*C*, 12 ian. 1962, p. 5). Termen mai ales lingvistic (*complement asociativ*). Cf. span. *asociativo*; engl. *associative*; rus. *ассоциативный* (ассоциативный закон, în terminologia matematică).

---

[1] Un verb *a abera* nu exista (aș preciza probabil și deocamdată).

[2] N-am notat pagina!

[3] N-am notat izvorul.

[4] Aceeași observație ca în nota precedentă.

[5] Înregistrat de P. Fanfani, *Vocabolario della lingua italiana*, Firenze 1865 (cu observația: „unii condamnă uzul acestui cuvînt, dar nu lipsesc exemple bune, iar analogia vorbește în favoarea lui").

Confesiv: o formă a liricii propriu-zise, confesive (*C*, 12 mai 1961, p. 2). N-am găsit cuvinte corespunzătoare în franceză şi în celelalte limbi la care mă refer de obicei, ceea ce ar însemna că e vorba de o formaţie romînească.

Consemnativ: o cronică consemnativă, sumară, fără poezie, fără colorit (*C*, 7 mai 1960, p. 2). Cred că e mai răspîndit decît poate rezulta dintr-un singur citat, judecînd după folosirea foarte frecventă a temei (*consemna*), care apare, adesea, fără necesitate, în locul lui *a însemna* sau al lui *a înregistra*. Cf. ital. şi span. *consignativo*, din formula (juridică) *censo consignativo*.

Constatativ: se înregistrează constatativ (*GL*, 11 mai 1961, p. 6); la modul constatativ (*ibidem*, 18 mai 1961, p. 6); stil constatativ (*C*, 19 mai 1961, p. 6); poezii pur constatative (*ibidem*, 2 iunie 1961, p. 3, într-un articol unde se vorbeşte şi de *poezii declarative*). Situaţia se prezintă întocmai ca în cazul lui *confesiv* şi, deci, îndreptăţeşte o apreciere similară cu cea de acolo. Din citate se vede uşor că acest cuvînt are sens peiorativ, cînd se referă la literatură, fiind echivalent cu „lipsit (ă) de interpretare sau de atitudine (din partea autorului)".

Continuativ: aspect verbal continuativ (termen lingvistic, sinonim cu *durativ*). Cf. ital., span. *continuativo*; engl. *continuative*.

Contrastiv: deşi nu dispun de un citat în plus faţă de cel dat în articolul precedent, înregistrez aici din nou acest cuvînt, pentru a arăta că n-am găsit formaţii corespunzătoare în limbile la care mă refer mereu în discuţia de faţă. Dat fiind că este vorba de un termen din lingvistica structurală, sînt înclinat să-l consider de origine engleză, mai ales că în englezeşte posibilitatea de a forma adjective cu sufixul *-ive* (şi cu variantele lui amplificate) pare a fi mai mare decît în alte limbi)[1].

Creativ: întărind această capacitate creativ şi receptiv (*C*, 1 dec. 1961, p. 1). Cf. ital. *creativo* (*l'atto creativo*); span. *creativo* „capabil de a crea ceva"; engl. *creative*. Citatul meu provine dintr-un articol al lui G. Călinescu. Dau această indicaţie, pentru a-mi sprijini ipoteza că avem a face un împrumut din italiană. Influenţa acestei limbi asupra autorului „Cronicii optimistului" este, se ştie, extrem de puternică. Pentru *creativ*, terminologia noastră politică foloseşte pe *creator*, care s-a impus, cum dovedeşte apariţia lui foarte frecventă în articole şi studii ideologice şi politice[2]. „Inovaţia" lui G. Călinescu n-are şanse să se răspîndească, în ciuda prestigiului de care se bucură, mai cu seamă printre publiciştii tineri, autorul ei, precum şi formaţiile în *-iv*.

Declarativ: fraze declarative (*GL*, 5 ian. 1961, p. 2); să opteze declarativ (*ibidem*, 23 martie 1961, p. 6); poezii declarative (*C*, 2 iunie 1961, p. 3); nuvela mi se pare prea declarativă[3]. Este unul dintre derivatele în *-iv* cele mai frecvent folosite în stilul publicistic actual (cu deosebire în cronicile literare) şi exprimă, la fel cu *constatativ* (v. mai sus), o apreciere defavorabilă . Cf. frc. *déclaratif* (termen juridic, după dicţionare:

---

[1] Tov. Andrei Avram confirmă ipoteza mea, căci mă informează că termenul aici în discuţie l-a luat din lucrări lingvistice scrise englezeşte.

[2] De ex.: *Să ne însuşim în mod creator experienţa făcută în unele ţări socialiste.*

[3] N-am notat izvorul.

titre déclaratif); ital. *dichiarativo* „explicativ, lămuritor"; span. *declarativo* „care declară" (termen juridic; cf. sinonimia cu *declaratorio*, pentru care dicționarele citează formula *auto declaratorio*); engl. *declarative*[1]; rus. *декларативный*. Cuvîntul romînesc este, cu siguranță, împrumutat din rusește. În sprijinul afirmației mele vorbesc pe de o parte deosebirea mare de sens existentă între *declarativ* și termenii corespunzători din limbile occidentale care posedă o formație similară, iar pe de alta, nuanța semantică depreciativă [2] a cuvîntului romînesc. Este drept că nici dicționarele limbii ruse folosite de mine nu explică în felul acesta pe *декларативный*: *Dicționarul rus-romîn* (redactori principali Gh. Bolocan și Tatiana Nicolescu), București 1959, îl traduc prin „în formă de declarație; solemn" (tot așa sună și explicația din Dicționarul lui Ušakov). Dar sînt convins, fără să pot dovedi în mod concret, că semantismul aici în discuție a apărut, mai întîi, la cuvîntul rusesc și apoi, sub influența acestuia, la cel romînesc.

Formativ. În articolul meu precedent, am dat un exemplu din terminologia lingvistică: *element formativ* „element care servește la formarea de cuvinte noi". De data aceasta vin, din păcate tot numai cu un exemplu, adică nu cu un citat propriu-zis, dar absolut autentic (înregistrat, cred, în timpul discuțiilor asupra volumului I din *Istoria Romîniei*): perioada formativă a limbii romîne. Nu-i greu de sesizat diferența de ambianță semantică dintre aceste două construcții în ce privește pe *formativ*. De aceea pot afirma, cred, fără riscul de a greși, că în *perioadă formativă*... avem a l t cuvînt, în sensul că cei care au „creat" această formulă n-au pornit de la terminologia lingvistică, chiar dacă e vorba tot de limbă, ci au aplicat norma de derivare, consacrată prin existența atîtor adjective în —*(a)tiv*: după modelul lui *declarație — declarativ*, *explicație — explicativ*, *figurație — figurativ* etc., a luat naștere *formativ* de la *formație* [3]. Prin urmare, *perioada formativă* (a limbii romîne) înseamnă „perioada de formație...", adică „perioada în care se formează..." [4]. Cf. ital. și span. *formativo*; engl. *formative*; rus. *формaтив*. Trebuie să arăt că cuvîntul rusesc este substantiv [5] și, ca termen lingvistic, se întrebuințează, de obicei, la plural (*формативы*), la fel cu sinonimul *форманты*, pe care dicționarele îl dau ca echivalent al lui *аффиксы*. Și engl. *formative* aparține terminologiei lingvistice (explicat prin „of flexional and derivative suffixes and prefixes, used in forming words").

Indicativ: cifră indicativă. Cf. frc. *indicatif* (*symptome indicatif d'une crise*); ital. și span. *indicativo*; engl. *indicative*. Explicațiile date în legătură cu cuvîntul imediat precedent sînt valabile și aici, în sensul că *indicativ* din exemplul de față nu-i continuatorul vechiului *indicativ*, care avea și valoarea adjectivală, ci reprezintă o formație nouă.

---

[1] Numai pentru engleză n-am dat sensul, fiindcă în *The Oxford Concise Dictionary* (ed. 1959) cuvîntul apare s.v. *declare*, fără indicații de ordin semantic.

[2] De natură ideologic-politică.

[3] A ajutat, cum am mai spus (v.p. 302, r. 7 de jos), și verbul aparținînd aceleiași familii. Poate că „ajutorul" verbului a fost chiar hotărîtor.

[4] Pe cînd *element formativ* are sensul de „element cu care se formează".

[5] Un adjectiv în-ный n-am găsit în dicționare.

Interpretativ: stabilirea unei comunităţi [sic!] interpretative între solist, dirijor şi ansamblul simfonic; actul interpretativ (*C*, 6 ian. 1961, p. 6; ambele în acelaşi articol); măiestrie interpretativă; posibilităţi interpretative (*ibidem*, 20 ian. 1961, p. 4, cu aceeaşi observaţie; e vorba de interpretarea rolurilor din piesele de teatru şi din scenariile cinematografice); concepţie interpretativă (*ibidem*, 7 aprilie 1961, p. 6); acest cuplu interpretativ; resursele interpretative (*ibidem*, 28 aprilie 1961, p. 4, amîndouă în acelaşi articol); resurse interpretative (*GL*, 19 mai 1961, p. 4); un registru interpretativ personal (*ibidem*, 22 iunie 1961, p. 7); colectivul interpretativ [al teatrului]. Cf. frc. *interprétatif*; ital. *interpetrativo* (şi *interpretativo*); span. *interpretativo*; engl. *interpretative*.

Orientativ: anexă orientativă [la un studiu, o comunicare etc.]; costul orientativ al investiţiilor. N-am găsit formaţii similare în alte limbi. A putut servi, dacă nu ca model, cel puţin ca sugestie, rus. *ориентированный*.

Posesiv: un gest care i se păru Anei posesiv (*GL*, 8 iunie 1961, p. 4). Cf. mai sus *achizitiv*, care a apărut o dată cu *posesiv*, pe cît se pare pentru prima oară într-un articol al criticului Paul Georgescu. În citatul dat aici, obiectivul posesiei nu-i un bun material (pămînt, avere etc.). Frc. *possessif*, ital. *possessivo*, span. *posesivo* şi engl. *possessive* sînt folosiţi, judecînd după informaţiile din dicţionare, numai, sau aproape numai, în terminologia lingvistică.

Preparativ: metode preparative [= de preparare a unui produs chimic]; reacţie chimică foarte importantă din punct de vedere preparativ; partea preparativă a lucrării [= partea sau, mai exact, faza de pregătire a lucrării]. Cf. frc. *préparatif* (după Quillet, substantiv, explicat prin „action de préparer; apprêts, arrangements en vue de quelque chose"); ital. *preparativo* (*lavori*, *studi preparativi*); span. *preparativo*; engl. *preparative*. În ultimul exemplu dat de mine, *preparativ* este, cred, a l t cuvînt, în sensul arătat mai sus, s.v. *formativ*.

Rezultativ. Nu am exemple noi, faţă de cele date în articolul precedent. Dacă mă opresc totuşi la acest cuvînt, o fac din cauză că pe de o parte am constatat între timp existenţa frc. *résultatif* (ca termen lingvistic însă: *procès résultatif*, referitor la aspectul verbal), iar pe de alta pot veni cu un citat rusesc (fără indicarea izvorului): *обсуждение проблематики было результативно*.

Rezumativ: paragrafe rezumative. Absenţa unor formaţii asemănătoare în alte limbi mă determină să afirm că acest cuvînt este un derivat romînesc în sens strict [1]. Sinonimul italienesc *riassuntivo* n-a putut servi ca model, din cauza marii deosebiri formale dintre ele. Chiar rus. *резюмированный* mi se pare că n-a avut vreun amestec în apariţia lui *rezumativ*, care trebuie să fie mult anterior [2] actualei influenţe ruseşti asupra limbii noastre.

Stimulativ: norme de clasificare stimulative în sport (*RL*, 14 dec. 1960); trebuie aplicat în mod stimulativ regulamentul de premiere (din-

[1] Cred că a luat naştere în limbajul didactic.
[2] DLRLC şi DLRM îl înregistrează.

tr-un raport academic). Cf. ital. *stimolativo* (termen medical) [1]; engl. *stimulative*; rus *стимулированный*.

Ultimativ: termenul ultimativ al șederii sale la Paris (*RL*, 24 mai 1960, p. 3) [2]; în formă ultimativă [=...definitivă?]. Este, cu siguranță, împrumutat din rusește [3], unde există adj. *ультимативный*. Cf. *Dicționarul rus-romîn* citat, care îl traduce prin „ultimativ, categoric" și dă exemplele *ультимативное требование* „somație ultimativă" și *ультимативный тон* „ton ultimativ"[4].

★

Faptele și discuția care precedă confirmă, sper, aprecierile făcute în primul meu articol cu privire la tendința, puternică, a limbii noastre actuale de a recurge la formații în *-iv*, fie împrumutîndu-le, fie creîndu-le prin propriile ei mijloace, după modelul împrumuturilor. Trimiterile pe care le fac în articolul de față la cîteva dintre limbile străine de largă circulație, fără intenția de a le considera, în anumite cazuri, drept izvoare, ale cuvintelor romînești, arată că fenomenul este foarte răspîndit pe plan internațional. Punctul lui de plecare îl constituie, înainte de toate, dacă nu excluziv, limbajul tehnic (în sensul larg al termenului): tehnicienii de toate categoriile simt în mai mare măsură nevoia unor cuvinte „scurte", adică a unui singur element lexical drept echivalent al unei sintagme.

Exemplele străine au mai dovedit că derivatele corespunzătoare celor romînești în *-iv* sînt în majoritatea cazurilor (poate chiar totdeauna) sinonime cu derivatele corespunzătoare în *-tor* ale limbii noastre, așa cum am afirmat, referindu-mă la aceasta din urmă, în articolul precedent: ital. *dichiarativo* = *dichiaratorio*; span. *aprobativo* = *aprobatorio*, *declarativo* = *declaratorio* etc. În aceste două idiome romanice există adesea, de la aceeași temă (aparținînd verbelor de conjugarea I), un al treilea derivat, acesta substantiv, în *-tore* (ital.) și *-dor* (span.).

Am insistat în cîteva cazuri asupra faptului, foarte interesant din punct de vedere teoretic, că limba noastră a re-creat un cuvînt în *-iv*, pe care îl avea deja: *comunicativ*, *concesiv*, *formativ*, *meditativ*, *posesiv* etc. La p. 184, nota 3 a articolului din SCL XI am discutat, din fugă, această situație în legătură cu *lucrativ* și *constructiv*. Primul se răspîndește, deși numeroși vorbitori intervin cu intenția de a corija pe cei care-l folosesc ca sinonim al lui *lucrător*. Aceștia, chiar cînd știu, eventual, că *lucrativ* are sensul etimonului latinesc, îl „simt" totuși ca un derivat de la *a lucra*. Li s-ar putea reproșa numai că umblă după termeni „savanți",

---

[1] Sinonimul, cu temă identică, *stimolatorio* are un sens mai larg.

[2] Acest citat l-am dat și în articolul precedent, dar fără indicarea sursei.

[3] În nici unul din dicționarele celorlalte limbi mereu pomenite aici nu apare o formație similară.

[4] Este interesantă „traducerea" romînească a cuvîntului rusesc, care este, de fapt, „părintele" celui romînesc. Apariția acestuia dovedește totuși răspîndirea lui relativ largă în limba noastră.

nutili, fiindcă exprimă exact acelaşi conţinut ca cei curenţi în graiul şi scrişul unanimităţii vorbitorilor, dar aceasta este altă chestiune. Interes şi mai mare prezintă, dacă se poate, *speculativ*, care, din limbajul filozofic, unde există de multă vreme, pare a fi intrat în limbajul economic. Întradevăr se spune destul de des (poate se şi scrie) că în ţările capitaliste negustorii, de pildă, ascund mărfurile „cu scop speculativ", adică „pentru a face speculă cu ele, pentru a specula nevoile consumatorilor". În această accepţie, *speculativ* este a l t cuvînt, format de la *a specula*, fără nici o legătură (în conştiinţa vorbitorilor) cu vechiul termen filozofic [1].

[1] Cf. *muncă servilă* „muncă făcută de servi", curent, se pare, în terminologia istoricilor medievişti, sau *aspectul problematic* (al discuţiei) „aspectul (ei) privitor la problemă".

SISTEMUL FONOLOGIC AL AROMÎNEI[1]

DE

MATILDA CARAGIU-MARIOŢEANU

În cele ce urmează ne-am propus să identificăm, să definim şi să clasificăm fonemele aromîneşti pe baza comutării, a trăsăturilor distinctive. Unele observaţii se bazează şi pe distribuţia unor foneme (nu am realizat însă, aici, o analiză distribuţională propriu-zisă [2]).

Cercetarea noastră se bazează pe graiul aromînesc vorbit în com. Hrupişta (denumirea grecească Argos Orestikon), jud. Florina, Macedonia-Grecia. Informator: autoarea.

*

1.0. Teoretic, pentru a demonstra că un fonem este distinct de toate celelalte foneme din limbă ar trebui să se facă toate apropierile existente în limba dată. Practic însă, am considerat că este suficient să demonstrăm că un fonem /x/ este distinct de fonemele ale căror realizări sînt cel mai mult apropiate (de pildă: /e/ faţă de /ă/, /o/ şi /a/, /i/; /p/ faţă de /b/, /f/, /v/, /m/, /t/, /ţ/, /ĉ/, /k'/, /k/).

În schimb nu ne-am mulţumit să degajăm un fonem pe baza unei singure poziţii: ne-am străduit să demonstrăm identitatea a două unităţi fonologice în discuţie în poziţiile cele mai caracteristice: pentru vocale în poziţie iniţială, medială, finală (accentuate şi neaccentuate); pentru consoane în poziţie iniţială şi medială (nu şi f i n a l ă, pentru că în poziţie finală consoanele nu sînt ocurente în aromînă [3]).

În cazurile în care n-am reuşit să găsim perechi minimale de tipul /sári/ ~ /nári/, pentru că, se ştie, nici o limbă nu utilizează integral posibi-

[1] Prezenta lucrare a constituit obiectul unei comunicări în cadrul primei sesiuni de lingvistică structurală care a avut loc în iunie, 1962, la Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R.

[2] V. în acest sens Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Structura silabei în aromînă*, în manuscris.

[3] Id. *ib.*

litățile sale fonologice, ne-am permis să apropiem contexte parțiale (părți din cuvinte), în care fonemele în discuție apar în condiții perfect identice (de ex: /b]u̯áți/~/p]u̯áĉi/, /a]rîțí/ /u]rîți[1].

I. VOCALELE

Fonemele vocale aromînești sînt următoarele: /a, ă, î, e, i, o, u/. Valoarea lor distinctivă reiese din următoarele apropieri:

1.1. Fonemul /a/:

/a/ ~ /ă/: /arádi̯/~/arắdi̯/, /kîntá/ ~/kîntắ/
/a/ ~ /e/: /asu̯/ ~ /esu̯/, /átimu̯ / ~/étimu̯/, /ármu/ ~/érmu/, /aráți̯/ ~ /aréți̯/, /tasu̯/ ~ /tesu̯/, /pari̯/ ~ /peri̯/
/a/ ~ /o/: /amu̯/ ~ /omu̯/, /arádi̯/ ~ /aródi̯/, /varu̯/ ~ /voru̯/, /mistiká/ ~ /mistikó/,
/a/ ~ /î/ : /aurá/ ~ /aurî/, /kása/ ~ /kásî/, /máĉî/ ~ /míĉî/
/a/ ~ /i/ : /ál'i/ ~ /íl'i/, /aşí/ ~ /işí/, /kásî/ ~ /k'ísî/, /kása/ ~ /kási/
/a/ ~ /u/: /aéri̯/ ~ /uéri̯/, /ársî/ ~ /úrsî/, /amári/ ~ /amúri/.

Obs.: Opoziția /a/ ~ / ă/ este foarte frecventă la finală și folosită mult în morfologie: deosebește persoana a treia singular a imperfectului indicativ de persoana a treia a perfectului simplu.

1.2. Fonemul /ă/:

/ă/ ~ /a/: (v. 1.1)
/ă/ ~ /î/ : /arắu̯/ ~ /arîu̯/, /arắmu̯/ ~ /arîmu̯/, /arắńi̯/ ~ /arîńi̯/, /kắńi̯/ ~ /kîńi̯/, /arắdi̯/ ~ /arîdi̯/.
/ă/ ~ /e/: /mări̯/ ~ /meri̯/, /arắți̯/ ~ /aréți̯/, /u]dắmu̯/ ~ /vi]démḁ/.
/ă/ ~ /o/: /mări̯/ ~ /mori̯/, /arắdi̯/ ~ /aródi̯/, /mistikắ/ ~ /mistikó/.

Obs.: Fonemul /ă/ nu este ocurent niciodată la inițială în aromînă; de asemenea nici în silabă finală, neaccentuată, cu excepția vocativelor feminine nearticulate de declinarea I, în care se păstrează-*ă* (netrecut la-*î*, fiind morfem al vocativului): /vedu̯ úní fi̯átî și-l'i̯ gresku: o, li̯a fi̯átắ!/

După consoane palatale opoziția /e/ ~ /ă/ se neutralizează: /tîl'ému̯/ față de /cîntắmu̯/ (ambele sînt verbe de conjugarea I).

1.3. Fonemul /î/.

/î/ ~ /a/: (v. 1.1.)
/î/ ~ /ă/: (v. 1. 2.)
/î/ ~ /i/ : /țînu̯ / ~ /țínu̯/, /arîńi̯/ ~ /arińi̯/, /múltî/ ~ /múlti/, /mu̯árî/ ~ /mu̯ari/, /kuli̯ádî/ ~ /kuli̯ádi/, /u]rîți̯/ ~ /a]rîți/.
/î/ ~ /u/: /arîk'i̯/ ~ /arúk'i̯/, /fírî/ ~ /fúrî/, /múltî/ ~ /múltu/.

---

[1] În același fel a procedat André Martinet în *La description phonologique*, Paris, MCMLVI, p. 41. V. și Luigi Heilmann, *La parlata di Moena*, în „Studi e ricerche", N. S. I, Bologna, 1955, p. 246.

Obs. Fonemul /î/ nu apare niciodată la inițiala accentuată a formelor libere. În poziție inițială neaccentuată apare, în unele graiuri, ca vocală de sprijin a formelor pronominale conjuncte *îńi*, *îți*, *îl'i*, și în prefixul *în-*; alte graiuri însă nu cunosc ocurența lui *î* nici în această situație [1].

După consoane palatale opoziția /î/ ~ /i/ se neutralizează: /tîl'índaluį/ față de /cîntíndaluį/ (ambele sînt verbe de conjugarea I).

De asemenea se neutralizează opoziția /î/ ~ /i/ în poziție finală, cînd urmează după consoană + /ț/, /ḍ/ (în care caz /î/ și /i/ finali sînt desinențe de persoana a 2-a singular la verb sau de plural la substantive și adjective): /verși/ față de /porțî/, ambele fiind forme verbale de persoana a 2-a singular indicativ prezent.

1.4. Fonemul /e/.

/e/ ~ /a/ : (v. 1.1.).
/e/ ~ /ă/ : (v. 1.2).
/e/ ~ /i/ : /eșį/ ~ /ișį/, /meru̯/ ~ /miru̯/, /b]îhĉé/ ~ /bît]îhĉí/.
/e/ ~ /o/ : /esu̯/ ~ /osu̯/, /meru̯/ ~ /moru̯/, /beu̯/ ~ /bou̯/, /k'u]mbé/ /γra]mbó/.

Obs. Fonemul /e/ nu este ocurent în silabă neaccentuată, decît la finală, ca morfem al vocativului: /fráte/.

1.5. Fonemul /i/

/i/ ~ /a/ : (v. 1.1)
/i/ ~ /e/ : (v. 1.4)
/i/ ~ /î/ : (v. 1.3)
/i/ ~ /u/ : /ișa/ ~ /úșa/, /ímiru̯/ ~ /úmiru̯/, fírî/ ~ /fúrî/, /m]urí/ ~ /d]urú/.

1.6. Fonemul /o/

/o/ ~ /ă/ : (v. 1.2)
/o/ ~ /e/ : (v. 1.4)
/o/ ~ /a/ : (v. 1.1)
/o/ ~ /u/ : /ord[u/ ~ /urd[î/, /moru̯/ ~ /muru̯/, /pol'į/ ~ /pul'į/; /a]pló/ ~ /um]plú/, /k'iró/ ~ /k'irú/.

Obs. Fonemul /o/ nu este ocurent în silabă neaccentuată.

1.7. Fonemul /u/

/u/ ~ /o/ : (v. 1.6)
/u/ ~ /a/ : (v. 1.1)
/u/ ~ /î/ : (v. 1.3)
/u/ ~ /i/ : (v. 1.5).

1.8. fonemele vocalice aromînești se definesc din punct de vedere fonologic astfel:

/a/ fonem vocală de deschidere maximă, cu localizare medială (timbru neutru, nici acut nici grav).

---

[1] V. și T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromîn general și etimologic*, Buc., 1963, p. 584.

/ă/ fonem vocală de deschidere medie, cu localizare medială (timbru neutru).

/î/ fonem vocală de deschidere minimă, cu localizare medială (timbru neutru).

/e/ fonem vocală de deschidere medie, cu localizare anterioară (timbru acut).

/o/ fonem vocală de deschidere medie, cu localizare posterioară (timbru grav).

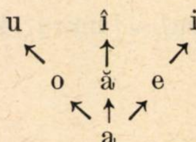
/u/ fonem vocală de deschidere minimă, cu localizare posterioară (timbru grav).

1.9. Din punct de vedere fonologic aromîna folosește așadar două din proprietățile articulatorii și acustice ale vocalelor: gradul de deschidere (apertura) și locul unde se face articularea (forma pe care o capătă cavitatea bucală în funcție de poziția limbii și a buzelor).

Vocalele aromînești prezintă trei grade de deschidere distinctive: un grad de deschidere maximă /a/, un grad de deschidere medie /o, ă, e/ și unul de deschidere minimă /u, î, i/.

Din punctul de vedere al locului unde se face articularea, trei foneme vocalice sînt mediale /a, ă, î/, două anterioare /e, i/ și două posterioare /o, u/. (În clasificarea pe baze acustice făcută de R. Jakobson, trei vocale medii /a, ă, î/, două grave /o, u/ și două acute /e, i/.)

Situația arătată aici este valabilă pentru fonemele vocale din silabe accentuate, al căror sistem se organizează în formă de triunghi după cum urmează:

Obs. În alte graiuri aromînești (din Albania, de exemplu), seria medială este incompletă (cunoaște numai două grade de deschidere):

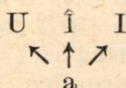

1.10. Opozițiile de grad de deschidere /o/ ~ /u/, /ă/ ~ /î/ și /e/ ~ /i/ sînt pertinente numai în silabă accentuată; ele se neutralizează în poziția neaccentuată, rămînînd distinctive numai caracterele comune lui /o—u/, /ă — î/, /e — i/[1]. Avem a face aici cu o neutralizare internă reductivă[2]; fiind vorba de o opoziție graduală cu trei termeni, repre-

[1] Opozițiile /o/ ~ /u/, și /e/ ~ /i/ se neutralizează în silabă neaccentuată regional și în greaca modernă.

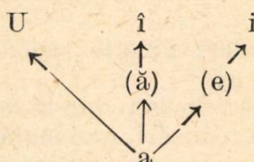
[2] V. și Emilio Alarcos Llorach, *Fonologia española*, Madrid, 1954, p. 93.

zentantul arhifonemului este membrul extrem, adică /U, Î, I/[1]. (Arhifonemul /U/ reunește trăsăturile comune lui /o — u/, /Î/ ale lui /ă — î/, /I/ ale lui /e — i/, respectiv localizarea posterioară, medială și anterioară). În acest fel sistemul vocalic parțial, în silabe neaccentuate, se rezumă la următoarea schemă:

Obs. Opoziția /ă/ ∼ /î/ și /e/ ∼ /i/ nu se neutralizează în finală absolută neaccentuată, cînd fonemele de deschidere medie /ă/ și /e/ au rol de morfem al vocativului (v. mai sus, p. 314).

Sistemul vocalelor neaccentuate poate fi reprezentat de aceea și astfel:

1.11. Cele 7 foneme vocale ale aromînei sînt foneme independente: identitatea lor fonologică a fost demonstrată prin apropierile făcute mai sus.

Distribuția acestor foneme vorbește în același sens.

Astfel:

Vocalele /e/ și /i/ sînt în aromînă foneme independente și nu variante ale lui /ă/ și /î/, respectiv[2], pentru că:

a) /e/ și /i/ apar la inițiala formelor libere (aromîna necunoscînd fenomenul iodizării lui /e-/: /éscu, érmu, elu̯, ínimî, ișí/.

b) /e/, /ă/, /î/, /i/ apar în finală accentuată, iar /î/ și /i/ și în finală neaccentuată:

/Kușé, ĉulé, buharé; lukrắ, kîntắ, udắ, aurlắ; aurí, urîțí, kuli̯ádî, kásî; múrí, kusuí, kári, páti/.

c) Opozițiile /e/ ∼ /ă/ și /i/ ∼ /î/ sînt pertinente și după /ț/ și /ḍ/, consoane după care, înainte de pauză (în poziție finală), nu sînt ocurente semivocale de deschidere medie în graiul nostru /fați̯/ = [faț^{ĭ}], /baḍi̯/ = = [baḍ^{ĭ}], v. mai departe, semivocalele, p. 318 și urm.):

/ḍăńi̯/ ∼ /ḍeńi̯/, /kî]țắli̯/ ∼ /a]țéli̯/, /țînu̯/ ∼ /țínu̯/, /karóțî/∼/karóți/.

Obs. Faptul că /î/ din /țînu̯/ este la origine un /i/ precedat de /ț/ provenit din lat. *t* + *i* + *o*, *u* (aici < lat. *teneo*, *-ere*), iar /i/ din /ținu̯/ este precedat de /ț/ care provine din lat. *c* + *e*, *i* (aici < lat. *ceno*, *-are*) nu trebuie luat în considerație atunci cînd facem o descriere din punct de

[1] V. și Emilio Alarcos Llorach, *lucr. cit.*, p. 47.

[2] V. pentru dacoromînă: Emil Petrovici, *Sistemul fonematic al limbii romîne*, în SCL, VII (1956), nr. 1—2, p. 7—10.

vedere sincronic [1]. În diacronie aceasta are importanţă, pentru că pe baza unor asemenea distribuţii se poate stabili o cronologie relativă a modificărilor produse în evoluţia de la latină la romînă.

La fel, nu trebuie luate în consideraţie deosebiri ca : arom. *şedu̯*, fărş. *şădu̯* ; arom. *arşíni*, fărş. *arşắni*, pentru că ele aparţin la două sisteme fonologice (aşa cum dr. lit. *a sosi* şi mold. a *sosî* nu sînt concludente pentru a demonstra că *i* şi *î* sînt variante ale aceluiaşi fonem). Judecînd în acest fel putem afirma că [ă] din [ţănᵘ] şi [î] din [ţînᵘ] sînt variante ale aceluiaşi fonem în aromînă (aşadar varianta /ă—î/, nu /i—î/) : unul aparţine însă fărşerotei (/ţănu̯/, în fărşerotă fonemul /î/ fiind nonocurent, cf. p. 316), celălalt aromînei (/ţînu̯/, aici seria medială fiind completă).

II. SEMIVOCALELE

2.0. Din punct de vedere fonetic aromîna are, ca şi dacoromîna, patru semivocale : [e̯, i̯, o̯, u̯].

Fonologic însă semivocalele se reduc la două, cu valoare distinctivă, fiecare dintre ele avînd două realizări, una mai închisă şi alta mai deschisă : /e̯, i̯/, /o̯, u̯/. Aceste două realizări ale fiecărei semivocale sînt deci variante ale aceleiaşi semivocale, cu localizare anterioară (avînd două grade de deschidere : medie şi minimă /e, i/) şi posterioară (avînd de asemenea două grade de deschidere : medie şi minimă /o, u/). Ocurenţa variantei mai închise sau mai deschise este determinată în general de contextul în care apare : în vecinătatea vocalei de apertură maximă /a/ apar facultativ variantele deschise sau închise : /mi̯ári [me̯ári]/, /pu̯ártî [po̯ártî]/, /i̯ásti [e̯ásti]/, /u̯árbî [o̯árbî]/ ; în vecinătatea vocalelor de apertură medie şi minimă /e, o, ă ; i, u, î/ apar numai variantele închise /i̯, ŭ/ : /i̯o, i̯u, u̯ă, au̯í, uu̯ắ/.

Reducerea celor patru semivocale la două, din punct de vedere fonologic, se bazează pe următoarele constatări :

a) variantele nu sînt comutabile. Nu găsim nici o pereche minimală de tipul dr. /be̯ată ~ bi̯ată/ (singura probabil şi în dacoromînă).

b) variantele au o distribuţie identică : /e̯, o̯/, ca şi /i̯/ şi /u̯/, apar şi după pauză (la iniţială) : [e̯áli, e̯ásti] (care pe plan morfologic se opun lui [elᵘ, esku], pronunţate însă şi ca [i̯áli, i̯ásti]. Unii cercetători, avînd în vedere criteriul morfologic, notează e̯a-, şi nu i̯a-.

La fel : [o̯árbî, o̯árî] (faţă de [orbu, orʲ]), dar şi [u̯arbî, u̯árî]. Şi în acest caz unii cercetători notează în majoritatea cazurilor [o̯a-] şi nu [u̯a-] (v. de pildă cuvintele care încep cu [e̯] şi [o̯] urmate de [a] în glosarul *Basmelor aromîne* editate de Per. Papahagi (Buc., 1905).

---

[1] În această privinţă ne deosebim de acad. Emil Petrovici, care consideră că atît planul diacronic cît şi celelalte niveluri lingvistice trebuie avute în vedere în descrierea sistemelor fonologice (cf. comunicarea ţinută în cadrul celei de-a doua Sesiuni de lingvistică structurală şi matematică care a avut loc în cursul lunii februarie la Academia R.P.R. ; comunicarea pornea tocmai de la interpretarea fonologică dată de noi vocalismului aromînesc în prezentarea pe care am făcut-o în cadrul primei Sesiuni de lingvistică structurală ; v. nota 1 de la p. 313).

Nonocurența lui [e̯] și [o̯] la finală [1] nu este concludentă: se știe că limbile nu folosesc întotdeauna toate posibilitățile lor combinatorii; în cazul aromînei situația poate fi explicată și prin neutralizarea opoziției dintre vocalele neaccentuate de apertură medie și minimă, arhifonemul fiind reprezentat de realizarea cu apertură minimă: /I/, /U/ (v. p. 317). Realizarea [e̯a], după pauză și medial, este susținută de alternanța morfologică *e/e̯a*, foarte productivă în limbă (se știe că în aromînă diftongul *e̯a* nu se reduce la *e* sub influența vocalelor *e, ă, a*, cum se întîmplă în dacoromînă).

2.1. Din punct de vedere fonologic semivocalele /i̯(e̯)/ și /u̯(o̯)/ sînt foneme asilabice independente; nu sînt foneme consonantice.

Ele sînt foneme independente, pentru că există contexte în care semivocala comută cu vocala[2] (asilabismul este caracteristica semivocalelor[3]): /paréi ~ paréi̯/, /dáu ~ dau̯/, /bói ~boi̯/, /lái ~lai̯/ (verb).

Nu sînt foneme consonantice, în primul rînd pentru că, spre deosebire de acestea, sînt ocurente la finală, în timp ce consoanele sînt nonocurente în această poziție (v. exemplele precedente). În același sens vorbește și analiza structurii silabei aromînești: dacă silaba aromînească este deschisă și limita silabică se situează înaintea consoanei (grupurilor de consoane) așa cum am demonstrat [4], în cuvinte ca /léu̯lu/, /bóu̯lu/, /ói̯li/ silabația ar trebui să fie /le-u̯lu/, /bo-u̯lu/, /o-i̯li/, ca în /ka-plu/, /pó-mlu/, /vi-ndu/ etc. (în cazul că semivocalele ar fi considerate consoane), or, /u̯/ nu apare niciodată în poziție inițială urmat de o consoană. Silabația este: /léu̯-lu/, /bóu̯-lu/[5] etc.

În al doilea rînd pentru că, în fonetică sintactică, semivocala poate deveni vocală (opoziția silabic ~ asilabic se neutralizează):

doi̯ s-dusîri-m-pîzári	>	dóizdúsirîmpîzári
voi̯ s-y i n ᵘ ș-míni		vóizyinușmíni
arau̯î ș-fírî yitríi		aráușfirîyitríi

Ca fonem consonantic (marginal [6]) nu poate deveni fonem vocalic (central [7]) (cu excepția acelor foneme „cu aer", cum le numește acad. Al. Rosetti [8], care, în anumite contexte, pot fi și consoane, ex. *pst*!).

---

[1] Deși nu poate folosi ca argument în favoarea ocurenței lui [e̯] înainte de pauză, notăm totuși că în *Inscripția de pe vasul Simota*, datînd probabil din secolul al XVIII-lea, se atestă diftongul *-ae*: *multu se nu biae, se nu ti vemae* (cf. P. Papahagi, *Din trecutul cultural al aromînilor* (cu prilejul unui document de limbă), Analele Acad. Rom., seria a II-a, tomul XXXV, 1912—13, Memoriile secțiunii literare, București—Leipzig—Viena, 1913). Evident, textul aparține unui alt sistem lingvistic și, în plus, grafia poate fi interpretată și în alt chip.

[2] Cf. și André Martinet, *La description phonologique*, p. 44, pentru graiul din Hauteville.

[3] Cf. și Andrei Avram, SCL IX, nr. 1, p. 7—15.

[4] V. lucrarea noastră, citată mai sus.

[5] Într-un experiment pe care l-am făcut în familia mea în legătură cu silabația /leu̯-lu/ și /po-mlu/ rezultatele au fost cele de mai sus.

[6] În terminologia lui Louis Hjelmslev.

[7] În aceeași terminologie.

[8] Cf. *Sur la théorie de la syllabe*, Mouton & Co, 's Gravenhage, 1959.

2.2. În clasa semivocalelor includem şi „vocalele scurte" finale.

Din punct de vedere fonetic aromîna are trei vocale scurte finale postconsonantice: [$^{-i}$, $^{-i}$] şi [$^{-u}$]. Fonologic însă ele sînt numai două: [$^{-i}$ ($^{-i}$)] şi [$^{-u}$], (în transcriere fonologică /i̯/ şi /u̯/, cum se va arăta mai departe).

[-^{i}] este o variantă combinatorie a aceluiaşi fonem [-i̯] după /ţ/ şi /ḑ/, în restul situaţiilor, după unităţi consonantice, fiind ocurent numai [-i̯], pentru că nu există nici un context în care [-^{i}] să comute cu [-^{i}]. Aşadar: [krek^{i}, aroş^{i}, kal^{i}], dar [poţ^{i}, veḑ^{i}, aróţ^{i}, aróḑ^{i}].

2.3. Din punct de vedere fonologic „vocalele scurte" sînt semivocale: ele sînt în d i s t r i b u ţ i e c o m p l e m e n t a r ă[1] cu semivocalele /i̯ (e̯)/, /u̯ (o̯)/ şi anume: acestea sînt numai pre- sau postvocalice, iniţiale, mediale sau finale, în timp ce „vocalele scurte" sînt numai finale şi numai postconsonantice: [e̯a, o̯ási, i̯ási, u̯árî, mo̯árî, te̯ásî; dai̯, lau̯], dar: [aroş^{i}, aruk'^{i}; poţ^{i}, faḑ^{i}; şed^{u}, pot^{u}, kos^{u}, fak^{u}, om^{u}].

Cînd devine prevocalic, de exemplu, [-^{i}] > [e̯]: [lun^{i}] > [l̄une̯a] adică: /luni̯/ > /luni̯a/.

Trăsătura distinctivă a tuturor acestor semivocale este asilabismul: Ex.: /dau̯ ~ dau/, /boi̯ ~ boi/; /aroşi̯ ~ aroşi/, /yinu̯ ~ yinu/, /faţi̯ [faţ·̦] ~ fáţî/[1].

Opoziţia silabic ~ asilabic se neutralizează după grupuri consonantice (în cazul semivocalelor finale postconsonantice):

/aroşi̯/ dar /vérşi/
/poţi̯ [poţ^{i}]/ dar /pórţî/[2]
/potu̯/ dar /pórtu/

III. CONSOANELE

3.0. Fonemele-consoane aromîneşti sînt următoarele: /p, b, t, d, ţ, ḑ, ĉ, ĝ, k', ǵ, k, g; f, v, θ, δ, s, z, ş, j, h', y, h, γ; m, n, ń; l, ĺ, r/.

Identitatea lor fonologică reiese din următoarele opoziţii[3]:

3.1. Fonemul /p/.

/p/ ~ /b/: /potu̯/ ~ /batu̯/
/p/ ~ /f/: /púskî/ ~ /fúskî/, /kúpî/ ~ /kúfî/
/p/ ~ /v/: /peru̯/ ~ /veru̯/
/p/ ~ /t/: /papu̯/ ~ /patu̯/, /páplu/ ~ /pátlu/
/p/ ~ /ţ/: /peru̯/ ~ /ţeru̯/, /píni/ ~ /ţíni/, /kapu̯/ ~ /a]káţu̯/
/p/ ~ /ĉ/: /pápi/ ~ /ĉápi/, /pápi/ ~ /páĉi/, /t]opu̯/ ~ /p]oĉu̯/
/p/ ~ /k'/: /peru̯/ ~ /k'eru̯/, /páli/ ~ /k'áli/, /pi̯árî/ ~ /k'i̯árî/
/p/ ~ /k/: /potu̯/ ~ /kotu̯/, /kapu̯/ ~ /kaku̯/
/p/ ~ /m/: /peru̯/ ~ /meru̯/, /pírî/ ~ /mírî/, /arápu̯/ ~ /arámu̯/

---

[1] În legătură cu neutralizarea opoziţiei /i~î/ finali după consoanele /ţ/, /ḑ/, v.p. 315 şi 317.

[2] *Ibidem.*

[3] Fiecare fonem pe care-l avem de identificat l-am apropiat de fonemele din aceeaşi serie şi din acelaşi ordin (aşa cum apar în clasificarea de la p. 328).

3.2. Fonemul /b/

/b/ ~ /p/ : (v. 3.1.)
/b/ ~ /f/ : /búni/ ~ /fúni/
/b/ ~ /v/ : /boi̯/ ~ /voi̯/
/b/ ~ /d/ : /besu̯/ ~ /desu̯/, /bașu̯/ ~ /dașu̯/
/b/ ~ /ḍ/ : /bemu̯/ ~ /ḍemu̯/, /bați̯/ ~ /ḍați̯/
/b/ ~ /ĝ/ : /buni̯ áțî/ ~ /ĝuni̯ áțî/
/b/ ~ /ǵ/ : /besu̯/ ~ /ǵesu̯/, /binéți̯/ ~ /ǵinéți̯/, /álbi/ ~ /álǵi/
/b/ ~ /g/ : /bol'i/ ~ /gol'i/, /bábî/ ~ /bágî/
/b/ ~ /m/: /bal'u̯/ ~ /mal'u̯/, /s]lábî/ ~ /a]lágî/.

3.3. Fonemul /t/

/t/ ~ /p/: (v. 3.1).
/t/ ~ /d/: /táta/ ~ / dáta/, /páti/ ~ /pádi/, /p]atu̯/ ~ /k]adu̯/
/t/ ~ /θ/: /taru̯/ ~ /θaru/, /latu/ ~ /a]laθu̯/
/t/ ~ /δ/: /tu̯ár[nî/ ~ /δu̯á[rî/
/t/ ~ /ț/ : /tasu̯/ ~ /țasu̯/, /fi̯áti/ ~ /fi̯áți/
/t/ ~ /ĉ/ : /pu̯áti/ ~ /pu̯áĉi/, /toku̯/ ~ /ĉoku̯/, /potu̯/ ~ /poĉu̯/
/t/ ~ /k'/: /tárî/ ~ /k'árî/, /toru̯/ ~ /k'oru̯/
/t/ ~ /k/ : /taku̯/ ~ /kaku̯/, /kotu̯/ ~ /koku̯/
/t/ ~ /n/ : /tóra/ ~ /nóra/, [tîși̯/ ~ /nîși̯/, /kíti/ ~ /kíni/.

3.4. Fonemul /d/

/d/ ~ /b/ : (v. 3.2)
/d/ ~ /t/ : (v. 3.3)
/d/ ~ /θ/ : /daru̯/ ~ /θar^u/, /kádi/ ~ /káθi/
/d/ ~ /δ/ : /du̯árî/ ~ /δu̯árî/, /arádî/ ~ /aráδî/
/d/ ~ /ḍ/ : /dári/ ~ /ḍári/, /aródu̯/ ~ /aróḍu̯/
/d/ ~ /ĝ/ : /doi̯/ ~ /ĝoi̯/, /adúnî/ ~ /aĝúnî/
/d/ ~ /g'/: /desu̯/ ~ /ǵesu̯/
/d/ ~ /g/ : /dóli/ ~ /góli/, /dur[i/ ~ /gur[i̯/
/d/ ~ /n/ : /duku̯/ ~ /nuku̯/, /kádî/ ~ /kánî/

3.5. Fonemul /ț/

/ț/ ~ /p/ : (v. 3.1)
/ț/ ~ /t/ : (v. 3.3)
/ț/ ~ /z/ : /țínî/ ~ /zínî/,
/ț/ ~ /s/ : /țapu̯/ ~ /sapu̯/, /akáțî/ ~ /akásî/
/ț/ ~ /ḍ/: /țeru̯/ ~ /ḍeru̯/, /kálțî/ ~ /kálḍî/,
/kîțútu̯/ ~ /kîḍútu̯/, /arắți̯/ ~ /arắḍi̯/
/ț/ ~ /k'/: /țeru̯/ ~ /k'eru̯/, /arúți̯/ ~ /aruk'i̯/
/ț/ ~ /k/ : /țárî/ ~ /kárî/, /țási/ ~ /kási/, /soțu̯/ ~ /soku̯/.

3.6. Fonemul /ḍ/

/ḍ/ ~ /b/ : (v. 3.2)
/ḍ/ ~ /d/ : (v. 3.4)
/ḍ/ ~ /ț/ : (v. 3.5)
/ḍ/ ~ /s/ : /anḍári/ ~ /ansári/, /arîḍ[i̯/ ~ /arîs[u̯]

/ḑ/ ~ /ĝ/ : /ḑám[î/ ~ /ĝám[i/, /baḑi̯/ ~ /baĝi̯/
/ḑ/ ~ /g'/: /ḑini[ri/ ~ /ǵini/, /aróḑi̯/ ~ /aróg'i̯/
/ḑ/ ~ /g/ : /frínḑî/ ~ /fríngî/, /kuli̯áḑî/ ~ /kuli̯ágî/.

3.7. Fonemul /ĉ/

/ĉ/ ~ /p/ : (v. 3.1)
/ĉ/ ~ /t/ : (v. 3.3)
/ĉ/ ~ /ț/ : (v. 3.5)
/ĉ/ ~ /j/ : /ĉilii̯/ ~ /jilii̯/, /koĉi̯/ ~ /koji̯/
/ĉ/ ~ /ș/ : /ĉu̯áriku̯/ ~ /șu̯áriku̯/, /ĉușu̯/ ~ /șușu̯/
/ĉ/ ~ /g/ : /ĉunári/ ~ /a]ĝunári/, /ĉoku̯/ ~ /ĝoku̯/, /feĉu̯/ ~ /fr]eĝu̯/
/ĉ/ ~ /k'/: /ĉúpî/ ~ /k'úpî/, /alîĉésku/ ~ /alîk'ésku/
/ĉ/ ~ /k/ : /ĉoku̯/ ~ /koku̯/, /ĉoru̯/ ~ /k'oru̯/, /nk]aĉu̯/ ~ /f]aku̯/.

3.8. Fonemul /ĝ/

/ĝ/ ~ /b/ : (v. 3.2)
/ĝ/ ~ /d/ : (v. 3.4)
/ĝ/ ~ /ḑ/ : (v. 3.6)
/ĝ/ ~ /ĉ/ : (v. 3.7)
/ĝ/ ~ /ș/ : /ĝamii/ ~ /șamii/, /ĝirimé/ ~ /șirimé[tu̯/
/ĝ/ ~ /j/ : /ĝilitu̯/ ~ /jilitu̯/
/ĝ/ ~ /g'/: /ĝóńi̯/ ~ /g'ońi̯/
/ĝ/ ~ /g/ : /ĝúrî/ ~ /gúrî/.

3.9. Fonemul /k'/

/k'/ ~ /p/: (v. 3.1)
/k'/ ~ /t/ : (v. 3.3)
/k'/ ~ /ț/ : (v. 3.5)
/k'/ ~ /ĉ/ : (v. 3.7)
/k'/ ~ /y/ : /k'ísi/ ~ /yísi/,
/k'/ ~ /h/ : /k'eru̯/ ~ /h'eru̯/, /k'ári/ ~ /h'ári/
/k'/ ~ /g'/: /k'ál[i/ ~ /g'ál[î/, /al(î)k'îtî/ ~ /alg'îtî/
/k'/ ~ /k/ : /k'áli/ ~ /kali/, /k'ári/ ~ /kári/
/k'/ ~ /ń/ : /k'áli/ ~ /ńáli/, /l]uk'i̯/ ~ /b]uńi̯/, /pro]k'u̯/ ~ /tre]ku̯/.

3.10. Fonemul /g'/

/g'/ ~ /b/ : (v. 3.2)
/g'/ ~ /d/ : (v. 3.4)
/g'/ ~ /ḑ/ : (v. 3.6)
/g'/ ~ /ĝ/ : (v. 3.8)
/g'/ ~ /k'/: (v. 3.9)
/g'/ ~ /h'/: /g'ivré[ku̯/ ~ h'ivré[sku/, /urg'i/ ~ /ah]urh'i/
/g'/ ~ /y/ : /g'ini/ ~ /yíni/, /k]îrg'ii/ ~ /h]îryii/
/g'/ ~ /g/ : /algá/ ~ /al(î)gá/,
/g'/ ~ /ń/ : /g'él[î/ ~ /n'el[u/.

3.11. Fonemul /k/

/k/ ~ /p/ : (v. 3.1)
/k/ ~ /t/ : (v. 3.3)
/k/ ~ /ț/ : (v. 3.5)
/k/ ~ /î/ : (v. 3.7)
/k/ ~ /k/ : (v. 3.9)
/k/ ~ /γ/ : /ákru/ ~ /áγru/, /kumárî/ ~ /γumárî/
/k/ ~ /h/ : /kári/ ~ /hári/, /akúri/ ~ /ahúri/
/k/ ~ /g/ : /kúrî/ ~ /gúrî/, /fakụ/ ~ /fagụ/.

3.12. Fonemul /g/

/g/ ~ /b/ : (v. 3.2)
/g/ ~ /d/ : (v. 3.4)
/g/ ~ / / : (v. 3.6)
/g/ ~ / / : (v. 3.8)
/g/ ~ /g'/ : (v. 3.10)
/g/ ~ /k/ : (v. 3.11)
/g/ ~ /h/ : /gázi/ ~ /házi/
/g/ ~ /γ/ : /groșị/ ~ /γroșị/, /ágru/ ~ /áγru/.

3.13. Fonemul /f/

/f/ ~ /p/ : (v. 3.1)
/f/ ~ /b/ : (v. 3.2)
/f/ ~ /v/ : /fụámi/ ~ /vụámi/, /fắțı ~ /vắțı/, /k]úfî/ ~ /g]úvî/
/f/ ~ /θ/ : /farụ/ ~ /θarụ/, /fési/ ~ /θési/
/f/ ~ /s/ : /fugụ/ ~ /sugụ/, /fịáțirî/ ~ /șịáțirî/, /g]ofụ/ ~ /k]osụ/
/f/ ~ /ș/ : /fúndu/ ~ /șúndu/, /stefụ/ ~ /(a) steșụ/
/f/ ~ /h'/: /kófi/ ~ /kóh'i/, /psofụ/ ~ /psoh'ụ/
/f/ ~ /h/ : /fálî/ ~ /hálî/
/f/ ~ /m/: /furụ/ ~ /murụ/, /sfúlgu/ ~ /smúlgu/, /kufụ/ ~ /kumụ/.

3.14. Fonemul /v/

/v/ ~ /p/ : (v. 3. 1)
/v/ ~ /b/ : (v. 3.2)
/v/ ~ /f/ : /v. 3.13/
/v/ ~ /δ/ : /távi/ ~ [tá δi/, /vál[i/ ~ /δál[í,
/v/ ~ /z/ : /vor[ụ/ ~ /zor[i/,
/v/ ~ /j/ : /váli/ ~ /jáli/
/v/ ~ /y/ : /vini/ ~ /yini/, /avińị), ~ /ayińı/, /sklav[ụ/ ~ /skláy[ị/
/v/ ~ /γ/ : /vrá[nî/ ~ γrá[mî/, /vîrγîriĉu/ ~ /γîrγîriĉụ/
/v/ ~ /m/: /vorụ/ ~ /morụ/, /vámî/ ~ mámî/, /kuvátî/ ~ /kumátî/.

3.15. Fonemul /θ/

/θ/ ~ /t/ : (v. 3.3)
/θ/ ~ /d/ : (v. 3.4)
/θ/ ~ /f/ : /v. 3.13)
/θ/ ~ /δ/ : /káθi/ ~ /káδi/
/θ/ ~ /s/ : /θarụ/ ~ /sarụ/, /θịáminụ/ ~ /sịáminụ/, /káθi/ ~ /kási/

/θ/ ~ /ș/ : /θóli/ ~ /șóli/
/θ/ ~ /h'/ : /θim(i)sésku/ ~ /h'im(u)sésku/, /θámî/ ~ /h'ámî/
/θ/ ~ /h/ : /θîr(î)sésku/ ~ /hîr(i)sésku/
/θ/ ~ /n/ : /máθi/ ~ /máni/.

3.16. Fonemul /δ/

/δ/ ~ /t/ : (v. 3.3)
/δ/ ~ /d/ : (v. 3.4)
/δ/ ~ /v/ : (v. 3.14)
/δ/ ~ /θ/ : (v. 3.15)
/δ/ ~ /z/ : /δí[k'i/ ~ /zí[γî/, /δál[î/ ~ /zál[i/, /δo[ksî/ ~ /zó[ri/
/δ/ ~ /j/ : /δá[lî/ ~ /já[li/
/δ/ ~ /y/ : /δu̯árî/ ~ /yu̯árî/
/δ/ ~ /γ/ : /δrám[i/ ~ /γrám[i/, /v]iδî/ ~ z]iγî/
/δ/ ~ /n/ : /δík'i/ ~ /níki/, /fîríδî/ ~ /fîrínî/.

3.17. Fonemul /s/

/s/ ~ /ț/ : (v. 3.5)
/s/ ~ /ḑ/ : (v. 3.6)
/s/ ~ /f/ : v. 3.13)
/s/ ~ /θ/ : (v. 3.15)
/s/ ~ /z/ : /s]îmá[ri/ ~ /z]îmáni/, /sinu̯/ ~ /zinu̯/(= z-yinu̯),
/sór[î/ ~ /zór[i/
/s/ ~ /ș/ : /sútî/ ~ /șútî/, /kosu̯/ ~ /koșu̯/
/s/ ~ /h'/ : /sári/ ~ /h'ári/, /ku̯ási/ ~ /ku̯áh'i/
/s/ ~ /h/ : /sári/ ~ /hári/, /surikî/ ~ /hurikî/.

3.18. Fonemul /z/

/z/ ~ /ț/ : (v. 3.5)
/z/ ~ /ḑ/ : (v. 3.6)
/z/ ~ /v/ : (v. 3.14)
/z/ ~ /δ/ : (v. 3.16)
/z/ ~ /s/ : (v. 3.18)
/z/ ~ /j/ : /zaru̯/ ~ /jaru̯/, /ar]u̯ázi/ ~ /k]u̯áji/
/z/ ~ /y/ : /zilii/ ~ /yilii/, /zii/ ~ /yii/
/z/ ~ /γ/ : /zúnî/ (zónî) ~ /γúnî/, /záli̯a/ ~ /(a)γáli̯a/.

3.19. Fonemul /ș/

/ș/ ~ /č/ : (v. 3.7)
/ș/ ~ /ǧ/ : (v. 3.8)
/ș/ ~ /f/ : (v. 3.13)
/ș/ ~ /θ/ : (v. 3.15)
/ș/ ~ /s/ : (v. 3.17)
/ș/ ~ /j/ : /șáli/ ~ /jáli/, /koși̯/ ~ /koji̯/
/ș/ ~ /h'/ : /șíli/ ~ /h'íli/, /koși̯/ ~ /koh'i̯/
/ș/ ~ /h/ : /șuți̯/ ~ /huți̯/.

3.20. Fonemul /j/

/j/ ~ /ĉ/ : (v. 3.7)
/j/ ~ /ĝ/ : (v. 3.8)
/j/ ~ /v/ : (v. 3.14)
/j/ ~ /δ/ : (v. 3.16)
/j/ ~ /z/ : (v.3.18)
/j/ ~ /ş/ : (v. 3.19)
/j/ ~ /y/ : /jiliı̯/ ~ /yiliı̯/,
/j/ ~ /γ/ : /jálı̯a/ ~ /(a)γálı̯a/, /júnî/ ~ /γúnî/.

3.21. Fonemul /h'/

/h'/ ~ /k'/ : (v.3.9)
/h'/ ~ /g'/ : (v. 3.10)
/h'/ ~ /f/ : (v. 3.13)
/h'/ ~ /θ/ : (v. 3.15)
/h'/ ~ /s/ : (v. 3.17)
/h'/ ~ /ş/ : (v. 3.19)
/h'/ ~ /y/ : /h'iu/ ~ /yiu̯/, /sîrá]hi̯/ ~ /kîră]yi̯/
/h'/ ~ /h/ : /h'ári/ ~ /hári/
/h'/ ~ /n'/ : /h'íli/ ~ /ńíli/, /h'iku̯/ ~ /n'iku̯/, /h'iru̯/ ~ /ńiru̯/.

3.22. Fonemul /y/

/y/ ~ /k'/ : (v. 3.9)
/y/ ~ /g'/ : (v. 3.10)
/y/ ~ /v/ : (v. 3.14)
/y/ ~ /δ/ : (v. 3.16)
/y/ ~ /z/ : (v. 3.18)
/y/ ~ /j/ : (v. 3.20)
/y/ ~ /h'/ : (v. 3.21)
/y/ ~ /γ/ : /yú[ri/ ~ /γú[ni/
/y/ ~ /ń/ : /yáţî/ ~ /ńáţî/, /yílî/ ~ /ńílî/, /kîr]ắyi̯/ ~ /ĉub]ắńi̯/.

3.23. Fonemul /h/

/h/ ~ /c/ : (v. 3.11)
/h/ ~ /g/ : (v. 3.12)
/h/ ~ /f/ : (v. 3.13)
/h/ ~ /θ/ : (v. 3.15)
/h/ ~ /s/ : (v. 3.17)
/h/ ~ /ş/ : (v. 3.19)
/h/ ~ /h'/ : (v. 3.21)
/h/ ~ /γ/ : /hrá[nî/ ~ /γrá[mî/, /hun[íi/ ~ /γun[ı̯áu̯î/.

3.24. Fonemul /γ/

/γ/ ~ /c/ : (v. 3.11)
/γ/ ~ /g/ : (v. 3.12)
/γ/ ~ /v/ : (v. 3.14)
/γ/ ~ /δ/ : (v. 3.16)
/γ/ ~ /z/ : (v. 3.18)

/γ/ ~ /j/ : (v. 3.20)
/γ/ ~ /y/ : (v. 3.22)
/γ/ ~ /h/ : (v. 3.23).

3.25. Fonemul /m/

/m/ ~ /p/ : (v. 3.1)
/m/ ~ /b/ : (v. 3.2)
/m/ ~ /f/ : (v. 3.13)
/m/ ~ /v/ : (v. 3.14)
/m/ ~ /n/ : /mári/ ~ /nári/, /númî/ ~ /núnî/, /pomu̯/ ~ /ponu̯/
/m/ ~ /ń/ : /mári/ ~ /ńári/, /kumu̯/ ~ /kuńu̯/, /pom[u̯/, /poń[i̯/.

3.26. Fonemul /n/

/n/ ~ /t/ : (v. 3.3)
/n/ ~ /d/ : (v. 3.4)
/n/ ~ /θ/ : (v. 3.15)
/n/ ~ /δ/ : (v. 3.16)
/n/ ~ /m/ : (v. 3.25)
/n/ ~ /ń/ : /nelu̯/ ~ /ńelu̯/, /náli/ ~ /ńáli/ [1].

3.27. Fonemul /ń/

/n'/ ~ /k/ : (v. 3.9)
/n'/ ~ /g'/ : (v. 3.10)
/n'/ ~ /h'/ : (v. 3.21)
/n'/ ~ /y/ : (v. 3.22)
/n'/ ~ /m/ : (v. 3.25)
/n'/ ~ /n/ : (v. 3.26)
/n'/ ~ /l'/ : /ńiţ[i̯/ ~ /ĺiţ[î/, /pońi̯/ ~ /poĺi̯/.

3.28. Fonemul /l/

/l/ ~ /l'/ : /lau̯/ ~ /l'au̯/, /káli/ ~ /káĺi/, /páli/ ~ /páĺi/, /k]alu̯/ ~ /p]al'u̯/.
/l/ ~ /r/ : /káli/ ~ /kári/, /kalu̯/ ~ /karu̯/, /alávdu/ ~ /arávdu/
Obs. Fonemul /l/ se opune tuturor nonlichidelor.

3.29. Fonemul /l'/

/l'/ ~ /l/ : (v. 3.28)
/l'/ ~ /r/ : /áĺi/ ~ /ári/, /h'il'i/ ~ /h'iri/.
Obs. Fonemul /l'/ se opune tuturor nonlichidelor.

3.30. Fonemul /r/

/r/ ~ /l/ : (v. 3.28)
/r/ ~ /l'/ : (v. 3.29)

[1] În legătură cu interpretarea fonologică a formelor *nali, neali, n'ali* în aromînă, v. Emile Petrovici, *La distinction phonologique entre trois sortes de N et de L — non diésés, diésés et palatals en roumain et en slave*, în „International Journal of Slavic Linguistics and Poetics", I/II, Mouton & Co, 's Gravenhage, 1959, p. 184—192.

Obs. Fonemul /r/ se opune tuturor nonvibrantelor. /r/ inițial nu este ocurent în aromînă [1].

3.31. Fiecare fonem se definește din punct de vedere fonologic astfel:

/p/ : ocluziv (/p ~ f, v/), surd (/p ~ b/), labial (/p ~ t, ț, ĉ, k', k/).
/b/ : ocluziv (/b ~ f, v/), sonor (/b ~ p/), labial (/b ~ d, ḑ, ĝ, g', g/).
/t/ : ocluziv (/t ~ θ, δ/), surd (/t ~ d/), dental (/t ~ p, ț, ĉ, k', k/).
/d/ : ocluziv (/d ~ θ, δ/), sonor (/d ~ t/), dental (/d ~ b, ḑ, ĝ, g', g/).
/ț/ : ocluziv (/ț ~ s, z/), surd (/ț ~ ḑ/), alveolar (/ț ~ p, t, ĉ, k', k/).
/ḑ/ : ocluziv (/ḑ ~ s, z/), sonor (/ḑ ~ ț/), alveolar (/ḑ ~ b, d, ĝ, g', g/).
/ĉ/ : ocluziv (/ĉ ~ ș, j/), surd (/ĉ ~ ĝ/), prepalatal (/ĉ ~ p, t, ț, k', k/).
/ĝ/ : ocluziv (/ĝ ~ ș, j/), sonor (/ĝ ~ ĉ/), prepalatal (/ĉ ~ b, d, ḑ, g', g/).
/k'/ : ocluziv (/k' ~ h', y/), surd (/k' ~ g'/), palatal (/k' ~ p, t, ț, ĉ, k/).
/g'/ : ocluziv (/g' ~ h', y/), sonor (/g' ~ k'/), palatal (/g' ~ b, d, ḑ, ĝ, g/).
/k/ : ocluziv (/k ~ h, γ/), surd (/k ~ g/), velar (/k ~ p, t, ț, ĉ, k'/).
/g/ : ocluziv (/g ~ h, γ/), sonor (/g ~ k/), velar (/g ~ b, d, ḑ, ĝ, g'/).
/f/ : fricativ (/f ~ p, b/), surd (/f ~ v/), labial (/f ~ θ, s, ș, h', h/).
/v/ : fricativ (/f ~ b, p/), sonor (/v ~ f/), labial (/v ~ δ, z, j, y, γ/).
/θ/ : fricativ (/θ ~ t, d/), surd (/θ ~ δ/), dental (/θ ~ f, s, ș, h', h/).
/δ/ : fricativ (/δ ~ t, d/), sonor (/δ ~ θ/), dental (/δ ~ v, z, j, y, γ/).
/s/ : fricativ (/s ~ ț, ḑ/), surd (/s ~ z/), alveolar (/s ~ f, θ, ș, h', h/).
/z/ : fricativ (/z ~ ț, ḑ/), sonor (/z ~ s/), alveolar (/z ~ v, δ, j, y, γ/).
/ș/ : fricativ (/ș ~ ĉ, ĝ/), surd (/ș ~ j/), palatal (/ș ~ f, θ, s, h', h/).
/j/ : fricativ (/j ~ ĉ, ĝ/), sonor (/j ~ ș/), palatal (/j ~ v, δ, z, y, γ/).
/h'/ : fricativ (/h' ~ k' g'/), surd (/h' ~ y/), palatal (/h' ~ f, θ, s, ș, h/).
/y/ : fricativ (/y ~ k', g'/), sonor (/y ~ h'/), palatal (/y ~ v, δ, z, j, γ/).
/h/ : fricativ (/h ~ k, g/), surd (/h ~ γ/), velar (/h ~ f, θ, s, ș, h'/).
/γ/ : fricativ (/γ ~ k, g/), sonor (/γ ~ h/), velar (/δ ~ v, δ, z, j, y/).
/m/ : nazal (/m ~ p, b, f, v/), labial (/m ~ n, ń/).
/n/ : nazal (/n ~ l, r, d, δ, t, θ/), dental (/n ~ m, ń/).
/n'/ : nazal (/ń ~ l,', g', y, k', h'/), palatal (/ń ~ m, n/).
/l/ : lateral (/l ~ r, n, d, δ, t, θ/), dental (/l ~ l'/).
/l'/ : lateral (/l' ~ ń, g', y, k', h'/), palatal (/l' ~ l/).
/r/ : vibrant (/r ~ l, n, d, δ, t, θ/).

[1] V. distribuția fonemului și observații pe marginea ei în lucrarea noastră citată.

3.32. Trăsăturile distinctive ale fonemelor consoane aromîneşti sînt:

/vibrant/ ~ /nonvibrant/: /r/ se opune tuturor consoanelor nonvibrante

/lateral/ ~ /nonlateral/: lateralele /l/ şi /l'/ se opun tuturor consoanelor nonlaterale

/nazal/ ~ /nonnazal/: nazalele /m/, /n/ şi /n'/ se opun tuturor consoanelor nonnazale

/sonor/ ~ /nonsonor/: sonorele /b, v, d, δ, ḑ, z, ĝ, j, g', y, g, γ/ se opun nonsonorelor /p, f, t, θ, ţ, s, ĉ, ş, k', h', k, h/

/ocluziv/ ~ /nonocluziv/: ocluzivele /p, b, t, d, ţ, ḑ, ĉ, ĝ, k', g', k, g/ se opun nonocluzivelor (fricativelor) corespunzătoare /f, v, θ, δ, s, z, ş, j, h', y, h, γ/.

3.33. Tabelul fonemelor consoane este următorul:

vibrante:		r								
laterale:		l			ĺ					nonvibrante
nazale:	/m/	n			ń				nonlichide	
ocluzive:	/b/,	/d/,	/ḑ/,	/ĝ/,	/g'/	/g/		orale		
fricative:	/v/,	/δ/,	/z/,	/j/,	/y/,	/γ/				
ocluzive:	/p/,	/t/,	/ţ/,	/ĉ/,	/k'/,	/k/	surde			
fricative:	/f/,	/θ/,	/s/	/ş/,	/h'/,	/h/				

3.34. *Corelaţii. Fascicole de corelaţii.* O caracteristică a acestui sistem consonantic este aceea că fonemele care intră în corelaţia de sonoritate şi de continuitate se unesc în fascicole corelative cu patru membri; ocluzivele constituie în acelaşi timp o corelaţie de sonoritate ~ nonsonoritate şi una de ocluziune ~ fricţiune:

p — f   t — θ   ţ — s   ĉ — ş   k' — h'   k — h
| | | | | | | | | | | |
b — v   d — δ   ḑ — z   ĝ — j   g' — y   g — γ

Obs. În graiurile fără influenţă grecească locală unele ocluzive formează fascicole de patru membri:

p — f   ţ — s   ĉ — ş   k' — h'
| | | | | | | |
b — v   ḑ — z   ĝ — j   g' — y

altele de trei membri:

k \
| h
g /

/t/ şi /d/ rămîn în afara corelaţiei de ocluziune ~ fricţiune.

Această organizare în serii corelative şi fascicole corelative are avantajul că pune în evidenţă echilibrul sistemului.

3.35. Într-un alt aranjament, în care nu am considera distinctivă prezenţa sau absenţa ocluziunii (deci opoziţia ocluziune ~ fricţiune) numărul tipurilor articulatorii ar fi de 14 : 12 caracterizînd cele 12 ordine de localizare, la care se adaugă cele 2 tipuri articulatorii caracteristice fiecărei serii (marca de corelaţie şi absenţa ei : sonoritate nonsonoritate), adică :

p	f	t	θ	ţ	s	ĉ	ş	k'	h'	k	h
|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|	|
b	v	d	δ	ḑ	z	ĝ	j	g'	y	g	γ

Acest aranjament are dezavantajul — pe de o parte — că măreşte numărul tipurilor articulatorii (de la 10 la 14), în timp ce organizarea în fascicole corelative este mult mai economică ; pe de altă parte distincţia dintre cele 12 ordine de localizare nu este întotdeauna uşor de făcut, ordinele învecinate confundîndu-se, în timp ce opoziţia ocluziv ~ fricativ este pertinentă. Edificator în acest sens este faptul că fricativa /θ/, nou intrată în aromînă, se realizează [θ, f] sau [s], adică tot ca fricativă, limita dintre ordinele de localizare fiind foarte uşor de trecut.

Ex :

gr. *Evanθia* > arom. *Vanθía*, *Vamfía*, *Vansía*

gr. *Caθe* > arom. *káθi*, *káfi*.

gr. *θiriδa* > arom. *firíδî* (realizarea ca [f] a lui [θ] fiind general aromînească) [1].

Şi aspectul invers este întîlnit : lat. [f] din *femina* este realizat ca /θ/ sau /s/ : *θe̯áminî*, *se̯ámínî*. Ceea ce este comun acestor realizări este f r i c ţ i u n e a, trăsătură care le opune ocluzivelor.

Această particularitate a sistemului consonantic aromînesc de a trece cu relativă uşurinţă limita dintre diferitele ordine de localizare apropiate explică de ce, într-o altă etapă a istoriei acestui idiom, a fost posibilă trecerea prepalatalelor /ĉ/ şi /ĝ/ în dentalele /ţ/ şi /ḑ/, a labialelor /p, b, f, v, m/ în palatalele /k', ǵ, h', y, ń/ : pentru că distinctivă, pe primul plan, este opoziţia ocluziv ~ fricativ.

3.36. Sistemul consonantic aromînesc este un sistem coerent, foarte echilibrat. „Locurile goale" (fr. *cases vides*, engl. *holes in the pattern*, sp. *casillas vacias* [2]) au fost completate pe parcurs cu foneme provenite din modificări ale fonemelor existente sau prin împrumuturi din alte limbi. În felul acesta au apărut /θ/ şi /δ/ în ordinul apicodentalelor, /z/ în ordinul alveolarelor, /j/ în ordinul prepalatalelor, /h'/ şi /y/ în ordinul palatalelor, /h/ şi, apoi, /γ/ în ordinul velarelor, toate completînd seria fricativelor.

Cele patru serii de foneme aromîneşti aveau, probabil, înainte de completările enumerate, următoarea configuraţie :

p	t	ţ	ĉ	k'	k
b	d	ḑ	ĝ	g'	g
f	—	s	ş	—	—
v	—	—	—	—	—

[1] V. şi Th. Capidan, *Aromînii*, Buc., 1932, p. 537.

[2] V. André Martinet, *Économie des changements phonétiques*, Berne, 1955, p. 80.

Astăzi toate „locurile goale" sînt ocupate

p	t	ț	ĉ	k′	k
b	d	ḑ	ĝ	g′	g
f	θ	s	ş	h′	h
v	δ	z	j	y	γ

Cum este şi de aşteptat, cel mai mare randament funcțional, în cazul fonemelor nou apărute în sistem, îl au opozițiile în care intră fonemele rezultate din modificări interne /h′/ şi /y/. Celelalte opoziții, în care intră fonemele /θ, δ, z, j, h, γ/, împrumutate în diferite perioade ale evoluției limbii şi aflate în diferite stadii de integrare (cel mai slab integrate fiind /θ/, /δ/ şi /γ/) au un randament funcțional mult mai scăzut, nu servesc la deosebirea unui număr mare de cuvinte sau forme morfologice. Important este însă faptul că, intrînd într-o corelație (de ocluziune ~ fricțiune), soarta acestor foneme este alta decît aceea în care s-ar afla dacă s-ar găsi în afara oricărei corelații: ca foneme izolate, confuzia dintre ele şi fonemele apropiate, chiar dispariția lor, s-ar produce fără ca acest fapt să afecteze restul sistemului; ca foneme membre ale unei serii corelative însă, ele capătă o stabilitate din ce în ce mai mare.

Teoretic, sistemul cel mai stabil, adică, fonologic cel mai bun, este acela în care toate fonemele sînt integrate, fac parte adică din corelații sau din fascicole corelative [1]. Sistemul consonantic aromînesc tinde să devină un asemenea sistem.

ФОНОЛОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА АРОМУНСКОГО ЯЗЫКА

РЕЗЮМЕ

Автор ставит своей целью отождествить, определить и классифицировать аромунские фонемы на основании коммутации и отличительных черт.

Автор приходит к выводу, что аромунский язык имеет 7 гласных фонем (a, ă, î, e, i, o, u), две полугласные фонемы /i̯/ и /u̯/, (их фонетической реализацией является, соответственно: [i̯, e̯, ⁱ, ⁱ] и [u̯, o̯, ᵘ]) и 30 согласных фонем (p, b, t, d, ț, ḑ, ĉ, ĝ, k′, g′, k, g, f, v, θ, δ, s, z, ş, j, h′, y, h, γ, m, n, n′, l, l′, r).

Отличительной чертой гласных является степень открытия рта и место артикуляции, полугласных — асилабизм, а согласных — вибрирующий ~ невибрирующий, боковой ~ небоковой, назальный ~ неназальный, звонкий ~ незвонкий, смычный ~ несмычный характер.

Фонологическая система аромунского языка является последовательной, уравновешенной.

[1] V. André Martinet, *Économie des changements phonétiques*, Berne, 1955, p. 103—104.

LE SYSTÈME PHONOLOGIQUE DE L'AROUMAIN

RÉSUMÉ

La présente étude se propose d'identifier, de définir et de classifier les phonèmes de l'aroumain en se fondant sur la commutation, sur les traits distinctifs de ce dialecte.

La conclusion à laquelle aboutit l'auteur est que l'aroumain compte sept phonèmes vocaliques /a, ă, î, e, i, o, u/, deux phonèmes semi-vocaliques /i̯/ et /u̯/ (dont la réalisation phonétique est respectivement [i̯, e̯, -i̥, -ⁱ] et [u̯, o̯, -ᵘ]), et 30 phonèmes consonantiques /p, b, t, d, ţ, ḑ, ĉ, ĝ, k′, g′, k, g, f, v, θ, δ, s, z, ş, j, h′, y, h, γ, m, n, n′, l, l′, r/.

Les traits distinctifs sont : l'aperture et le lieu de l'articulation pour les voyelles ; l'asyllabisme pour les semi-voyelles ; leur caractère vibrant ~ non vibrant, latéral ~ non latéral, nasal ~ non nasal, sonore ~ non sonore, occlusif ~ non occlusif pour les consonnes.

Le système phonologique de l'aroumain est un système cohérent et équilibré.

REFLECȚII ÎN LEGĂTURĂ CU DISTINCȚIA morfem — plerem ÎN CONCEPȚIA GLOSEMATICĂ

DE

VALERIA GUȚU-ROMALO

1. Glosematica, deși admite că limba este un sistem de semne („Că limba e un sistem de semne pare a priori un adevăr fundamental de care teoria limbii trebuie să țină seama") și consideră că recunoașterea funcției-semn este esențială pentru analiza unui text și pentru studierea limbii [1, § 12], scoate în evidență și o altă caracteristică a limbii: faptul că „e alcătuită în așa fel încît dintr-un mănunchi de figuri aranjabile în nenumărate feluri, își poate construi o mulțime nesfîrșită de semne" [1, § 13]. Punerea în evidență a acestei caracteristici „esențiale" [*ibid.*] impune concluzia foarte importantă că „... limbile nu pot fi descrise numai ca sisteme de semne. Ținînd seama de scopul care li se atribuie de obicei, ele sînt, în primul rînd, sisteme de semne. Însă ținînd seama de structura lor internă, ele sînt cu totul altceva, și anume sisteme de figuri care servesc la construirea semnelor" [1, § 12].

Întrucît limba se relevă a fi prin structura sa internă un sistem de figuri, studierea acestora se impune, în primul rînd, glosematicii.

De altfel, studierea figurilor și nu a semnelor prezintă și unele avantaje practice dacă avem în vedere numărul imens al unităților-semn și faptul că aceeași unitate poate funcționa la diferite nivele, avînd în anumite relații calitate de semn, calitate pe care o pierde însă în alte relații.

Pentru a stabili inventarele acestor figuri care reprezintă entități ale celor două planuri, între care nu există o relație biunivocă [1, § 13] e necesară analiza fiecărui plan considerat separat. Separarea celor două planuri constituie deci obligatoriu, pentru glosematică, prima etapă a studiului, a analizei [1, § 20], care se va continua apoi în interiorul fiecărui plan. Această distincție primordială dintre planul conținutului și planul expresiei are drept consecință necesitatea creării a două discipline lingvistice: cenematica și pleremática, al căror obiect de studiu îl constituie *forma* celor două planuri.

Deşi ambele planuri, atît expresia cît şi conţinutul, constituie în egală măsură obiectul glosematicii, fondatorii şi adepţii acestei concepţii îşi concentrează atenţia asupra conţinutului. Această preferinţă are importante justificări teoretice „c'est à l'intérieur de ce plan que ce pose le problème de la structure morphologique" [2, p. 121] şi metodologice: „Pour répondre aux exigences de la méthode déductive, l'étude de la norme doit précéder celle de l'usage; l'étude du contenu celle de son expression" [2, p. 136].

2. Un loc central în teoria plerematicii ocupă distincţia pleremmorfem, definirea şi delimitarea acestor două categorii de unităţi ale planului conţinutului, de care se leagă o serie întreagă de concepte importante ca *bază*, *caracteristică*, *sintagmă*.

Urmărirea în succesiune cronologică a lucrărilor lui L. Hjelmslev, fondatorul şi creatorul glosematicii, permite constatarea unei clarificări treptate a distincţiei morfem-plerem, care reia în alţi termeni şi pornind de la alte premise problema mai veche a delimitării gramaticalului de lexical.

Această problemă care apare deja, destul de vag conturată, în 1928 [3], şi e considerată nerezolvată încă în 1935 [4] este reluată pe larg în *Essai d'une théorie des morphèmes* şi în *La structure morphologique*. Unele adăugiri şi precizări apar şi în lucrările ulterioare.

3. Unităţile planului conţinutului, plerematermele se repartizează în două categorii: *morfemele* şi *pleremele*, numite uneori de Hjelmslev (cf. citatele ulterioare) şi *semanteme*.

Aceste unităţi de conţinut care se identifică, se delimitează pe baza funcţiei-semn — deci în măsura în care anumite schimbări din planul conţinutului sînt corelate cu modificări în planul expresiei — se definesc însă *numai* în planul conţinutului, fără referire la expresie, caracterul modificării pe care o antrenează fiind complet nerelevant pentru identificarea şi definitivarea unităţilor de conţinut [p. 124]. O asemenea schimbare poate fi înlocuirea unei desinenţe prin alta (4), poate fi o anumită topică: ordinea cuvintelor serveşte în engleză la distingerea morfemelor cu funcţii analoge celor manifestate în latină prin afixe cazuale (id. p. 125), sau poate fi reprezentată prin modulaţie (id.).

Morfemele şi pleremele sînt definite şi diferenţiate prin funcţiile pe care le contractează şi anume prin posibilitatea sau imposibilitatea de a fi selecţionate [1], de a-şi datora prezenţa unui element conex: „La catégorie des morphèmes et celle des sémantèmes sont définies réciproquement par la relation spécifique contractée dans la chaîne entre les membres appartenant à chacune des deux catégories" şi anume: „est morphème un élément qui possède la faculté de faire partie d'une unité sélectionnée; est plérème un élément qui ne possède pas cette faculté" [6, p. 192].

Morfemele se pot combina mai multe împreună alcătuind *caracteristica* unei *baze*, iar aceasta reprezintă unul sau mai multe plereme, între caracteristică şi bază stabilindu-se un raport de determinare. Posibili-

[1] Vom folosi de preferinţă, în expunerea ulterioară, termenii *selecţie*, *selecţionat*, deşi în lucrările lui Hjelmslev sînt utilizaţi, cum se poate uşor vedea din citatele ulterioare, şi alţi termeni pentru a indica raportul de determinare heterosintagmatică avut aici în vedere.

tatea de a intra în alcătuirea bazelor şi a caracteristicilor e prezentată ca definitorie [2, p. 127] pentru cele două serii de plerematеme : „C'est le fait que la base et la caractéristique sont fonctions l'une de l'autre et que la caractéristique sert à déterminer la base, qui définit le sémantème et le morphème respectivement. Il n'y a pas d'autres définition possible et le fait en question ne comprend pas d'autre réalité objective. La catégorie des sémantèmes est définie par la faculté de ses membres de se combiner pour former des unités susceptibles d'être déterminées par une caractéristique, c'est-à-dire par leur faculté de former des bases, et la catégorie des morphèmes est définie par la faculté de ses membres de se combiner pour former des unités susceptibles de déterminer une base, c'est-à-dire par leur faculté de former des caractéristiques".

Relațiile prin care se caracterizează pleremele şi morfemele nu sînt specifice numai planului conținutului. Ele se manifestă şi în planul expresiei permițînd distingerea a două serii de unități analoge : *cenemele* şi *prozodemele*.

Pentru a cuprinde elementele din cele două planuri caracterizate prin acelaşi tip de relații, Hjelmslev utilizează termenii de *constituant* şi *expozant*, „... c'est la direction [1] qui définit l'exposant par opposition au constituant. Ces paradigmes dont les membres peuvent entrer dans un rapport de direction sont des paradigmes d'exposants. Les paradigmes qui ne présentent pas cette particularité sont les paradigmes des constituants" [5, p. 155].

Conceptele de exponenți şi constituanți sînt deci mai largi decît cele de morfeme şi plereme (pe care le înglobează), iar baza şi caracteristica au în vedere aceleaşi elemente, considerate însă ca grupări posibile (cf. cit. anterior din 2, p. 127).

Distincția morfem-plerem este implicată şi de un alt concept important, acela de *sintagmă*, definită ca fiind o combinație de morfeme şi plereme, de bază şi caracteristică (cf. „L'unité constituée d'une base et de la caractéristique qui lui appartient peut recevoir la dénomination de syntagme" [7, p. 188]).

Termenii tradiționali de *temă* şi *desinență*, ca şi cei, mai cuprinzători de *formant* şi *formativ*, adoptați de glosematică, pentru a denumi elementele de expresie (diferite, sau coincizînd întîmplător cu cenematemele) care corespund plerematemelor, presupun de asemenea distincția morfem-plerem. Formantul corespunde morfemului, formativul pleremului, baza este exprimată de temă [6, p. 194] etc.

Distincțiile se bazează, în acest caz, pe raportarea unei unități de expresie la un anumit element al planului conținutului, şi sînt ca atare secundare, derivate, presupunînd distincția morfem — plerem.

Tot de această distincție pare a se lega, cf. [5, p. 78 pasim], [2, p. 118] şi vechea şi mult dezbătuta problemă a formelor compuse.

Numeroasele implicații derivînd din distincția morfem-plerem, permit considerarea celor două concepte ca fiind fundamentale pentru

---

[1] În lucrarea citată termenul „direcție" denumeşte determinarea heterosintagmatică (cf. *ibid.*).

glosematică, ceea ce explică faptul că L. Hjelmslev a revenit, cum am văzut, în mai multe rînduri asupra acestei probleme, încercînd să aducă mereu noi precizări în definirea și delimitarea celor două concepte.

4. Conceptele de plerem și morfem sînt utilizate în toate lucrările care caută să concretizeze concepția glosematică prin aplicarea ei în studierea diverselor limbi. Aplicarea teoriei la un material lingvistic variat, de cele mai multe ori diferit de cel invocat de L. Hjelmslev în ilustrarea tezelor teoretice (se fac de cele mai multe ori referiri la latină, eventual greacă și foarte rar la unele limbi moderne) a pus pe cercetători în fața unor dificultăți pentru care teoria nu oferea soluții sau părea ambiguă.

Foarte interesant este în acest sens studiul lui P. Diderichsen, *Morpheme Categories in Modern Danish* [8] în care sînt semnalate unele inadvertențe și insuficiențe ale teoriei care s-au manifestat în încercarea de stabilire a morfemelor limbii daneze. Așa de ex., ocupîndu-se de articol menționează insuficiența criteriilor teoretice de delimitare a categoriei și de distingere între eventualele elemente omonime dintr-o limbă (p. 150), discutînd categoria cazului constată că nici tezele teoretice, nici exemplele care le ilustrează nu oferă sugestii utilizabile în lămurirea situației din daneză (p. 139), iar examinarea morfemului de diateză îl duce la concluzia că „the diathesis may only under the dubious semantic consideration ... be regarded as a morpheme category" [p. 142].

În opinia lui Diderichsen aceste neajunsuri se explică prin „the extreme broadening of the basic concepts represented by the definition of direction, this definition comprehending any type of „nexia-establishing" dependence" (p.152). Conceptul insuficient precizat de direcție, lipsa indicațiilor referitoare la limitele sintactice în care se poate vorbi de direcție [8, p. 139] fac ca în raportul de dependență să poată fi atrase nu numai unități, ci și grupări de unități : în unele situații pare mai curînd a fi vorba de dependență între caracteristici, deci între grupări de morfeme decît între morfeme ca atare [id. p. 141].

Pentru a remedia neajunsul principal P. Diderichsen sugerează unele precizări referitoare la conceptul de direcție [id.].

Unele neclarități se datoresc însă nu insuficientei precizii a definițiilor inițiale, ci clasificărilor ulterioare și exemplificărilor uneori echivoce. O asemenea ambiguitate introduce distincția dintre morfemul fundamental și morfemul convertit, distincție a cărei insuficientă fundamentare a fost deja observată, fără însă a fi supusă unei examinări mai atente. Astfel P. Diderichsen [8 p. 145, nota 2] face aprecierea globală că „the whole problem of fundamental and converted morphemes seems to call for further investigation", iar B. Siertsema [9] se mulțumește cu afirmația că introducerea conceptului de morfem convertit poate provoca confuzii (p. 212).

Distingerea în cadrul morfemelor, unități definite funcțional prin calitatea de a fi selecționate, a morfemelor fundamentale și convertite se face în următorii termeni : „Si en conditions déterminées, un exposant fait partie d'un paradigme dont aucun membre ne peut être dirigé, l'exposant est dit *converti*". „Si, en conditions déterminées, un exposant fait partie d'un paradigme dont des membres peuvent être dirigés, l'exposant

est dit fondamental". [5, p. 155] sau, cîțiva ani mai tîrziu în [7], „est morphème un élément qui possède la faculté de faire partie d'une unité sélectionnée... Un morphème qui conserve cette faculté est appelé fondamental, dès qu'il l'abandonne en des conditions déterminées, il est dans ces conditions un morphème converti", p. 174.

Din acest ultim citat se vede că de fapt definiția morfemului nu cuprinde decît morfemul fundamental, specificul morfemului convertit constînd în „abandonarea" în condiții determinate, tocmai a caracteristicii definitorii a morfemului. Pe de altă parte morfemul convertit, ca și radicalul și derivativul, face parte din bază [2, p. 134]. Deci atît prin faptul că nu poate fi dirijat, cît și prin apartenența la bază, morfemul convertit se plasează alături de plereme. De ce este justificată atunci denumirea de morfem în cazul acestor unități și care sînt criteriile de delimitare? Acest aspect al problemei nu e discutat nicăieri, iar din exemple s-ar părea că se are în vedere apropierea semantică (deci un fapt nefuncțional) și capacitatea acestor unități de a selecționa un anumit morfem. Astfel, în lucrările lui L. Hjelmslev se vorbește de diverse morfeme convertite: prepoziția e considerată „caz convertit" [5, p. 157], conjuncția conține un morfem convertit de aspect și de timp [5, p. 159] verbe ca *volo* conțin morfeme convertite de mod [5, p. 160] — probabil pentru că toate elementele în discuție au capacitatea de a selecționa un anume morfem — de caz, de mod, de timp. În cazul verbelor se vorbește și de un morfem convertit de număr [5, p. 160], ceea ce e mai puțin clar. Nu se vorbește însă de un morfem convertit de caz, deși verbele (verbele tranzitive, de ex., pentru a nu menționa decît această categorie general recunoscută), au capacitatea de a dirija morfemul de caz. De asemenea nu e clară justificarea afirmației că pronumele include un „articol convertit" [6, p. 195]. Dintr-un pasaj ca: „Les pronoms démonstratifs et les pronoms indéfinis sont dans toute langue des articles convertis, même si la langue ignore les articles fondamentaux... Dans une langue qui ignore les articles fondamentaux il serait illégitime de poser un article converti dans les pronoms autres que ceux dont le contenu en témoigne, c'est-à-dire dans les pronoms autres que les démonstratifs et les indéfinis" [6, p. 195 — 196] pare să reiasă că nu e vorba decît de o apropiere semantică ca și din pasajul: „Il peut encore arriver qu'un morphème soit présent dans un pronom à la fois à l'état converti et à l'état fondamental" [id. 195]. Exemplul care ilustrează această afirmație îl constituie demonstrativele latinești (*ille*, *hic*, *iste*): Persoana a III-a, care se manifestă în acord (*hoc est*), reprezintă morfemul fundamental, iar pers. I (în cazul lui *hic*) și pers. a II-a (în cazul lui *iste*) reprezintă morfemul convertit.

Aceeași fundamentare semantică pare a avea și afirmația lui J. Holt că unele substantive includ morfemul convertit de aspect [10, p. 22].

Din cele expuse se vede că, cel puțin în studiul actual de elaborare a teoriei, conceptul de morfem convertit facilitează introducerea unor criterii semantice, nefuncționale, în cercetare.

Definirea morfemelor fundamentale ca „éléments dont chacun appartient à un paradigme dont un membre au moins peut être dirigé par une autre unité du contexte" [7, p. 174] poate de asemenea suscita

unele întrebări. Cum trebuie interpretată precizarea — să facă parte dintr-o paradigmă din care *măcar unul* din membri să poată fi dirijat"? Trebuie înțeles, de ex., că într-o paradigmă singular /plural e suficient ca unul din membri, singularul sau pluralul să poată fi selecționat, că într-o paradigmă prezent / trecut / viitor e suficient să fie selecționat numai morfemul de trecut, de ex. ?. Această interpretare impune deducția că funcția pe baza căreia stabilim paradigma poate sau chiar trebuie să fie diferită de funcția care conferă membrilor paradigmei calitatea de morfem fundamental. Trebuie înțeles că e suficient ca în anumite situații să se poată vorbi de selecție, fie să zicem faptul că modul conjunctiv în anumite situații poate fi cerut de o conjuncție sau de un verb modal, pentru a afirma că modul conjunctiv reprezintă un morfem fundamental? În acest caz existența unor prepoziții riguros cerute de un verb, să zicem, de ex., rom. (*a decurge*) **din** nu poate justifica considerarea prepozițiilor ca morfeme fundamentale?

În această situație se face simțită lipsa unor criterii suficient de precise în delimitarea categoriei, a paradigmei, într-un sens diferit de cel discutat de Diderichsen și menționat la începutul acestui paragraf (vezi p. 336).

Unele întrebări suscită și clasificarea morfemelor în intense și extense: „Les exposants fondamentaux se divisent en deux catégories définies par la fonction homosyntagmatique. Les *exposants extenses* sont ceux qui peuvent caractériser un énoncé catalysé; les exposants intenses sont ceux qui ne possède pas cette faculté" [4, p. 155], pentru a nu cita decît o definiție.

Conceptul de morfeme extense aduce în discuție așa-numita *base nue*, bază fără caracteristică. Exemple de asemenea baze oferă prepozițiile și conjuncțiile. Verbul reprezintă de asemenea o *base nue*, deoarece morfemele care îi sînt asociate, caracterizează în concepția lui L. Hjelmslev întregul nex [1] [7, p. 186].

Conceptul în discuție e clar dacă îl considerăm semantic, baza reprezentînd o combinație de plereme, devine mai puțin clar dacă ne raportăm la definițiile formale ale bazei și caracteristicei ca „fonctions l'une de l'autre" [cf. definițiile menționate în § 3 unde se precizează între altele că bazele sînt „unités *susceptibles* — subl. mea — d'être déterminées par une caractéristique".] fără eventuale precizări suplimentare, deoarece, cel puțin în cazul prepozițiilor și conjuncțiilor, nu poate fi vorba niciodată de determinare prin caracteristică [2].

Introducerea conceptului „morfem extens" impune anumite precizări și din alt punct de vedere: baza determinată de morfemele extense poate cuprinde unul sau mai multe plereme, una sau mai multe caracteristici intense. Prin aceasta conceptul de bază se modifică esențial: baza, care, prin definiție, e alcătuită din plereme [cf. § 3] și care admite, în urma distincției morfem fundamental-morfem convertit, și morfeme convertite, ajunge să cuprindă în această ultimă ipostază și morfeme intense. Baza

---

[1] *Nexul* reprezintă sintagma cu caracteristică extensă: „Si la caractéristique est extense, le syntagme en question peut être appelé *nexus*". [7, p. 188].

[2] Baza verbală poate primi caracteristică de morfeme intense.

nexului e astfel foarte diferită de baza unui sintagmatem [1] fiind alcătuită din una sau mai multe baze determinate de morfeme intense şi din aceste morfeme intense grupate în una sau mai multe caracteristici. Caracteristica de morfeme extense, care selecţionează o bază de tip complex ca aceasta, pare să reprezinte o caracteristică de gradul al II-lea, un fel de supracaracteristică.

5. Aceste consideraţii arată că ar fi extrem de profitabilă reluarea, într-o lucrare de sinteză, a conceptelor fundamentale ale plerematicii, lucrare care să cuprindă (comparate şi organizate în lumina definiţiilor) toate adăugirile şi toate preţioasele observaţii risipite în diversele studii ale fondatorului glosematicii.

E neîndoielnic că unele nedumeriri sau neînţelegeri se datoresc caracterului dispersat al prezentării teoriei. Fiind discutate în numeroase articole, care se succed uneori la intervale destul de mari de timp, aceleaşi entităţi pot fi abordate din puncte de vedere diferite şi pot interveni de asemenea unele inconsecvenţe terminologice şi chiar unele schimbări de concepţie. Aceste neajunsuri pot fi îndepărtate reluîndu-se într-o prezentare globală rezultatele diferitelor cercetări anterioare.

СООБРАЖЕНИЯ ПО ПОВОДУ РАЗЛИЧЕНИЯ МОРФЕМА-ПЛЕРЕМА В КОНЦЕПЦИИ ГЛОССЕМАТИКОВ

РЕЗЮМЕ

Автор выявляет некоторые неясности в связи с различением *морфема-плерема*, неясности, возникающие из-за введения таких понятий как обратимая морфема (*morphème converti*), база, лишенная характеристики (*base nue*), расширенная морфема (*morphème extense*) и т.д., либо из-за неточностей в формулировках. Эти неясности вызывают трудности в применении теорий к исследованию различных языков. В заключение автор подчеркивает необходимость нового изложения основных понятий плерематики, что позволило бы объединить их в единую систему и устранить некоторые имеющиеся непоследовательности и противоречия, зачастую лишь терминологического порядка.

REMARQUES SUR LA DISTINCTION MORPHÈME-PLÉRÈME DANS LA CONCEPTION GLOSSÉMATIQUE

RÉSUMÉ

S'occupant de la distinction morphème-plérème, l'article signale quelques obscurités engendrées par l'introduction des concepts de « morphème converti », de « base nue », de « morphème extense », etc., ou décou-

[1] E sintagmatem, sintagma a cărei caracteristică o constituie o unitate minimală de expozanţi intenşi [5 p. 156].

lant d'une rédaction confuse, obscurités qui rendent difficile quelquefois l'application de cette théorie à l'étude des différentes langues.

En concluant, l'auteur insiste sur l'intérêt qu'il y aurait à reprendre, dans un exposé d'ensemble, les concepts fondamentaux de la plérématique, ce qui permettrait de les organiser en un tout parfaitement cohérent et d'éliminer les inconséquences et les contradictions qui sont, bien souvent, de nature simplement terminologique.

BIBLIOGRAFIE

1. L. Hjelmslev — *Prolegomena to a theory of language*, 1953.
2. Id. — *La structure morphologique*, 1939, în TCLC, XII (1959).
3. Id. — *Principes de grammaire générale*, København, 1928.
4. Id. — *La catégorie des cas*, 1935.
5. Id. — *Essai d'une théorie des morphèmes*, 1936, în TCLC, XII (1959).
6. Id. — *La nature du pronom*, 1937, în TCLC XII (1959).
7. Id. — *Le verbe et la phrase nominale*, 1948, în TCLC, XII (1959).
8. P. Diderichsen — *Morpheme Categories in Modern Danish*, în TCLC V (1949).
9. B. Siertsema — *A study of glossematics, Critical survey of its fundamental Concepts*, The Hague, 1955.
10. J. Holt — *Études d'aspect*, København, 1943.

RAPORTURILE EXTRALINGVISTICE ȘI CRITERIILE STRUCTURALE DE SEGMENTARE

DE

MARIA MANOLIU

Aşa cum remarca Ferdinand de Sausure, ,,limba prezintă caracterul ciudat şi izbitor de a nu oferi entităţi perceptibile din primul moment"[1]. În consecinţă, spre deosebire de majoritatea ştiinţelor, ale căror domenii oferă unităţi uşor de delimitat, lingvistica se află în situaţia de a descoperi ea însăşi unităţile de bază ale obiectului său de studiu. Aceasta nu înseamnă că unităţile limbii nu sînt esenţiale, nu au nici o importanţă, aşa cum afirmă autorul *Cursului de lingvistică generală*[2].

De altfel, în multe alte domenii, mobilitatea, relativa independenţă, discontinuitatea temporală sau spaţială a obiectelor fac posibilă numai pînă la un anumit punct segmentarea spontană, intuitivă, fără intervenţia unor principii de analiză anterior elaborate. De la un anumit nivel însă, informaţiile senzoriale, empirice sînt insuficiente. Este necesar să se facă apel la experimentul dirijat, la raţionament.

Pe de altă parte, şi în cazul limbii există discontinuităţi — evident temporale, întrucît fluxul sonor se desfăşoară în timp —, pauze în vorbire, care fac posibilă o primă segmentare. Cu ajutorul acestor pauze, L. Bloomfield, O. Bloch şi L. Trager, B. Pottier[3] izolează *frazele* iar Zellig S. Harris decupează unităţile maximale, *uteranţele*[4].

Dar aceste unităţi izolabile prin pauze se dovedesc insuficiente pentru a descoperi mecanismul, modul de funcţionare, structura intimă a limbii, întrucît înglobează elemente cu comportament şi funcţii diferite (silabe, vocale, cuvinte, propoziţii, fraze). Ele trebuie segmentate în continuare şi, în vederea acestui scop, ştiinţa limbii se vede nevoită să-şi

---

[1] *Cours de linguistique générale*, Paris, 1931, p. 149.

[2] *Ibidem.*

[3] *Systématique des éléments de relation*, Paris, 1962, p. 42.

[4] *An utterance is any stretch of talk by one person, before and after which there is silence on the part of the person*, în *Methods in structural lingvistics*, Chicago, 1951, p. 12.

constituie o ramură specială, consacrată izolării, decupării unităţilor fundamentale ale obiectului său de studiu.

1. Lingvistica structurală îşi propune să utilizeze criterii relaţionale în procesul de segmentare. În consecinţă, izolarea unităţilor presupune o etapă de cercetare a relaţiilor interne. Nu este de mirare că autorii unor lucrări care-şi propun să construiască modele analitice ca *Methods in Linguistics* sau *Prolegomena* încep prin a defini tipurile de relaţii. În acelaşi timp însă cercetarea naturii relaţiilor intralingvistice necesită recunoaşterea unor părţi între care s-au stabilit aceste relaţii. S-ar părea, aşadar, că principiile de segmentare preconizate de analiza structurală se înlănţuie într-un cerc vicios care ne trimite de la termeni la relaţii interne şi de la relaţii la termeni.

Ideea aceasta apare foarte clar în criticile celor care reproşează glosematicienilor şi descriptiviştilor faptul că nu indică nici un criteriu de decupare a primului segment de limbă[1].

Într-adevăr, urmărind etapele de analiză propuse în unele lucrări structurale care s-au ocupat mai ales de izolarea unităţilor, constatăm că se acordă o mare atenţie relaţiilor interne, elaborării unor criterii riguroase de grupare a elementelor în baza acestor relaţii, dar se vorbeşte foarte puţin sau de loc de modul în care se ajunge la primele segmente.

1.1. În glosematică, se vorbeşte de două specii de secţionări ale lanţului : *diviziune mecanică*, prin care se obţin variantele, şi *segmentarea* prin raporturi de comutare, care produce unităţi invariante. „Variantele, afirmă L. Hjelmslev, pot fi înregistrate direct printr-o diviziune mecanică a lanţului (vorbirii)" [2].

Autorul *Prolegomenelor* nu vorbeşte însă niciodată în mod explicit despre modul în care se poate produce — după criterii obiective, această divizare primară iar în exemplificările care servesc la prezentarea tipurilor de relaţii sau la descrierea procesului de reducere a variantelor sînt folosite unităţi „tradiţionale" ca *sunet*, *propoziţie*, *conjuncţie*, *substantiv* etc....

În lucrările sale fundamentale, L. Hjelmslev se ocupă însă amănunţit de faza reducerii variantelor la invariante.

Proba comutării este folosită atît pentru obţinerea inventarelor de unităţi din planul conţinutului cît şi din cel al expresiei.

Privite din unghiul de vedere al unei lingvistici structurale, care şi-ar propune să găsească o modalitate de a segmenta limba (textul) cu ajutorul şi numai cu ajutorul raporturilor intralingvistice, criteriile glosematicii prezintă o mare slăbiciune. Pentru a stabili unităţile de conţinut se urmăresc corelaţiile din expresie : „Avem a face cu două invariante deosebite ale conţinutului doar atunci cînd corelaţia dintre ele este legată printr-o relaţie de o altă corelaţie existentă în planul expresiei, altfel nu" [3]. Aceasta înseamnă că trebuie să se fi stabilit mai înainte aceste corelaţii. Cunoaşterea corelaţiilor din expresie (sau din conţinut) presupune recu-

[1] A. Frei, *Critères de délimitation*, în „Word", X (1954), 136—145 ; B. Pottier, *op. cit.*, p. 22 ; Ch. F. Hockett, *Morphology, The descriptive analysis of Words*, în „Language", XXIII (1947), p. 276.

[2] *Prolegomena to a theory of language*, Baltimore, 1955, par. 14.

[3] *Ibidem*, par. 14.

noaşterea unor termeni substituibili în acelaşi loc al lanţului (vezi definiţia *corelaţiei*, ibidem).

Această recunoaştere a termenilor, mai bine-zis a limitelor dintre segmentele de conţinut sau de expresie — este anterioară momentului în care se aplică proba comutării. Ea are la bază o segmentare primară obţinută prin raportarea la substanţa fonică sau semantică. La rîndul lor diferenţele dintre substanţă se stabilesc prin confruntarea cu realitatea de exprimat, în planul conţinutului [1] şi cu ajutorul analizei componenţei acustico-articulatorii în cazul fluxului sonor.

Întrucît L. Hjelmslev se menţine aproape tot timpul în sfera consideraţiilor abstracte, pentru a concretiza afirmaţiile de mai sus reproducem un paragraf din articolul lui E. Vasiliu care îşi propune, printre altele, să ilustreze modul în care se efectuează în glossematică reducerea invariantelor din planul conţinutului.

„Să considerăm unul dintre exemplele de mai sus, pe care să-l analizăm din punctul de vedere al conţinutului:

„elevul merge la şcoală" / *„el merge repede"*

elevul merge la şcoală / *el merge repede*

Se pune problema dacă „merge" din primul segment de conţinut este identic cu „merge" din cel de-al doilea.

Chestiunea identităţii reprezintă aici o problemă reală, întrucît, din punct de vedere semantic, cele două segmente diferă: „*merge*" din „*merge la şcoală*" conţine şi ideea de „direcţie" în timp ce „*merge*" din „*merge repede*" nu conţine această idee. Reprezentînd primul segment prin „*merge* (*d*)" şi al doilea prin „*merge*", substituim un segment prin celălalt în contextul „*el merge repede*"; dacă această substituţie în planul conţinutului antrenează o substituţie în planul expresiei, atunci cele două segmente de conţinut sînt comutabile şi, în consecinţă, distincte; dacă substituţia celor două segmente nu antrenează o substituţie în planul expresiei, atunci cele două segmente nu sînt comutabile şi, în consecinţă sînt identice. Se observă că „merge (*d*) şi „*merge*" nu sînt comutabile, ceea ce înseamnă că sînt identice" [2].

Din acest paragraf rezultă că în punctul iniţial al analizei se cunosc următoarele: (1) limita segmentelor din şirul conţinutului; (2) diferenţa semantică dintre „merge (d)" şi „merge". Ambele date nu se pot obţine decît prin raportarea la realitatea exprimată la noţiunile invocate.

1.2. Reprezentanţii descriptivismului american se împart în două mari categorii după cum folosesc sau nu în segmentare criterii de natură semantică.

L. Bloomfield, E. Nida, A. H. Gleason îmbină referirile la planul semantic cu criterii distributive.

„Două elemente, scrie A. H. Gleason, pot fi considerate ca aparţinînd aceluiaşi morfem dacă(1) au **acelaşi sens** (sublinierea noastră) şi (2)

---

[1] După unii comentatori ai glossematicii, substanţa în accepţia hjemsleviană reprezintă însuşi domeniul realităţii de exprimat.

[2] E. Vasiliu, *Metode de analiză în lingvistica modernă*, în „*Limba romînă*", IX (1960), nr. 6, p. 25.

dacă sînt în distribuţie complementară, condiţionată de o trăsătură fonologică"[1].

De vreme ce, pentru descriptiviştii americani, sensul este „ne-lingvistic", înseamnă că nu numai segmentarea primară ci şi reducerea la invariante utilizează criterii extra-lingvistice.

Mai atent faţă de cerinţele unei analize formale şi obiective, Zellig S. Harris îşi propune să elimine sensul dintre criteriile de segmentare. Mai riguros decît alţi descriptivişti, el stabileşte o ordine precisă a etapelor de analiză.

În prima fază se urmăreşte obţinerea *segmentelor* (*fonematice* sau *morfematice*). Pentru aceasta se folosesc două criterii *similitudine* şi *independenţă*.

În punctul iniţial al analizei criteriul „similitudinii" nu se poate baza pe asemănări fonetice sau semantice întrucît acestea sînt considerate necunoscute. De aceea, pentru Harris „similitudine" înseamnă „posibilitate de substituire fără a se produce vreo schimbare în reacţia subiectului vorbitor care ascultă enunţul înainte şi după substituire"[2].

Avantajul unei astfel de definiţii a identităţii folosite drept criteriu la începutul analizei constă în aşa-zisa ei obiectivitate. Pentru cercetător *reacţia vorbitorului* este exterioară, obiectivă, în timp ce raportarea la conţinutul semantic este subiectivă pentru că presupune interpretarea relaţiei /semn-noţiune-obiect/. Criteriul reacţiei vorbitorului este obiectiv în raport cu lingvistul dar îşi păstrează caracterul extralingvistic şi este încărcat de tot bagajul de cunoştinţe intuitive ale subiectului vorbitor. Nu trebuie să se uite faptul că posibilitatea vorbitorului de a recunoaşte identităţi şi deosebiri în lanţul lingvistic se bazează pe întreaga lui experienţă lingvistică acumulată în procesul de reflectare şi comunicare, proces care i-a descoperit în primul rînd corespondenţele dintre semne, noţiuni şi obiecte.

Apelul la reacţia vorbitorului ascunde în fapt necesitatea de a cunoaşte raportul dintre semn şi realitate în procesul de analiză a limbii.

Teoretic vorbind, tăierea primară a lanţului în unităţi care să intre mai apoi în proba substituţiei se poate face la întîmplare[3]. Identificarea segmentelor astfel obţinute începe prin intervenţia reacţiei vorbitorului.

Aşadar, primul pas în analiză este însoţit de „întîmplare" şi de cunoaşterea intuitivă a limbii. În consecinţă, ea nu poate produce decît unităţi cu granițe imperfecte — aşa-zise unităţi „de încercare", *tentativelly* cum le numeşte Z. S. Harris.

Dar în etapele imediat următoare aceste unităţi imperfecte se rafinează, se corectează prin aplicarea succesivă într-o ordine bine stabilită a unor criterii riguros formulate în termenii analizei distributive.

1.3. Reprezentanţii şcolii structurale pragheze includ în criteriile de segmentare raportarea la planul semantic. Bernard Pottier, de pildă, consideră că, pentru a decupa unităţile morfematice este necesar să se facă

[1] *An introduction to descriptive linguistics*, New York, 1955, p. 80.

[2] *Methods in Structural Linguistics*, p. 20.

[3] Cf. şi exemplele date de Harris. *That is my pin* şi *He's in* a căror comparare produce segmentarea lui *pin* în /p/ + /in/.

apel la fapte de ordin semantic [1]. Întrucît pentru B. Pottier limba este compusă atît din latura sonoră (substanţă şi funcţie) cît şi din latura semantică (substanţă şi funcţie), relaţia dintre expresie şi substanţa semantică devine intralingvistică. Aceasta înseamnă însă că sensul, transformat în obiect de studiu al lingvisticii, este în acelaşi timp şi criteriu de segmentare primară. Metoda propusă de B. Pottier apare contradictorie.

Pentru André Martinet unităţile fonologice se delimitează în baza funcţiei distinctive, a proprietăţii de a distinge cuvinte sau forme [2]. Aşadar, operaţia de decupare a fonemelor presupune cunoaşterea diferenţelor şi identităţilor dintre cuvinte şi forme.

Ocupîndu-se de delimitarea *monemelor*, A. Martinet arată că „analiza va rezulta din compararea enunţurilor din ce în ce mai puţin diferite fonic şi din ce în ce mai apropiate semantic" [3]. Cu alte cuvinte, izolarea unităţilor lingvistice fundamentale are la bază o segmentare primară în cursul căreia s-au stabilit o serie de asemănări şi deosebiri atît în expresie cît şi în conţinut. Dar despre această segmentare primară André Martinet, ca şi ceilalţi structuralişti, nu vorbeşte niciodată. Faptul este perfect explicabil. Diferenţele semantice şi fonetice primare nu se stabilesc în baza funcţiei sunetelor sau a semnelor. Aşa cum am mai arătat, în planul semantic, identificarea şi diferenţierea din primul nivel al analizei se bazează pe raportul nelingvistic dintre sens şi obiect, iar în expresie echivalenţele se stabilesc în baza însuşirilor concrete articulator-acustice.

2. Din principiile preconizate de autorii lucrărilor amintite mai sus reiese că, în fapt, segmentarea limbii se produce în trei etape.

(a) *Tăierea primară a lanţului*. În această fază se procedează mecanic, intuitiv, prin raportări la elementele extralingvistice sau la însuşiri concrete ale materiei sonore. Această etapă nu este deobicei inclusă în analiza propriu-zisă ci subînţeleasă, deoarece nu utilizează relaţii intralingvistice.

(b) *Cercetarea relaţiilor* dintre părţile obţinute din prima tăiere, în vederea alegerii uneia dintre modalităţile de descompunere a limbii. Modul în care este privită latura semantică sau substanţa determină limitele cîmpului de studiu. Pentru cei care sensul şi substanţa au caracter lingvistic cercetarea relaţiilor interne presupune luarea în discuţie atît a raporturilor homoplane cît şi a celor heteroplane.

(c) *Izolarea unităţilor invariante*, cu ajutorul unor criterii strict relaţionale.

Din punct de vedere metodologic, succesiunea celor trei faze ni se pare perfect justificată.

Fenomenul limbă — ca orice fenomen obiectiv — se prezintă ca un tot unitar în care elementele componente se condiţionează reciproc, se află în strînsă interdependenţă. Izolarea elementelor componente este artificială şi presupune „o rupere" a unităţii. Această „rupere a unităţii" nu se poate obţine decît prin mijloace exterioare obiectului.

În prima fază a secţionării, structura internă, relaţiile intralingvistice nu pot fi folosite ca auxiliar în analiză pentru simplul fapt că ele sînt

[1] *Systématique des éléments de relation*, Paris, 1962, p. 14 şi 36.
[2] *Economie des changements phonétiques*, Berna [1955], p. 68—69.
[3] *Eléments de linguistiques générale*, Paris [1960], p. 99.

deocamdată necunoscute. Cunoaşterea lor presupune pătrunderea în miezul limbii. Sensul acestei mişcări este întotdeauna din exterior spre interior şi implică o primă secţionare. Secţionarea primară se poate face într-un număr infinit de modalităţi. Cu cît experienţa anterioară ne pune la dispoziţie mai multe date despre obiect cu atît această secţionare devine mai favorabilă analizei. Pentru a cunoaşte structura unui măr este necesar să-l tăiem. Mărul poate fi tăiat în jumătate, astfel încît atît sîmburii, miezul cît şi coaja devin vizibile din primul moment, poate fi tăiat în părţi mult inegale astfel încît sîmburii se ascund, sau poate fi curăţat. Desigur că pentru cel care doreşte să descrie structura mărului, secţionarea prin centru este cea mai convenabilă.

Cu alte cuvinte, problema centrală a primei etape de segmentare constă în alegerea modalităţii care să producă o tăiere primară cît mai convenabilă analizei şi nu în optarea pentru criterii extra- sau intralingvistice.

Întrucît cunoaşterea relaţiilor interne constituie scopul analizei din cea de a doua etapă este clar că *în faza de care ne ocupăm secţionarea nu se va putea servi decît de elemente exterioare structurii interne a limbii.*

Experienţa vorbitorilor, cercetările lingvistice de pînă astăzi au arătat că funcţia de comunicare, cea de fixare şi reflectare, constituie funcţiile externe esenţiale ale limbii. Toate aceste funcţii la care participă limba dar care au ca al doilea termen un element exterior limbii includ o trăsătură comună: relaţia /obiect-noţiune-limbă/. Nu este de mirare, aşadar, că această relaţie este utilizată — implicit sau explicit — de toţi cei care şi-au propus să elaboreze o metodă de găsire a unităţilor limbii.

De obicei, relaţia externă limbă-noţiune-obiect a fost lăsată în seama cunoaşterii intuitive şi, în afară de reprezentanţii curentului „Wörter und Sachen", lingviştii nu au manifestat preocuparea de a o cerceta metodic, concret.

În planul expresiei, diviziunea primară diferă principial de cea utilizată în planul semantic datorită naturii profund deosebite a celor două laturi. Împărţirea în sunete nu se bazează pe relaţia limbă-noţiune-obiect ci se efectuează conform însuşirilor concrete acustico-articulatorii.

3. Secţionarea primară nu poate produce însă decît unităţi imperfecte „de încercare", deoarece limba este un fenomen diferit şi de gîndire, şi de realitatea evocată, şi de baza articulatorie acustică şi, prin urmare, are structura sa proprie. Organizarea elementelor limbii nu fotografiază structura nici unuia dintre aceste sectoare ale realităţii obiective. Dovadă faptul — dacă această afirmaţie mai trebuie dovedită — că există unităţi lingvistice care intră în corespondenţe atît de complexe cu realitatea de exprimat şi gîndirea încît raporturile lor extralingvistice sînt puţin, dacă nu chiar deloc cunoscute la începutul analizei. Raportul dintre unele desinenţe (elemente gramaticale) şi realitatea obiectivă este nesatisfăcător prezentat şi astăzi în multe gramatici (vezi categoria genului, a diatezei etc.). Îmbinări de două cuvinte de tipul *floare roşie* ne evocă un singur obiect; două unităţi lingvistice sînt legate aşadar de un singur element al realităţii de exprimat ş.a.m.d.

Aşadar, în delimitarea unităţilor lingvistice fundamentale nu este de ajuns să cunoaştem funcţiile externe ale limbii ci şi organizarea, funcţionarea ei internă. Cercetarea relaţiilor reciproce homo-şi hetero-plane dintre unităţile „de încercare" ne permite să descoperim însuşiri noi, esenţiale ale sunetelor şi sensurilor, să abstragem *unităţile invariante*. În acelaşi timp ea ne aruncă o lumină nouă, dacă nu chiar ne descoperă relaţii externe dintre cele mai complexe, ne fereşte de greşeala care constă în postularea existenţei unor semne, simboluri vide.

De altfel nici lingvistica pre-structurală nu s-a mulţumit cu segmente de limbă *concrete* ci a operat cu unităţi abstracte. Termenii *sunet* şi *sens* au fost şi sînt folosiţi în două accepţii : (a) segment concret (material sau ideal) care apare într-un anumit lanţ vorbitor şi (b) unităţi aflate pe o anumită treaptă de abstractizare.

Astfel cînd se spune că sunetul *r* este prezent în secvenţa *ramură*, rostită de vorbitorul V_1 în momentul T_1, şi în secvenţa *rîs*, pronunţată de vorbitorul V_1 în momentul T_2 sau de vorbitorul V_2 în momentul T_1 sau T_2, s-a şi săvîrşit o primă identificare şi s-a făcut abstracţie de elementele variabile în cele două apariţii concrete ale sunetului în discuţie. În sfera noţiunii sunetului r nu intră decît elementele comune tuturor apariţiilor sale concrete.

La fel s-a întîmplat şi în momentul în care s-au stabilit inventarele de cuvinte, dicţionarele unei limbi. Să considerăm de exemplu secvenţele /casă$_1$/ din lanţul *Am cumpărat o casă frumoasă* şi /casă$_2$/ din *Irina caută o casă*. Raportînd cele două secvenţe la obiectul denumit observăm că ele nu sînt perfect identice din punctul de vedere al realităţii evocate. De altfel, foarte rar două apariţii ale aceluiaşi cuvînt sînt legate de acelaşi obiect. Şi totuşi /casă 1/ şi /casă 2/ sînt considerate ca aparţinînd aceluiaşi cuvînt *casă*, ca reprezentînd acelaşi sens „casă", în pofida variaţiilor contextuale.

Identificarea lui /casă 1/ cu /casă 2/ presupune stabilirea unei relaţii de echivalenţă şi lăsarea la o parte a anumitor trăsături variabile.

Meritul lingvisticii structurale constă în faptul că a descoperit aceste procese de identificare, care se efectuau intuitiv în vechea lingvistică, în faptul că a preconizat continuarea analizei pînă la obţinerea unor invariante şi, în acest scop, a elaborat o metodă de stabilire a echivalenţelor şi a non-echivalenţelor.

În marea lor majoritate, structuraliştii fac distincţie între două serii de unităţi lingvistice : (1) unităţi definite funcţional (invariante şi variante) şi (2) unităţi nedefinite funcţional (sunete, sensuri).

S. K. Şaumian şi Zellig S. Harris au meritul de a fi prezentat diferenţiat, nuanţat mulţimea unităţilor nedefinite funcţional. Primul vorbeşte de *sunet* ca segment concret şi *sunet* ca element aflat pe o primă treaptă de generalizare (vezi discuţia de mai sus în legătură cu sunetul *r*).

Zellig S. Harris distinge trei categorii de unităţi în funcţie de momentul analizei :

(1) *Ocurenţele* (fonematice sau morfematice) — apariţiile concrete izolabile prin tăierea lanţului lingvistic. Diferenţele dintre ele sînt deter-

minate extralingvistic de experiența subiectivă a vorbitorului, de dispoziția organelor vorbirii etc....

(2) *Segmentele* (fonematice sau morfematice), deduse din ocurențe în baza similitudinii de natură fonică sau semantică— detectabilă cu ajutorul reacției vorbitorului — și a identității distribuționale. (Diferențele dintre segmente sînt condiționate de elemente intralingvistice, care își au originea în actul vorbirii — este vorba de obicei de determinări contextuale).

(3) *Unitățile* (*foneme sau morfeme*), deduse din segmente, în baza analizei distribuției. La acest nivel, diferențele sînt determinate de funcția intralingvistică, manifestă — după Zellig S. Harris — în distribuția contrastivă.

Primele două categorii includ variantele, cea de a treia îmbrățișează invariantele.

4. *Concluzii*. În cadrul discuției de față ne-am oprit în special asupra primei faze din cadrul operațiilor de secționare a limbii din două motive.

În primul rînd, pentru a arăta că segmentarea structurală are la bază o secționare primară care nu poate fi săvîrșită decît cu ajutorul unor elemente exterioare structurii interne a limbii că o formalizare totală este imposibilă. În punctul inițial al analizei structura internă este necunoscută iar cercetarea ei presupune pătrunderea în interiorul limbii și izolarea unor unități primare care servesc ca termeni „de încercare" în studierea relațiilor interne.

Eliminarea totală a funcțiilor externe, a însușirilor concrete din rîndul elementelor de referință din cadrul analizei limbii este practic imposibilă și teoretic condamnabilă.

A te opri însă la acest nivel de analiză, a considera relațiile extralingvistice și însușirile concrete ca singurele criterii de analiză constituie însă un act tot atît de neștiințific.

În al doilea rînd, am considerat necesar să insistăm asupra secționării primare întrucît aceasta ne pune în lumină faptul că drumul spre invariante trece printr-un punct în care se află în mod necesar relațiile externe contractate de fenomenul limbă.

Construirea rațională a eșafodajului pe care se ridică fonemul sau morfemul — constructe abstracte — implică luarea în considerare — succesiv — atît a relațiilor extralingvistice cît și a celor intralingvistice, atît a substanței cît și a funcției. De aceea — cu sau fără voia anumitor reprezentanți ai lingvisticii structurale — invariantele reprezintă esențe de un grad superior unităților descoperite de lingvistica tradițională în baza însușirilor nefuncționale"[1].

Invariantele nu neagă, ci presupun unitățile tradiționale, dar limitele acestora din urmă se corectează, devin mai adecvate, reflectă mai bine realitatea lingvistică, datorită conceptului de identitate funcțională.

---

[1] Vezi și S. K. Șaumian, *Ideile filozofice ale lui V. I. Lenin și dezvoltarea lingvisticii contemporane*, în „Limba romînă", anul IX (1962), nr. 5, p. 506.

ВНЕЯЗЫКОВЫЕ СООТНОШЕНИЯ И СТРУКТУРНЫЕ КРИТЕРИИ СЕГМЕНТАЦИИ

РЕЗЮМЕ

Исследуя несколько структурных методов разделения лигвистической цепи, автор приходит к выводу, что первая сегментация не использует и не может использовать ничего кроме внешних критериев структуры языка, поскольку в первоначальный момент анализа внутриязыковые соотношения неизвестны.

Различная природа двух основных сторон языка (выражение и содержание) не разрешает использовать одинаковые средства в рамках первичной сегментации. Если в плане выражения получение вариантов можно осуществить механически (как полагает Л. Ельмслев), в плане содержания изолирование семантических вариантов исключает механический способ и требует соотнесения с внеязыковой функцией, при помощи которой знак связан с миром понятий и миром действительности, который следует выразить.

Первичная внеструктурная сегментация не вредит, однако, лингвистическому анализу, поскольку, после того как начальные «пробные» единицы уже установлены, исследование внутренних связей позволяет исправлять границы, пределы, перегруппировать их в инварианты.

Процедура, использованная для сегментации единиц структурной лингвистики, выявляет тот факт, что инварианты (семантические или фонематические) представляют собой существенные элементы, высшие по сравнению с традиционными единицами (*звук* или *значение*), поскольку образуют точку пересечения как внеязыковых, так и внутриязыковых отношений.

LES RAPPORTS EXTRA-LINGUISTIQUES ET LES CRITÈRES STRUCTURAUX DE SEGMENTATION

RÉSUMÉ

Examinant quelques méthodes structurales de segmentation de la chaîne linguistique, l'auteur aboutit à la conclusion que le premier sectionnement n'use et ne saurait user que de critères extérieurs à la structure de la langue, étant donné qu'au moment initial de l'analyse les relations intra-linguistiques sont un facteur inconnu.

La nature différente des deux éléments fondamentaux de la langue (expression et contenu) ne permet pas d'utiliser des moyens identiques dans le cadre de la division primaire. Si, dans le domaine de l'expression les variantes peuvent être obtenues de façon mécanique (comme le pré-

conise L. Hjelmslev), par contre dans le domaine du contenu il est impossible d'isoler de la même manière les variantes sémantiques, cette opération devant nécessairement tenir compte de la fonction extra-linguistique qui relie le signe au monde notionnel et à celui des réalités que et de l'on se propose d'exprimer.

La segmentation primaire extra-structurale ne nuit pas néanmoins à l'analyse linguistique, car, une fois établies les unités primaires « d'essai », l'analyse des relations internes permet de corriger les lignes de démarcation et de les regrouper en invariants.

Le procédé utilisé pour le « découpage » des unités linguistiques structurales met en lumière le fait que les invariants (sémantiques ou phonématiques) sont des éléments essentiels d'un degré supérieur à celui des unités traditionnelles (*son* ou *sens*), du fait qu'ils forment le point d'intersection des relations extra-linguistiques et intra-linguistiques.

GENERAREA GRUPULUI NOMINAL ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

TOMA PAVEL

1. INTRODUCERE

Principalele tipuri de expansiune[1] ale numelui în limba romînă se pot genera cu ajutorul unei gramatici de tip (Σ, F). Vom porni de la o listă L de construcţii pe care intenţionăm să le generăm. Obiectul iniţial al modelului generativ al constituenţilor imediaţi este un vocabular de simboluri V cu ajutorul căruia, printr-o mulţime de reguli F, se pot genera construcţiile din L. În vocabularul de simboluri există un simbol iniţial, în cazul nostru nu P (propoziţie), ci GN (grupul nominal) şi un simbol marginal # (pauza). Fiecare regulă din F este o instrucţiune de tip „A să fie rescris ca B", sau, reprezentat simbolic, A→B, A şi B fiind secvenţe de simboluri din vocabularul V. Un lanţ de simboluri urmează din alt lanţ de simboluri dacă se obţine prin înlocuirea unui simbol sau secvenţe de simboluri din primul lanţ prin alt simbol sau secvenţă de simboluri, conform unei reguli din F. O secvenţă de lanţuri care urmează unul din celălalt este o *derivaţie*. Cu alte cuvinte o derivaţie este aplicarea într-o anumită ordine a regulilor, pornind de exemplu de la secvenţa iniţială # P # sau, în cazul nostru # GN #. Derivaţia poate fi terminată sau nu. Dacă ultimul lanţ al unei derivaţii nu conţine nici un simbol sau secvenţă de simboluri asupra cărora să poată fi aplicată o regulă din F, derivaţia este terminată. Socotim că într-o derivaţie terminată în ultimul lanţ au fost aplicate reguli lexicale care înlocuiesc simbolurile neterminale cu cuvinte (simboluri terminale). Dacă ultimului lanţ al unei derivaţii terminate care începe cu secvenţa # P # i se aplică regulile morfofonemice

[1] Noţiunea de *expansiune* se bazează pe noţiunea de *clasă de secvenţe*. Două secvenţe AB şi A'B' de morfeme aparţin la aceeaşi clasă de secvenţe, dacă A şi A' intră în aceeaşi clasă de distribuţie, şi B şi B' intră în aceeaşi clasă de distribuţie. Din două secvenţe M şi N, care aparţin la clase de secvenţe diferite şi intră în raport de distribuţie, cea care este mai lungă decît cealaltă este socotită expansiunea ei. V. L. Bloomfield (1933) § 12.2 şi § § 12.10-11 ; Z. S. Harris (1946) § 3.5 şi R.S. Wells (1947) § I. Expansion.

se obţin propoziţii ale limbii. În cazul nostru, dacă ultimului lanţ al unei derivaţii terminate care începe cu secvenţa # GN # i se aplică regulile morfofonemice, se obţin expansiuni ale grupului nominal. Regulile de tip $A \rightarrow B$ au drept caracteristici faptul că : a) A poate fi o secvenţă de simboluri din care se modifică un singur simbol, deci avem o aşa-numită *context-restricted grammar* : şi b) nu se ţine seama de istoria derivativă a unui simbol. În gramaticile de tip (Σ, F) nu se pot face schimbări ale ordinei simbolurilor.

2. LISTA CONSTRUCŢIILOR DE GENERAT

Socotim dată de o gramatică tradiţională sau structurală a limbii romîne o listă a construcţiilor nominale.

În locul numelui, întotdeauna articulat [1], pot apărea pronumele personale, pronumele interogative-relative, pronumele demonstrative, pronumele de întărire, pronumele nehotărîte, pronumele negative, numeralele şi formele nominale ale verbului. În afară de această clasă de distribuţie a cărei caracteristică este că membrii ei sînt formaţi dintr-un singur cuvînt [2], lista cuprinde şi o serie de expansiuni ale numelui sau ale substitutelor lui :

1. $N + A + Aj$ (indiferent de topică [3])
Ex. : Băiatul frumos
2. $N + A + cel + Aj$ Ex. : Băiatul cel frumos
3. $N^1 + A + N^2{}_{obl.}$ (indiferent de topică)
Ex : Casa băiatului [4]
4. $N^1 + A + prep + N^2{}_{dir}$
Ex. : Casa de lemn
5. $Pr_{i-r} + N$ Ex. : Care băiat
6. $cît + N_{mat}$ Ex. : Cît lapte
7. $N + A + Pr_{d^1}$
Ex. : Băiatul acesta
7. b. $Pr_{d^1} + N$ Ex. : Acest băiat
8. $Pr._{d^2} + N$ (indiferent de topică)
9. $Pr._{d^3} + N$ Ex. : Acelaşi băiat
10. $Pr_î + N + A$ (indiferent de topică)
Ex. : Însuşi băiatul
11. $Pr_n{}^1 + N$ Ex. : Alt băiat
12. $Pr_n{}^2 + N$ Ex. : Cutare băiat

Explicarea simbolurilor :
N = nume, A = articol,
Aj = adjectiv
obl = în caz oblic
dir = în caz direct
Vn = formele nominale ale verbului
Pr_{i-r} = pronume interogativ — relativ (*care* şi *ce*)
mat = nume de materie
$Pr._{d^1}$ = pronume demonstrativ (acest, acel)
$Pr._{d^2}$ = celălalt
$Pr._{d^3}$ = acelaşi
$Pr_î$ = pronume de întărire.
$Pr_n{}^1$ = pronume nehotărît (un [5] alt, vreun, tot,

---

[1] Socotim că expresii ca *vreme bună, curge lapte şi miere*, deşi conforme cu uzajul curent nu se pot genera pe baza unei reguli productive ; v. C. E. Bazell (1962).

[2] Excepţie fac numeralul ordinal (*al doilea*), unde socotim *al. . .-lea* drept morfem discontinuu care formează numeralul ordinal de la cel cardinal, şi formele nominale ale verbului precedate de prepoziţie.

[3] „Indiferent de topică" însemnă că elementele pot fi aranjate şi în alt fel, ceea ce atrage după sine unele modificări, de exemplu N după adjunct pierde pe A.

[4] În poziţia N^2 poate apărea oricare din clasele care apar în locul numelui izolat.

[5] Socotim „articolul nehotărît" drept pronume nehotărît.

(indiferent de topică) — fiecare, oricare, orice, cîțiva, cîtva, ceva [1])

13. N + A + K (indiferent de topică) — Pr_n^2 = cutare [2]; K = adjunct de tip K = doar, numai, chiar, anume etc.

14. Nr_c + N Ex.: Doi băieți — Nr_c = numeral cardinal

15. Nr_o + N (indiferent de topică) Ex.: Al doilea băiat — Nr_o = numeral ordinal

Dacă centrul [3] construcției nu este un nume, apar modificatori specifici.

16. $Pr_î$ + Pr_p (indiferent de topică) — Pr_p = pronume personal

17. Pr_n (+care, cîți) + $prep^1$ + N — $prep^1$ = din, dintre

Ex.: Fiecare din oameni

18. $Nr_{c,o}$ + $prep^1$ + N

Ex.: Doi dintre oameni — Dn = determinanții specifici ai numeralului = peste, mai mult de, vreo, cam, pînă la, toți, cei, cîte, ca la, la.

19. Dn + Nr_c Ex.: Peste trei

20. cel de + Nr_o Ex.: Cel de-al treilea

21. Pr_d + Nr_c Ex.: Acei trei

În lista considerată, adjectivul nu apare decît ca modificator. O construcție de tipul *Frumosul acela* va fi deci analizată ca N + Pr_d^1 + A (nr. 7), iar cuvîntul *frumosul* este un N provenit din Aj, prin schimbarea clasei de distribuție (prin trecerea de la o parte de vorbire la alta). Ca modificator adjectivul are o serie de expansiuni:

22 Adv^1 + Aj Ex.: foarte bun — Adv^1 = adverbe (mai, foarte, mult, cu totul, prea, așa etc.).

23. Adv^2 + de + Aj Ex.: destul de bun — Adv^2 = atît, destul, extrem, grozav, din cale-afară etc.

24. mai + Aj + $\begin{Bmatrix} \text{ca} \\ \text{decît} \end{Bmatrix}$ + GN

Ex.: mai bun ca celălalt — { } înseamnă că se alege unul din termenii dintre acolade.

25. cel + mai + Aj + $\begin{Bmatrix} \text{din} \\ \text{dintre} \end{Bmatrix}$ + GN

Ex.: cel mai bun dintre toți

26. Aj + $\begin{Bmatrix} \text{ca} \\ \text{precum} \end{Bmatrix}$ + GN

27. Aj + N^{adv} Ex.: beat tun [4] — N^{adv} = nume adverbializat.

---

[1] Unele pronume nehotărîte au restricții de concurență individuală: *ceva* se combină cu N_{mat}, *cîțiva* doar cu pluralul.

[2] O gramatică structurală ar putea trece pe *cutare* în aceeași clasă cu *celălalt*.

[3] Dacă o construcție aparține la o clasă de distribuție alta decît a vreunuia din constituenții săi ea este exocentrică, în caz contrar este *endocentrică*. Pe noi ne preocupă în cazul de față o serie de construcții endocentrice. Cuvîntul dintr-o construcție endocentrică care aparține aceleiași clase de distribuție ca și întreaga construcție este *centrul* construcției. Restul construcției este compus din *modificatori*. V. L. Blomfield (1933) § § 12.10—11.

[4] Acest tip de construcții nu va fi introdus între lanțurile terminale ale derivațiilor din gramatica (Σ. F) pentru că nu este economic să le generăm. V. C. E. Bazell (1962). Eventual, ele pot fi introduse în gramatică într-o listă de construcții „figées”.

3. GRAMATICA (Σ. F) A GRUPULUI NOMINAL

$(o.\ P \rightarrow GN + GV)$

Regula (o.) e în afara gramaticii (Σ, F) a grupului nominal. Ea indică felul în care este generat însuşi grupul nominal, dacă simbolul iniţial este, ca în cazul unei gramatici (Σ, F) a limbii, simbolul P (propoziţie).

$(1)\ GN \rightarrow C + M$ C = centru, M = modificator

$(2)\ C \rightarrow \left\{\begin{array}{l} N \\ P \\ Nr \end{array}\right\} + flex_c$ $flex_c$ = flexiunea în poziţia C; $flex_m$ = flexiunea în poziţia M

$(3)\ M \rightarrow \left\{\begin{array}{l} \emptyset \\ Aj \\ K \\ N \\ P \\ Nr \end{array}\right\} + flex_m$

Regulile (1)—(3) conţin dezvoltarea generală a grupului nominal. Ele indică faptul că grupul nominal poate să fie compus din centru sau din centru şi modificator şi enumără părţile de vorbire care apar în cele două poziţii. Trebuie observat că poziţia de centru şi poziţia de modificator se caracterizează prin flexiuni specifice. În ce priveşte formele nominale ale verbului, care se generează conform regulei $V_n \rightarrow \left\{\begin{array}{l} V\ inf \\ V\ sup \end{array}\right\}$ unde V_n înseamnă verb la forma nominală, V inf înseamnă infinitivul verbului iar V sup, supinul verbului, le-am inclus în categoria N, pentru că nu au un comportament diferit de al lui N.

$(4)\ N \rightarrow nume + i + A$ i = indicele morfologic al numelui

$(5)\ A \rightarrow \left\{\begin{array}{l} art\ h \\ \emptyset \text{ în anumite contexte} \end{array}\right.$ art h = articol hotărît

Contextele în care articolul nu apare sînt greu de definit în faza actuală a cercetărilor. Se pot enumera cîteva: (a) Prep δ (afară de *cu*), unde δ arată că prepoziţia cere cazul direct; (b) vocativul; (c) cop + N, unde cop = copulă; (d) cînd modificatorul precedă centrul, cu excepţia cîtorva modificatori (K, $Pr_î$). Cazul (d) nu este posibil în limitele gramaticii (Σ, F) dezvoltate aici (v. regula 1), dar devine posibil după aplicarea unor transformări.

$(6)\ P \rightarrow \left\{\begin{array}{l} P_p \\ P_î \\ P_d \\ P_n \\ P_{i-r} \\ P_{neg} \end{array}\right\}$ P_p = pronume personal; $P_î$ = pronume de întărire; P_d = pronume demonstrativ; P_n = pronume nehotărît; P_{i-r} = pronume interogativ-relativ; P_{neg} = pronume negativ.

$(7)\ P_p \rightarrow Pron_p \left\{\begin{array}{cccc} 1° & 2° & 4° & 5° \\ & 3° & & 6° \end{array}\right\} \left\{\begin{array}{l} m \\ f \end{array}\right\}$

Regula (7) se interpretează în felul următor: se alege una din persoanele 1°—6°, iar dacă s-a ales persoana a 3-a sau a 6-a se alege şi unul din simbolurile m, f, adică masculin sau feminin.

(8) $P_f \rightarrow Pron_f \begin{Bmatrix} 1° & 3° & 5° \\ 2° & 4° & 6° \end{Bmatrix} \begin{Bmatrix} m \\ f \end{Bmatrix}$

Regula (8) se interpretează astfel: se alege una din persoanele 1°—6° şi apoi, indiferent ce persoană s-a ales, se alege unul din simbolurile m, f.

(9) $P_d \rightarrow Pron_d \begin{Bmatrix} m \\ f \end{Bmatrix} \begin{Bmatrix} sg \\ pl \end{Bmatrix}$

Regula (9) arată că pentru generarea pronumelui demonstrativ este nevoie să se aleagă un simbol pentru gen şi unul pentru număr.

(10) $P_n \rightarrow Pron_n \begin{Bmatrix} (m) \\ (f) \end{Bmatrix} \begin{Bmatrix} (sg) \\ (pl) \end{Bmatrix}$

Regula (10) arată că pentru generarea pronumelui nehotărît se poate alege unul din simbolurile dintre paranteze sau nici unul dintre ele. Pronumele $P_{i\text{-}r}$ şi P_{neg} se generează cu ajutorul regulilor lexicale.

(11) $Nr \rightarrow \begin{Bmatrix} Nr_c \\ Nr_o \end{Bmatrix}$ Nr_c = numeral cardinal

(12) $Nr_c \rightarrow \begin{Bmatrix} (Prep\ n) \\ (Adv\ n) \end{Bmatrix} \begin{Bmatrix} Num_{c_1} \begin{Bmatrix} m \\ f \end{Bmatrix} \\ Num_{c_2} \end{Bmatrix}$ Nr_o = numeral ordinal.

Prep n şi Adv n sînt o serie de prepoziţii şi adverbe alcătuind determinanţii specifici ai numeralului. Ele sînt enumerate în § 2 la construcţia 19. Num_{c_2} este o categorie de numerale cardinale care cunoaşte genul (unu, doi).

(13) $Nr_o \rightarrow \begin{Bmatrix} (\text{cel de-})\text{al} + Num_c + \text{-lea} \\ (\text{cea de-})\text{a} + Num_c + \text{-a} \end{Bmatrix}$

Numeralul ordinal *primul* se generează cu o regulă morfofonemică specială.

Regulile (4)—(13) conţin dezvoltarea simbolurilor aflate între acolade în regula (2). Înainte de a dezvolta simbolul $flex_c$ dezvoltăm cele două simboluri dintre acoladele regulei (3) care nu se află şi între acoladele regulei (2): Aj şi K.

(14) Aj → adj + w + D aj

w = indicele morfologic al adjectivului.
D aj = determinanţii adjectivului.

(15) $D\ aj \rightarrow \begin{Bmatrix} \emptyset \\ K_3(\text{cel}) \begin{Bmatrix} (adv_1) \\ (adv_2 + \text{de}) \end{Bmatrix} \\ \text{Prep aj} + N \\ \text{mai}\ldots \begin{Bmatrix} \text{ca} \\ \text{decît} \end{Bmatrix} + GN \\ \text{cel} + \text{mai}\ldots \begin{Bmatrix} \text{din} \\ \text{dintre} \end{Bmatrix} + GN \begin{Bmatrix} sg \\ pl \end{Bmatrix} \\ \begin{Bmatrix} \text{ca} \\ \text{precum} \end{Bmatrix} + GN \end{Bmatrix}$

Prep aj = de, la. Punctele de suspensie indică locul unde apare adjectivul.

(16) $K \rightarrow \begin{cases} K_1 \text{ în contextul } \begin{cases} Nr_c \\ un + N \end{cases} \\ K_2 \text{ ,, } Aj \text{ (conf. regulei 15)} \\ K_3 \text{ ,, } C \\ K_4 \text{ ,, } N \end{cases}$ K_1 = cîte, K_2 = cel, mai, foarte, K_3 = chiar, numai, anume, doar, K_4 = atare.

Regulile următoare conțin dezvoltarea celor două simboluri *flex*: $flex_c$ și $flex_m$.

(17) $flex_c \rightarrow dir_1$ dir_1 = corespunde nominativului

(18) $flex_m \rightarrow \begin{cases} dir_1 \text{ în contextul } Aj, Pr_d, Pr_n, Pr_{i-r}, Nr. \\ \left.\begin{matrix} obl_1 \\ prep + dir_2 \end{matrix}\right\} \text{ în contextul } N, P, Nr. \end{cases}$

obl_1 = corespunde genitivului
dir_2 = corespunde acuzativului

Regula (18) face distincție între două tipuri de modificatori: modificatori „acordați" și modificatori „subordonați". Pronumele demonstrativ poate fi și modificator „acordat" și „subordonat": *băiatul acesta* față de *băiatul acestuia*. Adjectivul nu poate fi decît modificator acordat. Numele nu poate fi decît subordonat. Regulile morfofonemice trebuie să indice felul în care secvența de simboluri $N + prep + dir_2$ se rescrie ca $prep + N + dir_2$.

În felul în care am dezvoltat simbolurile $flex_c$ și $flex_m$ nu putem obține decît grupul nominal subiect cu un singur modificator (v. regula 1). Pentru obținerea grupului nominal obiect este nevoie de o serie de reguli mai complicate. Eventual, s-ar putea genera grupul nominal obiect cu ajutorul unei transformări. Simbolul $flex_c$ ar deveni (pe) + dir_2 sau obl_2 în contextul Verb tranzitiv cerînd dativul, iar simbolul $flex_m$ s-ar complica prin introducerea lui obl_2 și dir_2 în acolada modificatorilor acordați.

4. TRANSFORMĂRILE GRUPULUI NOMINAL

Să încercăm în continuare să dăm cîteva exemple de derivații avînd ca lanțuri terminale construcții din § 2. Cifrele din paranteză indică numărul regulii care se aplică.

1. Băiatul frumos (construcția 1)

GN (1)
$C + M$ (2 și 3)
$N + flex_c + Aj + flex_m$ (4)
$nume + i + A + flex_c + Aj + flex_m$ (5)
$nume + i + art_h + flex_c + Aj + flex_m$ (14)
$nume + i + art_h + flex_c + adj + w + D\ aj + flex_m$ (15)
$nume + i + art_h + flex_c + adj + w + flex_m$ (17)
$nume + i + art_h + dir_1 + adj + w + flex_m$ (18)
$nume + i + art_h + dir_1 + adj + w + dir_1$

O gramatică (Σ, F) completă conține indicații morfologice amănunțite. De exemplu simbolul i se dezvoltă în felul următor

$$i \rightarrow \begin{Bmatrix} m \\ f \\ n \end{Bmatrix} q \left(\begin{cases} (\text{Ind})\,(\text{Mat}) \begin{Bmatrix} ST \\ PT \end{Bmatrix} \\ (\text{Mat}) \begin{Bmatrix} ST \\ PT \end{Bmatrix} \end{cases} \right) \begin{matrix} Sg^{1} \\ \\ Pl \end{matrix}$$

Indicele q se referă la subclasa la care aparține un substantiv după caracteristicile lui morfologice. ST și PT înseamnă singularia tantum și pluralia tantum. O serie de reguli indică formele flexionare pentru diferite părți de vorbire și pentru diferiți indici morfologici.

Aplicînd regulile lexicale (nume → băiat ; adj → frumos) obținem secvența băiat + i + art_h + dir_1 + frumos + w + dir_1. Aplicînd regulile morfofonemice obținem (# *băịátul* # *frumós* #)

2. Casa de lemn (construcția 4)

GN (1)

C + M (2 și 3)

N + $flex_c$ + N + $flex_m$ (4 de două ori)

nume + i + A + $flex_c$ + nume + i + A + $flex_m$ (5 de două ori)

nume + i + art_h + $flex_c$ + nume + i + $flex_m$ (17 și 18)

nume + i + art_h + dir_1 + nume + i + prep + dir_2.

Este nevoie de reguli care să ordoneze simbolurile în așa fel încît simbolul *prep* să se afle înainte de *nume*. Cu ajutorul regulilor lexicale și morfofonemice obținem pînă la urmă secvența (# *kása* # *de* # *lemn* #).

Din cele ce precedă se observă că aplicarea regulilor gramaticii (Σ, F) nu este suficientă pentru producerea tuturor construcțiilor din § 2. Intervin și reguli de altă natură decît regulile constituenților imediați, de pildă reguli care duc la intervertirea simbolurilor. Pentru a putea genera toate expansiunile grupului nominal este deci nevoie de reguli de transformare.

După cum arată Em. Vasiliu (1963) regulile de transformare sînt de două tipuri : reguli care au drept scop schimbarea ordinei simbolurilor într-o secvență produsă de regulile (Σ, F) și reguli care duc la combinarea a două sau mai multe secvențe generate de regulile (, F). Cele două tipuri de reguli își găsesc aplicarea în transformările grupului nominal.

Transformările pot fi facultative sau obligatorii. Transformările obligatorii se pot defini ca transformări care se aplică unei derivații neterminate, transformările facultative se pot aplica fie unei derivații terminate, fie unei derivații neterminate.

O serie de transformări care au ca scop rearanjarea simbolurilor în secvențe produse de gramatica (, F) sînt obligatorii : este vorba de producerea unui grup nominal în care modificatorul „acordat" nu poate decît să preceadă centrul (P_n, P_{i-r}). Astfel o construcție ca *Fiecare băiat* se produce în felul următor :

GN (1)

C+M (2 și 3)

N + $flex_c$ + P + $flex_m$ (4 și 6)

nume + i + A + $flex_c$ + P_n + $flex_m$ (17 și 18)

nume + i + A + dir_1 + P_n + dir_1

---

[1] Em. Vasiliu (1962), p. 90.

În acest moment al derivației, adică în momentul apariției simbolului P_n intervine transformarea care rearanjează simbolurile. A fost nevoie de înlocuirea simbolurilor $flex_c$ și $flex_m$ pentru a vedea dacă avem de-a face cu un modificator „acordat" sau cu un modificator „subordonat". (O construcție ca *băiatul fiecăruia* este posibilă).

$$T_{\substack{ord.\\ obl.}} : nume + i + A + dir_1 + \begin{Bmatrix} P_n \\ P_{i\text{-}r} \end{Bmatrix} + dir_1 \rightarrow \begin{Bmatrix} P_n \\ P_{i\text{-}r} \end{Bmatrix} + dir_1 + + nume + i + dir_1$$

Derivația continuă de la secvența obținută, pînă la a obține o secvență marcată în limbă.

Alte transformări care au ca scop rearanjarea simbolurilor în secvențe produse de gramatica (Σ, F) sînt facultative. Este vorba de producerea unui grup nominal în care modificatorul precede centrul, dar poate și să-l urmeze. Construcția în care modificatorul urmează centrul se generează cu ajutorul gramaticii (Σ, F), construcția în care modificatorul precedă centrul se generează cu ajutorul unei transformări facultative, adică a unei transformări care se poate aplica și unei secvențe terminale și unei secvențe non-terminale a unei derivații. Să obținem, de exemplu construcția *acest băiat*.

GN (1)
$C + M$ (2 și 3)
$N + flex_c + P + flex_m$ (4 și 6)
$nume + i + A + flex_c + P_d + flex_m$ (17 și 18)
$nume + i + A + dir_1 + P_d + dir_1$.

Transformarea poate interveni aici: $T_{\substack{ord\\ fac}}$: $nume + i + A + dir_1 + P_d + dir_1 \rightarrow P_d + dir_1 + nume + i + dir_1$. Dar este posibilă și continuarea derivației prin aplicarea regulilor (5) și (9).

$nume + i + art_h + dir_1 + Pron_d + m + sg + dir_1$

Transformarea poate interveni și în acest moment, pentru că ea se grefează pe un arbore care duce la o secvență marcată, în timp ce în cazul construcției *fiecare băiat*, a înlocui simbolul A cu art_h înainte de transformare ar fi fost lipsit de sens, pentru că nu ar fi dus la o construcție marcată. Similar se procedează și în cazul adjectivului. Desigur că criteriul economiei ne determină să aplicăm transformările unor secvențe neterminale.

Pentru a obține o construcție în care centrul să aibă mai mulți modificatori recurgem la al doilea tip de transformări, anume la transformările care duc la combinarea a două sau mai multe secvențe produse de gramatica (, F). Transformările pe care le vom enunța seamănă cu transformarea concatenării (T conc) formulată de Em. Vasiliu (1962) pentru întrega propoziție. Noi reținem și adăugăm ceea ce interesează grupul nominal.

Fie patru GN cu structura
$GN_1 = N_2 + GN\ obl_1$
$GN_2 = N_2 + Prep + N_1$
$GN_3 = N_2 + Aj$
$GN_4 = Pr_d + N_2$

Dacă N_2 este același în $GN_1 - GN_4$ atunci se poate formula regula:

$$\left.\begin{array}{ll} N_2 & + N\ obl_1 \\ N_2 & + Prep + N_1 \\ N_2 & + Aj \\ Pr_d & + N_2 \end{array}\right\} \rightarrow Pr_d + N_2 + Aj + Prep + N_1 + N\ obl_1$$

De exemplu: Fereastra casei
Fereastra de sticlă
Fereastra curată
Această fereastră

se combină în: *Această fereastră curată de sticlă a casei.*

Dacă se aplică transformări combinatorii, aplicarea transformărilor de rearanjare se lasă la urmă.

BIBLIOGRAFIE

1. L. BLOOMFIELD (1933), *Language*, New York.
2. C. E. BAZELL (1962) *Meaning and the Morpheme*, în „Word", vol. 18, p. 132–142.
3. N. CHOMSKY (1957) *Syntactic Structures*, 's- Gravenhage.
4. N CHOMSKY (1961) *On the Notion „Rule of Grammar"*, în *Structure of Language and its Mathematical Aspects* (Proceedings of Symposia in Applied Mathematics, vol. XII).
5. *Gramatica limbii romîne*, vol. I, București, 1954.
6. Z. S. HARRIS (1946), *From Morpheme to Utterance*, în „Language", vol. 22, p. 161–183.
7. EM. VASILIU (1962), *Curs de gramatică generativă* (dactilografiat).
8. EM. VASILIU (1963). *Sur le concept de règle de transformation*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", II.
9. R.S. WELLS (1947), *Immediate Constituents*, în „Language", vol. 33, p. 81–117.

СОЗДАНИЕ НОМИНАЛЬНОЙ ГРУППЫ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор ставит своей целью определить основные типы распространения номинальной группы в румынском языке. Для этого составлен список, охватывающий конструкции, которые следует образовать. Затем изложена грамматика (, F), порождающая эти конструкции, и некоторые, обязательные и необязательные изменения, касающиеся перестройки символов в отрезки, произведенные грамматикой (Σ, F), или комбинирования нескольких отрезков, созданных этой грамматикой.

LA GÉNÉRATION DU GROUPE NOMINAL EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'article se propose de générer les principaux types d'expansion du groupe nominal en roumain. Dans ce but l'auteur dresse une liste des constructions engendrées et expose les normes de la grammaire (Σ. F.) qui régit ces constructions, ainsi que quelques transformations, obligatoires ou facultatives, touchant le reclassement des symboles dans le cadre des séquences créées par la grammaire (Σ. F.) ou la combinaison de plusieurs de ces séquences.

OBSERVAŢII ASUPRA PAUZEI — ÎN CITIRE — ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

ALEXANDRA ROCERIC-ALEXANDRESCU

1. O caracteristică a vorbirii omeneşti este continuitatea. *Vorbirea umană normală este un flux continuu de sunete, foarte rar întrerupt prin pauze scurte* [1]. Fluxul sonor continuu este însă segmentat şi elementul prim al segmentării îl constituie pauza [2]. Prin definiţie, orice exprimare se încadrează între două pauze : o pauză care îi precede (şi de unde începe exprimarea) iar alta care îi urmează (şi care se încheie exprimarea). Segmentarea vorbirii — prin pauzele care apar în acest proces — pune în lumină anumite unităţi. Cercetările experimentale au demonstrat că elementele constituente ale fluxului sonor sînt fraze, grupuri de cuvinte şi *nu* cuvintele izolate. Legătura strînsă dintre cuvinte face imposibilă analiza în unităţi mai mici decît grupurile de cuvinte [3].

2. Studiile experimentale făcute asupra pauzei au demonstrat că ea este necesară menţinerii echilibrului de aer în organism, prin expiraţie în primul rînd şi în măsură mult mai mică, prin inspiraţie. În timpul pauzei, vorbitorul inspiră aerul necesar pronunţării următoare ; „pauza fiziologică" echivalează cu o suspendare a articulaţiei [4]. S-a observat că, în rostire, inspiraţiile nu se succed ritmic. Inspiraţia nu se produce oriunde, ci, numai la sfîrşitul unei unităţi de sens, rolul ei biologic fiind astfel subordonat sensului, în scopul realizării comunicării [5]. Din aceasta decurge o relaţie între lungimea pauzei şi înlănţuirea ideilor în diversele pronunţări.

---

[1] N. Trubetzkoy, *Die phonologischen Grenzsignale*, în *Proceedings of the Second International Congres of Phonetic Sciences*, Cambridge, 1936, p. 45.

[2] *Vorbirea umană este segmentată în primul rînd prin pauză.* Harald Weinrich, *Phonologie der Sprechpausen*, în „Phonetica", vol. 7/1961, nr. 1, p. 9.

[3] Cf. J. Poirot, Comunicarea din „Bulletin de la Société de linguistique de Paris", Paris, XXIV, 1925, p. 13. Cf. şi Al. Rosetti, *Filozofia cuvîntului*, Bucureşti, 1946, p. 24—27.

[4] Cf. A. P. Zinder, *Общая фонетика*, Leningrad, 1960, p. 288.

[5] Cf. Lajos Hegedüs, *On the Problem of the Pauses of Speech*, în Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae", III (1953), fasc. 1—2, p. 9—10. Cf. şi R. H. Stetson, *Motor Phonetics, A Study of Speech Movements in Action*, Amsterdam, 1951, p. 120.

În desfășurarea normală a vorbirii lungimea pauzei se află în mod regulat în raport invers cu gradul de unitate semantică în care se află grupurile sintactice între care se intercalează pauza [1].

3. În cele ce urmează, prezentăm rezultatele la care am ajuns studiind unele aspecte ale pauzei în limba romînă.

3.1. În cercetarea noastră am avut în vedere pauza în citire [2], urmînd ca, pentru o descriere completă a pauzei să analizăm și celelalte aspecte mai importante ale limbii romîne, în primul rînd — conversația.

Metoda utilizată de noi a fost următoarea :

Am ales un text [3] avînd o structură și un vocabular apropiate de limba vorbită. Cu acest text am întreprins un experiment cu 10 subiecte, în modul următor :

I *a*/ S-a dat textul, *fără* semne de punctuație (și fără majuscule la începutul propozițiilor sau frazelor) la 5 persoane, care l-au citit cu voce tare *la prima vedere*. S-a înregistrat această citire la magnetofon.

I *b*/ Apoi, același text a fost lăsat fiecăruia dintre cele 5 subiecte care l-au recitit (mental) timp de cîteva minute. După familiarizarea cu textul, aceleași subiecte l-au recitit cu voce tare. S-a înregistrat și această a doua citire.

II *a*/ S-a dat același text, dar *cu* semne de punctuație (și, evident, cu majuscule unde era cazul) la alte 5 persoane, care l-au citit cu voce tare, *la prima vedere*. Această citire s-a înregistrat la magnetofon.

II *b*/ Textul cu semne de punctuație a fost dat apoi fiecăruia dintre subiecte care l-au recitit (mental) un timp oarecare. După aceea, subiectele au recitit textul cu voce tare — aceasta înregistrîndu-se pe bandă de magnetofon.

S-a atras atenția subiectelor să citească textul în mod fluent, cît mai firesc.

Textul s-a dat la o grupă de persoane *fără* semne de punctuație, iar la alta, *cu* semne de punctuație — pentru a putea vedea care este diferența între cele două situații, din care prima reprezintă cazul în care nu exista niciun fel de indicații pentru modul cum trebuie segmentat textul.

De asemenea, s-a urmărit diferențierea între situația în care contactul cu textul este de *prima vedere* și aceea în care s-a produs o familiarizare cu textul. În prima situație cînd cunoașterea sensului este minimă, am presupus că segmentarea în grupuri de cuvinte se va face mai mult după criterii fiziologice, așa-numitele pauze respiratorii [4]. În cea de-a doua

---

[1] Cf. Tomas Navarro, *Manual de entonacion española*, New York, 1948, p. 42.

[2] Observații asupra segmentării textului prin citire au mai făcut — din cîte cunoaștem — Tomas Navarro, *op. cit.*, p. 45, Lajos Hegedüs, *art. cit.*, p. 136 (care, la experimentul de citire a adăugat și observații asupra altor aspecte ale limbii), G. L. Beccaria, *L'unità melodica nella prosa italiana*, în „Archivio glottologico italiano", XLIV (1959), nr. II, p. 101—141.

[3] Textul de bază a fost ales din ziarul „Informația Bucureștiului", anul IX, nr. 2734, p. 1 și 3. S-au extras cîteva fragmente din articolul *Sînt pregătite locurile de agrement din jurul orașului*? și s-au făcut unele modificări în sensul apropierii limbii în care a fost scris acest articol de limba vorbită.

[4] Cf. *breath-groups* = grupuri respiratorii. R.-M. S. Heffner, *General Phonetics*, Madison, The University of Wisconsin Press, 1952, p. 173.

situație, cînd cunoașterea sensului există (atît pentru cititorii care citesc textul *cu* punctuație, cît și pentru cei care îl citesc *fără* punctuație) ne-am așteptat să domine criteriul semantic [1].

Cele patru tipuri de texte obținute și înregistrate de noi (I *a*/ — text fără semne de punctuație, citit la prima vedere; I *b*/ — text fără semne de punctuație, recitit; II *a*/ — text cu semne de punctuație, citit la prima vedere; II *b*/ — text cu semne de punctuație, recitit) — au fost apoi audiate, pentru a detecta distribuția pauzelor și lungimea lor.

Audierea a decurs în modul următor:

Textele au fost reproduse de pe banda de magnetofon cu o viteză de 5,5 ori mai mică (fără ca timbrul să fie simțitor alterat) [2]. În aceste condiții s-au cronometrat pauzele, însemnîndu-se toate întreruperile fluxului sonor, pentru fiecare subiect în parte.

Cele 10 subiecte sînt:

pentru textele I *a*/ și I *b*/: I.C., R.M., G.G., I.I., I. D. — salariați ai Centrului de cercetări fonetice și dialectale și ai Institutului de lingvistică din București, bărbați și femei, între 20 și 35 de ani, cu studii superioare în 4 cazuri și studii medii în 1 caz;

pentru textele II *a*/ și II *b*/: T.A., T.Ț., V.R., I.V., C.R., — salariați ai acelorași instituții, bărbați și femei, între 28 și 40 de ani, cu studii superioare în 4 cazuri și studii medii în 1 caz.

3.2. Aceste subiecte au citit textele I *a*/ și I *b*/, respectiv II *a*/ și II *b*/ — inserînd pauzele în mod variat. Pe baza acestor citiri, am notat pauzele din *Textul I* și *Textul II* (vezi) — în care: # = pauza marcată de toate subiectele; [#] = pauza marcată de majoritatea (3 sau 4) subiectelor; (#) = pauza marcată de o parte dintre subiecte (1 sau 2) mai mică decît majoritatea.

TEXTUL I

(=Text I *a*/)

sezonul (#) *plimbărilor în parcurile și pădurile din jurul orașului* [#] *a început mai ales dumineca* # *vehiculele de transport* (#) *în comun*[#]*care fac legătura cu punctele de* (#) *agrement* [#] *sînt suprasolicitate* # *cine nu* (#) *preferă* (#) *să petreacă* (#) *cîteva ore* [#] *plăcute în mijlocul naturii* (#) *și nu sînt puține* (#) *asemenea locuri în jurul* (#) *orașului* # *ele sînt pregătite* (#) *să primească cum se cuvine* (#) *din* [#] *ce în ce mai* (#) *mulți bucureșteni* (#) *la kilometrul 20* [#] *pe șoseaua București-Alexandria* [#] *înainte de a trece* (#) *podul* (#) *peste Argeș* # *se află unul din cele mai frumoase locuri de* (#) *agrement* (#) *din preajma orașului* # *se ajunge aici cu autobuzele* (#) *de la capătul*

[1] Cf. *phrase-groups* sau *sense groups* = grupuri semantice. R.-M.S. Heffner, *op. cit.* p. 173.

În experimentele citate anterior (v. p. 2) nu știm să se fi făcut asemenea distincții. În plus, menționăm că G. L. Beccaria, *art. cit.* și-a bazat cercetarea pe texte de proză artistică, iar L. Hegedüs, *art. cit.*, a experimentat asupra unui singur subiect.

[2] Dispozitivul care a permis acest lucru a fost special construit în laboratorul Centrului de cercetări fonetice și dialectale, de Gh. Abălașei. Înregistrările s-au făcut în aprilie—iulie 1962, în acest laborator.

liniilor de tramvai [#] 15 (#) *și* (#) 2 # Rahova [#] *bogat în sălcii* (#) *și salcîmi* [#] *zăvoiul de pe malul Argeșului* (#) *oferă bucureștenilor* (#) *un* (#) *peisaj încîntător* # *un loc de odihnă* (#) *netulburată* # *al capătul unei alei* [#] *ce șerpuiește prin pădure* [#] *se află* (#) *o cabană* [#] *unde se poate servi masa* # *dar* (#) *se și poate dormi* (#) *noaptea* [#] *o plimbare* (#) *la Mogoșoaia este interesantă* (#) *din mai multe puncte de vedere* # *bucureșteanul* (#) *se poate* (#) *recrea minunat* (#) *în pădurea* (#) *cu arbori* (#) *seculari* (#) *și verdeață* (#) *abundentă* [#] *pădurea* (#) *se întinde pe malul lacului* [#] *tot pe malul lacului* (#) *și-a deschis* (#) *porțile încă de* (#) *cîteva săptămîni* [#] *un restaurant* (#) *așezat în mijlocul* [#] *unui* (#) *decor* (#) *natural* # *din cele mai* [#] *frumoase* [#] *cele o sută de mese ale* (#) *restaurantului* # *îmbrăcate cu fețe de masă curate* [#] *bufetul aprovizionat* [#] *cu un* (#) *larg sortiment de bunătăți* # *mă rog* (#) *așa cum se cuvine să fie un restaurant* [#] *alături* (#) *se află o scenă* (#) *în aer liber* (#) *cu locuri* (#) *pe iarbă* (#) *cîteva distracții pentru copii* [#] *iar nu departe se amenajează* (#) *ștrandul* [#] *ștrandul* (#) *nu* (#) *arată încă prea bine* [#] *se cer* (#) *curățate bine bazinele pentru copii* # *lacul* (#) *are* (#) *încă* (#) *mult* (#) *brădiș* [#] *dar ștrandul* (#) *este de-abia în curs de amenajare* (#) *și desigur* (#) *la inaugurare* (#) *bucureștenii* (#) *nu-i vor găsi* (#) *cusururi* # *cine vine la Mogoșoaia* (#) *poate vizita și castelul brîncovenesc* [#] *monument istoric de artă feudală romînească* # *pădurea Băneasa atît de* (#) *cunoscută bucureștenilor* [#] *primește zilnic sumedenie de vizitatori* # *unii se îndreaptă spre locul său de atracție* (#) *numărul* (#) *unu* [#] *punctul zoologic* [#] *care îi întîmpină* (#) *pe bucureșteni* (#) *cu destule suprize* # *crocodili* # *struți* [#] *maimuțe* (#) *etc.* # *alții* (#) *preferă pajiștea* [#] *bufetul sau restaurantul* [#] *celor* (#) *două* (#) *restaurante* (#) *aprovizionate cu diferite băuturi* (#) *răcoritoare* (#) *mîncăruri* (#) *și înzestrate* (#) *cu frigidere* [#] *este destul de greu să le găsești* (#) *deocamdată cusururi* [#] *și desigur foarte mulți* (#) *vin* (#) *aici* (#) *ca să se plimbe* (#) *pe alei* [#] *și să respire* (#) *aerul* (#) *proaspăt al pădurii* [#] *împodobită* (#) *acolo unde* (#) *trebuie de mîinile pricepute ale grădinarilor* [#] *cu* (#) *panseluțe* [#] *stînjenei* # *îmbogățită* [#] *colo* (#) *cu o* (#) *bancă* (#) *dincolo cu un leagăn* (#) *pentru cei mici* [#] *nu întîmplător pădurea Băneasa este înscrisă* (#) *mai ales* (#) *duminica în programul unui număr* (#) *foarte mare* (#) *de bucureșteni* (#) *ca și Snagovul* [#] *gata și el să găzduiască* (#) *oaspeții.*

Față de textul I *a*/, textul I *b*/ prezintă cîteva diferențe, dintre care ni se par relevante următoarele:

introducerea pauzei după următoarele cuvinte[1]: (*a*) *început* [#], (*asemenea*) *locuri* (#), (*la*) *Mogoșoaia* (#) (*e înscrisă mai ales*) *dumineca* #, (*gata și*) *el* (#) — și, respectiv, absența pauzei după alte cuvinte: (*care fac*) *legătura*, *sînt* (*suprasolicitate*), (*cine*) *nu*, *preferă* (*să petreacă*), (*în*) *jurul*,

[1] Atît în cazul de față, cît și în exemplele de mai jos, am dat cuvintele care sînt urmate de pauză — și la care se referă expunerea — în contexte mai mari (care, fie, precedă, fie urmează cuvîntul respectiv, după cum se leagă mai strîns din punct de vedere semantic) pe care le-am notat în paranteze. Aceasta, pentru a ușura urmărirea textului.

(sînt) pregătite, din (ce în ce), mai (mulți), podul (peste), de (agrement), autobuzele, capătul (liniilor), și (2), *un (peisaj), (un loc de) odihnă, (se) află, (o) plimbare, se poate (recrea), arbori (seculari), verdeață, de (cîteva săptămîni), unui (decor), mai (frumoase), ale (restaurantului), un (larg sortiment), se amenajează, nu (arată), lacul (are încă mult brădiș), are (încă), încă (mult), ștrandul (este de-abia), atît de (cunoscută), (bufetul sau) restaurantul, două (restaurante) unde (trebuie), cu (panseluțe), o (bancă).*

Aceste elemente, care deosebesc citirea I *b*/ permit, fie o mai bună frazare (prin introducerea judicioasă a pauzelor, acolo unde ele lipseau în citirea I *a*/, fie prin absența unor pauze inutile, contribuie la închegarea textului, legînd prepozițiile de substantive, numele predicative de verbe, adverbele de comparație cu adjectivele comparate, articolele de substantive, adjectivele de substantivele pe care le determină, negația de verbul negat, adverbele de verbe etc. Ele corespund unei fragmentări mai corecte din punct de vedere al legăturii logice. Am considerat nesemnificative celelalte schimbări în problema pauzei din textul I *b*/, întrucît ele nici nu vădesc un anumit sistem (o tendință) de segmentare și nici nu apar altfel decît în mod izolat.

TEXTUL II

(=Text II *a*/)

Sezonul (#) plimbărilor (#) în parcurile și pădurile din jurul (#) orașului (#) a început. # Mai ales dumineca, [#] vehiculele de transport [#] în comun (#) care fac legătura cu punctele de (#) agrement [#] sînt suprasolicitate. # Cine nu preferă să petreacă (#) cîteva ore plăcute (#) în mijlocul naturii ! # Și nu sînt puține asemenea locuri în jurul orașului. [#] Ele sînt pregătite să primească cum se cuvine (#) din ce în ce mai mulți bucureșteni. # La kilometrul 20, *# pe șoseaua București-Alexandria, # înainte de a trece podul peste Argeș, [#] se află unul din cele mai frumoase locuri de agrement (#) din preajma orașului.# Se ajunge aici (#) cu autobuzele de la capătul (#) liniilor de tramvai* 15 *și* 2 *#-Rahova. # Bogat în sălcii și salcîmi, # zăvoiul de pe malul Argeșului oferă bucureștenilor un peisaj încîntător, # un loc de odihnă netulburată. # La capătul unei alei ce șerpuiește prin pădure (#) se află o cabană (#) unde (#) se (#) poate servi masa [#] dar se și poate dormi noaptea. # O plimbare la Mogoșoaia este interesantă din # mai multe puncte de vedere. # Bucureșteanul se poate recrea minunat (#) în pădurea (#) cu arbori seculari (#) și verdeață abundentă. # Pădurea se întinde pe malul lacului. # Tot pe malul lacului și-a deschis porțile (#) încă de cîteva săptămîni [#] un restaurant (#) așezat în mijlocul unui decor natural (#) din cele mai frumoase. # Cele o sută de mese ale restaurantului — (#) îmbrăcate cu fețe de masă curate,# bufetul — (#) aprovizionat (#) cu un (#) larg (#) sortiment de bunătăți*; [#] *mă rog* [#] *așa cum se cuvine (#) să fie un restaurant.# Alături se află o scenă în aer liber # cu locuri (#) pe... iarbă, # cîteva distracții pentru copii. # Iar nu departe se amenajează (#) ștrandul. # Ștrandul nu arată încă prea bine. # Se cer curățate bine (#) bazinele pentru copii* ; *# lacul are încă mult (#) brădiș. # Dar ștrandul*

este de-abia în curs de amenajare și, (#) *desigur,* [#] *la inaugurare* (#) *bucureștenii nu-i vor găsi...* [#] *cusururi.* # *Cine vine la Mogoșoaia poate vizita și castelul brîncovenesc,* [#] *monument istoric de artă* (#) *feudală romînească.* # *Pădurea Băneasa* — (#) *atît de cunoscută bucureștenilor* — # *primește zilnic sumedenie de vizitatori.* # *Unii se îndreaptă* [#] *spre locul său de atracție* (#) *numărul* (#) *unu* : # *punctul zoologic,* # *care îi întîmpină pe bucureșteni cu destule surprize* # (*crocodili,* # *struți,* # *maimuțe,* (#) *etc.* # *Alții* (#) *preferă* (#) *pajiștea,* [#] *bufetul sau restaurantul.* # *Celor două restaurante aprovizionate cu diferite băuturi* [#] *răcoritoare,* (#) *mîncăruri* [#] *și înzestrate cu...* [#] *frigidere* [#] *este destul de greu să le găsești deocamdată cusururi.* # *Și desigur,* [#] *foarte mulți vin aici* (#) *ca să se plimbe pe alei,* [#] *să respire* (#) *aerul proaspăt al pădurii,* [#] *împodobită acolo unde trebuie* (#) *de mîinile pricepute* (#) *ale grădinarilor,* [#] *cu panseluțe,* [#] *stînjenei,* [#] *îmbogățită* (#) *colo cu o bancă,* (#) *dincolo cu un leagăn* (#) *pentru cei mici ...* # *Nu întîmplător* [#] *pădurea Băneasa* (#) *este înscrisă mai ales duminica în programul unui număr* (#) *foarte mare de bucureșteni.* # *Ca și Snagovul,* # *gata și el să găzduiască* (#) *oaspeții.*

Diferențele relevante ale textului II *b/* față de textul II *a/* sînt: introducerea pauzei după cuvintele: (*oferă*) *bucureștenilor* (#), (*vine la*) *Mogoșoaia* (#) — și absența pauzei după cuvintele: *sezonul* (*plimbărilor*), (*din*) *jurul,* (*de*) *transport, de* (*agrement*), *mulți* (*bucureșteni*), *din* (*mai multe puncte de vedere*), *pădurea* (*se întinde*), (*așa cum se*) *cuvine,* (*curățate*) *bine, mult* (*brădiș*), *găzduiască* (*oaspeții*).

Ca și în cazul textului I, pauzele caracteristice citirii *b/* reflectă o mai bună înțelegere a textului.

3.3. În cele ce urmează vom urmări pauzele înregistrate, din următoarele puncte de vedere: d u r a t ă și d i s t r i b u ț i e.

Pentru durata pauzei, am alcătuit un tabel care rezumă datele înregistrate pentru textele II *a/* și II *b/*, textele cu punctuație [1].

Tabelul 1

secunde	0	0–0,50	0,50–1	1–1,50	1,50–2	2–3
Semnul de producție	Nr. de cazuri	Nr. de cazuri	Nr. de cazuri	Nr. de cazuri	Nr. de cazuri	Nr. de cazuri
/./	6	14	126	53	6	2
/,/	82	116	69	1		
/;/	1	7	21	1		
/:/	1	5	4			
/—/	15	19	15			
/.../	17	11	8	4	1	
/!/		1	5	4		
/(/		10				
/)/			5	5		

[1] Vom arăta mai departe care este raportul dintre aceste texte și cele fără punctuație, ‹ și *b/* — în ceea ce privește durata pauzelor.

Acest tabel cuprinde : — durata pauzelor, în secunde ;
— numărul de cazuri înregistrate la 5 subiecte, în 2 citiri.

Pe baza tabelului putem să facem următoarele observaţii : o serie de semne de punctuaţie au lipsit din ambele citiri, în sensul că nu s-au marcat prin nici o pauză (acestea au fost înscrise în tablou prin durata 0). Durata pauzei, pentru acelaşi semn variază de la 0 (nemarcat, deci) pînă la 1,50 sec, dar uneori depăşeşte 2 sec. Cele mai multe pauze, în acest caz, sînt cuprinse între 0,50—1 sec ; urmează cele de pînă la 0,50 sec.

În ceea ce priveşte caracteristicile fiecărui semn de punctuaţie, observăm că subiectele care au citit textul, atît în cazul II *a*/, cît şi în cazul II *b*/, *nu* au făcut distincţii care să permită determinarea unei durate specifice pentru /. /, respectiv /, /, /.../ etc.

Iată cum variază durata[1] aceloraşi semne de punctuaţie la diverse subiecte (vezi tabelul 2).

În general însă, putem afirma că pauzele care depăşesc 1 sec sînt caracteristice pentru notarea /./[2], iar pauzele pînă la 1 sec se repartizează oarecum întîmplător între celelalte semne de punctuaţie.

Trebuie să adăugăm, în afară de faptul că unele semne de punctuaţie nu au fost redate prin pauze în text, un aspect opus — şi anume, introducerea de pauze chiar acolo unde nu apăreau semne care să le determine. Ca durată, acestea sînt pauze scurte, între 0,18 sec (mai ales) — 0,72 sec, cu foarte puţine excepţii (1,09 sec, 1,23 sec, 1,63 sec, 1,81 sec) — datorate unor cauze diferite, pe care le vom examina mai departe.

Caracterizînd textele II *a*/ şi II *b*/ ca durată a pauzelor, cea mai mică pauză pe care aparatul ne-a permis s-o înregistrăm a fost de 0,18 sec corespunzînd sau nu cu semne de punctuaţie) ; cele mai mari, de 2, sec) şi de 2,72 sec (marcînd de fiecare dată /./).

Textele I *a*/ şi I *b*/ nu permit o analiză a duratei pauzelor în raport cu semnele de punctuaţie. Analizînd însă situaţia tuturor pauzelor din text, observăm că pauzele cele mai mici sînt — ca şi în cazul textelor II *a*/ şi II *b*/ — de 0,18 sec ; pauzele cele mai mari, de 2 sec şi, respectiv de 2,18 sec, 2,36 sec, 2,54 sec, iar unele depăşesc chiar 3 sec (3,27 şi 3,63 sec.).

3.4. Discutarea d i s t r i b u ţ i e i pauzelor comportă mai multe aspecte şi anume :

3.4.1. Cazurile în care pauzele indicate în text (prin diferitele semne de punctuaţie) — au fost păstrate sau nu, în citire.

---

[1] Dăm numai valorile diferite de 0.

[2] Cu acestea coincid şi duratele mai mari ale /)/ şi uneori ale /.../, care notează şi sfîrşitul frazei (v. Textul 2).

Tabe

Semnele de punctuaţie	/./	/,/	/;/	/:/
Subiectele	secunde	secunde	secunde	secunde
T.A.	0,36–2	0,18–0,54	0,18–0,92	0,18–0,72
T.Ţ.	0,36–1,63	0,18–0,72	0,36–0,72	0,18–0,36
V.R.	0,23–1,45	0,18–0,72	0,72–1,18	
I.V.	0,36–1,63	0,18–0,72	0,54–1,09	
C.R.	0,18–1,63	0,18–0,92	0,18–0,92	0,18–0,36

Parcurgerea comparativă a textelor I *a*/ şi I *b*/ şi II *a*/ şi II *b*/, privind repartiţia lor în raport cu semnele de punctuaţie ne duce la următorul rezultat : cele mai multe pauze redate prin semne de punctuaţie sînt păstrate în textele II *a*/ şi II *b*/, singura excepţie fiind absenţa pauzei după /.../ (rînd 24) în II *a*/. Faţă de acesta, textele I *a*/ şi I *b*/ păstrează o segmentare în cea mai mare parte asemănătoare [1], cele cîteva excepţii fiind nesemnificative : absenţa pauzei în locul /./ (r. 1) în I *a*/; în locul /—/ (r. 23) în I *a*/ şi I *b*/; în locul /.../ (r. 25) în I *a*/ şi I *b*/; în locul /,/ (r. 30) în I *a*/; în locul /.../ (r. 30) în I *a*/, în locul /.../ (r. 39) în I *a*/ şi I *b*/. Lipsa pauzei în rîndul 1 se poate explica şi printr-o neacomodare la text, mai ales că în I *b*/ — deci, la a doua citire — pauza este marcată de majoritatea subiectelor; pentru nemarcarea /.../ în trei cazuri (r. 24, 30, 39) observăm că acest semn s-a dovedit mai puţin remarcabil şi în textul I *a*/ şi I *b*/.

Compararea textelor I *a*/ şi I *b*/ cu textele II *a*/ şi II *b*/ ne duce la concluzia că, atît în cazul textului *cu* semne de punctuaţie, cît şi în cazul textului, *fără* semne de punctuaţie, segmentarea — din punct de vedere al acestor semne — prezintă asemănări frapante. Trebuie însă să urmărim ce efect are lipsa oricăror indicaţii de punctuaţie pentru întregul text, adică pentru distribuirea celorlalte pauze, care intervin şi ele în fragmentarea fluxului sonor, fără a putea fi notate toate prin semne.

În acest caz, ni se prezintă următoarea situaţie : în textul I *a* /apar o serie de pauze incorect distribuite, datorate necunoaşterii întregului text sau măcar a unei fraze întregi, a sensului unei sintagme (din care e dat numai prin termen, celălalt urmînd să apară mai departe) sau al alteia. Cazul cel mai tipic este prezenţa # la toate subiectele după cuvîntul (*mai ales*) *duminica* (r. 2), acolo unde acomodarea cu textul nu s-a făcut nici măcar parţial. Alte exemple de pauze distribuite „la întîmplare" sînt, între cuvintele : *ore* [#] *plăcute*, *sînt* (#) *puţine*, *din* (#) *ce* (#) *în ce*, *podul* (#) *peste*, *de* (#) *agrement*, (15) *şi* (#) 2, *mijlocul* [#] *unui* (#) *decor*/, *ale* (#) *restaurantului*, *un* # *larg* (*sortiment*), *nu* # *arată*, (*atît*) *de* (#) *cunoscută*, *cu* (#) *panseluţe* etc.

---

[1] Deşi, după cum ştim, acest text e scris *fără* semne de punctuaţie, apar pauze peste tot unde ar fi trebuit să fie notate semne de punctuaţie, în afara celor cîteva excepţii menţionate mai sus.

lul 2

/—/	/.../	/!/	/(/	/)/
secunde	secunde	secunde	secunde	secunde
	0,18–0,54	0,36–0,72		0,72–1,09
0,18–0,92	0,18–0,92	0,54–0,92	0,54–0,72	
0,18–0,63	0,36–1,45	0,72–1	0,54–0,72	0,92–1,09
0,54–0,72	0,18–1,63			0,92–1,09
0,18–0,72	0,18–1,09	0,92–1,09	0,18–0,36	

În citirea I *b*/ cele mai multe din cazurile enumerate mai sus dispar, rezolvîndu-se printr-o segmentare justă a textului. Astfel, prin cunoașterea sensului, a construcției textului, repartiția pauzelor devine destul de corectă, nu numai în ceea ce privește prezența pauzelor absolut necesare, dar și prin eliminarea pauzelor inutile[1] — chiar atunci cînd nu se dau nici un fel de semne de punctuație. Această primă observație nu este însă concludentă, după cum se vede mai departe. De asemenea, nu putem caracteriza citirea textului II *b*/ ca o redare întocmai a segmentării din intenția autorului textului.

3.4.2. Introducerea unor noi pauze (neindicate prin semne de punctuație), pentru segmentarea textului, pentru o mai bună frazare[2].

Asemenea pauze apar fie la cîte un subiect, fie la cîte un număr de subiecte, ele fiind facultative și rolul lor evidențiindu-se numai în cadrul ansamblului textului. Dăm mai jos cîteva exemple, notînd grupurile de cuvinte între care se inserează pauzele de acest tip, pentru a pune în lumină segmentele mai mari, determinate astfel:

sezonul plimbărilor în parcurile și grădinile din jurul orașului (#) *a început*: *cine nu preferă să petreacă cîteva ore plăcute* (#) *în mijlocul naturii*; *se poate recrea minunat în pădurea cu arbori seculari* (#) *și verdeață abundentă*; *și-a deschis porțile* (#) *încă de cîteva săptămîni*; *cine vine la Mogoșoaia* (#) *poate vizita și castelul brîncovenesc*[3]; *zăvoiul de pe malul Argeșului* [#]/[#][4], *oferă bucureștenilor un peisaj încîntător*; *la capătul unei alei ce șerpuiește prin pădure* (#)/[#] *se află o cabană*; *de cîteva săptămîni* [#]/(#) *un restaurant*; *nu întîmplător* [#]/[#] *pădurea Băneasa e înscrisă*; *e înscrisă mai ales duminica*/ [#] *în programul unui număr foarte mare de bucureșteni* etc.

---

[1] Prin pauze inutile înțelegem acele pauze care nu numai că nu corespund cu divizarea firească a textului, dar introduc o segmentare greșită. Acestea se deosebesc de pauzele nemarcate prin semne de punctuație, dar utile în segmentarea textului, introduse de subiecte în citire (v. mai departe).

[2] Urmărim aceste pauze pe textele II *a*/ și II *b*/, avînd în vedere o comparație cu pauzele indicate de semnele de punctuație. Asemenea pauze apar, desigur, și în textele I *a*/ și I *b*/.

[3] Aceste segmentări s-au făcut individual, respectiv de T. A. (II*a*/), C.R. (II *a*/), T.A. (II *b*/), C.R. (II *a*/, II *b*/), C.R. (II *b*/).

[4] Aceste segmentări aparțin unui grup mai mare de subiecte; pauzele notate deasupra diagonalei se referă la citirea II *a*/; cele de dedesubt, la citirea II *b*/.

Toate aceste pauze şi altele de acelaşi fel sînt necesare, ele contribuind la explicitarea textului a cărui lectură se poate concepe numai pe baza semnelor de punctuaţie [1].

3.4.3. Introducerea unor pauze nemarcate de punctuaţie — şi deosebite de cele precedente prin faptul că „taie” textul. Acestea nu contribuie la îmbunătăţirea frazării, ci, dimpotrivă dăunează înţelegerii sensului general al textului. Prezenţa lor se explică, totuşi, prin modul specific în care a fost analizat textul de unul sau altul dintre subiecte, care au întrerupt lectura acolo unde se putea presupune încheierea unei sintagme sau chiar a unui enunţ. De exemplu, după cuvintele: (*mai ales*) *duminica*; (*se poate*) *dormi*, (*în pădurea cu*) *arbori*, (*o sută de mese ale restaurantului îmbrăcate cu*) *feţe de masă*, (*mulţi vin aici ca*) *să se plimbe* — în textele I *a*/ şi I *b*/; (*se află unul din cele mai frumoase locuri*) *de agrement*, (*se află*) *o cabană*, (*în pădurea cu*) *arbori*, (*un restaurant aşezat în mijlocul unui decor*) *natural*, (*mă rog aşa cum*) *se cuvine*, (*monument istoric de*) *artă* — în textele II *a* / şi II *b*/ etc.

3.4.4. Introducerea pauzelor datorate unor cauze fiziologice. Acestea se deosebesc întrucîtva — în textul cit t — de cele din vorbire. În timp ce vorbitorul îşi dozează respiraţia, după mesajul pe care trebuie să-l comunice, respiraţia cititorului trebuie adeseori să se adapteze la text, care este o unitate segmentată anterior de către autorul ei. Citirea aduce, deci, o necesitate în plus, care va determina apariţia de pauze suplimentare.

Dăm mai jos cîteva exemple de pauze respiratorii — care urmează după cuvintele:

(*capătul liniilor de tramvai 15 şi*) *2* (2 sec., text I *a*/), (*în mijlocul unui decor*) *natural* (1,27 sec, text I *a*/) şi (*se îndreaptă spre locul său de*) *atracţie* (1,45 sec, text I *b*/), *crocodili*, *struţi*, *maimuţe*) *etc.* (1,27 sec, text I *b*/) — la R. M.; (*înainte de a trece podul peste*) *Argeş* (0,92 sec, text I *a*/), (*înzestrate cu*) *frigidere* (0,92 sec., text I *a*/) — la I.C.; (*vin aici ca să se*) *plimbe* (0,92 sec, text I *a*/) — la I.I.; (*aşa cum se cuvine să fie un*) *restaurant* (1,45 sec., text I *a*/), (*primeşte zilnic sumedenie de*) *vizitatori* (1,27 sec., text I *b*/) — la G.G.; (*din ce în ce mai mulţi*) *bucureşteni* (1,81 sec, text I *a*/) — la I.D.; (*este interesantă din mai multe*) *puncte de vedere* (0,92 sec., text II *b*/) — la V.R.; (*nu arată încă prea*) *bine* (0,92 sec., text II *b*/) — la I.V.; (*cîteva distracţii pentru*) *copii* (1,09 sec. text II *a*/), (*din ce în ce mai mulţi*) *bucureşteni* (1,45 sec., text II*b*/) — la C.R.; (*din preajma*) *oraşului* (1,27 sec, text II *b*/), (*se şi poate dormi*) *noaptea* (1,63 sec, text II *b*/) — la T.Ţ.; (*îi întîmpină pe bucureşteni cu destule*) *surprize* (1,81 sec, text I*a*/).

---

[1] Două subiecte — I.V. şi C.R. — au considerat chiar că textul le-a fost dat cu omiterea unor semne de punctuaţie şi au subliniat că au introdus în citire şi elementele omise, pentru a face o lectură justă a textului. Subiectul T.Ţ. a afirmat — după citirea II *a*/ — că a citit după punctuaţia pe care o considera el şi a întrebat dacă nu cumva trebuia să citească cu punctuaţia notată pe text.

Urmărind aceste pauze pe text, observăm repartiţia lor mai ales în locuri unde, în mod obişnuit, apar sau pot apărea pauze. De asemenea, durata lor nu diferă faţă de cea a altor pauze [1].

Între pauzele respiratorii şi cele care împart textul în unităţi semantice, nu există deci, diferenţe nete, nici ca distribuţie, nici ca durată. De aici, putem deduce o suprapunere a celor două tipuri de pauze — suprapunere care se verifică în citirile tuturor subiectelor.

3.5. O ultimă consideraţie se referă la raportul dintre *pauză* (privită atît din punct de vedere al duratei, cît şi din punct de vedere al distribuţiei) şi *intonaţie*. Nu vom atinge acest aspect decît în treacăt, cu atît mai mult cu cît ambele elemente — şi pauza şi intonaţia — sînt proprii în primul rînd vorbirii orale, în scris neapărînd decît reflexul lor grafic. Observăm doar că pauza care era indicată prin /.../ a fost de multe ori trecută cu vederea; cînd a fost marcată totuşi, pauza nu prezenta nici un fel de particularitate. O intonaţie adecvată a apărut numai la I.V. — după cuvintele: (*cu locuri*) *pe*... (*iarbă*), (*înzestrate*) *cu* ... *frigidere*, (*pentru cei*) *mici*... — în text II *a*/; apoi, după aceleaşi cuvinte, dar şi după (*nu-i vor*) *găsi*... (*cusururi*) — în text II *b*/ — şi la C.R. —după cuvintele: (*nu-i vor*) *găsi*... (*cusururi*), (*înzestrate*) *cu* ... (*frigidere*), (*pentru cei*) *mici*... — text II *a*/; apoi, după aceleaşi cuvinte, dar şi după (*cu locuri*) *pe*... (*iarbă*) — text II *b*/. Valoarea uşor ironică a pauzei marcată astfel (*locuri pe*... *iarbă*, *nu-i vor găsi*... *cusururi*, *înzestrate cu*... *frigidere*) a fost sesizată cu atît mai puţin în ambele citiri ale textului I.

Semnul /!/ a fost de asemenea omis de mai multe ori — în ceea ce priveşte intonaţia, dar interpretat ca semn al pauzei — deci, notat sau nu, coincidea cu încheierea unui enunţ — cu durate variate (parţial, în textele I *a*/ şi I *b*/ şi întotdeauna în textele II *a*/ şi II *b*/). În nici un caz din citirile textelor I *a*/ şi II *a*/ n-a putut fi redat cu intonaţie corespunzătoare [2]; această intonaţie a apărut însă, în citirile I *b*/ şi II *b*/ [3].

În ceea ce priveşte /./ — pentru textul I *a*/, se observă că, deşi marcat prin pauză — poate datorită necesităţilor respiratorii, poate şi datorită criteriului semantic —, el nu e totdeauna perceput şi cu intonaţia corespunzătoare. Deci, la un /./ (în acest caz, nenotat), vom înregistra, în loc de o coborîre firească a tonului, o urcare sau o menţinere a tonului marcat). De exemplu, după cuvintele: (*punctele de agrement sînt*) *suprasolicitate*, (*să primească din ce în ce mai mulţi*) *bucureşteni*, (*arbori seculari şi verdeaţă*) *abundentă*, (*şi-a deschis porţile de cîteva săptămîni*) *un restaurant*, (*se amenajează*) *ştrandul* — la I.D.; (*asemenea locuri în preajma*) *oraşului*, (*din preajma*) *oraşului*, (*pe malul*) *lacului*, (*se amenajează*) *ştrandul*, (*primeşte zilnic sumedenie de*) *vizitatori* — la G.G.; (*pe malul*) *lacului*, (*monument istoric de artă feudală*) *romînească*, (*preferă pajiştea, bufetul sau*) *restaurantul* — la R.M.; (*din ce în ce mai mulţi*)

[1] Deşi, din *tabelul 1* reiese preponderenţa numerică a pauzelor pînă la 1 sec, pauzele peste 1 sec nu sînt neobişnuite pentru limba romînă (cf. acelaşi tabel).

[2] I.C. — la citirea I *a*/ face o excepţie, în sensul că, deşi n-a adoptat intonaţia corespunzătoare, a marcat, totuşi, interogaţia, dar de două ori: după cuvîntul *preferă* şi după cuvîntul *naturii*. De asemenea, I.V. — la textul II *a*/ — a reluat fraza intonată incorect, marcînd intonaţia interogativă.

[3] Cu excepţia subiectului T.Ţ. care nici în citirea II *b*/ n-a folosit intonaţia interogativă.

bucureșteni, (*la capătul liniilor de tramvai 15 și 2*) — *Rahova*, (*decor natural din cele mai*) *frumoase*, (*se amenajează*) *ștrandul*, (*primește din ce în ce mai mulți*) *vizitatori* — la I.I., (*se amenajează*) *ștrandul* — la I.C. etc. Și în textul I *b*/ observăm discordanțe în ceea ce privește marcarea intonației pe care o presupune semnul /./. De exemplu, după cuvintele: (*loc de odihnă*) *netulburată*, (*arbori seculari și verdeață*) *abundentă* — la I.D.; (*așa cum se cuvine să fie*) *un restaurant* — la G.G.; (*se întinde pe malul*) *lacului* — la R.M.; (*se întinde pe malul*) *lacului* — la I.I.; (*se întinde pe malul*) *lacului*, (*preferă pajiștea, bufetul sau*) *restaurantul* — la I.C. etc.

Intonațiile care nu corespund cu structura textului se datoresc lipsei semnelor de punctuație. Această lipsă nu permite „prevederea" întregului ansamblu, ceea ce duce la apariția unor cazuri ca acelea notate mai sus. Același lucru este demonstrat și de faptul că, în cursul citirii, se produc schimbări bruște de intonație (ascendent — descendent) în cursul aceluiași cuvînt, pentru a indica încheierea unei comunicări. De exemplu, după cuvintele: (*se întinde pe malul*) *lacului* — la I.D.; (*arbori seculari și verdeață*) *abundentă*, (*monument istoric de artă feudală*) *romînească* — la G.G.; (*bufetul — aprovizionat cu un larg sortiment de*) *bunătăți*, (*așa cum se cuvine să fie un*) *restaurant* — la R.M.; (*monument istoric de artă feudală*) *romînească* — la I.I. etc.

În textele II *a*/ și II *b*/ — toate semnele /./, care sînt notate și prin semne de punctuație — sînt redate printr-o intonație corespunzătoare, descendentă. O singură excepție înregistrăm în textul II *a*/, la subiectul T.Ț., după cuvintele (*sezonul plimbărilor în parcurile și grădinile din jurul orașului*) *a început*.

Celelalte semne de punctuație — inclusiv /,/ — fie că sînt sau nu marcate prin prezența unei pauze — nu pun probleme în ceea ce privește elementele de intonație, în niciunul dintre elementele citite.

Cele cîteva observații asupra pauzei în raport cu intonația ne fac să înțelegem mai bine rolul punctuației, care, la o primă apreciere, datorită coincidențelor de segmentare între textul marcat cu semne de punctuație și cel nemarcat, apare într-o oarecare măsură superfluă. De aceea, considerăm că nu putem studia pauza în sine, în afara raportului ei cu alte elemente ale vorbirii.

.6. Din cele de mai sus, se observă că semnele de punctuație, care exprimă în scris raporturile logice dintre cuvinte, au un rol important și în distribuția pauzelor [1]. Rezervele pe care le avem de făcut se referă la durata pauzelor. Conform *Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație* [2], ar trebui să existe o ierarhie între semnele indicate ca marcînd pauze, și anume: /, /— marchează pauze scurte (p. 94)/ /; / — marchează mai mari decît cele redate prin /./ (p. 109) [3]/ /./ — marchează pauze mai mari/

[1] Pentru rolul semnelor de punctuație în segmentarea vorbirii — în scris — cf. și Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 26.

[2] București, 1960.

[3] O observație justă este aceea că /; / poate fi înlocuit prin /, / sau /. /, fără a denatura sensul frazei.

/ : / — marchează o pauză mai scurtă decît /./ (p. 113) / /.../ — indică o pauză mare (p. 129).

Fără a nega că aceste elemente există în intenţia autorului unui text, trebuie să observăm că cititorul nu realizează diferenţe de timp între diversele semne. Importante par — din experimentele făcute — în primul rînd distribuţia şi intonaţia corespunzătoare.

3.7. Analiza pauzelor în citire nu constituie decît o primă etapă a cercetării acestei probleme în limba romînă. Întrucît datele noastre se referă la un singur aspect al limbii, materialul nu permite decît comparaţii limitate.

Date pentru pauze în citire dă — din cîte cunoaştem — numai L. Hegedüs[1]. Iată care sînt aceste date, alături de cele obţinute de noi pentru limba romînă[2]:

Tabelul 3

Semnul de punctuaţie	Limba maghiară	Limba romînă
	Durata în sec	Durata în sec
/./	0,51—2	0,50—2
/, /	0,26—0,75	0,50—1,50
/ ; /	2	0,50—1,50
/ : /	0,50—2	0,50—1

Avem, de asemenea, indicaţii pentru pauză în vorbire — pentru limbile franceză (durata medie a pauzelor e între 0,4 —0,10 sec)[3] şi engleză (cele mai multe pauze sînt sub 2 sec, apoi urmează cele de 3 sec; sînt rare pauzele pînă la 8 sec şi foarte rare cele pînă la 30 sec)[4].

Dar o raportare a pauzei din citire la pauza din vorbire nu vom putea face decît după ce vom fi studiat şi acest aspect.

4. Din cele expuse mai sus, putem trage următoarele concluzii:

— Vorbirea, caracterizată prin continuitatea fluxului sonor, are ca element prim al segmentării — pauza. Acest lucru se verifică şi în citire. Înţelegerea textului e o condiţie strict necesară pentru justa lui segmentare.

— Pauzele separă grupuri de cuvinte care alcătuiesc unităţile componente ale fluxului sonor, pe care nu le putem descompune mai departe. Aceste grupuri alcătuiesc unităţi semantice şi respiratorii foarte închegate.

— Durata pauzelor în textele *cu* semne de punctuaţie are ca minimă 0,18 sec, iar ca maximă 3,63 sec; în textele *fără* semne de punctuaţie — minima este 0,18 sec, iar maxima 2,72 sec.

[1] Cf. L. Hegedüs, *art. cit.*, p. 30.

[2] Dăm numai datele care au corespondente în ambele limbi, pentru a fi posibilă comparaţia.

[3] Cf. J. Tarneaud, *Traité de phonologie et de phoniatrie*, Paris, 1961, p. 143.

[4] Cf. Frieda Goldman-Eisler, *The Distribution of Pause Durations in Speech*, în „Language and Speech", 1961, p. 233.

6 — c. 2994

— Repartiţia pauzelor se caracterizează prin :

a) redarea uneori a pauzelor indicate în texte prin punctuaţie; alteori neredarea acestor pauze;

b) introducerea unor pauze suplimentare, neindicate prin semne de punctuaţie, în scopul segmentării mai bune a textului — şi a altor pauze care „taie" textul — şi a căror cauză este analiza specifică a textului de la un subiect la altul;

c) introducerea unor pauze care au cauze fiziologice.

— Semnele de punctuaţie sînt importante în segmentarea textului, mai ales în ceea ce priveşte distribuţia pauzelor.

ЗАМЕЧАНИЯ В СВЯЗИ С ПАУЗОЙ — ПРИ ЧТЕНИИ — В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор исследует некоторые аспекты паузы в румынском языке.

В работе рассматривается пауза при *чтении*, имея в виду, что для полного описания паузы необходимо учитывать и другие более важные аспекты румынского языка, и в первую очередь разговорную речь.

Проделанные эксперименты позволили выявить следующие аспекты:

— Речь , характеризующаяся непрерывностью звукового потока, имеет в качестве первого элемента сегментации — паузу. Это проверяется и при чтении. Понимание текста является строго необходимым условием для его правильной сегментации.

— Паузы разделяют группы слов, образующих составные единицы звукового потока, которые более неразложимы. Эти группы образуют очень прочные семантические и дыхательные единства.

— Продолжительность пауз в текстах *со* знаками препинания колеблется в пределах от 0,18—3,63 сек; в текстах же *без* знаков препинания — от 0,18—2,72 сек.

— Распределение пауз характеризуется:

а) передачей в некоторых случаях пауз, указанных в тексте при помощи пунктуации; в других случаях непередачей этих пауз;

б) вводом дополнительных пауз, не указанных знаками препинания, с целью более лучшей сегментации текста, а также и других пауз, которые «режут» текст,обязанных своим возникновением специфическому анализу текста, разному у разных субъектов;

в) вводом некоторых пауз, объясняемых причинами физиологического порядка.

— Знаки препинание важны для сегментации текста, особенно с точки зрения распределения пауз.

REMARQUES SUR LES PAUSES DE LECTURE EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'article étudie quelques aspects de la pause dans la langue roumaine. L'auteur s'occupe ici essentiellement de la pause *dans la lecture*, se réservant, aux fins d'une description complète de la pause, d'examiner d'autres aspects importants du roumain, tels que, notamment, la conversation.

Les expériences auxquelles il a procédé ont révélé les aspects suivants :

— Dans le langage parlé, caractérisé par la continuité du flux sonore, la pause est l'élément premier de la segmentation. Il en va de même pour la lecture, où une exacte intelligence du texte est indispensable à sa segmentation adéquate.

— Les pauses séparent entre eux des groupes de mots qui constituent les unités composantes du flux sonore et ne sont pas susceptibles d'être décomposées. Ces groupes forment des unités sémantiques et respiratoires très nettes.

— La durée des pauses varie entre 0,18 et 3,63 secondes dans les textes *ponctués* et entre 0,18 et 2,72 secondes dans les textes *dépourvus de signes de ponctuation*.

Pour ce qui est de la répartition des pauses, l'on constate que :

a) Le lecteur tantôt tient compte des pauses indiquées par la ponctuation du texte et tantôt les néglige.

b) Il arrive que le lecteur marque des pauses supplémentaires, non prévues par la ponctuation, aux fins d'une meilleure segmentation du texte, et qu'il y introduise en outre des pauses qui « coupent » le texte et sont fonction de l'analyse spécifique de celui-ci par le sujet.

c) Le lecteur introduit parfois dans sa lecture des pauses dictées par des causes physiologiques.

— Les signes de ponctuation sont importants pour la segmentation du texte, notamment sous le rapport de la distribution des pauses.

CÎTEVA ASPECTE ALE INFLUENȚEI LEXICALE ROMÎNEȘTI ÎN GRAIUL CEANGĂILOR DIN CIUGHEȘ

DE

EDMUND BALOGH

Articolul de față nu are pretenția să epuizeze problema influenței lexicale romînești asupra graiului ceangăilor din comuna Ciugheș, ci este mai degrabă o prezentare sumară a cîtorva aspecte ale acestei influențe, pe baza materialului adunat în cursul anchetei folclorice pe care am între-prins-o în vara anului 1932. Implicit voi trata și unele probleme de fonetică.

Ceangăii din Ciugheș (reg. Bacău, rn. Moinești) locuiesc pe malurile pîrîului Ciugheș și ale afluenților acestuia: Pîrîul Bisericii, Pîrîul Ilioaie și Pîrîul Voicii.

Cuvintele de proveniență romînească aparțin următoarelor sfere ale vieții și realității înconjurătoare: casa (locuința) și acareturile, obiectele casnice, păstoritul, animalele, portul, plantele și obiceiurile.

Aceste cuvinte au pătruns în fondul principal de cuvinte al graiului ceangăilor, acomodîndu-se sistemului fonetic și morfologic al acestuia. Ele constituie o notă distinctivă a graiului ceangău din Ciugheș, atît față de limba literară, cît și față de celelalte graiuri ale limbii maghiare.

Cele mai multe dintre cuvintele împrumutate sînt substantive. Unele dintre ele au înlăturat cuvîntul maghiar corespunzător, rămînînd în uz numai cuvîntul romînesc. Sînt însă cazuri cînd termenul maghiar și cel de origine romînească se folosesc împreună, fără a marca o diferențiere de sens. Astfel de perechi de cuvinte sînt următoarele (dăm întîi forma maghiară, urmată de cea împrumutată din limba romînă)[1]:

bakmacska-mótán, *bójza-szok*, *csipkerózsa-trándátyir*, *fékető-fész*, *füttő-szóba*, *hazaji-nyirásza*, *hetevén-kloska a csűrkéivel*, *hólmi-zesztrë*, *kanapé-*

---

[1] Pentru semnele care în transcrierea internațională nu sînt folosite ori au o altă valoare fonetică decît în transcrierea maghiară, vezi „Studii și cercetări lingvistice", III (1952), p. 332.

láica, *kezes-hóra*, *ikresfa-dzsemener*, *lakodalom-nunta*, *perémes bunda-kozsok*, *rókanca-cëpus*, *rézcérna-petyála*, *szuka-hájta*, *tepsi-tevál*, *tisztaház-odáj*, *túró-brinza*, *vőlegény-nyíre*.

Vocalele romînești, cu excepția lui *ă* și *î*, s-au păstrat în general neschimbate. Modificările fonetice s-au petrecut numai sub influența sistemului fonetic maghiar. Sunetele *ă* și *î* sînt înlocuite prin altele mai mult sau mai puțin asemănătoare.

Astfel *ă* e redat prin *e* : *dzsemener*, *fremintál*, *gremáda*, *vetuja*, *zegelna* ;
ë : *bëtëtura*, *bukëláj*, *fundëtór*, *këtusa*, *megszkëpál*, *mëtusa*, *pëdurec*, *pëdureán*, *pëpusa*, *plëván*, *prëzsina*, *rëdván*, *rëszfugbúrján* ;
a : *balán*, *pajus*, *pakura* ;
á : *táring* ;
î e redat prin : *i* : *brinza*, *csaflinta*, *nátin*, *táring*,
ë : *dëszkëntál*, *ëszpëndz*, *esztëna* ;
o : *monyátór*.

Diftongii, cel mai adesea, s-au monoftongat :
oa s-a redus la *o* : *csórika*, *fundëtór*, *kokójza*, *merisóra*, *verisóra* ;
a : *szkarca* ;
ea s-a redus la *á* : *petyála*, *trába* ;
eu s-a redus la *é* : *léstyán* ;
ău s-a redus la *o* : *brigidó* ;
ăi s-a redus la *é* : *lécser* ;
ie s-a redus la *a* : *plátya*.

Consoana ocluzivă dentală *t* urmată de vocala *e* este redată prin *ty* : *léstyán*, *oistya*.

Consoana palatală *ǵ* este redată prin *gy* : *gyërgyina*, *ligyán*, *privégy*.

Consoana palatală *k'* e redată prin *ty* : *pityer*, *plátya*, *tyédika tyillerke*, *tyinga*.

Consoana palatală *ḱ* e redată prin *ty* : *trándátyír*.

În cuvintele împrumutate din limba romînă, consoana *n*, înaintea unei vocale, adesea s-a palatalizat (de obicei sub influența lui *e* sau *i* următor) : *csëtënye*, *csokonyál*, *dobronyika*, *komárnyék*, *monyátór*, *nyelápka*.

Asimilarea totală a lui *-rl-*(> *-ll-*) între două vocale, am întîlnit-o în cuvintele *bullák* și *tella* (< *burlac*, *tîrlă*).

Rostirea grupurilor de consoane, mai ales în poziție inițială, prezintă dificultăți pentru graiul maghiar. De aceea ciugheșenii recurg în asemenea cazuri la eliminarea unei consoane, la proteza unui *e* sau la epenteza unei vocale. De ex. : *bidár*, *karinca*, *ester*, *esztëna*, *ëszrunga* ~ *ësztrunga*, *ëszrungár* ~ *ësztrungár* ; *burusztújlapi*.

Dacă structura terminației cuvîntului romînesc împrumutat nu se opune legilor fonetice și morfologiei maghiare, terminația cuvîntului își păstrează forma originală ; în caz contrar, ea se transformă după specificul limbii maghiare. De ex : *brigidó*, *bukeláj*, *cëpus*, *csaflinta*, *csó-*

rika, dzseměner, grátéj, odáj, rece, plátya, tella, tevál, vetuja, zegelna, zseréb, zsojána.

Cuvinte împrumutate[1]:

ájer < r. *aer*.
áliór, 'plantă (laptele cucului, Euphorbia), cu al cărei suc se tratează oile bolnave de gură și de picioare' < r. *alior* 'idem', DR, V, p. 895, Etsz, Blédy, p. 19.
álivánka 'un fel de prăjitură: se face din făină de porumb (cu făină de grîu) opărită cu lapte și amestecată cu lapte bătut și cu brînză' < r. mold. *alivancă* 'idem', TDRG, DA, CADE, V. Bogrea, DR, III, p. 724, Wichmann, p. 6.
anume 'care servește numai acestui scop' < r. *anume*. *Fából van anume tipárja* 'are un tipar din lemn anume făcut'.
árdéj < r. *ardei*, Blédy, p. 19, Wichmann, p. 7.
árics 'boală de picioare la oi' < r. *arici* 'boală de picioare la cai și la vite', TDRG, ȘDU, DA, DR, II, p. 899.
áricsos 'bolnav de arici'; e un derivat adjectival maghiar de la *árics*, Blédy, p. 20.
ármurár 'plantă (Carduus marianus), din care se prepară o fiertură ca medicament pentru vitele cu limba umflată' < r. *armurar* 'idem', TDRG, ȘDU, DA, Blédy, p. 20, Szinnyei, Nyr, XXII, p. 72, Alexics, Nyr, XXXIV, p. 198; varianta *armurár* este cunoscută din Cavnic (reg. Baia Mare, rn. Lăpuș), MTsz, Etsz.
bács 'ciobanul însărcinat cu facerea brînzei la stînă' < r. *baci* 'idem', Szinnyei, Nyr, XXII, p. 73, Etsz, Blédy, p. 21.
báděrka 'butoiaș' < r. *balercă* 'idem', TDRG, Etsz, DA, CADE. Transformarea consoanei *l* în *d* în limba maghiară, după părerea lui Szinnyei

---

[1] Abrevieri:

Blédy	= Géza Blédy, *Influența limbii romîne asupra limbii maghiare*, Sibiu, 1942.
CADE	= *Dicționarul enciclopedic ilustrat...* de I. A. Candrea — Gh. Adamescu, București, 1931.
DA	= Academia Romînă, *Dicționarul limbii romîne*, București, 1907.
DR	= „Dacoromania".
DLRM	= *Dicționarul limbii romîne moderne*, Ed. Academiei R.P.R., 1958.
Etsz	= Gombocz-Melich, *Magyar Etymológiai Szótár*, Budapesta, 1914—1942.
Kniezsa	= Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, I, 1—2, Budapesta, 1955.
MNy	= „Magyar Nyelv", Budapesta, 1905—.
MTsz	= Szinnyei József, *Magyar-Tájszótár*, I—II, Budapesta, 1893—1901.
Nyr	= „Magyar Nyelvőr", Budapesta, 1872—.
ȘDU	= *Dicționar universal...* de L. Șăineanu, ed. a IV-a.
TDRG	= H. Tiktin, *Dicționar romîn-german. Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1895—1927.
Wichmann	= Yrjö Wichmanns Wörterbuch des ungarischen moldauer nordcsángó- und hetfaluer Csángódialektes ... herausgegeben von Bálint Csűry und Artturi Kannisto, Helsinki, 1936.

(Nyr, XXII, p. 111) s-a produs prin apropierea de *veder*, care în Ardeal se foloseşte mai cu seamă peutru denumirea unor obiecte asemănătoare butoiului. După Blédy (*op. cit.*, p. 21), această transformare se datoreşte influenţei cuvîntului maghiar *bödön* 'putină mică'; vezi Wichmann, p. 10.

balán 'vacă, capră cu părul alb' < r. *bălan* 'idem', TDRG, Szinnyei, Nyr, XXII, p. 112, Blédy, p. 22, Wichmann, p. 10.

berbécs 'masculul oii' < r. *berbece* (pl. *berbeci*) 'idem', TDRG, ŞDU, Szinnyei, Nyr, p. 168, Etsz, Edelspacher, „Nyelvtudományi Közlemények", XII, p. 97, Wichmann, p. 12.

bernéc 'cingătoare de lînă colorată cu care se încing femeile peste catrinţă' < <r. mold. *bîrneţ* 'idem', TDRG, DA, DR, VI, p. 225, 238, Nyr, XXX, p. 179, Etsz, Szinnyei, Nyr, XXII, p. 170.

bëtëtúra 'partea bătătorită de lîngă stînă unde se odihnesc oile după muls' < r. *bătătură* 'teren bătătorit în faţa casei pe care nu creşte iarbă', DA, DR, II, p. 332, CADE.

bicsikléta < r. *bicicletă*.

bidár 'dulăpior cu poliţe, în care se păstrează blidele, vasele şi tacîmurile' < r. *blidar* 'idem', TDRG, ŞDU, CADE.

bolokás 'e o numire ce se dă boilor mari şi greoi', adjectiv format cu sufixul *-s* din cuvîntul rom. *bolocan* 'idem', ŞDU, DA, CADE.

bosztán 'dovleac' < r. *bostan* 'idem', Pátrubány, Nyr, XI, p. 88, Szinnyei, Nyr, XXII, p. 172, Etsz, Kniezsa, p. 598, Blédy, p. 26, Wichmann, p. 16; *disznóbosztán* 'dovleac porcesc', *disznó* „porc".

brezój 'nume de cîine vărgat' < r. *brezoi* (~ *brezaie*, pl. *brezăi*) 'von etw. übermässig buntem', TDRG, DA, DR, III, p. 881, VI, p. 278.

brigidó, 'băţ care se termină la un capăt cu o rotiţă cu mai multe găuri: cu el bat ciobanii laptele închegat ca să se aleagă untul' < r. mold. *brighidău* 'idem', TDRG, DA, DR, II, p. 900, DLRM.

brinza ~ *brindza* (sau *túró*) < r. *brînză*, v. mold. *brîndză*, TDRG, Etsz, Kniezsa, p. 109, Blédy, p. 28. Fricativa *z* se schimbă uneori în *dz* pe teren maghiar, vezi Kázmér M., *Még egyszer a dz, dzs hangról és betűről*, Nyr, 86, p. 24.

budáka 'vas de lemn, din doage, cu cercuri de lemn, în care ciobanii toarnă laptele muls şi-l încheagă' < r. mold. *budacă* 'idem', TDRG, ŞDU, DA, Tamás L., MNy, XXIX, p. 182.

budurój 'vas de lemn de bătut untul' < r. *buduroi* 'putină mare, de care se servesc ciobanii la mulsul oilor', DA, ŞDU.

bukeláj 'oaie albă cu botul negru' < r. *bucălaie* 'idem', TDRG, ŞDU, DA, S. Puşcariu, DR, IV, p. 440—41, 720—35, G. Giuglea, DR, V, p. 547—50, Blédy, p. 29.

bukluk 'necaz' < r. *bucluc* 'idem', Wichmann, p. 18.

buksa 'bucea de roată' < r. mold. *bucşă* 'idem', TDRG, ŞDU, DA, CADE.

bulllák 'bărbat necăsătorit' < r. *burlac* 'idem', TDRG. În aceeaşi formă se foloseşte în reg. Ciuc şi Braşov, Horger A., Nyr, XXXIX, p. 237, Etsz, Blédy, p. 30. Geminata *-ll-* se datoreşte asimilării totale a lui *r* la *l* următor.

burusztúj 'o plantă cu frunze late (Arctium lappa)' < r. mold. *brustur* (*brusture*) 'idem', TDRG, Szinnyei, Nyr, XXII, p. 207, Blédy, p. 28, Wichmann, p. 17. Schimbarea consoanelor *r-r* în *r-j* se explică prin disimilare; după Blédy, sub influența substantivelor unguresti terminate în *-uj*.

búrdu 'bășică uscată sau sac făcut din pielea stomacului de oaie în care se păstrează brînza < varianta rom. *burduv*, cu vocalizarea lui *v*, Blédy, p. 30, Wichmann, p. 18, sau poate din varianta *burduh*.

buszujok 'floare (Ocimum basilicum) favorită, cu care fetele se împodobesc la ocazii festive și căreia i se atribuie în relațiile de dragoste o putere fermecătoare' < r. *busuioc* 'idem', TDRG, DA, Szinnyei, Nyr, XXII, p. 170, Wichmann, p. 19, Blédy, p. 24.

buza < r. *buză* (de sus), Szinnyei, Nyr, p. 209, MTsz, Etsz, Blédy, p. 31.

buzsór, nume de bou și de vițel cu părul roșu < r. *bujor* 'idem', DA, DR, VI, p. 526, Wichmann, p. 163.

cándra 'bucată subțire de leaț' < r. *țandără* 'idem', TDRG, MTsz, Blédy, p. 31. Privitor la sincopare în l. maghiară, vezi Horger A., *A magyar nyelvjárások*, Budapesta, 1934, p. 109. În Moldova există și forma *țandră*

cáp (~ *cápocska*) < r. *țap*, Mariánovics M., Nyr, XLVI, p. 113, Etsz, Wichmann, p. 157, MNy, IV, p. 461, Paizs D., MNy, XXV, p. 345, Blédy, p. 32. Terminația *-ocska* în cuvîntul *cápocska* este un sufix diminutival des întrebuințat în graiul ceangău.

cárina 'ogor, pășune' < r. *țarină* 'idem', MTsz, Szinnyei, Nyr, p. 211, Etsz, Blédy, p. 32.

cëpus (sau *rókanca*) 'par ascuțit care se înfige vertical în vîrtejul de dinainte al căruței' < r. mold. *țepușă* 'idem', TDRG, CADE, Etsz, Wichmann, p. 157, Nyr, XXXVII, p. 201, Blédy, p. 32. (Forma autentică moldovenească este *țăpușă*).

csaflinta 'cui de fier lung și gros cu verigă la un capăt și ascuțit la celălalt cu care se tîrăsc butucii din pădure' < r. *cioflîng* (~ *cioflînc*) 'idem', DA, DLRM. În MTsz se găsesc două variante: în Secuime *csafling* și în Cavnic (reg. Baia Mare, rn. Lăpuș) *csopling*. După Etsz, originea cuvîntului nu este cunoscută.

csáj < r. *ceai*.

csercsëkarika 'rotiță la războiul de țesut care servește la ridicarea și lăsarea în jos a ițelor', *csercsë* < r. *cercel* (pl. *cercei*), MTsz, Etsz, Szinnyei, Nyr, XXII, p. 249, Beke O., Nyr, LVIII, p. 81; *karika* „rotiță".

csercsëvirág 'plantă decorativă cu flori roșii, galbene-verzui (Fuchsia)' Etsz; *csercsë* < r. *cercel*(*uș*) 'idem', TDRG, DA, CADE, Etsz, Blédy, p. 35, *virág* „floare", la Copșa Mică (reg. Brașov, rn. Mediaș) se folosește varianta *csercsés virág*, MNy, XI, p. 92, Etsz.

csergë 'velință țărănească de pat' < r. *cergă* 'idem', Alexics, Nyr, XIX, p. 408, Szinnyei, Nyr, XXII, p. 250, Th. Capidan, DR, IV, p. 350, Blédy, p. 35, Kniezsa, p. 612, Wichmann, p. 142.

csëtënye 'creangă de brad' < r. *cetin* (~ *cetină*, pl. *cetini*) 'idem', MTsz, TDRG, Etsz, DLRM, Blédy, p. 35, Kniezsa, p. 815. Transformarea

lui *i* în *e* este rezultatul influenței vocalelor din silabele învecinate, *csigír* 'drob de miel, tocat și prăjit în untură' < r. mold. *cighir* 'idem' ȘDU, DA, CADE. După Wichmann (p. 142) din r. dial. *ceghiriu* 'idem'.

csitvászon 'pînză de cînepă'; *csit* < r. *cit* 'stambă', ȘDU, TDRG, DA, Etsz; *vászon* „pînză".

csokonyál 'a lovi cu ciocul (despre ciocănitoare)' — r. *ciocăni*; derivat verbal cu sufixul verbal *-l*; *n* s-a palatalizat datorită poziției sale înaintea unui *i*.

csórika 'un fel de ciorap de dimie groasă care acoperă fluierul piciorului; îl poartă țărancele mai în vîrstă' < r. *cioarec* 'idem', TDRG, Etsz, V. Bogrea, DR, IV, p. 852, S. Pușcariu, DR, p. 231, Blédy, p. 37. Silaba *-ka* e simțită ca fiind un sufix diminutival, cf. *leányka* „fetiță", *galuska* „perișoară", *szánka* „săniuță".

csuf 'om cu caracter urîcios, măscărici'. În timp ce mireasa se retrage cu nașa ei pentru a-și face prima pieptănătură de nevastă, unul dintre flăcăi, îmbrăcat ca femeie, avînd în mînă un caier, intră în odaie, în sunetele tarafului de lăutari să distreze pe meseni, < r. mold. *ciuf* 'om căruia îi place să-și bată joc de alții ca să stîrnească rîs sau haz', ȘDU, DA, DR, II, p. 607—10, Etsz.

dëszkëntál 'a rosti un descîntec' < r. *descînta* 'idem', cu sufixul verbal *l*, TDRG, Etsz, Szinnyei, Nyr, XXII, p. 337, Blédy, p. 39.

diják 'cîntăreț de biserică' < r. *diac* 'idem', TDRG, MTsz, Etsz, Szinnyei, Nyr, XXII, p. 297, Blédy, p. 39, Wichmann, MNy, IV, 165.

dobronyika 'plantă erbacee, mirositoare (Melittis melissophyllum)' < r. *dobronică* 'idem', TDRG, Etsz, Blédy, p. 39, Kniezsa, p. 820.

dránica 'scîndurică subțire cu care se acoperă casele' < r. *draniță* 'idem', TDRG, CADE, Etsz, Blédy, p. 41, Kniezsa, p. 821, Szinnyei, Nyr, XXII, p. 337. La secui sînt cunoscute următoarele variante: *daranica*, *daránica*, *garánica*, *gránica*, MTsz.

drug 'par gros și lung de lemn, fixat de ambele părți ale carului la transportul fînului' < r. *drug* 'idem', TDRG, CADE, DR, III, p. 835.

drugár 'cerc de metal fixat la vîrful țepușei în care se introduce drugul'. Este un derivat de la substantivul romînesc *drug*.

druska 'prietena miresei, care are anumite atribuții la nuntă și însoțește mireasa la cununie' < r. *drușcă* 'idem', TDRG, CADE.

dulápos asztal 'masă cu sertar'; *dulápos* este un adjectiv format cu sufixul *-s* din cuvîntul romînesc *dulap*; *asztal* „masă".

dumán 'nume dat unei vite (bou, vacă) fătate dumineca' < r. *Duman* 'idem', TDRG, CADE.

dzsemener (sau: *ikresfa*) 'furculița carului' < r. *gemănare*, pl. *gemănări* 'idem', TDRG, ȘDU, CADE.

esterjohó 'oaia care nu fată'; *ester* 'sterp, steril (despre animale)' < r. *știră* 'idem', N. Drăganu, DR, II, p. 616, CADE, MTsz, Szinnyei, MNy, XI, p. 172, Etsz, Blédy, p. 42, Kniezsa, p. 823; *johó* "oaie".

ëszpëndz 'plantă (Helleborus purpurescens)'; crudă, e întrebuințată în medicina populară veterinară, vîrîndu-se un fir de rădăcină sub pielea

animalului bolnav; în spirt sau țuică se folosește ca medicament în durerile abdominale' < r. mold. *spîndz* (~*spînz* ~ *spins* ~ *spînț*) 'idem', TDRG. În satul Frumoasa (reg. Mureș-Aut. Magh., rn. Ciuc) am auzit varianta: *ëszpondz*.

esztëna 'colibă unde stau ciobanii' < r. *stînă* 'idem', Szinnyei, Nyr, XXII, p. 437, Horger, MNy, VIII, p. 13, XVII, p. 81, Etsz, Kniezsa, p. 823, Blédy, p. 42.

ësztrunga~ *ëszrunga* 'un fel de portiță făcută în spatele îngrăditurii pe unde ies oile care urmează să fie mulse' < r. *strungă* 'idem', Etsz, Blédy, p. 42—43, Wichmann, p. 136, Kniezsa, p. 172.

ësztrungár ~ *ëszrungár* (sau: *monyátór*) 'ciobănaș care mînă oile din strungă, una cîte una, spre ușile unde șed mulgătorii' < r. *strungar* 'idem'.

faszujka ~*fuszujka* 'fasole (Phaseolus vulgaris)'. După Szinnyei (Nyr, XXII, p. 437—38) acestea sînt formele diminutive ale variantelor *faszolya* ~*fuszolya* derivate din r. *fasole* (vezi Blédy, p. 43); Horger A. (MNy, VI, p. 201) este de părere că varianta *fuszujka* derivă din forma reg. *fusoică*; Kniezsa (p. 824) le derivă din formele: *făsui* ~*făsulă* ~*făsole*; vezi și TDRG, MTsz, Etsz.

Flórika 'nume de vacă fătată la Florii' < r. *Florică* 'idem', TDRG, DA, S. Pușcariu, DR, VI, p. 526.

fremintál 'a frămînta cașul ca să se scurgă zerul' < r. *frămînta*, cu sufixul verbal *-l*, DR, III, p. 573.

fundëtór 'un fel de perete de scînduri legate cu stinghii, cu care se închide carul înainte și înapoi' < r. *fundătoare* 'idem', TDRG, DA.

gára < r. *gară*, MTsz, Szinnyei, Nyr, XXII, p. 491, Blédy, p. 46.

gárnica 'vas de tinichea' < r. *garniță* 'idem', CADE.

gáz 'petrol' < r. *gaz* 'idem', Blédy, p. 46.

grátéj 'grătar mobil făcut din tulpini subțiri de brad, cu ajutorul căruia se despart în grajd viteii și mînjii de animalele mari' < r. *gratie* 'idem', TDRG, CADE, Wichmann, p. 50.

gremáda < r. *grămadă*, Blédy, p. 48.

gurázda 'întîiul lapte care se mulge de la oi sau de la vaci după ce au fătat < r. *curastă* 'idem', TDRG, Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 296, Wichmann, p. 80, MNy, IV, p. 161, Blédy, p. 48—49, Kniezsa, p. 649.

gusa 'umflătură la gît' < r. *gușă* 'idem' Szinnyei, Nyr, XXII, p. 537 Wichmann, p. 50, Blédy, p. 49, Kniezsa, p. 205.

gusás 'gușat', derivat adjectival de la substantivul maghiar *gusa*. *Gusásné-pataka* 'Pîrîul Gușoaie'.

gyërgyina 'dalie (Dahlia variabilis)' < r. *gherghină* 'idem', CADE. După Rubinyi M. (Nyr, XXX, p. 180) < r. *gheorgină*.

háji! 'interjecția de mînat caii' < r. *hai*! 'idem'.

hájta (ori: *szuka*) 'cățea' < r. mold. *haită* 'idem', TDRG, DA.

hobot 'vălul de mătase cu care nașa îmbrobodește capul miresei la sfîrșitul mesei celei mari' < r. *hobot* 'idem', TDRG, DA, S. Pușcariu, DR, III, p. 831.

hóra (sau : *kezes*) 'dans popular romînesc' < r. *hora* 'idem', MTsz, Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 56 ; *kezes* "de mînă", deoarece dansatorii se prind de mîini.

kanapé (ori : *láica*) < r. *canapea* 'idem', TDRG.

karinca 'șorț de lînă purtat de femei pe deasupra cămășii ; ține locul fustei' < r. *catrință* 'idem', TDRG, DA, CADE, Wichmann, p. 72, Blédy, p. 55.

kekerica 'insectă parazită care trăiește în blana oilor (Melophagus ovinus)' < r. *chicheriță* 'idem', CADE, DLRM, DA ; în Ciuc se folosește varianta *kikirce*, MTsz, Blédy, p. 56.

kereksina 'cerc de fier care se montează pe roțile de lemn ale unui car pentru a le feri de uzură' ; *kerek* „roată" ; *sina* < r. *șină* 'idem', TDRG.

keresztorszok 'lemn transversal care leagă și ține în poziție paralelă tălpile săniei', MTsz ; *kereszt* "transversal", *orszok* < r. *orșic* ~ *orcic* 'idem', MTsz, TDRG, ȘDU, DLRM, Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 483, Blédy, p. 72. Modificarea lui *i* în *o* se explică prin influența lui *o* din silaba precedentă. Vezi *vonorszok*.

kĕtusa 'bucată de lemn încovoiată care servește la legarea jugului cu carul' < r. mold. *cătușă* 'idem', TDRG, ȘDU, DA.

klopocelvirág 'plantă decorativă cu florile în formă de clopoțel (Campanula medium)' < r. *clopoțel* TDRG, DA ; *virág* „floare".

kloska < r. *cloșcă*.

kokójza 'fructul comestibil al afinului, în forma de bobiță neagră albăstruie (Vaccinium myrtillus)' < r. *coacăză* ~ *cocăză*, TDRG, DA, DLRM, ȘDU, Blédy, p. 57. Din forma dialectală de plural **coacăzⁱe* prin anticiparea elementului palatal, cf. *hójza* (îl (o) aduce, să aducă), *bogójza* (o înnoadă, să înnoade), *tódójza* (o întregește, să întregească), *fódójza* (o cîrpește, să cîrpească), *bójza* (soc), în loc de forma originară *hozja*, *bogozja*, *tódozja*, *fódozja*, *bozja*. (Astăzi în vorbirea curentă și literară : *hozza*, *bogozza*, *toldozza*, *foltozza*, *bodza*.) Există și la secui, MTsz. După Kniezsa forma maghiară e din bulgară (p. 271—272). Cu privire la anticiparea elementului palatal, vezi Z. Gombocz, *Magyar történeti nyelvtan, II. rész. Hangtan. II. Hangtörténet*, II. kiadás, Budapesta, 1926, p. 95, A. Horger, *A magyar igeragozás története*, Szeged, 1931, p. 125.

kokosel < r. *cocoșel*.

kolcun 'ciorapi scurți (pînă din sus de glezne) făcuți din lînă' < r. mold. *colțun* 'idem', TDRG, DA ; vezi și Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 101, Wichmann, p. 74.

kolindál 'a merge, în seara de crăciun, de la casă la casă, cîntînd colinde' < r. *colindă*, cu sufixul verbal *-l* ; la secui se folosesc variantele : *kólindál*, *koindál*, *kolingyál*, MTsz.

komárnyék 'parte a stînii, deschisă în față și acoperită, care comunică cu strunga prin ușile pe care intră oile la muls' < r. *comarnic* 'idem', DA, CADE, G. Giuglea, DR, II, p. 332, MTsz, Sági I., MNy, VIII, p. 420, Wichmann, p. 79. În graiul ceangău, în ultima silabă a multor

cuvinte, în locul lui *i* se pronunță *é*, ca de ex. : *gyék* — *gyik* „șopîrlă”, *pedég* — *pedig* „însă”. După Blédy (p. 58), forma *komárnyék* a fost influențată de ung. *árnyék* 'umbră'.

konducsál 'a conduce' < r. *conduce*, cu sufixul verbal *-l*.

kosár 'îngrăditură de scînduri pentru adăpostul oilor' < r. *coșar* 'idem', TDRG, Wichmann, p. 81, MTsz. După Kniezsa (p. 675), cuvîntul este luat probabil din l. slavă, iar cuvîntul slav trebuie considerat de origine romînă : *cășărie* 'Raum, wo der Käse bereitet wird, Käserei'. Vezi și Th. Capidan, DR, III, p. 207.

kozsok (sau : *perémes bunda*) 'haină țărănească din blană de oaie trecînd pînă mai jos de genunchi și care se poartă de bărbați ca palton' < r. *cojoc* 'idem', MTsz TDRG, DA, Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 250, Wichmann, MNy, IV, p. 163, Kniezsa, p. 870.

kozsocsel (sau : *kicsi kozsok*) 'cojoc scurt, ajungînd pînă la șold, fără mîneci' < r. *cojocel* 'idem' ; *kicsi* „mic”.

krinta 'vas de lemn, semicircular, cu fundul plat și cu un jghiab, de care se servesc ciobanii la stoarcerea zerului din caș' < r. *crintă* 'idem', MTsz, TDRG, DA, Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 104, Blédy, p. 55, Giuglea, DR, III, p. 573, N. Drăganu, DR, VI, p. 271.

krud 'insuficient de dezvoltat (despre sugaci)' < r. *crud* 'idem', TDRG, DA.

kudál 'bou cu părul de altă culoare, mai ales închisă, și coada de culoare albă' < r. *cudalb* (*codalb*) 'idem', TDRG, DA.

kukuta 'plantă otrăvitoare (Conium maculatum) ; sub formă de infuzie se folosește la inhalații pentru cei care suferă de dureri de dinți' < r. *cucută*, MTsz, Szinnyei, Nyr, XXXIII, p. 296, Blédy, p. 61.

kumëtria 'ospățul la botez' < r. mold. *cumetrie* 'idem', TDRG, DA, Szinnyei, Nyr, XXXIII, p. 201, Wichmann, p. 85, S. Pușcariu, DR, III, p. 395, Blédy, p. 61.

kuptór 'instalație de cărămidă în curte, care servește la coacerea pîinii' < r. *cuptor*.

kuszkra 'mama unuia dintre soți în raport cu părinții celuilalt soț' < r. *cuscră* 'idem', Blédy, p. 61. La secui se folosește varianta *kuszkora*, MTsz.

kutija 'obiect de tablă, în forma de pîlnie, în care se păstrează gresia cu care se ascute coasa' < r. *cutie*.

láica (sau : *kanapé*) 'laviță pentru păstrarea îmbrăcămintei' < r. mold. *laiță*, TDRG, CADE.

lécser 'covor țărănesc îngust și lung de lînă, cu care se împodobesc lavițele și pereții' < r. mold. *lăicer* 'idem', TDRG, CADE, Wichmann, p. 89.

léstyán 'plantă aromatică cu flori galbene (Levisticum officinale)' < r. *leuștean* 'idem'. In Secuime sînt cunoscute variantele : *léstyihán*, *lécsihán*, MTsz.

ligyán < r. *lighean*.

lunáj 'nume de vițel fătat lunea' < r. *lunai* 'idem', CADE.

mámá < r. *mamă*, MTsz.

megsusáváz 'a bate șipci subțiri și lungi pe pereții caselor, pentru a le tencui sau vălătuci' ; derivat verbal cu sufixul *-z* de la substantivul

șușă (~ *sușă*), ŞDU. Forma regulată ar fi *megsusáz*, cf. *ruha* (îmbrăcăminte) -*ruház* (a îmbrăca), *csáva* (tăbăceală) — *csáváz* (a tăbăci); intercalarea silabei -*áv*- nu se poate explica.

megszkëpál 'a se elibera' < r. a (se) *scăpa*, MTsz, TDRG, Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 530, Blédy, p. 85.

merisóra 'fructele merişorului (Pirus baccata)' < r. *merișoare* 'idem', ŞDU, DLRM.

mëtusa < r. *mătușă*.

minut < r. *minut*. *Abba a minumba mekhótt* 'a murit într-o clipă'; schimbarea consoanei *t* în *m* se datorește influenței lui *b*.

mokán 'persoană care posedă turme de oi' < r. *mocan* 'idem', TDRG, ŞDU, Capidan, DR, IV, p. 194.

monyátór (sau: *észtrungár*) < r. *mînător* 'strungar', TDRG, DLRM, Blédy, p. 68; transformarea lui *î* în *o* este rezultatul influenței vocalei din silaba învecinată (armonie vocalică). La secui este cunoscută forma *monyator*, MTsz, vezi și Szinnyei, Nyr. XXIII, p. 438.

mosia < r. *moșie*, MTsz, Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 438, TDRG, Blédy, p. 68.

mótán (sau: *bakmacska*) 'cotoi' < r. *motan* 'idem'.

mozok 'cîine mare ciobănesc' < r. reg. *mozoc* 'idem', DR, VII, p. 517, DLRM.

muskáta 'plantă decorativă (Pelargonium)' < r. *mușcată* 'idem', MTsz.

muterka 'piuliță mare cu care se fixează roata pe osie' < r. *mutercă* (~ *mutelcă*) 'idem', TDRG, CADE.

nálbavirág 'plantă cu flori roșii, galbene sau pestrițe (Althaea rosea); *nálba* < r. *nalbă* (*de grădină*), DR, I, p. 324, CADE, DLRM; *virág* „floare".

nándros 'flăcău' < r. mold. *nandrăș* ~ *nandraș* 'idem', TDRG, DLRM.

nátin 'cal slab, mîrțoagă' < r. *nătîng* 'prostănac, stîngaci', TDRG.

nunta (sau: *lakodalom*) < r. *nuntă*, TDRG, Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 442, Blédy, p. 71.

nyelápka 'vacă ce fată înainte de a împlini vîrsta de trei ani' < r. *neleapcă* 'idem', CADE, ŞDU, DLRM. *Nyelápkául borjuddzott* < r. mold., *a fătat de neleapcă*, TDRG.

nyirásza (sau: *hazaji*) 'mireasă' < r. mold. *ńireasă* 'idem', MTsz, Edelspacher, „Nyelvtudományi Közlemények", XII, p. 107, Wichmann, p. 106, Blédy, p. 72; *hazaji* este forma prescurtată a expresiei *hazai-leány* (MTsz) „fată în casă".

nyire (sau: *vőlegény*) 'mire' < r. mold. *ńire* 'idem', MTsz, Edelspacher, ibidem.

oblon 'fereastră la un grajd, astupată cu o scîndură, pe care se dă hrana vitelor' < r. *oblon* 'idem', TDRG, ŞDU.

odáj (sau: *tisztaház*) 'camera cea mare' < r. *odaie*; *tiszta* „curat"; *ház* (reg.) „cameră", Wichmann, p. 108.

oistya 'bară lungă de lemn fixată în crucea carului, de care se înhamă caii sau se înjugă vitele' < r. *oiște*, Wichmann, p. 109.

orszok, vezi *keresztorszok* și *vonorszok*.

pajus 'plantă ierboasă care crește prin locuri umede (Aira caespitosa)' < r. *păiuș* 'idem', TDRG, CADE. *Pajusos-patak* 'Pîrîul Păiuga'; *pajusos*, derivat adjectival maghiar de la *pajus*.
pakura 'lichid (reziduu) negru sau brun-închis, uleios, cu care se ung roțile carului' < r. *păcură*, MTsz, Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 483, Wichmann, p. 113, Nyr, XXXVII, 201, Blédy, p. 73.
pëdurec 'măr acru (sălbatec)' < r. *pădureț* 'idem', TDRG, CADE.
pëdureán 'nume de bou' < r. *pădurean*.
pëpusa 'medalion în relief (plachetă) format din caș cu ajutorul unui tipar de lemn și care servește ca obiect decorativ în cameră, fiind păstrat pe masă printre fotografii' < r. *păpușă* 'Puppe', Wichmann, p. 114.
pëpusa 'fire scurte de tort, din care se țes scoarțele' < r. *păpușă* 'Bindfaden', TDRG, Capidan, DR, III, p. 224, vezi și Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 483.
petyála (sau : *rézcérna*) 'fire metalice subțiri, de culoare aurie sau argintie, cu care se împodobește vălul miresei și din care se confecționează buchetul pus pe pălăria mirelui' < r. mold. *peteală* 'idem', TDRG, CADE. *Réz* „aramă"; *cérna* „fir"; *rézcérna* „fir de aramă".
pécs 'autorizație de cununie eliberată de parohie" < r. *peci* 'idem', TDRG, CADE, ȘDU.
pindzsika 'jumătate de talpă la încălțămintea țărănească' < r. mold. *pingică* 'idem', TDRG, CADE. *Pindzsikáltat* 'a duce ghetele la pingelit'; derivat verbal de la *pindzsika* cu sufixul verbal *-l* + sufixul verbal cauzativ *-tat* (prin analogie cu *talpaltat* 'idem'; *talp* „talpă").
pitán 'pîine făcută din făină de grîu amestecată cu făină de porumb' < r. mold. *pitan* 'grosses, schweres Bauernbrot' TDRG, Rubinyi M., Nyr, XXX, p. 181.
pityer 'cel ce răspunde de buna întreținere a unei porțiuni de șosea' < r. *picher* 'idem', CADE.
plakoma < r. *plapomă* TDRG; schimbarea consoanelor *p-p* în *p-k* se explică prin disimilare.
plátya 'pilaf preparat din orez sau mei cu carne, folosit la ospețe' < r. mold. *plachie* 'idem', TDRG, CADE, DLRM.
plëván 'nume de bou cu părul de culoare albă, cenușie' < r. *plăvan* 'idem', TDRG, CADE, DLRM.
podbál 'plantă erbacee (Tussilago farfara) care servește ca aliment' < r. mold. *podbal* 'idem', TDRG, CADE, Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 485, Blédy, p. 77. În aceeași formă se folosește și la Cavnic (MTsz), *Podbállapi* 'frunză de podbal'; cu frunzele proaspete se fac cataplasme; *lapi* „frunză".
pojána < r. *poiană*, Kniezsa, p. 917, Wichmann, p. 116.
pomosztin 'podul sau fundul carului, format din cîteva scînduri alăturate' < r. mold. *pomostină* 'idem', TDRG, CADE, ȘDU, DLRM.
prázs 'praz (Allium porrum)' < r. mold. *praj* 'idem', TDRG, CADE.
prëzsina 'veche unitate de măsură a ariei, egală în Moldova cu 26,76 m^2 < r. *prăjină* 'idem', TDRG, CADE, ȘDU. *Prëzsinás*, de ex.: *egy*

prëzsinás 'de o prăjină'; derivat adjectival maghiar cu sufixul adjectival *-s* de la substantivul *prëzsina*.
primëria < r. *primărie*.
privégy 'veghere funebră făcută la casa mortului înainte de înmormîntare' < r. *priveghi* 'idem'.
punga 'săculeț de piele în care se țin banii' < r. *pungă* 'idem', MTsz, Blédy, p. 80.
purkërec (sau: *pajta*) 'coteț pentru porci' < r. reg. *purcăreață* (pl. *purcărețe*) 'idem'. *Purkërec-pataka* 'Pîrîul Purcărețului'.
putina 'vas de lemn făcut din doage, în care se prepară laptele acru' < r. *putină* 'idem', MTsz, Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 487, Blédy, p. 81.
radina 'daruri aduse lăuzei, vizita făcută lăuzei de prietenele ei' < r. mold. *rodină* 'idem', TDRG, ŞDU, DLRM, Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 487, Blédy, p. 81, Kniezsa, p. 931; *radinába menni* 'a aduce daruri lăuzei' < r. mold. *a se duce, a merge în rodină* 'idem', TDRG, CADE. În Secuime este cunoscută forma *rodina*, MTsz.
rece 'dantelă' < r. *rețea* 'idem', CADE, DLRM; cu ea se împodobește partea de jos a cămășii de sărbătoare a flăcăilor.
rëdván 'nume de cîine' < r. *rădvan*? Raportul cuvintelor rămîne de studiat.
rëszfugbúrján 'plantă (Scrofularia nodosa) întrebuințată pentru a vindeca boala oilor caracterizată prin umflarea ugerului; se amestecă cu tărîțe și se dă ca hrană; *rëszfug* < r. *răsfug* (~ *răsfulg*) 'umflătura ugerului (la oi)', plantă (Chondrilla juncea, Paris quadrifolius), TDRG, CADE; *búrján* „buruiană".
rumunica 'mușețel' < r. *romoniță* (~ *romîniță*)' 'idem', TDRG, DR, I, p. 459; ceaiul de mușețel se folosește ca leac contra răcelii.
servët 'basma înflorită cu care se împodobește frîul calului, cu care vine mirele' < r. *șervet* 'prosop, ștergar' DLRM.
sopron 'adăpost în care se țin uneltele de gospodărie' < r. *șopron* 'idem'.
susa 'leaț lung de brad care se bate pe pereții casei înainte de tencuit' < r. *șușă* (~ *sușă*) 'idem', ŞDU.
szkarca 'perete de scînduri cu care se înlocuiesc loitrele carului' < r. *scoarță* 'idem', TDRG, ŞDU, DLRM.
szóba (sau: *füttő*) < r. *sobă*.
szok (sau: *bójza*) 'arbust (Sambucus racemosa)' < r. *soc*. *Bójzás-pataka* ori *Szocsi-pataka*; *patak* „pîrîu".
szokotál 'a face o socoteală, a calcula' < r. *socoti* 'idem', MTsz, TDRG, Blédy, p. 86.
szplina 'traversă de lemn, acoperită cu o placă de fier, care leagă vîrfurile gemănărilor de la oiștea căruței' < r. *splină* 'idem', TDRG, Capidan, DR, III, p. 212.
tábla 'placă de tinichea' < r. mold. *tablă* 'idem', Wichmann, p. 146.
tábla 'lama coasei' < r. mold. *tablă* 'placă de metal', ŞDU.
táring 'inelele de metal (ogornițe) care fixează perinocul de osie la căruță < r. mold. *tărînc(ă)*, ŞDU.
tátá < r. *tată*.

tella 'nume colectiv pentru acareturi și casă' < r. *tîrlă* 'stîna cu toate dependințele ei' CADE, DR, IV, p. 1526.
tevál (sau: *tepsi*) 'tipsie' < r. (*tava*), pl. *tavale* 'idem', TDRG, CADE. Transformarea lui *a* în *e* din silaba întîi se datorește probabil influenței cuvîntului maghiar *tepsi*.
tipár 'formă de lemn în care se toarnă materii moi (d. ex. caș) spre a le da o formă determinată' < *tipar* 'idem', CADE; vezi: *anume*.
tokán 'mîncare cu sos, făcută din bucățele de carne prăjite cu ceapă' < r. *tocană* 'idem', TDRG, Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 532, MTsz, Edelspacher, „Nyelvtudományi Közlemények" XII, p. 110, Blédy, p. 88.
toporás 'viorele (Viola odorata)' < r. mold. *toporaș* 'idem'.
trába 'afacere, lucru' < r. *treabă* 'idem'.
tyár 'chiar' < r. *chiar*. *Tyárt eppeg úgy* 'chiar așa'; prezența consoanei *t* la sfîrșitul cuvîntului *tyár* rămîne de explicat.
trándátyír (sau: *csipkerózsa*) 'măcieș' < r. reg. *trandah'ir*.
tyédika 'lanț care se pune la roata carului pentru a împiedica învîrtirea roții' < r. mold. *k'edică* 'idem'.
tyillerke 'încăpere mică folosită drept cămară' < r. mold. *chiler* 'idem', TDRG, ȘDU, DA; *-ke* este un sufix diminutival des întrebuințat în graiul ceangău.
tyinga 'cingătoare lată de lînă sau de cînepă cu care se strînge șaua și pătura pe spinarea calului' < r. *chingă* 'idem', TDRG, ȘDU, DA, CADE.
vĕtáv 'cioban care păzește stîna, mai marele peste ciobanii de la stînă' < r. mold. *vătav* 'idem', TDRG, CADE, Th. Capidan, DR, III, p. 191.
vetuja 'ied, iadă de un an' < r. *vătui* ~ *vătuie* 'idem', TDRG.
vére 'văr' < r. *vere*! (vocativul lui *văr*), MTsz, Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 533, Alexics Gy., Nyr, XXXVII, p. 234, Blédy, p. 92; *első vérém* 'vărul meu primar'; *második vérém* 'vărul meu de gradul al doilea'.
verisóra < r. *verișoară*.
vonorszok 'bucată de lemn care leagă lemnul transversal de opleanul de dinainte și de care se trage sania'; cuvînt compus din *vonó* „trăgător" și *orszok* (vezi *keresztorszok*); privitor la sincopă în l. maghiară, vezi Horger A., *A magyar nyelvjárások*, Budapesta, 1934, p. 44.
vórnik 'cel ce poftește oaspeții la nuntă' < r. *vornic* 'idem', TDRG.
zegelna 'săculeț de pînză în care se pune cașul scos din budacă sau urda scoasă din căldare ca să se scurgă zerul' < r. *zăgîlnă* (~ *zăgîrnă*) 'idem', TDRG, Giuglea, DR, III, p. 573, 583, DLRM.
zesztrë (sau: *hólmi*) 'avere mobilă care se dă unei fete cînd se mărită' < r. *zestre* 'idem', Szinnyei, Nyr, XXIII, p. 535, Wichmann, p. 172, Blédy, p. 93.
zsentuit 'zerul gras ce se stoarce la urmă din caș < r. *jintuit* 'idem', TDRG, DA.
zseréb 'grup de 30 de fire de tort, formînd o unitate de măsură la urzit, depănat etc.' < r. mold. *jerebie* 'idem', Blédy, p. 94. În Secuime sînt cunoscute variantele *seréb*, *zsöréb*, MTsz.

zsiráda 'grămadă de păioase așezată astfel încît să aibă un vîrf țuguiat ca să nu pătrundă ploaia' < r. *jireadă* (~ *gireadă*) 'idem', TDRG.
zsojána 'nume dat unei vite (bou, vacă) fătate joia' < r. *joiană* 'idem', TDRG.

Calcuri lingvistice:

egésségbe jöttek! : *bine ați venit!* (*egészség* "sănătate", *egészségben* "bine, sănătos", *jöttek* "ați venit").
egésségbe kaptam! : r. *bine v-am găsit* (*kaptam* "am găsit").
féregfarku-búrján 'plantă cu frunze ramificate (Achillea millefoliata)'; ceangăii întrebuințează infuzia făcută cu inflorescența ei la spălarea rănilor; de asemenea se prepară un ceai folosit ca leac împotriva catarului căilor respiratorii' < r. *coada-șoricelului* 'idem' (*féreg*, reg. "șoarece", *farkú* "cu coadă", *búrján* "buruiană").
fúru 'numele popular al unei constelații': r. *sfredel* 'idem', TDRG.
gödör: r. *groapă* (*mormînt*). În maghiară *gödör* înseamnă numai 'gaură, adîncitură, cavitate în pămînt'.
gödrös 'cel ce sapă mortului groapa': r. *gropar*; derivat adjectival din substantivul *gödör*.
hallgat: r. *a asculta de*.
kloska a csűrkéivel (sau: *hetevén*) 'constelația pleiadelor': r. *cloșca cu pui*, DA (*csürke* "pui").
ikresfa 'furculița carului': r. *gemănare*, pl. *gemănări* 'idem', CADE. (*ikres* "geminat", *fa* "lemn").
kenyérgomba 'ciupercă comestibilă de culoare roșie-violacee (Russula lepida)': r. *pîinită* 'idem', TDRG (*kenyér* "pîine", *gomba* "ciupercă").
kereszt 'lemnul pus de-a curmezișul peste oiștea carului': r. *cruce* 'idem', DA, CADE.
keresz(t) csillag 'constelația lebedei, formată din cinci stele așezate cruciș': r. *cruce* 'idem', TDRG, DA, CADE (*kereszt* "cruce", *csillag* "stea").
maraggyanak békével! : r. *rămîneți cu bine!* (*maradni* "a rămîne", *béke* "pace", *békével* "cu pace").
Medvelik-pataka: r. *Pîrîul Borta Ursului* (*medve* "urs", *lik* "bortă, gaură", *patak* "pîrîu").
megtisztel 'a trata, a ospăta cu băutură': r. *a cinsti*.
soról: r. *a înșira*: *a falonfüggő fenyőrúdra vannak sorólva az innapi ingek, karincák és ruhák* 'pe prăjina de brad atîrnată de perete sînt înșirate cămășile, catrințele și basmalele de sărbătoare'.
túrós esztëna 'o parte din stînă în care se face brînza': r. *brînzărie* 'idem', TDRG, DA (*túró* "brînză", *túrós* "cu brînză").
villa 'capătul celor două lemne ce trec între osia și inima carului': r. *furca* 'idem', ȘDU, CADE.

CONTRIBUŢII NOI PRIVITOARE LA PROBLEMA UNEI LIMBI „PROTOINDICE" ÎN ASIA ANTERIOARĂ

DE

VLAD BĂNĂŢEANU

Problema pătrunderii unei limbi „protoindice" în Asia Anterioară s-a pus în momentul identificării unor cuvinte şi nume de persoană de origine „protoindică" în limba kassiţilor, aşezaţi la nord-est de Babilon, în munţii Zagros. Despre kassiţi se ştie că au reuşit să impună dinastia lor în Babilon în sec. XV. î.e.n. Urmele pătrunderii unei limbi a grupurilor invadatoare de indo-arieni în Zagros şi în limba kassiţilor sînt însă prea puţin importante; au fost probabil grupuri mici care nu au putut influenţa puternic limba, lăsînd urme numai în onomastica kassită şi în lexic, urme din care s-a păstrat prea puţin[1].

Alta pare a fi fost situaţia în ce priveşte influenţa unei limbi „protoindice" asupra limbii hurrite din statul Mitanni, stat puternic, aliat al statului hitit pe vremea regelui hitit Muršiliš din sec. XVIII î.e.n. Hurriţii constituiau în mileniul al III-lea şi al II-lea î.e.n. elementul dominant în Asia Anterioară, unde cunoaştem statele importante cu populaţie hurrită, Mitanni şi Ḫurri[2]. Elementul hurrit domina în epoca puterii sale maxime şi alte ţări, iar regele mitanian Šauššatar controla un teritoriu întins de la Marea Mediterană şi Siria de nord, pînă în Asiria şi chiar mai spre răsărit, pînă în regiunea din jurul oraşelor Nuzi (Kerkuk, în Irak) şi Arrapha, aşezate pe cursul mijlociu al Eufratului. Dar judecînd după sursele existente, asiriene şi urartice[3], hurriţii locuiau şi în regiunea din nord, Erzerum şi Kars, situată astăzi în Turcia. Trebuie amintit

[1] Fr. Delitsch, *Die Sprache der Kossäer*, 1884; Fr. Hommel, „Sitzber. der Kgl. Böhm. Ges. d. Wiss., Kl. f. Philos.", VI (1898), p. 13; W. Feiler, *Die Sprache der obermesopotamischen Arier*, WZKM, XLVI (1939), p. 223—241; H. Schmökel, *Die ersten Arier im alten Orient*, 1938, p. 11,19, 36 şi urm.; L. Delaporte, *Les peuples de l'Orient méditerranéen*, I, 1938, p. 153.

[2] *Всемирная история*, Moscova, 1955, I, p. 311, 312, 315, 318 etc.; (I. M. Diakonov); G. A. Meliki vili, *Наири-Урарту*, Tbilisi, 1954, cap. *К вопросу об этническом составе населения Наири-Урарту и соседних с ним областей*, p. 70—147.

[3] G. A. Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи*, Moscova, 1960, p. 10 şi 11.

de asemenea faptul, care dovedește importanța politică a statului Mitanni, că acesta avea în Asiria rezidenții săi și că încă în sec. XV, regele mitanian Tušratta a impus Asiriei hegemonia statului Mitanni. După sursele mesopotamiene din mil. III î.e.n., în special după inscripțiile de curînd descoperite ale regilor din Urkiš, vatra fundamentală a triburilor hurrite era reprezentată de Mesopotamia superioară și regiunea lacului Van din vechea Armenie [1]. Documente oficiale și particulare în hurrită ne sînt păstrate din Boghaz-kői, din Mari (Tel-Hariri), din Ras-Shamra (vechiul Ugarit din Siria), din Alalaḫ, Arrapha și Nuzi (Kerkuk) [2].

Limba statului Mitanni a interesat de mult pe lingviști, datorită unei serii întregi de termeni din lexicul indo-aric, de nume proprii purtate de membrii dinastiei mitaniene sau de alte personalități, datorită faptului că numele unor zeități vedice ca Indra, Mitra, Varuna, Nāsatyau sînt citate în tratatul încheiat de regele Mattiuaza din Mitanni cu regele hitit Šuppiluliumaš [3], apoi datorită textului hippologic al hurritului Kikkuli (din sec. XIV) care conține termeni din domeniul creșterii cailor, ce nu pot fi interpretați decît ca fiind de origine „protoindică" [4].

I. M. Diakonov[5] și V.V. Struve[6] admit că în Mitanni, de aici și în Siria (Ugarit și Alalaḫ), a pătruns un element etnic indo-european, probabil dintre populațiile care s-au așezat și în nordul Indiei, în valea Indului. W. Brandenstein afirmă că în Mitanni trebuie să admitem o pătură dominantă și o dinastie de origine indo-iraniană [7], teză pe care G. A. Melikišvili

---

[1] G. A. Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи*, art. citat, p. 10.

[2] Cel mai bun text legat, de 496 rînduri, reprezintă scrisoarea regelui mitanian Tu ratta din sec. XV, adresată faraonului Amenhotep III. Textul tratatului între Mattiuaza și regele hitit Šuppiluliumaš este redactat în akkadiană, avînd și o versiune în hitită. La Boghaz-kői au fost găsite documente hurrite, însumînd vreo 1000 de rînduri, la Nuzi, documente în număr de circa patru mii, la Ras-Shamra, un dicționar sumero-hurrit și texte cu poezii hurrite, la Arrapha, documente scrise în akkadiană, dar vădind influență hurrită, deoarece în acest oraș trei sferturi din populație era hurrită. În 1961 a apărut volumul *Переднеазиатский Сборник*, în care N. B. Iankovskaia publică texte din Arrapha păstrate în colecțiile sovietice : *Юридические документы из Аррапхи в собраниях СССР* (p. 424—527) ; aici găsim liste de nume hurrite, dintre care unele sînt de origine „protoindică".

[3] Textul a fost prezentat pentru prima oară în 1907 în „Mitteilungen d. deutschen Orient. Ges.", Dez. 1907, Nr. 35, p. 51.

[4] Anneliese Kammenhuber, *Hippologia Hethitica* 1961 ; M. Mayrhofer dă o bogată bibliografie a problemei „protohitite" în articolul său *Zu den arischen Sprachresten in Vorderasien* în „Die Sprache" V (1959), p. 77—95. Cele mai multe studii în acest domeniu le are M. Mayrhofer ; dintre acestea vom mai cita *Der heutige Forschungsstand zu den indo-iranischen Sprachresten in Vorderasien*, în ZDMG, 111/2, 1962, apoi *Über einige arische Wörter mit hurrischem Suffix*, în „Annali" (AION) I (1959), p. 1—11, în care se ocupă de cuvinte de origine „protoindică", cărora li s-a adăugat sufixul hurrit *-nni*, *-anni*. Vom cita de asemenea *Indo-Iranisches Sprachgut aus Alalaḫ*, în „Indo-Iranian Journal", 4, 1960.

[5] I. M. Diakonov, în *Всемирная История*, I, 1955, cap. XI, p. 316.

[6] V. V. Struve, *ibidem*, cap. XIV, p. 392.

[7] W. Brandenstein, *Die alten Inder in Vorderasien und die Chronologie des Rigveda*, în „Frühgeschichte und Sprachwissenschaft", Wien, 1948, p. 134—145, 186 ; aici ne referim la p. 134. Vom mai aminti cîteva lucrări interesante în problema „protohititei" în Asia Anterioară : W. Belardi, *Sui nomi ari nell'Asia anteriore antica* (Miscellanea G. Galbiati — *Fontes Ambrosiani*, XXVII, 1951, III, p. 55—74 ; P. E. Dumont, *Indo-Aryan Names from Mitanni, Nuzi and Syro-Palestinian Documents*, JAOS, 67, 1947, p. 251—253.

o respinge, admițînd numai că triburi indo-iraniene, pătrunse la începutul mil. II. î.e.n. în Mesopotamia, au intrat în componența poporului din Mitanni[1]. Chestiunea aceasta nu prezintă pentru noi mare însemnătate; important este să se determine gradul de pătrundere a unui idiom indo-european într-o limbă neindo-europeană ca cea hurrită și să se constate dacă este vorba de sanscrită, de un indiom vorbit încă în epoca comunității indo-iraniene sau de o limbă „protoindică". În legătură cu aceasta M. Mayrhofer crede că limba indică pătrunsă în Asia Anterioară nu este identică cu vedica, ci aparține unei epoci mai vechi, poate chiar unor triburi indo-iraniene încă necunoscute nouă[2]. W. Brandenstein observă foarte just că în această limbă, pătrunsă în limba hurrită, se mai păstrează *aika* „unul" în comparație cu vedica, mai evoluată, fiindcă prezintă *eka* „unul"; același lucru se poate observa în legătură cu conservarea diftongului *au* față de *o* din vedică[3]. Folosind în continuare termenul „protoindic", nu vrem să afirmăm că purtătorii formelor de limbă desemnate prin „protoindică", au fost strămoșii arienilor pătrunși mai tîrziu în valea Indusului din India de nord, ci doar că limba ale cărei urme le găsim în Asia Anterioară n-a fost nici sanscrita, nici iraniana, ci un dialect probabil foarte apropiat de sanscrită.

Este foarte posibil ca, în migrarea lor spre India de nord, indienii să fi luat drumuri diferite și ca un grup al lor să fi ajuns în Mesopotamia superioară, pe un drum care ducea din Rusia de sud pe lîngă litoralul Mării Caspice, prin pasul Derbent, locul cel mai ușor de trecut al lanțului munților Caucaz. Teza aceasta este susținută de Fr. Hančar [4] și de P. Kretschmer [5]. Acesta din urmă pornește de la unele mărturii ale scriitorilor clasici, ca Herodot, Hesychius, Strabon, la care găsim informații despre Σίνδοι[6]. De fapt, — și acest lucru este în general știut — numele poporului indian, în forma sa persană-ionică este acela de Σίνδοι; s-a presupus că după numele lor etnic a fost denumit și fluviul din India de nord în valea căruia s-au stabilit, *Sindhu* sau, în transformarea grecească, *Indus*. Fr. Hančar și P. Kretschmer, alături de ei și alții, au tras concluzia că acești indo-arieni au pornit spre sud în grupuri mai mici și unul din ele ar fi putut ajunge pe drumul indicat în Mesopotamia superioară, atrăgînd și alte grupuri în Asia Anterioară.

---

[1] G. A. Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи*, în *lucr. cit.*, p. 12.

[2] M. Mayrhofer, *Über einige arische Wörter mit hurrischem Suffix*, în „Annali", I, 1, p. 8.

[3] W. Brandenstein, *lucr. cit.*, p. 144.

[4] Fr. Hančar consideră drept indo-europene grupurile care au trecut prin pasul Derbent, unde au lăsat, după cum afirmă el, imaginea unui car de luptă săpată în capacul de piatră al unui mormînt, care conținea și vase caracterizate prin motive de „Schnurkeramik", asemănătoare cu alte descoperiri de același tip într-un cîmp de morminte apropiat; el îi identifică cu pătura de năvălitori „protoindieni" din Mitanni. Cf. Fr. Hančar, în „Forschungen und Fortschritte", XIX (1943), 3/4, p. 25 și în „Leipziger Vierteljahrschrift f. SO-Europa", VI (1942), p. 247.

[5] P. Kretschmer, *Inder am Kuban*, în „Anzeiger der phil.-hist. Kl. d. Akad. der Wiss. in Wien", VII—X (1943), p. 35—43.

[6] Strabon, XI, 495 vorbește despre Σίνδοι din Meotida, Hesychius arată într-o glosă că Σίνδοι ἔθνος Ἰνδικόν, iar Herodot, IV, 28 și IV, 86, vorbind despre această populație din Meotida, nu o mai numește τοὺς Σίνδους ci τοὺς Ἰνδούς.

Mai importantă ni se pare însă o altă problemă, anume dacă din stabilirea prezenţei unor grupuri „protoindice" în Asia Anterioară pot fi trase concluzii asupra cronologiei invaziei grupurilor de indo-arieni în India de nord. Prezenţa unor triburi „protoindice" în Asia Anterioară a fost interpretată cu prea mult optimism de către unii învăţaţi, printre care E. Dumont, D. N. Mironov, P. Kretschmer şi alţii, dintre care unii afirmau chiar că după prăbuşirea statului Mitanni, pătura „protoindică" din acest stat ar fi pornit spre răsărit, pentru a se stabili în India. P. Kretschmer a presupus că prezenţa unor arieni în Mesopotamia reprezenta o etapă a migrării grupului indic spre India, acest grup reprezentînd pe strămoşii cuceritorilor Indiei [1]. Această teză a fost negată în mod categoric de M. Mayrhofer, bazat pe analiza întregului material documentar de care dispunem [2].

În ce priveşte limba „protoindică" din Asia Anterioară, trebuie exclusă înainte de toate teza că termenii identici din „protoindica" Asiei Anterioare şi din vedică pot reprezenta rezultatul unui împrumut. Ea nu poate fi decît limba pe care au folosit-o grupurile „protoindice" (într-o perioadă mai veche a dezvoltării ei) sau un dialect al aceluiaşi grup etnic, din care o parte s-a abătut pe un drum spre Mesopotamia superioară [3]. P. Thieme atrage atenţia asupra faptului că îmbinarea zeităţilor Indra, Mitra, Varuṇa şi a celor doi Nāsatyā din tratatul lui Mattiuaza corespunde textelor mai vechi din Ṛigveda, că multe apelative din „protoindică" au corespondenţe sigure în vedică, dar că unele prezintă totuşi particularităţi dialectale [4], care vor trebui să fie cercetate mai de aproape. Sîntem de altfel de acord cu Anneliese Kammenhuber, în privinţa constatării sale că ceea ce găsim în hurrită din fosta „protoindică" nu sînt decît rămăşiţe ale unei limbi vorbite altădată pe teritoriul Mitanni, dar ale unei limbi moarte, fiindcă vorbitorii limbii „protoindice" trebuie să fi fost, la data din care avem textele, de mult hurritizaţi [5].

Din vocabularul „protoindic" care a fost inventariat la începutul secolului nostru, sînt importante numele de zeităţi şi apelativele, care au termeni corespunzători în vedică. Mai nesigure sînt rezultatele obţinute la numele de persoană; a fost semnalat pericolul de a vedea un aspect aric în unele nume de persoană, care de fapt sînt neindo-europene.

Iniţial, cercetătorii au fost surprinşi de aspectul indo-aric atît al apelativelor, cît şi al numelor de persoană. Este clar că numele de zeităţi şi apelativele pe care le găsim în texte hurrite şi care au corespondenţe în vedică pot fi considerate drept definitiv identificate. În schimb s-au comis mari exagerări în legătură cu interpretarea etimologică a numelor de persoană, mai ales că acestea de regulă nu erau atestate şi în texte

[1] P. Kretschmer, „Ztschr. f. vergl. Sprachforsch". LV (1928), p. 78 şi pass.

[2] M. Mayrhofer, *Der heutige Forschungsstand zu den indoiran. Sprachresten in Vorderasien*, ZDMG, 111/2, 1962, p. 458.

[3] A. Kammenhuber numeşte limba arienilor pătrunşi în Asia Anterioară la începutul mileniului al II-lea î.e.n. „eine Sprache urarischalt indischer Prägung".

[4] P. Thieme, în „Journal of the American Oriental Society", LXXX (1960), p. 301 şi urm.

[5] Anneliese Kammenhuber, *Hippologia Hethitica*, *lucr. cit.*, p. 6, 7, 16; M. Mayrhofer, *Der heutige Forschungsstand...*, *lucr. cit.*, p. 458.

vedice [1], iar datorită scrisului cuneiform, absolut nepotrivit pentru redarea sistemului consonantic bine nuanțat al sanscritei, numele citite în caractere cuneiforme pot căpăta diferite interpretări. Componentele acestor nume corespund de multe ori unor termeni atestați în texte vedice, dar deși ajungem la constatarea că numele de persoană din textele „protoindice" ale Asiei Anterioare au un aspect indic, nu putem considera probele drept decisive. Interpretarea numelor de persoană din textele Asiei Anterioare din care avem o colecție destul de mare[2], nu poate totuși să fie abandonată, iar interpretările propuse nu pot fi respinse în bloc, fiindcă pentru unele din ele există temeiuri serioase pentru a fi luate în considerare.

În acest articol nu ne vom opri la aceste nume, ci vom trece în revistă cele cîteva nume de zei, ca Indra, Mitra, Varuṇa și Nāsatyau din tratatul Mattiuaza[3] și cîteva nume de persoană care au concordanțe sigure în textele vedice.

Numele zeului vedic *Indra* apare în mitanni sub forma de *Indar*[4]. Vom adăuga aici că am găsit în textele akkado-hurrite de la Arrapha, publicate de N. B. Iankovskaia, numele *Indra* și ca nume de persoană: *In-ta-ra*[5]. Zeul *Mitra* este reprezentat în „protoindica" tratatului lui Mattiuaza, prin *Mi-it-ra*[6]. Forma de dual prin care sînt desemnați așvinii: *nāsatyau* (forma de singular o găsim în Rigveda numai 4, 3, 6) apare în tratatul lui Mattiuaza: *Nasattiia-nna*[7]. În afară de acestea, credem că trebuie să citām și numele zeului focului *Agni* din panteonul indic, căruia îi corespunde în hitită numele zeului focului *Agnis*[8], pe care îl considerăm introdus în hitită din vedică, fără îndoială numai prin intermediu mitanian; dacă nu-l găsim menționat în textele hurrite, faptul se explică probabil prin aceea că *Agni* nu aparținea seriei de „Schwurgötter", pentru a apărea în tratate, așa cum au apărut *Indra*, *Mitra*, *Varuṇa* și *Nāsatyau*. Vom aminti și părerea lui Em. Laroche care consideră că zeul *Agni*

---

[1] M. Mayrhofer arată, de exemplu, opt posibilități de a interpreta etimologic numele regelui mitanian Turatta (v. „Die Sprache", V (1959), p. 78 și în „Indo-Iranian Journal", 4, 1960, p. 136, nota 6.

[2] Cf. E. Dumont, *Indo-Iranian Names from Mitanni, Nuzi and Syro-Palestinian Documents*, în „Journal of American Oriental Society" 67, p. 251—253, unde se publică o listă de 45 de nume hurrito-mitaniene de origine „protoindică", care trebuie supuse unei noi cercetări.

[3] E. Winckler a publicat primul aceste nume de zei („Mitteil. der Deutschen Oriental. Gest.", Nr. 35, 1907, p. 51; v. și E. F. Weidner, *Boghazköi-Studien*, 8, 1923, p. 32—33 și 54—55.

[4] În legătură cu problema etimologiei lui *Indra*, vezi M. Mayrhofer, *Kurzgefasstes etymol. Wörterbuch des Altindischen*, I, p. 88, și p. 556. Atragem atenția asupra formei hitite a zeului: *Inar*, *Inaras*, a cărui legătură cu *Indraḥ* nu poate fi negată; P. Kretschmer a presupus în K. Z. 55, p. 78 și urm. că ved. *Indra* a fost împrumutat din hit. *Inaras*, ceea ce nu ni se pare că poate fi admis (poate în sens invers, prin intermediu hurrit?).

[5] N. B. Iankovskaia, *Юридические документы из Аррапхи в собраниях СССР*, în „Переднеазиатский Сборник", Moscova, 1961, p. 507 (v. inscr., nr. 45 (15377), p. 463).

[6] M. Mayrhofer, *Et. Wb. d. Altind.* II, p. 633—634; P. Thieme, JAOS, 80, p. 303 și urm.

[7] M. Mayrhofer, *Et. Wb. d. Altind.* II, p. 156; vezi și H. Schmökel, *Die ersten Arier im Alten Orient*, Leipzig, 1938, p. 10; v. și Sten Konov, *The Aryan Gods of the Mitanni People*, p. 22.

[8] M. Mayrhofer, *lucr. cit.*, I, p. 18; Em. Laroche, *Recherches sur les noms des dieux hittites*, p. 119; A. Juret, „Revue hittite et asianique", 6, p. 4.

a ajuns în panteonul hitit prin intermediul hurrit [1]. Propunem de asemenea să se ia în considerare un alt împrumut din vedică, acela al zeului vînturilor *Marut*, care poate fi identic cu zeul *Ma-ru-ta-kas*, atestat în hitita ieroglifică, unde putem presupune că a pătruns prin hurrită, de vreme ce un zeu *Maruttaš* este atestat şi în limba kassită[2].

Două nume de persoană sînt sigure, fiind atestate în texte vechi sanscrite: *Indaruta* şi *Šubandu*, reprezentînd nume hurrite. Numele *Indaruta* este de pus în corespondenţă cu numele care apare în Mahābhārata, *Indrotaḥ* < **Indra-ūta*. Numele este legat de *Indra* şi deşi nu-l găsim pe *Indaruta* în texte mitaniene, ci în hurrita din Palestina [3], este evident că avem aici un nume hurrit, deoarece în listele de nume hurrite din Arrapha, publicate de N. B. Iankovskaia, pe care am citat-o, apare şi *Intara*[...], citat de noi mai sus. Un alt nume pe care-l putem regăsi în numele vedic *Subandhu-* (sanscr. *bandhuḥ* „înrudire, rudă") apare în numele de persoană „protoindic" *Šubandu*, pe care-l putem considera de asemenea sigur. La aceste două nume am vrea să adăugăm numele prezent în textele din Nuzi, anume *Šu-ma-la*, care poate fi interpretat foarte bine cu o etimologie indică **su-mālā* cu sensul „frumos încununat" (de la sanscr. *mālā-* „cunună"), cu atît mai mult cu cît numele *Sumāla* există atestat în limba epopeii populare sanscrite. (Cu toată rezerva lui M. Mayrhofer [4], credem că termenul merită să fie aprofundat.)

Un alt nume din categoria celor aduse hurriţilor de „protoindieni" pare a fi *U-takšanaš*, nume de persoană pe care savantul armean Gevorg Djahukian îl citează în articolul său din „Archiv Orientální" [5], în sprijinul tezei sale că limba haiassă ar reprezenta o limbă indo-europeană. Am

---

[1] Em. Laroche, *Recherches sur les noms des dieux hittites*, Paris, 1947, p. 119. Segert-Zgusta citează şi cuvîntul ugaritic *agn* „foc", care ar putea să fie de origine „protoindică" (vezi Segert-Zgusta, „Archiv Orientální", XXI (1953), p. 274 şi urm. şi M. Mayrhofer, *Et. Wb.* I, p. 544).

[2] A. Kammenhuber afirmă că *Maruttaš* îşi are originea în ved. *Marut* (*Hippologia hethitica*, 1961, p. 8, n. 13); G. Dumézil, „Journ. Asiat.", 1953, p. 18; P. Kretschmer, WZKM XXXIII, p. 21, n. 2 exprimă aceeaşi părere, spre deosebire de H. Kronasser şi Laroche. Vezi şi M. Mayrhofer, *Et. Wb. d. Altind.* II, p. 591, unde acesta exprimă îndoieli în legătură cu identitatea vedicului *Marut* cu *Maruttaš* sau *Ma-ru-ta-kas*, deşi corespondenţa este evidentă. Vreau să adaug un fapt care va contribui la teza că numele zeităţii *Marut* a pătruns şi în hurrită (deşi neatestat), de unde a putut pătrunde apoi în hitită : în epopeea naţională armeană *David de Sasun*, a cărei elemente îşi trag originea din mitologia cea mai veche armeană — poate chiar prearmeană — este des invocată Maica domnului cu numele *Marut* sau *Maruta*. Acest nume a fost considerat de către cercetătorii armeni ai epopeii drept o amintire a numelui unei zeităţi din epoca preistorică armeană, iar figura Maicii domnului i s-a adăugat după creştinarea armenilor. Acest nume în limba armeană este semnificativ, fiindcă el a putut pătrunde în armeană numai din hurrită sau urartică. De aceea vom exprima rezerve faţă de părerea că *Ma-ru-ta-kas* din hitita ieroglifică ar putea reprezenta numele zeului babilonian *Marduk* (M. Mayrhofer, *Et. Wb. d. Altindischen*, II, p. 591).

[3] Vezi M. Mayrhofer, art. din „Die Sprache", V (1959), p. 94, n. 81; idem, *Et. Wb. d. Altind.* I, p. 89; A. Jirku, „Ztschr. f. Assyriologie", NF. 2, 1925, p. 74, 164.

[4] M. Mayrhofer, *Et. Wb. d. Altind.* II, p. 628; idem, în „Die Sprache, V (1959), p. 80 şi nota 15 etc.

[5] G. Djahukian, *The Hayaša Language and its relation to the Indo-European Languages*, în „Archiv Orientální" ,1961, 29/3, p. 380—381.

arătat în *Probleme ale etnogenezei armene* [1] că limba din Hayassa este urartică sau hurrită, în nici un caz indo-europeană; această părere o împărtăşeşte şi I. M. Diakonov [2], care consideră populaţia din Hayassa drept hurrită. De fapt cuvîntul citat de G. Djahukian poate fi explicat ca un cuvînt „protoindic", pătruns în hurrită. În sanscrita clasică avem termenul *takṣan*, identic cu gr. τέκτων „dulgher". În hitită avem un termen asemănător, cu un sens înrudit: *takšan* „Mitte, Fuge, încheietură", *takš-* „a îmbina, a fixa, a adapta", *takšanza* „fixat, adaptat" [3]. Hurrita nu a împrumutat din hitită acest cuvînt ci, cunoscută fiind pătrunderea lexicului „protoindic" în hurrită, putem considera asemănarea termenului în hurrită şi hitită ca o dovadă că el a pătruns din hurrită în hitită.

Trecînd la seria apelativelor, care reprezintă capitolul cel mai important în problema limbii „protoindice" din Asia Anterioară, putem afirma că numărul corespondenţelor lexicale „protoindice", stabilite în limbile Asiei Anterioare a crescut mult, numele zeităţilor şi apelativele reprezentînd piesele de rezistenţă în acest lexic. Cea mai veche şi mai sigură parte a apelativelor o reprezintă termenii din tratatul privitor la dresajul cailor întocmit de hurritul Kikkuli, termeni pe care îi vom cita fără a insista asupra lor, ei fiind bine definiţi. Astfel, *aika* corespunde lui *eka* din sanscr. „unul", *tēra* „trei", *panz/ṣa*, sanscr. *pañca* „cinci", *šatta*, sanscr. *sapta*; sanscr. *nava* „nouă" apare, datorită unei haplologii, ca *nā-uart-* pentru *naua-uartanna*. [4]. În ce priveşte *-uartanna-* „întoarcere, arenă", cuvîntul poate fi explicat prin sanscr. ved. *vartani-* „întoarcere în cerc" şi deci *satta-vartanna* sau *panza-vartanna* vor însemna „siebenfache Wendung; fünffache Wendung" [5]. Un singur termen din domeniul dresajului de cai din tratatul lui Kikkuli prezintă dificultăţi de interpretare prin sanscrită, anume *uašanna-*, care nu poate fi explicat prin sanscr. *vasana* şi nici prin *vāsana*, din cauza sensului diferit, iar sanscr. *vāhana*, deşi se potriveşte pentru sens („cel care conduce un vehicul, vehicul"), prezintă dificultăţi fonetice, pe care M. Mayrhofer le indică, preferînd să propună explicaţia datorită lui Henning şi Gerschevitch [6], şi anume termenul iranian **-vazana*. Nu trebuie să uităm însă că forma pe care o găsim în hurrită şi pe care o considerăm de origine „protoindică", poate fi şi o formă dialectală, ale cărei diferenţieri este greu să le urmărim în epoca despre care vorbim.

---

[1] Vlad Bănăţeanu, *Probleme ale etnogenezei armene*, în „Studii şi cercetări lingvistice", XII (1961), nr. 3, p. 387.

[2] I. M. Diakonov, *Хетты, Фригийцы и Армяне*, în „Переднеазиатский сборник", Moscova, 1961, p. 335.

[3] M. Mayrhofer, *Et. Wb. d. Altind.* I, p. 468; J. Friedrich, *Hethitisches Wörterbuch*, Supplement, *takšan*. Acest nume ne face să ne gîndim la cuvîntul capadocian atestat ca *Takša-n-uman*. Heinz Kronasser spune în „Die Sprache", V (1959), p. 64: „Ehe man bei hethitisch *takš-* „zusammenfügen" (gr. τέκτων) anschliesst, wird man besser an kappadok. Eigennamen *Takše-* denken; *Tak-* auch häufig in Nuzi-Namen"(s. *Nuzi-Personal Names*, S. 261ff)".

[4] M. Mayrhofer, *Zu den arischen Sprachresten in Vorderasien*, în „Die Sprache", V (1959), p. 85–86.

[5] Kronasser, *Vergl. Laut- und Formenlehre des Heth.*, 1956, p. 223; Forrer, ZDMG, 76, p. 259 şi urm.

[6] W. B. Henning, „Journal of the Royal Asiatic Soc.", London, 1942, p. 236; I. Gershevitch, în „Transactions of the Philol. Soc.", London, 1945, p. 146.

În lista cuvintelor pe care trebuie să le înglobăm în numărul termenilor de origine „protoindică" intră o serie destul de bogată de cuvinte formate cu sufixul hurrit-urartic -*(n)ni*, pe care-l găsim şi în akkadiană sub forma -*nnu*[1]. În lucrările care se ocupă de problema „protoindicei" în Asia Anterioară, aceste cuvinte de origine indo-arică terminate în sufix hurrit sînt clarificate şi noi nu vom face decît să le înregistrăm. Cîţiva termeni semnalaţi de M. Mayrhofer reprezintă adjective indicînd culoarea; terminaţi cu acelaşi sufix -*nni*[2], ei apar în texte în care e vorba de cai şi culoarea lor. Aceste texte au fost descoperite la Nuzi, iar termenii pentru culori au fost identificaţi de asiriologul W. v. Soden[3]. În urma descoperirii lui v. Soden privind termenii formaţi cu -*nni*, au fost lămurite şi alte cuvinte de origine protoindică terminate cu acelaşi sufix. Astfel este lămurit titlul lui Kikkuli LU*a-aš-šu-uš-ša-an-ni* care trebuie citit *ašuašanni*-, şi căruia îi corespunde în Samhitā *a va-sani*- „Rosse gewinnend" > „Pferdebeschaffer"; credem că nu are nici o importanţă faptul că în Rigveda *aśvasāni*, *aśvasa*-[4] se referă numai la zei şi nu la un titlu oficial. Cum am spus, în 1957 W. v. Soden a constatat într-un text akkadian din Nuzi adjective „protoindice" în legătură cu culoarea cailor, şi anume (cu sufixul akkadian -*nnu*, suf. hurrit -*nni*): *babru-nnu* sau *papru-nnu* „brun", în vedică *babhrū*-; *pinqara-nnu* „roşiatic", ved. *piṅgala*-; *parita-nnu* „sur", ved. *palita*-[5]. Acesta din urmă are o corespondenţă în greacă: πελιτνός şi în latină: *pallidus*.

Dintre ceilalţi termeni vom cita unul care a atras de mult atenţia cercetătorilor începînd cu Winckler[6], *maria-nnu* din hurrită, avînd sensul de „tînăr ostaş, conducător de care de luptă", pentru care găsim în vedică tema *marya*- avînd sensul de „erou tînăr", termen cu care este desemnat *Marut* sau alte zeităţi. Un alt cuvînt este sanscr. *magham* „dar", ved. *magha*-, reprezentat în hurrită prin *maka-nni* „dar". Am arătat într-un articol[7] că sensul lui *ma-ka-a-an-ni* din hurrită „dar", este destul de înde-

---

[1] Termenii „protoindici" formaţi cu sufixul -*(n)ni*, i-au preocupat mai ales pe W. Brandenstein şi pe M. Mayrhofer, ale căror studii le-am citat.

[2] M. Mayrhofer, *Über einige arische Wörter mit hurrischem Suffix*, Annali, I, 1, p. 1—14.

[3] „Zeitschrift f. Assyriologie", N. F. XVIII, 1957, p. 336 şi urm.; H. Kronasser, WZKM, 53, 1957, p. 181 şi urm.

[4] În Rigveda întîlnim o paralelă care ne convinge: *aśva-sāni* se găseşte în Vājasaneyi-Saṁhitā 8,12 şi în acelaşi loc apare şi *go-ṣaṇi* cu sensul de „Rinder gewinnend, anschaffend". H. W. Bailey, care se îndoia că de la funcţia de „Pferdeanschaffer" s-ar putea ajunge la un titlu de funcţionar, îşi exprimă rezervele într-un articol *Veda and Avesta* din „University of Ceylon Review", XV (1957), nr. 1—2, p. 25 şi propune o altă etimologie, care i-ar da lui *aššuššanni*- sensul de ἱπποκόμος „Pferdewärter".

[5] Alternarea l : r este cunoscută atît în vedică cît şi în sanscrita clasică (v. M. Mayrhofer, ZDMG, 111/2, 1962, p. 453, nota 12, unde aduce interesante observaţii privitoare la alternarea lui *r* din dialectele indo-europene vestice cu *l* din vedica mai veche, precum şi despre alternarea *l* : *r* chiar în vedică. Vezi alte detalii în legătură cu aceşti termeni pentru culoare, în M. Mayrhofer, *Kurzgef. etym. Wb. des Altindischen*, II, 1958, p. 235 şi „Annali", I, 1, p. 3, „Die Sprache", V (1959), p. 88 etc. Vom aminti de asemenea că în scrierea cuneiformă putem găsi *b* pentru *b* şi *p* sau *g* pentru *g* şi *k* etc.

[6] H. Winckler, OLZ, 1910, p. 291.

[7] V. Bănăţeanu, *Urartean Suffixes in Classic Armenian*, în „Revue de linguistique", 1961, nr. 1, p. 89.

părtat de sensul vedicului *magha-* „bogăţie, opulenţă", deşi în sanscrită el are sensul „dar, răsplată". Cu Mayrhofer sînt de acord H. Kronasser [1], Em. Laroche[2] şi alţii, care au admis corespondenţa celor două cuvinte. Un termen foarte sigur este sanscr. *maṇiḥ* „giuvaer purtat la gît, perlă, piatră preţioasă", atestat în Rigveda: *maṇi-grīva-* „purtînd la gît un giuvaer". Acest *maṇi-* < *man* - se găseşte în hurrită ca *mani-nni* „giuvaer la gît", atestat în textele din El-Amarna, Qatna, Alalaḫ, iar în texte hitite [3], sub forma de *man(n)-inni-*. Un cuvînt care nu ne face dificultăţi este *matu-nni* din hurrită, cu sensul de „înţeleptul", fiind raportat la sanscr. vedic *matu-thāḥ* „die Weisen" (e vorba de preoţi). C. G. v. Brandenstein a apropiat [4] termenul hurrit *matu-nni* de sanscr. *mati-* „minte", sau **matu-*, care trebuie să fi existat alături de *mati-*, avînd în vedere termenul vedic atestat. După cum arată Em. Laroche pe larg într-o informaţie scrisă dată lui M. Mayrhofer, el menţine ca termen de împrumut sanscr. *mati-*, motivînd cu epitetul *matunni* al zeului hurrit *Ea*, utilizat în toate ritualurile acestuia, epitetul său fiind „zeul lui mati" adică „al înţelepciunii" [5]. Em. Laroche admite atît tema *mati-* cît şi *matu-* (*matu-thāḥ* în Rigveda, 9, 71, 5), iar M. Mayrhofer speră că vor apărea alte exemple în *matu-* care vor preciza sensul.

Dintre cuvintele cunoscute şi considerate drept sigure în lexicul hurrit protoindic mai avem de menţionat *u-rukma-nnu* avînd sensul de „ornament de argint sau bronz pe scutul ostaşului" şi care trebuie apropiat de termenul vedic *rukma-* „giuvaier", „podoabă", cu un sens puţin diferenţiat, deoarece reprezintă podoaba de pe piept a unui Marut [6]. Am ţinut să menţionăm acest termen deoarece, după cum arată Speiser [7], în hurrită (completăm: şi nici în urartică, afară de numele de persoană) nu există un cuvînt care să aibă în iniţială un *r-*; în acest caz el trebuie să fie precedat de o vocală protetică[8], fenomen observat şi în armeană, care s-a dezvoltat pe un substrat hurrito-urartic.

Ca să ne mişcăm pe teren sigur în acest domeniu foarte delicat de urmărire a unui lexic transplantat din protoindică într-o limbă neindoeuropeană, trebuie să ne pronunţăm negativ faţă de încercarea lui W. Brandenstein, reţinută de M. Mayrhofer, de a explica denumirea statului hurrit Mitanni, prin etimologia legată de *mita-*, un participiu substantivat

---

[1] H. Kronasser, „Die Sprache", IV (1958), p. 127.

[2] Em. Laroche, „Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale", 54, 1960, p. 200 şi nota 3.

[3] J. Friedrich, *Heth. Wörterbuch*, 135 b; idem, *Ergänzungsheft zum Heth. Wb.*, 1957, 386 şi urm.; H. Kronasser, WZKM, 53, 1957, p. 184 şi urm.; M. Mayrhofer, „Die Sprache", V, (1959), p. 88, nota 54; idem, „Indo-Iranian Journal", IV (1960), p. 143, nota 59; idem, *Etym. Wb. d. Altind.* II, p. 556—557. Numai F. B. Kuiper nu admite originea indo-arică a cuvîntului („Kirfel-Festschrift", p. 153 şi urm.).

[4] C. G. von Brandenstein, în „Archiv f. Orientforsch.", XIII (1939), p. 59, 62.

[5] Em. Laroche, „Revue d'Assyriologie", 47, 1953, p. 193; M. Mayrhofer, „Annali", I, 1, p. 3—4.

[6] M. Mayrhofer, „Die Sprache", V (1959), p. 88; idem, ZDMG, 111/2, 1961, p. 454.

[7] E. A. Speiser, *Introduction to Hurrian*, 1941, New Haven, p. 27.

[8] A. Meillet, *Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique*, Vienne, 1936, p. 46, 142.

al verbului *minōti*, care înseamnă „a înfiinţa”, astfel ca Mitanni să primească sensul de „întemeiere, fundaţie, „stat”. Părerea noastră este că teza elaborată de W. Brandenstein[1] nu poate sta în picioare, deoarece ţările nu pot fi denumite pe baza unui nume abstract. De altfel, W. Brandenstein admite el singur că explicaţia îi apare nesigură.

*

M. Mayrhofer consideră că în momentul de faţă seria de noi nume „protoindice” trebuie considerată încheiată, odată identificate numele de zeităţi din tratate şi apelativele din tratatul Kikkuli. Ceva în plus ar putea aduce studiul numelor de persoană din diferite texte, aflate pe teritoriul fostului stat Mitanni. Dar interpretarea etimologică a numelor proprii e destul de complicată datorită posibilităţii de a interpreta în mod diferit scrierea cuneiformă. Cu toate acestea, studiul unor asemănări ale componentelor numelor proprii hurrite cu cuvinte din sanscrita vedică va trebui să fie continuat, iar cercetarea textelor hurrite (unele vor fi descoperite în viitor) va trebui să fie intensificată.

Seria de elemente „protoindice” din hurrită mai poate fi completată şi cu altfel de termeni; încă nu au fost examinate toate textele, cel puţin nu în direcţia căutării originii „protoindice” a unei părţi din vocabularul hurrit. În cele ce urmează vom indica cîteva cuvinte neluate în seamă pînă acum. În primul rînd, cuvîntul atestat în urartică *nara*, „om, oameni, trib”[2]. Acest termen este întărit prin existenţa unui feminin hurrit *nera* sau *nēra* (citat în coloana a 4-a a scrisorii lui Tušratta, IV, 62 şi precedat de determinativul SAL „femeie”).

În sanscrită avem *nar-*, *naraḥ*, „bărbat”, „om” şi femininul *nārī* „femeie, soţie”; în avestică avem *nar-* „bărbat”, *nāⁱrī-* „femeie”[3].

Deoarece în textele hitite şi luvice de la sfîrşitul sec. XV găsim termeni formaţi de la cealaltă variantă indo-europeană* *aner-*,(*əner-*), anume în hitită *in-na-ra*, în luvică *annar*[4], rădăcină de la care s-a format şi în neo-frigiană *anar*[5] (în greacă ἀνήρ), apare limpede concluzia că existînd în urartică un *nara*, în hurrită un **nara*, neatestat, dar asigurat prin forma femin. *nera*, ele rezultă numai dintr-un stadiu „protoindic”. O informaţie interesantă este aceea dată de Gr. Kapantzian, anume că în armeană, pe lîngă *ayr* < * *aynr*, în unele dialecte armene (acela de la Akn, Kharput, Erzerum, Ham en, Mayfarkin şi altele) există pentru „om” cuvîntul *ner*, pătruns probabil în aceste dialecte armene din hurrită[6].

---

1 W. Brandenstein, *Frühgeschichte und Sprachwissenschaft*, 1948, p. 137, 139 (articolul intitulat *Die alten Inder in Vorderasien und die Chronologie des Rigveda*).

2 Termenul *nara* cu sens de „om” îl găsim deseori în cunoscuta formulă a blestemului din textele urartice, publicate în lucrarea citată a lui G.A. Melikišvili (de ex. inscr. 37, r. 20 a regelui Menuas).

3 M. Mayrhofer, *Kurzgef. etym. Wb. d. Altind.* II, p. 138, 148.

4 J. Pokorny, *Indogerm. etym. Wörterbuch*, p. 765.

5 O. Haas, *Leuvensche Bijdragen op het Gebied van de Germ. philol.*, II, 67; idem, *Handes Amsorya*, 1961, 10—12, p. 568.

6 Gr. Kapantzian, „Archiv Orientálni”, XIX (1951), p. 582.

Trecem la un alt termen, anume *Arșibi*, denumind într-un text urartic calul regelui urartic Menuas. Numele *Arșibi* a fost citat de mai mulți autori care au redat pasajul despre viteza calului ce a parcurs, avînd drept călăreț pe Menuas, 22 de unități de lungime, indicate în text prin ideograma KÙŠ. Textul pe care-l reproducem după Melikišvili [1], sună astfel: *i-nu-kani e-si-ni-ni ANSU.KUR.RA* [*a*]-*r-și-bi-ni ti-ni* *Ime-nu-a-pi-i a-iš-ti-bi XXII* 1 KÙŠ „din locul acesta, calul cu numele Arșibi-ni, pe care sta Menua, a sărit 22 de coți" [2]. Primul care a dat traducerea exactă a acestui text este I. M. Diakonov [3]. Și J. Friedrich a interpretat cele 22 de unități prin „o săritură de cal", fără a fi sigur și a propus eventual sensul de „galop", ceea ce era imposibil pentru 11 m [4]. Traducerea din cartea lui F. W. König [5] o considerăm neclară în raport cu textul.

Așa cum am arătat într-un alt articol [6], acest nume din textul urartic ne amintește prin perfecta sa corespondență fonetică (*ș* din hurrit. *Arșibi* se citește ca și *c* din armean *arciv*), termenul armean *arciv* „vultur" (în georgiană *arcivi* „vultur") [7]. I. M. Diakonov a semnalat transmiterea probabilă a cuvîntului urartic în armeană, dar nu este sigur [8]. Avînd în vedere pătrunderea lexicului „protoindic" în hurrită, am considerat că numele *Arșibi*, ținînd seamă de iuțimea calului lui Menuas, corespunde sensului de „vultur" și poate proveni din „protoindică". De aceea era perfect admisibil să vedem pentru *Arșibi* drept corespondență sanscr. *ṛjipyaḥ* cu sensul de „geradeaus emporschnellend", căruia îi corespunde în avestă *ər'zifya* „vultur" [9]. În *Arșibi* vedem o vocală protetică, pentru că în limba hurrită nici un cuvînt nu începe cu un *r*, acesta fiind totdeauna precedat de o vocală, fenomen fonetic cunoscut și în urartică. De aici rezultă altceva: anume că *Arșibi* din textele urartice a fost adoptat din hurrită, iar termenul din hurrită a pătruns din „protoindică". Hesychius afirmă că la perși vulturul este numit ἄρξιφος (< *ἀρζιφος), iar M. Mayrhofer arată că în vedică *ṛjipyaḥ* este un epitet al termenului *śyena-* „vultur" [10]. Se pare că acest termen s-a răspîndit în Asia Mică, deoarece L. Zgusta amintește în articolul său *The indigenous names of Lycia and Cilicia Aspera* numele 'Αρζυβιος, despre care spune că ar fi mai degrabă

---

[1] G. A. Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи*, Moscova, 1960, p. 204.

[2] Un cot urartic = un cot asirian, adică 0.51—0.52 m. deci 22 coți = 11.20 m.

[3] În „Этнография Востока", IV, p. 115—116.

[4] J. Friedrich, „Caucasica", VIII, p. 146.

[5] F. W König, *Handbuch der chaldischen Inschriften*, II, Graz, 1957, p. 84.

[6] Vlad Bănățeanu, *Problemele lexicului urartic din limba armeană*, în SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 272.

[7] În georgiană a existat pentru vultur termenul *orbi*, care abia în sec. X a fost înlocuit prin *arcivi*, împrumutat din armeană, după cum arată acad. A. G. Šanidze în „Исследования по истории культуры и народов Востока. Сборник в честь И. А. Орбели, Moscova, 1960, p. 141 și 143.

[8] I. M. Diakonov, *Материалы к фонетике урартского языка*, în „Вопросы грамматики и истории восточных языков", Moscova, 1958, p. 30.

[9] W. Porzig, *Gliederung des idg. Sprachgebietes*, 1954, p. 161, a semnalat corespondența dintre *arciv* și sanscr. *ṛjipya-*.

[10] Hesychius: ἄρξιφος· ἀετὸς παρὰ Πέρσαις. Vezi și M. Mayrhofer, în *Kurzgef. etymol. Wb. d. Altind.* I, 120.

de origine iraniană[1]. Articolul său completează lucrarea lui Ph. H. J. Houwink ten Cate, care citează un Αρζυβιος în luvică[2]. Mai găsim citate şi nume greceşti ca 'Αρδύφιος şi 'Αρτύβιος, despre care M. Mayrhofer presupune că provin din iraniană[3]. Se pune întrebarea, care încurcă uneori în problema „protoindică", dacă *Arșibi*, atît de răspîndit în Asia Anterioară și în Asia Mică, are o origine „protoindică" sau vine dintr-un dialect indo-iranian, lucru greu de stabilit în cazul de față.

În Rigveda 8,78,2 avem termenul *manā*, de circulaţie internaţională (este atestat în vedică o singură dată), cu sensul de „mină" (măsură de greutate). Vom aminti însă că şi în urartică găsim termenul *mana* cu sensul de „mină", avînd greutatea de 505 grame, adică aceeaşi greutate ca şi a minei asiriene[4]. În akkadiană avem MA.NA, pe care-l găsim în textele din Arrapha, reproduse de N. B. Iankovskaia în articolul citat[5]. În legătură cu acest termen se pune o problemă interesantă care nu poate fi rezolvată, dar care poate fi discutată ca o ipoteză. Se ştie că termenul grecesc μνᾶ „măsură de greutate" este considerat ca fiind un împrumut din limbile Asiei Mici; în asiriană avem *manū* cu acelaşi sens, iar în sanscrita vedică întîlnim în a VIII-a Maṇḍala a Rigvedei (VIII, 78, 2) *manā*, interpretat cu sensul de „mină, măsură de greutate", încît R. Wűst a considerat acest *manā* vedic drept o verigă de legătură dintre vedică şi asiriană, ca şi cu limba de la Boghaz-kői[6]. Dar M. Mayrhofer, bazîndu-se pe un articol publicat de L. Lombardo[7], consideră că *manā* din Rigveda, atestat o singură dată, nu reprezintă sensul de „mină, măsură de greutate a aurului" şi în consecinţă interpretează exemplul în cauză în contextul *sacā manā hiraṇyayā* ca „goldener Schmuck"[8]. M. Mayrhofer îl leagă însă pe *manā* de *maṇiḥ* (*hiraṇya-*) „goldener Halsschmuck", pe care îl regăsim ca o urmă „protoindică" în hurrit *maninni*. Vom aminti în schimb că *māna* din sanscrita clasică, dezvoltat probabil din vedicul *manā* citat din Maṇḍala a VIII-a, este interpretat în sensul de „monedă de aur"[9], deci apropiat de sensul „greutate de măsură" al lui *manā* din Rigveda.

Nu credem că M. Mayrhofer are dreptate cînd interpretează *manā* din Rigveda ca avînd sensul de „giuvaier"; *maṇiḥ*, cu o corespondenţă şi o semantică bine stabilită în hurrit *mani-nni*, are un sens bine determinat de „giuvaier" şi nu are nevoie de suportul lui *manā*. Credem în schimb că au avut dreptate R. Wüst, P. Kretschmer şi alţii[10], interpre-

---

[1] L. Zgusta, „Archiv Orientální", XXX, 1962, p. 629.

[2] Ph. H. J. Houwink ten Cate, *The Luvian population groups of Lycia and Cilicia Aspera.*

[3] M. Mayrhofer, *Kurzgef. Et. Wb. d. Altind.* I, p. 560, citînd pe E. Benveniste, TPS, 1945, p. 67.

[4] B. B. Piotrovski, *Ванское царство*, Moscova, 1959, p. 184; G. A. Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи*, Moscova, 1960, p. 401.

[5] N. B. Iankovskaia, *Юридические документы из Аррапхи в собраниях СССР*, în „Переднеазиатский Сборник", Moscova, 1961, în textul 1657 (apare de 3 ori) în textul 15368 (de 2 ori), în textul 15394 (de 3 ori) etc.

[6] R. Wűst, „Wiener Zeitschr. z. Kunde des Morgenlandes", XXXIV, (1927), p. 172.

[7] L. Lombardo, „Rendiconti Istit. Lombardo", 91, 1957, p. 252.

[8] M. Mayrhofer, *Kurzgef. etym. Wb. d. Altind.*, Lief. 16, p. 574; idem, în „Die Sprache", V, (1959), p. 94, nota 81.

[9] R. Wűst, „Gött. Gel. Anz.", 196, p. 36.

[10] P. Kretschmer, „Kuhn's Zeitschr.", 55, p. 80.

tînd *manā* vedică prin sensul de „mină, măsură de greutate". Trebuie să ne întrebăm, dacă termenul vedic cu sensul de „mină, măsură de greutate" a putut fi împrumutat din akkadiană, sau trebuie să ne gîndim la drumul invers, poate prin intermediul kassiţilor în babilono-asiriană, ţinînd seama şi de faptul că kassiţii aveau o dinastie domnitoare în Babilon? Este greu de crezut că termenul atestat în Rigveda, într-un text din cele mai vechi, să fi pătruns în vedică din semită. În textele din Arrapha găsim MA.NA, care poate fi termen akkadian, dar tot aşa de bine şi hurrit, ţinînd seama de faptul că termenul se găseşte şi în urartică, ca şi de faptul că Arrapha era locuită pe trei sferturi de hurriţi şi numai de un sfert de populaţie care vorbea limba akkadiană. După cele spuse, considerăm problema lui *manā* deschisă, urmînd ca discuţia asupra acestui termen să fie reluată.

În textele din Arrapha, publicate de N. B. Iankovskaia [1], am aflat un nume de persoană hurrit *Šu-a-n* [...]; acest nume care este probabil primul element al unui nume compus, este foarte apropiat de cuvîntul sanscrit *śvan*, *śunaḥ* „cîine" şi de *śu-wa-na* „cîine" din hitita ieroglifică [2]. Trebuie să presupunem că în hitita ieroglifică denumirea pentru „cîine" a putut ajunge numai prin hurrită; de observat că în mod identic un „protoindic" *aswa-* (sanscr. *aśvaḥ* „cal") trebuie să fi pătruns în hitita ieroglifică, în care avem *aswa*; şi în acest caz transmiţătoarea lui trebuie să fi fost limba hurrită, deoarece o origine directă din indo-europeană nu e de presupus [3]. Alături de forma „protoindică" păstrată în hurrită în compuse cu *aśva-* (cf. *ašuašanni*), mai există în hurrită şi *iššī(-i̯a)* „cal", care este probabil de origine dialectală din etapa indo-iraniană (cf. în khotansacă *aśśa* „cal") [4]. Trebuie să admitem deci în hurrită două variante indo-iraniene pentru termenul de „cal": *aśva-*, atestat în textele hippologice hurrite, şi *iššī(-i̯a)-*.

În încheierea acestui articol, am dori să supunem atenţiei indologilor cîteva sugestii în legătură *cu o posibilă* etimologie „protoindică" pentru patru apelative. Dificultatea constă în faptul că nu sînt atestaţi termenii hurriţi, ci numai corespondenţii din limba urartică înrudită cu hurrita; aceste corespondenţe sînt susţinute şi cu termeni din limba armeană.

Unul din aceşti termeni este skr. *koṭṭaḥ* şi *koṭṭaraḥ* „cetate". M. Mayrhofer presupune pentru aceşti termeni o origine dravidiană, bazîndu-se pe Burrow [5]. Ne gîndim însă la propunerea lui N. Adontz de a vedea o origine comună pentru armean *kotcol* „stelă", „cetate" [6] şi georgian

---

[1] N. B. Iankovskaia, *art. citat*, din „Переднеазиатский Сборник", p. 470 şi 514; textul e al inscripţiei nr. 15396, păstrat la Ermitaj.

[2] Vezi despre *śu-wa-na* din hitita ieroglifică art. lui M. Mayrhofer, în „Die Sprache", V (1959), p. 80, nota 65.

[3] M. Mayrhofer, *Et. Wb. des Altind.* I, p. 62, 553; v. şi JAOS, 64, 175 a.

[4] Vezi bibliografia indicată la M. Mayrhofer, *Et. Wb. d. Altind*, I, p. 553.

[5] M. Mayrhofer, *Et. Wb. d. Altind.* I, 270; Burrow, BSOAS, XII, 376.

[6] Vezi dicţionarul de la Veneţia, *Nor bargirk' haykazean lezui*, 1836, I, p. 1108, în care aflăm ca sens şi acela de „cetate".

godoli „turn, cetate", cu termenul kassit *kudurru* care reprezenta stele sau monumente pe care erau gravate imunitățile și privilegiile acordate stăpînului teritoriului[1]. Dar *kot'ol* avea și sensul unui „loc de observație" deci „turn", fiindcă cu acest cuvînt traducătorii armeni au tradus σκόπελος din Cartea IV-a a Regilor (XXIII, 17), avînd din antichitate sensul de „loc de observație" (Boisacq, Dict. étym. grec, 878). De aceea este explicabil faptul că *kot'ol* este menționat în dicționare și cu sensul de *burgn* „cetate". Or, după cum știm, kassiții au primit o serie de elemente lexicale din „protoindică" și de aceea am putea presupune că *koṭṭaraḥ* a putut pătrunde nu numai la kassiți, ci și în l. hurrită, căci altfel nu ni l-am putea închipui existînd în l. armeană și în cea georgiană; acestea două nu-l puteau avea din babiloniană, ci numai din hurrită, în care însă deocamdată nu-l găsim atestat.

Al doilea termen despre care e vorba, e cuvîntul vedic (Rigveda, cartea I) *bila* „Hőhle, Loch, Grube"[2]. Acest cuvînt este izolat din punct de vedere indo-european, deoarece răd. i.-eur. *bel-* nu are corespondențe decît numai în armeană, unde avem verbul *pel-em* „hőhle, grabe"; irl. med. *belach* „Kluft", galeza *bwlch* „Spalte" e puțin probabilă, iar cea din tohar. A *päl*, B *pīle* „rană", nu aparține probabil la această rădăcină, considerînd diferența de sens. De aceea ar putea fi admisă teza lui M. Mayrhofer, influențată de Burrow[3], că nu ar fi exclusă originea autohtonă a termenului sanscrit, cu toate că el apare deja în cartea 1-a a Rigvedei. Ceea ce ne interesează, este faptul că sanscr. *bila* „Hőhle, Loch, Grube", ar putea avea corespondențe în cuvîntul urartic *pili*, *pile* „canal"[4], hurrit **pele*[5] și în armeana *pel-em* „grabe, hőhle" (cu arm. *-el-* < urart. *-il-*). Se poate admite astfel că sanscr. *bila* ar fi dat lexicului hurrit un **pele*, urartic *pili*, *pile* „canal", prin care s-ar explica și în armeană *pelem*.

O eventuală corespondență am putea admite între termenul sanscrit *pratolī* „poarta unui oraș sau cetate" și termenul urartic *ṭuluri* cu sensul de „construcție întărită". În *pratolī* avem probabil *-tolī* precedat de prefixul verbal-nominal *pra-*; *-tolī* ar aparține poate la *toraṇam* cu sensul de „bogenfőrmiges Tor"[6] (ambele cuvinte se găsesc în Mahābhārata). Or în texte urartice găsim într-o singură inscripție[7] cuvîntul *ṭuluri*, citat și de I. M. Diakonov[8] și căruia i-am putea alătura toponimicul armean păstrat din epoca urartică: *Tolor*. Cuvîntul *ṭuluri* e precedat de ideograma *É* care desemnează „casă", putînd să aibă și sens de „fortăreață".

---

[1] Vezi N. Adontz, *Emprunts de haute époque en arménien*, REIE, I, 1938, p. 463–464; Contenau, *Manuel d'archéologie orientale*, III, p. 1167.

[2] M. Mayrhofer, *Et. Wb. d. Altind.*, II, 431–432.

[3] Burrow, TPS, 1946, p. 23 și BSOAS 12, p. 388.

[4] G. A. Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи*, *lucr. cit.*, p. 403. Cuvîntul foarte frecvent în texte (apare de 45 ori). Trebuie să observăm că în hurrită surdele puteau alterna cu sonorele : *p/b*, *t/d*, *k/g* (sonorele după vocale sau lichide, surdele în celelalte cazuri).

[5] Un *i* urartic este deseori reprezentat prin *e* în hurrită, chiar și în poziție finală.

[6] M. Mayrhofer, *Et. Wb. d. Altind.*, I, 528, II, 361.

[7] G. A. Melikišvili, *Урартские клинообразные надписи*, *lucr. cit.*, p. 187, inscr. 78, r. 1.

[8] I. M. Diakonov, *Материалы к фонетике урартского языка*, *art. cit.*, p. 43 și 50 nota 3.

În sfîrşit semnalăm termenul *iš-ḫa-a-aš* „stăpîn" din limba hitită şi *išxan* „stăpîn, prinţ" din limba armeană, care apar izolate în lexicul limbilor indo-europene. Este greu să admitem că limba armeană ar fi împrumutat acest termen din hitită, ci presupunem că termenul a intrat în ambele din hurrită. Neexistînd în alte limbi indo-europene afară de limbile indo-iraniene o rădăcină pe care o avem în hitită şi în armeană, credem că în epoca „protoindică", sanscr. *īśe* „er besitzt, beherrscht" (avestic *ise* „el e stăpîn peste ceva", sanscr. *īś-varah* „vermögend, Herr, Gebieter", avestic *isvan-* „vermögend")[1] a pătruns în l. hurrită. Presupunem totuşi posibilitatea unei transferări a cuvîntului indo-aric în hurrită, de unde apoi trecerea în armeană şi hitită, cu toate că ne lipsesc corespondenţe din hurrită şi urartică.

Prezentarea acestor patru apelative o considerăm ca o sugestie în vederea reluării problemei lor de către alţi cercetători.

Problemele pe care le pune pătrunderea unui vocabular „protoindic" în Asia Anterioară în mileniul al 2-lea î.e.n. ne dau posibilitatea să întrevedem mişcări migratorii independente ale unor triburi „protoindice" sau ale unor triburi aflate încă în faza de grupare indo-iraniană; ele ne dau de asemenea posibilitatea unor studii comparate fonetice. Părerea unora din învăţaţi, că noi materiale privind lexicul „protoindic" în Asia Anterioară nu se vor mai găsi este nejustificată; personal am putut prezenta cîteva exemple noi. Cu fiecare descoperire nouă de texte hurrite, vom găsi şi lucruri noi în acest domeniu.

Sîntem de acord cu M. Mayrhofer că numele de persoană nu pot fi concludente, deoarece ele pot fi interpretate în mod arbitrar. Ca elemente sigure de studiu pot fi considerate numai numele zeităţilor şi apelativele. După cum am arătat, dintre acestea din urmă, s-a ajuns să se stabilească o serie destul de mare de cuvinte. Considerînd îndoielile pe care le provoacă acum numele de persoană hurrite pentru studiul pătrunderii lexicului „protoindic" în Asia Anterioară, am renunţat deocamdată să venim cu propuneri noi de explicare. Credem totuşi că şi numele de persoane vor trebui să fie puse la contribuţie, fiindcă vor putea da multe lămuriri preţioase, atunci cînd mărturia lor va fi asigurată, ca în cazul numelor hurrite care apar cu aceleaşi elemente de compunere şi în texte vedice sau în epopeea sanscrită.

Lexicul cunoscut pînă acum este prea sărac pentru a putea stabili cu toată siguranţa dacă originea sa este „protoindică" sau din faza coexistenţei etnice indo-iraniene. S-a discutat foarte mult despre un strat dominant al unei aristocraţii militare, care şi-ar fi impus dominaţia şi limba; sîntem de aceeaşi părere cu G. A. Melikišvilli că nu putea fi vorba de un strat dominant. Este posibil, după cum presupune M. Mayrhofer, ca un grup vorbind o limbă indică sau indo-iraniană să se fi separat în drum de grosul triburilor înrudite, încercînd să formeze state în Asia

[1] M. Mayrhofer, *Et. Wb. d. Altind.* I, p. 96.

Anterioară, dar din limba lor să nu fi rămas decît cîteva nume şi termeni[1]. A. Goetze crede că acest strat de arieni a trebuit să fie destul de subţire, deoarece el a putut fi absorbit de populaţia băştinaşă[2]. Despre un „strat dominant" vorbeşte şi E. Herzfeld, ca despre un grup de *condottieri* cu trupele lor care au obţinut prin lupte o poziţie dominantă în Asia Anterioară, poziţie care a durat doar cîteva generaţii[3].

НОВОЕ В ВОПРОСЕ О «ПРОТОИНДИЙСКОМ» ЯЗЫКЕ В ПЕРЕДНЕЙ АЗИИ

РЕЗЮМЕ

Проблемы, выдвигаемые проникновением «протоиндийского» словарного состава языка в Переднюю Азию во II тысячелетии до н.э., дают возможность выявить отдельные миграционные передвижения некоторых «протоиндийских» племен или племен, находившихся еще в стадии индо-иранской языковой группы; они также дают возможность для сравнительных фонетических исследований. Мнение некоторых индологов о том, что новые материалы, касающиеся «протоиндийской» лексики в Передней Азии, больше не будут найдены, является неоправданным; в настоящей статье автор приводит несколько новых примеров. Количество этих примеров будет возрастать с каждым вновь открытым хурритским текстом.

Автор статьи не принимает во внимание имена собственные, которые не являются доказательными, поскольку их этимология может быть истолкована произвольно, имея в виду, что клинопись плохо приспособлена передавать хорошо нюансированную фонетическую систему санскрита. Надежными элементами для исследования можно считать лишь имена божеств и имена нарицательные, сохраненные в разных текстах. Из числа последних удалось установить довольно значительное количество слов. Учитывая сомнения в связи с хурритскими именами собственными в изучении проникновения «протоиндийской» лексики в Переднюю Азию, автор данной работы отказался пока делать новые предложения для их объяснения. Все таки, он считает, что и имена собственные должны быть включены в будущие исследования, поскольку они могут дать много ценного тогда, когда будет обеспечена их доказательность, как в случае с хурритскими именами, появляющимися и в ведийских текстах и в эпическом санскрите.

В последней части статьи автор рассматривает несколько слов из хурритского словарного состава, которые он считает словами «протоиндийского» происхождения. К категории этих слов относится слово

[1] M. Mayrhofer, *art. cit.* din „Die Sprache", V (1959), p. 93.
[2] A. Goetze, *Kleinasien*, 2, 1957, p. 63.
[3] E. Herzfeld, *Iran in the Ancient East*, 1939, p. 192.

nara «человек, люди, племя», для которого имеется соответствие в санскритском *nar-*, *naraḥ* «мужчина, человек»; урартское *Arṣibi*, соответствующее армянскому *arciv* «орел», имеющее соответствие в санскритском *ṛjipyaḥ* «брызжущий прямо вперед» и в авестийском *ər*^{ə}*zifya* «орел». Урартское слово *mana* «мера веса» могло бы быть, по мнению автора, близким ведийскому *manā* с этим же значением. Автор считает, что *manā*, находящееся в самом древнем ведийском, не может быть аккадийского происхождения; наоборот, засвидетельствованное в ведийском *manā* могло проникнуть в аккадийский язык через касситский и независимо из «протоиндийского» в хурритский язык. Наконец, хурритское имя собственное *Šu-a-an* (в иероглифическом хеттском *śu-wa-na* «собака», заимствованное в хеттском из хурритского) очень близко к санскритскому *śvan*, *śunaḥ* «собака».

NOUVELLES CONTRIBUTIONS AU PROBLÈME D'UNE LANGUE « PROTO-INDIENNE » EN ASIE ANTÉRIEURE

RÉSUMÉ

Les problèmes que pose la pénétration d'un vocabulaire « proto-indien » en Asie Antérieure au second millénaire avant notre ère, nous permettent d'entrevoir des mouvements migratoires indépendants de quelques tribus « proto-indiennes » ou de tribus se trouvant encore dans l'état de développement indo-iranien; ils nous fournissent en outre l'occasion de procéder à des études de phonétique comparée. L'opinion des indologues qui ne croient pas à la possibilité de découvrir de nouveaux matériaux relatifs au lexique « proto-indien » en Asie Antérieure n'est nullement justifiée. En effet, l'auteur de l'article présente quelques nouveaux exemples de ce lexique, et ces exemples se multiplieront à coup sûr à chaque nouvelle découverte de textes hourrites.

L'auteur ne prend pas en considération les noms de personnes qui ne peuvent être concluants : leur interprétation étymologique peut être arbitraire, l'écriture cunéiforme étant mal appropriée pour rendre le système phonétique bien nuancé du sanscrite. Seuls peuvent être considérés comme éléments d'étude sûrs les noms de divinité et les appellatifs, conservés dans des traités et différents textes. On est parvenu à identifier une série assez considérable de mots appartenant à ces catégories. Tenant compte de l'incertitude où l'on est pour les noms de personnes hourrites dans l'étude de la pénétration du lexique « proto-indien » en Asie Antérieure, l'auteur renonce pour l'instant à proposer de nouvelles explications. Il considère néanmoins qu'il sera nécessaire de continuer à étudier aussi les noms de personnes qui sont susceptibles de fournir de précieux renseignements lorsque leur témoignage est bien assuré,

comme dans le cas des noms hourrites qui sont attestés aussi dans des textes védiques ou dans le sanscrit épique.

Dans la partie finale de son étude, l'auteur analyse quelques termes du vocabulaire hourrite, qu'il considère comme étant d'origine «proto-indienne ». C'est à cette catégorie qu'appartient le mot ourartou *nara* « homme, hommes, peuple », dont nous avons une correspondance dans le sanscr. *nar-*, *naraḥ* «mâle, homme »; l'ourart. *Arṣibi*, l'armén. *arciv* « aigle, vautour », ayant des correspondants en sanscr. *ṛjipyaḥ* « gera deaus emporschnellend » (jaillissant tout droit) et en avest. *ərᵊzifya* « aigle, vautour ». Un autre terme ourart. *mana* «mine, mesure de poids » doit être rapproché du véd. *manā* ayant le même sens ; l'auteur considère que ce terme attesté dans la plus ancienne langue védique n'a pas pu pénétrer de l'akkadien en védique, mais probablement du « proto-indien » par l'intermédiaire du kassite en babylonien, et d'autre part en hourrite. Enfin le nom de personne hourrite *Šu-a-an* [...] (en hittite hiéroglyphique *śu-wa-na* « chien » emprunté au hourrite) est sensiblement proche du sanscr. *śvan*, *śunaḥ* « chien ».

TACHE PAPAHAGI, *Dicţionarul dialectului aromîn, general şi etimologic*, 1264 pag. + 19 planşe şi o hartă. Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1963.

Cu *Dicţionarul dialectului aromîn, general şi etimologic*, apărut în Editura Academiei R.P.R., lexicografia romînească înregistrează un succes remarcabil. O asemenea operă, atît de utilă în romanistică şi balcanistică, nu putea fi realizată decît de un bun cunoscător al graiurilor aromîneşti, de un lingvist cu activitate îndelungată în domeniul istoriei limbii romîne şi al dialectelor ei. Alături de *Aromînii* a lui Th. Capidan, care se ocupă îndeosebi de fonetica şi gramatica dialectului aromîn, dicţionarul profesorului Tache Papahagi umple un gol, de mult simţit, constituind instrumentul indispensabil pentru cunoaşterea ştiinţifică a lexicului acestui dialect romînesc. Faţă de dicţionarele aromîneşti anterioare (cele ale lui Mihăileanu, Dalametra, Pascu), dicţionarul lui Papahagi se deosebeşte fundamental atît prin concepţie, cît şi prin bogăţia materialului lexical inventariat, impunîndu-se ca o operă monumentală.

Dicţionarul conţine o introducere (48 pag.) în care, pe de o parte, se motivează concepţia care stă la baza alcătuirii lui, iar pe de alta, se dau cîteva indicaţii sumare asupra foneticii şi structurii gramaticale a aromînei. La sfîrşitul cărţii, sînt reproduse 36 de fotografii reprezentînd aspecte etnografice aromîneşti şi o hartă a Peninsulei Balcanice cu indicarea localităţilor în care trăiesc aromînii. Lucrarea conţine şi un indice de cuvinte, pe origini, şi o bogată listă bibliografică.

Materialul lexical este cules din literatura aromînă cultă şi populară, din diverse periodice aromîneşti, din dicţionarele şi glosarele mai vechi şi din graiul propriu al autorului. Cuvîntul-titlu este însoţit şi de indicaţiile gramaticale necesare (la substantive se dau şi formele de plural, la adjective, şi corespondentele feminine, iar la verbe, alături de prezentul indicativ din titlu, se dau formele de perfect simplu, participiu şi infinitiv). Sensurile cuvintelor sînt ilustrate, de obicei, printr-un număr suficient de citate, arătîndu-se cu consecvenţă sursa. Se acordă o atenţie deosebită citatelor care conţin cuvîntul din titlu încadrat în expresii frazeologice.

Sînt inserate, de asemenea, variantele fonetice şi sinonimele. La sfîrşitul articolului cuprinzînd cuvîntul respectiv, se dau indicaţii etimologice. Citatele şi sensul fundamental al cuvîntului sînt transpuse în dacoromînă; toate sensurile, inclusiv cel principal şi, uneori, chiar citatele de locuţiuni sau expresii caracteristice sînt traduse în limba franceză. În felul acesta, dicţionarul poate fi utilizat cu profit de romanişti.

Ceea ce reprezintă o noutate de metodă este faptul că transpunerile în dacoromînă ale citatelor şi sensurile de bază sînt literale (în cea mai mare parte a cazurilor), făcute în scopul

reliefării „unor identităţi şi paralelisme fonetice, morfologice, sintactice şi lexicale dintre dialectul aromîn şi vechea dacoromînă (inclusiv dacoromîna populară)" (v. Introducere, p. 48).

În ciuda faptului că de foarte multe ori aceste transpuneri nu corespund nici din punct de vedere lexical, nici sintactic cu dacoromîna, socotim că acest procedeu lexicografic este potrivit, dat fiind faptul că unul din scopurile lucrării este de a se compara aromîna cu dacoromîna, ultima considerată în dezvoltarea ei istorică.

Elementele comune aromînei şi dacoromînei, de origine latină, balcanică ori dezvoltate intern în perioada comunităţii străromîne sau, independent, în epocile ulterioare ne apar astfel mult mai numeroase. Avantajul procedeului utilizat constă în aceea că, în felul acesta, i se oferă cercetătorului materialul comparabil gata adunat.

Într-o mare măsură, dicţionarul este întocmit din perspectiva balcanistului, în sensul că, deseori, se caută în limbile balcanice echivalenţe semantice, paralele frazeologice, procedee comune de formare a cuvintelor etc. Prin urmare, pentru balcanist, dicţionarul lui Papahagi este tot atît de important cît este pentru cercetătorul limbii romîne.

Această operă are şi un pronunţat caracter etnografic. Lectura citatelor şi a descrierilor diferitelor practici etc. dau o imagine clară a vieţii de păstori semi-nomazi a populaţiei aromîneşti. Dicţionarul lui Papahagi ilustrează faptul că istoria acestei populaţii este intim legată de istoria tuturor popoarelor balcanice.

E şi firesc ca o astfel de operă de mari proporţii, elaborată cu multă migală de un singur autor, să conţină unele scăderi de metodă şi în domeniul etimologiei. Astfel, alături de corespondentele balcanice comparabile, nu se indică întotdeauna şi corespondentele dacoromîne, care, de multe ori, au forme deosebite de cele aromîne, de ex. : sub *kiler* „beci" se trec şi formele paralele balcanice, dar dacoromîn *celar* nu ; sub *Andréu* „decembrie" se indică şi alb. *Shën(ën)dré* dar nu şi dacoromîn. *Andrei, Sîndrei, Undrea* „idem" etc. Unele corespondente dacoromîne sînt considerate în dicţionar ca învechite, deşi ele circulă şi astăzi în limba comună de ex. *apătos, adu* (imperativul vb. aduce).

La unele cuvinte se dau citate care ilustrează numai sensurile figurate, ignorîndu-se sensurile de bază (v. de ex. *pirdé* „perdea").

Aromîna a suferit influenţe puternice din partea limbilor balcanice, influenţe care nu sînt însă limitate istoric ca în cazul dacoromînei, pentru că acţionează şi astăzi asupra aromînei, primenind-o necontenit cu elemente noi. Trebuie precizat însă că limbile balcanice au influenţat aromîna şi prin varietăţile lor dialectale. La aromînii din nordul Albaniei, de exemplu, se pot întîlni influenţe ale dialectului gheg, necunoscute celor din sud, cărora le sînt proprii elemente albaneze din graiurile tosce. De aceea, pentru elucidarea multor etimologii aromîneşti, trebuie făcut apel şi la datele dialectologiei balcanice.

Astfel, nu este exclus ca în *măireasă* „mireasă", din aromîna de nord, lăsat neexplicat de Papahagi, trecerea lui *i* la *ai* (*a* neacc. > ă) să se fi petrecut după modelul aceluiaşi fenomen din ghega de nord-est (alb. com. *i mirë, sht(ë)pi* > gh. nord *i mairë*, sht(*ë*)pai). Cum acest fenomen se întîlneşte numai la *i* accentuat din ghegă, e probabil că, în cazul cuvîntului arom. citat, s-a pornit mai întîi de la un *maire* „mire", neînregistrat în dicţionarul lui Papahagi, după care a urmat derivatul *măireasă*.

De asemenea, rotacismul lui *-n-* în *maţir, măţirat*, se explică, probabil, prin influenţa dialectului tosc, caracterizat prin prezenţa acestui fenomen. Poate că şi arom. *muză*, pl. *muze* „măr" provine din alb. dial. *modhë* (din alb. *com. mollë, cu -ll->-dh-*, fenomen invers lui *-dh->-ll-*, cf. K. Cipo, *Gramatika shqipe*, Tiranë, 1949, p. 28). Variantele arom. *ceafă* şi *keafă* au corespondente fonetice identice în graiurile albaneze (*čafë* şi *k'eafë*).

În cazul cuvintelor de circulaţie balcanică, e greu de stabilit întotdeauna dacă aromîna le-a împrumutat direct din limba de origine sau prin intermediul altor limbi. Etimologiile mul-

tiple abundă în aromînă, pentru că aceasta e dispersată pe teritorii etnico-lingvistice variate, fiind în acelaşi timp un idiom relativ unitar. De regulă, în dicţionar sînt inserate corespondentele balcanice, subliniindu-se ca etimon corespondentul prin care se explică mai bine, fonetic şi semantic, cuvîntul aromîn.

În unele cazuri, însă, se impun rezerve faţă de preferinţele etimologice ale lui T. Papahagi. De ex. *kesă* „pungă" se explică mai degrabă prin alb. *qésë*) (dial. késë) decît direct din turcă ; *bilbil'iŭ* „privighetoare" este evident alb. *bilbil*, id., nu tc. *bulbul*; *biro*, sm. invar. „bade" nu poate fi decît forma de vocativ albanez a lui *bir* „fiu", format cu interjecţia *o* la finală ; *fluiară* „fluier" trebuie comparat totuşi cu alb. *flojere* id. Forme sau sensuri albaneze reproduc şi cuvintele *pi*[2] „apă" (notat ca cuvînt convenţional într-un citat ca : *cîndu-vai dzîc pi, să ni dai apă*) este alb. *pi* „beau", identic şi ca sens cu cel din contextul aromînesc; *niputut* „bolnav" pare o traducere a alb. *sëmund* id. Unele sensuri ale lui *scot* îşi găsesc echivalenţe în sensurile alb. *nxjerr* „scot", nu ale lui *tunt* „mişc", cum notează Papahagi.

Aceste cîteva observaţii asupra originii cuvintelor aromîneşti care nu se regăsesc în daco-romînă au rostul de a dovedi că în cazul aromînei, ca şi al celorlalte dialecte romîneşti sud-dunărene, cercetarea etimologică trebuie să ţină seama şi de rezultatele investigaţiilor dialectale balcanice.

Se cade să fie discutată aici şi problema ortografierii etimonurilor. Sîntem de părere că ar fi fost mai indicat să se fi folosit ortografii unice pentru cuvintele turceşti şi albaneze. Echivalenţele grafice pe care autorul le menţionează în indice trebuie aplicate şi în text, preferîndu-se transcrierea unitară a etimonurilor, potrivit normelor ortografice actuale ale limbilor respective. Aceasta ar fi prezervat partea etimologică a dicţionarului de repetări inutile, de unele interpretări echivoce şi ar fi întregit aspectul general unitar al lucrării. Astfel, de exemplu, alb. *bal'uke* şi *baluke* (date sub *bal'íúcă*), alb. *karkal'éts* şi *karkaléc* (date sub *carcalédză*), alb. *flamë* şi *fl'amë* (sub *fleamă*) etc. etc. nu sînt decît dublete grafice ale aceleiaşi rostiri. În dublete, uneori chiar triplete grafice, sînt date şi numeroase etimonuri turceşti. Lipsa unei transcrieri unitare a etimonurilor conduce, uneori, spre interpretări etimologice eronate. Autorul constată, de exemplu, provenienţa lui *fleamă* „flacără" din alb. *flamë* pentru motivul că nu se poate explica *ea*. Dar alb. *l* e rostit cu palatalizare, spre deosebire de *ll*, care e velar, încît aromîna a redat normal pe *flamë* prin *fleamă*.

Recenzia unui dicţionar de proporţiile celui întocmit de prof. Tache Papahagi ar putea fi completă numai dacă ar fi scrisă după cîţiva ani de la apariţia sa, pentru că numai uzul cotidian poate scoate la iveală, rînd pe rînd, calităţile şi, eventual, scăderile acestei lucrări. Observaţiile sumare pe care le-am făcut aici sînt departe de a diminua, în vreun fel, valoarea incontestabilă a acestui dicţionar, instrument de lucru de reală importanţă pentru romanişti şi balcanişti. La prima răsfoire, dicţionarul profesorului Papahagi ni se relevă ca o operă valoroasă a lexicografiei romîneşti.

Gr. Brîncuş

DOUĂ CULEGERI DE LEXIC REGIONAL [1]

Cele două culegeri de lexic regional apărute în ultimul timp sînt contribuţii însemnate la cunoaşterea mai îndeaproape a vocabularului unor graiuri romîneşti din diverse regiuni ale ţării.

[1] Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, *Lexic regional* (redactor coordonator Gh. Bulgăr), Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960, 151 p. ; V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1961, 83 p.

Prima culegere, *Lexic regional* (abrev. *Lex. reg.*), cu o prefaţă de Gh. Bulgăr, cuprinde scurte glosare dialectale, întocmite de 18 membri ai unor filiale din ţară ale Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice. Cele mai bogate glosare au fost alcătuite de corespondenţii din regiunile *Oltenia*, *Suceava* şi *Maramureş*. Urmează regiunile *Argeş*, *Crişana*, *Braşov*, *Iaşi* şi *Timişoara*. Scopul culegerii este „de a consemna vocabularul de circulaţie restrînsă, pe cale de a fi înlocuit prin termeni literari de uz general. . ." (p. 3). Materialul strîns şi trimis de corespondenţi a fost selecţionat, incluzîndu-se în culegere „cuvintele neînregistrate în dicţionarele noastre, cuvintele care aduc sensuri noi sau care prezintă forme noi, diferite de cele cunoscute" (p. 3). De asemenea, au fost reţinute şi cuvintele dialectale care circulă şi pe alte arii decît cele menţionate în unele izvoare lexicografice.

Lucrarea este prevăzută cu un util *indice alfabetic* al cuvintelor glosate, al căror număr este de peste 5 100.

Dăm cîteva ilustrări.

Pe cînd CADE, 83 indică provincialismul *arşéu, arşáu, arşóv* „cazma", „hîrleţ", însoţit de localizarea *Trans.* (Transilvania), *Lex. reg.* aduce o precizare : varianta *arşéu* (-auă) se întîlneşte la Girişu de Criş, rn. Oradea ; pe cînd CADE, 9 semnalează existenţa unui provincialism *acriş* „zer înăcrit, jintiţă întrebuinţată în loc de oţet la înăcrirea bucatelor", cu circulaţie în Banat şi Transilvania, *Lex. reg.* arată că acest cuvînt, cu un sens întrucîtva diferit, anume „lapte covăsit", este cunoscut şi la Rîmnicul Vîlcea.

În unele cazuri, *Lex. reg.* semnalează cuvinte dialectale care circulă pe arii foarte îndepărtate de cele cunoscute anterior. Astfel, spre exemplu, CADE, 237 menţionează că provincialismul *cătúr*, s.m., se foloseşte cu sensul de „trunchi subţire de copac ce rămîne în pămînt după ce s-a tăiat copacul" în *Oltenia* şi cu sensul de „copac tînăr cu trunchiul foarte subţire" — *în Transilvania* şi *Maramureş*. *Lex. reg.* atrage atenţia că un substantiv masculin *cătúr* „tufă mare de spini, crescută de obicei pe imaşuri" e cunoscut şi la Mărăşeni, rn. Vaslui, adică într-o zonă foarte îndepărtată de cea pe care o indică pentru acest cuvînt CADE.

Multe regionalisme considerate în dicţionarele de pînă acum ca fiind învechite, sau chiar cu totul dispărute, se păstrează în graiurile populare. De pildă, în CADE, 244 citim că sensul de „odaie" al cuvîntului romînesc de origine latină *celar* ar fi dispărut din limbă. Cf. însă *Lex. reg. celár*, s.n. 1. „cameră de locuit", 2. „antreu", „tindă" (Rîmnicul Vîlcea). Tot în CADE, 727, se afirmă că adjectivul *lud* „prost", „nătîng", „naiv", răspîndit cîndva în Transilvania, Banat şi Oltenia, ar fi dispărut cu totul din limba romînă. *Lex. reg.* semnalează însă un regionalism *lud* „prost" la Holod, rn. Beiuş.

Cea de-a doua culegere, *Glosar regional* (abrev. *Glos. reg.*), cuprinde regionalisme culese de cîţiva membri ai Colectivului de lingvistică al Filialei Iaşi a Academiei R.P.R. şi ai catedrei de limbă romînă a Facultăţii de filologie din Iaşi (conducător al anchetelor — prof. G. Istrate).

Materialul, adunat din 106 localităţi, situate mai cu seamă în partea centrală şi de nord a ariei ocupate de dialectul moldovean, este dispus în ordine alfabetică, indicîndu-se de fiecare dată în parte localitatea din care au fost culese cuvintele glosate.

În nota introductivă se dau amănunte în legătură cu principiile pe baza cărora a fost alcătuită culegerea, principii care, în general, nu diferă de cele ale *Lex. reg.* (vezi mai sus). Tot aici se fac şi cîteva aprecieri asupra materialului adunat, despre care se spune că ar reprezenta „o nouă probă că graiurile din regiunea anchetată cunosc puternice influenţe din partea unor limbi străine, în mare parte de dată recentă" (p. 6—7).

Cîteva observaţii.

1. Întrucît la baza alcătuirii *Lex. reg.* a stat informarea prin corespondenţă, nu se pot ridica obiecţiuni în legătură cu transcrierea normalizată a materialului. Cuvintele din *Glos. reg.*

au fost însă adunate nu prin corespondenţi, mai mult sau mai puţin ocazionali, ci la faţa locului, de anchetatori cu bună pregătire lingvistică (p. 5). De aceea, înlocuirea deliberată a transcrierii fonetice prin cea a limbii literare ni se pare nejustificată din punct de vedere ştiinţific. De altfel, în unele cazuri această înlocuire a adus prejudicii materialului glosat. De ex., la p. 56 citim : *poinóc*, s.n. ,,(la plugul de lemn) cuiul fixat în grindei, de care se leagă rotila" (Hangu, rn. Piatra-Neamţ). Pentru lingvişti nu este însă indiferent cum se rosteşte acest termen : [*poinóc*] (din trei silabe) sau [*poi̯nóc*] (din două silabe). Dacă se menţinea şi în glosar transcrierea fonetică din caietele de teren, sau, eventual, dacă se înlocuia notarea fonetică ,,îngustă" prin una ,,largă", accesibilă unui număr mai mare de cititori, lucrarea ar fi avut, desigur, un merit în plus.

Pe de altă parte, observăm că înlocuirea transcrierii fonetice prin cea a limbii literare s-a efectuat întrucîtva inconsecvent. Astfel, într-o serie de cazuri, după consoanele întotdeauna dure ale dialectului moldovean s-au notat, conform transcrierii normalizate, vocale anterioare *e*, *i*. În alte cazuri însă, încălcîndu-se principiul transcrierii normalizate, s-au menţinut vocale din seria celor centrale. Cf., de pildă, pe de o parte, *burcăşiţă*, *căpăţinát* (normalizarea consecventă), iar pe de alta, *cucoşîrniţă*, *luţîrnişte*. Alt exemplu, în aceeaşi ordine de idei : *curichél* (p. 24), *pălitár* (p. 53), în loc de *curechél*, *păretár*. E ştiut doar că în graiurile moldoveneşti acţionează tendinţa de închidere a vocalelor din seria anterioară aflate în poziţie neaccentuată.

2. Atît în *Lex. reg.*, cît şi în *Glos. reg.*, se pune inutil accentul pe cuvintele monosilabice, ca de ex., *cúl*, *dác* ş. a. (*Lex. reg.*). De altfel, în această privinţă nici nu se dă dovadă de consecvenţă, deoarece unele cuvinte monosilabice au rămas, totuşi, fără accent : *bold*, *drot*, *jib*, *pup* ş. a. (*Lex. reg.*). Această inconsecvenţă poate în unele cazuri să aibă rezultate nedorite. De ex., în *Lex. reg.* (p. 115) se arată că în cîteva comune din rn. Rădăuţi găinile sînt strigate să vină la mîncare prin cuvîntul repetat *tiú*. Ce înseamnă însă acest grafem : [*tiú*] sau [*ti̯u*]? Din *Glos. reg.* rezultă că în com. Laura, rn. Rădăuţi pentru noţiunea de ,,liber", ,,achitat" se foloseşte cuvîntul bisilabic *frái*. În realitate e vorba de cuvîntul dialectal [*frai̯*], care ar fi trebuit glosat *frai*. Exemple de acest fel sînt numeroase, în ambele culegeri. Semnalăm, dintre altele : *iúa*, *bărdie* (*Lex. reg.*), *cîci*, *mláci* (*Glos. reg.*).

3. Renunţînd la notarea fonetică, ambele culegeri manifestă, în schimb, grijă pentru explicarea clară a sensului cuvintelor glosate. S-au strecurat, totuşi, cîteva formulări ambigue sau incomplete. De ex., în *Lex. reg.*, 99 citim : *chet* (*chetarai*), interj. ,,cuvînt prin care se alungă pisicile". Nu se arată însă ce anume reprezintă, din punct de vedere morfologic şi semantic, adaosul *chetarai* dintre paranteze. Din *Glos. reg.*, 15 aflăm că la Sabasa, rn. Piatra-Neamţ *baléu*, s.n. înseamnă ,,balenă". În limba romînă literară *balenă* înseamnă însă două lucruri, net diferite : 1) ,,mamifer..." şi 2) ,,lamelă flexibilă... întrebuinţată la corsete, umbrele etc., spre a le ţine întinse", v. DLRLC, I, 190. Tot în *Glos. reg.*, la p. 49, se spune că la Izvorul Dragoş, rn. Vişeu există cuvîntul *nevíscă*, s.f., care înseamnă ,,nevăstuică". Explicaţia nu e clară însă, căci *nevăstúică* poate fi dimin. de la *nevastă* sau termen pentru desemnarea animalului *Mustela vulgaris*. Un exemplu de formulare echivocă ni se pare şi acesta : *belitúră*, s.f. ,,pădure tăiată în timpul verii" (*Glos. reg.*, 17). Ca şi cum pentru pădurea tăiată în timpul primăverii, toamnei sau iernii la Cîrlibaba, rn. Vatra-Dornei nu s-ar spune tot *belitúră*.

4. Redactorii ambelor culegeri şi-au propus să nu gloseze provincialismele care nu aduc elemente noi faţă de ceea ce există deja în izvoarele lexicografice de pînă acum. Acest principiu de selectare a materialului nu a fost însă respectat întotdeauna. De pildă, să se compare materialul din *Lex. reg.* şi cu cel corespunzător din CADE : *adínte*, adv. ,,mai înainte" (Breb, rn. Sighet, reg. Maramureş), în *Lex. reg.*, şi, pe de altă parte, *adínte*, adv. (Maramureş, Oaş) ,,adineauri", în CADE, 14 ; *balţ*, s.n. ,,văl de mireasă" (Baia Mare, cartierul Ferneziu), în *Lex. reg.*, şi, pe de altă parte, *balţ*, s.n. (Transilvania, Bucovina, Maramureş) ,,văl de mireasă, tulpan de

lînă sau mătase cu care se înveleşte capul miresei după cununie", în CADE, 18; *cănáp*, s.n. „sfoară groasă, intermediară între sfoara subţire şi frînghie" (rn. Turnu-Severin), în *Lex. reg.*, şi, pe de altă parte, *canáp*, s.n. (Oltenia) „sfoară groasă de cînepă", în CADE, 209.

5. Partea din *Glos. reg.* consacrată etimologiilor necesită unele precizări şi adaosuri.

a) O serie de cuvinte de incontestabilă origine germană nu sînt însoţite de trimitere la cuvîntul corespunzător din limba-sursă. De ex., pe cînd *blat*, s.n. „partea de deasupra a tejghelei de tîmplărie" (Hangu, rn. Piatra-Neamţ) poartă indicaţia „din germ. *Blatt* „idem" (p. 17), *fucs*, adj. (despre cai) „roşu şi pintenog" (Ostra, rn. Gura-Humorului, Vicovul de Sus, rn. Rădăuţi) nu este însoţit de indicaţii etimologice, deşi nu există nici un dubiu că acest provincialism provine din germ. *Fuks* 1) „vulpe", 2) „(cal) roib" [1].

b) În stabilirea unor etimologii din *Glos. reg.* se scapă din vedere posibilitatea ca termenii respectivi să fi ajuns la graiurile romîneşti în mod indirect. Se afirmă, de pildă, că rom. dial. *pleaţ*, s.n. „medean", „piaţă" (Crucea, rn. Vatra-Dornei) provine din germ. *Platz* „piaţă". În realitate, romînii din părţile locului nu aveau nici un motiv să rostească germ. [*plaţ*] ca [*plęaţ*], [*pl'aţ*]. Pentru a explica de ce în romînă se spune *plęaţ*, iar nu *plaţ*, trebuie să admitem că acest cuvînt a fost preluat de romînii din părţile locului nu direct de la vorbitori în limba germană, ci de la ucrainienii sau de la polonii în graiurile cărora există *ł* şi *l'* (cf. ucr. *пляц* „piaţă", *Hrinc.*, III, 199, pol. *plac* „idem"). Se ştie doar că slavii care cunosc opoziţia /*ł*/ ~ /*l'*/ (ruşii, ucrainienii, polonii) identifică adesea consoana *l* („mediu", „european") cu *l'* [2]. Tot prin filieră ucraineană ne-au venit şi alte cuvinte de origine germană cunoscute în graiurile din nordul ţării ca, de ex., *şfartúc*, s.n., „şorţ", în *Glos. reg.* fără etimologie, v. Hrinc, IV, 390 *хвáртýх* „idem", din germ. *Vortuch*, unde germ. [*f*] > ucr. [*hv*] > [*hf*] > [*şf*]. Cît priveşte verbul *a fărbui* „a vopsi" (*Glos. reg.*, 32), cunoscut în multe localităţi romîneşti din regiunea Suceava, presupunem că el nu provine, cum spun autorii glosarului, direct din germ. *färben*, ci că este un cuvînt romînesc, derivat de la substantivul de origine germană *fárbă* „vopsea", pe care l-am auzit de multe ori în diverse localităţi din raioanele Gura-Humorului, Rădăuţi, Suceava. De altfel, şi acest cuvînt s-ar putea să fi fost luat de romîni nu (numai) de la germani, ci (şi) de la ucrainieni, cf ucr. *фáрба* „vopsea" (*Hrinc.*, IV, 375).

c) Multe cuvinte dialectale necunoscute pînă acum, sau înregistrate în unele dicţionare ori glosare fără indicaţii etimologice, au rămas fără asemenea indicaţii şi în *Glos. reg.* Dăm cîteva exemple :

bihún, s.n. „sanie mică cu un singur oplean, care se ataşează la corciuie" (Moiseiu, rn. Vişeu), fără etimologie. Cf. însă ucr. *бігýн* „bun alergător", „fugar" (*Hrinc.*, I, 61). Ţinînd seamă de vocalismul protonic (ѣ > *i*) şi de reflexul *g* > *h*, se poate uşor admite că rom. dial. *bihún* < ucr. *бігýн*.

iéşniţă, s.f. „mîncare preparată din ouă, unt şi slănină" (Straja, rn. Rădăuţi), fără etimologie. Cf. însă ucr. dial. *įéşniţęa* „idem", de la un informator ucrainean din satul Lunca-la-Tisa, rn. Sighet, Cf. şi ucr. lit. *я чня* „idem". Se poate uşor admite că rom. dial. *iéşniţă* < ucr. dial. *įéşniţęa*, cu eventuala durificare a consoanei *ţ* pe teren romînesc.

léşcă, s.f. „lingura cu care se netezeşte mămăliga" (Izvorul-Dragoş, Moiseiu, Vişeul-de-Sus, rn. Vişeu), fără etimologie. Cf. însă ucr. lit. *лúжка* „lingură" (*Hrinc.*, II, 358). Se ştie că în graiurile ucrainene huţule din nordul ţării noastre fonemul *u* se rosteşte ca o vocală „foarte apropiată de *e*" [3]. Prin urmare, este cert ca rom. dial. *léşcă* < ucr. *лúшка* în pronunţare huţulă.

[1] Discuţia despre aceasta — la H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, vezi versiunea rusă, Moscova, 1960, p. 96 şi 114.

[2] Vezi, despre aceasta, de ex., I. Pătruţ, *Fonetica graiului huţul din Valea Sucevei*, Bucureşti, 1957, p. 65 ş. u.

[3] Vezi F. T. Jilko, *Говори українськоï мови*, Kiev, 1958, p. 93.

lúşniță, s.f. „fachie din surcele pentru luminat în pădure" (Gălăneşti, rn. Rădăuți). *Glos. reg.* trimite la ucr. *łučýna* „aşchie de brad folosită ca făclie" (pe baza dicț. lui E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908—1911, p. 742). La aceasta se poate aduce precizarea că rom. dial. *lúşniță* provine de la un substantiv ucrainean cu acelaşi sufix, cf. la *Hrinc.*, II, 383 *лучни́ця* „idem", cuvînt pe care Volodimir Şuhevici l-a notat de la huțulii din Carpați.

şpígniță, s.f. „rochie" (Straja, rn. Rădăuți), fără etimologie. Cuvîntul provine, desigur, din ucr. *спідни́ця* „fustă" (v. *Hrinc.*, IV, 177). Trecerea *sp* > *şp* este frecventă în această regiune [1], iar *dn* > *gn* reprezintă o disimilare consonantică normală.

trúpcă, s.f. „trompetă" (Gălăneşti, rn. Rădăuți), fără etimologie, provine, cu siguranță, din ucr. *трубка* „instrument muzical" (*Hrinc.*, IV, 288).

d) Pentru rom. dial. *a țăşti* „a ceşti", „a tăia crengile unui copac doborît, lăsînd o anumită lungime din ele lîngă tulpină" (Panaci, rn. Vatra-Dornei), în *Glos. reg.* se propune ca etimologie probabilă ucr. *čemsiatĭ* „a curăți de coajă un copac" (p. 76). Ni se pare greu de admis acest etimon, nu atît pentru nepotrivirea sensurilor, cît, mai cu seamă, pentru dificultățile fonetice pe care le întîmpinăm în încercarea de a-l susține. În schimb, se poate presupune că *a țăşti*, ca de altfel, şi a *ceşti*, care are acelaşi sens, provin din ucr. *чистити* „a curăța" (am arătat la pct. *c* de mai sus că ucr. com. *и* se rosteşte în această regiune [*e*]).

În marea majoritate a cazurilor etimologiile propuse de autorii *Glos. reg.* ni s-au părut însă întemeiate, convingătoare.

Preocupări sporadice pentru stabilirea etimologiei cuvintelor glosate se observă şi în *Lex. reg.* Ar fi bine dacă în următoarele volume, anunțate în mod deziderativ în prefață (p. 4), s-ar da o extindere mai mare problemelor de etimologie.

6. Alte observații.

În *Glos. reg.* se spune că rom. dial. *crímă*, s.f. „climă" (Sabasa, rn. Piatra-Neamț) ar reprezenta efectul unei etimologii populare. Pentru a admite aceasta ar trebui să găsim veriga semantică de trecere de la *climă* la *crimă*, aşa cum, de pildă, pentru rom. dial. *somnieră* „somieră" etimologia populară s-a bazat pe elementul intermediar cunoscut, *somn*. Nu vedem însă care ar fi putut fi „punctul de sprijin" pentru etimologizarea cuvîntului *climă*. De aceea, ni se pare că termenul de *etimologie populară* e folosit aici impropriu. Mai adecvat ar fi fost, credem, termenul de *atracție paronimică*[2].

Explicația care însoțeşte cuvîntul dialectal *cotîr* ! interj. „sunet cu care se alungă pisicile" (*Lex. reg.* 60) cuprinde termenul impropriu aici *sunet*, în loc de *strigăt*.

În indicele care însoțeşte *Lex. reg.* întîlnim o serie întreagă de inadvertențe. Semnalăm cîteva : în glosar *buiúg*, în indice *bulug*, în glosar *capeneág*, în indice *căpeneag*, în glosar *călte* (fără accent), în indice *călie*, în glosar *céoi*, în indice lipsă, figurînd în schimb *ceci*, care lipseşte în glosar, şi altele.

Inadvertențe redacționale conține şi *Glos. reg.* De ex., în lista abreviațiilor nu figurează prescurtarea *s. v.* pe care o întîlnim la p. 15. Lipseşte şi abrevierea *sl.* (slav), de la p. 45, care, e drept, poate fi uşor dedusă.

Apariția culegerii colective *Lexic regional*, prima lucrare romînească de acest fel în perioada actuală[3], precum şi a culegerii *Glosar regional*, a constituit, desigur, un imbold care a deter-

[1] Vezi, de ex., ALR II, harta 113, p. 57.

[2] Vezi, despre etimologia populară şi despre atracția paronimică, Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode*. Bucureşti, 1962, p. 177—181.

[3] Facem abstracție de glosarele dialectale de întindere mică publicate în revistele de specialitate începînd din anul 1949. Vezi *Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în țara noastră după 23 August 1944*, în LR, VIII (1959), nr. 4, p. 66 şi urm.

minat creşterea preocupărilor de aceeaşi natură ale multor autori de glosare dialectale restrînse, apărute la noi ln ultimii 2—3 ani (mai cu seamă în „Limba romînă").

Socotim că orice iniţiativă îndreptată spre strîngerea unor noi materiale dialectale romîneşti trebuie salutată, încurajată şi sprijinită. Autorii viitoarelor culegeri de lexic regional romînesc trebuie să ţină seamă însă, în permanenţă, că valoarea ştiinţifică a materialului adunat depinde pe de-a-ntregul de grija lor pentru strîngerea şi redactarea acestuia cu multă atenţie şi scrupulozitate. O contribuţie deosebită în această direcţie ar putea veni din partea corpului didactic de la şcolile medii şi elementare din diversele regiuni ale ţării, în primul rînd, desigur, de la profesorii de limbă romînă.

Emil Vrabie

GERHARD ROHLFS, *Neue Beiträge zur Kenntnis der unteritalienischen Gräzität.* Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München 1962, 286 p. (Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philos.-hist., Kl. 1962, Heft 5).

În Italia de sud au stăruit pînă în zilele noastre două mici insule lingvistice greceşti : una în Calabria, în jurul localităţii Bova ; şi a doua în peninsula Salento la vest de Otranto. Amîndouă aceste ostroave lingvistice se găsesc în regiuni izolate şi muntoase, la oarecare depărtare de mare. Lipsa drumurilor şi a legăturilor cu exteriorul, atît pe uscat cît şi pe apă, a făcut ca aceşte rămăşiţe străvechi să persiste pînă astăzi şi să păstreze un caracter arhaic. Autorul lucrării de faţă, începînd din anul 1924, a studiat cu stăruinţă aceste insule lingvistice, prin anchete locale, şi a ajuns la concluzia că ele ar fi continuatoare directe şi neîntrerupte ale populaţiei greceşti din epoca antică, spre deosebire de italianul Giuseppe Morosi care susţinea, încă din anul 1870, că ele ar fi de origine bizantină, reprezentînd colonizări din veacurile IX—X. Părerea lui Morosi a fost apărată de unii lingvişti italieni ca C. Battisti, G. Alessio şi O. Parlangèli, pe cînd alţi lingvişti s-au arătat mai rezervaţi sau au sprijinit teza lui G. Rohlfs. Trebuie să amintesc că problema nu este de loc simplă şi uşor de rezolvat : informaţiile istorice sînt puţine şi neconcludente, iar cele de natură lingvistică apar atît de complexe şi de încurcate, încît pot fi interpretate într-un sens sau în altul, de aceea nu este de mirare că disputa continuă şi va mai dura încă multă vreme.

G. Rohlfs este nu numai un eminent cunoscător al dialectelor italiene, ci şi un elenist bine informat. El a studiat cu atenţie izvoarele antice şi a fost la faţa locului în mai multe rînduri, ultima dată în anul 1962. Apoi a luat contact direct cu dialectele greceşti din Grecia propriu-zisă, vizitînd Peloponesul, Creta, insulele ionice, Dodecanezul şi Atena, unde a consultat fişele dicţionarului istoric al Academiei şi s-a întreţinut cu colaboratorii acestui dicţionar, care urmăreşte să concentreze tot tezaurul limbii greceşti moderne, inclusiv materialul dialectal. Aşadar autorul stăpîneşte bine terenul şi dispune de o informaţie sigură. De altfel, în aceasta şi stă puterea lui ; pentru că atunci cînd are în mînă fapte concrete, rămîne instructiv. Lucrarea de faţă cuprinde totuşi unele afirmaţii îndoielnice care pot aprinde şi mai mult polemica.

Se ştie că colonizarea grecească a fost rezultatul unei expansiuni comerciale şi s-a menţinut mai mult pe coastele maritime sau în centrele orăşeneşti, pe cînd colonizarea romană a urmat unor cuceriri şi s-a extins îndeosebi în regiunile agricole. Deci nu se poate face o comparaţie adecvată între colonizarea grecească din sudul Italiei şi între colonizarea romană din Dacia. Este adevărat că limba grecească era o mare limbă de cultură : ea a influenţat în mod considerabil

nu numai limba latină, ci prin ea şi cultura modernă; însă dacă facem abstracţie de influenţa savantă, înrîurirea limbii greceşti populare asupra celei latineşti se reduce la cîteva zeci de cuvinte. N-a existat un contact apropiat şi îndelungat între cele două popoare, decît în cîteva puncte izolate. Din superioritatea culturală a grecilor nu trebuie să facem o armă invincibilă şi să ajungem la axioma [1] că limba greacă populară rezista în faţa celei latineşti cu mai multă putere decît limbile unor popoare ca tracii, ilirii, celţii şi iberii, pentru că nici condiţiile istorice n-au fost identice: Grecia n-a ajuns niciodată o regiune de graniţă în care să fie nevoie de o continuă concentrare de trupe romane; ea n-a dispus de cîmpuri fertile şi întinse spre a fi colonizată cu veterani; şi nici n-a avut un prisos de populaţie care să fie nevoită să se înroleze în armata romană. În condiţii istorice asemănătoare limba grecească populară ar fi fost influenţată de limba latină ca şi limba tracilor.

Autorul foloseşte uneori argumente *ex silentio* neconvingătoare. De pildă, dacă un fapt lingvistic oarecare există azi la grecii din Italia de sud, dar lipseşte la cei din Grecia continentală, el conchide: faptul respectiv n-a existat în Grecia continentală. Alt exemplu: Bizanţul n-a dus o politică oficială de colonizare, deci coloniile greceşti din Italia de sud datează din epoca antică.

Totuşi autorul recunoaşte complexitatea problemei şi face o concesie: „În susţinerea teoriei mele a continuităţii nu m-am rînduit niciodată pe punctul de vedere că grecii din Italia de sud au la bază numai populaţia din *Magna Graecia*" (antică, p. 42). Creştinismul în formă greacă ar fi înviorat şi întărit aceste rămăşiţe mai vechi: „Cultura din mănăstiri şi administraţia bizantină acţionează acum împreună spre a duce la o nouă dezvoltare culturală o limbă, care, în starea unor dialecte ţărăneşti barbare şi lipsite de cultură, ameninţa să-şi dea sufletul" (p. 45). Aşadar, pe de o parte este negat rolul activ al Bizanţului [2], iar pe de alta se aduce în sprijinul argumentării acţiunea acestuia.

Autorul crede că dispariţia totală a infinitivului din bulgară şi din dialectele aromîn şi gheg sau tendinţa spre dispariţie totală din albaneza de nord, din sîrbo-croată şi din romînă s-ar datora unei influenţe greceşti. În privinţa aceasta el urmează pe Kr. Sandfeld, spre deosebire de A. Philippide [3] şi H. Barić [4], care combat această concepţie. O asemenea acţiune lingvistică a trebuit să aibă loc în epoca bizantină, adică tocmai într-o vreme cînd autorul contestă limbii greceşti o forţă de expansiune. Pare puţin probabil ca un fenomen lingvistic răspîndit pe un spaţiu atît de întins să fi pornit numai de la limba grecească. Cu argumentul şubred că pierderea infinitivului din limbile amintite ar fi de origine grecească autorul vrea să sprijine o altă teorie, şi anume că pierderea infinitivului din dialectele sud-italiene, pe o rază de circa

[1] Rohlfs, p. 39: „Die Wiederstandskraft der griechischen Sprache gegenüber dem Latein der römischen Herrschaft steht in klarem Gegensatz zu der Bereitwilligkeit, mit der andere Völker (Etrusker, Gallier, Hispanier) die lateinische Sprache übernommen haben".

[2] Rohlfs, p. 46. Autorul combate părerea... „dass von Byzanz eine aktive und expansive Sprachpolitik zum Nutzen der griechischen Sprache betrieben worden sei. So gross das kulturelle Wirken der Byzantiner auf Staats- und Kirchenwesen, auf Philosophie und Wissenschaften, auf Kunst und Literatur gewesen ist, so wenig sind sie aktiv zu einer erfolgreichen Sprachexpansion fähig gewesen".

[3] A. Philippide, *Originea romînilor*, Iaşi, 1928, II, p. 308: „Doar numai atîta se poate spune (şi acest lucru e tocmai contrariu mijlocului de convingere invocat de Sandfeld — Jensen), anume că împrumutul e cu atît mai puţin probabil, cu cît fenomenul e mai răspîndit şi mai în detaliu răspîndit".

[4] H. Barić, *Godišnjak* (*Balkanološki Institut*), Sarajevo, II (1961), 1—11. La p. 11: „Aussi, pour répondre aux théories précitées (de Sandfeld, Rohlfs, etc.) revenons-nous à notre profonde conviction que la création spontanée des types syntactiques est possible, partout et toujours, et que la plus grande circonspection est nécessaire, quand on veut établir des influences extérieures".

120 km spre nord, s-ar datora unei influenţe pornite dinspre cele două mărunte ostroave lingvistice greceşti din Italia meridională. Aşadar el încearcă să rezolve o necunoscută cu ajutorul altei necunoscute, argumentînd că numai grecii aveau acest fel de a gîndi (*griechische Denkweise*), iar spiritul lor lingvistic (*Sprachgeist*) s-a răspîndit apoi pe o arie considerabilă. Este verosimilă şi altă concluzie : fenomenul s-a putut produce în mod independent, iar faptul că se găseşte atestat mai întîi în greacă se explică prin aceea că numai pentru ea avem atestări scrise din epoca respectivă. Puţin convingătoare apare şi părerea despre pretinsa influenţă grecească în procesul de dispariţie a viitorului din dialectele italiene de miazăzi (p. 121). Autorul menţionează în mod just că înlocuirea viitorului prin prezent este un procedeu popular întîlnit în tot felul de limbi. Oare fenomenul nu putea apărea în mod independent în dialectele italiene de sud, ci avea neapărat nevoie de ajutorul limbii greceşti din cele cîteva aşezări plăpînde ale grecilor?

În sfîrşit, tot în favoarea tezei sale, autorul are interesul să postuleze o vechime considerabilă pentru transformarea grupurilor *cl* > *k'*, *gl* > *g'* din dialectele italiene meridionale. El presupune o identitate de dezvoltare între italiană şi romînă şi conchide în felul acesta : „Această concordanţă cu romîna ne lasă să bănuim că dispariţia lui *l* a avut loc într-un timp cînd între Italia şi Romania răsăriteană existau încă anumite legături latineşti populare. Ajungem astfel la o epocă foarte veche, care nu trebuie socotită prea îndepărtată, dacă o aşezăm în secolul al V-lea pînă în al VI-lea" (p. 164). Amintim că *cl'* a stăruit în romînă pînă în secolul al XV-lea (numele propriu *Ureacl'ă* < *oricla*, anul 1407), iar în dialectele aromîn (*ureacl'e* <*oricla*, *ocl'u* < *oclus*, *vecl'u* < *vetulus*, *veclus*) şi meglenoromîn (*cl'ag* < *coagulum*, *cl'em* < *clamo*, *cl'ingă*< *cingla*) pînă în zilele noastre.

H. Mihăescu

J. IRMSCHER, *Die Benennung des Schwarzen Meeres bei den Byzantinern*. Byzantinoslavica, XXIII, 1, p. 6–18.

Articolul lui J. Irmscher reprezintă prima încercare de sinteză a unui material lingvistic disparat şi puţin cercetat. Pînă în prezent, specialiştii care au studiat diversele denumiri ale Mării Negre s-au referit, de cele mai multe ori, la situaţia din antichitate. Pentru perioada bizantină nu există încă o tratare de ansamblu a problemei, care să permită cunoaşterea succesiunii istorice a termenilor. Studiul lui J. Irmscher reprezintă un pas important în această direcţie.

Se ştie că numele Mării Negre se explică nu prin culoarea apelor ei — nedeosebită de cea a altor mări —, ci prin ceaţa persistentă în timpul iernii şi periculoasă pentru navigatori. Sciţii au numit Marea Neagră *axšaēna-* „întunecată" ; grecii au redat termenul iranic în forma ἄξεινος „neospitalier", după care, prin eufemism, l-au transformat în εὔξεινος „ospitalier", o dată cu intensificarea colonizărilor.

În cursul perioadei antice a circulat, la greci, denumirea Εὔξεινος Πόντος, adesea folosindu-se numai unul din termeni, iar romanii au preluat denumirile greceşti.

În articolul său, J. Irmscher urmăreşte termenii folosiţi de lexicografi, cronografi şi istorici. Informaţiile lexicografilor sînt sărace ; ei se limitează la termenii din greaca veche.

Istoricii şi cronografii din primele secole ale perioadei bizantine au folosit de preferinţă termenii tradiţionali, creînd rareori termeni noi. La Prokopios din Cesareea, ca şi la continuatorul său, Agathias, se întîlneşte în mod frecvent îmbinarea ὁ Εὔξεινος Πόντος, şi numai în mod excepţional formele eliptice, în timp ce Iohannes Lydas, care trăieşte în vremea lui Iustinian, preferă formele eliptice.

Variante puţin numeroase găsim în lucrările cronografilor. Georgios Synkellos foloseşte, pe lîngă denumirile vechi, şi îmbinarea ἡ Ποντικὴ θάλασσα, întîlnită şi la contemporanul său Theophanes Confessor, care adaugă şi varianta ἡ θάλασσα ἡ τοῦ Πόντου.

Termenii tradiţionali sînt preferaţi şi în opera lui Theophanes Continuatus, la Georgios Monachos şi la continuatorul lui. La Georgios Continuatus se explică epitetul de εὔξεινος ca rezultat al nimicirii piraţilor de către Hercule, căci pînă atunci marea s-a numit astfel prin antifrază, fiind de fapt κακόξεινος. Despre rolul lui Hercule în transformarea Mării Negre într-o mare ospitalieră se aminteşte şi în comentariul lui Eustathios la poemul didactic geografic al lui Dionysios Periegetes, unde se adaugă, în treacăt, şi explicaţia că acest lucru s-ar putea datora şi ionienilor, care au întemeiat pe malurile Mării Negre numeroase colonii. Termenii din greaca veche se întîlnesc şi la Iohannes Zonaras, şi la Mihail Glykas.

Mai puţin legaţi de tradiţia clasică, în ceea ce priveşte termenii folosiţi, sînt unii istorici din perioada bizantină. La Constantin Porfirogenetul se întîlnesc, în afară de elipticul Πόντος, şi îmbinările ἡ τοῦ Πόντου θάλασσα, ἡ Ποντικὴ θάλασσα şi θάλαττα ἡ Ποντική; Leon Diakonos preferă forma eliptică ὁ Εὔξεινος; mai explicit o singură dată în perifraza ὁ Πόντος ὃς Εὔξεινος ὀνομάζεται; ἡ Ποντικὴ θάλασσα apare, alături de formele mai vechi, şi la Mihail Attaleiates şi la Anna Comnena, în timp ce Iohannes Kinnamos şi Eustathios, episcopul Thesa-lonicului, folosesc numai denumirile antice. Termenii tradiţionali predomină şi în operele lui Georgios Pachymeres, Nikephoros Greogoras, Laonikos Chalkokondyles, Kritobulos din Imbros. În această perioadă se întîlnesc mai multe variante numai la Dukas, al cărui stil este în genere caracterizat printr-un amestec de elemente arhaice şi populare.

Materialul cercetat de autor duce la concluzia că, în perioada bizantină, în literatura geografică şi istorică se continuă în mare măsură folosirea toponimicelor vechi, cu unele mici modificări. În aceeaşi epocă se pot întîlni însă şi unele texte în care apar primele atestări ale denumirii noi, care s-a generalizat în epoca modernă. Cea mai veche mărturie de acest fel pare a fi aceea conţinută în opera lui Constantin Porfirogenetul „De administrando imperio". În capitolul XXXI al lucrării, autorul foloseşte termenul ἡ σκοτεινὴ θάλασσα „marea întunecată" care, după toate probabilităţile se referă la Marea Neagră. Denumirea curentă din neogreacă ἡ Μαύρη θάλασσα apare prima oară într-un document din 1265. Este vorba de un tratat de comerţ şi alianţă, încheiat de Mihail Paleologul cu Veneţienii, prin care se acordă Veneţiei prioritate în stabilirea de colonii şi εἰς τὴν Μαύρην θάλασσαν ὅπου ἂν ἀρεστῶσι (în traducerea latină „Mauritalassae uidelicet Mari Nigro"). Documentul conţine multe trăsături ale limbii vorbite. După părerea lui J. Irmscher, o asemenea denumire nu ar fi putut fi folosită într-un document oficial, dacă nu ar fi fost de circulaţie curentă. Din secolul al XIV-lea ea se întîlneşte frecvent în operele istorice. Noua denumire a fost împrumutată de popoarele vecine şi tradusă în limbile apusene, prin care s-a răspîndit.

Problema denumirilor Mării Negre prezintă interes pentru un cerc larg de specialişti. Pentru rezolvarea ei într-o cercetare de ansamblu, sinteza alcătuită de prof. J. Irmscher, cu referire la situaţia din limba greacă în perioada bizantină, reprezintă o contribuţie meritorie.

L. Wald

MILOŠ DOKULIL, *Tvoření slov v češtině*, vol. I (*Teorie odvozování slov*) Praha, 1962, 264 p.

Lucrarea pe care o prezentăm aici e introducerea teoretică la opera colectivă *Derivarea în limba cehă modernă*, pe care o pregăteşte de cîţiva ani „Ústav pro jazyk ceský" (Institutul de limba cehă), secţia de limbă contemporană. „Este o operă fundamentală, care tratează o sec-

ţiune a structurii limbii, pînă acum neglijată nu numai în limba cehă, ci şi în toate limbile slave" — scrie acad. B. Havránek în prefaţa volumului. Se ştie că derivarea e procedeul de formare a cuvintelor cel mai important în ceha modernă şi unul din cele mai caracteristice procedee de formare a cuvintelor în limbile slave.

Cartea cunoscutului lingvist ceh se deosebeşte de lucrările similare mai vechi, consacrate diferitelor limbi indo-europene, prin aceea că tratează din punct de vedere *sincronic* un compartiment al limbii în care distingerea sincroniei de diacronie părea pînă acum imposibil de realizat. Principalul scop urmărit de autor este să arate în ce fel sînt legate între ele tipurile de formaţii lexicale [1] şi diferitele cuvinte în cadrul categoriilor onomasiologice de bază. Modul acesta de abordare a problemelor lingvistice e numit — cu o expresie frecvent întîlnită la lingviştii cehi care lucrează în spiritul „Şcolii de la Praga" — *funcţional-structural* (*funkkčně strukturní*) [2]. În planul sincronic nu e neglijat însă nici punctul de vedere genetic („punct de vedere complementar", p. 5), care urmăreşte procesul propriu-zis de formare a cuvintelor. Prin aceasta istoria nu e nesocotită şi nici sacrificată de dragul descrierii, dar ea e folosită — şi în aceasta constă unul din principalele merite ale metodei lui M. Dokulil — fără să creeze o confuzie între sincronie şi diacronie. Descoperim aici încă unul din firele conducătoare ale concepţiei „Şcolii de la Praga", care deosebeşte istoria de descriere numai în limitele impuse de realitatea limbii, şi nu porneşte de la fiecare din cele două puncte de vedere, ca şi cum celălalt nu ar exista.

Interesul pentru formarea cuvintelor a crescut considerabil în ultimii ani, în ţara noastră (vezi cele trei volume din seria *Studii şi materiale de formarea cuvintelor*), de aceea credem că lucrarea lui Dokulil se va bucura şi la noi de preţuirea pe care o merită. Rezumatele ample[3] în limba rusă şi engleză) o fac accesibilă şi celor care nu cunosc limba cehă.

În lucrările de tip tradiţional, formarea cuvintelor e concepută ca studiul creării de cuvinte noi din cuvinte preexistente, şi urmăreşte trei scopuri : *a*) specificarea procedeelor de formare (ca derivarea cu prefixe şi sufixe [4], compunerea, schimbarea categoriei gramaticale etc.) ; *b*) stabilirea repertoriului de morfeme care servesc ca formanţi în procesul de formare a cuvintelor ; *c*) găsirea normelor pe care le respectă, într-o etapă dată din dezvoltarea limbii, utilizarea procedeelor şi a formanţilor (p. 7—8). Toate aceste scopuri dovedesc o preocupare exclusivă pentru aspectul *genetic* al problemei : cum şi din ce elemente se creează cuvintele noi.

Nu trebuie pierdut însă din vedere aspectul *funcţional* : o dată descrisă structura unităţilor lexicului, cercetătorul formării cuvintelor urmează să descopere cum se încadrează cuvintele — pe baza acestei structuri — în fondul lexical al limbii, în ce relaţii se află cuvintele formate cu anumite procedee şi formanţi faţă de restul vocabularului, ce funcţie are fiecare tip de formaţie în sistemul limbii. După studierea *procesului*, trebuie cercetate *rezultatele* lui, *consecinţele* lui pentru sistemul limbii (p. 8—9).

La aspectul genetic se adaugă astfel cel funcţional ; ele se află într-o strînsă interdependenţă : procedeele de formare şi inventarul de formanţi depind de relaţiile care există între unităţile lexicului unei limbi (geneza depinde de sistem) ; dar crearea de noi cuvinte, înmulţirea formaţiilor de un anumit tip, afectează relaţiile dintre cuvintele limbii şi influenţează felul cum înţeleg vorbitorii anumite relaţii, eventual creează noi relaţii (sistemul depinde de geneză) ; aceste efecte devin bază pentru noi procese de creare a cuvintelor. Dependenţa strînsă dintre procese şi efecte

---

[1] Traducem astfel expresia cehă *jednotlivé slovotvorné typy*.

[2] Aceşti lingvişti îşi numesc concepţia „structuralism funcţional", denumire prin care ţin să se diferenţieze de adepţii altor variante ale structuralismului.

[3] Fiecare dintre cele două rezumate ocupă 30 de pagini.

[4] În întreaga lucrare formarea cuvintelor cu ajutorul prefixelor e numită *derivare*, şi nu *compunere*. Terminologia concordă cu punctul de vedere susţinut în lingvistica romînească, în primul rînd de acad. Al. Graur.

care devin condiţii ale unor noi procese, formează una din contradicţiile dialectice fundamentale, care e forţa motrice a formării cuvintelor (hybná sila slovotvorného dění) (p. 189—190, cu exemple din limba cehă).

Conexiunea dintre două cuvinte există obiectiv cînd forma şi înţelesul primului cuvînt sînt motivate de forma şi sensul celuilalt. Spunem că forma primului cuvînt e bazată pe (motivată de) forma celuilalt cuvînt dacă tema primului e inclusă complet în tema celui de-al doilea sau dacă e adaptată din punct de vedere fonetic (ca efect al unor alternanţe). Se poate vedea astfel cum se reflectă din punct de vedere sincronic, în conştiinţa vorbitorilor, procesul genetic al derivării cu afixe şi al schimbărilor fonetice care însoţesc derivarea. Sensul primului cuvînt e bazat pe (motivat de) sensul celuilalt, dacă sensul primului poate fi dedus din sensul celuilalt. Se vede în felul acesta cum se reflectă sincronic, în conştiinţa vorbitorilor, schimbările semantice care însoţesc procesul formării cuvintelor (p. 11—12 şi, mai ales, capitolul deosebit de interesant *Caracterul motivat al cuvîntului din punctul de vedere al analizei sincronice*—p. 103—117— unde se arată, printre altele, cum trebuie să se procedeze cînd, la prima vedere, e greu de spus cine pe cine motivează, sau cînd un cuvînt e motivat de două cuvinte ; tot aici se arată că două treimi din vocabularul limbii cehe e motivat prin formarea cuvintelor).

Clasificarea formaţiilor în tipuri (derivate, derivate regresive — prin deprefixare sau desufixare —, etc.) nu aduce lucruri noi. Ar fi de menţionat poate distincţia dintre *compuse proprii* (formate din trei elemente : un cuvînt + morfem conectiv — vocală de legătură, de pildă — + alt cuvînt sau tema altui cuvînt) şi *compuse improprii* (formate numai din două cuvinte, care există şi independent în limbă, de exemplu *pravděpodobný* „verosimil" < *pravdě*, dativ de la *pravda*, + *podobný* „asemănător") (p. 22).

Un capitol important este *Noţiunea de categorie onomasiologică şi clasificarea categoriilor onomasiologice* (p. 29—49). Prin categorii onomasiologice autorul înţelege tipurile de structurare — exprimate lingvistic — a sensului unui cuvînt (structurile noţionale). Structura categoriilor onomasiologice e binară : bază onomasiologică (termenul determinat) + marcă onomasiologică (termenul determinant) (p. 29). De exemplu, structura onomasiologică a cuvîntului *pracovník* „muncitor" e alcătuită din bază (categoria noţională a substanţei) + marcă (o acţiune concepută ca o calitate). Uneori marca e dublă : *romanopisec* „romancier" < bază (conceptul de substanţă) + marcă compusă („roman" + „a scrie"). Structurile onomasiologice sînt foarte variate ; astfel dacă se ia ca bază „substanţa", se obţin structuri de tip diferit după cum marca este o substanţă, o calitate, o circumstanţă etc. Ca bază pot funcţiona şi categoriile noţionale „calitate", „acţiune" sau altele. Structurile se clasifică şi în *transpoziţionale* (care rezultă din obiectivizarea unei calităţi — *iute* > *iuţeală* —, sau a unei acţiuni — *vyměnit* „a schimba" > *výměna*, *vyměnění* „schimbare") şi *modificaţionale* (*modifikační*), caracterizate prin aceea că o noţiune primeşte o marcă suplimentară. Aici intră diminutivele, augmentativele, colectivele şi formaţii de tipul *pradávný* „străvechi", *překrásný* „prea frumos", *nejlepší* (superlativul lui *dobrý* „bun")[1].

Semnalăm importanţa capitolelor *Productivitatea mijloacelor şi a tipurilor de formare a cuvintelor* (p. 77—94 ; formaţiile sînt vii sau moarte, cele vii sînt productive şi neproductive, formaţiile productive se împart în formaţii cu productivitate nelimitată şi limitată (puţin productive, cu productivitate mijlocie şi foarte productive) ; mijloacele moarte — adică cele care nu mai există în conştiinţa vorbitorilor — sînt fireşte neproductive) şi *Funcţia formei interne a cuvîntului şi procesul de lexicalizare* (p. 94—103 ; prin lexicalizare autorul înţelege pierderea formei interne ; ni se atrage atenţia asupra existenţei unor grade diferite de lexicalizare).

1 Nu e clar dacă trebuie să înţelegem din acest ultim exemplu că superlativul e totdeauna un cuvînt diferit de pozitiv. Cf. p. 48.

Cartea lui M. Dokulil e bogată în idei şi fapte, metoda e clară şi sigură, concluziile se dovedesc utile pentru cercetătorul formării cuvintelor din orice limbă indo-europeană. Prezentarea pe care am încercat-o nu trebuie înţeleasă ca un rezumat sau ca o înşirare de principii şi idei mai importante, ci ca o invitaţie la lectură. Slaviştii aşteaptă desigur apariţia celorlalte volume (două) ale tratatului de formare a cuvintelor[1]; ele vor fi consacrate unor probleme specifice pentru limba cehă.

Sorin Stati

Переднеазиатский Сборник. Вопросы Хеттологии и Хурритологии, Moscova, 1961, 605 p. Editat de Academia de ştiinţe a U.R.S.S., Institutul popoarelor Asiei şi de Academia de ştiinţe a R.S.S. Gruzine, Institutul de lingvistică.

De curînd a apărut, sub redacţia profesorilor I. M. Diakonov şi G. V. Tsereteli, o culegere de studii în domeniul problemelor hitite şi hurrite. Volumul acesta este primul din seria destinată istoriei şi filologiei Orientului vechi, problemelor hititologiei, asiriologiei, urartologiei şi studiilor sumeriene, după cum arată redactorii volumului în cuvîntul lor înainte. Ei subliniază foarte just faptul că studiul limbilor din Asia mică antică va putea contribui la rezolvarea unor probleme din cele mai importante, rămase încă neprecizate, din domeniul limbilor indo-europene ca şi din acela al grupului de limbi ibero-caucaziene.

Din volumul foarte interesant pe care-l avem în faţă, vom discuta numai articolele care interesează direct lingvistica indo-europeană, urmînd ca pe celelalte să le prezentăm în altă parte. Începem cu studiul prof. T. V. Gamkrelidze, intitulat *Передвижения согласных в хеттском (неситском) языке* (*Mutaţia consonantică în limba hitită* (*nesită*), p. 211—291). Cunoscutul hititolog georgian nu este partizanul „ipotezei indo-hitite" a lui E. H. Sturtevant, deşi îl citează foarte frecvent, după cum citează şi lucrarea lui H. Hendriksen *Untersuchungen über die Bedeutung des Hethitischen für die Laryngaltheorie* („Danske Videnskab Selskab Meddelelser", XXVIII, 2, 1941). Cel de-al doilea este mai precaut în tratarea problemei laringale în legătură cu hitita, în timp ce Sturtevant prezintă pentru susţinerea ipotezei sale uneori etimologii îndoielnice. După ce analizează foarte amănunţit, pe baza unui mare număr de exemple, felul în care se reflectă laringalele în consonantismul hitit şi modificările fonetismului hitit foarte complexe în trecerea de la fonetismul indo-european la cel hitit, autorul ajunge la concluzia că ar fi greşit să atribuim numai particularităţilor grafiei hitite identitatea reprezentării în hitită a sonorelor şi a sonorelor aspirate indo-europene. Dimpotrivă, aceasta justifică afirmaţia că în hitită s-a produs o mutaţie a sonorelor şi a sonorelor aspirate indo-europene, în ocluzive corespunzătoare surde. Această mutaţie consonantică are multe trăsături comune cu mutaţia consonantică din limbile germanice şi din armeană. Cît priveşte mutaţia consonantică a surdelor din limba hitită, ea este identică cu cea din limba armeană: ocluzivelor surde indo-europene $^*p$, $^*t$, $^*k$, $^*k^u$ le corespunde în hitită seria de surde aspirate *ph, th, kh*, kh^u care vor fi redate în grafia hitită prin reduplicarea consoanelor respective (numai $^*k$ indo-european a trecut la începutul cuvîntului în *kh* şi apoi în spiranta ḫ). În schimb, ocluzivele sonore indo-europene $^*b$, $^*d$, $^*g$, $^*g^u$ au trecut în surdele corespunzătoare. Mutaţia consonantică a seriei de sonore aspirate indo-europene cunoaşte în hitită, parţial, un proces analog aceluia

1 Am fost informaţi, după predarea la tipar a acestei recenzii, de apariţia volumului al II-lea, care tratează derivarea substantivelor.

al mutaţiei a doua consonantice din limbile germanice. Căci explozivele sonore aspirate indo-europene *bh, *dh, *gh, *g^{u}h, au dat în hitită prin dezaspirare sonore curate, care, datorită condiţiilor din hitită, s-au transformat în ocluzive surde. Tot astfel, în a doua mutaţie consonantică germană, ocluzivele sonore *b, *d, *g, rezultate din sonorele aspirate indo-europene, se transformă în surde în vechea germană superioară; dar şi surdele germane, rezultate din explozivele sonore indo-europene, trec în cursul celei de-a doua mutaţii consonantice germane în africate sau în spirante, în timp ce în hitită nu avem aceeaşi trecere a vechilor sonore indo-europene în spirante. Prin urmare, trecerea sonorelor aspirate în surde simple nu reprezintă în hitită două procese separate, ci un singur proces : dezaspirarea sonorelor aspirate şi trecerea lor în surdele corespunzătoare. În acest fel, trei serii indo- europene vor fi reprezentate în hitită prin două serii de ocluzive.

Asemănările mutaţiei consonantice din limbile hitită, armeană şi din cele germanice sînt explicabile prin influenţa limbilor din substrat (în limba armeană substratul îl constituie urartica şi hurrita, în hitită limba hattică, în timp ce substratul limbii germane comune nu este cunoscut). Ştim că în hattică textele prezintă extrem de rar forme cu consoane sonore, iar dacă ele totuşi există, alternează, în alte forme ale aceluiaşi cuvînt, cu surdele corespunzătoare, încît putem considera drept cauză a devocalizării sonorelor indo-europene în limba hitită, tocmai influenţa substratului hattic.

În ultima parte a studiului său, autorul cercetează consonantismul hitit în legătură cu influenţele pe care a putut să le exercite asupra lui adoptarea sistemului de cuneiforme akkadiene (cf. de altfel şi adoptarea ideogramelor ca şi a determinativelor sumero-akkadiene în scrisul hitit). Autorul face de asemenea comparaţii cu sistemul consonantic al limbii hurrite, în care este frapantă reduplicarea consoanelor, întîlnită şi în hitită.

Notarea unor surde aspirate în hitită prin reduplicarea surdelor respective, a pus cu ascuţime problema originii silabarului cuneiform hitit. Pînă nu de mult se considera drept definitiv stabilit faptul că cuneiformele hitite reprezintă un împrumut din sistemul silabic hurrit al scrisului mittanian, luîndu-se în considerare şi faptul că în hurrită există de asemenea reduplicarea ocluzivelor surde. Dar autorul arată în mod convingător că scrisul hitit reprezintă o adaptare a sistemului akkadian, bazat pe vechiul silabar akkadian, sistem răspîndit în Siria de nord încă la sfîrşitul mileniului III î.e.n. Trăsături asemănătoare între scrisul hitit şi cel akkadian (după tabletele de la Alalakh), ca de ex. trăsăturile caracteristice în redarea sibilantelor, absenţa unor semne pentru emfaticele hitite, întrebuinţarea fără nici o deosebire a consoanelor surde sau sonore etc., ca şi consideraţiuni de ordin cronologic i-au permis autorului să ne arate în mod convingător că scrisul hitit a putut să fie împrumutat numai din akkadiana Siriei de nord, la începutul mileniului II î.e.n.

Un articol substanţial publică prof. V. V. Ivanov, intitulat *Из истории индоевропейской лексики клинописного хеттского языка* (*Din istoricul lexicului indo-european al limbii hitite cuneiforme*), p. 292—332. Autorul arată că lipsa unor preocupări lexicologice în domeniul limbii hitite a putut face ca unele cuvinte de origine indo-europeană să fie considerate neindo-europene. Or, numai o analiză detaliată a istoriei fiecărui cuvînt poate crea o bază sigură pentru stabilirea elementelor indo-europene sau neindo-europene din lexicul hitit. Autorul studiază doi termeni din vocabularul hitit, unul pentru sensul de ,,somn", altul din terminologia religioasă. Comparîndu-le cu lexicul altor limbi indo-europene, constatăm că uneori limba hitită, chiar cînd a păstrat termenii indo-europeni, le-a modificat sensul şi întrebuinţarea sub influenţa limbii hattice. Hitita nu a păstrat termenul pentru ,,somn" din indo-europeană, în timp ce în alte limbi indo-europene termenul s-a păstrat. Limba hitită a păstrat în schimb vechiul verb radical *šup-* ,,a dormi" < i-eur. **sup-*, care a servit în unele dialecte indo-europene pentru formarea unor verbe direct de la rădăcina **swep-/ sup-* (de ex. în indo-iraniană, v. slavă), în timp ce alte limbi indo-europene

şi le formau de la tema nominală. În vedică se păstrează numai un adjectiv deverbativ, pe cînd în hitită sînt atestate de la rădăcina *šup-* şi forme personale ; de la aceeaşi rădăcină s-a format şi un verb derivat *šuppariia-* care aparţine grupului de verbe arhaice în *-ariia-*. Or, verbul *šuppariia-* are la bază o temă nominală, *šuppari-*, rezultatul dezvoltării unei teme de tip eteroclit (în concordanţă perfectă cu tema în *-r*, lat. *sopor*, gr. ὕπαρ).

Un împrumut mai tardiv din hattică în hitită, cu sens religios, este *tešḫa-*.(A. Götze dă şi alte variante ale aceluiaşi cuvînt ; cf. „Kleinasiatische Forschungen", I, 2, 1929, 232). Citatele din texte hitite dovedesc că termenul capătă sens de „oracol". Din acest substantiv se formează verbe derivate ca *tešhaniia-* „a apărea în somn", ca şi o formă iterativă, rezultată din acesta. Alături de aceste formaţii noi, s-a format în limba hitită şi verbul *-šeš-*, iniţial „a se odihni, a sta culcat (în pat), apoi „a dormi".

Această interesantă cercetare a unui grup de termeni desemnînd o anumită noţiune arată posibilităţile pe care le oferă acest gen de investigaţii în istoria lexicului unei limbi vechi, prezentînd şi complicaţiile datorate influenţei unei limbi puţin cunoscute cum e hattica (aceasta din urmă a exercitat o influenţă considerabilă asupra limbii hitite).

Al doilea termen de care se ocupă V. V. Ivanov, este cel de „lumina zilei" zeificată în limbile indo-europene (Ζεύς, lat. *deus*, arm. *tiv* „ziua" etc.) ; în hitită găsim în textul regelui Anittas, considerat ca cel mai vechi text, termenul *šiu-* cu sens de „zeu" ; sensul de „lumina zilei" este atestat şi prin termenul *šiuatt-* „ziua", pe care A. Götze l-a pus în legătură cu *deus : dies*. Urmărind termenul şi în vedică, V. V. Ivanov poate să stabilească originea hit. *šiu-* şi a vechiului sanscrit *dyu-* de la un vechi nume heteroclit în *-u-*.

Un studiu de mare însemnătate pentru problema etnogenezei armene este acela al lui I. M. Diakonov, *Hitiţii, frigienii şi armenii* (*Хетты, фригийцы и армяне*), p. 333—367. I.M.Diakonov ia de la început poziţie împotriva concepţiilor greşite ale acad. Gr. Kapantzian, care considera că limba armeană s-ar fi format pe baza limbii haiaşilor, peste care s-ar fi suprapus atît elemente hurrito-urartice, cît şi indo-europene, nucleul fundamental fiind constituit de stratul hurrit. După Gr. Kapantzian, limba haiassă era înrudită cu hitita şi cu hattica, iar pe lîngă acestea şi cu „protogeorgiana". I. M. Diakonov arată pe drept cuvînt că atît onomastica cît şi toponimica Haiassei, dovedesc că limba acestei ţări nu era indo-europeană, ci foarte probabil hurrită, în timp ce limba armeană este prin structura ei gramaticală şi prin fondul principal lexical, o limbă indo-europeană. Gr. Kapantzian a fixat mai întîi teoria sa că limba armeană ca şi hitita ar fi limbi neindo-europene, limbi anatoliene ca urartica sau hurrita, şi apoi a încercat să consolideze această teorie cu argumente lipsite de orice bază. Astfel de teorii, ca şi aceea care consideră, dimpotrivă, limba haiassă drept o limbă indo-europeană, sînt caracterizate de V. Pisani (în *Indogermanische Sprachwissenschaft. Indogermanistik*, Bern, 1953, p. 43) drept „eine Vivisektion der Wörter, um eine indogermanische Etymologie um jeden Preis zu ergeben". Combătîndu-l, I. M. Diakonov admite totuşi că Gr. Kapantzian are dreptate cînd susţine că în armeană există un strat important lexical din hitită, care încă nu a fost suficient studiat.

Plecînd de la teza originii indo-europene a limbii armene, I. M. Diakonov analizează comparativ problemele de fonetică ale limbii armene şi frigiene (ale acesteia, cît poate permite materialul destul de redus de care dispunem, dar care totuşi este suficient pentru un studiu comparativ fonetic, dacă nu pentru un studiu al morfologiei sau al lexicului). Tabelul sinoptic al fonetismului celor două limbi întocmit de I. M. Diakonov ne înfăţişează apropieri care reprezintă aproape o identitate între armeană şi frigiană, în timp ce corespondenţele cu traca şi albaneza sînt marcate prin diferenţe. În legătură cu morfologia, I. M. Diakonov nu neglijează nici una din isoglosele care reunesc cîteva limbi, ca, de pildă, armeana şi frigiana, în care putem recunoaşte fapte morfologice comune, importante, deoarece sînt semnificative. În privinţa lexicului, el analizează materialul de care dispunem şi care poate fi comparat, din limbile armeană, fri-

giană şi tracă, ajungînd la concluzia că armeana reprezintă o limbă independentă, înrudită cu limba frigiană, rezultatul unui proces de dezvoltare internă de lungă durată.

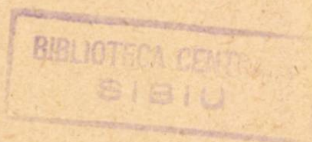
În legătură cu preistoria poporului armean, autorul analizează toate afirmaţiile istoricilor vechi ca şi aşezările diferitelor popoare aparţinînd grupei traco-frigiene, luînd în discuţie şi problema *muškilor*, amintiţi într-o inscripţie a regelui Asiriei Tiglatpilasar I (1115—1077 î.e.n.). Am arătat însă că *muški* sînt cunoscuţi încă în inscripţiile egiptene, iar identificarea etnonimiei din aceste inscripţii, cu *muški* din Asia mică este susţinută de Vl. Georgiev. În valea Aratzani, în care s-a stabilit poporul *Arme* (*Armenioi* de mai tîrziu), apar prin sec. IX î.e.n. şi *muški*, fiind semnalaţi de analele lui Tukulti-Ninurta II (889—884 î.e.n.). De aceea I. M. Diakonov are perfectă dreptate cînd consideră că aceşti *muşki* nu trebuie să fie identificaţi cu cei din Frigia mare a sec. al VIII-lea.

Armenii au două etnonimii, dintre care una, Ἀρμένιοι, a fost discutată de autorul recenziei de faţă în unul din studiile sale despre etnogeneza armeană. Etnonimia aceasta a intrat în istorie mai întîi prin mezi, apoi prin perşi, înainte de toate prin inscripţiile regelui Darius I. A doua etnonimie este aceea de *Hay*; în legătură cu aceasta, plecînd de la presupunerile lui E. Forrer (formulate în 1921) şi apoi ale lui P. Kretschmer şi Gr. Kapantzian, am adus argumente noi. În baza acestei explicaţii, unul din componenţii principali în formarea poporului armean a fost poporul din Hayassa, popor neindo-european, probabil de origine hurrită. I. M. Diakonov propune o altă explicaţie, arătînd că după căderea imperiului hitit, în sec. XII î.e.n. au fost denumite cu numele *Ḫatte* o serie de stătuleţe care s-au format la periferia de est a fostului stat hitit, devenind un nume generic al statelor mici care au aparţinut altădată imperiului hitit. S-ar putea ca I. M. Diakonov să aibă dreptate, totuşi considerînd faptul că Hayassa a constituit mai tîrziu un teritoriu al Urartului, iar după destrămarea acestuia, în sec. VII, un teritoriu al statului armean care i-a luat locul, credem că etnonimia cu care se denumesc armenii pînă astăzi, *hay*, reprezintă radicalul conţinut în denumirea ţării Hayassa.

Studiul este scris cu competenţa cunoscută, autorul fiind unul din cei mai buni cunoscători ai problemelor Asiei anterioare antice.

În volumul de faţă I. M. Diakonov publică încă un studiu important, *Сравнительно грамматический обзор хурритского и урартского языков* (p. 369 —423), care, împreună cu studiul semnat de E. A. Menabde, *О рабстве в хеттском государстве* (p. 11—56), cu cel semnat de I. M. Dunaievskaia, *Принципы структуры хаттского глагола* (p. 57—160), cu articolul de mare însemnătate privind localizarea poporului Gašga, semnat de G. G. Giorgadze, *К вопросу о локализации и языковой структуры каскских этнических и географических названий* (p. 161—210), şi în fine cu cel publicat de N. B. Iankovskaia, *Юридические документы из Аррапхи в собраниях СССР* (p. 424—580), va fi analizat într-o altă recenzie.

Vlad Bănăţeanu

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii romîne**, vol. II, **Limbile balcanice**, Ediţia a treia revăzută şi adăugită, 148 p. + 3 pl., 4,55 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii romîne**, vol. III, **Limbile slave meridionale** (*sec. VI—XII*). Ediţia a patra revăzută şi adăugită, 160 p. + 1 pl., 4,45 lei.

Sub. red. acad. IORGU IORDAN, **Crestomaţie romanică**, vol. I, 884 p. + 25 pl., 35,40 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicţionarul dialectului aromîn general şi etimologic**, Dictionnaire aroumain (Macédo-roumain général et étymologique), 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiţă şi 1 hartă, 72,60 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii romîneşti**, 194 p., 5,15 lei.

* * * **Atlasul lingvistic romîn**, serie nouă, vol. III, Hărţile de la 623 la 909 + 4 pl., 99 lei.

* * * **Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă**, vol. III, 236 p., 11,30 lei.

* * * **Cîntări şi strigături romîneşti de cari cîntă fetele şi ficiorii jucînd, scrise de Nicolae Pauleti în Roşia, în anul 1838**, Ediţie critică cu un studiu introductiv de Ion Muşlea, 144 p., 3,60 lei.

* * * **Contribuţii la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea**, vol. III, 309 p., 14,40 lei.

* * * **Probleme de lingvistică generală**, vol. IV, 204 p., 8,20 lei.

* * * **Fonetică şi dialectologie**, vol. IV, 368 p. + 3 pl., 15,10 lei.

* * * **Studii clasice**, vol. IV, 416 p., 24,50 lei.

* * * **Cahiers de linguistique théorique et appliquée**, I, 257 p., 3,70 lei.

Din

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

au apărut:

anul I, 1950, 2 fascicule (a 4 lei);
anul II, 1951, 5 lei (epuizat);
anul III, 1952, 8 lei;
anul IV, 1953, 10 lei (epuizat);
anul V, 1954, 4 n-re (2 n-re duble, nr. 1—2, 10 lei; nr. 3—4, 5 lei) (epuizat),
anul VI, 1955, 4 n-re (2 n-re duble a 5 lei) (epuizate); Supliment la tomurile I—VI, indicele volumelor apărute între anii 1950—1955 (publicaţii, autori, cuvinte), 1956, 90 p., 2,70 lei;
anul VII, 1956, 4 n-re (2 n-re duble; nr. 1—2, 10 lei (epuizat); nr. 3—4, 5 lei);
anul VIII, 1957, 4 n-re (a 5 lei);
anul IX, 1958, 4 n-re (a 6 lei);
anul X, 1959, 4 n-re (a 5 lei);
anul XI, 1960, 4 n-re (a 5 lei); Supliment la tomul XI (1960), indice de materii, autori, cuvinte, 74 p., 3 lei;
anul XII, 1961, 4 n-re (a 5 lei); Supliment la tomul XII (1961), indice de materii, autori, cuvinte, 3 lei;
anul XIII, 1962 4 n-re (a 5 lei);
anul XIV, 1963, 3 n-re (a 5 lei).

Numerele curente se găsesc de vînzare

în Bucureşti:

la LIBRĂRIA ACADEMIEI;
LIBRĂRIA „MIHAIL EMINESCU";
LIBRĂRIA NOASTRĂ Nr. 17;
LIBRĂRIA NOASTRĂ Nr. 4;

în Cluj:

la LIBRĂRIA „A. S. PUŞKIN";

în Iaşi:

la LIBRĂRIA „CARTEA RUSĂ";

în Timişoara:

la LIBRĂRIA NOASTRĂ Nr. 1

precum şi la chioşcurile şi magazinele de difuzare a presei din mediul urban.

Se pot comanda şi prin poştă la librăria „CARTEA PRIN POŞTĂ"

Bucureşti, str. Biserica Enei nr. 16, raionul 30 Decembrie.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin Întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

I. P. „Informaţia" — c. 2994

43830

Lei 5.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

4

ANUL XIV

1963

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

4

ANUL XIV

1 9 6 3

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

APARE DE PATRU ORI PE AN

Redacţia revistei: BUCUREŞTI, Raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei nr. 194

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 15.07.91

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XIV, nr. 4 1963

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

XIVe année, nº 4 1963

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том XIV, № 4 1963

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

CONTRIBUȚII LA STUDIUL NEUTRULUI ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Problema neutrului, în limba romînă, a dat naștere, în timpul din urmă, la numeroase discuții.

Ne propunem ca în paginile următoare să încercăm o rezolvare a ei, bazată pe date noi[1].

Considerăm lucrările anterioare cunoscute; ele constituie un bun comun, de la care pornesc cercetările noi [2].

Ceea ce domină problema e faptul că neutrul exclude animatul.

*

1. Neutrul este o categorie gramaticală vie, în limba romînă. Romîna a moștenit numai desinența de plural *-ora* (> *-uri*) a neutrului latin. Din acest punct de vedere, romîna se deosebește de spaniolă și de franceză, care nu au reînviat categoria neutrului, ci au conservat numai cîteva unelte gramaticale care exprimau neutrul, în latină. Astfel, în spaniolă, pronumele neutre *algo*, *eso*, *ello*, precum și articolul *lo*, iar în franceză pronumele demonstrative, indefinite sau relative *ceci*, *celà*, *ça*, *quoi*. Neutrul e conservat,

[1] Metodele de care dispune astăzi lingvistica marchează un progres, față de trecut. În 1928, Al. Graur (într-un articol reprodus în volumul său *Mélanges linguistiques*, Paris—București, 1936, p. 42) făcea constatarea următoare : ,,Il ne semble pas que la question (problema neutrului, în romînă) soit soluble ; la linguistique, en tout cas, ne nous fournit pas de moyen pour la résoudre", părere care nu mai corespunde cu stadiul actual al cunoștințelor noastre.

[2] Menționăm studiile noastre anterioare, consacrate acestui subiect : *Neutrul în romînă* în SCL. I (1950), p. 233—235 ; *Despre genul neutru și genul personal în limba romînă*, ibid., VIII (1957), p. 407—413 ; *Remarques sur la catégorie du genre en roumain*, în *Studia linguistica*, Lund, XIII (1959), p. 133—136 ; *Emprunt ou développement propre?*, în ,,Revue de linguistique romane", XXV (1961), p. 369—371. În studiile noastre citate am abordat problema neutrului în perspectiva ei reală, laolaltă cu a genului personal. Ele conțin întreaga bibliografie a problemei, la care se adaugă indicațiile date în notele următoare, precum și mențiunea lucrării lui Oct. Nandriș, *Le genre, ses réalisations et le genre personnel en roumain*, în ,,Revue de linguistique romane", XXV (1961), p. 47—74 : influența substratului autohton ar fi oprit dispariția neutrului latin. Crearea genului personal (ca în spaniolă). Mărcile genului personal.

însă, în italiană, şi serveşte pentru a denumi colective (inanimate). Astfel, desinenţa *-a* a neutrelor latine de declinarea a 2-a: it. *le braccia*, *le ossa* etc. şi articolul neutru *lo*, diferit de articolul masc. *lu* : it. *lo male*, dar *lu patre*. În sfîrşit italiana, ca şi romîna şi alte limbi indo-europene, întrebuinţează, pentru a exprima neutrul, desinenţa substantivelor masculine, la singular, şi feminine, la plural : sg. *il frutto* — pl. *le frutta* [1].

2. După dispariţia neutrului, în latina dunăreană [2], asistăm, la un moment dat, la renaşterea lui, probabil în epoca de comunitate a romînei, întrucît aromîna procedează la fel ca dacoromîna [3], folosind desinenţele masculinului, la singular, şi femininului, la plural, pentru a exprima neutrul, precum şi vechea desinenţă *-ora* a neutrului latin, pentru pluralul numelor colective : dr. (masc.) sg. *scaun* — (fem.) pl. *scaune*, (n.) pl. (de la *ochi*) *ochiuri*, arom. (m.) sg. *braţ* — (f.) pl. *braţe*, (n.) pl. (de la *arńiu*) *arńiuri* [4].

3. În limbile care posedă neutrul, constituirea acestei categorii gramaticale, opusă masculinului şi femininului, e bazată pe tendinţa generală a limbilor de a stabili o relaţie între formă şi substanţă.

Această tendinţă reacţionează împotriva arbitrarului semnului lingvistic. L. Hjelmslev a relevat tendinţa la motivare sau la manifestarea optimum a limbilor, opusă tendinţei conservatoare. Tendinţa la motivare apare, reapare şi dispare, în cursul evoluţiei limbilor : i se datorează reintroducerea unor vechi distincţii dispărute. Acţiunea ei a provocat crearea categoriei neutrului în diverse limbi indo-europene.

★

[1] Giuliano Bonfante, *Esiste il neutro in italiano?*, în ,,Quaderni dell'Istituto di glottologia", VI (1961), Bologna, 1962, p. 103—109. Pentru exemplele de neutru în italiană, v. G. Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache*, Berna, 1949, II, p. 56, p. 81, 134, 172, 183.

[2] G. Ivănescu (SCL. VIII (1957), p. 299 şi urm.) afirmă că neutrul nu s-a păstrat în Romania occidentală, iar în romînă că este continuatorul celui latin. Vederile lui Vl. Hořejší (SCL. VIII (1957), p. 415 şi urm.), potrivit cărora romîna nu ar avea decît 2 genuri (masculin şi feminin), sînt combătute de acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1960, p. 352.

[3] A. Graur, *Les substantifs neutres en roumain*, în *Mélanges linguistiques*, Paris—Bucureşti, 1936, p. 31—42 : nici în privinţa formei, nici în a sensului neutrul latin nu concordă cu cel romînesc. Şi mai departe, arată că ,,il ne s'agit donc pas d'une survivance latine qui aurait été gardée en roumain par simple conservatisme, mais bien du développement d'une catégorie grammaticale qu'on sentait nécessaire" (p. 42). Th. Capidan, *Aromînii. Dialectul aromîn*, Bucureşti, 1932, p. 381—383.

[4] Expunerea care urmează reproduce, cu unele modificări şi adausuri bibliografice, textul comunicării noastre la al IX-lea Congres internaţional al lingviştilor, prezentată la Cambridge (S.U.A.) în şedinţa din 3 august 1962. Ulterior, la 28 septembrie 1962, am prezentat rezultatul cercetărilor noastre într-o comunicare ţinută la Circolo linguistico fiorentino. Cu acest prilej, prof. Giacomo Devoto, preşedintele Cercului, ne-a comunicat observaţiile următoare : în problema neutrului, totul se petrece ca şi cum, după o perioadă de motivare logică, în care criteriul sensului domină, urmează o perioadă de motivare formală (gramaticală), în care domină criteriul formei. Aşadar, nu perioadă de motivare şi nemotivare, ci perioadă de motivare *logică* şi de motivare *formală*.

Vom lua ca exemplu faptele din tokharică [1] şi din romînă, două limbi indiscutabil separate şi atestate la date diferite ale evoluţiei indo-europenei, la care o influenţă reciprocă este prin urmare exclusă.

În aceste două limbi, neutrul s-a pierdut.

La origine, în indo-europeană, numele erau repartizate în animate şi inanimate. Neutrul (inanimat) era caracterizat prin flexiune, desinenţe proprii şi vocalismul tranşei predesinenţiale. Ulterior, această distincţie s-a pierdut şi s-a trecut la o opoziţie sexuală, masculin şi feminin. Noua situaţie a avut drept rezultat eliminarea neutrului [2].

Vechiul sistem al genului, din indo-europeană, a fost înlocuit în tokharică, printr-o altă clasificare, cu opoziţia masculinului şi femininului şi un gen „comun'' (sau neutru).

Tokharica şi-a creat deci un nou neutru, pentru a desemna inanimatele. Pentru a marca această categorie, limba a recurs la procedeul cel mai simplu, prin întrebuinţarea desinenţelor existente ale masculinului şi femininului. Tokharica a dat, prin urmare, singularului neutru desinenţa masculinului, iar pluralului neutru desinenţa femininului [3].

Romîna a procedat într-un fel analog.

Studiile consacrate genului, în romînă, sînt fundate pe concepţia tradiţională, după care genul exprimă sexul (masculin sau feminin). Potrivit acestei concepţii, neutrul nu este nici unul din aceste două : nici masculin, nici feminin. Majoritatea gramaticilor adoptînd acest criteriu, au fost astfel aduşi să refuze de a recunoaşte existenţa neutrului în romînă. După acest mod de a vedea, romîna posedă genul „ambigen'' (sau „eterogen''), pe lîngă masculin şi feminin.

Această clasificare este bazată pe faptul că romîna, ca şi tokharica (v. mai sus), întrebuinţează pentru a marca neutrul desinenţa numelor masculine, la singular, şi a numelor feminine, la plural : sg. m. *scaun*, pl. f. *scaune*.

Prin evocarea tendinţei comune mai multor limbi indo-europene, de a marca distincţia între „animat'' şi „inanimat'', faptele romîneşti pot fi explicate într-altfel.

Neutrul a fost creat, în romînă, pentru a exprima inanimatul [4] ; căci nu există, în limba romînă, animate care să fie de genul neutru [5].

---

[1] Apropierea cu tokharica e indicată şi de acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, p. 348.

[2] J. Lohmann, *Genus und Sexus*, Göttingen, 1930, p. 80—81 ; A. Meillet, *Introd. à l'étude comparat. des lg. indo-europ.*[7], Paris, 1934. p. 189—191 ; L. Hjelmslev, *Animé et inanimé, personnel et non-personnel*, în *Travaux de l'Institut de linguistique*, I, Paris, 1956, p. 155—199 ; V. V. Ivanov, în *Actes du VIII*[e] *Congrès international des linguistes*, Oslo, 1958, p. 611.

[3] W. Schulze, E. Sieg, W. Siegling, *Tokharische Grammatik*, Göttingen, 1931, p. 32, 33.

[4] V. studiul nostru *Remarques sur la catégorie du genre en roumain*, în „Studia linguistica'', XIII (1959), p. 133—136.

[5] Deseori, motivele pentru care unele nume fac parte din genul animat, ne scapă, ceea ce nu înseamnă că aceste motive nu există (fără îndoială, sînt nume care au desemnat forţe în acţiune, ca lat. *uentus*, care e masculin etc.) ; L. Bloomfield, *Language*, New York, 1946, p. 271—272 : în algonchină, numele „zmeurei'', a „căldării'' şi al „genunchiului'' sînt de genul animat.

În privința desinențelor, romîna a recurs, ca și tokharica, la uneltele gramaticale pe care le avea la îndemînă, și anume la desinența masculinului, pentru singular, și a femininului, pentru plural.

Prin crearea neutrului, romîna s-a arătat sensibilă la clasificarea numelor în animate și inanimate (în slavă, de asemenea, neutrul exclude animatul, și cu deosebire „sexuatul") [1]. Romîna a mers de altfel încă mai departe, în această direcție, căci a creat, în interiorul animatului, un gen personal (nume de persoane și de animale personificate), ca în vechea slavă, în rusă și în polonă. În aceste limbi, animatul se opune inanimatului (neanimat), și personalul ne-personalului.

Romîna nu a moștenit neutrul din latină, căci neutrul dispăruse din latină încă din primele secole ale erei noastre. (Am văzut mai sus că resturi ale desinențelor neutrului latin s-au menținut în limbile romanice occidentale, și cu deosebire în italiană, la substantivele cu sens colectiv.) Trebuie respinsă ipoteza unei influențe a limbilor slave meridionale, căci faptele nu coincid [2].

★

Genul gramatical exprimă forma pură. Dar categoria genului e legată de substanța semantică a morfemelor și faptele semantice sînt fapte de apreciere, deci subiective. Evoluția genului se explică așadar, prin dezvoltarea aprecierii subiective a faptelor [3].

În rusă, genul animat cuprinde două categorii corelative : femininul, membru marcat, și masculinul, membru nemarcat, opuse amîndouă inanimatului (sau ne-animat), care cuprinde neutrul [4].

[1] Există cazuri de „extindere" a animației ; cf. în rusă *вот вино, я его куплю*, sau în romînă : *am cumpărat cartea* pe *care m-ai rugat* (G. L. Hall-J. St. Clair Sobell, *Animate Gender in Slavonic and Romance Languages*, în „Lingua", IV (1954), p. 194 și urm. J. Kuryłowicz, *Personal and Animate Genders in Slavic*, în „Lingua", XI (1962), p. 249—255 : înlocuirea acuzativului prin genitiv la singularul numelor masculine animate, atestată în limbile slave la o epocă preistorică, nu e cauzată de tendința de a distinge animatul de inanimat, ci de a distinge acuzativul de nominativ, obiectul de subiect, în interiorul genului personal sau animat, și de a evita confuzia.

Această explicație s-a dat pentru faptele din romînă, în care obiectul direct la substantivele animate e format cu ajutorul prep. *pre* (L. Onu, în *Recueil d'études romanes*..., București, 1959, p. 187 și urm.), dar i se opune faptul că totuși *pre* nu se întrebuințează la genul inanimat. De ce, în cazul acesta, nu s-a simțit nevoia de a se crea un mijloc pentru evitarea confuziei amintite? Explicația întrebuințării lui *pre* la animate (deci, nu numai la numele de persoane, ci și la numele de animale, în exemple ca : *oaia nu-l lasă* pe *miel să sugă*, sau : *boul l-a lovit* pe *cal*, I. Chițimia, în „Romanoslavica", III, 1958, p. 31 și urm.) stă în faptul că prin întrebuințarea lui *pre* numele capătă o individualizare mai puternică, iar numele propriu este el însuși caracterizat prin unicitatea sa (A. Niculescu, în *Recueil*..., p. 171 și urm.). De aceea *pre* poate lipsi, cînd numele e urmat de un determinativ care individualizează noțiunea : *publicul a încurajat sportivii romîni* (A. Niculescu, *op. cit.*, p. 174).

Limba engleză din zilele noastre a creat opoziția gramaticală personal-nepersonal ; se face distincția în întrebuințarea pronumelui relativ : *who* (personal) și *which* (nepersonal) : A. Isačenko, în „Cahiers F. de Saussure", 7, 1948, p. 22.

[2] S. V. Semčinskij, *Schimbări în categoria genului în împrumuturile lexicale slave de răsărit ale limbii romîne*, în *Visnik Kiivskogo Universitetu*, no 3, 1960, ser. filologie și jurnalistică, fasc. 2, p. 84—89 arată că trebuie renunțat la invocarea influenței slave pentru păstrarea neutrului latin.

[3] L. Hjelmslev, *loc. cit.*

[4] R. Jakobson, *Zur Struktur des russischen Verbums*, în *Charisteria G. Mathesio*... *oblata*, Praga, 1932, p. 79.

Tendinţa la ,,motivare'', pe care am mai menţionat-o în prezenta expunere, explică în mod mulţumitor reintroducerea neutrului, în tokharică, în romînă şi în celelalte limbi indo-europene.

Principiul motivării, după cum a arătat L. Hjelmslev, se referă la raportul dintre forma şi substanţa cuvîntului. Acest raport poate fi mai mult sau mai puţin ,,motivat'' : o categorie formală a conţinutului poate corespunde, într-o măsură mai mare sau mai mică, unui conţinut logic. Dar, în cursul evoluţiei limbilor, acest raport poate slăbi sau chiar dispare în întregime : astfel, pentru cineva din zilele noastre care vorbeşte franţuzeşte, distincţia după gen a diverselor obiecte domestice, ca *la chaise* (fem.) ,,scaunul'', sau *le couteau* (masc.) ,,cuţitul'', de exemplu, nu e motivată. Dar în cursul evoluţiei limbilor, ca o reacţiune împotriva acestei tendinţe a dispariţiei motivării, se întîmplă că limba caută să ,,motiveze'' ceea ce a devenit ,,nemotivat'' : după cum am văzut, limbile slave au creat în felul acesta distincţia între animat-inanimat (personal-nepersonal), distincţie ,,motivată'' faţă de distincţia masculin-feminin, care îşi pierduse motivarea logică. Şi la fel şi romîna, care şi-a constituit un inanimat (neutru), opus animatului, care conţine genul personal, rezervat numelor de persoane şi animalelor personificate [1].

★

Vom spune, în concluzie, că e interesant de a putea urmări, în cursul istoriei limbilor, jocul forţelor interne care reînvie uneori opoziţii de mult dispărute, exprimate cu ajutorul distincţiilor formale existente în sistemul limbii respective.

К ВОПРОСУ О СРЕДНЕМ РОДЕ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Вопросу о среднем роде в румынском языке было посвящено немало работ. Автор предложил дать ему новое разрешение. Средний род является живой грамматической категорией в румынском языке.

Румынский язык унаследовал латинское окончание множественного числа среднего рода на *-ora*. В отличие от французского и испанского языков, сохранивших лишь некоторые грамматические средства, выражавшие в латинском языке средний род, румынский язык восстановил средний род. Средний род сохранился и в итальянском языке, где он обозначает собирательные (неодушевленные) имена существительные.

Румынский язык выражает средний род с помощью окончания мужского рода, в единственном числе, и женского рода во множественном числе, так же как итальянский и тохарийский языки; он употре-

[1] V. expunerea noastră din RLIR, XXV (1961), p. 369–371.

бляет латинское окончание *-ora* для множественного числа среднего рода собирательных существительных: (муж. р.) ед. ч. *scaun* (стул) — (жен. р) мн. ч. *scaune*; мн. ч. *ochiuri* (глазунья).

Следует отбросить объяснение образования румынского среднего рода под славянским влиянием, поскольку факты не совпадают. Создание среднего рода обязано тенденции к „мотивированию"; это объясняет почему средний род появляется, исчезает и возникает вновь на протяжении эволюции языков. Создание среднего рода следует изучать в связи с историей одушевленного и неодушевленного рода — различие, устраненное позднее в некоторых языках, но являющееся живым в других языках.

CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DU NEUTRE EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

Le problème du neutre en roumain a fait couler beaucoup d'encre. L'auteur s'est proposé d'en donner une solution nouvelle. Le neutre est une catégorie grammaticale vivante, en roumain. Le roumain a hérité de la désinence du pluriel neutre latin en *-ora*. A la différence du français et de l'espagnol, qui n'ont conservé que quelques outils grammaticaux qui exprimaient le neutre en latin, le roumain s'est refait un neutre. Le neutre s'est conservé en italien, où il désigne des collectifs (inanimés).

Le roumain exprime le neutre à l'aide de la désinence du masculin, au singulier, et du féminin, au pluriel, comme l'italien ou le tokkarien; il emploie la désinence *-ora* du neutre latin, pour les pluriels collectifs: (masc.) sg. *scaun* « chaise » — (fém.) pl. *scaune*; pl. *ochiuri* « œufs sur le plat ».

Il convient d'abandonner l'explication de la création du neutre roumain par l'influence slave, car les faits ne coïncident pas. La création du neutre est due à la tendance à la motivation; c'est pourquoi le neutre apparaît, reparaît et disparaît au cours de l'évolution des langues. La création du neutre doit être étudiée en rapport avec l'histoire du genre animé et inanimé, distinction qui a été éliminée, plus tard, par certaines langues, mais qui est vivante dans d'autres.

DIN TERMINOLOGIA CORPULUI OMENESC: **șold, coapsă, pulpă** (PE BAZA ALR)

— ÎNCERCARE DE ANALIZĂ STRUCTURALĂ A LEXICULUI —

DE

VASILE ARVINTE

Orientarea structuralistă, care devine tot mai puternică în lingvistica actuală, a început să cîștige teren și în cercetările cu privire la vocabular, în ciuda faptului că în acest compartiment al limbii caracterul „sistematic" nu este atît de evident ca în cazul fonologiei sau morfologiei. Această tendință se manifestă cu precădere în cercetările onomasiologice moderne, în care cuvintele nu mai sînt privite în mod izolat, ci sînt tratate ca elemente ale unor sisteme onomasiologice relativ închegate (microsisteme). Acestora le corespund, tot pe planul limbii, sisteme semantice, strîns legate, la rîndul lor, de sistemele noționale corespunzătoare. Aparținînd domeniului cunoașterii, acestea din urmă au un caracter extralingvistic. Între ele și realitatea obiectivă pe care o reflectă există de asemenea o strînsă legătură, determinată de însăși natura procesului de cunoaștere ca reflectare.

Nu este cazul să insistăm aici asupra numeroaselor puncte de vedere exprimate în ultimul timp cu privire la problemele foarte complicate, aflate încă în discuție, referitoare la onomasiologie, teoria „cîmpurilor" (noționale, semantice etc.)[1]. Reținem însă constatarea generală că în majoritatea lucrărilor recente asupra vocabularului se manifestă tot mai hotărît tendința de a stabili „relații mai mult sau mai puțin sistematice între elementele vocabularului"[2].

Grupul de termeni pe care ne-am propus să-l discutăm aici constituie un exemplu cît se poate de potrivit pentru ilustrarea ideii de mai sus.

---

[1] O prezentare a stadiului actual al discuției a făcut Ulrich Ricken, *Onomasiologie oder Feldmethode? Bemerkungen zur Methode einiger neuerer wortkundlicher Arbeiten*, în „Beiträge zur romanischen Philologie", I. Jahrgang, Berlin, 1961, p. 190 și urm.

[2] U. Ricken, *op. cit.*, p. 207: „« Strukturell » meine ich hier natürlich nicht im Sinne irgendeiner Richtung oder Schule des Strukturalismus, sondern nur im Sinne des Aufzeigens von mehr oder weniger systemhaften Beziehungen zwischen den Elementen des Wortschatzes".

Punctul de plecare a fost o observație a lui E. Gamillscheg cu privire la soarta termenului latinesc *coxa* în limba romînă. Plecînd de la materialul oferit de *Atlasul lingvistic romîn* I, harta 56 (*coapsă*), acesta scrie : ,,Der Grund, warum *coapsă* im Dakorumänischen in so weitem Umfang geschwunden ist, muss noch festgestellt werden'' [1]. Pentru soluționarea acestei probleme va fi necesar să aducem în discuție și termenii *șold*, *pulpă* (împreună cu alte sinonime populare), cu care urmașul lat. *coxa* se află în strînse raporturi.

De altfel, este cunoscut că încă de la A. Zauner, *Die romanischen Namen der Körperteile* [2], istoria lat. *coxa* în limbile romanice a fost făcută în legătură cu evoluția termenului apropiat *femur* și a germ. **hanka*. Recent, după Wartburg, situația acestui grup de termeni a fost interpretată din punct de vedere structural de K. Baldinger, *L'étymologie hier et aujourd'hui* [3]. ,,Le changement de signification du mot *coxa*, spune acesta, ne s'explique que par son entourage. L'histoire de *coxa* c'est en même temps l'histoire de *femur*, de *fimus*, de **hanka*''.

Lucrării lui K. Baldinger i se poate face obiecția că, făcînd istoria denumirilor *coxa*, *femur*, **hanka* în limbile romanice, (fără referiri la romînă) trece cu vederea faptul foarte important că, alături de sistemul onomasiologic referitor la aceste părți ale corpului *omenesc*, există și un sistem paralel de denumiri aparținînd terminologiei corpului *animalelor*. Cu alte cuvinte, folosind terminologia lui Baldinger, sistemul lucrurilor (système des choses) este mai complicat, ceea ce are drept urmare o complicație corespunzătoare la nivelul cîmpului noțional (champ notionnel), al cîmpului semantic (champ sémantique), precum și în cadrul sistemului de denumiri (champ onomastique). Asupra acestei chestiuni vom mai reveni.

În afară de necesitatea aducerii în discuție și a terminologiei animale corespunzătoare, pentru înțelegerea justă a evoluției acestui ,,microsistem'' onomasiologic mai trebuie avut în vedere și faptul că în limba romînă, ca de altfel și în alte limbi romanice sau de altă origine, denumirile referitoare la ,,șold'' și ,,coapsă'' se confundă între ele, înlocuindu-se adesea unele prin altele. Confuzia de pe planul onomasiologic își are punctul de plecare în situația de la nivelul ,,sistemului lucrurilor'' (système des choses). Între aceste părți ale piciorului neexistînd o delimitare precisă, confuzia care se produce pe planul denumirilor este întrutotul explicabilă. Observația a fost făcută și de E. Gamillscheg, *op. cit.*, p. 263 : ,,Die Verbindung der Vorstellungen ,,Hüfte'' und ,,Oberschenkel'' widerstrebt also scheinbar dem Sprachgefühl weniger als eine Verbindung von Oberschenkel und Unterschenkel. Durch das Kniegelenk sind diese beiden Körperteile deutlich gegeneinander abgegrenzt und verlangen daher eine eindeutige eigene Bezeichnung''.

Faptele care vor fi aduse în discuție provin din ALR I, harta 56, unde sînt prezentate denumirile populare pentru ,,coapsă'' (fr. *cuisse*, germ. *Oberschenkel*), ALRM II, harta 125 ,,șold'' (fr. *hanche*, germ. *Hüfte*),

[1] Vezi *Sprachgeschichtlicher Kommentar zur Karte* **anca** *,,Hüfte'' des AIS* (*I, 135*), în *Etymologica.* Walther von Wartburg zum siebzigsten Geburtstag, Tübingen, 1958, p. 262, nota.
[2] În ,,Romanische Forschungen'', 14 (1903), p. 339–530.
[3] În ,,Cahiers de l'Ass. Int. des études fr.'', 11 (1959), p. 235.

ALRM II, harta „pulpă" (fr. *mollet*, germ. *Unterschenkel*) [1]. Pentru terminologia animală corespunzătoare vor fi folosite dicționarele, precum și cele două lucrări referitoare la terminologia calului, ale lui Șt. Pașca și Sever Pop [2].

Ca și în alte limbi romanice, și în limba romînă lat. *coxa* „Hüfte" s-a păstrat cu sensul „Schenkel, Oberschenkel". Schimbarea semantică a avut loc încă în latina populară și, după cum a arătat A. Zauner și apoi W. von Wartburg, FEW, II, p. 1264, ea s-a produs pentru a se evita omonimia supărătoare, la care se ajunsese datorită evoluției fonetice, între termenul propriu latinesc pentru „Oberschenkel", anume *femur*, pe de o parte, și termenul *fimus* „Mist, Dünger", pe de altă parte [3]. *coxa* „Hüfte" a început să denumească toată partea corpului care ține de la șold pînă la genunchi, pentru ca apoi să însemne numai „Oberschenkel". Sensul „Hüfte" al lat. *coxa* nu s-a mai păstrat în limbile romanice, cu excepția dialectului macedoromîn, a unor dialecte italiene și a alb. *kofšë* (vezi FEW, II, p. 1264).

Dacă luăm însă în considerație datele oferite de ALR I, harta 56, constatăm că nici în macedoromînă *coapsă* nu mai înseamnă „Hüfte", ci „Oberschenkel" sau „partea dintre picioare de sub testicule" : pct. 05 *cọápsă-cọápsi* „Oberschenkel" ; pct. 06 *cu̯ápsi-cu̯ápsi* (pl.), cu explicația „se înțelege partea dintre picioare ; partea externă se numește *búcî di čor* și *púlpî de ḑenúcl'uŋģi̯ós*" ; în localitatea Băiasa, *cu̯ápsî-cu̯ápsi* (pl.) denumește „partea de sub testicule", iar în pct. 09 *cu̯ápsă* înseamnă tot „partea dintre picioare" : *o băgắș tu cu̯ápsi* „ai băgat-o între picioare". În nici unul din punctele macedoromîne anchetate de S. Pop *coapsă* nu are sensul „Hüfte". Nu e exclus totuși ca în alte localități macedoromîne el să-și fi păstrat sensul originar.

Cu sensul „Hüfte", *coapsă* apare și în textele vechi romînești. În citatul dat de Tiktin, *Dicționar romîn-german*, s.v., luat din Biblia de la București (1688), anume „Încinge sabia ta peste coapsa ta, puternice", *coapsă* are sensul „Lende, Hüfte" [4]. La fel stau lucrurile în același context din *Psaltirea scheiană*, unde e consemnată și varianta *coafsă* [5].

De aceea trebuie să admitem că în limba romînă *coapsă* a avut o bună bucată de timp două sensuri : „Hüfte" pe cale de dispariție, și „Oberschenkel", devenit predominant. Pînă aici paralelismul cu celelalte limbi romanice este perfect, cu restricția că sensul primordial al lui *coxa* s-a păstrat.

---

[1] Lipsa de preciziune semantică a cuvintelor romînești *coapsă*, *pulpă* ne obligă să folosim uneori, în continuare, termenii corespunzători francezi sau germani.

[2] Vezi Șt. Pașca, *Terminologia calului* : *Părțile corpului*, în „Dacoromania" V, p. 51—271 ; Sever Pop, *Cîteva capitole din terminologia calului*, ibid., p. 272—327.

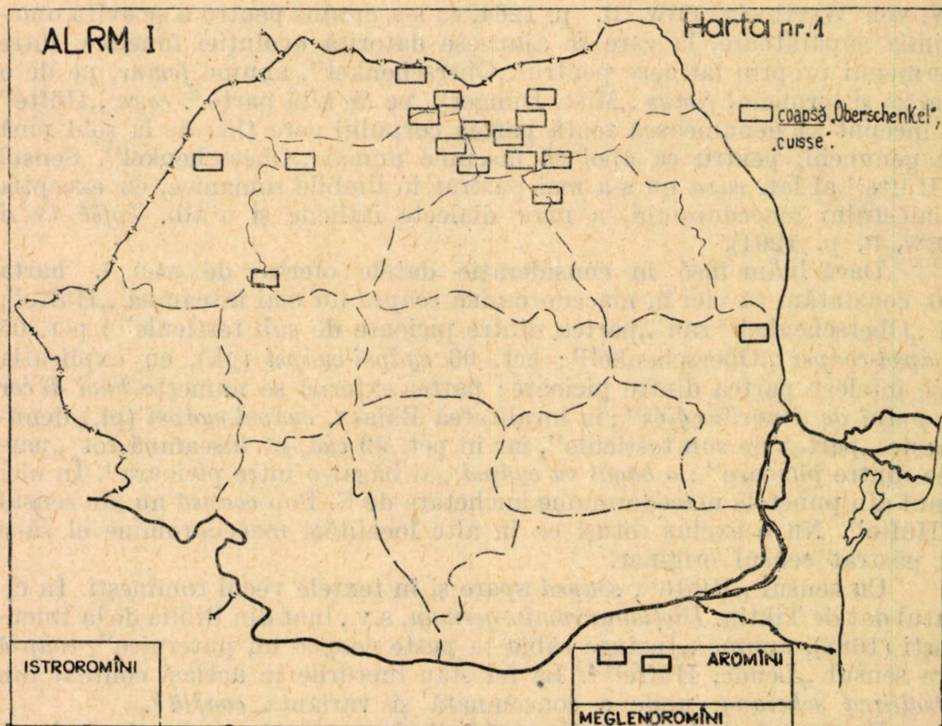
[3] Vezi și E. Gamillscheg, *op. cit.*, p. 263, K. Baldinger, *op. cit.*, p. 238—239. O altă explicație a dispariției lat. *femur* propune Harald Weinrich, în „Zeitschrift für romanische Philologie", Bd. 77, Heft 1/2, 1961, p. 140. Recenzînd lucrarea citată a lui K. Baldinger, el scrie : „So dürfte in diesem Fall *femur* als Normalwort zur Bezeichnung des Schenkels ausgefallen sein, weil es seit dem Bibellatein Euphemismusfunktionen zur Bezeichnung der Geschlechtsorgane wahrzunehmen hatte".

[4] Vezi și E. Gamillscheg, *op. cit.*, p. 261.

[5] „Încinge armele tale pre *coafsa* ta, silnice", vezi I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, vol. II, București, 1916, p. 86.

în romînă mai mult timp, în unele graiuri macedoromîne poate chiar pînă astăzi.

Dar chiar cu sensul modificat de „Oberschenkel", cuvîntul în discuție are în graiurile dacoromînești o răspîndire restrînsă, regională. După cum se poate vedea pe harta nr. 1, el este atestat în trei puncte izolate din nord-vestul Romîniei (pct. 94, *cọpsa diriáptă*; pct. 280, *cuóptă-cuóptă* (pl.);

pct. 302, *căpsa* (art.)-*căpsî*), apoi pe o arie compactă în nordul Carpaților Răsăriteni, în vestul Bucovinei, nord-estul Ardealului, sud-estul Maramureșului, cunoscînd următoarele variante fonetice: *coápsă-coápsă* (pl.), pct. 370; *coápsă-coápsăle* (pl. art.), pct. 375; *cóps(ț)ă-cọps(ț)ă*, pct. 313; *cuápsă*, pct. 554; *cọpță*, pct. 218; *cuápță-cuáps(ț)ă* (pl.), pct. 214; *cọpsă-cọpsă*, pct. 215, 217, 360, 361, 571; *căpsă-căpsă* (pl.), pct. 348. În ultimul punct are sensul „partea opusă tălpii (căputa) piciorului". De asemenea el apare și în pct. 614 sub forma *cuápsî-cuápsî* (pl.), precum și în dialectul macedoromîn, cu formele pe care le-am pomenit mai sus.

Din actuala răspîndire teritorială, se poate deduce că altădată *coapsă* era cunoscut în toate graiurile dacoromîne. Resturile izolate ale fostei arii unitare constituie o dovadă în acest sens. Ele sînt asemănătoare cu ceea ce în geologie se numește „martori de eroziune", porțiuni mai rezistente ale unui strat altădată continuu.

Am arătat mai înainte asemănarea în privința evoluției semantice a lat. *coxa*, de la „Hüfte" la „Oberschenkel", atît în limbile romanice apusene, cît și în limba romînă. În perioada cînd *coxa* avea în limbile romanice apusene atît sensul „Hüfte", cît și pe acela de „Oberschenkel", s-a simțit nevoia, pentru evitarea unor neînțelegeri, ca pentru noțiunea „Hüfte" să se adopte un alt cuvînt. W. von Wartburg, FEW, sub *Hanka, scrie : „Da aber diese Ausdehnung (*coxa* = „Hüfte" și „Oberschenkel") oft zu Unklarheiten führen musste, griff man im Notfall zum germ. *HANKA, das nun unterdessen von den Söldnern und Ansiedlern hereingebracht worden war". Germ. **hanka* are reprezentanți în franceză *hanche*, italiană, sardă, catalană, spaniolă, portugheză *anca* „Hüfte". În spaniolă el înseamnă mai ales „Hinterteil der Pferde". În limba romînă însă cuvîntul nu a pătruns.

Se pune însă întrebarea cum a procedat în acest caz limba romînă pentru restabilirea echilibrului în sistemul denumirii acestor părți ale corpului, căci și aici *coapsă* a avut multă vreme tot două sensuri? Este clar că și în limba romînă s-a simțit aceeași nevoie de claritate, de preciziune ca și în limbile romanice apusene. Ca și în cazul acestora, limba romînă a recurs tot la un împrumut. Paralelismul merge însă mai departe, căci de data aceasta acest împrumut a fost făcut tot dintr-o limbă germanică, anume din graiul populației germane de pe teritoriul Romîniei, de la așa-numiții sași transilvăneni. Este vorba de cuvîntul *șold* „Hüfte", din săs. *Scholdər*. Așadar, în vest germ. **hanka*, iar în răsărit săs. *Scholdər* au luat locul lat. *coxa* cu sensul „Hüfte". Acest paralelism, care este desigur întîmplător, nu a fost observat pînă acum [1].

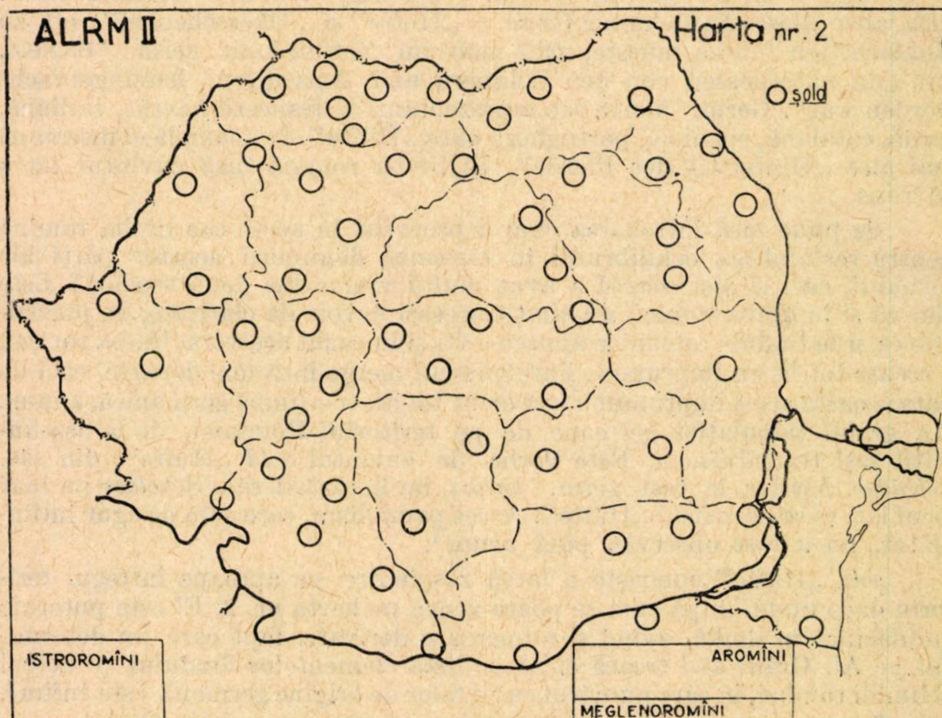
șold „Hüfte" cunoaște o largă răspîndire pe aproape întregul teritoriu dacoromîn, după cum se poate vedea pe harta nr. 2. El este puternic înrădăcinat în limbă, avînd și numeroase derivate, fapt care l-a determinat pe Al. Graur să-l treacă chiar pe lista elementelor fondului principal al limbii romîne, în care numărul cuvintelor de origine germană este infim [2].

În legătură cu etimologia cuvîntului *șold*, sînt necesare cîteva precizări, deoarece părerile lingviștilor sînt împărțite. Am arătat mai sus că el trebuie derivat din săs. *Scholdər* „Schulter" (umăr), pl. *Scheldərchər* (vezi G. Kisch, *Vergleichendes Wörterbuch*, p. 203). Această etimologie a fost dată prima dată de N. Drăganu, în „Dacoromania" IV, p. 147, pentru rom. *shold*, atestat deja la Anonymus Caransebesiensis, în secolul al XVII-lea. Dicționarele romînești care dau etimologii invocă însă greșit etimonuri polone, cehe sau slovace. Așa, de exemplu, Tiktin, DRG, compară cuvîntul romînesc cu pol. *szoldra*, slovac. *šoldra* „Schweinekeule" (but de porc, ciosvîrtă de porc), în ambele limbi din germ. *Schulter* („umăr"). I.-A.

[1] Nu există motive spre a susține originea veche germanică a cuvîntului romînesc. În ahd. el avea forma *scultra, sculter(r)a*, cu sensul „Schulter" (umăr), dar și „Vorderbug des Tieres", forme din care nu se poate explica rom. *șold*. Menționez pentru discuția care urmează că în anumite dialecte din vestul și sudul Germaniei (precum și în mhd.) *Schulter* însemna și „Vorderschinken des Schweins" (vezi Fr. Kluge, *Etym. Wört.*, p. 683, Fr. Weigand, *Deutsch. Wört.*, II, p. 799).

[2] Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, București, 1954, p. 54.

Candrea, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, pomenește numai cuvîntul polonez *szoldra*<germ. *Schulter*. Scriban, *Dicționaru limbii romînești*, pleacă de la ceh. *šolda, šoldra* „umăr, șold de porc", pol. *szoldra*, în timp ce DLRM adoptă explicația propusă de Candrea. Al. Graur, *op. cit.*, trecîndu-l pe *șold* în lista elementelor fondului principal lexical, adaugă că

este de origine necunoscută. Rezultă deci că și pentru Al. Graur explicațiile autorilor de dicționare sînt inacceptabile.

Nici unul din lexicografii amintiți nu a luat în considerație faptul că termenul există și în graiul sașilor transilvăneni. Cu aceștia romînii au stat nemijlocit în contact sute de ani de-a rîndul. De la ei au pătruns în limba romînă și alte cuvinte care cunosc o răspîndire teritorială tot atît de mare ca și *șold*. E cazul unor termeni ca *leaț*, *troc*, *șopron*, *șură*, *ștreang*, *ochelari* și mulți alții, atestați pe hărțile ALR pe aproape întregul teritoriu dacoromîn [1]. Nu se cunosc însă elemente de origine cehă, slovacă sau chiar poloneză care să aibă o răspîndire atît de largă, pînă în regiunile sudice ale Romîniei. În plus, prezența cuvîntului la Anonymus Caransebesiensis arată că el este destul de vechi în graiurile populare romînești din interiorul arcului carpatic.

[1] De aceste cuvinte m-am ocupat pe larg în lucrarea *Împrumuturi germane în graiurile populare romînești (pe baza* ALR), în manuscris.

Prezenţa cuvîntului în graiurile săseşti din Transilvania este bogat documentată de *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*, Erste Lieferung, Strassburg, 1908, p. LIX, unde, în tabelul de corespondenţe fonetice, sînt trecute peste 50 de variante fonetice ale cuvîntului german literar *Schulter*. Adaug şi atestările anchetatorului ALR II (E. Petrovici), care a cercetat şi graiul din două localităţi săseşti din Transilvania : săs. *şûăldăr* „umăr", pct. 143 ; *dę şoldăr* (la oraş), pct. 245 ; apoi săs. *şúuăldărblẹịăt* "omoplat", "spată", pct. 143; *şoldărblet*, pct. 245 (vezi ALR II, vol. 1, MN 2149). Din săs. *Scholdər* s-a dezvoltat un rom. **şoldăr*, care, fiind asimilat la substantivele neutre cu pluralul în *-uri* a avut la plural forma *şolduri*. De la această formă de plural s-a refăcut un singular *şold*, întocmai cum, dialectal, pluralul *staure* a devenit *stauri*, de unde s-a refăcut un singular *stau*. În graiurile în care „terminaţia" *-auă* de plural este cunoscută, *stau* are pluralul *stauă*[1]. Nu este însă exclus ca prin nordul ţării cuvîntul *şold* să fi pătruns şi din limbile slave vecine amintite.

În legătură cu modificarea semantică de la săs. *Scholdər* „umăr" la rom. *şold* „Hüfte", trebuie repetat, ceea ce am menţionat şi mai sus, că în acest cîmp semantic extensiunile de sensuri, pînă la înlocuirea unui sens prin altul, sînt foarte frecvente. Cîteva exemple din diferite limbi sînt concludente. Astfel germ. **hanka* nu însemna la început „şold", ci „coapsă" : „Die ursprüngliche Bedeutung von *anca* war wohl nicht „Hüfte", sondern „Schenkel" (Gamillscheg, *op. cit.*, p. 272, nota). Lat. *armus* avea sensul „Schulterblatt" (omoplat), iar la animale „Vorderbug", în timp ce în unele graiuri romîneşti, după cum voi arăta amănunţit mai departe, el înseamnă „coapsă" la om. Lat. *pulpa* însemna „partea cărnoasă a corpului, fără grăsime şi oase, carne fragedă, bună de mîncat", în timp ce rom. *pulpă*, după cum se poate vedea pe harta nr. 3, este termenul cel mai răspîndit pentru noţiunea „Oberschenkel". *pulpă* înseamnă în romînă şi „Unterschenkel", „mollet". Mai departe, ital. *calone*, *galone*, care în nordul Italiei l-a înlocuit pe *coxa*, are atît sensul „Hüfte", cît şi „Oberschenkel" : „Es widerholt sich ... die Geschichte von *coxa* (Gamillscheg, *op. cit.*, p. 271). Cuvîntul german *Schulter*, pătruns în limbile cehă şi polonă, a căpătat aici sensul „Schweinekeule" (şold de porc). Dar acest sens există chiar în unele dialecte germane, cum am menţionat în nota 1, de la p. 443, bazîndu-mă pe dicţionarele lui Kluge şi Weigand. Aceeaşi modificare semantică de la „Schulter" la „Oberschenkel" există şi în unele graiuri populare romîneşti. În punctul cartografic nr. 9 subiectul anchetat a dat expresia *umărul piciorului* pentru „coapsă" (Schenkel). În punctul 594 s-a notat cu acelaşi sens *spáta k'isórului* şi *spáta la pcisor*, ştiut fiind că *spată* înseamnă „omoplat".

Cum se explică acum răspîndirea atît de largă a cuvîntului *şold* pe aproape întregul teritoriu dacoromîn? Pentru că, în afară de cîteva puncte din vestul ţării, unde apar termeni ca *slăbie* „şold" (<sîrb. *slabina*, vezi Candrea, *Dicţ. enciclop.*, s. v.), *kis'* şi *clič* (ambele din sîrb. *ključ* „claviculă", vezi DA, sub *cliciu*), sau *horpos* (acesta poate din maghiară)

[1] Vezi V. Arvinte, *Terminaţia de plural -auă a unor substantive neutre*, în SCL, X (1959), p. 225–226.

în restul țării toate subiectele anchetate au răspuns cu termenul *șold*. Răspunsul *șală* din pct. 928 se datorește unei neînțelegeri, ca și răspunsul *mijlocul omului*, din pct. 872 (sudul Olteniei). Aici, de altfel, informatorul a adăugat îndată și termenul propriu *șold*. De asemenea și răspunsul *brîu*, din pct. 285 (centrul Transilvaniei) și 858 (Iugoslavia), este tot impropriu. În sfîrșit, istrorom. *cuc-cúcure* ,,șold'', provine din s.-cr. *kuk* ,,Hüfte, Lende''.

Răspunsul la întrebarea formulată mai sus aduce cu sine și rezolvarea chestiunii de la care am pornit, anume, care sînt cauzele pentru care termenul *coapsă* a dispărut pe cea mai mare parte a teritoriului dacoromîn. Fără îndoială că nu răspîndirea atît de largă a lui *șold* a determinat dispariția lui *coapsă* ci, ca să anticipez oarecum, aceeași cauză care a făcut ca *șold* să capete o atît de mare extensiune, a pricinuit, pe de altă parte, dispariția treptată a cuvîntului *coapsă*. Această cauză o văd, de fapt, în influența reciprocă, în interacțiunea care există între sistemul denumirilor acestor părți ale corpului omenesc și același sistem de denumiri aparținînd terminologiei similare a corpului animalelor, îndeosebi a animalelor domestice de primă importanță. Cum am arătat mai sus, plecînd de la K. Baldinger, care încerca să ilustreze orientarea structurală a cercetărilor etimologice moderne invocînd exemplul *coxa—femur—*hanka*, ,,sistemul lucrurilor'' este în acest caz mai complicat, deoarece trebuie atrasă în discuție și sfera animală, pentru că, în linii generale, multe din părțile corpului omenesc sînt asemănătoare cu acelea ale principalelor animale domestice. Pe plan lingvistic acest fapt are drept urmare identitatea multor denumiri referitoare la cele două cîmpuri semantice (ex. *cap*, *picior*, *gît*, *ochi*, *ureche* etc.).

Prin urmare, față de cele spuse de K. Baldinger, trebuie văzut dacă nu cumva în răspîndirea termenului germanic **hanka* în locul lui *coxa* în limbile romanice apusene, o dată cu dezechilibrul produs în sistemul *coxa-femur*, datorită omonimiei supărătoare a acestuia din urmă cu *fimus* sau datorită altei cauze, nu a avut un rol însemnat, și în ce măsură, faptul că **hanka* a făcut parte inițial din terminologia calului, sau mai ales din această terminologie, așadar faptul că el a aparținut unui alt sistem onomasiologic, de altfel foarte înrudit, și tocmai de aceea avînd o putere mai mare de influență.

Într-adevăr, W. von Wartburg, FEW, sub *HANKA prezintă numeroase exemple vechi și dialectale, din tot cuprinsul teritoriului francez, din care rezultă cît de răspîndit este acest cuvînt în legătură cu terminologia calului, dar și a altor animale domestice. Tot acolo se arată că un rol deosebit în răspîndirea acestui cuvînt pe teritoriul Romaniei l-au avut mercenarii germani de la începutul Evului Mediu. El aparține categoriei mai largi a termenilor legați de creșterea calului, pe care popoarele romanice le-au primit în lexicul lor de la semințiile germanice stabilite în diferite părți ale imperiului roman. În acest sens, să se vadă cele spuse de Gamillscheg în *Romania Germanica* I, p.198-199, II, p.144. În ultimul loc: ,,Die Pferdezucht war bei allen Germanen eine Notwendigkeit der Kriegführung''. Sau la p.148 : ,,Die Ausdrücke der Pferdezucht spielen bei allen germanischen Stämmen eine grosse Rolle''.

Dar nu numai în franceză, ci şi în alte limbi romanice apusene situaţia este asemănătoare. Astfel, în spaniolă *anca* înseamnă atît „Hüfte" la om, cît şi „Hinterbacken des Pferdes", întocmai ca şi în provensală şi catalană, limbi prin intermediul cărora termenul a pătruns în spaniolă (vezi şi Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, I, p. 200, care arată că în span. *anca* a pătruns ca termen special de călărie sau ca termen veterinar, aşadar legat tot de terminologia animală). Prov. *anca* are atît sensul „hanche", cît şi „croupe de cheval", „gigot". Port. *anca* înseamnă tot „şold", „Hüfte", dar şi „Hinterteil der Tiere", „Kreuz der Pferde und Lasttiere" (la plural). Despre *anca* din limba sardă Gamillscheg, *Sprachgeschichtlicher Kommentar*..., p. 274, face presupunerea că ar fi ajuns aici „etwa als Ausdruck der Pferdezucht", o dată cu alţi termeni germanici din aceeaşi sferă semantică.

Este sigur, aşadar, că germ. **hanka* „Hüfte" s-a răspîndit în limbile romanice apusene nu numai pentru că în sistemul *coxa-femur* se produsese un dezechilibru. În sistemul denumirilor acestei părţi a corpului omenesc, atunci cînd termenul *coxa*, din motivele cunoscute, a devenit nesatisfăcător, au pătruns elemente aparţinînd sistemului corespunzător de denumiri la animale, s-a produs, deci, o întrepătrundere, o imixtiune a celor două cîmpuri onomasiologice.

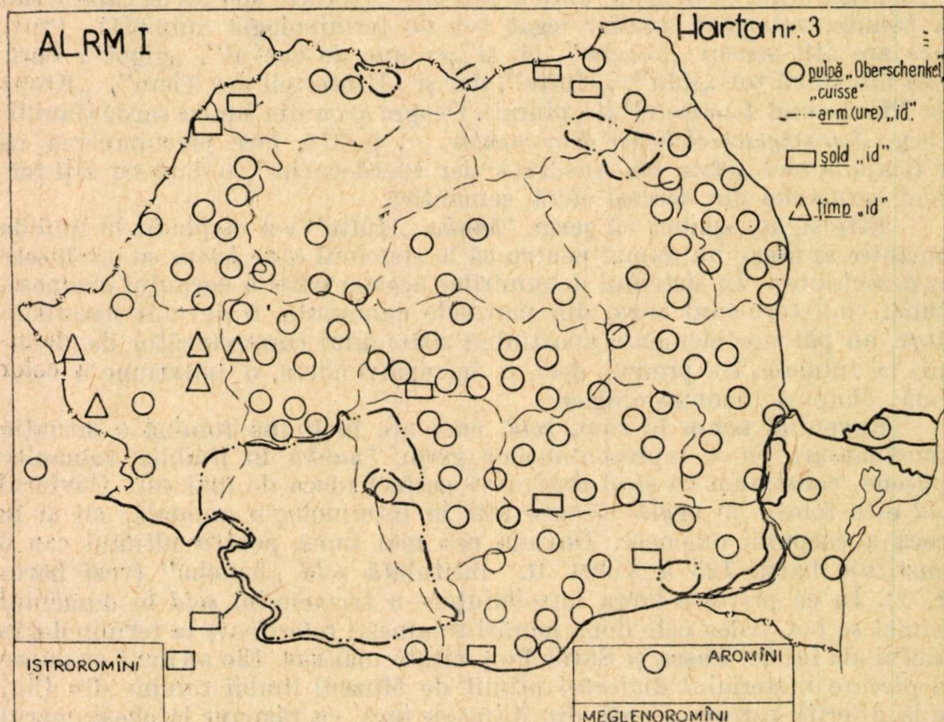
Revenind acum la rom. *şold*, care are în limba romînă o situaţie asemănătoare cu a reprezentanţilor germ. **hanka* în limbile romanice apusene, constatăm că şi el ilustrează perfect ideea de mai sus. Cuvîntul *şold* este folosit în egală măsură atît în terminologia animală, cît şi în aceea a corpului omenesc. Dovada cea mai bună pentru ultimul caz o constituie harta 125 a ALRM II, intitulată *şold* „hanche" (vezi harta nr. 2). În ce priveşte larga întrebuinţare a termenului *şold* în domeniul animal se pot vedea cele două lucrări romîneşti referitoare la terminologia calului ale lui Şt. Paşca şi Sever Pop, citate mai sus. Ele au avut ca punct de plecare materialul dialectal primit de Muzeul limbii romîne din Cluj de la diferiţi corespondenţi din întreaga ţară, ca răspuns la chestionarul intitulat *Calul*. Cu sensul de „terminaţia superioară a oaselor piciorului la cal", sau de „partea de la încheietura de sus pînă la genunchi", precum şi cu semnificaţia de „crucea şalelor", cuvîntul *şold* este atestat în întreaga ţară. În răspunsurile la chestionar au fost consemnate şi numeroase derivate populare, cum ar fi *şoldău*, *şodolan* (<*şoldolan*), *şoldiat*, *şoldiş*, *şoldit*, *şoldiu*, *şoldîiu*, *şoldăi*, *şolduit*, *şolduros* etc. (vezi S. Pop, *op. cit.* p. 230—231; Şt. Paşca, *op. cit.*, p. 318). Existenţa derivatelor constituie o probă în plus despre marea vitalitate în graiuri a cuvîntului *şold*, care aparţine terminologiei animale în genere şi nu numai terminologiei calului.

Aşadar, putem conchide că marea răspîndire a lui *şold* în graiurile dacoromîneşti se datoreşte folosirii lui intense în legătură cu animalele domestice.

Dacă în acest caz întrebuinţarea cuvîntului şi în sfera animală a ajutat la extinderea lui pe spaţii tot mai largi, ducînd la ancorarea lui tot mai puternică în mintea indivizilor vorbitori, în celălalt caz, al cuvîntului *coapsă*, întrepătrunderea sistemului de denumiri aparţinînd domeniului animal cu sistemul de denumiri uman a avut drept urmare înlătu-

rarea aproape totală a termenului *coapsă* din graiurile populare romînești. Atît într-un caz cît și în celălalt s-a manifestat, cu efecte diferite, favorabile sau nefavorabile, influența terminologiei animale.

Într-adevăr dacă privim din nou harta 56 a ALR I (vezi harta nr. 3), vom constata că termenii populari care îl concurează pe *coapsă*, scoțîn-

du-l din uz în cea mai mare parte a țării, aparțin mai mult sau mai puțin terminologiei animale.

Un prim exemplu îl constituie denumirea *arm-ármuri*, cu varianta *ármure-ármuri*, care alcătuiește o arie unitară în Oltenia, fiind atestat însă și în Maramureș în două localități (*ármuoru pt'ičióruluị*, pct. 354 și *ármuru pt'ičóruluị*, pct.351) și izolat în nordul Moldovei (pct. 378, 542, 550, 552), precum și în pct. 960 din sudul Munteniei (*ármuru kicóruluị-ármuri*. Peste tot el are sensul „Oberschenkel", „hanche". După Tiktin, DRG, s. v., *arm* înseamnă însă „(Ober)schenkel der Tiere". Apoi, cum am arătat și mai sus, în limba latină *armus*, pe lîngă sensul „Schulterblatt" (omoplat) însemna și „Vorderbug bei Tieren". Din terminologia animală el a trecut în Oltenia, și în celelalte puncte amintite, în terminologia corpului omenesc, înlocuindu-l pe mai vechiul *coapsă*.

Un alt termen dialectal este *țîmp*, atestat în Banat, în pct. 35, 40, 75, 79, 85. Sensul acestui termen dat de DLRM este „coapsă de animal". Etimonul este magh. *comb*. ALR arată că și acest cuvînt a trecut din

sfera animală în terminologia corpului omenesc, înlocuindu-l pe mai vechiul *coapsă*.

De asemenea, în mai multe puncte izolate, presărate pe întregul teritoriu dacoromîn, termenul *șold* „Hüfte" a căpătat și înțelesul „Oberschenkel" (pct. 3, 122, 324, 333, 385, 388, 727, 760, 859, 898). Ca și *coxa* în latina populară sau ca și ital. *calone*, *galone* (vezi mai sus, p. 445), termenul *șold* și-a extins sensul, însemnînd în punctele amintite atît „Hüfte", cît și „Oberschenkel". Faptul s-a putut produce datorită confuziei la nivelul „lucrurilor", adică datorită lipsei unei delimitări precise între aceste două părți ale corpului omenesc. Trebuie avută în vedere însă și terminologia animală, unde denumirea *șold*, se aplică întregii părți a piciorului de la genunchi în sus. Astfel, în ciuda lipsei de preciziune, *coapsă* a fost înlocuit în punctele amintite prin *șold*.

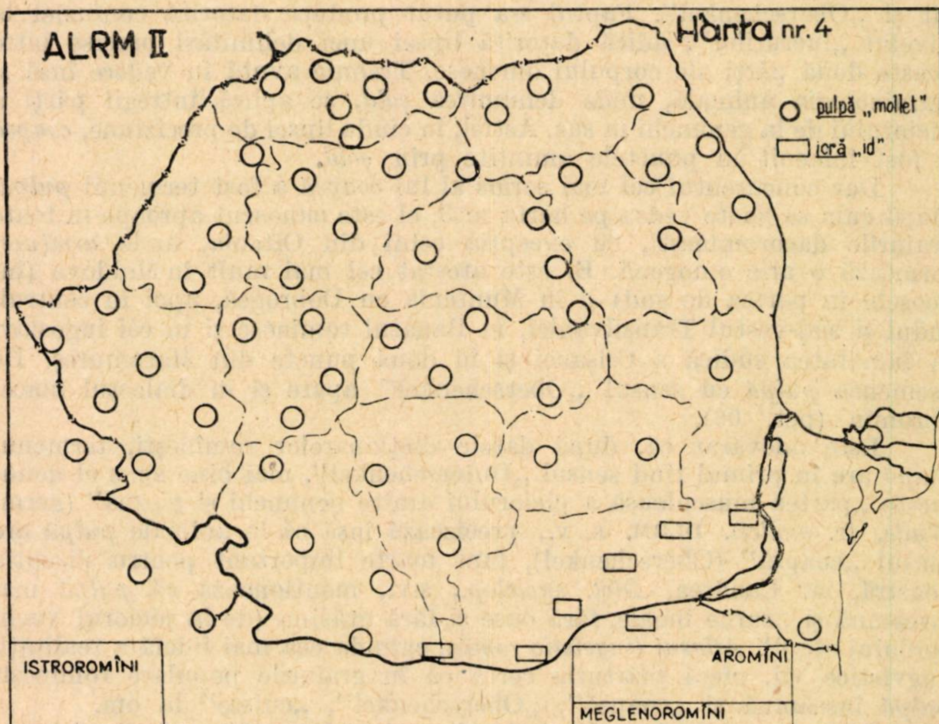
Dar concurentul cel mai serios al lui *coapsă* a fost termenul *pulpă*. După cum se poate vedea pe harta nr.3, el este cunoscut aproape în toate graiurile dacoromînești, cu excepția celui din Oltenia, unde *arm(ure)* formează o arie omogenă. El este atestat cel mai mult în Moldova (îndeosebi în partea de sud) și în Muntenia cu Dobrogea, apoi în centrul, sudul și sud-vestul Transilvaniei, în Banatul romînesc și în cel iugoslav, în jumătatea sudică a Crișanei și în două puncte din Maramureș. De asemenea *pulpă* cu sensul „Oberschenkel" apare și în dialectul macedoromîn (pct. 06).

Este adevărat că, după datele dicționarelor romînești, termenul *pulpă* are în primul rînd sensul „Unterschenkel", mai bine spus el denumește „partea musculoasă a piciorului dintre genunchi și gleznă" (germ. *Wade*, fr. *mollet*). DLRM, s. v., precizează însă că la animale *pulpă* are sensul „coapsă" (Oberschenkel), fapt foarte important pentru discuția noastră, iar Candrea, *Dicț. enciclop.*, s.v., menționează că *pulpă* mai înseamnă și „carne moale, fără oase și fără grăsime (de la piciorul vacii, porcului etc.)". *Atlasul lingvistic romîn*, oglinda cea mai fidelă a realității lingvistice vii, oferă mărturia certă că în graiurile populare romînești *pulpă* înseamnă și „coapsă", „Oberschenkel", „cuisse" la om.

Este drept că el se folosește și pentru denumirea părții cărnoase dintre genunchi și gleznă. Alături de mărturiile dicționarelor, trebuie să invocăm harta specială nr. 136 (vezi harta nr. 4), intitulată *pulpă*, cu sensul „mollet" („Wade"), din ALRM II. Exceptînd o fîșie îngustă de-a lungul Dunării în Muntenia, unde a pătruns termenul de origine bulgară recentă *icră*, *pulpă* „mollet" este larg răspîndit în toate graiurile dacoromînești. Adaug că în pct. 690 din Dobrogea (vezi harta 56 a ALR I) pentru „coapsă", „Oberschenkel" s-a primit răspunsul *pulpa di sus*, care implică opoziția cu *pulpa de jos*, dintre genunchi și gleznă.

Cum se explică faptul că, în ciuda lipsei de preciziune, termenul *pulpă* este folosit în romînă atît pentru „Oberschenkel", cît și pentru „Unterschenkel" („Wade", „mollet")? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să ținem seama de sensul cuvîntului latinesc *pulpa*. În această limbă *pulpa* avea sensul generic de „partea cărnoasă, musculoasă, din corpul animalelor", mai precis, după Georges, *Lat.-deutsch. Handwört.*, s.v., „Das Fleischige am tierischen Körper ohne Fett und

Knochen, das mürbe, essbare Fleisch, das Dickfleisch". Datorită acestui sens general, lat. *pulpa* a putut fi folosit pentru a denumi atît partea cărnoasă dintre genunchi și gleznă, cît și pe cea dintre șold și genunchi. Mai mult chiar, datorită acestui sens generic, *pulpă* a putut fi folosit în unele graiuri și pentru a denumi ,,mușchiul de la mînă, bicepsul", în expresia *pulpa mînii*, pct. 95, 130, 192, 235, 284, 316, 531, 574, 762, 812, 833, 848,

872, ALR II, vol. 1, harta 49. În aria din sudul Munteniei unde pentru ,,mollet" se spune *icră*, s-a notat și expresia *icrele mîinilor* ,,bicepsul, mușchiul de la mînă". Expresia *pulpa mînii* este atestată și cu sensul ,,antebraț" (MN 6960, pct. 25). Ultimele exemple constituie excepții, care totuși explică de ce lat. *pulpa* a putut căpăta în graiurile romînești atît accepția ,,Oberschenkel", cît și pe aceea de ,,Unterschenkel".

Trebuie să presupunem că la început, în domeniul terminologiei corpului omenesc, *pulpă* s-a folosit numai pentru ,,Unterschenkel" (Cf. și E. Gamillscheg, *op. cit.*, p.263). O probă în această privință o constituie și aria mai mare și mai compactă a acestui sens pe teritoriul dacoromîn, față de aria însemnînd ,,Oberschenkel" (să se compare hărțile 3 și 4). Aria mai restrînsă a sensului ,,Oberschenkel" al cuvîntului *pulpă* se explică prin faptul că pentru această noțiune exista mai de mult un termen propriu, specializat, anume *coapsă*. Acesta își pierduse acum sensul

său originar ,,Hüfte", întrucît limba adoptase între timp pentru această noţiune denumirea *şold*.

Prin urmare, trebuie să presupunem că într-un anumit moment din istoria limbii romîne se ajunsese la un echilibru în sistemul denumirilor acestor părţi ale corpului omenesc. Şi anume, începînd de sus în jos, existau denumirile : 1. *şold* ,,Hüfte" 2. *coapsă* ,,Oberschenkel" 3. *pulpă* ,,Unterschenkel". Dar probabil că încă de la început acest echilibru a fost cu totul nestabil. Stabilitatea lui era tulburată de sistemul corespunzător folosit pentru denumirea părţilor asemănătoare ale corpului animalelor. Într-adevăr, aici, pentru ,,Hüfte" exista termenul *şold*, ca şi la om. Pentru ,,Oberschenkel" se spunea însă *pulpă* (vezi precizările date de autorii de dicţionare) sau *arm* (*ure*), *ţîmp*, apoi *but*, *ciozvîrtă* etc., pe care nu i-am mai luat în discuţie. În sfîrşit, pentru partea dintre genunchi şi copită, care la animale nu are prea multă carne, nu va fi existat un termen propriu.

În această situaţie, seria (sistemul) *şold-coapsă-pulpă* de la om stătea faţă în faţă cu seria (sistemul onomasiologic) paralel *şold-pulpă* (*arm*, *ţîmp* etc.) de la animale, fiind influenţat de acesta. Urmarea a fost că în cea mai mare parte a teritoriului dacoromîn *coapsă* ,,Oberschenkel" la om, intrînd în luptă cu *pulpă* ,,Oberschenkel" la animale, a trebuit să cedeze terenul în favoarea acestuia din urmă. În unele graiuri, cum am mai spus, *coapsă* a fost înlocuit prin alţi termeni aparţinînd tot sistemului onomasiologic animal (*arm(ure)*, *ţîmp* etc.), cu care stătea, desigur, faţă în faţă. Se poate alcătui următoarea schemă :

la om		la animale		la om
1. *şold*	←→	1. *şold*	⟶	1. *şold*
2. *coapsă*	←→	2. *pulpă* (*arm*, *ţîmp* etc.)	→	2. *pulpă*
3. *pulpă*		—	⟶	3. *pulpă*

În lumina celor de mai sus, se explică acum şi mai bine dubla semnificaţie a rom. *pulpă*, aceea de ,,Unterschenkel", dar şi de ,,Oberschenkel". Această situaţie duce adeseori la neînţelegeri şi de aceea vorbitorii au simţit nevoia să adauge precizarea *de sus* sau *de jos (pulpa de sus, pulpa de jos)*.

În diferite graiuri populare, lipsa de preciziune, cauzată de zdruncinarea echilibrului în acest sistem onomasiologic, impune o nouă grupare a elementelor sistemului. Fiecare grai încearcă să rezolve independent situaţia complicată care s-a creat. Procesul este în curs de realizare, pe alocuri fiind chiar definitivat. În următoarele graiuri s-a ajuns la o cristalizare în acest sistem onomasiologic :

graiul muntenesc de sud	graiul din Olt. Maram., Fălticeni	unele graiuri din Banat	alte graiuri izolate
1. şold	1. şold	1. şold	1. şold
2. pulpă	2. arm(ure)	2. ţîmp	2. carne (muşchi)
3. icră	3. pulpă	3. pulpă	3. pulpă

Au apărut astfel mai multe sisteme onomasiologice regionale. După cum se vede, termenul *șold* există pretutindeni. *Pulpă* ,,Oberschenkel'' apare în graiul muntenesc de sud numai cu acest sens, pentru noțiunea ,,Unterschenkel'' adoptîndu-se termenul *icră*, de origine bulgară. În celelalte trei sisteme regionale *pulpă* s-a menținut cu sensul ,,Unterschenkel''. În schimb pentru ,,Oberschenkel'' s-au adoptat denumirile *arm(ure)*, *tîmp*, *carne*, primele două provenite din terminologia animală. Asupra ultimei denumiri *(carne, mușchi)* voi insista puțin, deoarece situația ei este asemănătoare cu aceea a lat. *pulpa* ,,partea cărnoasă din corpul animalelor'', folosit în romînă atît pentru ,,Oberschenkel'', cît și pentru ,,Unterschenkel''.

Pentru ,,Oberschenkel'', ALR I, harta 56, conține următoarele expresii care au ca punct de plecare ideea de ,,carne, mușchi, carne moale'' : *cárńẹa śẹ̑ måle* (cf. fr. *mollet*), pct. 573 ; *cárni̯a piĉórului̯* (și *pulpă*), pct.900 ; *cárnẹa de pe kiĉór* (cu precizarea că cei tineri zic *mușḱi*). pct. 166 ; *cárńa gru̯ásă*, pct. 68 ; *cárńe*, pct. 51 ; *cárńa á múltă*, pct. 100. Cu același sens de ,,Oberschenkel'', *mușchi* apare, cum am arătat mai sus, în pct. 166 (zic cei tineri) și în pct. 420, apoi în pct. 532 *múșḱi̯u kiŝórulu*, în pct.227 *múșťu pĉiŝórului̯*. Pentru ,,Oberschenkel'' există și expresia *macră*, în pct. 100. La meglenoromîni pentru aceeași parte a corpului se folosește expresia *gru̯ása cárne.*

Pentru sensul ,,Unterschenkel'', ALRM II, harta nr. 136, conține următoarele exemple : *carnea de la fluierul piciorului*, pct. 316 ; *carnea groasă de la picior*, pct. 325. La meglenoromîni s-a notat *angróasa cárne*, iar la istroromîni *ča γrosa cårne de pičor.*

Se vede ușor că în acele graiuri populare care au recurs la denumirile *carne, mușchi* restabilirea echilibrului se lovește de aceleași dificultăți pe care le-a ridicat la timpul său și adoptarea în acest sistem onomasiologic a termenului *pulpă*. Această soluție va fi probabil și ea abandonată.

Alături de denumirile discutate pînă acum, ALR mai conține și alte expresii, cele mai multe improprii, unele chiar greșite. Ele arată, așa cum sublinia și autorul ALR, I, S. Pop, că ,,în cea mai mare parte a teritoriului studiat nu există termeni proprii pentru *coapsa* piciorului''. Informatorii au trebuit să facă un anumit efort pentru a răspunde la această chestiune.

Numai în puținele puncte unde s-a păstrat pînă astăzi *coapsă*, există sistemul mai vechi : *șold-coapsă-pulpă*, pe care l-am putea considera propriu și limbii romîne literare.

★

În concluzie, dispariția termenului *coapsă* din majoritatea graiurilor populare romînești—punctul de plecare al lucrării de față — s-a datorat puternicii concurențe exercitate din partea sistemului onomasiologic paralel din terminologia animală. Acest sistem a exercitat o influență și asupra altor denumiri referitoare la aceste părți ale corpului omenesc. Explicația trebuie căutată în faptul că în conștiința indivizilor vorbitori, a țăranilor romîni de fapt, denumirile acestor părți ale corpului animalelor au fost mai puternic înrădăcinate, mai vii, decît corespondentele

acestora la om. Această stare de lucruri este ușor de înțeles la un popor în trecutul căruia, după cum se știe, păstoritul și creșterea vitelor au jucat un rol atît de important.

Aceeași îndeletnicire a fost însă destul de răspîndită și la celelalte popoare romanice în trecut. De aceea, în cercetarea denumirilor părților corpului omenesc în limbile romanice trebuie atrasă și terminologia corespunzătoare aparținînd sferei animale. Lucrarea onomasiologică mai veche a lui A. Zaune, *Die romanischen Namen der Körperteile*, trebuie completată și din această perspectivă.

În sfîrșit, cercetarea a confirmat justețea orientării structurale în studierea vocabularului, prin tratarea cuvintelor în cadrul cîmpului onomasiologic din care fac parte, fără a neglija însă independența relativă a fiecărui element și raportul lui cu realitatea obiectivă.

ИЗ ТЕРМИНОЛОГИИ, ОТНОСЯЩЕЙСЯ К ЧЕЛОВЕЧЕСКОМУ ТЕЛУ: **șold, coapsă, pulpă** (НА МАТЕРИАЛАХ РУМЫНСКОГО ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО АТЛАСА)

– ПО ВОПРОСУ СТРУКТУРНОГО АНАЛИЗА ЛЕКСИКИ –

РЕЗЮМЕ

Автор рассматривает в свете новейших ономасиологических исследований судьбу латинских слов *coxa*, *pulpa*, а также слово *șold* «бедро» германского (сакского) происхождения, в румынских говорах. Эти наименования образуют вместе частичную лексическую систему (микросистему), существующую в пределах более широкого поля, образуемого терминами, относящимися к телу человека. Данный вопрос, изучаемый в других романских языках некоторыми лингвистами, в числе которых фигурирует К. Бальдингер, рассматривается в новом свете, а именно, параллельно с соответствующей ономасиологической системой терминов, относящихся к частям тела животных.

Таким образом устанавливается, что исчезновение в романских языках, в том числе и румынском, латинского термина *femur* «ляжка» и его замена словом *coxa* «бедро» (вместо которого западные романские языки заимствовали германское слово **hanka* — фр. *hanche*, ит., исп., порт. *anca*) нельзя объяснить только омонимией, создавшейся в народной латыни между словами *femur* и *fimus* (*Wartburg*), на которую ссылается и Бальдингер, приводя некоторые доводы структурного характера (нарушение равновесия в системе наименований соответствующих частей человеческого тела), или только уничижительным значением, которое приобрело слово *femur* в нескольких народно-латинских текстах. Решающую роль в процессе вышеупомянутых изменений сыграло взаимопроникновение двух систем, то есть системы терминов, относящихся к человеческому телу, и системы терминов, обозначающих части тела животных. Германское слово **hanka*, как и соответствующие

ему французское, итальянское, испанское или португальское слова, относятся и к животной терминологии.

Румынское слово *coapsă* «лялжка» (<лат. *coxa*), относяшееся к терминологии частей человеческого тела, было заменено в различных говорах терминами *pulpă*, *arm* (*ure*), *tîmp*, которые прежде относились, и относятся также и теперь , к терминологии частей тела животных. Подобным же образом *șold* «бедро» (сакс. *Scholder*), термин, соответствующий французскому *hanche*, ит., исп., порт. *ance*(<герм. **hanka*), проник из терминологии частей тела животных в терминологию частей тела человека. Такие явления перехода из одной ономасиологической системы в другую имеют место непрерывно, что ведет к нарушению равновесия микросистемы и, затем, к новым попыткам востановить это равновесие.

Рассматриваемая нами ономасиологическая система в румынском языке дает следующую картину: 1. *șold* «бедро» 2. *coapsă* «ляжка» 3. *pulpă* «икра ноги».

В народных говорах положение значительно сложнее, чем в литературном языке.

Данное исследование подтверждает состоятельность структурного анализа в области словарного состава языка. Лексические единицы должны рассматриваться в пределах ономасиологической сферы, к которой они относятся, с учетом взаимоотношений, существующих между различными элементами, а также их связи с объективной действительностью.

REMARQUES SUR LA TERMINOLOGIE DU CORPS HUMAIN : **șold, coapsă, pulpă** (D'APRÈS L'ALR)

– ESSAI D'ANALYSE STRUCTURALE DU LEXIQUE –

RÉSUMÉ

L'article présente à la lumière des recherches onomasiologiques modernes le sort des mots latins *coxa* et *pulpa* et du terme d'origine allemande (saxonne) *șold*, dans les parlers populaires roumains. Dans le cadre général de l'onomasiologie, ces noms forment un système lexical partiel (microsystème) adapté à la terminologie du corps humain. Le problème, déjà étudié pour les autres langues romanes, entre autres par K. Baldinger, est envisagé ici sous un nouvel aspect, qui tient compte également du système onomasiologique parallèle de la terminologie du corps des animaux.

Ainsi, l'auteur établit que la disparition dans le lexique des langues romanes, y compris le roumain, du terme latin *femur* «cuisse» et sa substitution par *coxa* « hanche » (au lieu de ce dernier, les langues romanes occidentales ont adopté le mot allemand **hanka* — fr. *hanche*; it., esp., port. *anca*) ne sont pas dues seulement à l'homonymie fâcheuse qui s'était formée dans le latin populaire entre *femur* et *fimus* (Wartburg) comme le soutient Baldinger, ou à des raisons d'ordre structural (tels que le désé-

quilibre qui s'était produit dans la terminologie de ces parties du corps humain), pas plus qu'à l'acception péjorative que certains textes latins populaires donnent à *femur*. Selon l'auteur, le facteur essentiel ayant déterminé ces modifications a été l'interpénétration de la terminologie du corps humain et de la terminologie parallèle designant le corps des animaux.

Ainsi l'allemand **hanka*, tout comme ses représentants en français, italien, espagnol et portugais, appartient également à la terminologie animale.

En roumain *coapsă* (<lat. *coxa*), appartenant à la terminologie du corps humain, a été évincé dans certains parlers régionaux par les termes *pulpă*, *arm(ure)*, *ţîmp*, qui faisaient à l'origine partie de la terminologie animale, ou ils continuent d'être utilisés. De même *şold* (<sax. *Scholder*), correspondant roumain du fr. *hanche*, esp., port., it., *anca* (<all. **hanka*), a pénétré de la terminologie du corps des animaux dans celle du corps humain. On constate ainsi un continuel transfert d'un système onomasiologique à l'autre, qui entraînent une crise dans le microsystème, suivie de nouvelles tentatives de réorganisation.

En roumain, le système onomasiologique en question se présente comme suit : 1. *şold* « hanche » ; 2. *coapsă* « cuisse » ; 3. *pulpă* « mollet ». Au niveau des parlers populaires, la situation est plus compliquée et plus instable.

Les conclusions de l'auteur confirment la justesse d'une orientation structurale en matière de recherches lexicales, les termes de la langue devant être étudiés dans le cadre du domaine onomasiologique dont ils font partie, sans négliger l'interdépendance relative de chaque élément et ses rapports avec la réalité objective.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL TERMINOLOGIEI DE ÎNRUDIRE ÎN LIMBA ROMÎNĂ[1]

DE

VASILE SCURTU

Se știe că obiceiurile tradiționale ale nunților populare sînt un factor hotărîtor, care contribuie în largă măsură la menținerea și dezvoltarea unor termeni aparținînd domeniului lexical al înrudirii. Cu ocazia ceremonialului nunții, nașii se bucură de o considerație deosebită. Acest factor este bine cristalizat în folclorul romînesc, căci chiuiturile strigate la nuntă se adresează în mare parte acestora. Amintim numai cîntecul ritual „al găinii", care este dedicat aproape în întregime nașilor[2]. Pentru frumusețea versurilor și a melodiei sale originale, acest cîntec se răspîndește astăzi tot mai mult prin echipele noastre artistice.

În cadrul terminologiei aparținînd acestei înrudiri, termenii *naș(ă)*, *nun(ă)*, *fin(ă)*, *cumătru*, *-tră* ocupă locul cel mai important atît din punct de vedere social, cît și — evident — ca valoare lingvistică.

În cele ce urmează prezentăm doi dintre acești termeni, care ni se par mai interesanți din punctele de vedere amintite.

Nănaș — Naș

Cuvîntul denumește în special persoana care asistă la botez (botează și ține copilul în brațe) : *naș de botez*[3] și (rar) pe aceea care cunună pe cineva : *naș de cununie*[4]. Deci persoana (și implicit termenul) nu este înrudită direct cu familia căsătoriților.

---

[1] Prezentul articol face parte dintr-o lucrare mai mare intitulată *Termenii de înrudire în limba romînă*. Un scurt capitol din această monografie am publicat în „Cercetări de lingvistică" (Cluj), VII (1962), p. 276—292.

[2] Cf. E. Sevastos, *Nunta la Romîni*, București, 1889, p. 289 și urm. ; S. Fl. Marian, *Nunta la Romîni*, București, 1890, p. 507 și urm. ; *Folclor din Transilvania*, II, București, 1962, p. 172.

[3] Cf. H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe romînești*, II, București, 1959, p. 135, 138, 145.

[4] Cf. *id. ib.*

Instituția are o veche origine. Nașii primeau în terminologia latină diferite numiri, după funcțiunile ce le îndeplineau : *afferentes*, *sponsores*, *fideijussores*, *patres spirituales*, *paranymphi*, *susceptores*[1] ; cu echivalentele latine date pentru termenii romînești : *Nenasch* = compater, patrinus. Anon. Car. Nănaş (la botez) = testis baptismi, pater lustricus, levans e baptismo. LB. La început aceste atribuțiuni le aveau părinții copiilor. Din motive religioase și sociale factorul economic nu poate fi neglijat, ele au trecut asupra altor persoane (Marian, NA. 163)*. În coeziunea familială instituția „nășiei" are un rol important. La romîni înrudirea dintre nașii și finii botezați (sau cununați) de ei a devenit în cursul timpurilor destul de puternică, ba în unele părți se crede, că aceasta este chiar mai puternică decît cea de sînge. (Sevastos, N. 26-27 ; cf. Buzilă, N. 792). Iată ce spune un fin, nașei, care voia să-l ia de bărbat : *Să mă ierți nașă pe mine, Nu mă pot iubi cu tine, Nici să fiu bărbatul tău... Un fin ș-o nașă a se iubi, N-a fost și nici n-a mai fi.* (Marian, NA. 173).

Rudenia din nășie avea un caracter conservativ. „*Nun* e de regulă cel ce a botezat pe ginere, fie el cît de sărac. Dacă e mort, îi ia locul un fecior al lui, și numai dacă nu are pe nimeni, sau nu vrea, își alege alt naș ; de multe ori pentru asta se întîmplă și neînțelegeri[2]. Această rudenie spirituală e considerată ca „neamuri tari, rude tari ; ca frații"[3].

Probabil din timpul cînd nașul avea autoritate nediscutabilă asupra finilor, datează și cîteva proverbe sau expresii (unele figurate) în legătură cu aceste raporturi[4].

Nănaș (<*nunaș*, iar acesta diminutiv din *nun*) apare prima dată atestat într-un document din Moldova în 1615 (Bogdan, Gl.) ; *Naș*<*nănaș* (prin haplologie)[5] apare în aceeași perioadă. Iată cîteva citate pentru cei doi termeni: *Cîți se botează de un naș...aceia nu pot unii către alții să se ia.* Îndreptarea legii (1652), ap. TDRG. *Să fie altul nănaș să puie cununile.* Şapte taine (1645), ap. TDRG. *Și eu ce am găsit de nașii mei, nu străc nemică, ce*

[1] Cf. Martigny M. L'abbé, *Dictionnaire des antiquités chrétiennes*, Paris, 1889, s. v.

* În studiul nostru am întrebuințat, în general, abrevierile menționate în „Cercetări de lingvistică" (Cluj), VI (1961), nr. 1, p. 233—242, sau în *Dicționarul limbii romîne* al Academiei R.P.R. în curs de elaborare.

[2] Cf. G. I. Pitiș, *Căsătoriile la romînii săceleni*, în „Convorbiri literare", 1891, p. 913.

[3] H. H. Stahl, *op. cit.*

[4] *Nașul botează, nașul cutează*, Zanne, P. IV 481. *Eu sînt nașul lui!* = eu îi voi veni de hac, *id. ib.* 483. *Tot nașu-și are naș* = fiecare găsește pe cineva care să-l pună la punct. *id. ib.* 482. *Și-a găsit nașul*; *a dat de* sau *(peste) nașu-său* = a găsit pe cineva care să-l poată opri de la anumite lucruri ; a o păți ; a fi învins. Cf. CADE ; cf. și sensul figurat (regional) *nănașă'* nuiaua de bătut copiii'. *Și iar lua mama nănașa din coardă și iar ne jnăpăia.* Creangă, A. 40. Sens răspîndit și prin părțile Năsăudului. Pentru dial. aromîn cf. T. Papahagi, D.

[5] Afirmația (Pușcariu, Ét. 306) că *naș* e un „nun" mai puțin important („mic, subaltern") decît *nunaș*, *nănaș*, deoarece el nu participă la ceremonia căsătoriei, ci numai la botezul copilului, nu prea reiese suficient din texte și din ALR. Ar putea fi un sens regional izolat.

Pentru sensul învechit și greșit interpretat de ms. DA 'dar, cadou' al lui *naș* cf. D. Marmeliuc, *Etimologii*, în LR, XI (1962), nr. 6, p. 645.

întăresc (a. 1717). Iorga, S. D. XII 235. *Fie oricine ţi-a fi nănaş, dar ştiu c-a nimerit-o bine de ţi-a pus nume Chirică.* Creangă, P. 149. *Rădvan cu mire şi nuntaşi, Cu socri mari şi cu nănaşi.* Coşbuc, B. 19, ap. DA ms. *Să mă duc să mi-l cunun Şi să fiu nunaşul bun.* Hodoş, P. P. 296. *Să trăieşti, nănaşule! Să trăieşti ca frunza-n şes, Să cununi şi să botezi. Să trăieşti ca frunza-n munte. Să cununi mirese multe, Ce li-i zice să te-asculte!* Folc. trans. I 246[1].

(Rar, în Transilvania) serveşte şi ca termen de adresare oamenilor de aceeaşi vîrstă, sau către alţii mai în vîrstă. *Aleu, nunaş Marcule, De cînd mama m-o făcut Astă ciudă n-am văzut.* Alexici, L. P. I 10. *Nu crede naşule, că cîneascâ e gura... la pogace.* Ţichindeal, F. 10, ap. DA ms.

În ALRM I/II h. 299 „Naş (la botez)" se disting două zone bine precizate ale cuvîntului: *naş* în toată Muntenia şi Oltenia, apoi în cîteva puncte limitrofe acestor provincii şi în o parte din sudul Moldovei[2]. În restul teritoriului dacoromîn, deci în toată partea nordică, avem *nănaş*, ceea ce ne arată conservatismul şi omogenitatea în acest caz a graiului nordic[3], precum şi faptul că nord-vestul Transilvaniei merge, din punct de vedere lingvistic, cu Moldova[4]. Aceeaşi repartizare între *nănaş-naş* şi în ALRM I/II h. 374, precum şi în ALR II/I MN. p.79/2682/ „Nănaşule! (la nuntă)". Sufixarea (cu *-aş*) arată tendinţa de afectivitate şi o viaţă de familie poate mai consolidată în anumite regiuni, spre deosebire de altele.

Restul răspunsurilor pe care le dăm mai jos sînt sporadice şi izolate. În pct. 270: *nănaş* şi *moş*. *Moş* poate în adresare, cînd „nănaşul" este şi înaintat în vîrstă.

Nănaş de botez (din harta noastră) în cîteva puncte din Moldova este o precizare pentru a-l distinge de *nănaşul de cununie* din ALR I/II h. 267, pct. 359.

---

[1] În dialectele sud-dunărene: Megl. (termen de circulaţie generală) *mănuş, munuş* (< bg. *mamuş* 'idem'). Cf. N. Gerov, *Rečnik na bălgarski ezik*, s. v. Cf. Papahagi, M. R. 121; cf. id. R.M. 54, 77; Gr. S. VI 164, 170; Capidan, Mg. I 45, 46; id. ib. III 180; ALR I/II h. 216, 267, pct. 012; ALR II/I MN. p. 79 /2682/. Cf. şi metafora sintagmatică: (în astronomie) *drumu-mumuşului* (în dr. *calea naşului*) = calea lactee, drumul lui Traian, calea robilor etc. (Papahagi, M. R. 211; cf. Gr. S. VI 160; F. D. II 233). În ar. *mimuş(ă)* 'părinţii fărtatului'. Papahagi, M. R. 261.

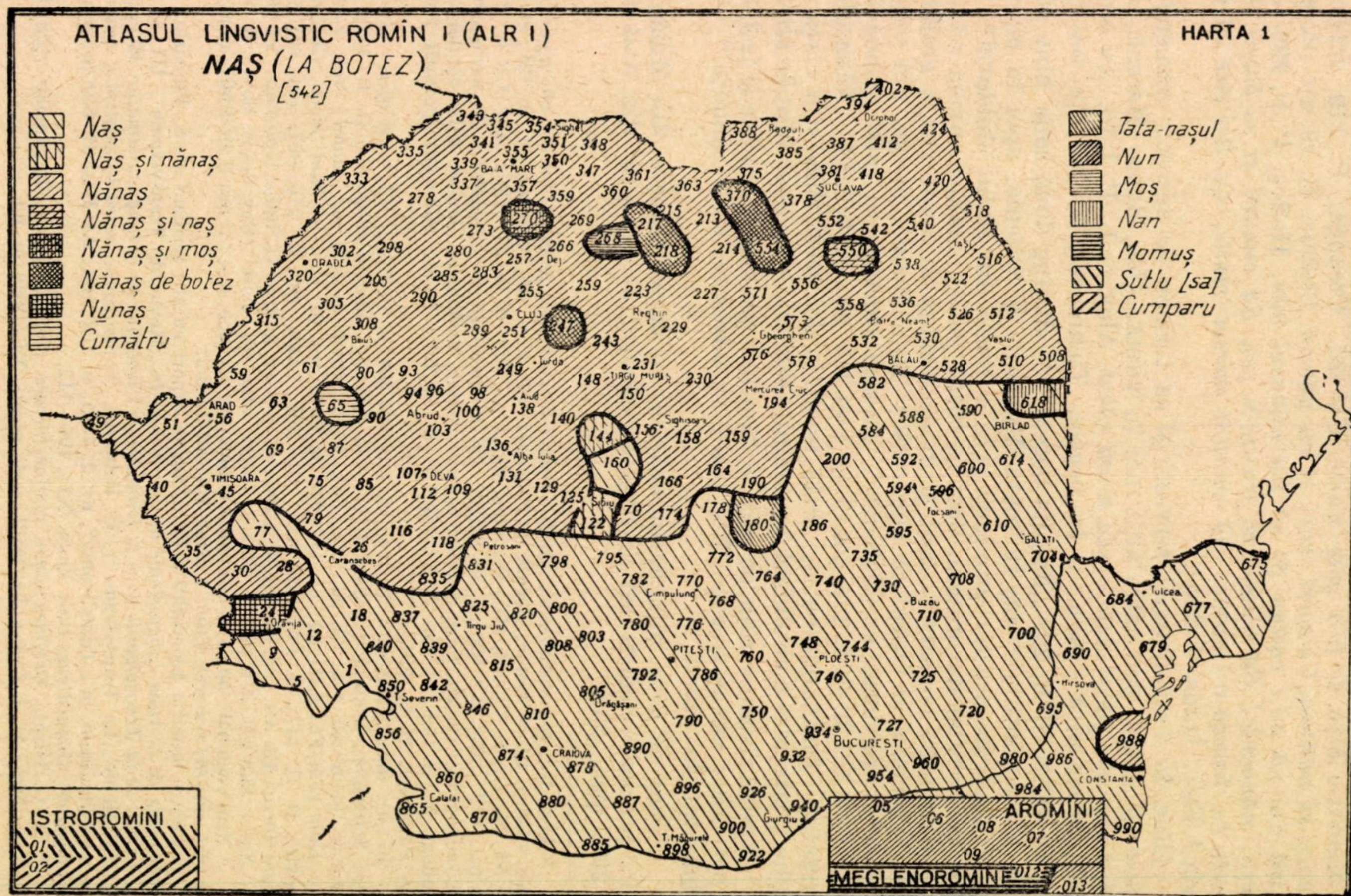
În istr. *diver* (Cantemir, T. 164; cf. ALR II/I MN. p. 79 /2682/. Cf. s.-cr. *djever* 'Brautführer; Schwager; Sekundant'. *Şantul* (Glavina, Cal. 71), *săntolu* (Popovici, D. R. 147). Cf. it. *săntolo* 'idem' AIS I h. 35, pct. 378, 397, 398; friulan *santul*; sor. *santul*; ven. *säntel-säntla*. *Cum* (Făt-Fr. XIII 30; cf. ALR I/II h. 267, pct. 01) < s.-cr. *kum* 'idem'. *Cumpåru* (Popovici, D. R. 147; cf. Puşcariu, Istr. III 300; ALR I/II h. 216, 367, pct. 02) < it. *compare* 'idem'. Cf. AIS I h. 35, pct. 397, 398; cf. şi s.-cr. *kunpar* (L'Italia dialettale, VI 108).

Sutlu ALR I/II. 216, pct. 01. Cf. s.-cr. *sutal, sutla 'naş—naşă'*. (Rev. des ét. slaves, X 195).

[2] Sens regional: *naş(ă)* = cel care cunună (aşa îşi zice el şi tot aşa îi zic finii); nuntaşii îi zic însă *nun(ă)* (-mare). Com. I. Stan Buceşti-Tecuci.

[3] Pentru situaţia geografică a lui *nănaş* în raport cu alţi termeni cf. S. Puşcariu, *Les enseignements de L'Atlas Linguistique de Roumanie*, în „Revue de Transylvanie", III, nr. 1; idem, *Le rôle de la Transylvanie dans la formation et l'évolution de la langue roumaine*, Bucarest 1938 (Extrait de „La Transylvanie"); E. Petrovici, *Transilvania, vatră linguistică a romînismului nord-dunărean*, în „Transilvania", nr. 2, 1941, p. 102, 106; Al. Rosetti, *Sur la méthode de la géographie linguistique*, Bull. lingu. XII, 106—112.

[4] Cf. G. Istrate, *Originea limbii romîne literare. Noi contribuţii*, în „Analele ştiinţifice ale universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi" (serie nouă), VI (1960), p. 69.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I (ALR I)
HARTA 1
NAȘ (LA BOTEZ)
[542]
Naș
Naș și nănaș
Nănaș
Nănaș și naș
Nănaș și moș
Nănaș de botez
Nunaș
Cumătru
Tata-nașul
Nun
Moș
Nan
Momuș
Sutlu [sa]
Cumparu
ISTROROMÎNI
AROMÎNI
MEGLENOROMÎNI

Nunaș din pct. 24 este important căci ne arată că *nănaș* derivă din *nunaș*, printr-o fază rezultată în urma asimilării devenit *nanaș*, și apoi *a* aton din prima silabă devenind *ă*, *nănaș*.

Cumătru din pct. 65 este numirea dată „nașului" de către părinții celui botezat. Explicația reiese și din notele lămuritoare la diferite puncte din ALR I/II h. 216 și ALR II/I MN. p. 70/2644/pct. 102, 105, 886.

Tata-nașul din pct. 180 este o formă compusă obișnuită în adresare. Se găsește și la H. II. 256 (Ciobanul-Constanța): „*Nașul se zice: tata, tica nașul*" sau: *tetea-nașu* H. XIV 378 (Luncavița-Tulcea); *tica nașul se zice la bătrînul ce botează* id. ib. (Turcoaia-Tulcea). Acești termeni, tot din domeniul înrudirii, se leagă de *naș* ca un fel de atribut întăritor al respectului față de acesta.

Nan din pct. 618 provine, desigur, din graiul copiilor, care îl aplică numai nașilor de la botez. (Bul. Phil. IX 202), dar după ce au ajuns adolescenți îl înlocuiesc cu *naș*, *nașă*[1]; cf. și Pamfile, CIM., ap. GL.

În ALR II/I MN p.79/2682/ la întrebarea indirectă: „Cum îi zic mirele și mireasa nunului la nuntă?" s-a răspuns în general cu: *naș*, *nănaș*.

Comacule! din pct. 64 provine probabil din magh. *koma* 'compater' dar cf. însă și s.-cr. *kum* 'naș'; *kumce* 'fin'.

Nănaș mare (pct. 349) a apărut probabil prin necesitatea distincției ce trebuia să se facă la nunțile unde sînt două perechi de nași dintre care una — de obicei mai înstărită sau apropiată mirilor și prin altă legătură de rudenie — poartă numirea de „nănași mari". E o numire răspîndită și în folclor: cf. *Nănaș mare, Sfîntul soare*, T. Papahagi, M. 119.

Jumătate de naș se zice, regional, celui care retează părul copilului. Marian, Na. 410; numit (tot reg.) *naș de al doilea* (Șez. IX (1905), p. 160), iar în sudul Moldovei *nan* (com. I. Stan, din Bucești-Tecuci).

Puterea de circulație a termenului *nănaș* — *naș* și vitalitatea lui[2] ne-o atestă nu numai textele și hărțile ALR, ci și derivatele sale.

Nășic s. m. = 1. (dim. al lui *naș* — cu sensul de bază de care ne-am ocupat) *Scoal'nevastă mă gătește, că nășicu mă poftește*. Mat. folk. ap. DA. ms.; cf. ALR II/I MN. p. 79/2682/, pct. 605, 723, 728; 2. (dim. al lui *naș*, cu sensul de '*cumătru*') ALR I/II h. 220, pct. 887.

Nășel s. m. (hipocoristic) CADE.

---

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Note de lexicologie romînească*, în SCL XIV (1963), nr. 1, p. 11—12. Termenii *nan-nană* sînt tratați în lucrarea noastră într-un capitol special cu sensurile: 1. soră, (rar) frate mai mare; 2. adresare către persoane mai în vîrstă; 3. mătușă; 4. iubită, mîndră; 5. mamă.

[2] A pătruns cu același sens, și în limba altor popoare. Ucr. (intrat din graiul din Transilvania sau din Moldova) *nanaško* (Miklosich, W. 17; cf. Candrea, El. 408: Crînjală, R. 353, 438; Kniezsa, 895); pol. *nanaško* Arhiva, VI (1895), p. 671; magh. *nanás, nánás* (Bledy, Infl. 70; cf. VI. Drimba, *Infl. romînești in graiul magh. din Valea Crișului Negru*, F. D. I 114; Damian I., *Adatok a magyar-román kölcsönhatáshoz*, Budapest, 1912, p. 44; în graiul ceangău: *nạș*, *-ạ̌* 'oaspeți de la nuntă; nuntași' (Wichman, 102).

Tov. Liviu Onu îmi comunică, în legătură cu aceste împrumuturi romînești în limbile străine, că fonetismul împrumuturilor (toate au, în prima silabă, *na-*), ar putea fi un indiciu asupra vechimii, în limba romînă, a formei *nănaș, nănașă*. După părerea d-sale, *nănaș*, *nănașă* ar trebui puse mai degrabă în legătură cu *nană* (din regiunile de vest). Peste termenul vechi, moștenit din latină, *nun*, s-a impus *nănaș* (și forma derivată: *naș*). Forma *nunaș* se explică prin contaminarea lui *nănaș* cu *nun*, și n-ar reprezenta forma de bază a lui *nănaș*.

Nănăşel s. m. (hipocoristic) *Ia vină-ncoace la nînăşel să te pupe el!* Creangă, P. 24. /I-am gătit/ *vro doi nănăşei şi vro doi diverei.* Corcea, B. 67, 68; cu varianta *nînăşel.*

Năşie s. f. = (rar) legătura de înrudire dintre naşi şi fini. *Iaste şi altă rudenie de pre cununie, care se cheamă...năşie.* Pravila munt., ap. CADE. *Ţi-ai tăiat tu năşia, Dar mi-te domnia?* Şez. VIII 167. *Năşie de baştină* = (în Oltenia) năşia care se moşteneşte din tată în fiu. Com. I. Donat-Craiova[1].

Năşască s. f. = (reg.) numele unui dans la nuntă, numit şi *hora naşului.* Gr. S. VII (1937), p. 244, 247; cf. Lexic reg. 42.

Nănăşie s. f. = năşie. *Neneshie*=cognatio spiritualis. Anon. car. *Că doară nănăşia-i împreunată cu cheltueli.* Reteganul, ap. CADE. var. *nunăşie*<*nunaş*. *Oamenii care n-au naşi sau dacă şi au, le umblă rău sub nunăşia lor.* Novacovici, ap. CADE.

Năşi vb. IV = a boteza sau a cununa (pe cineva); a fi naş; *Ăsta i-o năşit şi le-o pus sîrma la cap şi cununia.* M. Celarianu, *Polca pe furate,* 237, ap. SCL, XIV (1963), nr. 1, p. 18; cf. LB şi DL.

Nănăşi vb. IV tranz. şi intranz. = a năşi. LB.

Năşit s. n. = faptul de a năşi... *ce-o să mai dansez...la nuntă! Ştii ce — iau eu năşitu!* (I. Peltz, *Actele vorbeşte,* p. 273), ap. SCL, XIV (1963), nr. 1, p.18.

Nănaşă — Naşă

Este corespondentul feminin al lui *nănaş — naş* (avînd aceleaşi atribuţiuni ca şi acesta). *Nănaşă*<*nunaşă*; *naşă*<*nănaşă* (prin haplologie)[2]. Apare atestat în general, ca şi *naş* (*nănaş*), şi în aceleaşi texte, din aceeaşi epocă. *Nănaşă* a/ de *botez*: mater lustrica, matrona testis matrimonii. LB[3]. *Nice naşu-tău, suru-ta sau fratele nice naşa frate-tău sau soră să se ia, că iaste sînge mestecat.* Pravila (a. 1640), ap. GCR I 90. *Botezîndu-o îi fu soru-sa nănaşă.* Dosofteiu, V. S. 45. *Au botizat...ş-au fost nănaşă Codroe din Bărubăşti* (a. 1764). Iorga, S. D. XII 235. *Lîngă pat, zîmbind, stă mama, Adormindu-şi copilaşii, — Cămăşuţă cu mătasă Le-a cusut mîna nănaşii.* Goga. P. 81. *Cînd naşa m-a scăldat, Atunci rău m-a blăstămat.* Alecsandri, P. P. 379. *O nănaşă, draga mea, De ţi-ar fi săcat mîna, Cînd mi-ai pus tu cununa, Şi mi-ai ţinut lumina.* Jarník-Bîrseanu, D. 171. *Mult mă întreabă nănaşa: — Fină, pusu-ţ-ai pînza?* Folc. trans. I 191. *Naşa ştie, naşa să vie,* se zice despre cel care nu se poate lipsi într-o împrejurare de cineva, care-i cunoaşte gîndurile şi tainele. Zanne, P. IV 484.

Ca răspîndire geografică (cf. ALRM I/II h. 300), termenul *nănaşă* (ca şi *nănaş*) cuprinde partea de nord a întregului teritoriu dacoromîn

[1] Cf. H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 133.

[2] S. Puşcariu, *Rumänische Etymologien*, Halle, 1903, Sonderabdruck aus „Zeitschrift für Romanische Philologie" XXVII, p. 744—745. Iorgu Iordan explică pe *naş(ă)* prin căderea lui ă (devenit mai întîi î), a cărei urmare imediată a fost lungirea lui *n*. (datorită contragerii celor doi *n* veniţi în contact direct unul cu altul). În adevăr în cîteva puncte din Moldova se înregistrează de ALR formele : *nnaş, nnaşă* (Bul. Phil. IX 202—203).

[3] (Regional) *nănaşă* are unele atribuţiuni chiar şi la moartea finilor (cf. H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 135).

(Transilvania și Moldova), iar *naș(ă)* este răspîndit în întreagă Muntenia și Oltenia, precum și la hotarele imediat apropiate ale acestor provincii. Aceeași repartizare al lui *nănașă* și *nașă* se constată și în ALRM II/I h. 207 „Nănașă (la nuntă)". Deci formele de bază (*nănaș-nănașă*) se găsesc în Transilvania, de acolo au înaintat spre sud, sud-est și sud-vest, unde azi găsim numai derivatele sale. Cf. și ALR II/I MN. p. 79/2683/.

Amestecul de termeni *nașă* și *moașă* (pct. 874) se datorește faptului că copilul mic este dus la botez—în unele părți—atît de *nașă*, cît și de *moașă* („sage-femme").

Aceeași explicație trebuie s-o propunem și pentru răspunsul *babă* din pct. 45 și 09, știut fiind că în unele regiuni *babă* are și sensul de „sage-femme".

Nănașă de botez din cîteva puncte dispersate, este o precizare necesară distincției între aceasta și *nănașa de cununie*.

Termenii *cumătră* — *nănașă* — *nașă* devin uneori sinonimi din cauză că nașii sînt numiți cumetri de către părinții celor botezați sau cununați și invers. Cf. *cumătră* (pct. 65), *cumătră mare*, și *nașă* (pct.200), *cumătră mare* sau *nănașă* (pct. 385). În unele regiuni *nașa* și *cumătra* reprezintă aceeași persoană [1].

Nană (pct. 618) este corespondentul feminin al lui *nan* din același punct.

În ALR II/I MN. p. 79 la întrebarea: „Cum îi zic nunei la nuntă, mirele și mireasa?" s-a răspuns în majoritatea cazurilor cu *nănașă*, mai puțin cu *nașă* (cunoscut în aria acestuia) [2].

În pct. 349 avem compusul **nănașă mare**; cf. *Să trăiești nănașă mare, Și finuții dumitale, Să trăiești și să cununi, Tot cu pene de păuni, Să cununi și să botezi Cu pene de păuni verzi.* Arh. folk. VI. 170. Vezi: *nănaș mare.*

Tot compuse — desigur apărute în limbajul copiilor — sînt: *mîcănașă* (H. II 256) în Naziru-Brăila și *daca nașa* (H. II 320) în Surdila-Brăila. Primul element al acestuia poate reprezintă prescurtarea din *dădaca nașa*; cp. *bîta*; *maica bîta* [3].

★

Dat fiind rolul important al *nănașei* (*nașei*) în cadrul nunții și în cel al vieții sociale a finilor, precum și legătura sufletească strînsă dintre

[1] „Cîrma toată a acestei mici ceremonii (cumătria) o are viitoarea nănașă, cumătra lehuzei care de obicei este nuna cea mare". A. Lambrior, *Obiceiuri și credințe la romîni: cumătriile.* în „Conv. lit.", IX (1875), p. 3.

[2] Răspunsul de la pct. 64 „*fină* (după nuntă: *cumătră*) „apare confuz, căci *fină* este *mireasa* pentru nași, iar *cumătră* poate fi *nănașa.*

[3] Termeni pentru *nănașa* — *nașă* în dialectele sud-dunărene. Ar. (termen general), în megl. (parțial): *nun* — *nună.* Vezi la acest termen. În ar. numai în pct. 09: *babă.* Megl. *mămușă, mumușă* (Gr. S. VI 164, 170; cf. Capidan, Mg. III 180; ALR I/II h. 217, 268, pct. 012; ALR II/I MN, p. 79 /2683/. Vezi: *nănaș* — *naș.* Istr. *Botra* (Jahresber. VI 196; cf. Popovici, D. R. 147. După ALR I/II h. 217 și 268, ca termen general. În Făt-Fr. VIII 110, dim. *botraluță* 'nănășică'. Cf. s.-cr. *botra* 'Patin, Gevatterin'; cf. *Rjecnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* s. v.

Cumă (Popovici, D. R. 147) < s.-cr. *kuma* 'idem';

Sântola (Popovici, D. R. 147) < it. *santola* 'idem'. Cf. AIS I h. 36, pct. 378, 397, 398. E foarte probabil ca toți acești termeni de origine italiană să fi pătruns în istroromînă prin intermediul graiurilor locale sîrbo-croate.

Swâdvița ALR II/I MN, p. 79 /2683/. Cf. s.-cr. *svadbica* 'însoțitoarea miresei'.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I (ALR I)

HARTA 2

NAȘĂ (LA BOTEZ)

[543]

- Nașă
- Nașă și moașă
- Nașă și nănașă
- Nănașă
- Nănașă de botez
- Nănaș [?]
- Cumătră

- Babă
- Nană
- Nună
- Momușe
- Botra

ISTROROMÎNI

AROMÎNI

MEGLENOROMÎNI

aceştia, este explicabilă frecventa diminutivare hipocoristică a termenului în numeroase forme :

Năşică s. f. = 1. dim. al lui *naşă. Doamne, năşică dragă, Nu cumva vorbeşti în şagă.* Marian, SA. 36. *Nu ştii, năşică ceva! S-a bolnăvit nevasta.* Teodorescu, P. P. 336; cf. id. ib. 342; ALRM II/I MN. p. 79/2683/, pct. 605, 723, 769 (Cu var. *năşîcă* în pct. 728, 886; 2. dim. al lui *naşă* 'cumătră' ALR I/II h.221, pct. 887).

Nănăşică s. f. (varianta *nînăşică*). *Doamne, nînăşică dragă! Nu cumva vorbeşti în şagă? De micuţ m-ai botezat, De mare m-ai cununat.* Marian. SA. 36; cf. CADE.

Nănăşiţă s. f. *Nănaş mare, Sfîntu soare, Nănăşiţă luniţă.* T. Papahagi, M. 119; cf. Graiul, II 123; Marian, Nu. 211.

Năşiţă s. f. Cunoscut de noi în sate din jurul Craiovei.

Năşicuţă s. f. *Foicică, foaie lată, Năşicuţă Radă... Hai cu mine la ogradă, Năşicuţă Radă.* Teodorescu, P.P. 342.

Nănăşucă s. f. *Nănăşucă, draga mea, Spuneţi-oi, ori oi tăcea Spuneţi-oi pe nănaşu Că mi-o cumpărat şurţu?* Folc. trans. I. 565; cf. TDRG.

Nănaşca s. f. = numele unui dans popular la nuntă. N. Rev. rom. IV. 120. Termenul derivă din ucr. *nanaska* 'nănaşă' acesta la rîndul lui împrumutat din limba romînă (Candrea, El. 408)[1].

Nun — Nună

Termenii denumesc perechea (de obicei soţul şi soţia) care cunună pe miri, şi în această accepţiune sînt sinonimi cu *nănaş-nănaşă, naş-naşă.* Această sononimie, provenită şi din amestecul atribuţiunilor, este redată atît de dicţionare (*Nunaş* = *naş* ce botează şi cunună, Costin, Gr. Băn. II; *nunaş* sau *naş* şi *nunaşă* sau *naşă* sînt cei ce m-au botezat Liuba-Jana, M. 25) cît şi de ALRM I/II hărţile: 299, 300, 306, 374, 376.

Nun sau *nunul mare* (la cunuie) = paranymphus, architriclinis, testis matrimonii. LB. „Nunul şi nuna se mai numesc *nuni-mari*, cînd este numai o pereche de martori, cînd însă sînt două sau trei perechi de aceşti martori, se numesc *nuni-mari*, perechea mai de frunte, mai cu autoritate, pe cînd celelalte perechi se numesc *nuni mici*". Marian. Nu.20.

În ceea ce priveşte etimologia, rom. *nun*<lat. (graiul copiilor) *nunnus* (=nonnus) 'tatăl meu (termen de respect); cel care a crescut un copil'; *nonni* 'părinţi adoptivi', Termenul *nonnus* nu apare în latina clasică (Grandgent, 22). La baza lui stă o formă balcanică [2] *nunnus-nunna.* Cf. alb. *nun* 'naş (la botez)'; *nunë* 'naşă (la botez)': *nunεr i*'năşie'; ngr. νόννος 'naş la botez sau cununie'; f. νόννα; bg. *nunko* (masc.) *-nunka* (fem.)[3] sl. rag. *dundo* 'unchi, bade, nene'. Cf. cal. *nunnë* 'padrino', sard. *nonnu* 'Taufpate, Gevatter', apoi şi în alte dialecte italiene (Alessio, conc. 35), precum şi în cîteva limbi romanice apusene (REW. 5817).

---

[1] Ucr. *nanaško* şi *nanaška* este pus de alţi cercetători în legătură cu slovacul *nenka, nenika* (Kniezsa, 895).

[2] Cf. P. Skok, *op. cit.*, p. 197, 198.

[3] Acestea intrate în bulgară din limba romînă. Cf. T. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-romîne*, în DR, III, p. 233.

Iată cîteva mențiuni din textele romînești mai semnificative : *Grăi lor... : împleți vasele de apă...și aduceți nunilor* Coresi, ap. GCR I 317. *Mirele/ se duce/ cu nunul și nuna la mireasă și de acolo la biserică.* H. I. 25. (Botoșani). *Vreau să te cunun, C-am jurat să fiu azi nun.* Alecsandri, P. P. 114. *Ajungă-te voia bună, pe dumneata, jupîne nune mare, și pe dumneata jupîneasă nună mare.* Teodorescu, P. P. 168 ; cf. Sevastos N. 23. *Ține, doamne, pe nunu, Să mai cunune unu, Ține, doamne, pe nuna Să mai cunune una, Șapte perechi cu asta* ! Folc. traus. II 187. *Nună mare, să trăiești, Să cununi și să botezi.* id. ib. I 566 [1].

După ALR I/II h. 267, *nun* este răspîndit în Muntenia, în special în partea de nord și sporadic în Moldova.

Nun mare este cunoscut în Moldova și în cîteva puncte din Muntenia.

Pentru *naș* și *nănaș*, vezi mai sus.

Nănaș de cununie (din pct. 395) este o precizare și nu pare uzual.

Pentru *cumătru* (din pct. 65) și *cumătru mare* (din pct. 80), ca sinonime cu *nun* și *nun mare*, vezi : *nănaș-naș*.

Pentru *nună* (ALR I/II h. 268) termenii cei mai uzuali sînt : *nună mare, nașă* și *nănașă* ; urmează apoi : *cumătră, cumătră mare*. Ariile de răspîndire ale acestora coincid aproape cu ale corespondentelor lor masculine din h. 267 „Nun”[2].

Se mai numesc (regional) *nune* (numai la feminin) și fetele care merg cu mirele după mireasă numite în alte părți d r u ș t e, s u r o r i d e m i r e sau de mireasă. Cf. Marian, Nu. 232-233 ; Vaida ; ALR II/I h. 162, pct. 141[3].

Derivatele de la *nun(ă)* sînt de asemenea numeroase :

Nunaș s. m. (Molin, R. B. 11 ; cf. Costin, Gr. Băn. II ; ALR I/II h. 267, pct. 24).

Nunășel s. m. /I-am cătat/ *o nevastă-n patru muchi Și vro doi nunășei.* Corcea, B. 91.

Nunașă s.f. = 1.dim. al lui *nună* (Molin, R. B. 11 ; cf. ALR I/II h. 268, pct. 24) ; 2. dim. al lui *nună* 'cumătră'. (ARL I/II h. 221, pct. 24).

Nunuț s.m. CADE.

Nunuță s.f. Marian, Nu. 208.

---

[1] În dialectele sud-dunărene :

Ar. (termen de circulație generală) : *nun-nună* (Weigand, Ar. II 321 ; cf. Mihăileanu ; Dalametra ; Pascu, D. II 131 ; Papahagi, B. 83, 667 ; Capidan, Ar. 274 ; T. Papahagi, D. ; ALR I/II h. 216, 217, 267, 268 ; ALR II/I MN. p. 79 /2682/, 2683/. *Ca nunlu la nuntă* = ca nașul la nuntă : respectat și ascultat de toți nuntașii. *Nunul* e considerat ca părinte spiritual și ca educator pentru cei cununați de el, sau botezați de el. T. Papahagi, D. s. v. Cu derivatele (rari) : nunl'e 'calitatea de nun, de naș ; nășie ; cumetrie'. Dalametra, Mihăileanu ; cf. T. Papahagi, D.) și *nuname* 'invitații nașilor la nuntă'. (T. Papahagi, D.) Tot în ar. (parțial) *nun(ă)* 'cumătru, cumătră'. ALR I/II h. 220, 221, pct. 05, 09 ; cf. ALR II/I MN. p. 70 /2644/, pct. 010.

Megl. (parțial) *nun — nună* (Papahagi, R. M. 56 ; cf. Gr. S. VI. 175 ; ALR I/II h. 216, 217, 267, 268, pct. 013.

Istr. *Nono* < it. *nonno* 'padrino' ; Cf. P. Petrocchi, *Novo dizionario universale della lingua italiana*, vol. II, Milano, 1891, s.v.

[2] Cf. și (unica formă și atestare) *meseleucă* = nună (?). Lexic reg. 71 (în comuna Girișu de Criș, raionul Oradea).

[3] Nună 'alunea, semn pe corp' Teaha, Gr. 247 este o apropiere și asimilare cu *alună*.

Nunișoară s.f. *Nunișoară tot să-mi zică.* Graiul, I 334. (în Independența-Covurlui).

Nuneasca s.f. = horă care se joacă la nuntă (numită și *hora nunului.* Diaconu, R. XX; sau *hora miresei* H. IV 89, în Ciobanu-Constanța); melodia după care se joacă această horă. *Cimpoierul zice nuneasca, iar nuntașii joacă roata împrejur.* Sevastos, Nu. 152: cf. ALRT II 249, pct. 769. Cu varianta regională *luneascá* (prin disimilare). CV, II, nr. 3, p. 36.

Nunăși vb. IV tranz. = a porecli pe cineva. *Așa-l nunășesc dar numele bun e altul.* Com. A. Coca (Oravița-Banat), ap. DA ms.

Nunește adv. = ca nunul: în cinstea nunului. (N.G. Tistu, B. 15).

Cînd în cursul expunerii noastre am studiat lingvistic fiecare termen în parte, am tras și concluziile pe care le-am crezut necesare, de aceea repetarea lor aici este superfluă.

Ca încheiere, subliniem cîteva probleme care ni se par mai importante.

Am arătat în ce măsură acești termeni, împreună cu derivatele lor, au contribuit la îmbogățirea tezaurului lexical al limbii romîne.

De altfel *naș* face parte din fondul principal lexical al limbii noastre [1]. Vitalitatea termenilor ne-o confirmă și faptul că, fiind cunoscuți pe arii compacte ale teritoriului dacoromîn, ei au pătruns și în limba unor popoare vecine sau conlocuitoare.

Acești termeni atestă în același timp influențele care s-au exercitat de către limbile popoarelor vecine sau conlocuitoare asupra lexicului limbii noastre sau asupra dialectelor sud-dunărene (subliniem că dialectul istroromîn a pierdut complet acești termeni) [2].

Termenii de care ne-am ocupat sînt din domeniul vieții spirituale tradiționale și ca atare au un pronunțat caracter conservativ, ceea ce explică și originea lor latină. Ei aparțin astfel romînei comune, căci faptul că-i găsim și în două din dialectele sud-dunărene ne arată unitatea de odinioară a dialectelor romînești, apoi legătura acestora cu romanitatea apuseană [3] precum și cu grupul latinei balcanice (cazul lui *nun*) [4].

Ne-am străduit în articolul de față să demonstrăm științific lupta între diferiți termeni sinonimi, într-o anumită epocă din istoria limbii romîne mai ales sub raport semantic, urmărind răspîndirea acestor termeni. Am încercat astfel să conchidem asupra procesului lingvistic petrecut pe terenul dacoromînei.

---

[1] Cf. Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, București, 1954, p. 52, 68, 104, 142.

[2] Vezi mai recent, I. Coteanu, *Cum dispare o limbă (istroromîna)*, București, 1957; cf. și Radu Flora, *Despre stadiul actual al istroromînei*, în *Fonetică și dialectologie*, IV (1962), p. 135–170.

[3] Cf. *Istoria Romîniei*, I, București, 1960, p. 790.

[4] Cf. Acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, I 3, București, 1960, p. 40; II 3, p. 32–33.

Am arătat astfel că formele de bază romînești *nănaș—nănașă* se găsesc în Transilvania, arie conservativă cunoscută în atîtea fapte de limbă, de unde au înaintat spre sud, sud-est și sud-vest, unde astăzi găsim numai derivatele lor.

Între cuvintele cercetate și obiceiurile despre care s-a amintit este o strînsă legătură și tocmai de aceea termenii sînt importanți și valoroși în legătură cu trecutul vieții poporului nostru. Astfel de cuvinte lămuresc originea unor obiceiuri și vechimea acestora, după cum și invers, obiceiurile ne arată originea și înțelesul cuvintelor [1], demonstrînd interdependența dintre factorii etno-sociali și cei de limbă.

К ВОПРОСУ О ТЕРМИНОЛОГИИ РОДСТВА В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Данная статья является частью обширной лексической работы, озаглавленной ,,Термины родства в румынском языке".

Здесь мы представим два из этих терминов *nănaș*(*ă*) и *nun*(*ă*), входящие в состав так называемого духовного родства. Эти слова изучены на основании всех текстов и источников, которые мы смогли использовать, и карт Румынского лингвистического атласа, причем показано их положение во всех диалектах румынского языка, а также их связь с западными романскими языками и с языками соседних народов.

Прослеживается, в какой мере эти термины способствовали обогащению лексики румынского языка.

Вообще выявляется жизненность изученных терминов и их распространение, особенно в народных говорах, а также их важность для романского характера румынского языка и то, в какой мере они проникли в другие языки.

Из их положения, отраженного в двух прилагаемых картах, делаются выводы лингвистического и исторического характера; указывается, что основные румынские формы *nănaș*(*ă*) встречаются в Трансильвании, известной как консервативный ареал по отношению к многочисленным языковым фактам. Термины изучены в тесной связи с прошлым румынского народа и показана взаимозависимость социальных и лингвистических явлений.

---

[1] Cf. N. Drăganu, *Cuvinte și obiceiuri*, în ,,Anuarul Arhivei de Folclor", II, București. 1933, p. 1–19.

CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DE LA TERMINOLOGIE DE LA PARENTÉ EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

Le présent article fait partie d'un ample ouvrage de lexique, intitulé *Les termes de parenté en roumain*.

Nous présentons ici deux de ces termes, *nănaș(ă)* et *nun(ă)* qui se rattachent au groupe de ce qu'on nomme la parenté spirituelle. Ces mots sont étudiés en utilisant tous les textes et les sources dont il nous a été possible de disposer, les cartes de l'*Atlas linguistique roumain* y compris ; nous analysons leur situation dans tous les dialectes de la langue roumaine, ainsi que leurs analogies avec la romanité occidentale et avec les termes des langues des peuples voisins.

Nous essayons de voir en quelle mesure ces termes ont contribué à l'enrichissement du trésor lexical de la langue roumaine.

En général, nous avons mis en évidence leur vitalité et leur diffusion surtout dans les parlers populaires, ainsi que leur importance pour la romanité de la langue roumaine et la mesure dans laquelle ils ont pénétré dans d'autres langues.

La situation reflétée par les deux cartes annexées nous mène à des conclusions d'ordre linguistique et historique. Les formes roumaines de base *nănaș(ă)* se rencontrent en Transylvanie, région réputée conservatrice en ce qui concerne les phénomènes linguistiques. Les termes sont étudiés en étroite connexion avec le passé de notre peuple, en montrant l'interdépendance entre les phénomènes sociaux et linguistiques.

CU PRIVIRE LA DUBLA NEGAȚIE[1] ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

I. RIZESCU

Se știe că în limba romînă contemporană dacă pronumele, adjectivele și adverbele negative : *nimeni*, *nimic*, *nici unul*, *niciodată* etc. sînt însoțite de un verb, acesta trebuie să se găsească la forma negativă (*nimeni n-a venit*). Tot pe lîngă un verb la forma negativă, pentru a întări negația, se folosește adverbul *nici* (*Nici n-ai idee ce mult îmi place muzica*). Aceeași situație este și în limba romînă mai veche. Prezența verbului la forma pozitivă, în asemenea cazuri, este explicată, de obicei, prin influența slavă (*nime a venit*; *nemică gîndindu-se*; *nece pomenesc numele lor cu rostul meu*; *nu trecu*, *nece lăsă ruga mĕserului* etc.) [2].

S-ar putea deci crede că în vechea slavă nu exista *dubla negație*. De ce atunci tipurile de mai sus cu verbul la forma pozitivă sînt destul de rare în textele romînești cu model slav?

Cunoașterea originii construcției romînești : *nimeni n-a venit* ar putea explica și această chestiune. Kr. Sandfeld, fără a analiza construcțiile amintite, se mulțumește să arate că „întrebuințarea slavă a două negații se găsește în bulg. *toj ništo ne znaje*" „el nu știe nimic", în alb. *asnjë nuke vajti* „nimeni nu pleacă", ca și în rom. *nimeni nu s-a dus* [3].

Dar asemănarea unor tipuri nu înseamnă și explicarea lor. Numai o analiză mai atentă a negației din latină, slavă, din limbile romanice poate aduce unele date noi cu privire la aceste construcții.

★

---

[1] În ce privește termenul consacrat „dublă negație", unii cercetători consideră că în propozițiile : *nimeni n-a venit, nu cunoaștem nici o poezie* avem de-a face de fapt cu o negație întărită, deoarece nu poate exista *nimeni*, *nimic* independent de verbul la forma negativă. De *dubla negație* s-ar putea vorbi numai în fraze cu verbe la forma negativă (K. B. Samatova, *К вопросу о „двойном отрицании" в современном русском языке*, în *„Вестник Московского университета"*, nr. 3, 1959, p. 153—167).

[2] Vezi I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, t. I, p. CCXIX; de asemenea O. Densusianu, H.L.R., II, p. 400, acad. Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea—al XVI-lea*, p. 170.

[3] *Linguistique balkanique*, Problèmes et résultats, Paris, 1930, p. 158.

În latină, după pronume și adverbe negative, verbul se pune la forma pozitivă [1] :

Nemo venit, nihil accidit, nunquam venit, nusquam id accidit.

Ca și în greacă, o negație compusă (*nemo, nunquam*) e anulată de o negație ulterioară : *nemo eum* **non** *odit* „toată lumea îl urăște", *nunquam* **non** „totdeauna", *nihil* **non**, „absolut tot" [2]. Aceeași situație este, spre deosebire de greacă, și cînd negația e anterioară : **non** *nemo eum odit* „unii îl detestă", **non** *nunquam* „uneori".

Așadar situația din *latina clasică* nu poate explica *dubla negație* din romînește.

În limba romînă, forma negativă a verbului e obligatorie indiferent de locul pronumelui negativ în comunicare. În textele vechi din sec. XVI putem observa însă numeroase oscilări în privința prezenței adverbului de negație (*nu*) pe lîngă verb în situațiile amintite mai sus. De exemplu :

Nimea să iasă *flămînd* C_2 11/13 dar și *Nimea să nu se plîngă* C_2 118/18.

De asemenea :

Nimea are a ședea de-a dereapta. C_2 90/22.

Nimea *așa pre eluși cruță-se.* C_2 235'/16, 197/22.

Niminilea *de nevoia sau cu sila* **trage** *Hristos.* C_2 190/32.

Nici un lucru *în calea vieței* **putem** *să facem.* C_2 16/4, 448/12, 168/10, 340/30.

Nici dinioară cunoscut-am *voi.* C_2 195/21.

Nici dinioară *mainte* **făcuse.** C_2 226/9.

Nici dinioară *așa cineva să poată creade.* C_2 243/33.

Nimea *amu*... **să se apropie.** C_2 205/24.

Nemică să ne mîhnim. C_2 33/4[3].

Nemică *nederept* **să-l aibi**... C_2 31/24.

Nici să adaugă, nici să ia nemica. C_2 3/4.

Nece unul *de acei bărbați*... **gusta-vor.** C_2 413/13 (B).

Nici un *bărbat de acei chemați* **au a gusta.** C_2 416/25. (B).

Nici unul *de noi* **să piară.** C_2 187/34.

Comparînd diferite pasaje ale Cazaniei a doua, se observă deosebiri, în privința folosirii negației, între textul evangheliei și cel al tîlcului.

În unele cazuri, negația dublă apare în textul tîlcului, dar nu și în cel corespunzător din evanghelie :

Tîlc	*Evanghelie*
Nici un om *așa* **n-au grăit** *ca acest om.* 196/22.	**Nece un om** *iaste să grăiască așa ca acest om.* 189/5.
Și mie **nici dinioară nu-mi dedeși** *un ed.* 3 1/11.	*Și mie* **nece dinioară**-*mi* **dedeși** *un ed.* 22/8.
Nemunuia să nu spuneți *ce fu.* 441/6.	**Nemunuia să spuneți** *ce fu.* 436/8.

[1] O. Riemann și H. Goelzer, *Grammaire latine complète*, Paris, 1924, p. 111—112.

[2] A. Ernout-F. Thomas, *Syntaxe latine*, 2-e édition, Paris, 1959, p. 154.

[3] Pare curios că unele propoziții cu același conținut semantic, doar cu verbe la moduri diferite (indicativ-conjunctiv) aparținînd tîlcului din Cazania a doua, se construiesc atît cu verbul la forma pozitivă, cît și la cea negativă :

Nemica *alta* **nu știa** 332/22 **Nemica** *alta* **să știu** 273/8.

Întîlnim desigur situații inverse, adică cu negația dublă în evanghelie :

Evanghelie	*Tîlc*
Nimea nu se sui *la ceriu.* 460/15.	**Nimea** *den oameni la ceriul acela* **sui.** 461/12.

Alteori întîmpinăm lipsa lui *nu* în ambele variante :

Evanghelie	*Tîlc*
Nemica *zisa ta* **călcai.** 22/7.	**Nici dinioară** *zisa ta* **călcai.** 31/4.

În genere, nu poate fi vorba de o frecvență mai mare a dublei negații în tîlc față de evanghelie, sau invers. De altfel chiar și în *Introducere* la Cazania a doua, text netradus, găsim asemenea variații :

Nemunui să fie acoperită. 6/21

dar și :

Nimea nu se poate *spăsi.* 4/8.

Asemenea exemple se pot găsi și în alte texte vechi. În *Codicele Voronețean*, de exemplu :

Intru nemică *pomenește.* 10/7.
Nemica *acelea* **se veghie.** 32/8[1].
Nece *soarele,* **nece** stelele **se iviră** *în multe zile.* 8 8/4—5.
În *Psaltirea Hurmuzache* :
Nece înțeleseră. 9 r/4.
Nemica[2] *se dospĕscă.*
Tetraevanghelul :
Nece un prooroc primit iaste (după Cr. R. 176/12)
Și nece cătră unul de ei **fu trimes** *Ilie.* (după Cr. R. 177/14).

Textele de mai sus au avut modele slave. În schimb în documente originale, adverbul *nu* lipsește foarte rar, fiind cu totul nesemnificativ pentru sintaxa acestor texte.

În C.B.I sînt puțin frecvente fraze cu construcții ca : **Nici au avut** *ei* **nici** *o amestecătură cu moșia Moldoveanului,* **nici au** fost *funași cu el.* 58/30.

Aceeași situație este și în textele cu alt model decît cel slav, ca de exemplu *Palia de la Orăștie.* Construcții ca : *nice se vor pomeni* 168/20, *nece adaugem, neci să luom* 11/3 sînt foarte rare. Merită relevată de asemenea următoarea situație : numeroase verbe la gerunziu în îmbinări cu pronume, adverbe negative apar la forma pozitivă, și nu la cea negativă (adică cu prefixul *ne-*).

---

[1] Pe aceeași pagină : *Nemică nu sînt.* 32/2.

[2] Există situații în care prezența pronumelui negativ *nimic* nu cere ca verbul din propoziție să fie la forma negativă :
Nemică îi păru naşterea lui dentîi. P.O. 99/11
Nemică sînt eu cătră ea. P.O. 59/11
Nemică ținea ea pre doamnă-sa cătră ea. P.O. 59/8—9.
În exemplele de mai sus *nimic* are înțelesul de „fără valoare, fără importanță”.

De exemplu :
Nici un *folos* **avînd.** C_2 318/3.
Nici un *cuvînt* **făcînd.** C_2 320/28[1].
De **nici o** *treabă* **fiind.** C_2 221/15.
Neminea rușinîndu-vă. C_2 117/35.
Nemică avînd, *nici credință, nici înțeles.* C_2 498/4.
Neci urii *vine* **fiind.** C.V. 13/9 [B. 1689 nici o pricină fiind].
Nemica gîndindu-se. C.V. 110/9.

E greu de precizat de ce gerunziul în exemplele de mai sus apare la forma pozitivă. Problema e mai puțin legată de dubla negație, cît mai ales de istoria prefixului *ne-*[2]. Și în secolul al XVII-lea găsim o situație asemănătoare. Astfel dacă comparăm unele construcții din C.V. avînd verbul la modul personal, forma pozitivă, cu cele corespunzătoare din B. 1648, B. 1688 observăm că în ultimele texte, verbul apare la gerunziul pozitiv.

C.V.	B. 1648, 1688
Nemică nu facem. 100/14.	*Nemică făcînd.*
Nemică afară nu grăesc. 80/13.	*Nemică grăind.*
Nimeni năpăstuit să nu grăiască.	*Nimeni dodeindu-se să zică.*
Nemica preemit. 92/9.	*Nemică luînd* B. 1648, *gustînd* B. 1688.

În toate exemplele de mai sus pronumele, adverbul negativ preced verbul. Este interesant de observat că atunci cînd aceste cuvinte de negație urmează după verb, nu întîlnim cazuri cu lipsa adverbului *nu*.
Ca să nu fie **nimenea.** C_2 48/31.
Să nu spui **nemunuia.** C_2 50/9.
A nu osîndi **nimea** C_2 46/30.
Ca cînd n-ar avea împreunare **nemică** *trupul cu sufletul,* C_2 68/30

În genere se explică omiterea negației prin influența slavă (vezi p. 471, nota 1). S-ar părea deci că o caracteristică a sintaxei limbilor slave, ca și a vechii slave, ar fi lipsa negației duble. Gramatica comparată a acestor limbi ne arată că situația e alta. Cea mai importantă particularitate slavă, în ce privește negația, arată Karel Horálek[3], este folosirea negației duble. Este adevărat că în vechea slavă repetarea negației nu se folosea în aceleași condiții ca în perioadele tîrzii. Negația dublă era obligatorie în vechea slavă dacă verbul preceda pronumele negativ: не ꙗсомъ ничесоже Luca V, 5, dar: никтоже естъ Luca I, 61 și никтоже нѣстъ. Predominantă este totuși repetarea negației. Construcția fără repetare este însă pe cale de dispariție în limbile slave, și acolo unde mai apare — în textele slave tîrzii — avem de-a face cu un calc după greacă[4]. Tre-

[1] În exemplul : *nemică răpștind și neascultînd* C_2 481/36, primul gerunziu e fără prefix negativ, al doilea, cu prefix.
[2] În unele cazuri lipsește adverbul *nu* de pe lîngă verbul la infinitiv :
Nici un *ceas* **a pesti** C_2 335/7
Nici un *izvor sărat și dulce* **a face** *apă.* C.V. 126/8
Nemică *spre folosul lor* **a face** *apă.* C_2 486/10
[3] *Uvod do studia slovanských jazyků,* Praga, 1955, p. 249—255.
[4] A. Vaillant, *Руководство по старославянскому языку,* Moscova, 1952, p. 391.

buie subliniat de asemenea că în vechea bulgară, ca și în cea contemporană, repetarea negației este obligatorie : v. bulg. никъı же рабѫ не можетѫ дъвѣма господинома работати bulg. contemp. *níkoi ne móže da ráboti na dváma gospodári*[1] :

Așadar lipsa negației[2] din vechile texte romînești este o influență a scrierilor slave tîrzii cu calcuri grecești[3].

Comparînd unele pasaje din vechile monumente romînești cu presupusele lor originale slave se obțin următoarele rezultate.

a. Textul romînesc urmează pe cel slav[4].

1 lipsa negației

Nimea den boiari crede în el C_2 197/22	никтоже ѡт кнѧзь вѣрова вонь Cazania de la Zabludov, 156 9, p. 120 v.
Nemică să ne mîhnim, nici nădeajdea noastră să uităm C_2 33/45	николиже да ѡтчаемсѧ ниже ѹпованїахь своѧ звбѹдемѫ Ibid 14[r]
Nece un om iaste să grăiască așa ca acest om. C_2 189/5	николиже тако есть глаголаль чловѣкь ꙗко сеи чловѣкъ.
Și mie nece dinioară-mi dedeși un ed. C_2 22/8	имнѫ николиже далѫ еси козлѧте Ibid. 13 v
Nimea să iasă flămînd . . . $C_2$118/13	никтоже да изыдетѫ алченѫ Cazania (Zabludov) Moscova, 1724, 71 v
Nimea den oameni, nimea den îngeri la ceriul acela sui. C_2 461'/12	ꙗко никтоже ѡт аггелѫ, никтоже ѡт чл҃кѫ на небо оно вѫзыде Ibid. 291 v.
Nici un lucru putem să facem. C_2 16/4	ни единаго же благадѣла.., сѫтворити мощемѫ. Ibid. 156 v.
Nece unul de într-înșii se curăți, numai Neeman Sirianul. C.T. (după Cr. R. 177/16)	ни единѫ же нихѫ очистисв токмѡ нееманъ сиріанинѫ.
Nece soarele, nece stelele se iviră în multe zile. C.V. 88/4—5.	ни сонцѹ жеѧ ни звѣздамѫ ꙗвль-шымсѧ на многи дни Biblie slavă.

[1] St. Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin, 1929, p. 291, vezi și L. Beaulieux, *Grammaire de la langue bulgare*, Paris, 1933, p. 347.

[2] Probabil că tot sub influența unor texte slave tîrzii se omite *nu* în propoziții temporale introduse prin : *pînă, pînă cînd.* Un istoric al cercetărilor acestei probleme, ca și date noi, interesante, se găsesc la Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba romînă*, București, 1960, Editura Academiei R.P.R., p. 35—36.

[3] Lipsa negației din textul grecesc în comparație cu cel romînesc poate fi urmărită în studiul lui V. Grecu, *Izvorul principal bizantin pentru Cartea cu învățătură a diaconului Coresi*, din 1581 (De exemplu : ἐμοι οὐ δέποτε ἔδοκας ἔριφον — mie nici dinioară-mi dedeși un ied, p. 52).

[4] Ne referim la ediția slavă-rusă a colecției de predici a lui Ion Caleca (1724, decembrie, Moscova), după un text de la începutul secolului al XVI-lea, care ne-a fost pus la dispoziție de prof. P. Olteanu.

2. dublă negație

Nici un om (*niciodată* în textul slav) *n-au grăit așa ca acest om.* C_2 196/2.	николиже ѣко не гл҃а чл҃къ. Cazania de la Zabludov. 120/v

b. Textul romînesc nu urmează pe cel slav

Nimea nu se sui la ceriu. C_2 460/15 (B), 461/1.	и никтоже взыде на небо. Cazania, Zabludov, 291 v
Nimeni să nu se plîngă de meserătate. C_2 118/18.	никтоже да плачетсѧ о нищетѣ. Ibid. p. 71 v.
Nimea nu puse mîinile spr-insul. C_2 189/2.	но никтоже возложи нань рꙋцѣ.

Pe aceeași pagină putem întîlni cazuri în care o propoziție urmează modelul slav, alta nu. De exemplu în C. V. 32/8 : *Nemică acelea să veghie* (ничтоже таковое соблюдати имѫ), dar mai înainte : *nemică nu sînt*[1]. Așadar unele construcții fără dubla negație pot fi explicate prin imitarea textelor slave. Dar în aceste texte se găsesc numeroase propoziții cu repetarea negației. De altfel numărul construcțiilor cu *repetarea negației* față de cele asemănătoare în care nu apare verbul la forma negativă e mare în vechile texte romînești. Iată cîteva date statistice. În C_2 p. 1—100 și 400—500 am găsit : *nimeni, nimic, nici dinioară* + verb pozitiv de 18 ori, dar :
nimeni, nimic, nici dinioară + verb negativ de 63 ori.

Dar limbile slave (indiferent că ar fi vorba de bulgară sau de slava dacică[2]) au influențat limba romînă în alt mod. Pentru a înțelege aceasta e necesar să arătăm că originea construcției *nimeni nu vine* trebuie căutată în latina populară, deoarece în latina clasică era predominant tipul *nemo venit.*

În latina populară însă exista tendința, bine reprezentată în greacă, ca două negații să se asocieze, în loc să se distrugă[3]. De exemplu : *iura te non nociturum... nemini, sic nec advocati eorum eos defendere non possint.* Situația din latina populară e oglindită în operele unor scriitori, ca, de exemplu, Petroniu, la care găsim construcții de felul celor de mai înainte : *neminem nihil boni facere oportet*[4].

Relevînd dubla negație din latina populară și din cea tîrzie, Stolz-Schmalz[5] arată că acest tip apare și într-o fază mai veche a limbii în anumite texte pentru a reda vorbirea afectivă (de exemplu la Plaut, Bacch. 1037 : *neque ego haud committam*, la Terentiu etc.).

---

[1] În unele propoziții, cu inversarea auxiliarului la timpuri compuse, pare mai firească omiterea lui *nu*. *Nici o vătămătură avea-văm.* C_2 145/24.

[2] Vezi acad. Al. Rosetti, *Slavoromanica. Despre limba slavă a hrisoavelor muntenești din sec. al XIV-lea—al XVI-lea*, în SCL, XII (1961), nr. 1, p. 91—94 ; de asemenea S. B. Bernștein, *A existat oare o limbă aparte daco-slavă?* în SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 147—152.

[3] A. Ernout-F. Thomas, *lucr. cit.*, p. 159.

[4] E. Löfstedt, *Syntactica, Studien und Beiträge zur historischen Syntax des Lateins*, Lund, 1935, vol. II, p. 211—212.

[5] *Lateinische Grammatik* Ed. Leumann-Hoffmann, München, 1926—1928, p. 832 ; vezi și J. B. Bauer, *Zur doppelten Negation*, în „Mnemosyne" s. IV, vol. XIII, f. 3, p. 244.

În latina tîrzie, devin frecvente construcțiile de felul : *non respondet nihil*[1].

Așadar originea dublei negații în limba romînă trebuie căutată în *latina populară și tîrzie.*

Deoarece limbile slave[2] au evoluat spre generalizarea dublei negații, construcția *nemo non venit* din latina populară păstrată în această parte a Romaniei a fost probabil consolidată de slavă. Construcțiile — destul de puține — care apar în vechile texte cu negație simplă imită textele slave în care existau și asemenea construcții (pe lîngă cele cu dublă negație), și care sînt de cele mai multe ori calcuri după greacă.

О ДВОЙНОМ ОТРИЦАНИИ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Известно, что если в современном румынском языке отрицательные местоимения, имена прилагательные и наречия: *nimeni*, *nimic*, *nici unul*, *niciodată* и т.д. сопровождаются глаголом, то он стоит в отрицательной форме (*nimeni nu vine*). При глаголе же в отрицательной форме для усиления отрицания появляется и наречие *nici* (nici n-ai idee ce mult îmi place muzica). То же положение существует и в более древнем румынском языке.

Автор пытается объяснить происхождение двойного отрицания в румынском языке, а также случаи отклонения от этого правила (конструкции типа: nime a venit, nemică gîndindu-se), появляющиеся в старых текстах.

После анализа положения в классическом латинском языке, так же как и в наиболее древних румынских произведениях, автор приходит к выводу, что происхождение конструкции nimeni nu vine, имеющей двойное отрицание, следует искать в *народном* и *позднем* латинском языке. Известно, что в *народном латинском* языке существовала хорошо представленная в греческом языке тенденция к объединению, а не к уничтожению двойного отрицания. (*iuro te non nociturum... nemini; sic nec advocati eorum eos defendere non possint*). В позднем латинском становятся частыми конструкции типа: *non respondet nihil.*

Поскольку славянские языки развивались в сторону обобщения двойного отрицания, конструкция *nemo non venit* из народного латин-

[1] Ed. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, Paris, 1923, p. 119.

[2] În cadrul limbilor indo-europene, evoluția de la dubla la simpla negație apare foarte clar în germană, engleză. În germană construcția *niemand nichts weisst*, literară pînă în sec. al XIX-lea, apare azi popular și dialectal (*Der grosse Duden, Grammatik der deutschen Sprache*, bearbeitet von Dr. Otto Basler, Leipzig, 1935). În engleză, se folosește negația dublă în vorbirea populară : I dón't go nowhere (Harold E. Palmer, *A Grammar of Spoken English*, Cambridge, 1924, p. 260).

În sens contrar merită relevată situația din fr. și ital. populară, unde avem de-a face în primul caz cu suprimarea lui *ne*, în al doilea, a lui *non* : fr *Faut pas que les braves gens soient. malades* (M. Regula, *Grammaire française explicative*, Heidelberg, 1957, p. 195), it. (în Italia superioară) *capissi miga*, (toscana vorbită) *mica l'ho fatto io* (Gerhard Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, vol. II, p. 193).

ского языка, сохранившаяся в этой части Романии, была, вероятно, закреплена и под славянским влиянием.

В древних румынских текстах, оригинальных документах или произведениях с иным оригинальным образцом, чем славянский, наречие *nu* в конструкциях типа *nimeni nu vine* отсутствует весьма редко. Даже и в тех из них, которые созданы по славянскому образцу, преобладают конструкции с двойным отрицанием.

Довольно немногочисленные конструкции, появляющиеся в древних текстах с простым отрицанием, подражают славянским текстам, в которых существовали и подобные конструкции (наряду с очень частыми, конструкциями с двойным отрицанием), являющиеся в большинстве случаев кальками с греческого языка.

SUR LA DOUBLE NÉGATION EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

En roumain contemporain, lorsque les pronoms, les adjectifs et les adverbes négatifs : *nimeni*, *nimic*, *nici unul*, *niciodată*, etc. sont accompagnés d'un verbe, ce dernier se trouve à la forme négative (*nimeni nu vine*). C'est toujours auprès d'un verbe à la forme négative qu'on retrouve l'adverbe *nici*, employé pour renforcer la négation (*nici n-ai idee ce mult îmi place muzica*). La situation est la même en vieux roumain.

L'auteur essaie d'expliquer l'origine de la double négation en roumain, ainsi que les cas de dérogation à cette règle (les constructions du type : *nime a venit*, *nemică gîndindu-se*), que l'on trouve dans les textes plus anciens.

Après avoir analysé la situation du latin classique et des pl ıs anciens textes écrits roumains, l'auteur arrive à conclure que l'origine de la construction *nimeni nu vine*, à double négation doit être cherchée en latin populaire et tardif. On sait que le latin populaire a eu la tendance, fortement marquée en grec, d'associer deux négations au lieu de les détruire (*iura te non nociturum ... nemini*; *sic nec advocati eorum eos defendere non possint*). En latin tardif, on rencontre fréquemment des constructions du type : *non respondet nihil*.

Comme les langues slaves ont évolué vers la généralisation de la double négation, la construction *nemo non venit* du latin populaire, conservée dans cette partie de la Romania, a été probablement encore renforcée par l'influence slave.

Dans les vieux textes roumains, qui sont des documents originaux ou des écrits ayant à l'origine un autre modèle que le modèle slave, l'adverbe *nu*, des constructions du type *nimeni nu vine*, manque très rarement. Même les textes à modèle slave ont presque toujours des constructions à double négation.

Les constructions — assez rares — des textes anciens à négation simple imitent les textes slaves où il y avait de telles constructions (à part celles à double négation, très fréquentes) ; ce sont le plus souvent des calques sur le grec.

SCHIȚĂ DE SISTEM AL PRONUMELOR DEMONSTRATIVE CU EXEMPLIFICARE PE UN TEXT DIN SECOLUL AL XVII-lea (*CAZANIA* LUI VARLAAM)*

DE

ANGELA BIDU

Pronumele demonstrative atestate în *Cazania* lui Varlaam sînt : *ačesta — česta, ačela — čela* și *celălalt*. Formele regionale de tipul : *ăsta, ăla* ș.c. nu apar niciodată, deși sînt atestate în secolul al XVI-lea, rar însă și numai sub anumite forme[1]. Lipsa lor la Varlaam se explică, probabil, prin natura textului, dar dovedește, pe de altă parte, că formele regionale ale pronumelor demonstrative nu aveau, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, o poziție consolidată în limbă[2].

★

Demonstrativele din *Cazania* lui Varlaam au frecvențe variabile. Astfel, formele aferezate (*česta, čela*) sînt extrem de puțin folosite (de la pagina 1 la 300, apar ca pronume numai de 4 ori, iar ca adjective de 30 de ori), deși erau curente în secolul al XVI-lea și s-au menținut regional pînă astăzi[3].

Alalt, cu funcție de demonstrativ, nu apare în *Cazania* lui Varlaam[4]. Utilizarea tot mai redusă a acestui pronume ca demonstrativ se constată în general în secolul al XVII-lea[5]. Fără a fi frecvent (de la pagina 1 la

* Ediția prof. J. Byck (București, 1943).

1 O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. II, București, 1929, p. 187 înregistrează formele : *astă, aiasta, aiastă, aiastea* și Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea și al XVI-lea*, București, 1956, p. 139 : masc. : *aest, (a)ista, ăsta, ăști* ; fem. : *(a)iasta, aiastâ, aiastă, eștĕ, iasta, aeștĕ, este*.

2 I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, vol. 1, București, 1916, p. CLXXXVI, O. Densusianu, *op. cit.*, p. 186.

3 I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, București, 1956, p. 385.

4 Cu funcția de pronume nu apare niciodată.

5 O. Densusianu, *Limba romînă în sec. al XVII-lea*, curs litografiat, p. 142. Cercetările făcute pe un număr de pagini (25) din texte din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea (Dosoftei, Ureche, Costin, Neculce) arată că *alalt* nu mai apare fiind utilizat *celălalt*.

300 apare de 3 ori cu funcţia de pronume) *celălalt* este totuşi mai bine reprezentat în *Cazanie*, ceea ce întăreşte constatarea că, încă de la începutul secolului al XVII-lea, forma *alalt* era pe cale de dispariţie, fără ca forma *celălalt* să se fi impus.

★

Pronumele şi adjectivele demonstrative au în *Cazania* lui Varlaam următoarele forme flexionare[1] :

A. Pronumele demonstrative

	Singular				Plural			
	Raportul de				Raportul de			
	apropiere		depărtare		apropiere		depărtare	
N—A	ačesta	—	ačela	čela	ačeştѧ (aceştĕ)	čeştĕ	ačĕѧ (ačeia)	čeia
G—D	ačestūѧ	—	—	čelūѧ	ačestora	—	ačelora	—
N—A	ačasta	—	ačĕѧ	—	ačĕstѧ	—	ačĕlѧ	—
G—D	ačeştїѧ	—	—	—	—	—	—	—

B. Adjectivele demonstrative antepuse

	Singular				Plural			
	Raportul de				Raportul de			
	apropiere		depărtare		apropiere		depărtare	
N—A	ačesta	—	ačela	—	ačeştѧ	—	ačeѧ	—
	ačestь	čestь	ačelь	čel	ačeşti	—	ačei	čei
G—D	ačestūѧ	čestuѧ	ačelūѧ	—	ačestora	—	ačelora	—
	ačestui	čestui	ačelui	—	ačestorь	—	ačelorь	—
N—A	ačasta	—	ačĕѧ	čĕ	ačestѧ	čѧstѧ	ačĕlѧ	—
	ačastâ	častâ	ačѧ (ačĕ)	—	ačĕste	česte	ačĕle	—
G—D	ačeştїѧ	—	ačeїia	—	—	—	—	—
	ačeştїi	čeştїi	ačeїi	—	—	—	ačelorъ	—

C. Adjectivele demonstrative postpuse

	Singular				Plural			
	Raportul de				Raportul de			
	apropiere		depărtare		apropiere		depărtare	
N—A	ačesta	—	ačela	čela	—	—	ačeѧ	—
G—D	ačestuѧ	—	ačeluѧ	—	—	—	ačelora	—
N—A	ačasta	—	ačeѧ	—	—	—	ačelѧ	—
G—D	ačeştїѧ	—	ačeїѧ	—	—	—	ačelora	—

[1] Schemele au fost alcătuite pe baza cercetării exhaustive a pronumelor şi adjectivelor demonstrative în *Cazania* lui Varlaam. Spaţiile libere ilustrează că *nu au fost găsite formele* respective.

D. **Pronumele și adjectivul demonstrativ** *celălalt*

	Singular	Plural
N–A	čelalalt	čeѧlalți
G–D	–	–
N–A	čěѧlaltă	čelѧlalte
G–D	čeiѧlalte	–

Aceste scheme pot fi ilustrate prin următoarele exemple[1] :

A. **ačesta** *cū adevărat iaste izrailtěnъ* 31/21
eu nū počь să prїimâscь pre unulь ca **ačesta**, 138/5
să vor duče **ačestě** *ꙟ munca de věči*, 22/11
ꙟsâ plănsulʼ **ačestora** *să va ꙟtoarče ꙟtru bŭcŭrїe*, 24/15
*Če ș'***ačestora** *tinde măna milei sale*, 13/30
niče **prěčeștѧ** *nū-i lěpâdâ*, 13/28
și noi, **čeștě** *č-amъ credzut diꙟ limʼbi, simʼtemъ chemați la ꙟpârâțїѧ čerïului*, 171/15
ačasta *ïaste credința creștinilorъ*, 48/13
ačeștïѧ *și noi creștinїi să ne ꙟchinămъ*, 15/20
nu grăѧște **ačasta** *de la sine*, 242/4
toate **ačěstѧ** *ca ō umbrâ vorъ trěče*, 101/2
ačěstѧ *děca dzise Hristos*, 63/15
ačela *ēra omъ prostъ*, 255/14
če **altulъ** *pre numele* **ačeluѧ**, 465/13
ēști fїiū **ačeluѧ** 33/8
la **ačela** *nevâdzūtъ vine de măꙟgăe*, 145/1
iarâ **ačeѧ** *nu găndirâ*, 236/9
ꙟ loculъ **ačelora** *să sâ scrie*, 50/30
ačelora *să agiutâmъ ꙟtru nevoѧ lorъ* 132/26
pre **ačěѧ** *počь să-i ꙟvїu*, 63/14
ačelūѧ *ïaste slava și činstě*, 139/30
pre **čela** *asculʼtâ*, 121/26
au čertatъ pre **čeïa** *dětunči*, 237/4
ačeѧ *nu ïaste cruče*, 49/4
cu **ačěѧ** *fū birūitъ*, 79/21
ačělѧ *děca cunoscūrâ pre tvorețulъ*, 87/3
cununi ca **ačelѧ** *va pūne*, 95/26

B. *iară* **ačesta** *slăbănog nu fâcū așѧ*, 41/11
nu pâțisâ destul râu **ačestъ** *bolnavъ*, 110/28
putěrѧ **ačestuѧ** *Domnъ*, 260/17
laūdâ pre ꙟpâratul **ačestora** *vonici*, 151/14
cumъ luminâ și **prěčești** *doi ōrbi*, 185/3

[1] Remarcăm că formele pentru genitivul feminin singular sînt cele întrebuințate în secolul al XVI-lea (v. I. A. Candrea, *op. cit.*, p. CLXXXVI, O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. II, p. 187, Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 139). Forma nouă, analogică *(acesteia, aceleia)* nu apare nici în textele din secolul al XVI-lea, nici în *Cazania* lui Varlaam.

ačasta *tocmalâ fŭ aşѧ*, 103/27
să va svrъşi **ačastâ** *lume*, 158/5
ꙟţelesul **ačeştiѧ** *ēvangheliï*, 26/19
mai minunate-sъ **ačestѧ** *lŭcruri*, 83/11
dâ-ne noaâ **ačĕste** *cununi*, 57/11
să hïe fărâ de pâcate **ačela** *omъ*, 81/14
*ꙟtr'***ačelъ** *čas are veni ōarecine*, 57/10
ačeѧ *oameni ei să stidescъ*, 205/9
să ğudecarâ ꙟşişi pre sine **ačei** *lucrători*, 227/21
ačĕѧ *despâr'ţire să chѧmâ moarte de vĕči*, 72/23
să vōrъ aduna la **ačѧ** *četate*, 169/14
agiutâ **ačeii** *mueri arapče*, 255/6
ačĕlѧ *cuven'te a prorocului sămtъ grâite*, 70/17
C. *dâ-mi sâraculъ* **ačesta**, 84/14
aflarâ făntăna **ačasta**, 124/1
vrĕ hi alesъ diꙟ filosofïi lumïei **ačeştïѧ** 151/23
fariseulъ **ačela** *să lâŭda*, 10/6
ferič̆e va hi de robïi **ačeѧ**, 288/9
ꙟ vrĕmѧ nuꙟtei **ačeiѧ** *sa vorъ arâta*, 232/30
să veselĕşte ꙟ dzua **ačĕѧ**, 151/17
mŭerile **ačĕlѧ** *č-au dusъ mѧrъ*, 105/16
D. *iarâ* **čelalaltъ** *tremise cuvântъ* 485/28
iarâ **čeѧlalţi** *prinserâ slugile lui*, 230/16
să adaogă cătrâ **čeѧlal'ţi**, 68/14
de te va lovi neştine preste faţâ, ꙟtoarče-i lŭi şi **čĕѧlaltâ** 264/6
de va şi trĕče vr'unъ post' de **čĕlѧlal'te**, 34/12
să fače cale **čeiѧlalte** *ꙟvăţături*, 240/3
ni să gâtiadzъ ꙟn **čĕѧlaltâ** *lume*, 40/20
čĕlѧlal'te *veşmen'te če punѧ apostolii*, 73/13

★

Valoarea primordială a demonstrativelor este cea deictică, de aceea vom considera că se integrează în sistem pronumele care se grupează în cele două serii fundamentale, exprimînd opoziția *aproape/departe*.

În planul expresiei constatăm existența a două serii, una a demonstrativelor (de apropiere și de depărtare) cu particula *a-* (1) și alta a demonstrativelor (de apropiere și de depărtare) fără această particulă (2)

1	2
acesta	cesta
acela	cela

Aceste forme constituie variante ale pronumelui demonstrativ, întrucît aplicînd proba comutării nu obținem modificări în planul conținutului [1], și trebuie considerate variante libere, deoarece între ele și contextul în care apar nu se poate stabili un anumit raport constant.

[1] În *Cazania* lui Varlaam (ca și în textele din sec. al XVI-lea, de altfel) aceste forme nu sînt marcate printr-o valoare în plus (cf. în lb. romînă contemporană ele au o valoare populară, vezi *Gramatica limbii romîne*, Ed. Acad. R.P.R., vol. 1, p. 217 și I. Iordan, *op. cit.*, p. 386) și în general, în sec. al XVII-lea ele nu sînt mai frecvente în textele cu caracter popular (în L. B. o singură dată).

În planul conținutului există, de asemenea, două serii de opoziții : una a demonstrativelor de apropiere (1′) și alta a celor de depărtare (2′)

1′	2′
acesta	acela
cesta	cela

Această opoziție nu se neutralizează în nici o situație în textul cercetat.

Ca o subdiviziune a celei de-a doua serii de opoziții (2′) apare pronumele *celălalt* [1], pentru a exprima ideea de depărtare combinată cu alte idei [2]. Astfel în cadrul celei de-a doua serii (2′) am putea stabili o opoziție privativă între elementele ei principale :

3	4
acela	celălalt
cela	

în care *acela*, *cela* ar reprezenta termenii nemarcați, față de *celălalt* termenul marcat [3].

De aceea pronumele demonstrative în secolul al XVII-lea reprezintă *un sistem binar cu o singură ramificație* ale cărui elemente sînt [4] :

acesta
acela
celălalt

*

În planul expresiei, sistemul adjectivelor demonstrative este destul de complicat, întrucît ele pot fi atît postpuse cît și antepuse [5]. Există

[1] În secolul al XVI-lea se întrebuința în această situație forma *alalt* (considerată de O. Densusianu, *op. cit.*, p. 191, pronume nehotărît iar de Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 140, demonstrativ).

[2] Vezi Florica Dimitrescu, *Note asupra sistemului deicticelor romînești*, SCL, X (1959), nr. 1, p. 56.

[3] În limba romînă contemporană (în aspectul literar) pronumele demonstrativ reprezintă tot *un sistem binar cu o ramificație*, vezi Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p 56.

[4] De menționat deosebirea față de secolul al XVI-lea, unde, considerînd forma *alalt* pronume nehotărît, iar forma *celălalt* nefiind atestată, pronumele demonstrativ se prezintă într-un *sistem binar*, ale cărui elemente sînt :

acesta	cesta
acela	cela

Raportînd cele două scheme vom avea :

	1′	2′
1	acesta	acela
2	cesta	cela

[5] Ambele poziții ale adjectivului demonstrativ sînt normale pentru limba romînă, totuși se poate distinge preferința anumitor aspecte ale limbii pentru una dintre acestea. Astfel, se constată că în aspectul popular și familiar al limbii romîne contemporane, adjectivul demon-

deci două serii principale, una a adjectivelor demonstrative (de apropiere şi de depărtare) cu particula deictică *-a* (1) şi alta a adjectivelor demonstrative (de apropiere şi de depărtare) fără această particulă (2).

1	2
acesta	acest
cesta	cest
aceia	acel
cela	cel

Între aceste două serii se stabileşte o opoziţie privativă, termenii seriei 1 fiind marcaţi, iar cei ai seriei 2 fiind nemarcaţi.

În *Cazania* lui Varlaam adjectivele demonstrative antepuse deţin marea majoritate. Astfel de la pagina 1 la 100, din totalul de 244 de adjective demonstrative, 188 sînt antepuse, iar 56 postpuse. Cînd adjectivul demonstrativ este postpus, substantivul (întotdeauna articulat) este determinat numai de termenii seriei I, iar cînd adjectivul demonstrativ este antepus, substantivul[1] (întotdeauna nearticulat) este determinat atît de termenii seriei 1, cît şi de ai seriei 2[2].

Se pot stabili deci următoarele opoziţii :

1) (a) subst. art. + adj. dem. postpus cu part. deictică -a	(b) subst. neart. + adj. dem. antepus cu part. deictică -a
2) (a) subst. art. + adj. dem. postpus cu part. deictică -a	(b) subst. neart. + adj. dem. antepus fără part. deictică -a

Deci adjectivul demonstrativ antepus cunoaşte două forme, una cu particulă deictică *-a* şi alta fără particulă, în ambele situaţii substantivul determinat fiind *întotdeauna* nearticulat. Cercetările statistice dovedesc că în *Cazania* lui Varlaam formele cu particulă deictică sînt mult mai numeroase decît cele fără particulă. Astfel de la pagina 1 la 100, din totalul de 188 adjective demonstrative antepuse, 120 (cca 63%) sînt cu particulă deictică, iar 68 (cca 36%) sînt fără particulă. Acest raport procentual se menţine şi la o cercetare făcută pe un număr mai mare de pagini, astfel de la pagina 1 la 200, din totalul de 391 adjective demonstrative antepuse, 244 (cca 62%) sînt cu particulă deictică, iar 147 (cca 37%) sînt fără particulă. Această constatare este surprinzătoare

strativ postpus este predominant (*Gramatica limbii romîne*, vol. I, p. 214—215, I. Iordan, *op. cit.*, p. 38). Cercetarea textelor din sec. al XVI-lea, al XVII-lea care manifestă un aspect mai mult sau mai puţin popular al limbii (LB, de exemplu), nu ne permite să facem aceeaşi afirmaţie. Această contradicţie se poate explica prin faptul că preferinţa pentru adjectivele demonstrative postpuse se distinge mai ales în ceea ce priveşte formele populare şi regionale ale acestui pronume, iar aceste forme sînt extrem de rare în textele vechi (v. p. 479).

[1] În limba romînă contemporană este determinat numai de termenii seriei 2.

[2] Situaţia nu este aceeaşi în secolul al XVI-lea, cînd întîlnim şi un substantiv *articulat* precedat de un adjectiv demonstrativ. Vezi Paula Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale cu aplicaţie la limba romînă contemporană*, SCL, XII (1961), nr. 2, p. 165.

dacă luăm în considerație situația din secolul al XVI-lea[1] și evoluția fenomenului respectiv în limba romînă[2] și denotă un aspect conservator pentru limba *Cazaniei* lui Varlaam.

Deci substantivul nu poate fi niciodată articulat cînd adjectivul demonstrativ este antepus între el și articol stabilindu-se o opoziție constantă. În felul acesta demonstrativul se include în sistemul de determinare generală a numelui[3], chiar dacă mai există unele deosebiri de semnificații[4]. Mai mult decît atît, intoleranța întrebuințării simultane a articolului cu demonstrativul are și temeiuri de ordin istoric[5].

S-ar putea interpreta, preferința pentru folosirea adjectivului demonstrativ antepus în *Cazania* lui Varlaam[6] ca o *specializare* a acestuia pentru funcția de *iudividualizare*, cu alte cuvinte preferința pentru un anumit mod de individualizare, mai concret[7].

Distribuția adjectivelor demonstrative s-ar putea ilustra astfel:

		subst. art.	subst. neart.
adj. dem. postpus	cu part. d. -a	+	
adj. dem. antepus	cu part. d. -a		+
	fără part. d. -a		+

[1] Datele oferite de cercetările statistice (pe baza a 50 de pagini) arată că în afară de CV, unde adjectivele demonstrative antepuse cu particulă deictică sînt net predominante față de cele fără particulă ($^{12}/_{1}$) și PsH, care prezintă un număr egal de forme ($^{2}/_{2}$), în toate celelalte texte, adjectivele demonstrative fără particulă deictică dețin majoritatea (CC_2 $^{44}/_{20}$, Po $^{17}/_{8}$, LB $^{14}/_{3}$).

[2] În limba romînă contemporană s-a impus forma fără particulă deictică (vezi *Gramatica limbii romîne*, vol. 1, p. 214—215 și Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 385), în mod normal fiind rezultatul tendinței de diferențiere în planul expresiei, ca urmare a diferențierii în planul conținutului (Vezi mai jos. Vezi și Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 165).

[3] În această situație sînt și celelalte adjective pronominale antepuse *(un, fiecare, care, al său)*, care exclud întrebuințarea articolului, vezi I. Coteanu, *Contribuții la teoria articolului*, în SCL, IX (1958), nr. 1, p. 32—33 și Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 165.

[4] Vezi Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 168. „Spre deosebire de articol, determinativele pronominale aduc o anumită precizare a obiectului cunoscut. De exemplu, în grupul *adjectiv demonstrativ* + *substantiv* (*această masă*), determinativul nu exprimă numai ideea generală de cunoscut care ar putea fi redată și prin forma articulată a substantivului *(masa)*, ci și locul în spațiu al obiectului în discuție".

[5] Vezi I. Coteanu, *op. cit.*, p. 31.

[6] Situație remarcată și în sec. al XVI-lea, unde o statistică făcută pe 50 de pagini arată că formele antepuse sînt mai numeroase în majoritatea textelor (CC_2 $^{64}/_{19}$, Po $^{22}/_{2}$, LB $^{17}/_{0}$) cu excepția CV (28 forme postpuse, față de 13 antepuse) și PsH (care prezintă un număr egal de forme $^{4}/_{4}$).

[7] Valeria Guțu-Romalo, *Unele valori ale articolului în limba romînă actuală*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Buc., 1958, p. 365.

Sau:

	subst. art.	subst. neart.
adj. dem. postpus	+	
adj. dem. antepus		+

De aceea, credem că în planul conţinutului adjectivelor opoziţia fundamentală[1] este cea între demonstrativele cu funcţia de individualizare (1″) şi demonstrativele care nu au funcţia de individualizare (2″).

1″	2″
adjective demonstrative antepuse cu particula deictică *-a*	adjective demonstrative postpuse cu particula deictică *-a*
adjective demonstrative antepuse fără particula deictică *-a*	

*

Faptele discutate ne duc la concluzia că, în secolul al XVII-lea, cele două forme fundamentale ale demonstrativului (*ačesta* şi *ačela*) nu aveau, ca pronume şi ca adjectiv, exact aceleaşi serii de opoziţii.

În planul expresiei, pronumele demonstrative îşi organizează variantele în două serii, ai cărei termeni sînt caracterizaţi prin prezenţa sau absenţa lui *a*-. Această opoziţie se poate menţine şi în ceea ce priveşte adjectivele demonstrative, unde însă capătă mai mare importanţă opoziţia între seria adjectivelor demonstrative marcate prin particula deictică *-a* şi cele nemarcate prin această particulă, ca un început de diferenţiere pe plan formal, determinată de distincţia din planul conţinutului.

În planul conţinutului, opoziţia fundamentală stabilită în cadrul pronumelor şi adjectivelor demonstrative este aceeaşi (*aproape/departe*), ambele constituindu-se într-*un sistem binar cu o ramificaţie*. În ceea ce priveşte adjectivele demonstrative însă, intervine opoziţia între formele antepuse şi cele postpuse, determinată de funcţia lor diferită (de *individualizare* în primul caz, de *determinare* în al doilea).

[1] Deşi şi în planul conţinutului adjectivelor demonstrative se menţin opoziţiile caracteristice pronumelui.

ASPECTE ALE MODELĂRII MATEMATICE ÎN LINGVISTICĂ

DE

SOLOMON MARCUS

Literatura consacrată problemelor generale ale modelării matematice este astăzi destul de bogată. Însă folosirea modelării matematice în disciplinele umaniste prezintă numeroase aspecte încă insuficient studiate. În articolul de faţă ne propunem să discutăm cîteva probleme generale, care apar în legătură cu modelarea matematică a limbii. Despre aceasta s-a scris pînă acum destul de puţin[1]. Într-un alt articol[2] am tratat unele aspecte generale privind definiţia noţiunilor de model şi modelare, necesitatea modelării matematice a limbii, clasificarea modelelor, dialectica aproximării prin model, raportul dintre model şi metaforă etc. Ne propunem acum să abordăm alte aspecte şi anume : legătura dintre lingvistica structurală şi modelarea matematică a limbii ; funcţia explicativă a modelelor ; legătura dintre lingvistica aplicată şi modelarea matematică a limbii ; rolul esenţial al modelării în descrierea fenomenelor de izomorfism. Ne propunem totodată să discutăm mai sistematic şi cu o ilustrare mai amplă unele probleme abia atinse în articolul nostru mai sus citat.

Rolul lingvisticii structurale în modelarea matematică a limbii

Modelarea matematică are un caracter mediat. Nu se modelează matematic un fenomen de limbă ca atare, ci o descriere a unui astfel de fenomen sau un model nematematic al unei astfel de descrieri. Aceste etape intermediare, care se interpun între model şi original, sînt furnizate de întreaga dezvoltare a lingvisticii şi, în special, de lingvistica structurală.

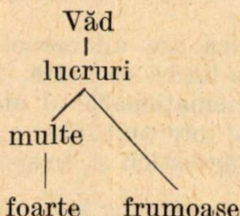
[1] A. A. Zinoviev-I. I. Revzin, *Modelul logic, mijloc al investigaţiei ştiinţifice*, în ,,Probleme de filozofie", 1960, nr. 1 ; Lucrările secţiei de ,,Modele în lingvistică" de la Congresul de logică, metodologie şi filozofia ştiinţelor de la Stanford, California, 1960 ; Em. Vasiliu, *Gramaticile generative*, în ,,Limba romînă", XII (1963), nr. 3.

[2] S. Marcus, *Modelarea matematică a limbii*, în ,,Limba romînă", XII (1963), nr. 5.

Vom ilustra această situaţie printr-un exemplu, în care trecerea de la descrierea semantică la cea structurală şi de la aceasta din urmă la modelarea matematică să apară cu toată claritatea.

Ordinea în care se află cuvintele în vorbire sau într-un text scris este o *ordine liniară*; cuvintele sînt aşezate într-un şir, în care fiecare dintre ele are un predecesor imediat şi un succesor imediat, cu excepţia primului, care nu are predecesor, şi a ultimului, care nu are succesor. Astfel, în secvenţa ,,Văd foarte multe lucruri frumoase'' cuvintele sînt aşezate în ordine liniară, de la stînga la dreapta. Dacă cercetăm raporturile existente între termenii acestei propoziţii, constatăm că în afară de raporturile de vecinătate există şi alte raporturi, care privesc mai de aproape structura propoziţiei considerate. Astfel, ,,frumoase'' se află într-un raport strîns cu ,,lucruri'' nu numai pentru că îi este vecin, ci şi pentru că îl lămureşte, îi completează înţelesul; altfel spus, ,,frumoase'' este subordonat lui ,,lucruri''. Pe de altă parte, ,,lucruri'' este, în acelaşi sens, subordonat lui ,,văd'', este un complement direct al acestuia, deşi ,,lucruri'' nu este vecin (din punctul de vedere al ordinei liniare) cu ,,văd''. Prin consideraţii similare, constatăm, că ,,multe'' este subordonat lui ,,lucruri'' iar ,,foarte'' este subordonat lui ,,multe''.

Raporturile stabilite mai sus au la bază anumite consideraţii relative la semnificaţiile diferiţilor termeni ai propoziţiei şi la relaţiile dintre aceste semnificaţii. Putem trece la o treaptă superioară de formalizare şi obiectivare, descriind structura propoziţiei considerate pe baza exclusivă a raporturilor mutuale contractate de termenii ei, în ipoteza că putem distinge o secvenţă corectă de una necorectă. Vom spune că într-o propoziţie corectă un termen A este subordonat unui termen B dacă suprimarea lui A cu păstrarea lui B conduce la o propoziţie corectă. (Această definiţie corespunde, în majoritatea situaţiilor, noţiunii intuitive de subordonare). Astfel, în propoziţia considerată mai sus, ,,frumoase'' este subordonat lui ,,lucruri'', deoarece propoziţia ,,văd foarte multe lucruri'' este corectă; ,,foarte multe'' este subordonat lui ,,lucruri frumoase'', deoarece propoziţia ,,Văd lucruri frumoase'' este corectă; ,,foarte'' este subordonat lui ,,multe'', deoarece propoziţia ,,Văd multe lucruri frumoase'' este corectă. În această din urmă propoziţie, cuvintele ,,multe'' şi ,,frumoase'' sînt subordonate lui ,,lucruri'' iar în ,,Văd lucruri'', ,,lucruri'' este subordonat lui ,,văd''. Toate aceste relaţii de subordonare pot fi sugestiv redate prin următoarea schemă:

care defineşte *ordinea structurală*, ,,bidimensională'' a termenilor propoziţiei considerate. Cînd citim sau auzim o propoziţie, gîndirea noastră prelucrează, converteşte ordinea liniară a propoziţiei în ordinea ei struc-

turală, singura care ne dă posibilitatea să detectăm înțelesul propoziției; atunci cînd vorbim, gîndirea prelucrează ordinea structurală în cea liniară. Procesul de traducere dintr-o limbă A într-o limbă B poate fi sau convertirea nemijlocită a ordinei liniare din limba A în ordinea liniară din limba B (în acest caz sîntem în prezența unei traduceri „cuvînt cu cuvînt"), sau trecerea de la ordinea liniară din limba A la ordinea structurală din A, apoi trecerea de la ordinea structurală din A la ordinea structurală din B și, în sfîrșit, trecerea de la ordinea structurală din B la ordinea liniară din B. Aceasta este traducerea propriu-zisă, adică traducerea după înțeles. O deosebire fundamentală dintre ordinea liniară și structura relațională constă în aceea că, în timp ce în ordinea liniară fiecare termen este legat de cel mult doi termeni (cel precedent și cel următor), sub aspect relațional este posibil ca un termen să fie legat cu trei sau chiar mai mulți termeni. Astfel, în propoziția „Văd foarte multe lucruri frumoase și dragi", „foarte multe" este subordonat lui „lucruri", dar și „frumoase" și „dragi" sînt subordonate lui „lucruri". Astfel de fenomene, foarte frecvente în orice limbă, fac ca ordinea liniară să sacrifice o parte din ordinea structurală. Este de dorit ca doi termeni vecini în ordinea liniară să fie „vecini" și în ordinea structurală; dar vor exista termeni structural vecini, care nu stau alături în propoziție. Acest fenomen este strîns legat de un altul: trecerea de la ordinea structurală la cea liniară sau de la cea liniară la cea structurală nu se face totdeauna cu păstrarea ordinei. Astfel, în propoziția analizată mai sus, „lucruri" este cuprins între „multe" și „văd" din punctul de vedere al ordinei structurale, dar nu și din punctul de vedere al ordinei liniare.

Să considerăm, pe de altă parte, fraza: „Omul obține realizări frumoase". Aici, „realizări" este subordonat lui „obține" iar „frumoase" este subordonat lui „realizări", deci „realizări" este cuprins între „obține" și „frumoase" atît din punctul de vedere al ordinei structurale cît și al celei liniare. O astfel de frază o vom numi *proiectivă.* O limbă în care fiecare frază este proiectivă se numește *limbă proiectivă* iar gramatica ei se numește gramatică proiectivă. Aceste noțiuni se formalizează în modul următor. Să notăm cu $<$ ordinea liniară și cu $<<$ ordinea structurală. Prin $a<b$ se înțelege că a este situat la stînga lui b; prin $a<<b$ se înțelege că există un șir finit de cuvinte $x_1, x_2, \ldots, x_n$ din fraza considerată, astfel încît $x_1 = a$, $x_n = b$ și fiecare cuvînt din șir este subordonat cuvîntului imediat următor în șir. Deci, dacă $a<<b$, atunci a este situat sub b în schema ordinei structurale. Vom spune că gramatica unei limbi este proiectivă dacă, în orice frază din limba respectivă, din faptul că $x<<y<<z$ (unde x, y și z sînt trei termeni ai aceleiași fraze) rezultă că avem $x<y<z$ sau $z<y<x$. O limbă este proiectivă dacă gramatica ei este proiectivă. Această noțiune poate fi și mai mult formalizată, reținînd numai aspectul de relație de ordine al ordinei liniare și al celei structurale și definind precis (lucru care nu întîmpină nici o dificultate) toți termenii care au intervenit în formularea de mai sus. S-au obținut diferite teoreme de caracterizare a limbilor proiective. Mai mult decît atît; s-au și construit modele matematice mai adecvate limbilor naturale decît cele proiective, deci care înregistrează și unele situații care derogă de la condiția de

proiectivitate. Aceste modele prezintă o însemnătate deosebită pentru lingvistica aplicată, deoarece condiția de proiectivitate simplifică esențial alcătuirea algoritmilor de traducere la mașina electronică de calcul.

Iată cum începe modelul matematic al limbilor proiective. Fie E o mulțime de elemente numite *cuvinte*. Fie F o anumită mulțime de șiruri finite de elemente din E (un element putînd apărea de mai multe ori într-un același șir). Astfel de șiruri se numesc *fraze*. Pentru fiecare frază considerăm, în mulțimea termenilor ei, două relații de ordine, una notată prin $<$, numită ordinea liniară și definită de însăși ordinea de la stînga la dreapta a termenilor iar cealaltă notată prin $<<$ și numită *ordinea structurală* sau, pur și simplu, structura frazei. Numind *limbă* sistemul de obiecte $(E, F, <<)$, vom spune că o limbă este *proiectivă* dacă pentru orice triplet de termeni x, y, și z ai unei fraze din F, pentru care $x<<y<<z$, avem $x<y<z$ sau $z<y<x$.

Pe baza acestei prezentări formalizate, limbile proiective au putut fi studiate pe cale deductivă, obținîndu-se informații prețioase asupra deosebirii de structură dintre o limbă naturală și una proiectivă.

Descrierile care au în vedere relațiile, așa cum sînt ele furnizate de lingvistica tradițională, și mai ales, de către cea structurală au jucat un rol intermediar, dar esențial în construirea modelului matematic al gramaticilor proiective.

Funcția explicativă a modelelor generative

Este important faptul că modelarea matematică nu servește numai pentru a descrie limba, ci și pentru a explica anumite legități interne ale limbii. În modelele desemnate prin „gramatici generative", apărute în ultimii ani, sînt explicate procedeele intime prin care, pornind de la o colecție redusă de propoziții fundamentale și de la o colecție de reguli, se obțin propoziții și fraze mai complicate. Aceste modele permit o înțelegere mai profundă a modului în care creierul omenesc elaborează fraze din cuvintele păstrate în memorie. Posibilitatea de a modela matematic astfel de procese implică posibilitatea de a transmite mașinii unele dintre activitățile fundamentale relative la limbaj.

Vom face o prezentare succintă a principalelor tipuri de modele generative, punînd în evidență unele semnificații ale lor. În cadrul acestor modele, gramatica limbii este privită ca un dispozitiv cibernetic, care generează fraze de tipul celor pe care le numim, de obicei, corecte. Concepția cea mai rudimentară este aceea în care gramatica este asimilată cu un automat finit. Se consideră un vocabular de bază, format dintr-un număr finit de elemente (numite simboluri sau cuvinte). Automatul posedă un număr finit de stări iar trecerea de la o stare la alta este însoțită de producerea unui cuvînt. O anumită stare, numită starea inițială, joacă un rol deosebit. Orice activitate a automatului începe și sfîrșește cu starea inițială; pe de altă parte, starea inițială nu poate fi stare de tranziție. Totalitatea șirurilor finite de cuvinte (adică a frazelor) obținute în acest mod con-

stituie, prin definiţie, limba generată de automatul finit considerat. Limbile obţinute în acest fel se numesc limbi cu un număr finit de stări.

Simplitatea şi comoditatea unui astfel de model sînt evidente; se ştie doar că teoria automatelor abstracte este o teorie algebrică în plină dezvoltare, nu prea complicată şi de pe acum bogată în rezultate. Pentru a avea o idee asupra gradului de adecvare a gramaticilor cu un număr finit de stări în raport cu limbile naturale, vom introduce mai întîi noţiunea de „clasă de distribuţie". Vom numi limbă pe vocabularul V o anumită mulţime L de şiruri finite de elemente din V. Şirurile din L vor fi numite fraze corecte, în timp ce şirurile finite care nu aparţin limbii L vor fi numite fraze necorecte. De exemplu, dacă V este mulţimea cuvintelor romîneşti, atunci limba romînă este mulţimea L a tuturor şirurilor finite corect construite, formate cu elemente din V. Fiind date două fraze (adică şiruri finite de cuvinte), s_1 şi s_2, vom spune că s_1 şi s_2 sînt în aceeaşi clasă de distribuţie dacă pentru orice pereche de fraze, f_1 şi f_2, frazele $f_1 s_1 f_2$ şi $f_1 s_2 f_2$ sînt sau amîndouă corecte, sau amîndouă necorecte. De exemplu, luînd în rolul lui L limba romînă, şirurile s_1 = „foarte frumos" şi s_2 = „frumos" sînt în aceeaşi clasă de distribuţie, deoarece în orice frază corectă care conţine pe s_1 înlocuirea lui s_1 cu s_2 conduce la o frază corectă şi în orice frază corectă care conţine pe s_2 înlocuirea lui s_2 cu s_1 conduce de asemenea la o frază corectă. În schimb, şirurile s_1 şi s_3 = „om foarte frumos" nu sînt în aceeaşi clasă de distribuţie, deoarece în fraza corectă „Am întîlnit un om foarte frumos" înlocuirea lui s_3 cu s_1 conduce la expresia necorectă „Am întîlnit un foarte frumos". Relaţia definită este, evident, o relaţie de echivalenţă în mulţimea frazelor (corecte sau nu). Clasele de echivalenţă corespunzătoare sînt, prin definiţie, clasele de distribuţie. Se poate demonstra că o limbă este cu un număr finit de stări dacă şi numai dacă numărul claselor de distribuţie este finit. Pe de altă parte, în limbile naturale există anumite procedee recursive care determină existenţa a o infinitate de clase de distribuţie; tocmai aceste procedee marchează neconcordanţa dintre limbile cu un număr finit de stări şi limbile naturale. Iată un exemplu de astfel de procedeu recursiv: fie f_1 = „Dacă vii, atunci accept", f_2 = „Dacă f_1, atunci accept",... f_n = „Dacă f_{n-1}, atunci accept",... Un astfel de procedeu poate să pară artificial, însă în matematică sînt frecvente situaţiile de acest tip, de exemplu atunci cînd se afirmă că dacă o anumită teoremă e adevărată, atunci are loc o anumită proprietate.

Un model mai adecvat limbilor naturale decît gramaticile cu un număr finit de stări este aşa-numitul model al constituenţilor imediaţi[1]. Într-un astfel de model se consideră un vocabular finit V, o mulţime finită Σ de şiruri finite de elemente din V şi o colecţie finită F de reguli (comenzi) de forma (X şi Y fiind şiruri finite de simboluri din V) $X \rightarrow Y$ (înlocuieşte pe X prin Y), un singur simbol din X putînd fi înlocuit în trecerea $X \rightarrow Y$. Plecîndu-se de la un element din Σ, se aplică, în mod succesiv, un şir de comenzi din F, pînă cînd se ajunge la un şir căruia nu i se mai poate aplica nici o comandă din F. Un astfel de şir se numeşte „terminal" iar

[1] Pentru o prezentare mai explicită şi mai detaliată a acestui model, a se vedea articolul lui Em. Vasiliu, citat mai sus.

mulţimea şirurilor terminale constituie o „limbă terminală". Se poate arăta că orice limbă cu un număr finit de stări este o limbă terminală dar nu şi reciproc. Limbile terminale modelează mai bine limbile naturale ; procedeele recursive de tipul celui considerat mai sus ne menţin în cadrul unei limbi terminale.

Modelul constituenţilor imediaţi prinde în mod sensibil analiza dicotomică a unei propoziţii, pe baza relaţiilor de subordonare, dar lasă şi el deoparte unele aspecte esenţiale. Posibilitatea de a distinge între o propoziţie afirmativă şi una interogativă ca şi posibilitatea de a distinge între genitivul subiectului (de tipul „răsăritul soarelui") şi genitivul obiectului (de tipul „culesul porumbului") depăşesc posibilităţile modelului constituenţilor imediaţi. Pentru acest motiv, ca şi pentru altele, s-a trecut la un model şi mai cuprinzător, aşa-numitul model transformaţional, care corespunde, într-un anume sens, maşinii Turing din logica matematică.

După cum se vede din prezentarea de mai sus, gramaticile generative explică alcătuirea frazelor din limbile naturale, stabilind, pentru diferitele tipuri de fraze, tipurile corespunzătoare de dispozitive cibernetice care modelează procesul respectiv de generare; prin aceasta se obţin informaţii profunde asupra naturii regulilor care stau la baza alcătuirii frazelor mai complicate din cele mai simple. Noţiunea de „regulă gramaticală", care multă vreme a fost doar ceva intuitiv şi vag, a devenit un concept riguros definit şi studiat pe cale deductivă.

Marea însemnătate a modelelor generative constă şi în caracterul lor algoritmizabil. După cum se ştie, modelarea algoritmică este o condiţie preliminară esenţială pentru ca un proces să poată fi programat la maşina electronică de calcul. Apare aici o strînsă interacţiune între funcţia teoretică, de explicare a resorturilor profunde ale procesului de generare a frazelor, şi funcţia aplicativă a modelelor generative, de înlesnire nemijlocită a alcătuirii algoritmilor de traducere automată şi de elaborare a limbilor de informaţie. Este clar că teoria limbii nu poate ignora aceste implicaţii iar lingvistica generală se află aici în faţa unei problematici noi, care îşi aşteaptă tratarea.

Funcţia explicativă a modelelor probabiliste

Vom considera acum un exemplu semnificativ pentru funcţia explicativă a modelării probabilistice. Acest exemplu a fost expus de N. F. Pelevina la Conferinţa din 1960 de la Cernăuţi, consacrată problemelor de lingvistică aplicată.

Fiind date două cuvinte cu formă identică sau asemănătoare, se pune problema de a stabili dacă este vorba de o etimologie identică sau doar de o omonimie întîmplătoare. De obicei, astfel de probleme se rezolvă prin referire la anumite legităţi semantice. Însă uneori lipsesc informaţiile necesare unei analize semantice şi trebuie căutate alte metode. Într-o astfel de situaţie, se poate arăta utilă modelarea pe baza noţiunii de probabilitate. În modul acesta, răspunsul nu va fi dat prin „da" sau „nu", ci prin

indicarea unei anumite probabilități. În exemplul pe care-l vom da, există toate condițiile pentru ca problema să fie rezolvată pe bază semantică; însă ne propunem să regăsim pe cale matematică identitatea etimologică a cuvintelor pe care le vom discuta. O dată înțeleasă metoda, ea poate fi aplicată și în alte cazuri, în care baza semantică lipsește.

Să considerăm cuvintele din limba rusă косой (oblic) și коса (coasă). Se pune problema dacă rădăcina comună a acestor două cuvinte este datorită întîmplării sau provine din etimologia comună a cuvintelor considerate. Evaluînd la 50.000 numărul cuvintelor din limba rusă și ținînd seama că numărul cuvintelor rusești care încep cu кос sînt, aproximativ, în număr de 100, rezultă că probabilitatea ca un cuvînt din limba rusă să înceapă cu кос este egală cu

$$\frac{100}{50.000}=\frac{1}{500}.$$

Însă косой este sinonim cu кривой iar коса este sinonim cu regionalul кривуша. Cuvintele кривой și кривуша încep amîndouă cu крив iar cuvintele rusești care încep cu крив sînt, aproximativ, în număr de 50. Deci probabilitatea ca un cuvînt din limba rusă să înceapă cu крив este egală cu

$$\frac{50}{50.000}=\frac{1}{1.000}.$$

Sinonimia dintre косой și кривой este sinonimia dintre un cuvînt care începe cu кос și unul care începe cu крив, deci dintre un cuvînt a cărui probabilitate de apariție este $\frac{1}{500}$ și un cuvînt a cărui probabilitate de apariție este $\frac{1}{1.000}$. Rezultă că probabilitatea unei astfel de sinonimii se obține înmulțind cele două probabilități obținute mai sus:

$$\frac{1}{500}\cdot\frac{1}{1.000}=\frac{1}{500.000}.$$

Însă concomitent cu sinonimia dintre косой și кривой are loc și sinonimia dintre коса și кривуша. Deci rădăcinile кос și крив sînt de două ori folosite pentru a exprima aceeași semnificație; probabilitatea unei astfel de duble sinonimii este egală cu

$$\frac{1}{(500.000)^2}=\frac{1}{250.000.000.000},$$

ceea ce, în mod practic, poate fi asimilat cu zero. Deci rădăcina comună a cuvintelor косой și коса nu poate fi întîmplătoare; ea provine din etimologia lor comună.

Să încercăm acum să generalizăm procedeul de mai sus. Fie două perechi de cuvinte: (A, B) și (C, D). Să presupunem că A și C au aceeași

rădăcină α iar B şi D au aceeaşi rădăcină β. Să notăm cu p_1 probabilitatea ca un cuvînt din limba considerată să înceapă cu α şi să notăm cu p_2 probabilitatea ca un cuvînt să înceapă cu β. În aceste condiţii, printr-un raţionament ca cel de mai sus, se constată că probabilitatea ca A să fie sinonim cu B sau ca C să fie sinonim cu D (sinonimia poate fi modelată matematic) este egală cu produsul p_1p_2 iar probabilitatea ca să avem în acelaşi timp sinonimie între A şi B şi între C şi D este egală cu $(p_1p_2)^2$. Tocmai această din urmă situaţie se realizează în cele de mai sus, unde A = косой, B = = кривой, C = коса, D = кривуша. Cu cît este mai mică probabilitatea p_1p_2, cu atît este mai probabilă etimologia comună a cuvintelor A şi B (sau a cuvintelor C şi D); cu cît este mai mică probabilitatea $(p_1p_2)^2$, cu atît este mai probabilă existenţa concomitentă a două etimologii comune: a lui A şi B pe de o parte, a lui C şi D pe de altă parte.

În procedeul de mai sus, lucrurile au fost întrucîtva simplificate şi doar parţial modelate, pentru a pune în evidenţă ideea principală. Observăm că, în contrast cu obiceiul de a da reguli urmate de excepţii sau de a constata, în mod vag, că mai des se întîmplă aşa decît aşa, probabilitatea introduce, între imposibilitate şi determinismul pur, o scară de nuanţe intermediare obiectiv determinate şi care n-ar putea fi detectate prin mijloacele intuiţiei şi simţului limbii. Nenumărate situaţii capătă astfel o explicaţie care le proiectează în sistemul limbii din care ele fac parte.Fapte mai semnificative relative la rolul modelării probabilistice în lingvistică, dar care prin natura lor complicată se pretează mai puţin la o expunere simplificatoare, pot fi citate din aplicaţiile de pe acum numeroase la studiul înrudirii limbilor şi provenienţa anumitor limbi sau dialecte. Deosebit de interesantă este, din acest punct de vedere, metoda glotocronologiei, în problema stabilirii datei anumitor procese lingvistice.

Modelarea matematică a evoluţiei limbii va fi favorizată şi de dezvoltarea dialectologiei structurale [1].

Noua etapă a lingvisticii aplicate şi legătura ei cu modelarea matematică

Nu se pot înţelege bine foloasele şi perspectivele modelării matematice a limbii fără o analiză atentă a dezvoltării pe care a căpătat-o, în ultima vreme, lingvistica aplicată. Pînă la apariţia ciberneticii, aplicaţiile lingvisticii se limitau la activităţi ca alcătuirea dicţionarelor, predarea limbilor, crearea şi perfecţionarea scrierii, stabilirea normelor de transcriere şi transliteraţie, elaborarea de standarde pentru reglementarea terminologiei ştiinţifice etc. Alături de aceste activităţi, care îşi păstrează în continuare importanţa, au apărut sfere noi de aplicare a lingvisticii, determinate de progresul ştiinţei şi tehnicii precum şi de noile condiţii sociale. Ne referim, în special, la necesitatea şi posibilitatea ameliorării mijloacelor de comunicare (telefonie, telegrafie, radio, stenografie etc.) şi la crearea unor

[1] Pentru o discuţie generală asupra dialectologiei structurale, vezi: Andrei Avram, *Despre dialectologia structurală*, în „Limba romînă", XI, (1962), nr. 6.

noi mijloace de acest fel; avem în vedere totodată construirea dispozitivelor pentru introducerea informaţiei lingvistice în maşini (aici intră aparatele electrice de ascultare, precum şi aparatele electrice de citit), pentru scoaterea din maşini a informaţiei în formă lingvistică şi pentru prelucrarea informaţiei verbale în interiorul maşinilor electronice de calcul. Au apărut necesitatea şi posibilitatea elaborării limbilor logice de informaţie pentru diferite domenii ale ştiinţei precum şi a algoritmilor de traducere automată dintr-o limbă în alta. Limbile logice de informaţie sînt nişte limbi construite cu ajutorul logicii matematice şi al căror scop este de a permite introducerea şi prelucrarea, în maşinile electronice de calcul, a informaţiei conţinute în textele dintr-un anumit domeniu al ştiinţei. O astfel de limbă logică prinde, cu mijloacele ei specifice (în special prin construirea unui anumit calcul de predicate), construcţiile standard ale textelor respective, specificul lor lexical şi gramatical. Elaborarea limbilor de informaţie este o sarcină urgentă, în special pentru domenii ca chimia sau biologia, în care literatura de specialitate este atît de vastă încît specialiştii nu vor avea timp, în curînd, nici măcar să răsfoiască tot ceea ce apare. Automatizarea procesului de informare ştiinţifică este deci o problemă importantă a societăţii contemporane.

Prezentarea de mai sus ar putea să dea impresia că problemele fundamentale care apar în noile domenii ale lingvisticii aplicate sînt, în primul rînd, probleme cu caracter ingineresc, tehnic, deci avînd puţine contingenţe cu lingvistica. În realitate, după cum s-a dovedit cu prisosinţă în ultimii ani, principalele dificultăţi în perfecţionarea algoritmilor de traducere automată şi în alcătuirea limbilor logice de informaţie provin din insuficienta dezvoltare a lingvisticii, la nivelul ei structural, de modelare formală, matematică, a fenomenelor de limbă. Acest lucru e de înţeles. Atîta vreme cît limba este folosită ca mijloc de comunicare nemijlocită între oameni, înţelegerea se realizează prin faptul că fiecare dintre interlocutori face apel la legăturile de sens existente între cuvinte în cadrul frazei. De îndată însă ce informaţia lingvistică trebuie introdusă în memoria unei maşini electronice de calcul sau transmisă pe o anumită linie de comunicaţie, noul interlocutor, maşina sau linia de comunicaţie, nu mai este capabil să folosească legăturile de sens, ci numai legăturile formale, care pot fi codificate, traduse în limbajul lămpilor electronice, al impulsurilor electrice. Este deci necesară o descriere prealabilă a diferitelor tipuri de legături gramaticale pe baza exclusivă a poziţiei reciproce a elementelor în frază şi o studiere sistematică a limbii din punctul de vedere al aspectelor ei de cod, din punctul de vedere al teoriei informaţiei. Atunci cînd, în urmă cu vreo zece ani, se efectuau primele experimente de traducere automată, s-a încercat confecţionarea ad-hoc a unor astfel de descrieri, care să deservească necesităţile imediate ale experimentului la care se lucra. Însă posibilităţile unor astfel de expediente au fost repede epuizate; s-a constatat, numai după cîţiva ani, că fără o dezvoltare corespunzătoare a lingvisticii structurale şi matematice, deci şi a teoriei limbii, la nivelul cel mai abstract, nu se pot obţine progrese substanţiale şi nu se poate lucra cu perspectivă în domeniul lingvisticii aplicate. Această situaţie a determinat un mare avînt al cercetărilor de lingvistică structurală şi, în

special, al celor relative la modelarea matematică a limbii. Conlucrarea acestor două domenii, lingvistica structurală și matematică pe de o parte și lingvistica aplicată pe de altă parte, modul în care ele se stimulează reciproc, ilustrează în mod strălucit teoria materialist-dialectică a interdependenței și unității dintre teorie și practică. Multe dintre modelele matematice ale limbii elaborate în ultimii ani sînt rezultatul sugestiilor furnizate de diferite activități aparținînd lingvisticii aplicate : modelul bazat pe teoria mulțimilor elaborat de O. S. Kulaghina, modelul probabilist elaborat de N. D. Andreev, modelele lui Fitialov și Bratcikov relative la morfologie, modelele proiective (despre care am vorbit mai sus) aparținînd lui Lecerf, Ihm, Camion și alții, modelul lui Yngve, relativ la structurile regresive, precum și multe alte modele intră în această categorie.

Pe de altă parte, teoria și practica unor discipline matematice și cibernetice orientează la rîndul lor activitatea de modelare matematică a limbii, prin legăturile tot mai trainice care se stabilesc între compartimentele cele mai diferite ale științei. Astfel, dezvoltarea teoriei automatelor finite a condus la elaborarea așa-numitelor gramatici cu un număr finit de stări iar în atmosfera de dezvoltare a teoriei algoritmilor, a funcțiilor recursive și a mașinii Turing au putut să apară astfel de modele ca gramaticile constituenților imediați și gramaticile transformaționale. La rîndul lor, aceste modele contribuie la progresul multor ramuri ale logicii matematice și ciberneticii și nu întîmplător lucrări ca cele ale lui N. Chomsky, autorul principal al gramaticilor generative, apar din ce în ce mai des citate în articole de logică matematică sau teoria automatelor. În dialectica complexă a acestor raporturi, stabilite între domenii în aparență atît de eterogene, sînt angajate pînă și discipline ca teoria semigrupurilor și teoria numerelor.

Modelarea matematică a limbii a și început să exercite o influență hotărîtoare asupra lingvisticii aplicate. În ultimii ani a început elaborarea unei teorii științifice a traducerii. Operația de traducere dintr-o limbă în alta, care a fost considerată multă vreme ca ținînd exclusiv de dexteritatea, de măiestria traducătorului, a devenit obiectul unei cercetări științifice, în care astfel de noțiuni ca cele de „traducere cuvînt cu cuvînt", „traducere după înțeles", „traducere artistică" etc. sînt modelate matematic. Cităm, în această direcție, cercetările deosebit de interesante efectuate în Uniunea Sovietică de către I. I. Revzin, V. I. Rozențveig și alții. Fără îndoială că prin clarificarea bazelor teoretice, lingvistice, ale traducerii dintr-o limbă în alta, prin înțelegerea mai lucidă a ceea ce se petrece în procesul de traducere, elaborarea limbilor de informație va realiza și ea un mare progres, deoarece și aici este vorba tot de o traducere, anume din limba naturală în limba logică.

Modelarea și problema izomorfismului lingvistic

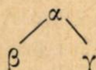
În lingvistică, termenul de izomorfism a fost utilizat pentru prima oară de către L. Hjelmslev, pentru a desemna corespondența dintre cele două planuri fundamentale ale limbii, planul conținutului și planul expresiei

sau, ceea ce revine cam la acelaşi lucru, corespondenţa dintre sistemul gramatical şi sistemul fonologic al limbii. Datorită impreciziei cu care Hjelmslev foloseşte termenul de izomorfism, care la el lasă loc unor interpretări dintre cele mai variate, ideea izomorfismului lingvistic a primit, alături de unele adeziuni entuziaste, şi unele proteste vehemente. Unii, considerînd izomorfismul dintre A şi B ca o corespondenţă prin care se identifică cei doi termeni, deci prin care A şi B devin indiscernabili, au contestat existenţa izomorfismului dintre sistemul fonologic şi cel gramatical, argumentînd că nu pot fi identificate aceste două sisteme, deoarece între ele există o deosebire fundamentală : absenţa semnificaţiei, a sensului în primul, prezenţa lor în al doilea. La aceasta s-a răspuns că izomorfismul nu revine la identitate, ci doar la conformitatea dintre A şi B, adică la o alcătuire asemănătoare. Asemănări există — s-a replicat — dar aceste asemănări privesc aspecte secundare ale celor două sisteme, în timp ce, în ceea ce au esenţial, sistemul gramatical se deosebeşte de cel fonologic prin prezenţa semnificaţiei în primul şi absenţa lui în al doilea. Cuvintele sînt dotate cu semnificaţie, pe cînd fonemele nu.

O intervenţie interesantă în discuţiile asupra izomorfismului s-a produs în urmă cu vreo 15 ani şi aparţine lingvistului polonez J. Kuryłowicz. Acesta a analizat în mod sistematic ceea ce el numeşte „izomorfismul dintre silabă şi propoziţie". Pentru a face lucrurile mai clare, vom considera un exemplu din limba romînă. Fie silaba START şi propoziţia ŞCOLARUL HARNIC ÎNVAŢĂ BINE LECŢIILE. S-ar părea că nici o apropiere mai interesantă nu se poate face între două entităţi lingvistice de acest fel. La o privire mai atentă însă, se observă unele puncte comune în structura acestor două entităţi. Într-adevăr, şi în silabă şi în propoziţie există un nucleu fără de care nici silaba nici propoziţia nu sînt posibile. Într-o silabă, acest nucleu este constituit, în limba romînă, de un anumit element vocalic ; într-adevăr, în limba romînă nu există silabă fără vocală. Din silaba START putem îndepărta grupul de consoane RT, fără a se pierde calitatea de silabă a grupului rămas. Dacă însă îndepărtăm vocala A, silaba a dispărut. În mod asemănător, propoziţia conţine şi ea un nucleu, fără de care ea n-ar mai fi propoziţie : acest nucleu este predicatul care, în exemplul de mai sus, constă în cuvîntul ÎNVAŢĂ. Iată deci că, aşa cum nu există silabă fără vocală, nu există propoziţie fără predicat. Să mergem mai departe. Grupul ÎNVAŢĂ BINE LECŢIILE constituie ceea ce se numeşte grupul predicatului. În acest grup, subgrupul BINE LECŢIILE este un satelit al predicatului ÎNVAŢĂ, deoarece, prin suprimarea acestui subgrup, ceea ce rămîne este tot o propoziţie. Această situaţie îşi are analogul la silabă, unde grupul final de consoane RT este un satelit al vocalei A, deoarece, prin suprimarea acestui grup, ceea ce rămîne este tot o silabă. Iată deci că, într-o propoziţie, grupul complementelor stă faţă de predicat tot aşa cum stă, într-o silabă, grupul final de consoane faţă de vocala nucleu a silabei.

În continuarea acestei analogii, putem observa că grupul subiectului, care în propoziţia de mai sus e constituit de ŞCOLARUL HARNIC, are drept corespondent, la silabă, grupul iniţial de consoane ; în silaba de mai sus acest grup este ST. Analogia poate fi continuată şi aprofundată,

dar elementele pe care le-am prezentat sînt suficiente pentru ceea ce vrem să demonstrăm. Două entităţi lingvistice pot prezenta, pînă la un anumit punct, aceeaşi structură, chiar dacă, prin natura lor, ele sînt foarte deosebite. Iată cum se reprezintă în mod schematic structura comună a propoziţiei şi silabei :

α poate fi interpretat fie ca predicat, fie ca vocală ; β poate fi interpretat fie ca grupul subiectului, fie ca grupul iniţial de consoane ; γ poate fi interpretat fie ca grupul complementelor, fie ca grupul final de consoane. Elementele inferioare β şi γ sînt subordonate elementului superior, α ; β şi γ pot fi la rîndul lor analizate dicotomic, dar nu mai facem aceasta aici.

Dacă încercăm să stabilim cu ce noţiune de izomorfism a lucrat Kuryłowicz în problema de mai sus, nu este greu să demonstrăm că această noţiune revine tocmai la cea folosită în matematică. Într-adevăr, într-una din variantele cele mai întîlnite, izomorfismul matematic se prezintă în felul următor : se consideră două mulţimi A şi B şi se defineşte în A o anumită relaţie binară R_1 iar în B o anumită relaţie binară R_2. Dacă putem stabili, între mulţimile A şi B, o corespondenţă biunivocă astfel încît, presupunînd că x_1 din A corespunde lui x_2 din B iar y_1 din A corespunde lui y_2 din B şi presupunînd că x_1 şi y_1 se află în relaţia R_1, rezultă că x_2 şi y_2 se află în relaţia R_2 (după cum, presupunînd că x_2 şi y_2 se află în relaţia R_2, rezultă că x_1 şi y_1 se află în relaţia R_1), atunci spunem că A şi B sînt izomorfe în raport cu perechea de relaţii R_1, R_2. Notînd cu (A, R_1) mulţimea A structurată cu relaţia R_1 şi cu (B, R_2) mulţimea B structurată cu relaţia R_2, putem spune că există izomorfism între (A, R_1) şi (B, R_2). În exemplul de mai sus, A este mulţimea fonemelor silabei, B este mulţimea cuvintelor propoziţiei, R_1 este relaţia de subordonare din cadrul silabei iar R_2 este relaţia de subordonare din cadrul propoziţiei. Tocmai datorită importanţei relaţiei de subordonare, izomorfismul stabilit de Kuryłowicz între silabă şi propoziţie are un caracter nebanal. Avem aici o modelare matematică a analizei întreprinse de Kuryłowicz. Această modelare explică esenţa noţiunii de izomorfism între A şi B : existenţa unui model matematic comun pentru A şi B. Se precizează astfel caracterul relativ al izomorfismului, faptul că nu are sens să vorbim despre izomorfismul absolut dintre silabă şi propoziţie, ci despre izomorfismul dintre silabă şi propoziţie, structurate amîndouă cu relaţia de subordonare, relaţie care poate fi deplin formalizată în lingvistica structurală actuală.

Dacă ne întoarcem acum la izomorfismul dintre sistemul fonologic şi cel gramatical, la care se referea Hjelmslev, putem preciza sensul în care trebuie înţeles acest izomorfism. Există un număr de relaţii binare $r_1, r_2, \ldots, r_n, \ldots$ definite în mulţimea A a fonemelor unei limbi şi un număr de relaţii binare $R_1, R_2, \ldots, R_n, \ldots$ definite în mulţimea B a morfemelor aceleiaşi limbi, astfel încît să existe izomorfism între (A, r_1) şi (B, R_1), între (A, r_2) şi (B, R_2), ..., între (A,r_n) şi (B, R_n) ş.a.m.d. Precizarea acestor relaţii binare, deci a caracterului relativ al izomorfismului dintre fono-

logie şi gramatică, constituie una din sarcinile principale ale modelării matematice a limbii. După cum vedem, izomorfismul şi modelarea sînt strîns legate între ele. Valoarea gnoseologică a izomorfismului depinde de gradul de esenţialitate pe care îl prezintă, pentru structurile studiate, relaţiile binare angajate în izomorfism. Izomorfismul permite, într-o anumită măsură, reducerea studiului mai multor structuri la studiul unui singur model matematic. Prin aceasta, nu numai că se realizează o mare economie de mijloace, dar se pătrunde mai adînc în esenţa fenomenelor studiate, se capătă nu numai o descriere a lor, dar şi o explicare mai profundă a structurii lor interne.

În afară de izomorfismul care se stabileşte în interiorul lingvisticii, este foarte important izomorfismul dintre structurile lingvistice şi cele studiate de alte ştiinţe. Această problemă, pusă pe primul plan de dezvoltarea ciberneticii, a ridicat la un nivel superior şi sarcinile modelării matematice în lingvistică.

Unele probleme speciale ale modelării matematice în lingvistică

Pentru a înlesni discuţia care urmează, să încercăm să schematizăm unele laturi ale modelării. Fie A originalul iar B modelul lui A. Fie α mulţimea acelor trăsături ale lui A care pot fi puse în corespondenţă cu anumite trăsături ale lui B ; mulţimea acestora din urmă o vom nota cu α'. Această mulţime este conţinută în mulţimea β a tuturor trăsăturilor lui B. Dacă B este un obiect matematic, atunci este posibilă o cercetare a lui B prin metode deductive. Dacă această cercetare foloseşte numai proprietăţi din α', atunci este evident că rezultatele obţinute vor furniza, pe baza corespondenţei dintre α' şi α, unele informaţii asupra lui A. Este normal să presupunem că, în măsura în care cercetarea deductivă a lui B foloseşte şi proprietăţi din $\beta-\alpha'$, rezultatele acestei cercetări vor avea o semnificaţie redusă în ceea ce priveşte originalul A. Pe de altă parte, rezultatele sînt cu atît mai semnificative pentru A, cu cît există mai puţine trăsături esenţiale ale lui A care nu aparţin mulţimii α. În fapt, procesul de modelare matematică, cel puţin în disciplinele umaniste, este mult mai complicat decît sugerează schema de mai sus. Să luăm, de exemplu, problema modelării noţiunii de parte de vorbire. Aici este greu de precizat ce anume vrem să modelăm, în ce anume constă originalul A. De exemplu, una din trăsăturile părţilor de vorbire, în aproape orice limbă —în limba romînă într-o măsură relativ mai mică, dar în limba engleză într-o măsură mult mai mare — constă în posibilitatea ca unul şi acelaşi cuvînt să aparţină mai multor părţi de vorbire. Însă această situaţie ţine de stadiul intuitiv, empiric al cercetării părţilor de vorbire. Este clar că o modelare a părţilor de vorbire care şi-ar propune să înregistreze şi apartenenţa unui cuvînt la mai multe părţi de vorbire ar conduce, chiar prin acest fapt, la un model destul de complicat. Pe de altă parte, nu este clar dacă proprietatea unui cuvînt de a aparţine mai multor părţi de vorbire trebuie considerată inerentă conceptului de parte de vorbire, pentru că însuşi acest concept nu este suficient de clar iar rolul modelării este tocmai de a

ajuta la clarificarea lui. Deci este problematic dacă apartenenţa unui cuvînt la mai multe părţi de vorbire urmează sau nu să fie pusă în corespondenţă cu o trăsătură din α', la o modelare mai adecvată a părţii de vorbire. Aici se petrece un proces oarecum invers procesului de aproximare a originalului prin model ; conceptul pe care-l modelăm este revizuit tocmai pe baza rezultatelor obţinute prin modelare. O situaţie asemănătoare apare la modelarea categoriei gramaticale a genului. Pornindu-se de la baza intuitivă a acestei categorii, se construieşte un model matematic care începe în felul următor (prezentarea pe care o dăm este neformalizată şi foarte simplificată) : primeşte genul gramatical masculin orice substantiv care admite o formă flexionară ale cărei contexte sînt aceleaşi ca şi ale cuvîntului „bărbat" precum şi orice substantiv care admite aceleaşi contexte ca şi o anumită formă flexionară a cuvîntului „bărbat". Înlocuind, în această formulare, cuvîntul „bărbat" prin cuvîntul „femeie", obţinem definiţia substantivelor de gen gramatical feminin. În sfîrşit, substantivele care nu-s nici masculine, nici feminine, sînt neutre. Deşi acest model a fost obţinut pornind de la aspectul intuitiv al categoriei genului, el serveşte tocmai pentru a ne deroga de la acest aspect ; categoria genului este revizuită tocmai pe baza acestei modelări. Într-adevăr, din desfăşurarea ulterioară a modelului rezultă, prin definirea unor noi genuri, că genurile gramaticale depind de mulţimea contextelor cu care se lucrează ; numai în cazul particular în care această mulţime e formată din contextele în care un substantiv este precedat sau urmat de un adjectiv, genurile gramaticale obţinute prin modelare coincid cu cele obişnuite.

Aici se manifestă un nou aspect al contradicţiei dialectice a procesului de modelare. Pe de o parte, modelul trebuie să ţină seamă de baza empirică a fenomenului modelat ; pe de altă parte, eficacitatea modelului se manifestă tocmai în capacitatea sa de a depăşi aspectul empiric.

Pentru o discuţie asupra legăturii dintre model şi teorie, vezi şi : S. Marcus, *Unele probleme ale modelării matematice în lingvistică*, în culegerea *Materialismul dialectic şi ştiinţele contemporane ale naturii*, vol. IV, Editura politică.

АСПЕКТЫ МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ В ЛИНГВИСТИКЕ

РЕЗЮМЕ

Продолжая идеи, изложенные в статье „Математическое моделирование языка" (опубликованной в „Limba romînă", 5, 1963), автор анализирует связь между структурной лингвистикой и математическим моделированием языка, экспликативную функцию порождающих и вероятностных моделей, связь между математическим моделированием и прикладной лингвистикой, а также связь между моделированием и изоморфизмом.

ASPECTS DE LA MODÉLATION MATHÉMATIQUE EN LINGUISTIQUE

RÉSUMÉ

En continuant les idées de la *Modélation mathématique de la langue*, « Limba romînă », n° 5, 1963, l'article analyse les rapports entre la linguistique structurale et la modélation mathématique de la langue, la fonction explicative des modèles génératifs et des modèles probabilistiques, la connexion entre la modélation mathématique et la linguistique appliquée, ainsi qu'entre modélation et isomorphisme.

ALBERT DAUZAT, *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*, Paris, Larousse, XXV—626 p.

Autorul, care a fost multă vreme profesor la Şcoala de înalte studii, s-a făcut cunoscut, printre altele, prin numeroasele sale lucrări destinate unui public larg, cu privire la numele de persoane, numele de locuri etc., şi de asemenea prin *Dicţionarul etimologic al limbii franceze*. Dicţionarul etimologic al numelor de persoane pe care îl avem sub ochi, destinat şi el unor mase largi de cititori care sînt curioşi să ştie de unde vine cutare sau cutare nume, a apărut în 1951, şi este la a treia lui ediţie, revăzută şi adăugită de Marie-Thérèse Morlet. În frunte figurează o amplă introducere, în care autorul îşi expune concepţiile şi analizează principalele dificultăţi întîlnite în cursul elaborării dicţionarului. Se înţelege că asupra acestei introduceri voi stărui mai mult în rîndurile care urmează.

Se ştie că numele franţuzeşti au fost relativ mult studiate, astfel încît dispunem de lucrări amănunţite asupra lor, în mult mai mare măsură decît pentru numele din alte ţări. Introducerea subliniază că dicţionarul cuprinde numai vreo 30 000 de nume, din cele aproximativ 150 000 cîte există, după aprecierea autorului. Este însă neîndoios că în marea lor majoritate ele nu merită să figureze în dicţionar, căci e vorba de nume cu totul rare, adesea obscure, astfel încît listele prezentate cuprind aproximativ tot ce este într-adevăr reprezentativ pentru onomastica franceză.

S-a putut pune întrebarea : nu este oare prematur să se elaboreze un dicţionar, dacă nu toate numele au fost adunate şi nu asupra tuturor avem date istorice ? Autorul răspunde la această întrebare, perfect just după părerea mea, că „ştiinţa progresează prin aproximaţii succesive", cu alte cuvinte este util şi chiar necesar să se facă suma cunoştinţelor actuale pentru a se putea ajunge la descoperirea de noi adevăruri. De altfel, dacă am aştepta să ştim tot înainte de a elabora o lucrare de sinteză, ar trebui să aşteptăm la infinit, căci niciodată nu vom ajunge să nu rămînă nimic neştiut. În orice caz, mulţimea de studii publicate anterior asupra numelor din Franţa constituie un serios avantaj pentru cercetătorul în acest domeniu.

Pe de altă parte, în Franţa cercetarea este mult complicată de doi factori specifici. Primul este existenţa a numeroase forme regionale, destul de diferite faţă de formele literare. Pentru a da un singur exemplu, din rădăcina „capră" notăm numele *Chèvre*, *Chabre*, *Cabre*, *Capr-*, *Quiévr-*, *Quévr-* etc., explicabile prin fonetica diferitelor dialecte. Al doilea element de complicare îl formează diferenţele de ortografie, care adesea dau aceluiaşi nume o serie întreagă de aspecte, foarte deosebite între ele. De exemplu : *Dron*, *Drompt*, *Droz*, *Droin*, *Drouhin*, *Derouin*, *Drouon* etc.

Dauzat își cunoaște suficient materia pentru a se descurca din toate aceste situații complicate și evită cu multă prudență de a se lansa în teorii hazardate și mai ales se ferește de cursa explicațiilor pe bază de povești, inventate de diletanți în mod special pentru a-și justifica etimologiile. Asemenea povești circulă și pe la noi și sînt numeroase și în Franța. Dauzat ne previne în mod expres împotriva lor, arătînd de exemplu că în Bretania sînt explicate adesea în mod fantezist numele locale prin originale spaniole, deși nici un document istoric nu dovedește prezența în regiune a vreunui imigrant spaniol. Aceasta îmi aduce aminte că, pe vremea cînd studiam în Franța, am cunoscut o bretonă din Saint-Guénolé, al cărei nume de familie era *Rio Le Gall*. Am întrebat-o ce fel de nume este *Rio* și mi-a răspuns fără nici o ezitare că este spaniol și că strămoșii ei au imigrat din Spania. Explicația m-a surprins cu atît mai mult cu cît știam că *Le Gall*, în bretonă, înseamnă „francezul". Totuși nu m-am îndoit de veracitatea informației. Consultînd acum Dicționarul lui Dauzat, constat că *Rio* sau *Riou* este un nume autentic breton (*Rio* fiind forma normală pentru dialectul vantez) și că în calendarul local a figurat și un sfînt *Riou*.

Două observații ale autorului mi se pare că e necesar să fie relevate, fiindcă pot servi pentru orientarea cercetărilor asupra numelor romînești. Prima este că nu există în Franța nici un nume de persoană de origine galică sau latină. Nu e vorba de cuvinte galice sau latine care s-au păstrat în franțuzește și care, la un moment dat, au ajuns să fie folosite ca nume de persoană, ci de numele folosite în antichitate, care s-au pierdut fără nici o excepție : numele de botez galice au fost înlocuite cu cele latine, apoi acestea, la rîndul lor, au fost înlocuite cu nume creștine apoi cu nume aduse de cuceritorii germani. În ce privește numele de familie, acestea n-au început să se fixeze decît pe la 1300, deci mult timp după ce dispăruse ultimul vorbitor al limbii galice. Acest fapt ar trebui să servească de avertisment imprudenților care caută la noi nume de persoană de origine latină sau chiar tracă, forțînd adesea legile limbii.

A doua observație privește raportul dintre originea persoanelor și originea numelor. Faptul că cineva poartă un nume de origine străină nu dovedește numaidecît că familia lui e de origine străină. Dauzat ne previne în mod special în privința numelor germanice din Franța El arată, după Maurice Grammont, că în secolul al IX-lea numele de botez din nordul Franței erau aproape fără nici o excepție de origine germanică, iar în sud, fără a ajunge la o atare proporție, erau în orice caz foarte numeroase. Dacă toți purtătorii numelor germanice ar fi fost germani, s-ar pune întrebarea : cine i-a romanizat pe urmașii lor? Legînd această observație de cea precedentă, atrag atenția că dispariția numelor latinești și înlocuirea lor cu nume slave nu presupune nicidecum că locuitorii țării noastre și-ar fi schimbat limba. Știm că încă în secolul trecut mulți romîni au primit nume străine, fără a-și părăsi cîtuși de puțin naționalitatea. Vom fi deci atenți să nu punem semnul egalității între originea numelui și originea familiei.

În Franța se găsesc foarte multe nume de origine străină, datorate în parte imigrărilor, și acestea au fost în general inserate în dicționar. Am verificat de exemplu, în măsura în care m-au ajutat cunoștințele, numele de origine bretonă și am constatat că nu lipsesc și că sînt explicate corect. Bineînțeles, sînt mult mai multe nume de origine germanică și de asemenea se pot întîlni nume originare din Italia, din Spania etc. Aceasta înseamnă că, în oarecare măsură, lucrarea ne furnizează date utile privitoare la mai toate limbile din vestul și centrul Europei.

Este evident că un dicționar nu se citește, ci se consultă la nevoie. Dicționarul etimologic al numelor franceze va avea adesea ocazia să fie consultat și ne va aduce totdeauna folos.

Al. Graur

AL. GRAUR, *Etimologii romîneşti*, Editura Academiei R.P.R., 1963, 192 p.

În cadrul preocupărilor multilaterale ale acad. Al. Graur, cercetările etimologice au ocupat întotdeauna un loc de frunte. În afară de numeroasele note de latină vulgară şi de etimologie romînă (pentru care vezi „Romania", „Grai şi suflet" şi în special „Bulletin linguistique"), ceea ce mai face ca activitatea etimologică a acad. Al. Graur să fie deosebit de fecundă sînt şi studiile de analiză pătrunzătoare, pe care autorul le-a publicat, începînd din anul 1929 şi pînă în prezent. Ele se disting prin originalitatea şi profunzimea analizei lingvistice, prin bogăţia materialului discutat şi prin informaţia erudită, prin rigurozitatea ştiinţifică şi claritatea expunerii. Atît din contribuţiile sub formă de note etimologice cît şi din recenziile critice şi studiile propriu-zise [1] ale autorului se desprind o doctrină etimologică clară şi o metodă ştiinţifică de cercetare.

Toate aceste calităţi, îmbinate într-un echilibru rar întîlnit, le regăsim şi în ultima carte a acad. Al. Graur, apărută în Editura Acad. R.P.R. şi intitulată simplu : *Etimologii romîneşti*.

Lucrarea nu conţine (cum pare a rezulta din titlu) exclusiv material lexical, orînduit alfabetic, ci şi un număr de 8 articole scurte, în care se discută, de fapt, tot etimologii sau probleme strîns legate de etimologie. Acest lucru şi justifică includerea celor 8 articole în corpul lucrării de care ne vom ocupa, în cele ce urmează.

Înainte de a trece la prezentarea conţinutului propriu-zis al cărţii e necesar să semnalăm şi *Introducerea* cu care aceasta începe şi care este foarte binevenită. De aici reiese că acad. Al. Graur urmăreşte nu numai să rezolve unele etimologii necunoscute sau discutabile, ci să şi reactualizeze, la noi, interesul faţă de cercetarea etimologică. De aceea autorul arată mai întîi importanţa etimologiei, în general, şi apoi situaţia acesteia în lingvistica romînă actuală.

Fără a subaprecia cîtuşi de puţin cercetările teoretice din ultima vreme, acad. Al. Graur subliniază aici necesitatea studierii faptelor de limbă concrete, privite în mod istoric. Dar cercetarea istorică înseamnează în primul rînd etimologie şi cum descrierea unei stări de limbă actuale nu e posibilă fără să avem în vedere istoria limbii respective, urmează că etimologia nu trebuie şi nici nu poate fi practic neglijată. Studiul schimbărilor semantice, morfologia istorică a oricărei limbi şi stabilirea legilor de dezvoltare ale limbilor sînt de neconceput, în ultima analiză, fără recurgerea la etimologie. De aceea este firesc să împărtăşim concluzia autorului care arată că „*orice lucrare de lingvistică, din orice ramură a ştiinţei noastre şi cu orice subiect se sprijină conştient sau nu pe etimologie*" (p. 7—8).

Cîteodată, lipsind documentele, chiar şi istoria unor colectivităţi umane poate fi schiţată tot cu ajutorul cercetării etimologice. În sprijinul acestei afirmaţii autorul aduce două exemple, adeseori citate. E vorba de stabilirea originii indiene a ţiganilor (şi de reconstituirea drumului pe care aceştia l-au parcurs înainte de a ajunge în locurile unde îi găsim astăzi), precum şi de cunoaşterea aproximativă a relaţiilor care au existat între America şi Polinezia, încă în

[1] Dintre care se cuvine să menţionăm aici măcar : *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929 : *Les mots tsiganes en roumain*, în BL, II (1934), p. 108—200 (cu completarea din BL, IV (1936), p. 196—200 ; *Mots „reconstruits" et mots attestés*, în BL, II (1934), p. 11—20 (reprodus cu unele adaosuri şi schimbări în SLG, p. 450—458) ; *Corrections roumaines au REW*, în BL, V (1937), p. 80—124 ; *Etimologie multiplă*, în SCL, I (1950), fasc. 1, p. 22—33 (reprodus cu unele modificări, în SLG, p. 67—77) şi *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain* (în colaborare cu J. Byck), în BL, I (1933), p. 14—57. Pentru alte contribuţii ale autorului, în domeniul etimologiei, vezi lista lucrărilor sale din vol. *Omagiu lui Al. Graur*, în SCL, XI (1960), nr. 3, p. 815—833.

perioada preistorică (aceste relaţii, descoperite cu ajutorul faptelor de vocabular, au fost confirmate ulterior de cercetările arheologice).

După prezentarea întregii lucrări şi a concluziilor care se desprind din ea, importanţa cercetărilor etimologice va ieşi mai limpede în evidenţă.

*

Primul din seria celor 8 articole, care preced materialul lexical discutat, este intitulat *Din nou despre etimologia multiplă*. Autorul revine aici asupra unei probleme de care s-a ocupat mai întîi în SCL, I (1950), p. 22—34 şi apoi în *Studii de lingvistică generală* (variantă nouă), p. 67—77. După ce arată importanţa acestei probleme pentru studiul vocabularului internaţional al epocii noastre precum şi greutatea de a stabili cu precizie etimologia multor neologisme, acad. Al. Graur demonstrează că ,,uneori se poate vedea exact originea unui grup de cuvinte", cu condiţia să se examineze, în toată complexitatea ei, istoria acelor cuvinte. Este tocmai ceea ce face autorul, care, pe baza unui material bogat şi urmărit în mod istoric, ajunge la concluzia nouă şi convingătoare că suf. neologic *-ez* este, în limba romînă, de origine neogreacă (iar acolo e împrumutat din italiană). Primele cuvinte în *-ez*, pe care le-a cunoscut romîna, au fost probabil, *francez* (rostit, iniţial, *franţez*) şi *englez*. Dar it. *inglese* şi *francese* nu pot explica formele romîneşti *englez* şi *francez*,pe cînd, cu ajutorul ngr. Ἐνγλέζος şi Φραντζέζος, acestea se explică fără nici o dificultate.

Deşi forma concretă pe care a luat-o sufixul la început şi pe care o are şi astăzi se datoreşte greacăi, ulterior romîna s-a servit de el pentru a introduce nume de locuitori pe care le-a împrumutat din franceză (sau mai ales din franceză), fiindcă, în principiu, nu se poate nega complet nici influenţa italiană)[1]. Urmărind în continuare viaţa acestui sufix autorul mai arată că *-ez* este pe cale de a deveni productiv în limba romînă actuală. Ca exemple de formaţii romîneşti de la teme străine se dau : *tirolez*, *vietnamenz*, *ceilonez*, *ganez* şi *cubanez*[2]. Dacă în cazul unora există oarecare îndoială că s-au format în mod independent de vreun model străin[3], pe *cubanez* nimic nu ne împiedică să-l considerăm ca fiind o ,,creaţie" pur romînească. Şi aceasta fiindcă sub forma nerecomandabilă, cu dublu sufix, el nu există în nici o limbă.

Dar cum se va fi născut, în romîneşte, acest derivat unic în felul lui? La rigoare s-ar putea admite exclusiv analogia cu numeroasele nume de locuitori străini, terminate în *-ez*. Explicaţia pare însă insuficientă în cazul lui *cubanez* şi de aceea are nevoie de o completare. Din cît ne-am putut da seama (urmărind acum cîţiva ani comunicatele din presă şi mai ales de la radio) cel de-al doilea sufix a apărut, iniţial, la forma de plural a derivatului. În perioada cînd a avut loc intervenţia în Cuba, se vorbea, paralel, despre lupta patrioţilor *cubani* şi despre acţiunile mercenarilor plătiţi de S.U.A. Dar sintagma *luptătorii cubani* (foarte mult folosită în perioada amintită) era adeseori ambiguă şi nu încape îndoială că unii vorbitori au reacţionat în mod inconştient faţă de această combinaţie echivocă (poate şi faţă de altele), preferînd forma *cubanezi*, cu un singular refăcut (?) *cubanez*. Numai analogia, luată împreună cu tendinţa de evitare a unei ,,omonimii intolerabile"[4] explică satisfăcător apariţia, în limba romînă actuală, a acestui derivat curios cu două sufixe, care au absolut aceeaşi valoare.

În concluziile la acest capitol (p. 18), acad. Al. Graur subliniază încă odată că etimologia multiplă este o realitate iar istoria lui *-ez* dovedeşte că ,,teoria trebuie luată în consideraţie şi pentru sufixe" (ar fi mai bine spus, poate, pentru unele *afixe*).

---

[1] Vezi şi cele spuse la p. 512 despre *Franţa* şi *franţez*.

[2] După Magdalena Popescu (*Nume de locuitori derivate de la teme străine*, în SMFC, vol. II, p. 219—220) ar fi ,,aproximativ 12 derivate pe teren romînesc", cu acest sufix.

[3] Vezi şi rezervele acad. Al. Graur, formulate la p. 17 şi 18.

[4] După binecunoscuta expresie a lui J. Gilliéron.

În articolul *Un tip de formule rimate* (p. 18—24) e discutată originea unor expresii care sînt compuse din două elemente lexicale care rimează (ex. : *talmeş-balmeş* ; *ceac-pac* ; *techer-mecher* etc.).

Expresiile de acest fel sînt frecvente atît în limbile balcanice cît şi în romînă. Autorul observă însă că în romîneşte al doilea termen al formulei începe foarte adesea cu *m*, care reprezintă, de fapt, modificarea primului sunet al celuilalt element al expresiei (ex. : *cigă — migă* „fleacuri" ; *cîr — mîr* şi *hîr — mîr* ; *sărac — mărac* ; *mierte — fierte* ; *sorcova — morcova* etc.). Procedeul fiind vechi şi foarte răspîndit în turcă, este de presupus că de acolo a fost introdus în dacoromînă, aromînă şi bulgară (rom. *techer — mecher*, de pildă, este în mod evident tc. *teker — meker*).

Analiza amănunţită a acstui tip de formule rimate i-a permis acad. Al. Graur nu numai să stabilească originea unui procedeu de formare a cuvintelor (în general glumeţ), ci să şi corecteze cîteva etimologii de felul lui *munună* (care reprezintă o modificare a lui *cunună*) sau al lui *molînd*, pentru care s-a propus un tip latin inventat : **mollibundus*. Acest cuvînt a apărut însă în formulă rimată alături de *bolînd*, ca şi *mondoc* alături de *bondoc*, *mandac* alături de *bandac* „mănunchi", *moţochină* pentru *boţochină* şi multe altele (pentru care vezi mai ales p. 19 şi 21). În viitor, vor mai putea fi corectate, probabil, şi alte etimologii, în lumina acestei teze, pe care am rezumat-o mai sus.

Sl. ***po*** : *rom.* ***co*** — ***tă*** este al treilea articol, în care se susţine ipoteza că labiala ***p*** din prefixul slav ***po***- a devenit, în romîneşte ***c*** sau ***t***, prin disimilare, atunci cînd rădăcina începea tot cu o labială. Admiţînd această ipoteză, autorul încearcă să lămurească etimologia lui ***coborî*** (<*pobori*), a lui ***covîrşi*** (pe care îl compară cu rus.*поверишть*, ucr. *поверишти* şi *s*.-cr. *povŕšiti*), a lui *scofală* (format din pref. rom. *s*-+ slav. поХвала „laudă", „faptă meritorie" al cărui prefix *po*- a devenit *co*-) şi a lui ***tăvăli*** (pentru care se porneşte de la sl. *poval* : bg. *повалям*, rus. *повалить* „a doborî, a rostogoli", ucr. *повалити*, pol. *powalić* „a răsturna" şi s.-cr. *pováliti*, care are acelaşi înţeles cu rom. *tăvăli*).

Dacă prefixul *po*- a putut deveni *co*-, înaintea unei consoane labiale, atunci se întrevede, o explicaţie şi pentru alte cuvinte începătoare cu *co*- (şi citate la p. 27) : ***covîrni*** pentru *povîrni*, ***covei*** (comparat cu s.cr. *povíjati* „a înfăşura", *póvija* „trenă"), ***cobilţăi*** (comparat cu rus. *поболтать*) etc.

Întrebarea pe care ne-o punem este de ce o dată ***p*** a fost disimilat în ***c*** şi altă dată în ***t***. De asemenea, de ce în unele cazuri ***p*** a rămas nealterat, cu toate că se afla în aceleaşi condiţii sau chiar mai favorabile disimilării, avînd în vedere că rădăcina începe chiar cu labiala prefixului (v. de exemplu, *popri* sau *popas* care nu s-au transformat în **copri* şi **copas*).

Oricîte rezerve s-ar mai putea formula faţă de noile etimologii, nu încape îndoială că soluţia propusă de acad. Al. Graur, este totuşi mai plauzibilă decît explicaţiile date anterior (şi discutate critic de autor, la p. 24—26).

O importanţă deosebită prezintă şi articolul intitulat *Încă o dată despre substantivele neutre în romîneşte* (p. 42—51). Acad. Al. Graur reia aici discuţia începută cu 25 de ani în urmă, privitoare la neutrele romîneşti şi revine asupra unei idei pe care a susţinut-o pentru prima oară în „Romania", LIV (1928), p. 258—259. Observînd, atunci, că femininelor franţuzeşti neînsufleţite le corespund, în romîneşte, substantive neutre, autorul a încercat să dovedească existenţa unei tendinţe a limbii romîne de a concentra sub semnul neutrului tot ce nu intră în categoria animatului. În prezent, acad. Al. Graur consideră inoperantă exploatarea acestor substantive pentru teoria neutrului, întrucît cele mai multe dintre ele nu par a fi împrumutate direct din franceză, ci din limbile cu care romîna a venit în contact, înainte de exercitarea masivă a influenţei franceze. Este vorba, în primul rînd, de limba rusă, în care aceste substantive sînt de genul masculin, deoarece au fost împrumutate din franceză sub forma lor pronunţată.

S-ar putea întîmpla însă ca unele dintre aceste substantive să fi pătruns şi în romînă tot cu forma pe care o aveau în pronunţarea franceză şi acest fapt singur ar fi atunci suficient pentru a le explica genul. Substantivul *morală*, de exemplu, a circulat cîndva şi sub forma *moral* (de genul neutru), pentru care există multe atestări, însă nici una cunoscută dicţionarelor noastre. Iată mai întîi două exemple din opera lui I. L. Caragiale : ,,Într-o soţietate fără *moral*, şi fără prinţip, nu merge s-o iei cu iuţeală,...'' (TRAHANACHE) [1]. Sau : ,,... i-a făcut un *moral* bun, din porc şi din măgar nu l-a mai scos...'' (IORDACHE) [2]. Cf. şi : ,,Cursurile însă de *moral* nu plac astăzi'' [3]; Cuconaşul spuse băbăcuţei c-au învăţat gramatica şi *moralul*'' [4]. În rusă cuvîntul este de genul feminin şi la fel este în germană, italiană etc. Varianta mai veche *moral* trebuie explicată prin prounun̡tarea franceză.

În alte cazuri va mai fi intervenit şi necunoaşterea precisă a genului pe care îl avea substantivul în limba franceză. După cum precizează chiar acad. Al. Graur (la p. 45) nu poate fi vorba de siguranţă absolută în fiecare caz în parte, dar ceea ce pare adevărat este ,,construirea unui tipar de formă masculină pentru femininele franţuzeşti'' (sub influenţa limbii ruse, în primul rînd). Faptul că 77 de neologisme romîneşti (dintre care 67 neutre şi 10 masculine) au în rusă corespondente de genul masculin nu poate fi trecut cu vederea. De aceea, în ansamblu, teoria poate fi susţinută, însă mai are, credem, nevoie de dovezi şi de precizări de detaliu. Argumente suplimentare în sprijinul acestei teze noi şi mai ales probe pentru fiecare caz în parte, n-ar putea să furnizeze decît primele atestări ale acestor neologisme, de care, din păcate, nu dispunem încă.

În continuare vom semnala cîteva variante (învechite, populare sau regionale) ale unor neologisme care au fost împrumutate (sub această formă) din rusă. Spre această concluzie ne conduce atît genul cît şi aspectul lor fonetic, identic sau foarte apropiat de pronunţarea rusească.

clas (pl. *clasuri*) : DA consideră această variantă învechită şi moldovenească. De aceea o deduce, pe bună dreptate, din rus. *класс* (de genul masculin). La atestările cunoscute mai adăugăm încă una : ,,...*clasul* în care mă aşăzasem era *clasul* întîi de filozofie'' [5].

gardirop (faţă de lit. *garderob*). Nici un dicţionar nu înregistrează această formă, deşi ea este frecventă în vorbirea populară, unde am mai înregistrat şi varianta cu *r* disimilat în *l* : *gardilop* [6]. Etimonul rusesc *гардероб* este trădat de prezenţa lui ***i*** şi a lui ***p***, în variantele semnalate şi bineînţeles, de gen [7].

paiaţ : TDRG şi CADE îl consideră moldovenesc şi acelaşi lucru reiese şi din citatele pe care le dau dicţionarele. Nimic nu ne împiedică să-l deducem din rus. ***паяц*** (masc.). Prin franceză se explică, în mod sigur, numai genul lui *paiaţă*, pentru care dicţionarele noastre trimit toate la frc. *paillasse* (< it.).

santim : În DA (s.v. *centimă*) sînt înregistrate două variante învechite : *santim* (neutru) şi *santimă* (feminin). Ultima reproduce genul şi pronunţarea frc. *centime*, dar a doua ar putea fi rus. *сантúм* (masculin).

---

[1] Vezi I. L. Caragiale, *Opere*, vol. I, ESPLA, 1959, p. 117.

[2] *Ibidem*, p. 229.

[3] Mihail Kogălniceanu, *Tainele inimei*, în vol. *Pionierii romanului romînesc*, Buc., E.P.L.P., 1962, p. 44.

[4] V. A. Urechia, *Coliba Măriucăi*, în antologia citată mai sus, p. 84.

[5] Ion Ghica, *Istoria lui Alecu Şoricescu*, în vol. *Pionierii romanului romînesc*, p. 5 (la p. 4 şi pl. *clasuri*) .

[6] În *D-ale carnavalului* apare şi *grandirop* (greu de explicat) : ,,Costumurile d-voastră sînt de la *grandirop*, ori particulere?'' (Vezi I. L. Caragiale, *Opere*, ed. cit., vol. I, p. 276).

[7] Pentru ***i*** (corespunzător lui ***e*** neac. rus., pronunţat aprope ca un ***i*** romînesc) cf. şi *dimicaton* (< rus. *демикотон* < frc. *demi-coton*) ; *odicolon* (< rus. *одеколон* < frc. *eau de Cologne*) ; *vistavoi* (< rus. *вестовой*) ; *dicoraţie* (< rus. *декорация*) etc.

Variantele semnalate, la care s-ar mai putea adăuga şi altele [1], nu figurează pe lista acad. Graur, dar e clar că ele constituie un argument în plus în sprijinul tezei d-sale.

★

De la p. 51 şi pînă la sfîrşitul lucrării este discutat materialul lexical, grupat în 167 de articole. Numărul etimologiilor este însă mult mai mare şi aceasta fiindcă în cadrul unui articol este analizat adesea un întreg şir de cuvinte, care au rădăcină comună sau care sînt înrudite ca înţeles, formaţie etc. Iată cîteva exemple de asemenea ,,şiruri de cuvinte", înrudite într-un fel oarecare şi din această cauză tratate împreună:

aht, ahtiat, oft, ofta, oftică, văita, văicări, vai (p. 53).
boghirc, poghirc, poghircă, bobîrcă, a poghirci, a pogîrci (p. 63).
coroagă, corogi, scorodi, scoraj, scoroji, scrădi, sfarog, sfarogi, şfarog (p. 74).

Alteori seriile sînt mai mici şi apartenenţa la aceeaşi familie a cuvintelor este atunci mult mai evidentă: *descălţa-desculţa-desculţ* (p. 87); *hodorog — hodoronc — hodorogi* (p. 100—101); *şir — şiră — înşira — şirag* (p. 147—150) sau *mahramă — maramă* şi *năframă* (p. 112), care sînt, în mod evident, reflexe ale aceluiaşi original turcesc (*mahrama*).

Materialul discutat fiind extrem de bogat şi de variat, clasificarea lui întîmpină greutăţi şi nu încape îndoială că acestea au fost simţite şi de autor, care a preferat, pînă la urmă, să grupeze faptele în articole şi pe acestea să le aşeze în ordine alfabetică. Pentru a pune mai bine în lumină bogăţia şi varietatea materialului analizat în această lucrare, e necesară o clasificare a faptelor lexicale după originea lor. În linii mari, cuvintele discutate aici se împart în trei categorii fundamentale. Unele sînt moştenite din latină, altele sînt împrumutate din diverse limbi iar ultimele sînt formate pe terenul limbii romîne. Dintre elementele latine moştenite sînt discutate: *alerga, blestema, crăciun* [2], *cumnat, cuscru, lepăda* etc.

Împrumuturile pot fi grupate după cum urmează:

Vechi slave: *blid, boscorodi, ciorovăi, ialomiţă, progadie, zăpăci* etc.

Bulgăreşti: *baniţă, chei, coştei, mînătarcă, prislea, seralie* etc.

Ruseşti: *bibliotecă, domoli, mierli, poloboc, sporovăi* etc.

Ucrainiene: *dertă, doscă, holisturi, horciţă, merne, sfară* etc.

Greceşti: (foarte numeroase): *duzină, economicos* (provenit din mai vechiul *iconomicos*), *fleac, icter, îngheţată, maramă* (?), *mapamond, migdalat, pichirisi, portofoliu, susur* etc.

Turceşti: *advocatlîc, hagialîc, mandolină, pici* etc.

Germane: *abţigui, hinderi, hit, ringlotă, şpaclu, şperaclu, şperţ* etc.

Italieneşti: *omagiu* şi *tiribombă*.

Poloneze: *cabanos* (?), *fotel* [3] şi *tapiţer*.

---

[1] Vezi cîteva exemple similare la acad. Iorgu Iordan, *Un dicţionar de neologisme romîneşti* din an. 1862, SCL I (1950), nr. 1, p. 73: ,,Numeroase substantive au alt gen decît cel consacrat astăzi". Pe aceeaşi pagină, în nota nr. 2, se precizează: ,,Unele din ele, ca *analiz, corvet*, poate şi *metod*, îşi vor fi datorind genul acesta influenţei cuvintelor ruseşti corespunzătoare (*анализ, корвет, метод*), care sînt masculine".

[2] Dovezi în sprijinul originii latine a lui *crăciun* şi mai ales argumente împotriva celorlalte etimologii se găsesc la acad. Al. Rosetti, în *Mélanges de linguistique et de philologie*, p. 324—333 şi mai recent în ,,Romanoslavica", IV (1960), p. 64—70.

[3] Pentru aceasta vezi şi G. Ivănescu şi L. Leonte, *Fonetica şi morfologia neologismelor romîne de origine latină şi romanică*, în SCSt (Iaşi), VII (1956), nr. 2, p. 5.

Formaţiile romîneşti (de asemenea foarte numeroase) pot fi la rîndul lor clasificate în :
Derivate cu prefixe (*afemeiat, închendrat* ,,concentrat'', *strecătoare* etc.)
Derivate cu sufixe (*crancalic, muieratic, rîndaş, tîlhar, fecior* etc.)
Derivate indirecte şi prin substituire de sufix (*prefectoriţă, coafură* ,,frizerie'', *editură* etc.)
Derivate regresive (*şl(e)ampăt, cais, impieta* etc.). În cadrul acestora, mai ales formaţiile postverbale sînt foarte bine reprezentate : *anunţ, nemară* (< *nemeri*), *ramnă* (< *rămni*) *sucă* (< *sucui*), *teamă, tun, zălud* (< *zăludi*) etc.

Încălţare (cu sensul de ,,încălţăminte'') este interpretat ca provenind din infinitivul lung al vb. *încălţa* (deci o schimbare a categ. gram. şi o evoluţie semantică asemănătoare cu a lui *mîncare* ,,ceea ce se mănîncă'' < inf. lui *mînca*).

Blid, boţăl, boţău şi *căruţă* sînt explicate ca provenind din formele de plural : *blide, boţăli* (scurtare din *ciuboţele*), *boţăi* (pl. lui *boţăl*) şi *căruţe* (pl. lui *căruţ*).

Haram şi *progadie* (cu sensurile discutate de autor la p. 100 şi 133) se datoresc unor eufemisme, ceea ce ni se pare adevărat.

Nu lipsesc nici calcurile lingvistice, dintre care amintim : *singur* (cu sensul regional de ,,dumneata'', după magh. *maga*), *şezătoare* (cu structura copiată după *bg. седянка*) şi expresia *zahăr de ghiaţă* (cu înţelesul de ,,zahăr candel''), care traduce rus. *леденец* ,,zahăr candel'' (literalmente ,,de gheaţă'').

Alte expresii, explicate de acad. Graur, în această lucrare, mai sînt *pasămite* (p. 124—126) şi *a da un toc de bătaie* (p. 157) î.l.d. *top de bătaie*.

Cîteva precizări şi completări se fac în legătură cu expresiile : *săracan de mine* (p. 136), *svai chiranda* (p. 152—153) şi *cu un sul subţire*, glosat ,,printr-un calcul fin, cu isteţime, cu şiretenie'' (DLRLC, s.v.). Ipoteza că avem de-a face cu un balcanism (şi anume cu turc. *usul* ,,mijloc'', ,,metodă'', împrumutat din neogreacă) pare nu numai plauzibilă, ci chiar ingenioasă (vezi discuţia, pe larg, la p. 146).

Multe dintre cuvintele care îl preocupă, aici, pe autor sînt de la periferia vocabularului (arhaisme, regionalisme etc.). De aceea şi etimologia lor este mai greu de precizat.

Uneori nu se propune o nouă etimologie, ci se arată numai, cu argumente, de ce unele dintre explicaţiile care circulă nu pot fi luate în consideraţie (vezi cele spuse la *întuneca, înzăpezi, încălţa, pîrdalnic* etc.). Preocupat de stabilirea adevărului cu privire la originea unor cuvinte, acad. Al. Graur revine, de cîteva ori, chiar asupra unor etimologii proprii, aducînd în sprijinul lor noi argumente (v. *godac, scand, strecătoare — strecura* etc.). În cîteva cazuri autorul emite alte ipoteze, care ni se par mai convingătoare decît cele anterioare. Astfel *fleac* nu mai e considerat ca fiind identic, în ce priveşte originea, cu *flec*, ci este explicat pornindu-se de la grec. φλύαζ, — gen. φλύακος care în antichitate era un gen literar, parodie a operelor tragice (p. 94—95). De asemenea, *mierli* (discutat la p. 114—115) e pus, de data aceasta, în legătură cu rus. **мереть** ,,a muri'', ,,a se face mic'', perf. **мер**, fem. **мерла**, mai răspîndit sub forma **умереть**, perf. fem. **(у)мерла**. Din acest perfect feminin—adaugă autorul—s-a putut face în romîneşte perfectul *a mierlit*, după care apoi se va fi refăcut întreaga conjugare. În BL, II (1934), p. 170, verbul argotic *mierli* fusese explicat, printr-o temă ţigănească *mer* = ,,a muri'', dar dificultăţile fonetice l-au determinat pe acad. Graur să considere etimologia dată nesigură iar acum să-i prefere alta mult mai ispititoare. Pentru *mierli* cu sensul de ,,a muri'' originea rusească pare neîndoielnică, însă e preferabil să pornim de la forma de pers. a III-a pl. — (**они**) **умерлú**.

În continuare vom face cîteva precizări şi completări pe marginea unor etimologii discutate sau numai amintite în lucrare.

P. 50—51 (advocatlîc). După ce se arată, în mod convingător că formația nu pare a fi romînească, se adaugă : ,,*Desigur, nu ne va reține faptul că în romînește și în bulgărește avem un* **d** *în prima silabă*. Precizăm că există și forma fără *d* (*avocatlîc*) [1].

P. 8 (coptură) : ,,. . . *nimic nu ne oprește să-l înțelegem ca derivat romînesc de la copt și. . . totuși e prezentat ca moștenit din lat. coctura* (*deși* **o** *neaccentuat trebuia să devină* **u**). . .".

Regional există forma *cuptură*, slab atestată și în DA (s.v.). În regiunea Oltenia am înregistrat-o în mai multe puncte cu sensul de ,,puroi". Cf. și ar. *cuptură* ,,pus" (în CDDE, p. 57, col. 2). Tot aici sînt menționate : sard. log. *Kottura* ; vfr. *cuiture* ,,cuisson, brûlure d'une plaie, bouton de feu" ; prov. *coitura* ; sp. *cochura*. Nu avem mijloace să demonstrăm că varianta *cuptură* este și veche (mai precis etimologică). De aceea existența ei dă numai de gîndit, fără a pleda categoric în favoarea etimonului lat. *coctura* (admis de CDDE, CADE, DA, DU, DLRM etc.). De altfel, la rigoare, *cuptură* s-ar mai putea explica și din *coptură*, prin asimilare vocalică după formula *o* — *ú* > *u* — *ú*, ușurată de obișnuita trecere a lui *o* neac. > *u*.

Pe de altă parte este posibil ca și *cuptură* (considerat de cei mai mulți un continuator al lat. *coctura*) să-și fi modificat fonetismul sub influența atît de firească a lui *copt*, de la care va fi fost simțit ca derivat. Iată de ce considerăm că ar mai trebui aduse dovezi în sprijinul interpretării lui *coptură* ca un derivat romînesc de la *copt* [2].

P. 43 (bainet). Fiind de genul neutru este pus alături de rus. *байонет*, care e masc. și care e considerat susceptibil de a fi influențat asupra formei romînești. În DA (s.v.) este înregistrat și *baionet* care (la fel ca și *bainet*) este considerat popular, în Transilvania, și Banat, și e dedus din germ. (*das Bajonnett*). Este, poate, un caz de etimologie multiplă.

P. 56 (balton) : ,,*Deși nu dispun de nici o atestare, cred că originea lui trebuie căutată în grecește*". Mai sus s-a arătat că ,,*aceeași formă este curentă și în bulgărește*", dar pentru apariția lui *b* inițial ,,*nici romîna nici bulgara nu prezintă nici o justificare*".

Se pare că varianta *balton* este regional-muntenească. Mai mulți vorbitori ne informează că au înregistrat-o în Muntenia și spre această concluzie ne conduc și atestările de care dispunem : ,,Ăl cu ochiu iese-n tindă la foc, pune chicioru pă capu pisicii, îi scoate ochiu și-l bagă-n *balton*" [3]. Cf. și : ,,. . . mi-am luat iar *baltonul* și bastonul și am ieșit binișor" [4].

Cele două atestări din izvoare atît de importante, cum sînt cele citate, erau suficiente pentru ca varianta *balton* să fi fost inserată măcar în unele din dicționarele noastre.

Dacă *balton* este un fonetism muntenesc, atunci se poate admite că este împrumutat din bulgară (unde ar trebui explicat). Nimic nu ne împiedică însă ca să admitem și reciproca, deci că bulgara l-a împrumutat din romînă, unde asemenea forme cu *p* > *b* mai există. Ex. : *cumbăni* î.l.d. *cumpăni* (DI), *cumbanie* î.l.d. *companie* (DI)., *blacheu* î.l.d. *placheu* < fr. *plaqué* (?) etc.

Dacă aceste forme se pot explica prin influența asimilatoare a cons. *m* sau *l* situația lui *zăbușeală* î.l.d. *zăpușeală* și mai ales a lui *bațachină* î.l.d. *pațachină* sau *belerină* [5] î.l. d. *pelerină* nu diferă prin nimic esențial de a lui *balton* î.l.d. *palton*. Să fie și aici un fel de asimilație din partea vocalelor (prin definiție sonore) ? Cazul invers arată, mai de grabă, că cele două ocluzive bila-

---

[1] Pentru o atestare, vezi Ioan M. Bujoreanu, *Mistere din București*, în vol. *Pionierii romanului romînesc*, p. 279 :,,. . . și află că domnu avocat al nevestei mele îi face la *avocatlîcuri* de multă vreme,. . .". Existînd această variantă, etimologia propusă devine și mai plauzibilă.

[2] Cf. totuși și TDRG (s.v.) unde proveniența lui *coptură* din participiul *copt* este admisă, de asemenea, fără rezerve.

[3] Vezi Gr. N, vol. I, p. 208 (fostul județ *Ialomița*).

[4] În vorbirea personajului Pampon din *D-ale carnavalului* (Caragiale, *Opere*, I, p. 242).

[5] În Gr.N, I (p. 231) apare chiar *bălărină* : ,,Tăicuțule ia șî niie o *bălărină* d-alea" (tot în fostul județ Ialomița, unde am văzut că apare și *balton*).

biale se pot uşor transforma una în alta, fiindcă nu diferă decît printr-o singură trăsătură articulatorie. Exemple cu *b* > p : ***pozunar*** î.l.d. *buzunar* (DA şi Gr.N, II, 109) ; ***paclava*** î.l.d. *baclava* (ŞIO) ; ***palanţă*** î.l.d. *balanţă* (DA) ; ***patalama*** < *batalama* (dacă într-adevăr ac. formă e anterioară)[1] şi chiar ***pormaşină***[2] î.l.d. *bormaşină*.

Uneori ambele forme (cu *p* şi cu *b*) se pot explica etimologic şi aceasta este situaţia lui *peltea* — *beltea*. Alteori nu ştiam care este forma originară din cauză că etimologia cuvîntului e necunoscută ; dar există exemple clare cu *p* > *b* şi cu *b* > *p*[3].

Avînd în vedere mulţimea variantelor fonetice cu *b* î.l.d. *p* şi cu *p* î.l.d. *b* ne întrebăm dacă simplul joc dintre cele două consoane pereche nu explică satisfăcător apariţia, în romîneşte, a formei *balton*.

Forma bulgărească identică poate fi interpretată fie ca un împrumut din romînă, fie ca o creaţie independentă, dacă jocul dintre cele două consoane poate fi dovedit şi în această limbă[4]

P. 67 (cais). Ipoteza că din numele fructului s-a format cel al pomului este foarte verosimilă şi în sprijinul ei s-ar mai putea aduce multe exemple similare. Ex. : *măslin* < *măslină*. *smochin* < *smochină* ; *curmal* < *curmală* ; *portocal* < *portocală* ; *nuc* < *nucă* (SCL, XI, 2, p.243) şi chiar *mandarin* din *mandarină* etc. Pentru acesta din urmă DN nu dă nici o etimologie iar DLRM îl deduce în mod greşit din frc. *mandarine* (care denumeşte fructul).

În ce priveşte rostirea *cáis* — *cáisă* precizăm că este foarte obişnuită în reg. Oltenia[5].

P. 72 (editură). S-a strecurat o greşeală de tipar : De la *editor* vine *editură*, *nu verbul edita* (cum rezultă atît din titlul articolului cît şi din cuprinsul lui).

P. 96 (Franţa, franţez). Se admite că am împrumutat din italiană pe *Francia*, dar *francez* e interpretat ca o modificare sub influenţa scrierii franceze a lui *franţuz* (din rusă). La p. 16 se afirmă acelaşi lucru despre forma veche *franţez* (împrumutată din neogreacă). Nu pare exclus ca o dată cu numele ţării să fi împrumutat din italiană şi numele locuitorilor (deci it. *Francia* şi *francese* > rom. *Francia, francez*). La fel s-au mai petrecut lucrurile cu *Lituania* — *lituan* (în ital. *Lituània-lituàno*, faţă de frc. *Lithuanie—Lituanien*) şi poate chiar cu *Danemarca* — *danez* (în ital. *Danimarca* — *danese*, faţă de frc. *le Danemark* — *Danois*).

Există, desigur şi cazuri cînd numele unei ţări ne-a venit dintr-o limbă iar cel al locuitorilor ei din altă limbă.Un exemplu clar e *Portugalia* (< rus *Португалия*), faţă de *portughez* (< fr. *Portugais*). De aici dificultatea de a stabili cu exactitate originea unor nume de ţări şi de locuitori.

P. 172 (pătpăduchi) : „*Deoarece în bulgăreşte cuvîntul denumeşte pasărea* [pitpalacul] *şi are derivate, bănuiesc că romîna a împrumutat interjecţia din bulgăreşte*" (*пъдпъдък!*).

Apropierea este cît se poate de naturală, mai ales dacă ne gîndim că şi numele prepeliţei este tot de origine bulgărească (sau s.cr.) : *prepelica*. Finalul interjecţiei trebuie explicat însă prin intervenţia etimologiei populare, care a apropiat cuvîntul de *păduche*, cum rezultă şi din variantele citate : *pârpăduche*, *potpăduche*, *putpuduchi* etc. În trecut a mai fost semnalat şi vb. *a pătpăduchi*. „*Prepeliţa* : *cîntă, strigă* (*face*. . .) *pitpalac!*, *pădpăducheşte*, *zice* „*prind păduchi*"[6].

---

[1] Cum rezultă de la Şăineanu (DU, s.v.) şi din DLRM.

[2] Pentru care vezi ALRM, s.n. vol. I, harta nr. 361 (550) „maşină de găurit", p. 813 (Oltenia).

[3] În unele neologisme se constată trecerea la *b* chiar a constrictivei labio-dentale *v*. Cf. ***bampir*** î.l.d. *vampir* ; *etubă* î.l.d. *etuvă* ; ***bolintir*** î.l.d. *volintir* (Gr. N, I, 145) etc.

[4] În turcă există atît *pelte* cît şi *belte*. Va trebui văzut cum s-a ajuns de la engl. *pudding* la rom. ***budincă*** (amintit la p. 36).

[5] Vezi ALR. s.n. vol. I, hartă nr. 204 „caise" şi 205 „caise". Cf. şi ALRM. s.n. vol. I, hărţile nr. 143 („caiş") şi 144 („caisă"), p. 812, 848, 876 şi 872 (Oltenia).

[6] Vezi Serghie Şuţu, *Strigătele animalelor*, în DR. II. p. 147—148 şi S. Puşcariu, *ibid.*, vol. I, p. 93.

Aşa cum despre prepeliţă se spune că strigă „prind păduchi" !, la fel, în unele regiuni, strigătul bibilicii e redat prin *păcat!, păcat!*[1], al piţigoiului prin *Simţ a vară!* sau *Cîţi ca voi!*, al ciovicii prin *chibrit! chibrit!* ş.a.m.d. Este aici un tip sui-generis de etimologie populară, constînd în interpretarea unor cuvinte onomatopeice. Cauza ultimă a fenomenului e, prin urmare, aceeaşi necesitate de motivare a semnului lingvistic.

P. 129 (poloboc). Se porneşte de la compusul rus. *полубочье*, cu sensul de „cadă formată dintr-un butoi tăiat în două". Luat drept plural acesta va fi servit ca bază pentru refacerea unui sing. *poloboc*. Dacă într-adevăr nu există (sau nu a existat) în rusă un *полубочка*[2], atunci noua etimologie este preferabilă, deşi criteriul semantic este satisfăcut numai în parte. În sprijinul ei s-ar putea aduce un exemplu similar. Este cuv. *pirojcă* (pe care dicţionarele îl deduc din rus. *пирожóк*). E clar însă că trebuie pornit şi aici de la pl. mult folosit *пирожки*.

P. 134 (repede) : „*...nu se vede de ce pluralul ar fi fost superior singularului*".

Atestările din DLRLC (s.v.) ne cam pun în încurcătură : există aici 13 citate pentru forma de plural şi numai 3 pentru cea de singular.

P. 142 (spermanţet) : în legătură cu *n* (rămas neexplicat) : Să fie oare o propagare a nazalităţii expresive conţinute de *m*? Cf. şi : *amigdalintă, mărgărint, merement*[3] etc.

★

Lucrarea de care ne-am ocupat (atît de densă în ce priveşte conţinutul ei) ridică multe întrebări, dar sugerează şi idei, rezolvă cîteva probleme de principiu şi un mare număr de etimologii romîneşti. Este de la sine înţeles că, într-un domeniu atît de vast şi de complicat cum este cel al etimologiei, nimic nu pare mai firesc decît imposibilitatea de a convinge pe toată lumea, în cazul fiecărui fapt pe care îl discuţi (şi în cartea acad. Al. Graur se discută peste 300 de etimologii, dacă socotim şi materialul pe care îl conţin cele 8 articole de la început).

Ceea ce mai oferă lucrarea de faţă este un model de cercetare etimologică, lipsită de prejudecăţi (în special latiniste) şi întemeiată pe fapte numeroase, analizate istoric. Concluziile care se desprind din lucrare (fiind mult mai importante decît toate observaţiile posibile de amănunt) e necesar să fie puse în lumină şi subliniate, întrucît ni se par întemeiate.

— Etimologia este o ramură deosebit de importantă a lingvisticii, de care nu se poate dispensa complet nici chiar descrierea pur sincronică a unei stări de limbă, ca să nu mai vorbim de studiul istoriei limbii, care înseamnă în primul rînd etimologie (în sensul cel mai larg al cuvîntului).

— În lingvistica romînă actuală cercetarea etimologică este, în general, neglijată. În afară de aceasta, deşi s-au publicat, în trecut, o serie de lucrări valoroase, mai dăinuie încă o serie de lipsuri grave, pe care acad. Graur nu se sfieşte să le numească „teoretice" (v. p. 8—9). Referindu-se adesea la dicţionarele noastre autorul arată, pe bună dreptate, că acestea rezolvă cu prea multă uşurinţă etimologia unor cuvinte, iar cele recente fac în multe privinţe un pas serios înapoi (vezi aprecierile de la p. 38, 74 etc., în legătură cu DLRM). O greşeală care mai stăruie încă este tendinţa de a explica prin latină cît mai multe cuvinte, în special derivate Etimologii cum ar fi *mura* (< lat.* *muriare*), *speria* (< lat. **expariare*), *mierliu* (< lat. **merulus*), şi altele sînt respinse de autor, pentru că nu sînt de loc convingătoare. Dacă reconstrucţia se face fără comparaţie, deci fără să se întemeieze pe forme atestate măcar în două limbi romanice,

---

[1] Vezi DA (s.v. *cocleanţ!*).

[2] Cum crede Tiktin. Aceeaşi etimologie în DU, ed. a VI-a (1929), p. 71, unde Şăineanu indică la cuv. *boloboc* etimonul rus. *полубочка* „jumătate butie". Dacă a existat cumva în rusă acest cuvînt, el a putut fi simţit ca un diminutiv în — *Ka* (ceea ce ar explica pierderea finalei). Apoi din **poluboci* (luat drept plural) s-a refăcut sing **poluboc* şi prin asimilare : *poloboc*, apoi *boloboc*. Forma *polobocică* am întîlnit-o în Gr.N, I (p. 389).

[3] Pentru care vezi Gr.N, I, p. 342.

ea nu se justifică şi trebuie principial respinsă. Numeroase sînt şi greşelile izvorîte din căutarea cu orice preţ a unor etimonuri străine şi în special franceze. Că influenţa franceză a fost la noi exagerată se vede mai ales din felul în care se oglindeşte ea în CADE şi în DLRM (primul dicţionar cuprinde 29,69% cuvinte de origine franceză, iar al doilea 38,42%)[1]. În schimb n-au fost urmărite suficient dicţionarele neogreceşti, sîrbeşti, bulgăreşti, ruseşti şi ucrainene, pentru a se găsi acolo sursa multor cuvinte cu etimologie obscură sau atribuite pe nedrept altor limbi (v. clasificarea de la p. 509).

Din lucrare reiese că trebuie acordată o mai mare atenţie *corelaţiei de timbru a consoanelor*, cu ajutorul căreia se pot explica multe transformări fonetice (acad. Al. Graur chiar o invocă atunci cînd discută etimologia unor cuvinte, cum ar fi : *farmec — a fermeca, lepăda, ipingea, tîmpină, înzăpezi, speria* etc.). Corelaţia de timbru a consoanelor a dus şi la schimbarea lui *ne-* în *nă-*, atunci cînd cuvintele care conţineau acest prefix negativ au devenit neanalizabile din punctul de vedere al limbii romîne [2].

— Autorul atrage încă o dată atenţia asupra cazurilor de influenţă a limbii (sau mai precis a complexului sonor) asupra conţinutului. În acest sens este instructivă discuţia care se face în legătură cu *holeră, corăbiele, broască, cîrtiţă* etc...

— În sfîrşit, se revine asupra *etimologiei multiple*, demonstrîndu-se că aceasta este o realitate şi că teoria trebuie luată în consideraţie şi pentru unele afixe (v. discuţia de la p. 11—18).

N-ar trebui să vorbim în numele altora, dar avem convingerea că pentru lexicografii noştri ultima carte a acad. Al. Graur va fi de un real folos. În ceea ce îi priveşte pe etimologişti, ei vor găsi în această lucrare nu numai sugestii şi indicaţii de metodă dintre cele mai preţioase, ci şi un îndemn la cercetare într-un domeniu pe cît de important şi de interesant, pe atît de neglijat în lingvistica noastră actuală.

Th. Hristea

HEINZ F. WENDT, *Die türkischen Elemente im Rumänischen*, Berlin, Akademie-Verlag, 1960, IX + 188 p. (Berliner byzantinische Arbeiten, Bd. 12).

Problema influenţei turcice neosmanlii, în special a celei preosmanlii, asupra limbii romîne a preocupat de multă vreme şi continuă să preocupe pe mulţi specialişti, lingvişti şi istorici romîni şi străini. Lungul şir de migraţii a numeroase populaţii turcice care au avut loc, în decursul evului mediu, pe întreg teritoriul patriei noastre, şi mai ales faptul că unele dintre aceste populaţii (pecenegii, cumanii şi tătarii) s-au stabilit pe acest teritoriu şi au trăit timp de cîteva secole în contact foarte strîns cu poporul romîn, a dus la concluzia legitimă că limbile vorbite de aceste populaţii turcice trebuie să fi lăsat influenţe importante asupra limbii şi onomasticii romîneşti. Cercetările întreprinse pînă acum în această direcţie, în majoritatea absolută a cazurilor de către nespecialişti în lingvistica turcică, s-au soldat cu un număr impresionant de mare de contribuţii etimologice, dintre care unele trebuie acceptate ca definitiv vala-

---

[1] Deci cu aproape 10% mai numeroase decît în CADE. Pentru detalii, vezi D. Macrea, *Compoziţia istorică şi tendinţele actuale de dezvoltare ale vocabularului romînesc*, în SCŞT (Cluj), V (1960), nr. 1—2, p. 39—55.

[2] Mai pe larg vezi artic. Ne- > nă- (p. 27—30) iar pentru corelaţia de timbru a consoanelor, în general, studiile binecunoscute ale acad. Emil Petrovici, din SCL, I (1950), p. 172 şi urm. şi SCL, III (1952), p. 127 şi urm.

bile, altele pot şi trebuie să fie adîncite şi precizate, dar cele mai multe constituie încercări entuziaste, neîntemeiate şi lipsite de valoare ştiinţifică. Un studiu de ansamblu asupra acestei probleme nu s-a scris pînă în prezent, şi meritul cărţii lui Heinz F. Wendt constă tocmai în faptul de a fi încercat să umple această lacună. În ce măsură a reuşit, vom încerca să arătăm în rîndurile care urmează ; dar de la început trebuie să ne exprimăm nedumerirea şi regretul că autorul n-a încercat să prezinte critic istoricul contribuţiilor numeroşilor săi predecesori.

Cartea — lucrare de disertaţie, după cum aflăm din prefaţă — îşi propune să stabilească originea preosmanlie a unor cuvinte romîneşti considerate pînă acum ca fiind împrumuturi din turca osmanlie (p. VIII). În realitate, însă, autorul depăşeşte adesea limitele cronologice preosmanlii, prin etimologiile tătăreşti crimeene, „tătăreşti dialectale" şi turceşti osmanlii dialectale (cu sau fără o influenţă fonetică tătară), pentru care chiar dă precizări cronologice ca, de ex., [cuvînt intrat în limba romînă] „după anul 1502" ; de aici, probabil, şi titlul foarte general pe care l-a dat cărţii sale. Punctul de plecare al cercetărilor lui Wendt l-a constituit constatarea unor deosebiri de natură fonetică (sau, mai rar, semantică), în cazurile date, între cuvintele romîneşti considerate înainte ca fiind împrumutate din turca osmanlie şi cuvintele turceşti corespunzătoare şi, în acelaşi timp, posibilitatea de a le explica din limbile turcice septentrionale ; de aceea, cu rare excepţii (*bir*, *boier* şi alte cîteva), Wendt se limitează (bazîndu-se aproape exclusiv pe *Influenţa orientală*... a lui L. Şăineanu) la detaşarea de influenţa turcă osmanlie a acestor cuvinte şi la încercarea de a le explica din limbile pecenegă, cumană, tătară (« chipceacă » şi crimeeană).

Lucrarea se împarte în 5 capitole, fiecare dintre ele subîmpărţindu-se în mai multe subcapitole.

Cap. I, intitulat *Bezeichnung und Charakteristika der Türksprachen, die im Rumänischen nachweisbare Spuren hinterlassen haben* (p. 1—50), pune probleme de cea mai mare importanţă principială în ceea ce priveşte stabilirea criteriilor de delimitare a diferitelor straturi ale influenţei turcice asupra limbii romîne. De la început Wendt elimină din discuţie limbile hună, avară, cazară şi bulgară de pe Volga (protobulgara danubiană este pomenită într-o notă), întrucît ele (sau popoarele care le-au vorbit) n-ar fi, în mod sigur, turcice (atitudinea lui Wendt faţă de aspectul lingvistic şi cel etnic al problemei nu este clară, vezi p. 1 şi nota 2). Or, turcologia modernă este unanimă în a considera toate aceste limbi ca fiind turcice ; argumentele care trebuie invocate pentru ca aceste limbi să fie scoase din discuţia privitoare la influenţa turcică asupra limbii romîne sînt altele : hunii şi avarii, ale căror limbi sînt aproape necunoscute, au năvălit pe teritoriul ţării noastre înainte ca poporul şi limba romînă să se fi format ; aceste populaţii de călăreţi nomazi au constituit doar o pătură dominantă puţin numeroasă, relaţiile lor cu populaţia băştinaşă sedentară reducîndu-se la expediţii de pradă şi devastare, aşa încît o influenţă lingvistică din partea lor este neprobabilă. În ceea ce priveşte protobulgara, aceasta n-a lăsat nici chiar în limba bulgară decît cîteva urme.

Diversele straturi ale influenţei turcice asupra limbii romîne sînt datate de Wendt (p. 2) astfel : influenţa pecenegă — cca. 900—1060 ; influenţa cumană — cca. 1050—1300 ; influenţa « tătară chipceacă » — cca. 1250—1500 ; influenţa turcă osmanlie — cca. 1500—1900. Această periodizare, bazată pe datele furnizate de istoria aşezărilor turcice respective pe teritoriul Romîniei, este, evident, foarte aproximativă : pe de o parte, se ştie că începuturile unei influenţe lingvistice nu coincid, cronologic, cu primul contact între două populaţii diferite, ci influenţa se exercită după o perioadă mai mult sau mai puţin îndelungată de convieţuire şi bilingvism ; pe de altă parte, influenţa turcă osmanlie (şi cea tătară crimeeană, despre care se vorbeşte la p. 20—21 a cărţii) continuă să se exercite, asupra graiurilor romîneşti din Dobrogea, pînă în zilele noastre.

În afară de aceste patru straturi principale de influenţă turcică, Wendt mai distinge încă două (p. 2) : împrumuturi din dialectele turceşti osmanlii (pe care autorul le numeşte, într-un mod destul de original, „das Osmanisch-Dialektische") şi împrumuturi din alte dialecte turcice. Din prima categorie (care, de fapt, nu se justifică, subsumîndu-se aceleia a împrumuturilor din turca osmanlie) fac parte cuvinte ale căror etimoane se deosebesc, în ceea ce priveşte aspectul fonetic, de formele turceşti literare contemporane ; fonetismele care nu sînt consemnate în studiul lui Tadeusz Kowalski *Osmanisch-türkische Dialekte* (în *Enzyklopädie des Islam*, IV, Leiden-Leipzig, 1934, p. 991 şi urm.), Wendt le consideră ca aparţinînd unui „osmanisch-tatarischen Mischdialekt", din care au fost împrumutate în romîneşte (subcap. IV, p. 19—20). Cît este de arbitrar acest punct de vedere rezultă şi numai din faptul că, pe de o parte, distincţia între literar şi dialectal se face prin luarea în considerare exclusiv a limbii turce literare contemporane, iar pe de altă parte, informaţiile de dialectologie turcă ale lui Wendt se opresc la studiul citat al lui Kowalski ; or, înainte de a pune la contribuţie tot ceea ce oferă dialectologia turcă, este riscat să se vorbească de un ipotetic „dialect mixt osmanliu-tătar" care ar fi influenţat lexicul limbii romîne.

În ceea ce priveşte împrumuturile din alte dialecte turcice, Wendt le împarte (subcap. V, p. 20—22) în trei categorii : *a*) cuvinte de origine „general tătărească", ale căror etimoane ar avea corespondente în tătara din R.S.S.A. Tătară, fără ca o influenţă directă a acestei limbi să aibă vreo justificare istorică ; *b*) cuvinte de origine tătară crimeeană şi *c*) cuvinte de origine turcică nordică. Avem a face, după cum se vede (mai ales în ceea ce priveşte grupurile *a* şi *c*), cu o simplă ipoteză, neîntemeiată pe nimic serios, iar reconstituirile propuse de Wendt în acest sens sînt nejustificate (vezi mai jos cele spuse în legătură cu *arpagic* şi *zărculă*, date aici de Wendt ca exemple de împrumuturi, respectiv, din tătara crimeeană şi dintr-o limbă turcică de nord).

Factorii (mai ales cei „secundari") care, după Wendt, trebuie luaţi în considerare pentru determinarea unui împrumut şi clasarea lui într-una din cele şase categorii (p. 2—3), sînt formulaţi în termeni foarte generali, fără să se facă delimitarea strictă a epocii (şi, deci, a civilizaţiei din epoca) în care apare şi se foloseşte cutare cuvînt, fără să se ţină seamă de posibilitatea împrumutării unui cuvînt (ca, de ex., *sahaidac*, citat aici de Wendt) prin intermediul unei limbi neturcice şi fără să se aprecieze cu toată rigoarea critică cutare informaţie privitoare la originea obiectului desemnat de un cuvînt (după Wendt, *tarhon* ar fi de origine tătărească, printre altele şi fiindcă Şăineanu spusese că tarhonul este o plantă originară „din Tataria").

Subcap. II (*Wiedergabe der türkischen Laute im Rumänischen*, p. 5—16) este prea lung şi didactic, mai ales că Şăineanu spusese tot ce trebuia spus în această privinţă. Arbitrară şi cu totul nejustificată este transcrierea literelor turceşti *ğ* şi *ı* prin *ģ*, respectiv *ī* (p. 6). Tabelul de corespondenţe între sunetele turceşti osmanlii şi acelea din celelalte limbi turcice (p. 6—7) este superfluu, nu se vede în ce scop este făcut şi conţine o serie de omisiuni şi inexactităţi (de ex. *ė* din diferite limbi chipceace, care nu corespunde lui *e* din turca osmanlie *ȯ*, *u̇*, γ din diferite limbi turcice nu sînt, evident, identice cu *ö*, *ü*, *ğ* din turca osmanlie ; etc.). Partea privitoare la redarea sunetelor turceşti în limba romînă conţine şi ea multe omisiuni (de ex. tc. *-e* > rom. *-ea* ; tc. *-ī*, *-i*, *-ü* > rom. *-ĭu -iu* etc.) şi imprecizîuni (de ex., reflexele romîneşti ale vocalei tc. *ī*, p. 9, se explică, fiecare, în mod diferit : *fîstic* şi *fistic* au intrat în limba romînă pe căi diferite ; în *cirac* avem *ī* < *i* din cauza lui *č*- etc.).

În subcap. III (*Ermittlung der Charakteristika des Petschenegischen, Komanischen und Kiptschaktatarischen*, p. 17—18) se încearcă o caracterizare generală a celor trei limbi, pentru care Wendt reţine, ca element esenţial, caracterul lor comun de limbi medio-turcice, şi indică studiile pe care le-a utilizat, în lucrarea sa, în legătură cu aceste limbi. Bibliografia folosită de Wendt este extrem de sumară : în afară de *Codex Cumanicus*, se pare că d-sa n-a consultat

direct (căci nu citează) nici unul din celelalte, numeroase, monumente de limbă chipceace ; iar pentru limba pecenegă, numeroase contribuţii ale lui J. Németh, studiul important al lui Gy. Györffy (*Besenyők és magyarok*, în *KCsA*, I. Ergänzungsband, p. 397—500) şi altele au fost de asemenea neglijate. Cel puţin curioasă ni se pare opinia lui Wendt în legătură cu «tătara chipcească» („das Kiptschaktatarische"), denumire dată de d-sa limbii (turcice) a Hoardei de Aur. Deşi ni se păstrează monumente ale acestei limbi, Wendt nu apelează, cum ar fi de aşteptat, la ele, ci, părîndu-i-se că fonetismul unor cuvinte romîneşti de origine turcică se apropie de fonetismul corespunzător din tătara din R.S.S.A. Tătară („das Kasantatarische"), Wendt explică aceste cuvinte din «tătara chipceacă» prin intermediul limbii tătare din R.S.S.A. Tătară, întrucît, după părerea d-sale, aceasta „se pare că a păstrat" (p. 18) particularităţile limbii Hoardei de Aur. (Iar pentru această limbă tătară, unica sursă de informaţie a lui Wendt este cartea lui Szentkatolnai Bálint Gábor, *Kazáni-tatár nyelvtanulmányok*, 3 vol., Budapesta, 1877, — excelentă pentru vremea cînd a apărut, dar astăzi depăşită în multe privinţe.) Wendt nu-şi pune de loc problema dacă particularităţile fonetice ale tătarei din R.S.S.A. Tătară, pe care d-sa le invocă pentru a dovedi originea «tătară chipceacă» a unor cuvinte romîneşti, sînt moştenite din presupusa limbă-mamă, ori sînt rezultatul unor evoluţii interne, mai mult sau mai puţin tîrzii.

După prezentarea clasificării limbilor turcice făcute de A. N. Samojlovič (subcap. VI, p. 22—23), se trece la clasificarea limbii din *Codex Cumanicus* (subcap. VII, p. 25—26) : aceasta ar reprezenta, după Wendt, un amestec între limbile turcice de nord-vest şi cele de sud-est, — ceea ce este cu totul inexact, deoarece caracteristică pentru ultimul grup de limbi este nu menţinerea lui -γ în cuvinte de tipul *taγ* 'munte', ci forma *-līq* a sufixului adjectival *-lī*; or, în *Codex Cumanicus* apare această ultimă formă (cf. *yarlī* 'sărac', citat chiar de Wendt). Limba din *Codex Cumanicus* trebuie, deci, considerată, ca şi înainte, ca aparţinînd grupului nord-vestic şi reprezentînd mai multe dialecte de acelaşi tip chipceac.

În subcapitolul următor (VIII. *Versuch einer Aufstellung von Lautregeln* (*LR*), p. 26—50), Wendt încearcă o caracterizare a limbilor pecenegă, cumană, «tătară chipceacă» (pe care, după cum am văzut, o identifică cu tătara modernă din R.S.S.A. Tătară) şi turcă osmanlie, prin compararea unora dintre particularităţile lor fonetice (anume a acelora de care are nevoie în cercetările sale etimologice), pe care le grupează în 51 de «legi fonetice» („Lautregeln"). Aceste «legi fonetice» sînt invocate de Wendt la tot pasul (sub forma abreviată „LR") în sprijinul reconstituirilor etimologice care abundă în lucrarea sa. Autorul se dovedeşte a fi un neogramatic pasionat, pentru care fiecare fenomen fonetic (chiar accidental) trebuie să se conformeze unei «legi fonetice» stricte şi pe care (după cum se va vedea din exemplele pe care le dăm mai departe) evoluţiile interne şi istoria vocabularului limbii romîne nu-l preocupă. Nu insistăm aci asupra valabilităţii şi aplicabilităţii acestor legi în studiul influenţei turcice asupra limbii romîne (pentru unele cazuri, vezi exemplificările care urmează), dar trebuie să remarcăm că însăşi stabilirea şi formularea celor mai multe dintre ele este foarte arbitrară şi discutabilă. Astfel, unele (de ex. „LR" 2, 3, 7, 10 etc.) sînt «legi» cumulative, întemeiate pe fapte de natură diferită; altele se repetă reciproc (de ex. „LR" 8 şi 9); altele sînt inoperante, prin natura materialului lingvistic pe care se bazează (de ex. „LR" 15 : de vreme ce tc. osm. *han* are, în cumană şi tătara din R.S.S.A. Tătară, corespondente cu χ-, nu avem nici o posibilitate de a preciza din care dintre aceste limbi trebuie explicat cuvîntul romînesc *han*; „LR" 17 : corespondenţa tc. osm., cum. *sač* / tăt. Kazan *čäč* 'păr' se datoreşte fenomenului, cu totul particular, de asimilare ; „LR" 18 : corespondenţa tc. osm. *v-* / cum., tăt. Kazan *b-* apare numai în cîteva cuvinte — *var* / *bar* 'este, există', singurul pe care-l citează Wendt, apoi *var-* / *bar-* 'a merge', *ver-* / *ber-* 'a da' —, prin urmare ea nu poate constitui o lege pentru cercetările etimo-

logice romîneşti). În sfîrşit, la fel de inoperante pentru cercetările care ne interesează sînt şi cele 30 de legi enunţate sub „LR" 21—50, de vreme ce ele sînt stabilite, după cum recunoaşte chiar Wendt (p. 38), pe baza unor „sporadisch auftretende Besonderheiten in allen Türksprachen".

Capitolele al II-lea (*Die Lehnwörter*, p. 51—114) şi al III-lea (*Das Akzentproblem*, p. 115—148) ale cărţii cuprind contribuţiile etimologice concrete ale autorului, rezultate prin aplicarea «legilor fonetice» stabilite de d-sa. Nu vom analiza toate aceste contribuţii, deoarece acest lucru ar depăşi limitele unei recenzii; sperăm, însă, că cele cîteva exemple care urmează vor da o imagine destul de exactă a acestor capitole ale cărţii.

După cum am arătat la începutul acestei recenzii, ceea ce urmăreşte în primul rînd autorul este de a elimina din rîndul împrumuturilor considerate pînă acum turceşti osmanlii un mare număr de cuvinte romîneşti şi de a le explica din alte limbi turcice (pecenegă, cumană etc.). Pentru aceasta sînt, însă, necesare o serie de condiţii, pe care Wendt nu le respectă: informaţie completă asupra problemei abordate (or, Wendt se bazează aproape exclusiv pe *Influenţa orientală*... a lui L. Şăineanu — şi doar se ştie că multe dintre explicaţiile etimologice date de Şăineanu în această lucrare au fost ulterior revizuite sau completate de către Şăineanu însuşi şi de către alţi cercetători—, nu cunoaşte—sau nu vrea să ia în considerare—lucrări lexicografice romîneşti de cea mai mare importanţă, ca *Dicţionarul limbii romîne* al vechii Academii Romîne şi dicţionarul lui A. Scriban, iar dintre revistele romîneşti, care de asemenea sînt foarte bogate în contribuţii lexicologice, citează, cu totul sporadic şi pe aceasta, numai *Dacoromania*), cunoaşterea temeinică a istoriei limbii romîne, în special a foneticii istorice şi a istoriei vocabularului limbii romîne (după cum vom arăta mai jos, tocmai necunoaşterea acestor lucruri l-a făcut pe Wendt să considere ca împrumuturi turcice preosmanlii un mare număr de cuvinte împrumutate, direct sau prin intermediul altor limbi, din turca osmanlie) şi, în sfîrşit, cunoaşterea temeinică a istoriei raporturilor lingvistice turco-romîne (şi în această privinţă o importanţă deosebită are dialectologia turcă), romîno-slave, romîno-balcanice, romîno-maghiare. Autorul face abstracţie de toate acestea, preferînd să se lanseze în ipoteze, de cele mai multe ori gratuite, şi să recurgă la tot felul de reconstituiri, de cele mai multe ori neîntemeiate şi inacceptabile.

Iată, de exemplu, cîteva cuvinte pe care autorul le consideră turcice neosmanlii, dar care în realitate sînt de origine turcă osmanlie (atestările etimoanelor turceşti le dăm, de obicei, din lucrări lexicografice care figurează în lista bibliografică dată de Wendt):

arpagic (p. 21) a fost împrumutat din limba turcă, iar nu din tătara crimeeană; chiar dacă Şăineanu (pe afirmaţia căruia se bazează Wendt) n-a găsit un etimon potrivit în dicţionarele turceşti contemporane lui, în dicţionarele moderne este înregistrat un *arpacık soğanı*, cu acelaşi sens ca al cuvîntului romînesc (v., de ex., *Турско-български речник* al Academiei Bulgare de Ştiinţe, Sofia, 1952, p. 25 şi A. D. Alderson — Fahir İz, *Turkish Dictionary*, Oxford, 1959, p. 17). Cuvîntul turcesc a pătruns, cu acelaşi sens, şi în limba bulgară: *арпаджик*; nu este exclus ca cuvîntul romînesc să fi fost împrumutat din bulgară, dacă ţinem seamă de faptul că legumicultura era practicată la noi mai ales de bulgari (cf. şi DA). În ceea ce priveşte variantele *arbagic*, *arbacică* şi *arpacică*, toate se pot explica foarte bine pe teren romînesc (prin acomodări şi disimilări consonantice şi prin schimbarea genului), fără a fi nevoie să se recurgă la reconstituiri neverosimile de tipul „tatar. **arbačik*" etc., aşa cum face Wendt.

bondoc (cu varianta *bunduc*) '(om) scund şi îndesat' (p. 60): nemulţumit de etimologia dată de Şăineanu şi acceptată în lucrările lexicografice ulterioare (tc. osm. *bunduk* 'id.'), Wendt reconstituie, pentru *bunduc*, un cum. **buduq*, iar pentru *bondoc*, un «tăt. chipceac» **bodoq*. Cea de-a doua reconstituire este operată în conformitate cu «legea fonetică» nr. 2, în care este vorba de corespondenţa *o* (tăt. Kazan) / *u* (celelalte limbi turcice), scăpîndu-se din vedere faptul

că această alternanţă este foarte frecventă în limba romînă, mai ales în cazul cuvintelor cu conţinut afectiv (cum este şi *bondoc*). Şi pasiunea lui Wendt pentru reconstituiri merge mai departe : el explică « varianta » *ghindoc* dintr-un **bîndoq* (nu ni se mai spune dacă acesta e cuman sau « tăt. chipceac »). Dar o asemenea formă nu este posibilă, şi chiar admiţînd că ar fi, ea n-ar putea explica în nici un fel (din cauza lui *ī* = rom. *î*, dacă mai e nevoie s-o spunem) forma intermediară **bindoc* din care ar fi rezultat *ghindoc*. Acest cuvînt este, în realitate (vezi DA), o formaţie diminutivală glumeaţă de la *ghindă* (vezi ciatatul din DA : *Nalt ca un ghindoc*), care, sub influenţa lui *bondoc*, a primit şi valoarea adjectivală, şi sensul acestuia.

caraul(ă) (p. 102—103) : argumentele aduse de Wendt în sprijinul unei derivări din « tăt. chipceac » *qara(v)ul* (şi anume existenţa, în această limbă, a acestei forme, faptul că în turca modernă se foloseşte numai forma *karakol* şi acela că în Moldova cuvîntul se foloseşte în cutare expresie familiară) nu sînt serioase. Rom. *caraul(ă)*, atestat începînd din secolul al XVII-lea, vine, evident, din turca osmanlie, aşa cum a arătat Şăineanu (care citează, ca provenind din tc. osm. *karavul*, şi numeroase corespondente din limbile balcanice şi din rusă, avînd fonetism identic— *(u)u-* în loc de *-k-* — cu acela al cuvîntului romînesc).

ceamur 'lut amestecat cu paie, folosit la lipitul caselor' (p. 75) : bazîndu-se pe afirmaţia lui Şăineanu că cuvîntul ar circula numai în Moldova, constatînd că şi în ucraineană există un *čamur*, cu acelaşi sens, şi presupunînd (tot pe baza datelor furnizate de Ş. ?) că tc. *çamur* (din care explicase Ş. cuvîntul romînesc) nu are alt sens decît acela de 'noroi, nămol', — Wendt consideră cuvîntul romînesc (şi cel ucrainean) ca fiind de origine « tătară chipceacă » şi reconstituie etimonul * *čamur*. Or, *ceamur* (cu diverse variante) este întrebuinţat nu numai în Moldova, ci şi în Dobrogea, Muntenia şi Oltenia (vezi DA), iar tc. *çamur* este atestat şi cu sensul 'any moist mixture of earth or clay, etc., used as mortar or as plaster, or by potters etc.' (Redhouse, p. 710). Originea turcă osmanlie a lui *ceamur* este, prin urmare, neîndoioasă.

cherem (p. 76) : faptul că tc. *kerem* n-a intrat şi în alte limbi balcanice încă nu ne îndreptăţeşte să admitem că cuvîntul romînesc (care nu are atestări mai vechi de secolul al XVIII-lea, vezi DA) a fost împrumutat din tătara crimeeană.

cîzîlbaş 'persan' (p. 4), termen de cultură care nu e atestat înainte de secolul al XVII-lea, nu poate fi explicat din « tătara chipceacă », cîtă vreme şi în turca osmanlie (deci nu numai în tătara din R. S. S. A. Tătară, cum afirmă Wendt) există *kızılbaş*, cu acelaşi sens (vezi Radlov, II, col. 827).

dovleac (p. 80) nu se poate explica din tc. osm. *devlek* 'kleine grünliche Melone', dar nu din motivele pe care le invocă Wendt : *dovleac* nu este chiar „tieflautend", de vreme ce conţine diftongul *ea*, deci nu poate fi opus, din acest punct de vedere, lui *devlek*; alunecarea semantică nu prezintă ceva extraordinar, iar faptul că cuvîntul turcesc n-a fost împrumutat de celelalte limbi balcanice nu este decisiv. Pentru explicarea cuvîntului romînesc şi a variantelor acestuia, *duvleac* şi *dovlete*, Wendt reconstituie formele cumane, cu totul neverosimile, **dovlaq*, **duvlaq* şi **dovlat*, care ar fi avut, se subînţelege, acelaşi sens ca şi al cuvîntului romînesc. Cel puţin ultima dintre aceste forme (reconstituită pentru a explica varianta oltenească *dovlete* ! se pare că Wendt nu ştie nimic de existenţa unui sufix rom. *-ete*) este extrem de arbitrară : « legea fonetică » nr. 37 (v. p. 43), la care autorul apelează pentru această reconstituire, se bazează pe două exemple accidentale (şi nici măcar de aceeaşi natură) întîlnite în tătara din R. S. S. A. Tătară şi pe o grafie dubioasă (care a şi fost, de altfel, emendată de K. Grönbech) din *Codex Cumanicus* ! De fapt, forma *dovleac* se explică fără nici o dificultate din varianta turcă dialectală *dövlek* (cu *ö* < *e* urmat de *v*, ca în *dövlet* <*devlet* 'ţară' etc.), care este atestată (*Türkiyede halk ağzından söz derleme dergisi*, I, Istanbul, 1939, p. 470). Varianta *duvleac*, cu *u* < *o* neaccentuat, se poate explica foarte bine pe teren romînesc.

ghermec 'legătura loitrelor (la căruță)' (p. 56—57) : Wendt respinge explicația dată de Șăineanu, anume din tc. *germek* 'a întinde', propunînd ca etimon o formă tătărească dialectală **germek* (substantiv), care ar reprezenta „eine *q*- Stufe" de la tc. osm. dialectal *germe* 'Holzteil, der die Wagendeichsel in der richtigen Stellung hält'. Dar o asemenea reconstituire este imposibilă : tc. *germe* este un derivat postverbal cu suf. *-me*, iar acest sufix nu cunoaște în nici o limbă turcică o variantă **-mek*. Cuvîntul romînesc trebuie explicat dintr-o sintagmă formată din infinitivul *germek* + *için* 'pentru', din care a fost reținut, ca în atîtea alte cazuri, elementul determinant, iar acesta a fost interpretat ca nume al obiectului desemnat de întreaga sintagmă.

iazîc 'un fel de joc cu monede de 10 bani' (p. 105) : rectificările aduse de Wendt formei (*iasîc*) și etimologiei (tc. *yazı* 'scriere') date de Șăineanu sînt juste. Cuvîntul vine, desigur, din tc. *yazık* 'etwas Schriftliches' (cf. și Redhouse, p. 2184 : 'written ; written by Providence, decreed'), dar acesta (și cu atît mai puțin cuvîntul romînesc corespunzător) nu poate fi considerat un împrumut, direct sau indirect, din tătară : tc. *yazık* este, după cum a arătat J. Deny în gramatica sa (§860, p. 560 și urm., adică la locul citat chiar de Wendt), un derivat cu suf. *-ık* (*/-ik/ -uk/ -ük*), care formează un mare număr de derivate deverbale în limba turcă. Rom. *iazîc* reproduce direct acest derivat turcesc.

pil 'elefant' și 'fildeș' (p. 109), termen de cultură atestat numai în cîteva texte din epoca fanariotă, nu e împrumutat de loc „sicher aus dem Komanischen", ci, evident, din tc. *pil* (v. Redhouse, p. 467), variantă a lui *fil*, care de asemenea a intrat în limba romînă.

tarhon (p. 3 și 90 s.v. *somon*) : faptul că planta respectivă e originară „aus der Tartarei" este cu totul nesemnificativ pentru stabilirea etimologiei cuvîntului romînesc. Acesta nu este de origine tătară (fără s-o spună în mod explicit, Wendt se gîndește la « tătara chipceacă », căci face apel la « legea fonetică » nr. 2, în care este adusă în discuție tătara din R. S. S. A. Tătară), ci de origine turcă osmanlie, unde alături de forma *tarhun* (singura pe care o cunoaște Wendt), se întrebuințează și forma *tarhon* (v. Redhouse, p. 1236, unde se dă și derivatul *tarhoncu*, exclusiv sub această formă. Cf. și dicționarul lui Scriban). De altfel, alternanța *u* ~ *o* sub accent nu e deloc accidentală în limba turcă : *mahun* ~ *mahon*, *Trabzun* ~ *Trabzon*, *armuz* ~ *armoz* etc.

La fel se explică, evident, și forma *somon*, pe care Wendt o derivă (p. 90) din tătară.

zevzec (p. 99—100) : variantele moldovenești *zebzec* și *zăbzăc* s-ar datora, după Wendt, unor forme osmanlii-tătare **zebzek*, respectiv **zîbzîq* (< **zibzik*). Pentru a ajunge la aceste adevărate modele de reconstituiri, Wendt face apel la trei « legi fonetice », nedîndu-și seama că avem a face cu un simplu accident fonetic (disimilare a fricativelor) în cazul lui *zebzec* și cu trecerea, atît de obișnuită în graiurile moldovenești, a lui *e* precedat de *z* la *ă*, în cazul lui *zăbzăc*.

Exemple asemănătoare, care se pot explica fie din forme turcești vechi sau dialectale, fie prin transformări petrecute pe teren romînesc, sînt numeroase : *budulac* (p. 56), *ciollar* (p. 77), *dimerlie* (p. 79), *felegean* (p. 83—84), *fesfesea* (p. 104), *iamurluc* (p. 86), *magună* (p. 86), *pazvan* (p. 89), *suia* (p. 90), *tasma* (p. 94) etc.

În foarte multe cazuri, cuvinte romînești împrumutate direct din limbile slave, greacă etc. sînt considerate de Wendt, din cauza necunoașterii istoriei vocabularului limbii romîne, ca fiind împrumuturi vechi din pecenegă, cumană sau tătară. Iată doar cîteva exemple :

asaul 'subhatman al cazacilor zaporojeni' (p. 72) : în toate limbile turcice în care există, cuvîntul apare cu *y*- (din tăt. *yasaul* a și fost explicat termenul romînesc de către Șăineanu) ; reconstituirea tăt. **asaul* făcută de Wendt este neavenită atîta timp cît, după cum a arătat chiar Șăineanu, în limbile rusă, ucraineană și polonă *yasaul* are reflexe identice cu rom. *asaul* (af. și DA și Scriban). Cuvîntul romînesc, care apare numai în două cronici moldovenești din secolul al XVII-lea, este împrumutat din limbile slave amintite mai sus ; un argument în sprijinul acestei afirmații îl poate constitui faptul că în același pasaj din cronica lui Miron Costin (reprodus de Șăineanu și de DA), în care apare *asaul*, figurează și *ataman* (deci un cuvînt din aceeași sferă

semantică), a cărui origine slavă (cuvîntul există, sub aceeaşi formă, în rusă, ucraineană şi polonă) este sigură.

babacă 'tată' (p. 54—55), atestat începînd din secolul al XIX-lea, este, după cum arată DA, un „termen familiar din epoca fanariotă, întrebuinţat mai ales în Moldova, unde, prin servitori, el a pătruns şi în limba poporului, care-l întrebuinţează însă numai cînd imită graiul boierilor". Cuvîntul este, evident, de origine neogreacă : μπαμπάκας < tc. *baba* 'tată' (Tiktin, DA, Candrea, Scriban). Necunoscînd istoria cuvîntului şi lucrările lexicografice care o consemnează, Wendt crede că *babacă* este refăcut după forma *babac* (adică tocmai invers de cum stau lucrurile), iar acesta ar fi de origine turcică septentrională, probabil « tătară chipceacă », întrucît în uigură şi în taranci există un *babaq* 'bunic'.

De aceeaşi origine ar fi, după părerea lui Wendt, şi alte cuvinte romîneşti terminate în *-că* : *dădacă, duducă* şi *neneacă,* dar, negăsindu-le prototipuri concrete, autorul se mulţumeşte să presupună că sînt de origine tătară crimeeană (*duducă, neneacă*) sau turcă osmanlie, prin intermediul unui „*q-* Dialekt" tătăresc (*dădacă*). Dar toate aceste cuvinte au aceeaşi vechime şi (cu excepţia lui *dădacă)* aceeaşi valoare de circulaţie ca şi *babacă*; formaţia lor nu poate fi lămurită satisfăcător fără cunoaşterea aprofundată, pe de o parte, a sistemului de derivaţie al limbii romîne, iar pe de altă parte, a vocabularului limbilor cu care romîna a avut contacte vechi şi foarte strînse, în primul rînd al limbii greceşti, din epoca în care au fost împrumutate aceste cuvinte.

Acelaşi lucru se poate spune şi despre variantele *babaie* şi *duduie* : atîta timp cît nu se ţine seamă de întreaga serie de derivate *(mamaie, tataie, nineie* etc.), care se găsesc, sub raportul derivaţiei, pe acelaşi plan, — raportarea lui *babaie* la tăt. Kazan *babay* 'bunic' şi afirmaţia că forma romînească, apărută în secolul al XIX-lea, ar fi „turcică septentrională, ... probabil tătară chipceacă sau chiar cumană" (p. 55) sînt simple artificii, care, evident, nu pot fi luate în considerare.

belbas 'om prost, prostănac' (p. 40—41), întrebuinţat în nordul Moldovei, a fost explicat de V. Bogrea, DR, IV/2 (nu 2, cum dă Wendt), p. 793, ca fiind, probabil, rezultat prin metateză din rus. *балбес* 'Dummkopf, Tölpel' (< chirg. *bilbäs,* corespunzînd formei tc. osm. *bilmez* 'ignorant'). Acestei explicaţii simple şi plauzibile Wendt îi opune o alta, construită în termeni cu totul eronaţi : cuvîntul ar proveni dintr-o formă tătărească dialectală *bel- (sic* ! în loc de *bäl-*)+ „Negationssilbe" *(sic* ! în loc de sufixul aoristului şi participiului negativ) *-bas,* care (în ciuda faptului că este varianta velară a lui *-bäs* şi că nu se poate combina cu teme aparţinînd clasei anterioare !) ar fi conţinut, de fapt, nu un *a*, ci „ein sehr offenes *ä*", iar acest *ä* „ist als *a* gehört worden" ! Se poate înţelege ceva din această elucubraţie stîngace?

bir 'dare ; tribut' (p. 68—70) : pînă în prezent, nici un specialist în limba romînă n-a pus la îndoială originea maghiară a acestui cuvînt. O face acum Wendt, care, pornind de la formele vechi-turcice *birt* 'Abgabe, Steuer' şi *bīrt* 'Abgabe der Sklawen an den Herrn , susţine că o formă derivată din acestea (cu afereza lui *-t*, fenomen care apare, conform « legii fonetice » nr. 50, în cîteva forme dialectale turceşti osmanlii şi tătăreşti din R.S.S.A. Tătară, atestate într-o epocă foarte apropiată de a noastră !) ar fi existat în pecenegă şi în cumană : din aceste limbi ar fi împrumutate atît rom. *bir*, cît şi magh. *bér* (acesta, deci, nu din protobulg. **bäri*, **bärü*, — cum cred azi toţi specialiştii în limba maghiară, — chiar dacă *é* nu se poate explica din forma pecenego-cumană imaginată de Wendt), cît şi toate formele slave (pe care slaviştii le consideră ca provenind, direct sau indirect, din limba maghiară). Lungul citat din istoria lui C. C. Giurescu, pe care-l reproduce Wendt, nu aduce nici un fel de argument în favoarea etimologiei pecenego-cumane încercate de d-sa (în definitiv, Wendt putea să ştie, chiar din istoria lui C. C. Giurescu, pe care o citează la tot pasul, că contactele romînilor cu maghiarii au fost mai vechi şi mai importante decît acelea pe care le-au avut cu pecenegii şi cumanii).

boier (p. 60—62) : originea slavă a acestui cuvînt este, de mult, unanim admisă de specialiştii în istoria şi limba romînă : slav., bg. *boljar(in)ŭ* (foarte probabil de origine turcică, vezi enumerarea ipotezelor emise pînă acum la M. Vasmer, *Russ. etym. Wb.*, I, p. 114—115) a dat în romîneşte mai întîi forma *boiar* (~ *boiarin*) — pe care Wendt n-o cunoaşte ! — iar din aceasta a rezultat, în mod absolut normal, forma actuală *boier*. Wendt neagă posibilitatea unui împrumut slav şi susţine că *boier* ar veni dintr-o formă pecenegă **boyäru* <**boyaru* < **boya* γ *u* (pentru *r* < γ Wendt invocă «legea fonetică» nr. 32, care se bazează pe două exemple, cu totul izolate, de trecere γ > *r* în poziţie preconsonantică, dintre care în unul—tc. osm. *fağfuru* ~ *farfuru* — putem avea foarte bine a face cu o asimilare) < v.-turc. *bayaγu* 'der Begüterte' (cu *o* < *a* conform «legii fonetice» nr. 22, de aceeaşi valoare). Orice comentariu este, evident, de prisos.

busurman 'musulman' (p. 40) este considerat de Wendt ca fiind împrumutat din tătară, pentru motivul că aceeaşi formă apare şi în ucraineană, unde etimologia chipceacă ar fi, după părerea sa, sigură, şi deoarece romînii au avut de timpuriu contacte strînse cu tătarii. Acest termen de cultură, folosit de unii cronicari (mai ales moldoveni) din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, este, însă, împrumutat ori din turcă (unde forma *busurman* este atestată, vezi Şăineanu, *Infl. or.*, II/2, p. 23), ori (după DA şi Scriban) din rusă (*бусурман* este considerat împrumut osmanliu sau chipceac, vezi M. Vasmer, *Russ. etym. Wb.*, I, p. 153).

camhă 'damască' (p. 133—134), atestat în documente slavo-romîne din secolul al XV-lea, este pus de Wendt în legătură cu alt., tel., chirg., carachirg. *kamka* [= *qamqa*] 'chinesischer Seidenstoff', cu *q* > *h* conform «legii fonetice» nr. 16, şi considerat „wahrscheinlich schon komanisch". Wendt nu ţine seamă de următoarea precizare, foarte importantă, a lui Şăineanu : „Vorba romînească, figurînd în două aşezăminte ale Moldovei cu Galiţia, vine din poloneşte (cum indică şi accentul)" ; etimonul polonez (care de asemenea figurează printre reflexele cuvîntului turcic pe care le citează Şăineanu) este *kamcha*, deci cu fonetism absolut identic cu acela al cuvîntului romînesc. Despre „aşezămintele comerciale" în care apare *camhă* vorbeşte, de altfel şi C. C. Giurescu, pe care Wendt îl citează, — dar din pasajul pe care-l citează Wendt nu reţine decît faptul că camha era „o marfă tătărească". Dacă acesta e argumentul hotărîtor pentru stabilirea etimologiei, atunci ar trebui să admitem că şi celelalte variante ale acestui nume de „marfă tătărească" (*camohas*, *hamuhă*, *camocato*, *cămucă*, de diverse origini, vezi DA) sînt tot de origine tătărească sau „chiar cumană".

cobză (p. 78—79) : specialiştii în lexicologia romînească sînt unanimi în a recunoaşte că acest cuvînt este de origine slavă ; şi Wendt citează, ca corespondente ale lui *cobză*, rus., ucr. *кобза* şi pol. *kobza*, dar — ceea ce este cu totul de neînţeles — preferă să caute originea cuvîntului romînesc în limba cumană (vezi şi p. 167), sau chiar în limba cazară (!), pentru care reconstituie, pe baza verbului medio-turcic *qobzamaq* 'die Laute schlagen', o formă **qóbza*, căreia îi dă trei interpretări pur şi simplu fantastice.

corasan 'ciment din cărămidă pisată amestecată cu var' şi 'flori uscate de peliniţă' (p. 79) vine din ngr. κορασάνι (< tc. osm. *horasan*, v. Scriban), iar nu dintr-un «tăt. chipceac» **qorasan*, căci cuvîntul nu este vechi în romîneşte.

curmală (p. 77—78) nu vine din cumană sau din «tătara chipceacă», cum crede Wendt, pentru simplul motiv că cuvîntul nu are o vechime prea mare (prima atestare pe care o dă DA — după Bogdan, C.M. 70 — este dintr-un hrisov din anul 1792 al domnului fanariot Alexandru C. Moruzi), — ci, după cum a arătat DA (cf. şi Scriban), din ngr. κουρμᾶς (unde trecerea κ > χ este frecventă, fără a se datora, bineînţeles, nici unei influenţe «tătare chipceace»).

dadă 'cuvînt cu care copiii se adresează femeilor mai în vîrstă' (pentru celelalte sensuri, pe care Wendt nu le cunoaşte, v. DA) şi *dadă* 'tată' sînt două cuvinte complet diferite, iar nu unul singur, cum crede Wendt (p. 136) : primul a intrat în romîneşte din limbile balcanice

(bg., s.-cr. *dada*, ngr. *ντάντα*, alb. *dadë*, v. DA), iar nu din tc. osm. *dada*, cu deplasarea accentului sub influenţa lui *dadă* 'tată', cum afirmă autorul ; iar acesta din urmă nu are nimic a face cu ceag., taranci *dada* 'tată, tătic' şi nu a intrat în romîneşte din limba tătară, o dată cu aducerea de către tătari a ţiganilor în Europa, cum susţine Wendt, — ci pur şi simplu din ţig. *dad* 'tată', de origine indoeuropeană (v. Al. Graur, BL, II, p. 146).

firfiric 'monedă mică de argint' (p. 57) : completarea adusă de Wendt etimologiei (tc. *firfiri* 'purpuriu') propuse de V. Bogrea (în *Anuarul Institutului de istorie naţională* (Cluj), III, p. 516, iar nu în DR, V, p. 810, cum spune Wendt : aici se dă doar o scurtă notă de bibliografie analitică, pe care se vede că s-a bazat Wendt) nu poate fi luată în considerare : o formă „tătărească dialectală" **firfirik* (< tc. osm. *firfiri* + *-k*), cu *f*, care chiar autorul recunoaşte că este străin limbii tătare, şi mai ales cu un *-k* adăugat tîrziu (în « legea fonetică » nr. 1 a, pe care o invocă Wendt, este vorba tocmai de procesul invers !) e de neconceput. Etimologia cuvîntului romînesc (care are numeroase variante formale şi nuanţe de sens, pe care Wendt nu le cunoaşte) este încă nelămurită. Dacă ne-am menţine pe terenul influenţei turceşti, alte soluţii ni se par preferabile : am putea avea, anume, a face, în ceea ce priveşte terminaţia, ori cu o influenţă a lui *irmilic* (v. Scriban), ori cu o formaţie diminutivală cu suf. *-ic*; ne-am putea gîndi, de asemenea, la un împrumut al tc. osm. *firfirik* 'a little whirligig' (Redhouse, p. 1377), cu o schimbare semantică de natură metaforică, glumeaţă. Posibilitatea unui împrumut german (DA şi Scriban) trebuie avută şi ea în vedere, mai cu seamă că cuvîntul circulă (sau a circulat) şi în Transilvania.

naht 'numerar, peşin' (p. 109) : tc. osm. *nakt* nu poate explica pe *h*, cum bine remarcă Wendt, dar aceasta încă nu ne îndreptăţeşte să derivăm cuvîntul romînesc din cumană sau din tătară, pentru simplul motiv că el este atestat pentru prima dată la începutul secolului al XIX-lea. De aceea, etimologia dată de L. Gáldi (*Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapesta, 1939, p. 212), anume ngr. *νάχτι* (< tc. *nakt*) nu poate întîmpina nici o obiecţie.

palmac 'măsură de lungime egală cu 3,484 cm' (p. 89) nu se poate explica, cum crede Wendt, dintr-o formă tăt. sau tc. osm. **palmak* (< *parmak* 'deget'), care este cu totul neverosimilă, şi nici chiar din tc. *parmak* sub influenţa lui *palmă*, cum presupusese Tiktin (cf. şi dicţionarele lui Candrea şi Scriban) : fiind o subdiviziune a *palmei*, şi ea măsură de lungime folosită în Moldova, este foarte natural ca *palmac* să fie un derivat diminutival de la *palmă*.

sahaidac (şi *saidac*) 'săgeată de care se serveau în război tătarii bugeaclîi şi crimeeni' (p. 58—59) are următoarele corespondente în limbile slave de est şi de nord : rus. *сагайдак*, *сайдак* şi (v. rus.) *сагакъ*, ucr. *сагайдак* şi *сайдак*, pol. *sahajdak* şi *sajdak*, care au fost împrumutate din ceag., tăt.kazan *saγdaq*, taranci *sāγidaq* (v., pentru rusă, M. Vasmer, *Russ. etym. Wb.*, II, p. 566 şi 569). Formele romîneşti, care apar în texte istorice din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, au fost explicate din limbile slave amintite mai sus, de către Şăineanu (din rus.), Tiktin şi Candrea (din pol.) şi Scriban (din ucr. sau pol.), — pe cînd Wendt, neglijînd faptul că şi din punct de vedere fonetic cele două forme romîneşti se explică perfect din cele slave corespunzătoare, iar acestea se pot explica, la rîndul lor, din formele turcice citate, reconstituie formele « tătăreşti chipceace » **sāydaq* pentru rom. *saidac* şi **sahaydaq* pentru rom. *sahaidac*.

saltea (p. 89—90) : o formă reconstituită ca tăt. (crim.) **saltă* corespunzînd tc. osm. *şilte*, cum propune Wendt, nu poate fi acceptată, cel puţin din cauza dificultăţii pe care o ridică presupusa trecere a lui *i* la *a* (cazurile pe care se întemeiază « legea fonetică » nr. 26, la care se face referire, sînt neconcludente, deoarece fiecare dintre ele se explică în mod diferit), — pe cînd etimonul acceptat pînă acum, ngr. *σιλτές*, *σελτές* (< tc. *şilte*), poate explica în mod satisfăcător atît forma (prin disimilare), cît şi vechimea (nu mai mare de secolul al XVIII-lea) a lui *saltea*.

şofran (p. 92) : în afară de Rudow, singurul pe care-l cunoaşte şi-l citează Wendt în ceea ce priveşte originea acestui cuvînt, nimeni altcineva n-a susţinut că *şofran* vine din tc. osm. *safran*. Pornind de la această etimologie greşită, care lasă neexplicat pe *ş*- şi pe -*o*-, Wendt reconstituie două forme « tătăreşti chipceace » sau cumane, **šafran* şi **šofran* (care ar corespunde cu tc. osm. *safran*), în care *š*- ar fi conform « legii fonetice » nr. 42 (care se întemeiază pe un caz tocmai invers, de trecere a lui *š* la *s*, şi pe două exemple osmanlii dialectale, unde *š* > *s* prin disimilare, cum precizează chiar Wendt, p. 45 !), iar -*o*- ar fi conform « legii fonetice » nr. 22 sau ar putea rezulta ,,wohl unecht durch Labialisierung des folgenden *f*" (*sic* !). În realitate, *şofran* vine din sl. *šafranŭ* (Tiktin, Candrea, Scriban), cu *a* > *o* sub influenţa lui *f* următor (pentru corespondentele slave şi pentru originea lor directă germanică, v. M. Vasmer, *Russ. etym. Wb.*, III, p. 380).

zarzără (p. 147—148) : pentru explicarea formei acestui cuvînt şi a fiecărei variante a lui (*zarzălă*, *zarzănă* etc.), Wendt reconstituie (făcînd apel la nu mai puţin de cinci dintre « legile fonetice » stabilite de el) o mulţime de forme ,,cumano-pecenege", una mai ciudată decît alta : **zárzar*(*u*, -*ï*, -*a*), **zárzal* (. . .), **zárzan* (. . .), toate avînd la bază pers. *zärdālū*. Cuvîntul romînesc nu a fost, însă, împrumutat direct din vreo limbă turcică, ci, probabil prin intermediul bg. *зáрзала*, din mgr. ζέρζαλον ; variantele lui se datoresc, evident, unor accidente fonetice (asimilare, disimilare) interne.

zărculă este înregistrat de Şăineanu cu sensul învechit 'căciulă brodată cu fir' (atestat în două cronici din secolul al XVIII-lea) şi cu acela regional de 'glugă' (derivat din primul) ; explicaţia etimologică pe care o dă Şăineanu este foarte plauzibilă : tc. osm. *zerkülâh* (la Şăineanu : *zer külah*) 'bonnet brodé d'or', care a intrat şi în s.cr. *zarkula* 'calpacul ienicerilor', în arom. *zărculă* 'glugă' şi în ngr. ζερκούλα 'căciulă' ; ,,forma romînească pare a se trage din ngr".

Denaturînd datele furnizate de Şăineanu (definiţia dată de Şăineanu este tradusă de Wendt prin ,,bestickte Mütze" ; Şăineanu nu derivă pe *zărculă* din pers. *zär* 'aur' şi tc. *külâh* 'căciulă', ci doar arată, în paranteză, că etimonul tc. *zerkülâh* este compus din cele două elemente) şi neglijînd faptul, important, că sensul de bază al lui *zărculă* este atestat numai în epoca fanariotă, — Wendt (p. 21—22) aduce următoarele argumente împotriva explicaţiei date de Şăineanu : *zerkülâh* lipseşte din dicţionarele turceşti osmanlii (ceea ce nu este exact !) ; *zer* înseamnă în tc. osm. numai 'aur' (Şăineanu n-a spus altfel !) ; tc. *külâh* a intrat în romîneşte sub forma *chiulaf*, care se deosebeşte profund de cel de-al doilea element al lui *zărculă*, în ceea ce priveşte consoana iniţială, accentul şi finala cuvîntului (prin urmare, corespondentele balcanice ale lui *zărculă*, pe care le citează Şăineanu, nu-i spun nimic lui Wendt). În baza tuturor acestor argumente, autorul reconstituie, ca etimon al cuvîntului romînesc, un cum. **zẹrkúla*, în care **zẹr* ar fi însemnat 'Tresse, Litze' (la fel ca în chirghiză), iar **kúla* (paroxiton !), 'Mütze' (pentru care se compară taranci *kulā* 'Mütze eines Derwisches'). Din această combinaţie a rezultat rom. *zărculă*, în felul următor : ,,Die Wiedergabe des geschlossenen *ẹ*, das stark zum *ï* neigt [*sic* !], durch das rumänische *ă* ist recht genau. Die beiden Wörter zusammen [adică chirg. *zẹr* + taranci *kulā*, căci reconstituirea cum. **zẹrkúla* urmează după această concluzie — *n.n.*] ergeben 'Tressenmütze', genau das rumänische 'bestickte Mütze' [*sic* !]". Consideraţiile complementare care urmează (despre Hoarda de Aur, despre ieniceri etc.) sînt de aceeaşi valoare ca şi toată această elucubraţie, pe care, de dragul « legilor fonetice », Wendt a preferat-o explicaţiei foarte simple pe care a indicat-o Şăineanu : tc. osm. *zerkülâh* > ngr. ζερκούλα > rom. şi arom. *zărculă* (cu *ă* < *e* precedat de *z*), s. cr. *zarkula*.

Şi exemplele de felul celor analizate mai sus se pot înmulţi.

După consideraţiile morfologice cuprinse în cap. IV (*Morphologisches*, p. 149—162 ; subcapitolul IV. *Verbalableitungen durch neugriechische Vermittlung* nu are nimic comun cu problema influenţei turcice preosmanlii), urmează un capitol final (V. *Die historischen Schluss-*

folgerungen, p. 163—175), în care sînt grupate pe limbi cuvintele considerate de Wendt ca fiind împrumutate din pecenegă, cumană şi «tătară chipceacă» şi în care (în subcap. IV, p. 170—175) se fac consideraţii generale asupra aşezărilor pecenege, cumane şi tătare pe teritoriul ţării noastre, se emit, pe baza etimologiilor propuse, ipoteze asupra unor aspecte ale culturii lor materiale şi se indică toponimicele (dar nu şi antroponimicele) romîneşti formate de la numele acestor popoare. Liste bogate de asemenea toponimice fuseseră deja date, în lucrări pe care Wendt putea să le cunoască (N. Drăganu, *Romînii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933, p. 529—530 şi 514—516; Iorgu Iordan, *Nume de locuri romîneşti în Republica Populară Romînă*, I, [Bucureşti], 1952, p. 227—228, 237—238, 244—245).

Cartea lui Wendt se încheie cu un indice de cuvinte (p. 176—183) şi cu o listă a abrevierilor bibliografice (p. 184—188).

Ceea ce se poate reţine din cartea lui Wendt sînt completările şi precizările, mai ales de detaliu, aduse unora dintre explicaţiile date anterior de L. Şăineanu. Aportul lui Şăineanu în această problemă (care uneori ajunge exact la aceleaşi concluzii ca şi Wendt) nu este, însă, totdeauna relevat (de ex. *alîm, aran, ceambur, duium* ş.a.), iar în multe cazuri etimologiile chipceace (mai ales tătăreşti) propuse de Şăineanu (de ex. *abaci, alaci, bahmet, baibarac, corsac, coş* 'ceată de tătari', *gorgan, iarlîc, oba, olat, şerim, uşur* etc.) nu sînt luate în discuţie. În general, lucrarea lui Wendt este o carte plină de iluzii, în care specialistul găseşte puţine explicaţii complete şi convingătoare.

Vladimir Drimba

ANTONIO PAGLIARO şi WALTER BELARDI, *Linee di storia linguistica dell'Europa*, Edizioni del Ateneo, Roma, 1963, 243 p.

Prin „istorie lingvistică a Europei", autorii înţeleg de fapt evoluţia a trei ramuri ale limbii comune indo-europene : latina (cu descendentele ei), limbile germanice şi slave.

Între aceste limbi există diferenţe mari ; elementele iniţiale apar conservate sau schimbate în chip deosebit ; fiecare idiom a dezvoltat sistemul originar în direcţii proprii, asimilînd acţiunea unor factori multipli. Tendinţele centrifuge au provocat alterări tipologice bine cunoscute. (Autorii citează, printre altele, trecerea de la latina sintetică la limbile romanice analitice şi apariţia în germană a procedeului aglutinării în formarea cuvintelor : *dank* — *undank* — *undankbar* — *Undankbarkeit* — p. 194.) Cu toate acestea, paralel cu diversificarea a acţionat de-a lungul veacurilor şi tendinţa de unificare, atît de puternică, încît autorii se simt îndreptăţiţi să vorbească de o „solidaritate europeană" (p. XI).

În anul şcolar 1962—1963, Pagliaro şi Belardi au ţinut la Universitatea din Roma un curs care a avut drept scop să documenteze pe plan lingvistic unitatea europeană — „unitate culturală şi istorică, nu numai geografică" (p. XII). După cum ne informează autorii, cartea reflectă fidel acest curs. De altfel, caracterul de suită de prelegeri se vede şi din stil şi din unele detalii „tehnice", cum e lipsa aproape totală a notelor.

Titlurile sumarului arată foarte bine cum e urmărită ideea principală a volumului : unitatea lingvistică euro-asiatică şi reconstrucţia limbii indo-europene („ario-europea" — în terminologia autorilor), structura şi caracteristicile limbii comune, presupusa dialectologie indo-europeană, comunitate de limbă — comunitate de civilizaţie, Europa preistorică, grecitatea şi valorile sale lingvistice, forma internă a latinei şi a limbilor romanice, limbile germanice şi unitatea („il nesso") romanico-germanică, sintaxa europeană, limbile slave între Orient şi Occident, lexicul european, europenitate („europeità") şi Europa.

Cititorul nu trebuie să caute în paginile volumului fapte noi, interpretări sau teorii personale. Ceea ce poate fi numit nou şi original e doar sinteza, făcută cu destulă prudenţă şi spirit critic [1] şi la un nivel accesibil unui public larg. Detaliile care reclamă totuşi o oarecare pregătire de specialitate sînt dozate cu pricepere şi în orice caz nu alterează niciodată cursivitatea stilului. E o carte în genul acelora despre care recenzenţii spun că „oferă o lectură interesantă şi plăcută".

Poziţia autorilor faţă de conceptul de „indo-europeană comună" reiese din afirmaţia textuală că nu poate fi vorba de o limbă vorbită efectiv; reconstrucţia exprimă în formule concordanţele dintre limbile indo-europene în faza lor cea mai veche (p. 11). Patrimoniul lingvistic indo-european e constituit mai ales dintr-un complex de rădăcini, afixe şi desinenţe.

Deosebit de fermă e poziţia lui Pagliaro şi Belardi în problema varietăţilor dialectale ale limbii comune şi a limbilor comune intermediare : noţiunea de dialect nu e aplicabilă comunităţii indo-europene [2] (p. 39); explicaţiilor prin continuarea unei diferenţieri dialectale primitive trebuie să le preferăm explicaţiile prin inovaţii paralele (p. 36, 40) [3]; grupul indo-iranian, singurul pentru care se poate postula o fază comună, nu reprezintă nici el o diferenţiere dialectală a indo-europenei, ci „un grad intermediar în procesul de integrare care a dus la apariţia limbilor istorice" (p. 35); diferenţa dintre limbile *centum* şi *satem* a fost exagerată (p. 41); grupul de limbi slave ar putea fi rodul unei nivelări lingvistice posterioare erei creştine, operate de un trib indo-european „slav" asupra unor triburi de altă limbă din Europa orientală. Concluzia la care ajung autorii e că nu trebuie să ne ocupăm decît de indo-europeana reconstruită şi de limbile atestate (p. 41), renunţînd la căutarea unor înrudiri secundare şi a dialectelor indo-europene.

Considerarea limbilor istorice ca rezultat al „integrărilor" şi „nivelărilor", combaterea ipotezei unor limbi comune intermediare („protogreacă, protoslavă, protogermanică" etc.) sînt teze dominante în lingvistica comparativă italiană din ultimele decenii. Afinitatea dintre concepţiile înfăţişate de Pagliaro şi Belardi şi doctrina lui V. Pisani nu poate scăpa neobservată.

Unitatea lingvistică europeană nu se explică însă numai prin comunitatea de origine, ci şi prin acţiunea puternică şi repetată a culturilor de prestigiu (greacă, latină, germanică, slavă) (p. XI).

Traducerile din latină au fost — afirmă autorii — unul din mijloacele cele mai eficace în procesul de omogenizare a sintaxei europene (p. 149); dintre latinisme se citează participiul perfect construit absolut (p. 153), construcţiile de tip „cum inversum" (p. 151) şi altele.

Evoluţia conjugării în limbile germanice se face în sensul unei apropieri de flexiunea verbală romanică; e vorba de o „convergenţă structurală care apropie cele două grupuri lingvistice într-un sector important al morfologiei" (p. 138). Se citează desigur şi alte „convergenţe", ca articolul definit şi construcţia impersonală cu germ. *man* — fr. *on*.

În capitolele consacrate sintaxei şi lexicului european autorii arată că aici apare cel mai clar unitatea lingvistică actuală a continentului nostru. Cele două compartimente ale limbii reflectă un mod identic sau înrudit de organizare lingvistică a realului (p. XI), rămînînd ca sistemul fonologic şi morfologic să dea fiecărui idiom o fizionomie proprie.

Tendinţa de apropiere între sintaxa şi lexicul limbilor vorbite în Europa, ca şi explicarea ei prin condiţiile istorice şi culturale, nu constituie noutăţi; dar ideea aceasta găseşte în cartea celor doi cunoscuţi lingvişti italieni o pledoarie sobră şi convingătoare.

Sorin Stati

---

[1] Prudenţa e cîteodată excesivă : în descrierea caracterelor limbii comune nu răzbate nimic din disputele asupra laringalelor, a aspiratelor, a seriilor de consoane velare.

[2] Vezi şi titlul de capitol : *Presupusa dialectologie indo-europeană*.

[3] Oricînd o inovaţie comună poate fi suspectată de a fi o inovaţie independentă (p. 40).

MARTIN KLOSTER JENSEN, *Tonemicity. A. Technique for determining*[1] *the Phonemic Status of Suprasegmental Patterns in Pairs of Lexical Units, applied to a Group of West Norwegian Dialects, and to Faroese.* With 19 Tables 11 Diagrams and 5 Maps. Bergen-Oslo, Norwegian Universities Press, 1961, 197p. (+5 hărţi în afara textului).

Cartea profesorului M. K. Jensen este consacrată uneia dintre cele mai complexe probleme ale foneticii şi fonologiei idiomurilor scandinave. Departe de a fi doar o contribuţie la dialectologia norvegiană, lucrarea tratează şi probleme importante din punctul de vedere al teoriei generale şi al metodei de cercetare ; ne vom referi la cîteva dintre ele în rîndurile de mai jos.

Partea I a cărţii (p. 15—67), cu caracter mai ales teoretic, este consacrată examinării multilaterale a problemei tonului în limbile scandinave (cu specială privire asupra norvegienei). În partea a II-a (p. 69—180) este descrisă pe larg tehnica de lucru folosită de autor şi sînt prezentate şi discutate rezultatele obţinute.

Lucrarea impresionează, în primul rînd, prin cantitatea materialului utilizat : acesta provine de la 612 subiecte, reprezentînd tot atîtea localităţi.

Scopul urmărit de M. K. Jensen a fost de a stabili prezenţa (respectiv, absenţa) într-un grup de dialecte din vestul Norvegiei şi în dialectul vorbit în Færoerne a ceea ce el numeşte „tonemicity" ; cu alte cuvinte, autorul a căutat să delimiteze graiurile în care există o opoziţie de ton (între aşa-numitele „accent 1" şi „accent 2") de graiurile în care tonul nu este utilizat ca trăsătură distinctivă. Subiectelor de experienţă li s-au prezentat, în scris, grupuri de cuvinte de tipul *da goda b e t e t* 'the good edge' — *ein liten b e t e* 'a little piece'; primul grup conţine un termen, iar celălalt grup alt termen al perechii de cuvinte sau forme cu privire la care urmează să se stabilească dacă constituie sau nu o pereche minimală diferenţiată numai prin ton (în *betet*, consoana finală nu se pronunţă). Subiectele au pronunţat (într-o ordine întîmplătoare) numai cuvîntul presupus a fi membru al unei perechi minimale ; materialul a fost înregistrat pe bandă de magnetofon, iar apoi, la reproducere, s-a cerut subiectelor să recunoască grupul din care provine cuvîntul, respectiv să recunoască dacă este vorba de primul sau de cel de-al doilea termen al perechii. Pe baza procentului de răspunsuri „corecte", s-a stabilit că unele graiuri posedă „toneme", în timp ce fonologia altor graiuri nu cunoaşte asemenea elemente (în plus, s-a stabilit existenţa unor graiuri „semitonemice").

Autorul insistă asupra avantajelor care rezultă din faptul că fiecare persoană supusă testului audiază cuvintele pronunţate de ea însăşi. Procedeului i se poate aduce, totuşi, o obiecţie (întrevăzută de autor şi respinsă prea în treacăt la p. 93) : în condiţii naturale, orice vorbitor interpretează emisiunile sonore ale altora, nu propria lui voce (care i se poate părea, într-o oarecare măsură, „ciudată" atunci cînd, reprodusă de pe bandă de magnetofon, îi ajunge la ureche pe alte căi şi de la o altă distanţă decît în momentul cînd vorbeşte). În ce priveşte celelalte aspecte, metodele folosite de M.K. Jensen au calităţi incontestabile. Fără a intra în detalii, menţionăm că importanţa acordată a u d i ţ i e i este în acord cu faptul că limba trebuie considerată, înainte de toate, mijloc de comunicare (prin urmare, în mai mare măsură decît poziţia organelor articulatorii şi decît structura acustică a sunetelor, este important efectul pe care îl au asupra auditorului anumite calităţi fizice ale acestora).

E de remarcat că, în mod explicit, autorul contestă analizei pur f o n e t i c e capacitatea de a oferi cercetătorului criterii de delimitare a graiurilor „tonemice" de cele „neto-

[1] Pe foaia de titlu s-a tipărit *determing.*

nemice" (vezi, de exemplu, p. 52). Cele două tonuri au o serie de caracteristici fizice (vezi p. 41 şi urm.) asupra cărora specialiştii au emis păreri variate, dar, din punct de vedere fonologic, opoziţia „is conditioned in the expression plane by the recognizability of its terms" (p. 52). Concepţia aceasta ni se pare justă în esenţă ; cu toate acestea, în problema atît de delicată şi de complexă a tonurilor analiza acustică ar fi fost utilă, pentru a se stabili cu precizie dacă nu cumva perechile de cuvinte de tipul *betet* — *bete* sînt diferenţiate şi prin calitatea vocalei din prima silabă (segmentul în care se manifestă opoziţia de ton) ; în cazul afirmativ, se pune întrebarea dacă tonul e distinctiv şi deosebirea de timbru redundantă sau, dimpotrivă, avem a face cu d o u ă foneme vocalice, iar deosebirea de ton e redundantă. Eventualitatea ca între termenii perechii minimale să existe şi o deosebire în ce priveşte calitatea vocalei a fost avută în vedere de autor (p. 50) şi perechile „suspecte" au fost eliminate din materialul supus prelucrării statistice ; s-a ţinut seamă, în acest sens, de observaţiile autorului şi ale subiectelor (p. 50, 75), dar, desigur, acestea nu puteau să ofere criteriul precis de selecţie pe care l-ar fi oferit analiza acustică.

Subliniind, pe bună dreptate, importanţa punctului de vedere funcţional şi relaţional în cercetarea lingvistică, autorul consideră că nu fonemul, ci opoziţia fonologică este, de fapt, unitatea funcţională a sistemului şi că „phonemes in the sense of functional units cannot in themselves be described" (p. 12). După părerea noastră, s-ar fi cuvenit să fie adusă aici în discuţie noţiunea de trăsătură distinctivă ; în lumina acesteia, problema se pune întrucîtva altfel, dat fiind că fonemele p o t fi descrise, ca ansambluri de trăsături distinctive.

Noţiunea de trăsătură distinctivă ar fi trebuit, credem, să fie luată în consideraţie şi atunci cînd s-a definit „fonemul" în sens larg (noţiune care înglobează nu numai fonemele propriu-zise, „segmentale", ci şi tonemele). Atît formularea lui E. Buyssens citată la p. 17, cît şi definiţia dată fonemului la p. 182 — „term of segmental or suprasegmental contrast on which may depend the identification of two word forms (lexical and/or grammatical units)" — se aplică, de fapt, şi trăsăturii distinctive.

Plecînd de la distincţia făcută de R. Jakobson şi M. Halle (în *Manual of Phonetics*, edited by L. Kaiser, Amsterdam, 1957, p. 231) între trăsături „inerente" şi trăsături „prozodice", M. K. Jensen consideră că, în cazul cînd se realizează prin modularea înălţimii („raising and falling pitch"), tonemele nu aparţin fenomenelor prozodice (p. 74). E adevărat că există o deosebire între opoziţiile de ton şi cele de accent : o silabă nu poate fi „accentuată" decît în comparaţie cu o altă silabă, „neaccentuată", din acelaşi lanţ de silabe ; caracterul „suprasegmental" al opoziţiei de accent este clar. Autorul are dreptate cînd arată că o coborîre a tonului poate fi identificată fără să fie nevoie de a o compara cu o urcare a tonului, dar ni se pare că exagerează afirmînd că „the *rise* is a feature as "inherent" as e.g. voicing" (p. 74). Intervine aici o deosebire peste care nu se poate trece şi care se întemeiază pe rolul diferit jucat de factorul timp în cele două cazuri : sonoritatea (ca şi alte trăsături distinctive propriu-zis „inerente" şi ca şi fonemul) are un caracter momentan, pe cînd pentru a identifica direcţia modulării tonului (urcare sau coborîre) este necesară compararea a cel puţin două puncte care s e s u c c e d î n t i m p, în durata silabei. Ţinînd seamă de existenţa unor trăsături distinctive ca „ton urcător", „ton coborîtor", ar fi justificată, după părerea noastră, admiterea unei categorii de trăsături intermediare între cele pur „inerente" (de exemplu, sonoritatea) şi cele pur „suprasegmentale" (de exemplu, accentul de intensitate).

Cartea se remarcă prin străduinţa permanentă a autorului de a justifica procedeele de cercetare adoptate (eventualelor obiecţii li se opun contraargumente întemeiate) şi de a preciza pînă în cele mai mici amănunte accepţiunea termenilor cu care operează. Multe paragrafe au aproape în întregime un caracter pur teoretic ; interesante, printre altele, sînt discutiile asupra

metodei comutării (p. 13—14) şi asupra noţiunii de randament funcţional al opoziţiilor fonologice (p. 34—36). Lucrarea conţine şi o „List of special terms, with definition and indication of page where first used" (p. 181—184), care, prin unele articole, completează în mod util datele din dicţionarele de terminologie lingvistică.

Bogăţia bibliografiei folosite este reflectată de notele grupate la sfîrşitul cărţii (p. 187—197 ; în treacăt fie spus, pentru cititor ar fi fost, poate, mai comod ca acestea să figureze în subsolul paginilor).

În concluzie, *Tonemicity* este o lucrare valoroasă, care poate fi citită cu interes de toţi cei care se preocupă de probleme de fonetică şi de fonologie. Cu toată orientarea „antisubstanţialistă" a autorului în materie de analiză fonologică, cartea lasă să se vadă, totuşi, că substanţa sonoră este, în ultimă instanţă, singurul punct de plecare solid al unei descrieri fonologice.

Andrei Avram

O. J. L. SZEMERÉNYI, *Trends and Tasks in Comparative Philology* (An Inaugural Lecture Delivered at University College London, 23 October 1961), Londra, H. K. Lewis, 1962, 21 p.

Credincios unei tradiţii, profesorul O. Szemerényi îşi consacră lecţia inaugurală ţinută la ocuparea catedrei de „filologie comparată" (= lingvistică indo-europeană), recent reînfiinţată la University College din Londra, unei expuneri de principii care urmează să constituie axa conducătoare a activităţii sale.

După un scurt istoric al catedrei, autorul îşi fixează poziţia atît faţă de numeroase probleme ale cercetării contemporane în lingvistica indo-europeană, cît şi faţă de curentele lingvistice moderne în genere. Nu e lipsit de semnificaţie, în această ordine de idei, faptul că a socotit necesar să dedice primele pagini ale expunerii apărării principiului însuşi al necesităţii de a studia limba din punct de vedere istoric, şi nu numai descriptiv. Metodele lingvisticii structurale sînt considerate ca un progres în cercetarea istorică a limbii : orice fenomen, oricît de mărunt, trebuie privit *sub specie systematis.*

Paginile următoare sînt consacrate problemelor esenţiale ale indo-europenisticii ; poziţia autorului este ilustrată de cele mai multe ori cu rezultatele cercetărilor sale personale. Astfel, de exemplu [1], în privinţa reconstrucţiei, O. Szemerényi se pronunţă hotărît în favoarea realismului formelor reconstituite ; acestea trebuie, de aceea, să fie foneticeşte posibile. În virtutea principiului enunţat, autorul se declară sceptic în privinţa unui sistem fonologic indo-european cu o singură vocală, *e*, dar în acelaşi timp nu admite proliferarea excesivă a laringalelor (Martinet ajunge la 9 sau 10 foneme de acest tip, prin adiţiunea, mai mult sau mai puţin mecanică, a unor corespondenţe).

Pentru gradul lung al alternanţelor vocalice, autorul aduce o explicaţie proprie (nepublicată încă în altă parte) : tipul **matēr* ar proveni dintr-un mai vechi **maters* (*-s* fiind desinenţa generală de nominativ singular a animatelor), prin asimilare şi lungire compensatorie (**maters* > **materr* > **matēr*) ; explicaţia e, evident, seducătoare, deşi ar trebui supusă unei verificări generale.

Ca ilustrare a abordării structurale a derivării, este expusă apoi concepţia autorului asupra sistemului numeralelor indo-europene (cărora le-a consacrat o lucrare aparte : *Studies in the Indo-European System of Numerals*, Heidelberg, Winter, 1962).

[1] Ne limităm numai la unele din problemele dezbătute în lucrare.

Ultimele pagini sînt închinate principiilor etimologiei indo-europene [1], ilustrate cu etimologii proprii, din care cităm lat. *septemtrio* < **septem-ster-io*, în care **ster* înseamnă „stea" ; explicaţia antică, în care *trio* e „bou de jug", este considerată etimologie populară ; dacă înlăturarea etimologiei tradiţionale este acceptabilă, ne punem totuşi întrebarea cum a putut acţiona etimologia populară în acest caz, cînd *trio* are în latineşte o existenţă problematică şi face impresia unei invenţii de gramatic, destinate tocmai să explice cuvîntul *septemtrio*.

După cum am încercat să arătăm în rîndurile de mai sus, O. Szemerényi abordează frontal cele mai dificile probleme ale indo-europenisticii contemporane, fixîndu-şi clar doctrina : acceptarea şi utilizarea metodelor lingvisticii moderne, fără a renunţa însă la folosirea celor tradiţionale, cît timp ele pot contribui la progresul ştiinţei.

I. Fischer

[1] Acestea au făcut obiectul unei comunicări ţinute de autor la Innsbruck, în octombrie 1961 : *Principles of Etymological Research in the Indo-European Languages*, extr. din *II. Fachtagung für indogermanische und allgemeine Sprachwissenschaft*, Innsbruck, 1962, p. 175—212.

CĂRȚI ȘI REVISTE SOSITE PÎNĂ LA 15 AUGUST 1963

A. CĂRȚI

Antología de la literatura española de la Edad Media (1140 — 1500). *Textos*. Escogidos y publicados con noticias preliminares y un glosario por Eugène Kohler. 2a Edición revista y corregida, Paris, 1960, X [—XII] + 418 p.

PAUL BACQUET, *La structure de la phrase verbale à l'époque alfrédienne*, Paris, 1962, 775 p.

ANTONÍN BARTONĚK, *Vývoj konsonantického systému v řeckých dialektech* [*Development of the Consonantal System in Ancient Greek Dialects*], Praha, 1961, 216 p.

ISO BAUMER, *Rätoromanische Krankheitsnamen*, Bern, 1962, 202 p. (Romanica Helvetica, vol. 72).

RADU FLORA, *Dijalektološki profil rumunskih banatskih govora sa Vršačkog područja*, Novi Sad, 1962, 169 p.

ARNOLD GANDELSMAN., *English Synonyms Explained and Illustrated. Edited by V. I. Tarkhov*, Moscow, 1963, 622 p.

R. A. HAADSMA., J. NUCHELMANS, *Précis de latin vulgaire*. Suivi d'une anthologie annotée, Groningen, 1963, 137 p.

CHARLES E. KANY, *American-Spanish Euphemisms*, Berkeley, Los Angeles, 1960, VIII + 249 p.

CHARLES E. KANY, *American-Spanish Semantics*, Berkeley, Los Angeles, 1960, IX + 352 p.

PIERRE R. LEON, *Laboratoire de langues et correction phonétique. Essai méthodologique*, Paris, [1962], 275 p.

MAURICE LEROY, *La Classification en linguistique*. Extras din „*La classification dans les sciences*", Gembloux, 1963, p. 134—156.

LEUMAN-HOFMANN-SZANTYR, *Lateinische Grammatik, Band I: Laut- und Formenlehre*, München, 1963, XVI + 391 p.

HOWARD MEASURES, *Styles of Address*. A Manual of Usage in Writing and in Speech. Revised Edition, Toronto, 1962, VII + 150 p.

LOUIS MICHEL, *Étude du son „S" en latin et en roman*. Des origines aux langues romanes. De la phonétique au style, Paris, f.a., 242 p.

LÁSZLÓ PAPP, *Nyelvjárástörténet és nyelvi statisztika*, Budapest, 1963, 186 p.

ERIC PARTRIDGE, *Adventuring Among Words*, New York, 1961, 70 p.

Problémy marxistické jazykovědy, Praha, 1962, 452 p.

PIETRO SGROJ, *Eschilo* (*Saggio*), Buenos Aires, 1962, 45 p.

AEMILIUS SPRINGHETTI, *Lexicon linguisticae et philologiae*, Romae, 1962, IX [—XI] + 687 p.

Studia grammatica I, Berlin, 1962, 114 p. (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Arbeitsstelle Strukturelle Grammatik der deutschen Gegenwartssprache) : *Thesen über die theoretischen Grundlagen einer wissenschaftlichen Grammatik*, p. 9— 30 ; WOLFGANG MOTSCH, *Zur Stellung der „Wortbildung" in einem formalen Sprachmodell*, p. 31—50 ; MANFRED BIERWISCH, *Über den theoretischen Status des Morphems*, p. 51—89 ; WOLFDIETRICH HARTUNG, *Die Passivtransformationen im Deutschen*, p. 90—114.

Studies in Linguistic Analysis, Oxford, 1962, VII + 205 p. : J. R. FIRTH, *A Synopsis of Linguistic Theory*, 1930—1955, p. 1—32 ; W. HAAS, *Zero in Linguistic Description*, p. 33—53 ; M. A. K. HALLIDAY, *Some Aspects of Systematic Description and Comparison in Grammatical Analysis*, p. 54—67 ; T. F. MITCHELL, *Long Consonants in Phonology and Phonetics*, p. 182—205.

GUNNAR TILANDER, *Dancus rex. Guillelmus falconarius. Gerardus falconarius.* Les plus anciens traités de fauconnerie de l'Occident publiés d'après tous les manuscrits connus, Lund, 1963, 294 p.

L. S. VYGOTSKY, *Thought and Language*, New York, London, 1962, XXI + 168 *p*.

B. REVISTE

Acme, XV (1962), I-II, III.

Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae, XII (1962), 1—2 : L. BENKÖ, *Einige allgemeine Probleme der Geschichte der Literatursprache* (I), p. 19—52 ; L. PAPP, *Application de la statistique linguistique aux recherches de dialectologie historique*, p. 67—94 ; ZS. TELEGDI : *Über die Entzweiung der Sprachwissenschaft*, p. 95—108 ; EBA CAHTO, *Об ассимиляции*, p. 109—116 ; L. GÁLDI, *Les variétés expressives de l'hendécasyllabe dans la poésie de Michel Eminescou*, p. 137—165.

IDEM, 3—4 : GY. LAKÓ, *Über die Frage der anlautenden stimmhaften Verschlusslaute in der finnisch-ugrischen Grundsprache*, p. 225—246 ; L. BENKÖ, *Einige allgemeine Probleme der Geschichte der Literatursprache* (II), p. 273—363 ; J. ZSILKA, *The Semantics of the Accusative Case* (*Based on the Homeric Poems*), p. 365—398.

IDEM, XIII (1963), 1—2 ; W. A. KOCH, *Zur Homonymie und Synonymie*, p. 65—91 ; G. HERCZEG, *Sintassi delle proposizioni subordinate temporali nel Due — e Trecento* (I), p. 93—125 ; KLÁRA MAGDICS, *Research of Intonation during the Past Ten Years*, p. 133—165. La „Recenzii" : AL. ROSETTI-B. CAZACU, *Istoria limbii romîne literare I.* De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea (L. GÁLDI), p. 177—181.

Aegyptus, XLII (1962), I-II.

American Journal of Philology, LXXXII (1961), 1, 2, 3, 4.

IDEM, LXXXIV (1963), 1.

Anales del Instituto de Linguística (Mendoza), VIII (1962) : A. KLEMM, *La cultura popular de la provincia de Ávila*, p. 1—304 ; J. AMADES, *Vocabularis d'indústries tradicionals*, p. 305—352 ; B. E. VIDAL DE BATTINI, *Dos estudios del cuento popular hispanoamericano*, p. 353—360 ; ORESTE PLATH. *Aportaciones populares sobre el vino y la chicha*, p. 361—413.

Annales da la Società retorumantscha, LXXVI (1963).

Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia [dell'Università di Napoli], 9 (1960—61) : ANIELLO GENTILE, *Antonii Calcilii Lexicon Latinum*, p. 393—496.

Annali dell'Istituto Orientale di Napoli, Sezione Linguistica, IV (1962) : A. J. VAN WINDEKENS, *Études de grammaire historique et comparée du tokharien*, p. 5—25 ; V. I. ABAEV, *Isoglosse scito-europee, I*, p. 27—43 ; J. HUBSCHMID, *Indogermanische, besonders pelas-*

gische, und panmediterrane Etymologien, p. 69—78; Z. WITTOCH, *Les onomatopées forment-elles un système dans la langue?*, p. 107—147; W. BELARDI, *Sur l'aspect subjectif de la distinction entre voyelle et consonne*, p. 149—165; W. BELARDI, *Note sulle variazioni fonologiche e sulla tipologia delle sibilanti*, p. 167—203.

Annali dell'Istituto Orientale di Napoli, Sezione Romanza, IV (1962), 2.

Annali dell'Istituto Orientale di Napoli, Sezione Slava, IV (1961), 2: ROBERT AUTY, *Popolo, lingua e dialetto nel risveglio degli slavi in Austria, dal* 1780 *al* 1850, p. 101—117.

Annali del Museo-Pitrè, XI—XIII (1960—1962).

Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa, Seria II, Vol. XXXI (1962), I–II: GIULIO C. LEPSCKY, *Ancora su «l'arbitraire du signe»*, p. 65—102.

IDEM, XXXI (1962), III–IV: GIULIO C. LEPSCKY, *Osservazioni sul termine struttura*, p. 173—197; IDEM, Il *problema dell'accento latino. Rassegna critica di studi sull'accento latino e sullo studio dell'accento*, p. 199—246.

L'Année philologique, XXXI (1960).

Anuario de Letras (Mexico), II (1962): LUIS JAIME CISNEROS, *Procedimientos lingüísticos en el teatro de Giraudoux*, p. 251—258.

Anzeiger, 99 (1962), 1—26.

Archiv für das Studium der neuren Sprachen und Literaturen, 198 (1961), 5: HANS-WILHELM KLEIN, *Nochmals „Historische Syntax und moderner französischer Sprachgebrauch"*, p. 304—309. La „Recenzii": *Die Glücksmühle.* Klassische rumänische Erzählungen. Ausgewählt und übersetzt von Dr. Jakob Paul Molin (W. THEODOR ELWERT), p. 350—351.

IDEM, 198 (1962), 6: HELMUT LÜDTKE, *Zu den romanischen Namen des Zobels*, p. 384—388.

IDEM, 199 (1962), 2; 3: MEIR FRAENKEL, *Spree und Havel.* Eine sprachwissenschaftliche Betrachtung, p. 178—181.

IDEM, 199 (1962), 4: HELMUT LÜDTKE, Apis, p. 228 — 232. Necrolog: HANS SCHABRAM, *Carl Karstien*, p. 234—235.

IDEM, 200 (1963), 1: HERBERT PILCH, *Sprachtheoretische Grundlagen der maschinellen Übersetzung.* Ein Beitrag zur Diskussion um den Strukturalismus, p. 13—35.

Archiv orientální, 30 (1962), 1: J. KALOUSKOVÁ, *Les constructions verbales contenant les morphèmes „shih" et „ti" dans la langue chinoise moderne*, p. 1—26; P. KRATOCHVÍL, *Concepts and the Actuality of Some Basic Units in Modern Chinese*, p. 27—48; *Activities of the Linguistic Group in the Oriental Institute, Prague*, p. 143—155; L. ZGUSTA, *Simeon Potter's Modern Linguistics: Some Remarks*, p. 158—185.

IDEM, 2, 3.

IDEM, 4: Z. NOVOTNÁ, *Some Remarks on the Analysis of Compound Types of Chinese Characters*, p. 597—623.

Archivio glottologico italiano, XLVI (1961), II: MARIA LUISA GERNIA, *Rapporti tra il lessico sacrale osco e latino*, p. 97—138; C. A. MASTRELLI, *La sorte di ie. AL-TÓS nel germanico*, p. 139—147; ANGELA CASTELLANO, *Una lotta di parole*: magnus e grandis, p. 148—171.

IDEM, XLVII (1962), I: L. ROSIELLO, *La Semantica: note terminologiche ed epistemologiche*, p. 32—53.

IDEM, II: ANNA GIACALONE-RAMAT, *Studi intorno ai nomi del dio Marte*, p. 112 — 142; GIULIANA VOLPI, *Appunti sul lessico di Monte Andrea*, p. 143—161; G. BONFANTE, *La questione del Siciliano*, p. 162—164; G. BONFANTE, **Ferdinando Sommer**, p. 181—183; B. TERRACINI, *In memoria di* **Carla Schick**, p. 183—190.

Archivo de Filología Aragonesa, XII–XIII (1961—62): MARGHERITA MORREALE, *Arcaísmos y aragonesismos en el Salterio del manuscrito bíblico escurialense I—j—8*, p. 7—23; GUNNAR TILANDER, *Origine et évolution sémantique de chercher*, p. 25—55; JUAN MARTÍNEZ RUIZ

Dos avisos de rebato en lengua catalana (1560), p. 77—115 ; GÜNTHER HAENSCH. *Las hablas de la Alta Ribagorza* (*Segunda parte*), p. 117 — 250 ; SEBASTIÁN MARINER BIGORRA, *Posibles derivados semicultos de Sanctus*, p. 253 — 260 ; MANUEL ALVAR. **William Dennis Elcock**, p. 279—280 ; W. D. ELCOCK, *Algunas supervivencias de tĕnuis*, p. 281—287 ; Idem , *Evolucion de la -LL- en el dialecto aragonés*, p. 289—297 ; MANUEL ALVAR, *Léxico catalán en tierras aragónesas*, p. 333—385.

Archivum, XI (1961), 1—2 : E. ALARCOS LLORACH. *Los pronombres personales en español*, p. 5—16 ; JOSÉ LUIS PENSADO. *Estudios de lexicografía asturiana* (*2a serie*), p. 17—78 ; RODRIGO GROSSI. *Aportación al estudio del dialecto de Compo de càso*, p. 79—102.

Archivum Linguísticum, 14 (1962), 2 : T. E. HOPE. *Loan-Words as Cultural and Lexical Symbols*, p. 111—121 ; H. EDMISTON. *The Operative Mood in Greek*, p. 122—129 ; K. H. ALBROW. *The Phonology of the Personal Forms of the Verb in Russian*, p. 146—156.

Arion I (1962) 2.

Årsberättelse, 1961—1962.

Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur (Tübingen), 84 (1962), 3.

Boletín de la Academia Colombiana, XII (1962), 43 ; LUIS FLÓREZ. *Apuntes sobre léxico y semántica en el español colombiano de hoy*, p. 94—98.

IDEM. 44 : MIGUEL AGUILERA. *El Lenguaje de la Ciencia*, p. 230—234.

IDEM. 45.

Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, XXIX (1961—1962) : MARGHERITA MORREALE. *Libros de oración y traducciones biblicas de los judíos españoles*, p. 239—250.

Boletín de la Real Academia Española, XLII (1962), CLXV : VICENTE GARCÍA de DIEGO. *Historia lingüística del latín « soccus »*, p. 17—45.

IDEM CLXVI : VICENTE GARCIA DE DIEGO. *Notas etimológicas*, p. 203—244 ; MARGHERITA MORREALE. *Algunas adiciones al* DCELC *derivadas de la versión biblica del MS escurialense I—j—6*, p. 245—253.

IDEM. CLXVII : R. MENÉNDEZ PIDAL. *Los sufijos españoles en « z », y especialmente los patronímicos* (*con la colaboración de A. Tovar*), p.371—460 ; MARGHERITA MORREALE. *Latin eclesiástico en los libros sapienciales y romanceamientos bíblicos. Cuadros para el estudio comparado del léxico medieval castellano en los MSS escurialenses I—j—6 y I—j—4*, p. 461—477 ; JOSÉ PÉREZ CARMONA. *La historia y la geografía burgalesas reflejadas en su toponimia*, p. 479—521.

Bulletin d'Études Orientales, XVII (1961—1962).

Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg, 41 (1963), 8.

Bulletin of Hispanic Studies, XXXIX (1962), 3.

Bulletin hispanique, LXIV (1962), 1—2.

Bulletin of the Institute of Classical Studies, 9 (1962) : J. T. KILLEN. *New Joins of Linear B Tablets from Knossos*, p. 9—15 ; P. B. S. ANDREWS. *Was Corcyra the Original Ithaca*? p. 17—20 ; N. E. COLINGE. *Medical Terms and Clinical Attitudes in the Tragedians*, p. 43—55 ; J. B. HAINSWORTH, *The Homeric Formula and the Problem of its Transmission*, p. 57—68.

Bulletin de l'Institut de Linguistique Romane de Lyon, III (1961).

Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, XXV (1962), 1.

Bulletin de l'Université de Toulouse, 71 (1962), VI.

Byzantinoslavica, XXIV (1963), 1.

Československý terminologický časopis, II (1963), 2, 3.

The Classical Bulletin, 39 (1963), 4,6.

The Classical Review, serie nouă, XII (1962), 2, 3.

Idem, XIII (1963), 1.

Lo Cobreto, 1962, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Convivium, serie nouă, XXX (1962), 1, 2, 3, 4; 5.

A. PIGNEDOLI, *Dall' energia nucleare alla cibernetica*, p. 513—533.

IDEM, XXXI (1963), 2: GIUSEPPE TAVANI, *Appunti sulla grafia e la pronuncia del portoghese medievale*, p. 214—216.

Cosmoglotta, 41 (1962), 226, 227, 228, 229.

Cultura Neolatina, XXII (1962), 1—2: ROSA DEL CONTE, *Le « invenzioni » di T. Cipariu*, p. 160—186; FRANCESCO SABATINI, *Bilancio del millenario della lingua italiana*, p. 187—215.

IDEM, 3: IORGU IORDAN, *Sull'attività filologica nella Republica Popolare Romena*, p. 243—249; NINA FAÇON, *Gli studi italiani nella Republica Popolare Romena*, p. 250—264; ALEXANDRU ROSETTI, *Lo stato attuale degli studi sulla lingua romena*, p. 265—274; ALEXANDRU DIMA, *Aspetti della critica e della storia letteraria romena contemporanea*, p. 275—286; TUDOR VIANU, *Lo studio della lingua letteraria e dello stile nel periodo 1944—60*, p. 287—296; N. N. CONDEESCU, *L'enseignement et l'étude de la langue et de la littérature françaises dans les universités roumaines*, p. 297—315; NINA FAÇON, *L'insegnamento della lingua e letteratura spagnola nell'Università di Bucarest*, p. 316—318.

Emerita, XXX (1962), 1: JOSÉ MARÍA BLÁZQUEZ, *Estado de la romanización de Hispania bajo César y Augusto*, p. 71—129. La „Recenzii": H. MIHĂESCU, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman* (J. M. ªEGEA), p. 235.

Études Anglaises, XVI (1963), 2.

Études de Lettres, seria a II-a, 6 (1963), 1.

Filologia Moderna, III (1962), 7—8: DANIEL N. CARDENAS, *Are Intonation Paterns Significant?*, p. 65—74.

Le français moderne, 31 (1963), 1: L. WARNANT, *Accord du verbe «être» avec l'attribut*, p. 1—12; R. MARÉCHAL, *La phrase de Marcel Proust*, p. 13 — 30; L. BONDY, *L'Apposition* (discussion), p. 50 — 54; A. J. GREIMAS, *La linguistique statistique et la linguistique structurale*. À propos du livre de P. Guiraud: *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*, p. 55 — 68.

IDEM, 2: N. BANACHÉVITCH, *Le mot « roman » dans les romans de Balzac*, p. 81—93; R. ARVEILLER, *Dix notules lexicologiques*, p. 94—104; J. DUBOIS, R. LAGANE, *Espardre et espartir: conflit homonymique*, p. 105—110; N. CATACH, *Un point d'histoire de la langue: La bataille de l'orthographe aux alentours de 1900*, p. 111—120; I. VILDÉ-LOT, *Sujet et prédicat; Fonctions grammaticales d'après trois articles récents*, p. 121—136; R. F. MIKUS, *L'expression de la donnée spatiale en français*, p. 137—142.

IDEM, 3: H. YVON, *Le passé simple est-il sorti d'usage?*, p. 161—176; R. F. MIKUS, *L'expression de la donnée spatiale en français*, p. 177—192; M. A. BORODINA, *L'adjectif et les rapports entre sémantique et grammaire en français moderne*, p. 193—198; J. CHAURAND, *Aux sources du langage (d'après l'œuvre autobiographique de Simone de Beauvoir)*, p. 199—205; J. B. RATERMANIS, *La perspective temporelle dans « La Vénus d'Ille » de P. Mérimée*, p. 207—218; Ö. SÖDERGARD, *Nouveaux emplois du suffixe-rama*, p. 219—222; J. CHAURAND, *Lexique des termes patois employés par Richepin dans « Miarka »*, p. 223—226.

Germanisch-romanische Monatsschrift, serie nouă, XIII (1963), 1.

Helmantica, XIV (1963), 43.

Indogermanische Forschungen, LXVII (1962), 1: WERNER WINTER, *Die Vertretung indogermanischer Dentale im Tocharischen*, p. 16—35.

IDEM, 2 : ERNST RISCH, *Das indogermanische Wort für „hundert"*, p. 129—141 ; ERIC P. HAMP, *Albanian Corrigenda to Pokorny's „Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch"*, p. 142—150 ; HANS KRAHE, *Beiträge zur illyrischen Wort- und Namenforschung*, p. 151—158 ; ROBERTO GUSMANI, *Zur Frage des lykischen Relativpronomes*, p. 159—176.

IDEM, 3 : KARL HORST SCHMIDT, *Zum umschreibenen Perfekt in indogermanischen Sprachen*, p. 225—236 ; HANS HARTMANN, *Zur Relation zwischen* Man-*Aktiva und dem indefiniten Agens beim Passiv*, p. 237—251 ; PAOLO RAMAT, *Esempii di eteroclisia nel germanico*, p. 252—260 ; WOLFGANG P. SCHMID, *Zu Simon Grunaus Vaterunser*, p. 261—273.

IDEM, 68 (1963), 1 : KARL HORST SCHMIDT, *Zum Agens beim Passiv*, p. 1—12 ; HANS SCHMEJA, *Die Verwandschaftsnamen auf -ως und die Nomina auf* ωνός, -ώνη *im Griechischen*, p. 22—41. La „Recenzii" : *Mélanges Linguistiques, publiés à l'occasion du VIII*e *Congrès International des Linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957* (KARL HORST SCHMIDT), p. 67—70.

Italica, XL (1963), 2.

The Journal of the Acoustical Society of America, 35 (1963), 1, 2, 3, 4, 5.

Kwartalnik Neofilologiczny, IX (1962), 4 : M. ADAMUS, *On the Genetic Situation of Nordic*, p. 373—397. La „Recenzii" : AL. ROSETTI, *Limba romînă în secolele al XIII-lea—al XVI-lea* (S. WIDŁAK), p. 434—437.

IDEM, X (1963), 1 ; 2 : H. LEWICKA, *Réflexions théoriques sur la composition des mots en ancien et moyen français*, p. 131—142. La „Recenzii" : S. STATI, *Limba latină în inscripțiile din Dacia și Scythia Minor* (B. NADEL), p. 174—176.

Leuvense Bijdragen, 52 (1963), 1.

Linguist, 25 (1963), 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Listy filologické, 86 (1963), 1.

Marche Romane, 13 (1963), 2 : REBECCA POSNER, *Linguistique et littérature*, p. 38—56.

IDEM, 3.

MINOS, VII (1963), 2 : JOHN CHADWICK, *The Two Provinces of Pylos*, p. 125—141 ; P. H. ILIEVSKI, *Two Notes on the Fr-Tablets*, p. 143—149 ; JACQUES RAISON, *Une Controverse sur la Chronologie des Tablettes Cnossiennes*, p. 151—170 ; MARTÍN S. RUIPÉREZ, *Chronique bibliographique sur le linéaire B*, p. 171—191.

Mnemosyne, seria a IV-a, XVI (1963), 1.

Narrativa, VIII (1963), 2.

Oc, 1962, 226.

Paideia, XVIII (1963), 1 : V. PISANI, *In margine a due libri di storia della lingua italiana*, p. 6—20 ; V. PISANI, *Preistoria greca (a proposito di un recente libro)*, p. 21—34.

IDEM, 2.

Philological Quarterly, XLII (1963), 2.

Revista de Filología Española, XLIII (1960), 1—2 : ARNALD STEIGER, *Voces de origen oriental contenidas en el* Tesoro lexicográfico *de Samuel Gili Gaya*, p. 1—56 ; MANUEL ALVAR, *Los dialectalismos en la poesía española del siglo XX*, p. 57—80 ; JUAN VENY CLAR, *Paralelismos léxicos en los dialectos catalanes*, p. 117—202 ; GERMAN COLÓN DOMÉNECH, *Acerca de la expresión „anar a tresnuyta" en catalán antiguo*, p. 203—210 ; EMILIO CARILLA, *Nota sobre la lengua de los románticos (una sátira de Acuña de Figueroa)*, p. 211—217.

IDEM, 3—4 : RAMÓN MENÉNDEZ PIDAL, *La primitiva lírica europea. Estado actual del problema*, p. 279—354 ; DÁMASO ALONSO, *La correlación poética en Lope (de la juventud a la madurez)*, p. 355—398 ; EUGENIO ASENSIO, *La lengua compañera del imperio*, p. 399—414 ; ANTONIO QUILIS, *El método espectrográfico* (Notas de fonética experimental), p. 415—428 ; JUAN COROMINAS, *Sobre la etimología de Madrid*, p. 447—450.

Revista do Livro, 1961, 23—24.

Revista Portuguesa de Filologia, XII (1962—1963), I: CHRISTINE MOHRMANN. *Les relations entre culture profane et culture chrétienne aux premiers siècles de notre ère*, p. 1—16; José G. HERCULANO DE CARVALHO. *Nota sobre e vocalismo antigo português: valor dos grafemas e e o em sílaba átona*, p. 17—39; MARIA ALVES LIMA. *Matosinhos. Contribuição para o estudo da linguagem, etnografia e folclore do concelho* (cont.), p. 41—197; MARIA JOSÊ DE MOURA SANTOS. *O uso de desenhos em inquéritos linquísticos. (A propósito do P.L.I.M.)*, p. 199—211; JOSEPH M. PIEL. *A propósito dos nomes pessoais „Frómista" e „Odoário"*, p. 212—216. La „Recenzii": *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani* (M. PAVIA BOLÉO), p. 265—268.

Rheinisches Museum für Philologie, serie nouă, CVI (1963), 1.

Ricerche Slavistiche, IX (1961).

Rocznik Orientalistyczny, XXVI (1963), 2; VLADIMIR DRIMBA. *Remarques sur les parlers gagaouzes de la Bulgarie du Nord-Est*, p. 63—90.

Romance Philology, XV (1962), 3: ANGELINA R. PIETRANGELI, *An Analytical Bibliography of the Writings of Henry and Renée Kahane*, p. 207—220; KNUD TOGEBY. *L'infinitif dans les langues balkaniques*, p. 221—233; ROBERT A. HALL. Jr., *Latin* -s (-ēs, -ās, -ōs) *in Italian*, p. 234—244; JOHANNES HUBSCHMID. Virare: *romanisch oder vorromanisch?*, p. 245—253; DWIGHT L. BOLINGER. *„Secondary Stress" in Spanish*, p. 273—279; SOL SAPORTA. *On the Expression of Gender in Spanish*, p. 279—284; J. GULSOY, *El origen de cat.* corruixa(r), p. 284—292; AL. LORIAN. *Un problème de méthode: Les formes verbales indifférenciées*, p. 292—300.

IDEM. 4: KARL D. UITTI, *Problems of Style in Language*, p. 424—438.

IDEM. XVI (1963), 3: HELES CONTRERAS, *Una clasificación morfo-sintáctica de las lenguas románicas*, p. 261—268. Necrolog: Y. M., *Max Leopold Wagner*, p. 281—289.

Sefarad, XXII (1962), 2.

Slovenská reč, 28 (1963), 4.

Slovenské pohl'ady, 1963, 4, 5, 6, 7.

Slovo a slovesnost, XXIV (1963), 1, 2.

Sprachpflege, 12 (1963), 4, 5, 6, 7.

Studia linguistica, XVI (1962), 1: FREDERIK OTTO LINDEMAN. *La « Verschärfung » germanique* p. 7—23; ALBERT LANGE FLIFLET. *Gespannte und ungespannte Vokale*, p. 24—28; EM. VASILIU. *On the Category of „Semi-vowels" in Rumanian*, p. 29—33; CARL HJ. BORGSTRØM. *Tonemes and Phrase Intonation in South-East Standard Norwegian*, p. 34—37; BERTIL MALMBERG. *La notion de « force » et les changements phonétiques*, p. 38—44; BERTIL MALMBERG. *In Memoriam Margueritte Durand*, p. 45—47.

Studia Neophilologica, XXXV (1963), 1: MAGNUS ULLELAND. *Zum Gebrauch des bestimmten Artikels vor den possessiven Adjektiva in älteren Bündnerromanischen*, p. 18—40; IVAR LJUNGERUD. *Deskriptive Sprachforschung und normative Grammatik*, p. 121—140. La „Recenzii": JIŘÍ (GHEORGHE) STACA, *Rumunsko-český slovník (Dicționar romîn-ceh). Spolupracovali (Au colaborat) V. Hořejší, I. Săcăreanu, Z. Wittoch* (ALF LOMBARD). p. 147—150.

Вопросы языкознания, XI (1962), 4: С. РОСПОНД. *Перспективы развития славянской ономастики*, p. 9—19; И. КАЗЛАУСКАС. *К развитию общебалтийской системы гласных*, p. 20—24; М. М. ГУХМАН. *Понятие системы в синхронии и диахронии*, p. 25—35; А. А. УФИМЦЕВА. *К вопросу о лексико-семантической системе языка*, p. 36—46; Р. Б. ЛИЗ. *О возможностях проверки лингвистических положений*,

p. 47—55; В. С. Соколова. *О некоторых сигналах границы слов в современном французском языке*, p. 66—71; М. Я. Блох, *К понятию рамочной конструкции предложения*, p. 72—76; М. Д. Боголюбов. *О происхождении рамочной конструкции в немецком языке*, p. 77—83; Ю. К. Лекомцев, *Основные положения глоссематики*, p. 90—97; А. Хилл. *О грамматической отмеченности предложений*, p. 104—109; Н. Хомский. *Несколько методологических замечаний о порождающей грамматике*, p. 110—122.

Idem, 5: В. В. Виноградов, *Поэтика и ее отношение к лингвистике и теории литературы*, p. 3—23; И. И. Мещанинов, *Агглютинация и инкорпорирование*, p. 24—31; В. М. Жирмунский. *Некоторые итоги дискуссии об армянском консонантизме*, p. 32—46; Э. А. Макаев, *Понятие давления системы и иерархия языковых единиц*, p. 47—52; А. М. Мухин, *Понятие нейтрализации и функциональные лингвистические единицы*, p. 53—61; С. И. Бернштейн, *Основные понятия фонологии*, p. 62—80; А. Е. Кибрик, *К вопросу о методе определения дифференциальных признаков при спектральном анализе*, p. 81—89; М. Д. Фридман, *О морфемном характере артикля*, p. 109—114; В. И. Григорьев, *О формантах и формантной структуре* p. 115—121; Г. А. Ильинский, *Взгляд на общий ход изучения праславянского языка*, p. 124—129.

Idem. 6: В. Н. Топоров, *Из области теоретической топономастики*, p. 3—12; В. Ф. Мареш. *Ранний период морфологического развития славянского склонения*, p. 13—21; Н. В. Солнцева. В. М. Солнцев. *К вопросу об агглютинации в современном китайском языке*, p. 22—30; Г. П. Мельников, *Некоторые способы описания и анализа гармонии гласных в современных тюркских языках*, p. 31—53; Я. Б. Крупаткин, *К истории древнеанглийской системы гласных*, p. 54—60; Т. П. Ломтев. *Относительно двухступенчатой теории фонем*, p. 61—69; В. И. Григорьев. *О роли антиформант в образовании речевого спектра*, p. 99—107.

Idem, XII (1963), I: М. В. Панов, *О некоторых общих тенденциях в развитии русского литературного языка* XX *века*, p. 3—17; П. Ивич, *К проблеме лингвистической терминологии и условных обозначений в славянских языках*, p. 18—28; Н. И. Толстой. *Из опытов типологического исследования славянского словарного состава*, p. 29—45; Б. А. Серебренников. *О причинах устойчивости агглютинативного строя*, p. 46—56; В. Ю. Розенцвейг. *О языковых контактах*, p. 57—66; Н. Н. Прокопович, *Развитие адъективных словосочетаний в русском литературном языке* XIX *в.*, p. 75—85; В. П. Гудков, *Из истории славянского глагольного вида*, 86—89; В. Мотш. *К вопросу об отношении между устным и письменным языком*, p. 90—95; Е. Д. Поливанов. *Общий фонетический принцип всякой поэтической техники*, p. 99—112; И. А. Мельчук. *О стандартной форме и количественных характеристиках некоторых лингвистических описаний*, p. 113—125; В. З. Санников. *Место распространенного определения по отношению к определяемому слову в русской фразе*, p. 124—130.

Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, 14 (1961), 3: Felix Trojan. *Fundamente einer Entwicklungsphonetik*, p. 195—213; Emil Skála. *Zur Entwicklung der deutschen grammatischen Terminologie*, p. 214—230; Wilhelm Schmidt. *Lexikalische und aktuelle Bedeutung*, p. 231—243; Manfred Bierwisch. *Ein Modell für die syntaktische Struktur deutscher Nominalgruppen*, p. 244—278.

IDEM, 4: GEORG F. MEIER, *Kriteria für die Definition des Wortes*, p. 294–297; GERTRUD BENSE, *Studien zu den Konstruktionen mit unflektiertem Partizip in der modernen litauischen Literatursprache (Die sog. attributivischen Konstruktionen)*, p. 298–315; GERT JÄGER, *Litauisch* yrà, p. 316–320; ALENA SKALICKOVÁ, *The Problem of the Syllable Boundary and the Identification of Sounds*, p. 321–327; BRUNO HILDEBRANDT, *Die arithmetische Bestimmung der durativen Funktion*, p. 328–336; E. WEIGL, *The Phenomenon of Temporary Deblocking in Aphasia*, p. 337–364.

IDEM, 15 (1962), 1–2: GOTTFRIED MEINHOLD, *Die Realisation der Silben (-ən), (-əm), (-əl) in der deutschen hochgelauteten Sprache*, p. 1–19; WILHELM APPEL, *Gestaltstudie an deutschen Versen*, p. 21–38; ELISABETH HARTMANN, *Beitrag zum Problem der Schallintensitätsmessung*, p. 39–46; F. W. STROTHMANN, *Intonation Patterns for Elliptic and Non-Elliptic German „Nicht"*, p. 47–52; THOMAS TARNOCZY, *Neuere Ergebnisse der Sprechchor-Methode*, p. 53–64; FRANZ, DENK, *Das Zeichen-Versuch einer anthropomorphismenfreien Definition*, p. 115–126; RADIVOJ F. MIKUŠ, *Die klassische Grammatik und der syntagmatische Strukturalismus*, p. 127–136; RADIVOJ F. MIKUŠ, *Die Koordination und die Syntagmatik*, p. 137–144; M. A. K. HALLIDAY, *Linguistics and Machine Translation*, p. 145–158.

IDEM, 3–4: JÖRGEN, FORCHNAMMER, *Phonetik oder Laletik?*, p. 207–217; YOSHIYUKI OCHIAI, *Sur la formation et la distribution des deux qualités essentielles, phonémique et vocale, des sons des voyelles*, p. 219–226; WALTER TSCHESCHNER *Methoden und Einrichtungen zur subjektiven und objektiven Analyse von Sprachen*, p. 227–245; CLAES WITTING, *Zur Winkelmessung bei Spiegelpalatographie und einiges über palatographische Daten*, p. 247–264; KARL LEONHARD, *Beziehung zwischen Sprachlauten aus Ausdruckslauten*, p. 265–266; GEORG F. MEIER *Ausdruckslaut und Sprachlaut*, p. 267–271; HERBERT GALTON, *The Fixation of the Accent in Latin and Greek*, p. 273–299; ALBRECHT NEUBERT, *Kulturanthropologische Metalinguistik und semantischer Positivismus*, p. 301–328; В.З. ПАНФИЛОВ, *К вопросу о логико-грамматическом уровне языка*, p. 333–362; CARLA SCHICK, *Die Zeichenproblematik und die italienische Linguistik*, p. 363–376.

IDEM, 16 (1963), 1–3, Festgabe für Otto von Essen zum 65. Geburtstag 20. Mai 1963: *Otto von Essen zum 65. Geburtstag*, p. 2–8; DAVID ABERCROMBIE, *Pseudo-procedures in Linguistics*, p. 9–12; ELI FISCHER-JORGENSEN, *Beobachtungen über den Zusammenhang zwischen Stimmhaftigkeit und intraoralem Luftdruck*, p. 19–36; BOHUSLAV HÁLA, *Einige Beobachtungen auf dem Gebiet der Stimmbildung*, p. 43–47; ELISABETH HARTMANN *Positionsbedingte phonetische Varianten des deutschen Hauchlautes*, p. 49–55; GERHARD HEESE, *Unter welchen Bedingungen ist eine Stammeltherapie angebracht?*, p. 57–61; BRUNO HILDEBRANDT, *Effektives Sprechtempo, reflexives Sprechtempo und Lautzahlminderung – Eine methodische Demonstration*, p. 63–76; ALEXANDER V. ISACENKO *Der phonologische Status des velaren Nasals im Deutschen*, p. 77–84; ROMAN JAKOBSON, *On the so-called vowel-alliteration in Germanic verse*, p. 85–92; SIGRID VALFELLS, *Appendix – A Note on the Dissimilation of Vowels in Icelandic Alliteration*, p. 92–94; WALTER KUHLMANN, *Vom Normcharakter der Sprache*, p. 113–115; GERHART LINDNER, *Distinktive Merkmale in Kontraststellung in zusammenhängendem deutschen Text*, p. 117–126; BERTIL MALMBERG, *Terminologisches und Begriffliches zur Methodik der phonematischen Beschreibung*, p. 133–135; GOTTFRIED MEINHOLD, EBERHARD STOCK, *Stimmlosigkeit und Stimmhaftigkeit der Verschlussphase (Plosion) bei deutschen Medien in absoluten Anlaut und nach stimmlosen Lauten*, p. 137–148; JOSEF MÓLNAR, *Zur Frage der ungarischen Affrikaten*, p. 149–155; NORBERT MORCINIEC, *Zur Phonologie der niederländischen Hochsprache*, p. 157–164; WALTHER NIEKERKEN, *Von den Formen*

und Wirkungen der Liquida r *im Nordsächsischen*, p. 165—175; MILAN ROMPORTL, *Zur akustischen Struktur der distinktiven Merkmale*, p. 191—198; A. ROSETTI, *Points de vue sur la structure de la syllabe*, p. 199—200; MILOSLAV SEEMAN, M. PETŘIK, *Klanganalyse und Hörprüfung*, p. 201—209; FOLKE STRENGER, *Untersuchung schwedischer Konsonanten nach der indirekten Palatogramm-Methode*, p. 211—216; THOMAS TARNÓCZY, *Kann eine Sprache mit ihrem Sprechspektrum charakterisiert werden?*, p. 217—222; FELIX TROJAN, *Zur Phänomenologie und Physiologie des Vokalismus — mit Verwertung von Forschungsergebnisssen W. Zenkers*, p. 223—230; HERMANN WEGBROD, *Die Bedeutung des Phonetischen Laboratoriums für die Ausbildung des Lehrers an der Gehörlosenschule*, p. 241—242; STANISŁAW WILCZEWSKI, *Ausgangspunkt und Weg der Stotterer-Behandlung*, p. 243—250; FRITZ WINCKEL, *Die Erforschung der Sprach-Parameter der Lautsprachemittels der Analysis-Synthesis-Technik*, p. 251—260; LUDWIK ZABROCKI, *Die Stimmhaftigkeit der Laute-Versuch einer strukturell-phonetischen Betrachtungsweise*, p. 261—275; OSKAR ZACHER, *Zur Intonation syntaktischer Grundmodelle*, p. 277—291; IVAN FÓNAGY, KLARA MAGDICS, *Emotional Patterns in Intonation and Music*, p. 293—326; GEORG F. MEIER, *Auf dem Wege zu einer kybernetischen Phonemtheorie (Vorläufige Mitteilung)*, p. 327—335.

Zeitschrift für romanische Philologie, 78 (1962), 1—2: R. GLASSER, *Oben-Unten-Orientierung in der sprachlichen Veranschaulichung der historischen Vergangenheit*, p. 32—58; G. COLÓN, *El „Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana" de Corominas. Notas de lexicografía y etimología hispánicas*, p. 59—96; A. F. BAARSLAG, *Les Transpositeurs du „Moi", du „Milieu" et du „Moment". L'Intonation et les Formes Verbales en «-ais»*, p. 152—161; JUDITH SENIOR MERRILL, *The Presentation of Case and Declension in Early Spanish Grammars*, p. 162—171; R. A. HALL JR., *The Determination of Form-Classes in Haitian-Creole*, p. 172—177.

IDEM, 3—4.

IDEM, 5—6: K. V. SINCLAIR, *Notes on the vocabulary of Tristan de Nanteuil*, p. 452—463; HARALD WEINRICH, *Harmonisierung der Einzelgrammatiken oder allgemeine Sprachwissenschaft?*, p. 473—478; FRIEDRICH SCHÜRR, *Toskanische und romanische Diphtongierung*, p. 479—493; ARRIGO CASTELLANI, *Quelques remarques à propos de la diphtongaison toscane*, p. 494—502; GERHARD ROHLFS, *Max Leopold Wagner* (1880—1962), p. 621—627; CARL THEODOR GOSSEN, *Josef Brüch* 1886—1962, p. 628—634.

Zeitschrift für slavische Philologie, XXXI (1963), 1: M. WOLTNER, *Max Vasmer*, 1—21; K. N. MENGES, *Problemata Etymologica*, p. 22—41; R. OLESCH, *Zur Quellenforschung des Dravänopolabischen*, p. 90—96; E. HAMP, *Einige slavische Toponyme in Griechenland aus dem 17. Jahrhundert*, p. 143—145.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

IORGU IORDAN, **Toponimia romînească**. 528 p. + 1 pl., 34 lei.

AL. ROSETTI, *Istoria limbii romîne*, vol. II, **Limbile balcanice**, ediţia a treia revăzută şi adăugită, 148 p. + 3 pl., 4,55 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii romîne**, vol. III, **Limbile slave meridionale** (*sec. VI—XII*), ediţia a patra revăzută şi adăugită, 160 p. + 1 pl., 4,45 lei.

Sub red. acad. IORGU IORDAN, **Crestomaţie romanică**, vol. I, 884 p. + 25 pl., 35,40 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii romîneşti**, 194 p., 5,15 lei.

* * * **Atlasul lingvistic romîn**, serie nouă, vol. III, Hărţile de 623 la 909 + 4 pl., 99 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicţionarul dialectului aromîn general şi etimologic**. Dictionnaire aroumain (Macedo-roumain) general et etymologique 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiţă şi 1 hartă, 72,60 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicţionar onomastic romînesc**, 470 p., 29 lei.

* * * **Studii clasice** V, 476 p. — 27 pl., 31 lei.

* * * **Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă**, vol. III, 236 p., 11,30 lei.

* * * **Fonetică şi dialectologie**. vol. IV, 368 p. + 3 pl., 15,10 lei.

* * * **Probleme de lingvistică generală**, vol. IV, 204 p., 8,20 lei.

* * * **Cahiers de linguisque théorique et appliquée**, I, 257 p., 3,70 lei.

* * * **Contribuţii la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea**, vol. III, 309 p. 14,40 lei.

TUDOR VIANU, **Studii de literatură universală şi comparată**, 668 p., 32 lei.

Din

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

au apărut:

anul I, 1950, 2 fascicule (a 4 lei);
anul II, 1951, 5 lei (epuizat);
anul III, 1952, 8 lei;
anul IV, 1953, 10 lei (epuizat);
anul V, 1954, 4 n-re (2 n-re duble; nr. 1–2, 10 lei; nr. 3–4, 5 lei) (epuizat);
anul VI, 1955, 4 n-re (2 n-re duble a 5 lei) (epuizate);
Supliment la tomurile I–VI, indicele volumelor apărute între anii 1950–1955 (publicaţii, autori, cuvinte), 1956, 90 p., 2,70 lei;
anul VII, 1956, 4 n-re (2 n-re duble; nr. 1–2, 10 lei (epuizat); nr. 3–4, 5 lei);
anul VIII, 1957, 4 n-re (a 5 lei);
anul IX, 1958, 4 n-re (a 5 lei);
anul X, 1959, 4 n-re (a 5 lei);
anul XI, 1960, 4 n-re (a 5 lei);
Supliment la tomul XI (1960), indice de materii, autori, cuvinte, 74 p., 3 lei;
anul XII, 1961, 4 n-re (a 5 lei);
Supliment la tomul XII (1961), indice de materii, autori, cuvinte, 3 lei;
anul XIII, 1962 4 n-re (a 5 lei);
anul XIV, 1963, 3 n-re (a 5 lei).

Numerele curente se găsesc de vînzare

în Bucureşti:

la LIBRĂRIA ACADEMIEI;
LIBRĂRIA „MIHAIL EMINESCU";
LIBRĂRIA NOASTRĂ Nr. 17;
LIBRĂRIA NOASTRĂ Nr. 4;

în Cluj:

la LIBRĂRIA „A. S. PUŞKIN";

în Iaşi:

la LIBRĂRIA CENTRALĂ;

în Timişoara:

la LIBRĂRIA NOASTRĂ Nr. 1

precum şi la chioşcurile şi magazinele de difuzare a presei din mediul urban.

Se pot comanda şi prin poştă la librăria „CARTEA PRIN POŞTĂ"

Bucureşti, str. Biserica Enei nr. 16, raionul 30 Decembrie.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin Întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau căsuţa poştală 134–135, Bucureşti.

I. P. „Informaţia" – c. 4425

43830

Lei 5.–

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

SUPLIMENT
LA TOMUL XIV (1963)
INDICE DE MATERII, AUTORI, CUVINTE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

SUPLIMENT
INDICE DE MATERII, AUTORI, CUVINTE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1963

A. MATERII

B. AUTORI *

A

B

* Cifrele culese cu *cursive* indică autori de articole, recenzii etc. publicate în revistă în cursul anului, iar cifrele în paranteze drepte indică autori de lucrări recenzate în revistă.

C

I

J

K

L

Q

R

S

Ș

T

C. CUVINTE

AKKADIANĂ

ALBANEZĂ

ARABĂ

ARMEANĂ

ASIRIANĂ

AVESTĂ

BAŢBIE

BULGARĂ

CAŞUBĂ

CATALANĂ

CEANGĂI

GOTICĂ

GREACĂ

HITITĂ

HURRITĂ

INDO-EUROPEANĂ

IRLANDEZĂ

FRIGIANĂ

GALEZĂ

GEORGIANĂ

GERMANĂ

ITALIANĂ

KASSITĂ

KHOTANSACĂ

LATINĂ

LUVICĂ

MAGHIARĂ

MITANNI

PERSANĂ

POLONĂ

PORTUGHEZĂ

PROVENSALĂ

RETOROMANĂ

ROMÎNĂ

AROMÎNĂ

DACOROMÎNĂ

A

D

L

M

O

Ș

SANSCRITĂ

SARDĂ

SÎRBO-CROATĂ

VECHE ŞI BISERICEASCĂ

SLAVĂ

SLOVACĂ

SPANIOLĂ

TARANCI

TĂTARĂ

TOHARICĂ

TURCĂ

ŢIGĂNEASCĂ

UCRAINEANĂ

UGARITICĂ

UIGURĂ

URARTICĂ

Lei 2.—